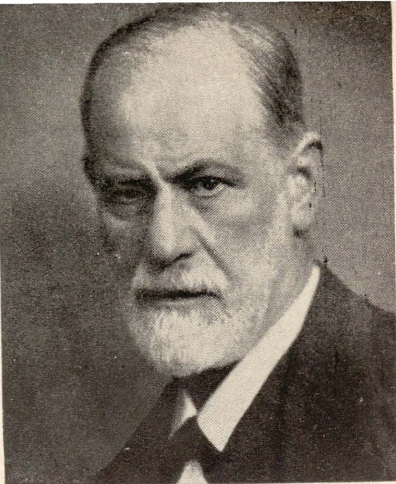
FREUD

PSYCHOANALYTICKÉ CHOROBOPISY

JULIUS ALBERT PRAHA

Sigmund Freud

PSYCHOANALYTICKÉ CHOROBOPISY

Freud v této knize znázorňuje praktické použití své teorie na vývoji jednotlivých pacientů a současně ukazuje, jak vzniká psychoanalytická teorie z praktické denní práce s nemocnými.

Z obsahu:

Úryvek z analysy hysterie líčí průběh analysy hysterické dívky. Podrobný rozbor snů uvádí ho na stopy zejména dětských prožitků, které měly mocný vliv na její volbu v lásce.

Analysa fobie pětiletého hošíka ukazuje dětské prožitky, lásky, nápady a příběhy. Je to první pozorování dětské sexuality, jejíž poznání bylo dotud čerpáno jen z analysy dospělých.

Poznámky k případu nutkavé neurosy obsahují podrobný popis léčby velmi těžkého případu s podivuhodnou nutkavou představou.

Psychoanalytické poznámky k autobiograficky vylíčenému případu paranoje (stihomanu, bludu náboženského, bludu o zániku světa).

Z dějin případu dětské neurosy obsahuje výňatek z analysy dospělého muže, ve kterém je vylíčena poučná neurosa dítěte a na ní jsou podrobně osvětlovány některé základní problémy psychoanalysy.

brož. Kč 70·-, váz. Kč 85·-

Obdržíte u všech knihkupců!

FREUD

PSYCHOANALYTICKÉ CHOROBOPISY

PSYCHOANALYTICKÉ CHOROBOPISY

SIGMUND FREUD

PSYCHOANALYTICKÉ CHOROBOPISY

1936

Julius Albert Praha

AUTORISOVANÉ VYDÁNÍ

ÚRYVEK Z ANALYSY HYSTERIE

(1905)

PŘEDMLUVA

Pokouším-li se po delší přestávce, abych to, co jsem v letech 1895 a 1896 tvrdil o patogenesi hysterických příznaků a psychických dějích při hysterii, prokázal podrobným vylíčením průběhu choroby a léčby, nemohu se obejít bez této předmluvy, která má jednak ospravedlnit mé počínání s různých hledisek, jednak omezit očekávání čtenářů na přiměřenou míru.

Dozajista bylo nepříjemné, že jsem musil uveřejnit výsledky badání, a to překvapující a málo lichotivé, které nemohly být přezkoumány kolegy. Sotva je však méně nepříjemné, když nyní k veřejnému posouzení předkládám část materiálu, z něhož jsem ony výsledky čerpal. Výtkám neujdu. Namítalo-li se tehdy, že o svých nemocných nesděluji nic, řekne se nyní, že o nich sděluji, co se sdělovati nemá. Očekávám, že titíž lidé budou takto střídat záminku pro své výtky, a předem se vzdávám toho, abych tyto kritiky jejich námitek zbavoval.

Uveřejnění mých chorobopisů je pro mne těžko řešitelným úkolem, třeba se nestarám o tyto zlomyslné a nechápavé lidi. Obtíže jsou jednak technického rázu, jednak jsou vyvolávány přímo povahou poměrů. Jestliže je správné, že příčiny hysterických chorob nacházíme v psychosexuálním životě nemocných a hysterické příznaky jsou projevem jejich nejtajnějších potlačených přání, nemůžeme objasnit hysterický případ jinak, leč odhalením těchto důvěrností a prozrazením těchto tajemství. Je jisté, že by nemocní nikdy nebyli promluvili, kdyby je bylo napadlo, že případně použijeme jejich doznání vědecky, a stejně je jisté, že bychom se docela marně dožadovali svolení k publikaci právě u nich. Něžně cítící a také bojácné osoby budou asi za těchto okolností klást do popředí povinnost lé-

kařské diskretnosti a litovat, že tady nemohou sloužit vědě. Já však myslím, že lékař nemá povinnost jenom vůči nemocnému jednotlivci, nýbrž také vůči vědě. Vůči vědě, to vlastně neznamená nic jiného než vůči mnoha ostatním nemocným, kteří trpí nebo budou trpět stejnou chorobou. Veřejné sdělení toho, co, jak se domníváme, víme o příčinách i struktuře hysterie, stává se povinností, opomenutí hanlivou zbabělostí, jestliže se můžeme vyhnout přímému osobnímu poškození nemocného jednotlivce. Myslím, že jsem učinil vše, abych takové poškození své pacientky vyloučil. Vybral jsem si osobu, jejíž osudové příběhy se neodehrály ve Vídni, nýbrž v odlehlém městečku, jejíž osobní poměry jsou tedy ve Vídni nutně neznámy; od počátku jsem pečlivě zachovával tajemství léčby, takže jenom jediný úplně důvěryhodný kolega může vědět, že dívka byla mou pacientkou; po skončení léčby čekal jsem s uveřejněním ještě čtyři léta, až jsem se dověděl o změně v pacientčině životě, ze které jsem usoudil, že její zájem o události a duševní děje, zde vypravované, asi již ochabl. Samozřejmě nezůstalo stát ani jediné jméno, které by mohlo uvésti na stopu čtenáře z kruhů laických; ostatně by uveřejnění v přísně vědeckém, odborném časopise mělo být ochranou proti nepovolaným čtenářům. Nemohu ovšem zabránit tomu, aby pacientka sama neměla trapný pocit, jestliže se jí její vlastní chorobopis náhodou dostane do rukou. Ale nedoví se z něho nic, co již neví, a nechť se sama sebe táže, kdo jiný by se z něho mohl dovědět, že jde o ní.

Vím, že existuje — aspoň v tomto městě — mnoho lékařů, kteří — a to je dosti hnusné — chtějí takový chorobopis čísti ne jako příspěvek k psychopatologii neurosy, nýbrž jako obveselující román, ve kterém jsou osoby ještě žijící uváděny jiným jménem. Tento druh čtenářů ujišťuji, že všechny chorobopisy, které snad později uveřejním, budou před jejich důvtipem chráněny podobnými zárukami tajnosti, třebaže disposice mým materiálem bude tímto předsevzetím docela mimořádně omezena.

V tomto jediném chorobopise, který jsem dosud mohl urvat omezením lékařské diskretnosti a nepřízni poměrů, líčím sexuální vztahy docela nepokrytě, nazývám sexuální

orgány i funkce jejich pravými jmény, a cudný čtenář se mým podáním může přesvědčit, že jsem se neostýchal pojednávat o takových tématech a takovým jazykem s mladistvou ženou. Mám se snad obhajovat také proti této výtce? Dovolávám se prostě práv gynekologových — anebo vlastně mnohem skromnějších — a prohlašuji za příznak perversní a podivné chtivosti, jestliže se někdo domnívá, že takové hovory jsou dobrým prostředkem k podráždění nebo k ukojení sexuálních chtíčů. Ostatně cítím potřebu vyjádřiti, co si o tom myslím několika přejatými slovy.

»Je žalostné, že se musíme takto ohrazovat a zapřísahávat ve vědeckém díle, ale nevytýkejte to mně, nýbrž žalujte na ducha doby, kterým jsme šťastně dospěli tak daleko, že žádná vážná kniha není jista svým životem.«[1])

Nyní uvedu, jakým způsobem jsem v tomto chorobopise překonal technické obtíže zpravodajství. Tyto potíže jsou značné pro lékaře, který provádí šest až osm takových ošetření denně a nesmí si během hovoru s nemocným nic zapisovat, poněvadž by tím vyvolal jeho nedůvěru a sebe rušil při pojímání přinášeného materiálu. V případě zde uváděném byly mně nápomocny dvě okolnosti: za prvé, že ošetření netrvalo déle než tři měsíce, za druhé, že se objasnění seskupilo kolem dvou snů, které byly vypravovány uprostřed a ke konci léčby, jejichž doslovné znění jsem si bezprostředně po hodině zaznamenal a které tvořily vhodný opěrný bod pro navazující předivo výkladů a vzpomínek. Chorobopis sám sepsal jsem teprve po ukončení léčby zpaměti, pokud má vzpomínka byla ještě svěží a posílena zájmem o uveřejnění. Soupis není tedy absolutně — fonograficky — věrný, ale domnívám se, že je vysokou měrou spolehlivý. Nic podstatného není v něm změněno, až snad na pořadí jednotlivých objasnění, které jsem na některých místech pozměnil pro souvislost.

Nyní vyzdvihnu, co v této zprávě najdete a co v ní budete pohřešovat. Tato práce se původně nazývala »Sen a hysterie«, poněvadž se mi zdálo, že obzvlášť vhodně ukazuje, jak se výklad snů vřazuje do průběhu léčby a jak s jeho

[1]) Richard Schmidt, Beiträge zur indischen Erotik. 1902. (V předmluvě.)

pomocí můžeme vyplňovat amnesie a objasňovat příznaky. Měl jsem vážné důvody, pro něž jsem v roce 1900 svým zamýšleným publikacím o psychologii neuros předeslal namáhavou a hloubavou studii o snu[2]), ovšem z jejího přijetí jsem seznal, jak nedostatečně je takové úsilí zatím chápáno kolegy. Tehdy neseděla ani námitka, že by nebylo možné přezkoumáním se přesvědčit o mých tvrzeních, poněvadž bych snad zadržoval materiál, neboť každý může analyticky zkoumat vlastní sny a snadno se naučit technice výkladu podle mých návodů a příkladů. Musím tvrdit dnes jako tehdy, že zahloubání do problémů snu je nezbytnou podmínkou pro pochopení psychických dějů při hysterii a ostatních psychoneurosách, a že nikdo, kdo si chce ušetřit tuto přípravnou práci, nemá naději, že by se v této oblasti dostal třeba jen o několik kroků kupředu. Jelikož tento chorobopis tedy předpokládá znalost výkladu snů, vůbec neuspokojí nikoho, u něhož tento předpoklad chybí. Místo hledaného vysvětlení setká se s podivnostmi a bude jistě nakloněn, aby příčinu těchto podivností hledal v autorovi, kterého prohlásí za snílka. Ve skutečnosti lpí tyto podivnosti přímo na jevech neurosy; jsou jenom zakryty naším lékařským návykem, opět se však projeví, jakmile se pokusíme o vysvětlení. Zcela bychom se údivu zbavili jenom tehdy, kdyby se nám podařilo úplně vysvětlit neurosu momenty, které již známe. Avšak veškerá pravděpodobnost nasvědčuje tomu, že nás studium neuros naopak podnítí, abychom pojali velmi mnoho nového, co pak postupně bude poznáno úplně. Novoty však vždycky vyvolaly údiv i odpor.

Bylo by mylné, kdyby si někdo myslil, že sny a jejich výklad zaujímají ve všech psychoanalysách tak význačné místo jako v tomto příkladě.

Je-li tento chorobopis hojně obdařen, pokud se tkne snů, dopadl naopak v jiných bodech chuději, než bych si byl přál. Jeho nedostatky souvisí však právě s poměry, kterým vděčím za možnost, že jsem jej mohl uveřejnit. Již jsem řekl, že bych nedovedl zvládnout materiál léčby, kte-

[2]) Die Traumdeutung. Vídeň, 1900. (Ges. Schriften, sv. II. a III.) O stejném tématu pojednává druhý díl „Úvodu do psychoanalysy." (Česky, Praha 1936, str. 63.)

rá by trvala déle než rok. Průběh této léčby, která trvala jenom tři měsíce, mohl jsem si vybavit a přehlédnout; její výsledky zůstaly však neúplné více jak v jednom směru. Léčba nedosáhla stanoveného cíle, nýbrž byla z pacientčiny vůle přerušena, jakmile dospěla k určitému bodu. V této době nebylo zkoumání některých záhad případu ani započato, jiné byly objasněny teprve neúplně, kdežto bychom se jistě byli ve všech bodech prodrali až k poslednímu možnému objasnění, kdybychom byli v práci pokračovali. Podávám tu tedy pouze zlomek analysy.

Snad se bude čtenář, který zná analytickou techniku, rozvedenou ve »Studiích o hysterii«, divit, že jsem ve třech měsících nemohl úplně rozřešit ani příznaky, jejichž rozbor jsem počal. Pochopí to však, když uvedu, že psychoanalytická technika prodělala od dob »Studií« důkladný převrat. Tehdy vycházela práce od příznaků a kladla si za cíl, aby je rozřešila jeden po druhém. Od této techniky jsem později upustil, poněvadž jsem zjistil, že vůbec neodpovídá jemnější struktuře neurosy. Nyní ponechávám nemocnému, aby sám určoval téma denní práce, a vycházím tedy vždycky s povrchu, který připravuje jeho pozornost na nevědomé, které je v něm. Pak ovšem to, co dohromady rozřešuje příznak, dostávám rozkouskované, zapletené do různých souvislostí a roztroušené po velmi vzdálených dobách. Přes tuto zdánlivou nevýhodu nová technika daleko předčí starou, je bezpochyby jediné možná.

Vzhledem k neúplnosti svých analytických výsledků nezbývalo mně, leč se řídit příkladem badatelů, kteří jsou tak šťastni, že mohou uvádět najevo nedocenitelné, byť i zkomolené zbytky starověku, které byly dlouho zasuty. Neúplné jsem doplnil podle nejlepších vzorů, které znám z ostatních analys, ale tak jako svědomitý archeolog nikde jsem neopominul uvést, kde má konstrukce nahrazuje autentické.

Jiný druh neúplnosti způsobil jsem úmyslně sám. Obyčejně jsem totiž nevylíčil vykladačskou práci, kterou jsem musil provádět s nápady a sděleními nemocné, nýbrž pouze její výsledky. Technika analytické práce byla tedy, nehledím-li ke snům, odhalena jenom na několika málo mís-

tech. V tomto chorobopise mi šlo o to, abych ukázal determinaci a vnitřní stavbu neurotické choroby; vyvolal bych býval jenom neodkliditelný zmatek, kdybych se byl pokusil splnit také druhý úkol. Abych odůvodnil technická, ponejvíce empyricky nalezená pravidla, musil bych asi snést materiál z mnoha ošetření. Ostatně jsem pomlčením o technice nezkrátil v tomto případě příliš mnoho. Právě nejdůležitější část technické práce nebyla při této nemocné prováděna, poněvadž moment »přenosu«, kterým se zabývám ke konci tohoto chorobopisu, za krátké léčby se vůbec nedostal na přetřes.

Třetí druh neúplnosti této zprávy nezavinili ani nemocná, ani autor. Naopak je samozřejmé, že jediný chorobopis, i kdyby byl úplný a nepochybný, nemůže odpovědět na všechny otázky, které vyplývají z problému hysterie. Nemůže seznámit se všemi typy onemocnění, se všemi tvary vnitřní struktury neurosy, se všemi druhy souvislosti mezi psychickým a tělovým, které jsou při hysterii možné. Nebylo by spravedlivé, požadovat na jediném případě více, než může poskytnout. A kdo dosud nechtěl věřit v obecnou a bezvýjimečnou platnost psychosexuální etiologie při hysterii, sotva se o ní přesvědčí seznáním jediného chorobopisu; proto učiní nejlépe, když počká s úsudkem do doby, kdy si vlastní prací získá právo na přesvědčení.[3])

[3]) (Dodatek z roku 1923:) Léčba zde popsaná byla přerušena 31. prosince 1899, zpráva o ní byla sepsána v následujících dvou týdnech, uveřejněna však teprve roku 1905. Nelze očekávat, že by dvě desítiletí nepřetržité práce nebyla změnila nic na našem pojetí a podání takového případu, ale bylo by zřejmě nesmyslné, modernisovat tento chorobopis korekturami a rozšířením, přizpůsobit jej dnešnímu stavu naší vědy. V podstatě jsem jej tedy nezměnil a opravil v textu jenom povrchnosti a nepřesnosti, na které mě upozornili moji výborní angličtí překladatelé, Mr. a Mrs. James Strachey. Pokud jsem považoval kritické doplňky za přípustné, uvedl jsem je v těchto dodatcích k chorobopisu, takže čtenář může právem předpokládat, že dodnes trvám na názoru, v textu uvedeném, jestliže v dodatcích nenajde proti němu odpor. Problém lékařské diskretnosti, kterým se v této předmluvě zabývám, odpadá u ostatních chorobopisů tohoto svazku, neboť dva z nich byly uveřejněny s výslovným souhlasem ošetřených, chorobopis malého Jeníka se souhlasem otcovým, a v jednom případě (Schreber) není předmětem analysy vlastně osoba, nýbrž kniha, kterou napsala. V případě Doříně bylo tajemství zachováno až do tohoto roku. Nedávno jsem slyšel, že tato žena, která mně dávno vymizela z paměti a nyní znovu onemocněla z jiného podnětu, sdělila se svým lékařem, že jako dívka

1

Stav choroby

Prokázav ve »Výkladu snů«, uveřejněném v roce 1900, že se sny obyčejně dají vyložit a po skončené vykladačské práci nahradit myšlenkami, které jsou bezvadně utvořeny a mohou být na známém místě vřazeny do psychické souvislosti, chtěl bych na následujících stránkách podat příklad onoho jediného praktického použití, které umění vykladačské připouští. Zmínil jsem se již ve své knize[4]), jak jsem dospěl k problémům snu. Pokoušeje se vyléčit psychoneurosy zvláštním psychoterapeutickým způsobem, setkal jsem se s nimi, když mně nemocní mimo jiné příběhy ze svého psychického života vypravovali také sny, které, jak se mi zdálo, potřebovaly být vřazeny do široko rozpředené souvislosti mezi chorobným příznakem a patogenní představou. Tehdy jsem se naučil překládat z jazyka snu do řeči našich myšlenek, které rozumíme bez další pomoci. Smím snad tvrdit, že tato znalost je pro psychoanalytika nepostradatelná, neboť sen jest jednou z cest, jakými může dospět k vědomí psychický materiál, který následkem odporu, jejž vyvolává jeho obsah, je od vědomí odříznut, potlačen a stal se tedy patogenním. Sen je, stručněji řečeno, jednou z o k l i k, kterými lze o b e j í t p o t l a č e n í, jedním z hlavních prostředků tak zv. nepřímého znázornění v psychickém životě. Jakým způsobem zasahuje výklad snů do analytické práce, má ukázat následující úryvek z popisu léčby hysterické dívky. Současně je pro mne příležitostí, abych po prvé s obšírností, vylu-

byla u mne v analyse, a toto sdělení znalému kolegovi snadno umožnilo, aby v ní poznal Doru z roku 1899. Že tehdejší tříměsíční léčba nevykonala více než vyřízení tehdejšího konfliktu, že nevytvořila také ochranu proti pozdějším onemocněním, nebude analytické therapii vytýkat nikdo, kdo smýšlí spravedlivě.

[4]) Die Traumdeutung. 1900, str. 68.

čující nedorozumění, veřejně obhajoval své názory o psychických dějích a organických podmínkách hysterie. Pro obšírnost nemusím se snad již omlouvat od doby, kdy se uznává, že lze jenom oddaným zahloubáním, ne však vypínavým podceňováním vyhovět velkým nárokům, které hysterie klade na lékaře a badatele. Ovšem:

»Nicht Kunst und Wissenschaft allein,
Geduld will bei dem Werke sein!«*)

*

Kdybych předeslal zaokrouhlený chorobopis bez mezer, postavil bych čtenáře předem do docela jiných podmínek, než byly podmínky lékařského pozorovatele. Co vypravují příbuzní nemocné — v tomto případě otec 18leté dívky —, obyčejně skýtá velmi těžko poznatelný obraz průběhu choroby. Pak sice počínám léčbu výzvou, aby mi dívka vypravovala celou historii svého života i choroby, ale co se dovím, pořád ještě nestačí k orientaci. Toto první vypravování lze srovnat s nesplavnou řekou, jejíž koryto je hned zatarasováno skalisky, hned rozdělováno a změlčováno písčinami. Jenom se divím, jak u autorů vznikly hladké a přesné chorobopisy hysteriků. Ve skutečnosti jsou nemocní neschopni, aby podávali o sobě takové zprávy. Mohou sice lékaře podrobně a souvisle informovat o té nebo oné době svého života, potom však následuje období, ve kterém jejich informace jsou chabé, zanechávají mezery a záhady, a zase jindy nás staví před docela temná údobí, která nejsou osvětlena nijakým upotřebitelným sdělením. Souvislosti, i zdánlivé, jsou ponejvíce protrženy, sled různých událostí je nejistý; průběhem vypravování opravuje nemocná opětovně nějaký údaj, nějaké datum, aby se po delším kolísání třeba znovu dovolávala první výpovědi. Nezpůsobilost nemocné spořádaně vypravovat vlastní životopis, pokud souvisí s jejím chorobopisem, není jenom příznačná pro neurosu[5]), nýbrž má také velký teo-

*) Ne uměn jen a znalostí,
třeba též trpělivosti. (Překlad Ot. Fischera.)

[5]) Kdysi předal mi jeden kolega k psychoterapeutické léčbě svou sestru, která, jak pravil, byla dlouhá léta bezúspěšně ošetřována pro hysterii. (Bolesti a porucha chůze.) Krátká informace zdánlivě dobře souhlasila s diagnosou; v první hodině dal jsem si od nemocné

retický význam. Uvedený nedostatek má totiž tyto důvody: Za prvé nemocná vědomě a záměrně z dosud nepřekonané bázlivosti a studu (diskretnosti, týká-li se sdělení také druhých osob) zamlčuje část toho, co je jí dobře známo a co by měla vypravovat; to by byl podíl vědomé neupřímnosti. Za druhé část jejího amnestického vědění, kterým nemocná jindy disponuje, při tomto vypravování odpadává, aniž nemocná toto zadržení zamýšlela; to je podíl nevědomé neupřímnosti. Za třetí nikdy nechybí skutečné amnesie, mezery v paměti, do kterých se dostaly nejenom staré, nýbrž i docela nové vzpomínky, ani klamné vzpomínky, které byly druhotně vytvořeny, aby tyto mezery vyplnily.[6]) Tam, kde události samy byly zachovány v paměti, dosahuje se záměru, který je základem amnesií, stejně jistě odstraněním souvislosti a souvislost se přetrhává nejjistěji, jestliže se změní časový sled událostí. Také se vždycky ukazuje, že tento je onou součástí zásoby vzpomínek, která je nejzranitelnější a nejspíše podléhá potlačení. Některé vzpomínky nacházíme tak říkajíc v prvním údobí potlačení: lpí na nich pochyby. Po nějaké době jsou pochyby nahrazeny zapomenutím nebo klamnou vzpomínkou.[7])

Takový stav vzpomínek, které náležejí k průběhu choroby, je nutným, teoreticky požadovaným doplňkem chorobných příznaků. Průběhem ošetření nemocný pak dodá, co zadržel nebo co ho nenapadlo, třeba to vždycky věděl. Ukáže se, že klamné vzpomínky jsou neudržitelné, mezery ve vzpomínce jsou vyplňovány. Teprve ke konci léčby přehlížíme důsledný, srozumitelný chorobopis

přímo vypravovat její historii. Když toto vypravování přes podivuhodné příběhy, které naznačovala, dopadlo úplně jasně a řádně, řekl jsem si, že to nemůže být hysterie a ihned jsem provedl pečlivou tělesnou prohlídku. Výsledkem byla diagnosa málo pokročilého tabického onemocnění, které se pak postatně zlepšilo rtuťovými injekcemi (Ol. cinereum, provedenými profesorem Langem).

[6]) Amnesie a klamné vzpomínky jsou k sobě v poměru doplňujícím. Kde jsou velké mezery v paměti, setkáváme se s malým počtem klamných vzpomínek. Naopak mohou tyto na první pohled úplně zakrývat existenci amnesií.

[7]) Pravidlo, získané zkušeností, nás učí, abychom při pochybovačném podání vůbec nepřihlíželi k tomuto vyprávěčově úsudku. Při dvou tvarech kolísavého podání spíše považujeme za správný první, druhý za výsledek potlačení.

bez mezer. Jestliže je praktickým cílem léčby, aby odstranila všechny možné příznaky a nahradila je myšlenkami vědomými, můžeme si za jiný, teoretický cíl stanovit úkol, vyléčit všechny újmy pacientovy paměti. Oba cíle se shodují; dosáhneme-li jednoho, dospěli jsme také k druhému; stejná cesta vede k oběma.

Z povahy věcí, které tvoří materiál psychoanalysy, vyplývá, že musíme ve svých chorobopisech věnovat ryze lidským a sociálním poměrům nemocných stejně tolik pozornosti, jako tělovým údajům a chorobným příznakům. Především se náš zájem obrací také k rodinným poměrům nemocné, a to, jak se ukáže, také pro jiné vztahy, než se zřetelem k dědičnosti, kterou musíme probadat.

Rodina 18leté pacientky se mimo ni skládala z rodičů a jednoho bratra, který byl o 1½ roku starší než ona. Vůdčí osobou byl otec, jak inteligencí a karakterovými vlastnostmi, tak životními okolnostmi, které tvoří kostru pacientčina dětství i choroby. V době, kdy jsem přijal dívku do léčení, byl v druhé polovině let čtyřicátých, nadprůměrně hybný a nadaný, velkoprůmyslník ve velmi uspokojivé hmotné situaci. Dcera na něm visela se zvláštní něžností a její časně vzbuzená kritika tím silněji se zarážela nad některými jeho činy a podivnostmi.

Tato něžnost byla kromě toho stupňována mnohými a těžkými chorobami, které otec od jejího šestého roku přestál. Protože tehdy onemocněl tuberkulosou, přesídlila jeho rodina do malého města našeho jižního venkova s výhodným podnebím; plicní choroba se tu rychle zlepšila, jelikož se však otec musil šetřit, zdržovali se jak rodiče, tak děti v následujících 10 letech především v tomto místě, které budu označovat jako B. Otec byl někdy, když se mu dobře dařilo, nepřítomen, aby navštívil své továrny; v létě vyhledávali lázeňské místo v horách.

Když bylo dívce asi deset let, musil se otec podrobit léčbě pro odchlípení sítnice. Trvalé omezení zrakové ostrosti bylo následkem této choroby. Nejvážnější onemocnění nastalo asi o dva roky později; byl to záchvat zmatenosti, po kterém následovaly obrny a lehké psychické poruchy. Jeden přítel nemocného, s jehož úlohou se budeme ještě později zabývat, přiměl ho tehdy, když se

jeho stav jenom málo zlepšil, aby s ním jel do Vídně a požádal mne o radu. Chvíli jsem kolísal, nemám-li předpokládat taboparalysu, rozhodl jsem se však pro diagnosu difusního cévního onemocnění a dal jsem, když se nemocný přiznal k specifické infekci před manželstvím provést energickou protiluetickou léčbu, následkem které byly všechny existující poruchy odstraněny. Tomuto šťastnému zásahu vděčil jsem asi za to, že mi otec o 4 roky později představil svou zřejmě neurotickou dceru a po dvou dalších letech předal k psychotherapeutické léčbě.
Mezitím jsem se také ve Vídni seznámil s pacientovou sestrou, která byla jenom o něco starší než on a u které jsem musil konstatovat těžký druh psychoneurosy bez příznaků, které karakterisují hysterii. Tato žena zemřela po životě, vyplněném nešťastným manželstvím, za příznaků rychle pokračujícího marasmu, které vlastně nebyly úplně vyjasněny.
Starší bratr pacientův, kterého jsem příležitostně poznal, byl hypochondrický mládenec.
Dívka, která se ve věku 18 let stala mou pacientkou, měla odjakživa všecky sympatie k rodině otcově a od doby, kdy onemocněla, spatřovala svůj vzor v uvedené tetě. Ani já jsem o tom nepochyboval, že jak nadáním a předčasnou intelektuální vyspělostí, tak svými vlohami k chorobě náležela k této rodině. Matku jsem nepoznal. Podle sdělení otcových i dívčiných představoval jsem si ji jako málo vzdělanou, především však hloupou ženu, která obzvláště od doby onemocnění a po něm následujícího odcizení svého muže soustředila veškerý svůj zájem na domácnost a skýtala tak obraz toho, co můžeme nazývat »psychosou hospodyně«. Bez porozumění pro čilejší zájmy svých dětí zabývala se čištěním bytu, nábytku i nářadí a udržovala jej v pořádku po celý den, a to takovou měrou, že bylo téměř nemožné jich používat a mít z nich požitek. Tento stav, s jehož náznaky se dosti často setkáváme u normálních hospodyň, nemůžeme nepostavit na roveň s nutkavým mytím a jinou nutkavou čistotností; ale těmto ženám, tak jako matce naší pacientky, úplně chybí vědomí choroby a tudíž podstatný znak »nutkavé neurosy«. Poměr mezi matkou a dcerou byl po léta velmi nepřívětivý. Dcera

přehlížela matku, tvrdě ji kritisovala a úplně se oprostila od jejího vlivu.[8])
Jediný o 1½ roku starší bratr dívčin byl v dřívějších letech vzorem, k němuž směřovala její ctižádost. Vztahy obou sourozenců se v posledních letech uvolnily. Mladý muž se snažil pokud možná vyhnout rodinným nesvárům; musil-li zaujmout stanovisko, postavil se na stranu matčinu. Tak obyčejná sexuální přitažlivost sblížila jednak otce s dcerou, jednak matku se synem.
Naše pacientka, kterou budu od této chvíle nazývat Dorou, projevovala již ve věku 8 let nervosní příznaky. Tehdy onemocněla trvalou, za záchvatů velmi stupňovanou dušností, která se prvně vyskytla po malém výletě do hor a proto byla vysvětlována přepětím sil. Tento stav během půl roku poznenáhlu zanikl následkem klidu a šetření, k nimž byla donucena. Zdá se, že domácí lékař při diagnose ryze nervosní poruchy a při vyloučení organických příčin dušnosti ani okamžik nebyl na pochybách, ale pravděpodobně považoval takovou diagnosu za slučitelnou s etiologií přepětí sil.[9]) Holčička přestála obvyklé dětské

[8]) Nestojím sice na stanovisku, že jedinou etiologií hysterie je dědičnost, ale právě se zřetelem k dřívějším publikacím (L'hérédité et l'étiologie des nevroses. Revue neurologique, 1896; obsažená v I. sv. Ges. Schriften), ve kterých jsem potíral uvedenou větu, nechci vyvolat dojem, že podceňuji význam dědičnosti pro etiologii hysterie, nebo ji považuji vůbec za postradatelnou. V případě naší pacientky vyplývá dostatečné chorobné zatížení z toho, co jsem uvedl o otci a jeho sourozencích; a kdo je přesvědčen, že takové chorobné stavy jako matčin nejsou možné bez dědičných vloh, bude moci prohlásit dědičnost tohoto případu za oboustrannou. Mně se zdá pro dědičné nebo lépe řečeno konstituční vlohy dívčiny významnějším jiný moment. Uvedl jsem, že otec před manželstvím přestál lues. Nápadně velké procento mých nemocných, které psychoanalyticky ošetřuji, pochází od otců, kteří trpěli tabem nebo paralysou. Následkem novosti mého therapeutického postupu připadnou na mne nejtěžší případy, které byly ošetřovány bezúspěšně již po dlouhá léta. Tabes nebo paralysu zploditelovu můžeme jako stoupenci Erb-Fournierovy nauky považovat za doklad dřívější luetické infekce, kterou jsem v řadě případů u těchto otců také přímo zjistil. V poslední diskusi o potomstvu syfilitiků (XIII. mezinár. lék. sjezd v Paříži, od 2. do 9. srpna 1900, referáty Fingrovy, Tarnowského, Jullienovy a j.) pohřešuji zmínku o skutečnosti, k jejímuž uznání mne nutí má neuropatologická zkušenost, že totiž zploditelova lues má jistě význam pro etilogii neuropatické konstituce dětí.

[9]) O pravděpodobném podnětu k tomuto prvému onemocnění viz níže.

infekční nemoci bez trvalé újmy. Podle jejího vyprávění (které se dělo s úmyslem symbolisovat!) zahajoval obyčejně bratr onemocnění, kterým byl stižen lehce, načež následovala ona se zjevy těžkými. Kolem věku 12 let měla migrénosní jednostranné bolesti hlavy a záchvaty nervosního kašle, s počátku vždycky současně, až se oba příznaky od sebe odloučily a vyvíjely různě. Migréna se stala řidší a byla překonána v 16 letech. Záchvaty nervosního kašle, ke kterým dal asi podnět obyčejný katar, trvaly po celou dobu. Když se v 18 letech počala u mne léčit, opětovně kašlala příznačným způsobem. Počet těchto záchvatů nemohl jsem zjistiti, trvaly 3—5 týdnů, jednou také několik měsíců. V první polovině takového záchvatu byla, aspoň v posledních letech, nejmrzutějším příznakem afonie. Diagnosa, že jde opět o nervosu, byla dávno jistá; obvyklé rozmanité způsoby léčení, jako hydrotherapie a lokální elektrisování, nevedly k výsledku. Dítě, které za těchto stavů dospělo v dívku s velmi samostatným úsudkem, zvyklo si vysmívat se snahám lékařů a posléze se zříkat lékařské pomoci. Ostatně se odjakživa zpěčovala požádat o radu lékaře, ačkoliv jí její domácí lékař nebyl nikterak protivný. Každý návrh, aby se poradila s novým lékařem, vyvolal její odpor a také ke mně ji dohnalo teprve mocné slovo otcovo.

Po prvé jsem ji spatřil na počátku léta v jejím 16. roce, pokašlávající a chraptící, a již tehdy jsem doporučil psychickou léčbu, od které potom upustili, když tento déle trvající záchvat spontánně přešel. V zimě následujícího roku byla po smrti své milované tety ve Vídni v domě strýcově a jeho dcer a onemocněla tu horečnatým stavem, který byl tehdy diagnostikován jako zánět slepého střeva.[10]) Potom na podzim opustila rodina na trvalo lázeňské místo B., jelikož to zdraví otcovo zdánlivě připouštělo, trvale se usídlila v místě otcovy továrny a sotva o rok později ve Vídni.

Dora mezitím vyspěla v kvetoucí dívku inteligentních a pěkných rysů, která však svým rodičům působila těžké starosti. Hlavním znakem její choroby byla rozlada a změna karakteru. Zřejmě nebyla spokojena ani se sebou ani

[10]) Srv. o tom analysu druhého snu.

se svou rodinou, k otci se chovala nepřívětivě a vůbec se již nesnášela s matkou která ji mermomocí chtěla přimět k účasti na domácnosti. Společenskému styku se vyhýbala; pokud to připouštěly únava a roztržitost, na které si naříkala, zabývala se posloucháním přednášek pro dámy a vážnějším studiem. Jednoho dne poděsila rodiče dopisem, který nechala ležet na nebo ve svém psacím stole a ve kterém se s nimi loučila, ježto již nemůže snášet život.[11]) Nemalé porozumění otcovo vedlo ho sice k názoru, že dívka nemá žádný vážnější sebevražedný úmysl, ale zůstal mocně vzrušen, a když jednoho dne po nepatrné hádce mezi ním a dcerou tato dostala první záchvat bezvědomí,[12]) který také pak podlehl amnesii, rozhodl přes její zdráhání, že má jít ke mně do léčby.

Zdá se, že chorobopis, který jsem dosud načrtl, celkem nestojí za sdělení. »*Petite hystérie*« s nejobvyklejšími tělovými a psychickými příznaky: dušnost, nervosní kašel, snad také afonie, migréna, pak rozlada, hysterická nesnášenlivost a sebevražedné úmysly, které asi nebyly míněny vážně. Zajisté byly již uveřejněny zajímavější chorobopisy hysteriků a velmi často pečlivěji prozkoumané, neboť ani o stigmatech kožní citlivosti, ani o snížení zorného pole a pod. nenajdeme v pokračování nic. Dovoluji si pouze poznamenat, že veškeré sbírky podivných a překvapujících úkazů při hysterii nerozšířily příliš naše poznatky o této stále ještě záhadné nemoci. Co potřebujeme, je právě objasnění nejobvyklejších případů a nejčastějších, typických jejich příznaků. Byl bych spokojen, kdyby byly poměry připustily, abych tento případ malé hysterie objasnil úplně. Podle mých zkušeností s jinými nemocnými nepochybuji, že by mé analytické prostředky byly k tomu dostačovaly.

[11]) Tato léčba a tudíž mé poznání zřetězení průběhu choroby zůstaly, jak jsem již uvedl, zlomkem. Nemohu proto vyložit některé body, neboť mohu použít jenom náznaků a domněnek. Když se tento dopis v jedné hodině dostal na přetřes, tázala se dívka jakoby překvapena: „Kde jenom ten dopis našli? Byl přece uzavřen v mém psacím stole.“ Protože však věděla, že rodiče četli tento koncept dopisu na rozloučenou, myslím, že jim jej sama podstrčila.

[12]) Myslím, že se v tomto záchvatu daly pozorovat také křeče a delirie. Jelikož však analysa nepronikla ani k této události, nemám o tom žádnou jistou Dořinu vzpomínku.

V roce 1896, krátce po tom, co jsme dr. J. Breuer a já uveřejnili »Studie o hysterii«, požádal jsem vynikajícího kolegu, aby posoudil psychologickou teorii hysterie, v nich rozvedenou. Bez okolků odpověděl, že ji považuje za neoprávněné sevšeobecnění závěrů, které snad mají platnost pro několik málo případů. Od té doby jsem viděl mnoho hysterických případů, zabýval se každým několik dní, týdnů nebo let a ani v jediném jsem nepohřešoval psychické podmínky, které postulují »Studie«, psychické trauma, konflikt afektů, a jak jsem připojil v pozdějších publikacích, zachvácenost sexuální oblasti. Nesmíme ovšem u věcí, které se svou snahou, skrývat se, staly patogenními, očekávat, že je nemocní budou přinášet na talíři, ani nesmíme ustoupit při prvním »Ne«, které se staví proti badání.[13])

U své pacientky Dory vděčil jsem otcovu porozumění, které jsem již několikráte zdůraznil, že jsem nemusil sám hledat spojitost se životními poměry, aspoň pokud se týká posledního utváření choroby. Otec se mnou sdělil, že on i jeho rodina uzavřeli v B. důvěrné přátelství s manžely, kteří tam již několik let bydlili. Paní K-ová ho za jeho velké choroby ošetřovala a tím získala trvalý nárok na jeho vděčnost. Pan K. byl vždycky velmi přívětivý vůči jeho dceři Doře, dělal s ní výlety, když byl v B., přinášel jí malé dary, avšak nikdo prý v tom neshledával nic špatného. Dora co nejpečlivěji opatrovala dvě malé děti manželů K-ových, zaujímala u nich jaksi místo matky. Když

[13]) Zde příklad pro toto. Jeden z mých vídeňských kolegů, jehož přesvědčení o bezvýznamnosti sexuálních momentů pro hysterii bylo takovými zkušenostmi asi velmi posíleno, rozhodl se u 14letého děvčete s hrozivým hysterickým zvracením k trapné otázce, zda snad měla dokonce nějaký milostný poměr. Dítě odpovědělo: „Nikoli," pravděpodobně s dobře hraným údivem, a vypravovalo matce svým neuctivým způsobem: „Představ si, ten hlupák se mne dokonce ptal, zda jsem zamilována." Pak se dostalo do mé léčby a odhalilo se — ovšem ne hned při prvním rozhovoru — jako dlouhodobá masturbantka se silným bílým výtokem (který úzce souvisel se zvracením), která si konečně onanii sama odvykla, ale v abstinenci se trápila nejprudšími pocity viny, takže považovala všechny nehody, které stihly rodinu, za boží trest za její prohřešení. Mimo to stála pod vlivem románu své tety, jejíž nemanželské těhotenství (s druhou determinací jejího zvracení) jí bylo domněle s úspěchem zatajováno. Byla považována za „úplné dítě", ukázalo se však, že je zasvěcena do všeho, co je podstatné v pohlavních vztazích.

mne otec a dcera v létě před dvěma lety vyhledali, cestovali právě k panu a paní K-ovým, kteří byli na letním bytě u jednoho z našich alpských jezer. Dora měla zůstat několik týdnů v domě K-ových, otec se měl po několika dnech vrátit. Pan K. nebyl v těchto dnech přítomen. Když se však otec připravoval k odcestování, dívka náhle s největší rozhodností prohlásila, že pocestuje s ním a také to prosadila. Teprve po několika dnech vysvětlila své nápadné chování, vypravujíc matce s úmyslem, aby tato to dále sdělila s otcem, že si pan K. na jedné procházce, která následovala po jízdě na jezeře, troufal udělat jí milostný návrh. Nařčený pan K., na kterém otec a strýc při příštím setkání žádali vysvětlení, co nejrozhodněji popíral jakýkoli krok, který by mohl být tak vykládán, a jal se zlehčovat dívku, která se podle sdělení paní K-ové zajímá jenom o sexuální otázky a v jejím domě u jezera čtla dokonce Mantegazzovu »Fysiologii lásky« a podobné knihy. Pravděpodobně si prý, rozrušena takovou četbou, »namluvila« celý výstup, o kterém vypravuje.
»Nepochybuji,« pravil otec, »že tato příhoda zavinila Dořinu rozladu, podrážděnost i sebevražedné myšlenky. Žádá mne, abych přerušil styk s panem K-em a obzvláště s jeho paní, kterou dříve přímo zbožňovala. To však nemohu, neboť za prvé považuji Dořino vypravování o nemravných úmyslech tohoto muže za fantasii, která se jí vnutila, za druhé jsem spjat s paní K-ovou poctivým přátelstvím a nechci jí ublížit. Ubohá žena je velmi nešťastna se svým mužem, o němž ostatně nemám nejlepší mínění; sama velmi trpěla nervosou a ve mně má jedinou oporu. Při stavu svého zdraví nemusím vás asi ujišťovat, že za tímto poměrem nevězí nic nedovoleného. Jsme dva ubozí lidé, kteří se navzájem, pokud je to možné, přátelskou účastí utěšují. Že nemám nic ze své ženy, je vám známo. Avšak Doru, která má tvrdou hlavu, nemohu odvrátit od její nenávisti vůči paní K-ové. Její poslední záchvat se dostavil po hovoru, ve kterém mně opět položila týž požadavek. Snažte se, abyste ji nyní dostal na lepší cesty.«
S tímto odhalením se zcela neshodovalo, že se otec v jiných řečech snažil přičítat hlavní vinu za nesnesitelnou dceřinu povahu matce, jejíž podivnosti všem zošklivily do-

mov. Já jsem si však již dávno umínil, že skutečný stav posoudím teprve tehdy, až uslyším také druhou stranu. V příhodě s panem K-em — v námluvách a v následující urážce — bylo by tedy pro naši pacientku Doru dáno psychické trauma, které jsme kdysi Breuer a já prohlašovali za nezbytnou podmínku pro vznik hysterického stavu. Tento nový případ ukazuje však také všechny obtíže, které mne od té doby přiměly, abych překročil meze této teorie,[14]) a rozmnožuje je o novou obtíž zvláštního rázu. Trauma životopisu, které známe, je totiž, jako často v hysterických chorobopisech, nezpůsobilé, aby vysvětlilo zvláštnost příznaků, aby je determinovalo; pochopili bychom stejně tolik nebo stejně málo ze souvislosti, kdyby výsledkem traumatu byly jiné příznaky než nervosní kašel, afonie, rozlada a taedium vitae. K tomu však přistupuje, že část příznaků — kašel a afonie — projevovala nemocná již několik let před traumatem a že první jevy vůbec patří do dětství, jelikož spadají do 8. roku jejího života. Nechceme-li se tedy vzdát traumatické teorie, musíme jít až do dětství, abychom tam hledali vlivy nebo dojmy, které mohou působit obdobně jako trauma, a pak je velmi pozoruhodné, že mne také zkoumání případů, jejichž první příznaky se nevyskytly již v dětství, povzbudilo k tomu, abych sledoval život až do prvních dětských let.[15])

Jakmile byly překonány první obtíže léčby, zpravila mne Dora o dřívější příhodě s panem K-em, která se dokonce lépe hodila k tomu, aby působila jako sexuální trauma. Tehdy jí bylo 14 let. Pan K. si s ní a se svou ženou umluvil, že dámy přijdou odpoledne do jeho krámu v B., aby se odtud dívali na církevní slavnost. Přiměl však svou

[14]) Překročil jsem meze této teorie, aniž jsem se jí vzdal, t. j. nepovažuji ji dnes za nesprávnou, nýbrž za neúplnou. Zřekl jsem se jenom zdůraznění t. zv. hypnoidního stavu, který se měl v nemocném vytvořit z traumatického podnětu a vysvětlovat další, psychologicky abnormní, dění. Je-li při společné práci dovoleno, abychom dodatečně rozlišovali majetek, chtěl bych zde přece říci, že stanovení „hypnoidních stavů“, ve kterých pak někteří referenti spatřovali jádro naší práce, vyšlo výlučně z iniciativy Breuerovy. Považuji za zbytečné a matoucí přerušit tímto názvoslovím kontinuitu problému, v čem záleží psychický děj při hysterické tvorbě příznaků.

[15]) Srv. mou stať: Zur Aetiologie der Hysterie. Wiener klinische Rundschau, 1896. Čís. 22—26. (Ges. Schriften, sv. I., str. 404 a d.)

ženu, aby zůstala doma, odeslal pomocníky z obchodu a byl sám, když děvče vstoupilo. Jakmile se přiblížila doba procesí, požádal děvče, aby na něho čekalo u dveří, vedoucích z krámu do vyššího poschodí, zatím co stahoval rolety. Potom se vrátil a místo, aby vyšel otevřenými dveřmi, náhle k sobě děvče přitiskl a políbil je na rty. To asi byla situace, která mohla ve 14letém nedotčeném děvčeti vyvolat zřejmý pocit sexuálního vzrušení. Dora však v tomto okamžiku pocítila silný hnus, vytrhla se mu a běžela ke schodům a odtud k vratům. Přesto styk s panem K-em pokračoval; nikdo z nich se o tomto výstupu nikdy nezmínil a zachovala jej prý jako tajemství až do zpovědi v léčbě. V nejbližší době se ostatně vyhýbala příležitosti, být s panem K-em o samotě. Manželé K-ovi si tenkrát smluvili několikadenní výlet, jehož se měla také účastnit Dora. Po polibku v krámě odřekla účast, aniž udala důvody.

V tomto, pořadím druhém, časově prvním výstupu je chování 14letého dítěte docela a úplně hysterické. Každou osobu, ve které podnět k sexuálnímu vzrušení vyvolává převážně nebo výlučně pocity nelibosti, považoval bych bez rozpaků za hysterku, nechť by byla s to, aby vytvářela tělové příznaky nebo nikoli. Objasnit mechanismus tohoto zvratu afektů zůstává jedním z nejvýznamnějších, současně však nejobtížnějších úkolů psychologie neuros. Podle svého soudu jsem ještě notný kus cesty vzdálen od tohoto cíle; v rámci tohoto sdělení budu však moci přednést jenom část toho, co vím.

Případ naší pacientky Dory není ještě dostatečně vyznačen zvratem afektů; mimo to musíme říci, že tu nastal přesun pocitu. Místo pohlavního vzrušení, které by za takových okolností[16]) jistě nechybělo, kdyby šlo o děvče zdravé, má Dora pocit nelibosti, který náleží k slizničnímu traktu vchodu do zažívací trubice, pocit hnusu. Zajisté mělo na toto umístění vliv vzrušení rtů polibkem; domnívám se však, že poznávám také ještě účinek jiného momentu.[17])

[16]) Ocenění těchto okolností bude usnadněno pozdějším objasněním.

[17]) Akcidenční příčiny Dořin hnus při této hubičce jistě neměl, nepochybně by si je byla vybavila a o nich se zmínila. Náhodou znám pana K-a; je to týž, který doprovodil pacientčina otce ke mně, ještě mladistvý muž příjemného zevnějšku.

Tehdy pocítěný hnus nestal se trvalým příznakem, také v době léčby existoval jenom jaksi potenciálně. Jedla špatně a přiznala se, že má slabý odpor k pokrmům. Avšak scéna zanechala jiný následek, halucinaci počitků, která se také ve vyprávění čas od času opět vyskytovala. Říkala, že dodnes pociťuje tlak na hořejší část těla, pocházející z onoho objetí. Podle určitých pravidel tvorby příznaků, která jsem poznal, a v souvislosti s jinými, jinak nevysvětlitelnými zvláštnostmi nemocné, která na př. nemohla vůbec jít kolem muže, který stál s dámou a hovořil s ní horlivě nebo něžně, rekonstruoval jsem si onu scénu takto: Myslím, že při prudkém objetí nepocítila jenom hubičku na rtech, nýbrž také, že se ztopořený úd tlačí k jejímu tělu. Tento pro ni pohoršlivý vjem byl ve vzpomínce odstraněn, potlačen a nahrazen neškodným pocitem tlaku na hrudník, čerpajícím svou převelikou energii z potlačeného zdroje. Tedy opět přesun z dolejší části těla na hořejší.[18]) Avšak nutkání v jejím chování je vytvořeno tak jakoby vycházelo ze vzpomínky nezměněné. Nechce jít kolem muže, o kterém předpokládá, že je sexuálně vzrušen, poněvadž nechce znovu spatřit tělový znak tohoto vzrušení.

Je pozoruhodné, jak tu tři příznaky — hnus, pocit tlaku na hořejší část těla a bázeň před muži v něžném hovoru — vznikají z jediného prožitku a jak teprve vzájemným vztažením těchto tří znaků získáváme možnost, pochopit postup tvorby příznaků. Hnus odpovídá příznaku potlačení, které se týká erogenní (infantilním dumláním, jak ještě uslyšíme, zhýčkané) oblasti retní. Tlak ztopořeného údu patrně vyvolal obdobnou změnu příslušného orgánu ženského, clitoridy, a vzrušení této druhé erogenní oblasti bylo přesunem fixováno na současný pocit tlaku na hrudník. Bázeň před muži, kteří by mohli být sexuálně vzru-

[18]) Takové příznaky nejsou snad předpokládány za účelem tohoto jediného vysvětlení, nýbrž se pro velký počet příznaků vnucují jako neúprosný postulát. Od té doby jsem slyšel o stejném děsivém následku objetí (bez hubičky) od nevěsty, která byla dříve něžně zamilována a na mne se obrátila, protože náhle za těžké rozlady ochladla vůči svému snoubenci. Zde se bez obtíží podařilo vysvětlit zděšení mužovou erekcí, která byla sice zpozorována, ale pro vědomí odstraněna.

šeni, řídí se podle mechanismu fobie, aby se dívka zajistila před opětovným oživením potlačeného vjemu.
Abych prokázal možnost takového doplnění, co nejopatrněji jsem se pacientky tázal, zda něco ví o tělesných znacích vzrušení na mužově těle. Odpověď zněla pro dnešní dobu: ano, pro tehdejší: myslím, že ne. U této pacientky jsem od počátku velice pečoval o to, abych nijak neobohatil její vědomosti o otázkách sexuálních, a to nikoli ze svědomitosti, nýbrž proto, že jsem na tomto případě chtěl tvrdě vyzkoušet své předpoklady. Nazval jsem tedy předmět pravým jménem teprve tehdy, když její příliš zřetelné náznaky nasvědčovaly tomu, že přímým překladem mnoho neriskuji. Její okamžitá a poctivá odpověď pravidelně také vyzněla v ten smysl, že to již ví, ale záhada, odkud to ví, se nedala rozřešit pomocí jejích vzpomínek. Původ všech těchto vědomostí zapomněla.[19])
Smím-li si výstup s polibkem představovat uvedeným způsobem, odvozuji hnus takto.[20]) Zdá se, že pocit hnusu je původně reakcí na zápach (později též na spatření) výměšků. Genitalie a obzvláště mužský úd mohou připomínat funkce vyměšovací, poněvadž tento orgán má mimo sexuální také funkci močení. Ba, tento úkon poznáváme dříve, a v předsexuálním údobí je jediný, který známe. Tak se hnus stává jedním z afektivních projevů sexuálního života. Je to ono *inter urinas et faeces nascimur*)* církevního otce, které lpí na sexuálním životě a nedá se přes veškeré idealisující úsilí od něho odloučit. Ale výslovně zdůrazňuji své stanovisko, že průkazem této asociace nepovažuji problém za rozřešený. Může-li tato asociace být vzbuzena, není tím ještě vysvětleno, proč se vzbuzuje. Za normálních poměrů vzbuzována není. Znalost cesty nečiní zbytečnou znalost sil, které těmito cestami procházejí.[21])

[19]) Srv. druhý sen!
[20]) Zde i na všech podobných místech neočekávejte jednoduché, nýbrž mnohonásobné zdůvodnění, předeterminaci.
*) Mezi močí a výměty se rodíme.
[21]) Ve všech těchto úvahách je mnoho, co je pro hysterii typické a obecně platné. Téma erekce řeší některé z nejzajímavějších hysterických příznaků. Ženská pozornost pro obrysy mužského pohlavního ústrojí, které se dají vnímat oblekem, stává se po svém potlačení motivem mnoha případů bázlivosti před lidmi a strachu ze společnosti.

Ostatně nebylo snadné upoutat pozornost mé pacientky na její styk s panem K-em. Tvrdila, že je s tímto člověkem hotova. Nejhořejší vrstva všech jejích nápadů v hodině, všechno, co si snadno uvědomovala a co si jako vědomé z předchozího dne vybavovala, týkalo se vždycky otce. Bylo pravdou, že nemohla otci odpustit, že pokračoval ve stycích s panem K-em, a zvláště s paní K-ovou. Její pojetí tohoto poměru bylo ovšem jiné, než mělo být podle přání jejího otce. Vůbec nepochybovala, že jde o obyčejný milostný poměr, který váže jejího otce k této mladé a krásné paní. Jejímu, v tomto směru neúprosně přesnému pozorování neušlo nic, co by mohlo potvrzovat tuto větu; zde jsem nenalezl ani jedinou mezeru v její paměti. S rodinou K-ových se seznámili již před těžkým otcovým onemocněním; známost se však stala důvěrnou teprve tehdy, když se mladá žena za této choroby nabídla takřka za ošetřovatelku, kdežto matka se od lože nemocného vzdalovala. Za prvního letního pobytu po uzdravení se přihodily věci, které musily každému otevřít oči o pravé povaze tohoto »přátelství«. Obě rodiny si společně najaly jeden trakt hotelu, a tu jednoho dne paní K-ová prohlásila, že nemůže zůstat v ložnici, kterou dosud sdílela se svými dětmi, a o několik dní později opustil svou ložnici otec a oba se odstěhovali do nových pokojů na konci domu, které byly odděleny jenom chodbou, kdežto opuštěné místnosti neskýtaly takových záruk proti rušení. Když mu Dora později vyčítala styky s paní K-ovou, říkával, že nechápe toto nepřátelství a děti že mají mnoho důvodů, aby byly paní K-ové vděčny. Maminka, kterou pak požádala o vysvětlení této temné řeči, jí vyprávěla, že otec byl tehdy velmi nešťasten a chtěl spáchat v lese sebevraždu; ale paní K-ová, která to tušila, přišla prý za ním a prosbami ho přiměla, aby se pro svou rodinu udržel na živu. Ona tomu ovšem nevěří, oba byli asi společně viděni v lese, a tu si asi otec vymyslil pohádku o sebevraždě, aby ospravedlnil dostaveníčko.[22]) Když se pak vrátili do B., trávil otec denně několik hodin u paní K-ové, zatím co její muž byl v obchodě. Všichni lidé prý o tom mluvívali a významně

[22]) Zde navazuje její vlastní komedie se sebevraždou, která proto asi vyjadřuje touhu po podobné lásce.

se ji na to ptávali. Pan K. si prý vůči její matce často trpce stěžoval, ale ji prý náznaků na toto téma ušetřil, což si zdánlivě vysvětlovala jeho jemnocitem. Při společných procházkách dovedli tatínek i paní K-ová zařídit všechno tak, aby zůstali sami. Nepochybně od něho dostávala peníze, neboť jich utrácela tolik, kolik nemohla krýt vlastními nebo mužovými prostředky. Tatínek jí také přinášel velké dary; aby je zastřel, stal se velice štědrým vůči matce i ní (Doře). Tato žena, jež byla do té doby churava a musila se dokonce na několik měsíců odebrat do ústavu pro nervově choré, protože nemohla chodit, byla od té doby zdráva a plná života.

Také když se odstěhovali z B., trval mnoholetý styk dále, a to tak, že otec občas prohlásil, že nesnáší drsné podnebí, že musí pro sebe něco udělat, jal se kašlat a naříkat, až náhle odcestoval do B., odkud psával nejradostnější dopisy. Všechny tyto choroby jenom předstíral, aby se mohl setkat s přítelkyní. Potom se počalo proslýchat, že rodina přesídlí do Vídně, a Dora hned tušila souvislost. Skutečně, sotva byli tři měsíce ve Vídni, slyšela, že také K-ovi se sem přestěhovali. Rovněž teď prý jsou zde a ona často vídává tatínka s paní K-ovou na ulici. Také pana K-a potkává častěji, vždycky se za ní dívá, a když ji kdysi potkal samotnou, šel dlouho za ní, aby viděl, zda snad nemá dostaveníčko.

Že je otec neupřímný, má v karakteru cosi falešného, myslí jenom na vlastní ukájení a dovede si všechno zařídit tak, jak se mu to nejlépe hodí, takovou kritiku jsem slýchával obzvláště v ony dny, kdy otec opět pociťoval, že se jeho stav zhoršil, a odcestoval na několik neděl do B., načež bystrá Dora brzy vyslídila, že také paní K-ová se dala na cestu do téhož místa, aby navštívila příbuzné.

Karakteristice otce jsem celkem nemohl odporovat; také se dalo snadno zjistit, s jakou zvláštní výtkou byla Dora v právu. Byla-li rozhořčena, vnucoval se jí názor, že byla panu K-ovi vydána na pospas jako cena za jeho trpění styků mezi Dořiným otcem a jeho ženou, a za její něžností pro otce dal se tušit vztek nad tímto použitím. Jindy dobře věděla, že takovými řečmi přeháněla. Výslovný pakt, ve kterém by o ní pojednávali jako o předmětu smě-

ny, oba muži ovšem nikdy neuzavřeli; obzvláště otec by se byl zděšeně zarazil při takovém pomyšlení. Ale patřil mezi muže, kteří dovedou konflikt zbavit hrotu tím, že falšují vlastní úsudek o jednom z témat, která se dostala do vzájemného rozporu. Kdyby byl upozorněn na možnost, že může ze stálého, nekontrolovaného styku s mužem, vlastní ženou neukojeným, vzejít nebezpečí pro dospívající děvče, zajisté by byl odvětil: »Na dceru se mohu spolehnout, muž jako K. se jí nemůže stát nebezpečným a můj přítel je neschopen takových záměrů.« Nebo: »Dora je přece dítě a K. se k ní chová jako k dítěti.« Ale ve skutečnosti nastala taková situace, že se každý z obou mužů vyhýbal tomu, aby z chování druhého nemusil vyvodit důsledků, které by byly nepohodlné jeho vlastním snahám. Pan K. směl, pokud byl přítomen, každý den, po celý rok posílat Doře kytky, využívat každé příležitosti k cenným darům, aniž její rodiče v tomto chování spatřovali nějaké námluvy. Vyskytne-li se v analytické léčbě přesně zdůvodněný sled myšlenek, proti kterému není námitek, dostává se asi lékař na okamžik do rozpaků, jichž nemocný využívá k otázce: »Je to všechno, jak doufám, pravdivé a správné? Co chcete na tom měnit, když jsem Vám to vypravoval?« Potom brzy zpozorujeme, že takových, pro analysu nedotknutelných myšlenek použil nemocný k tomu, aby zakryl jiné, které se chtějí vyhnout kritice a vědomí. Řada výtek jiným osobám dává tušit řadu sebeobvinění stejného obsahu. Stačí, když obrátíme každou jednotlivou výtku proti vlastní osobě mluvčího. Tento způsob obhajoby proti sebeobvinění, tím, že stejným obviněním směřujeme proti jiné osobě, má v sobě cosi nepopiratelně automatického. Jeho vzorem jsou »Retourkutschen« dětí, které bez rozpaků odpovídají: »Jsi lhářem,« jestliže jim vytýkáme nějakou lež. Dospělý by ve snaze oplatit nadávku hledal nějakou skutečnou odpůrcovu slabinu a nekladl by hlavní důraz na opakování stejného obsahu. V paranoi toto promítnutí výtky na jinou osobu beze změny obsahu a tudíž bez opory o realitu je pochodem, kterým se vytváří blud.
Také Dořiny výtky otci byly »podloženy«, »doublovány« sebeobviněním stejného obsahu, což ukážeme v podrobnostech: Měla pravdu v tom, že si otec nechtěl ujasnit chování

pana K-a k jeho dceři, aby nebyl rušen ve svém poměru k paní K-ové. Ale ona činila úplně totéž. Udělala ze sebe spoluvinici tohoto poměru a odmítla všechny příznaky, které svědčily o jeho pravé povaze. Teprve od dobrodružství u jezera počala mít jasno a klást otci přísné požadavky. Po celá léta před tím nadržovala otcovu styku s paní K-ovou všemi možnými prostředky. Nikdy nešla k paní K-ové, jestliže se domnívala, že je u ní otec. Věděla, že v tomto případě odeslali děti z domu, šla tak, aby děti potkala, a procházela se s nimi. V domě byla osoba, která jí chtěla časně posvítiti na otcův poměr k paní K-ové a popudit ji proti této ženě. To byla její poslední vychovatelka, starší velmi sečtělá dívka volných názorů.[23]) Poměr mezi učitelkou a žačkou byl nějaký čas docela dobrý, až se s ní Dora náhle znepřátelila a trvala na jejím propuštění. Pokud tato slečna měla vliv, používala jej k tomu, aby štvala na paní K-ovou. Vykládala mamince, že je neslučitelné s její důstojností, aby trpěla takové důvěrnosti svého muže s jinou ženou; upozorňovala také Doru na všechno, co na tomto styku bylo nápadné. Její úsilí bylo však marné, Dora zůstala něžně oddána paní K-ové a nechtěla vůbec slyšet důvody, ze kterých by její styk s otcem měl být považován za pohoršlivý. Na druhé straně si velmi dobře vysvětlovala motivy, které ponoukaly vychovatelku. Slepá na jednu stranu, byla velmi bystrá na druhou. Zpozorovala, že slečna je zamilována do otce. Byl-li tatínek přítomen, zdálo se, že je docela jinou osobou, byla zábavná a úslužná. V době, kdy se rodina zdržovala v továrním městě a paní K-ová byla mimo obzor, štvala na maminku, jež byla sokyní, o kterou v té době šlo. To všechno jí Dora nezazlívala. Rozlobila se teprve tehdy, když zpozorovala, že sama je vychovatelce úplně lhostejná a že láska, kterou jí prokazovala, ve skutečnosti náležela otci. Když tatínek nebyl v továrním městě přítomen, neměla slečna pro ni čas, nechtěla s ní chodit na procházku, nezajímala se o její práce.

[23]) V této vychovatelce, která čtla všechny knihy o pohlavním životě a s děvčetem o něm hovořila, ale otevřeně ji žádala, aby všechno, co se toho týká, před rodiči zatajovala, ježto nelze vědět, jaké zaujmou stanovisko — v této dívce jsem po určitou dobu hledal pramen tajných Dořiných vědomostí, a možná, že jsem se úplně nezmýlil.

Sotva se tatínek z B. vrátil, byla ochotna k veškerým službám a jakékoli pomoci. Proto ji zavrhla.
Ubohá slečna jí s nevítanou jasností osvětlila část jejího vlastního chování. Tak jako se slečna občas chovala k Doře, tak zacházela Dora s dětmi pana K-a. Dělala jim matku, učila je, chodila s nimi na procházky, skýtala jim úplnou náhradu za nepatrný zájem, který o ně projevovala vlastní matka. Mezi panem K-em a jeho paní se často mluvívalo o rozvodu; neuskutečnil se, protože se pan K., který byl něžným otcem, nechtěl zříci žádného z obou dětí. Společný zájem o děti byl od počátku pojítkem mezi panem K-em a Dorou. Zabývání se s dětmi bylo pro Doru zřejmě rouškou, která měla před ní i ostatními něco zakrývat.
Z jejího chování vůči dětem, jak bylo vysvětleno chováním slečny vůči ní, dalo se vyvozovat totéž jako z faktu, že mlčky souhlasila s otcovým stykem s paní K-ovou, totiž, že po celá léta byla zamilována do pana K-a. Když jsem tento závěr vyslovil, nesetkal jsem se s jejím souhlasem. Vypravovala sice ihned, že také jiní lidé, jako na př. jedna sestřenice, která byla krátkou dobu na návštěvě v B., jí říkali: »Ty jsi přece do tohoto muže zamilována jak blázen«; sama si však tyto pocity nechtěla vybavit. Později, když spousta vynořujícího se materiálu ztěžovala zapírání, připouštěla, že snad pana K-a milovala, ale po scéně u jezera láska prý zmizela.[24]) Nepochybně bylo jisté, že výčitka, kterou zahrnovala otce, výčitka, že se dělá hluchým k neodbytným povinnostem a všechno si upravuje tak, jak se to hodí jeho vlastní zamilovanosti, že tato výčitka stihala její vlastní hlavu.[25])

Druhá výtka, že otec své choroby vytváří jako záminky a používá jich jako prostředků, kryje se opět s částí její vlastní historie. Jednoho dne si stěžovala na domněle nový příznak, prudké bolesti v žaludku, a když jsem se zeptal: »Koho tím napodobujete?«, trefil jsem dobře. Dora před-

[24]) Srv. druhý sen.
[25]) Zde se vynořuje otázka: Jestliže Dora milovala pana K-a, jak se dá vysvětlit odmítnutí při výstupu u jezera nebo aspoň surový jeho způsob, který svědčí o rozhořčení? Jak mohlo zamilované děvče spatřovat urážku v námluvách, které — jak později uslyšíme — nebyly předneseny ani nejapně ani pohoršlivě?

chozího dne navštívila sestřenice, dcery zemřelé tety. Mladší se stala nevěstou, starší při této příležitosti dostala bolesti v žaludku a měla být odvezena na Semmering. Dora byla názoru, že u starší sestřenice je tu jenom závist, že vždycky onemocní, chce-li něčeho dosáhnout, a nyní že chce pryč z domova, aby se nemusila dívat na sestřino štěstí.[26]) Avšak její vlastní bolesti v žaludku svědčily o tom, že se ztotožňuje se sestřenicí, kterou prohlásila za simulantku, buď proto, že rovněž záviděla lásku šťastnější sestřenici, buď proto, že v osudu starší sestry, jejíž milostný příběh krátce předtím nešťastně skončil, spatřovala obraz vlastního údělu.[27]) Jak dobře se dají choroby zužitkovat poznala také pozorováním paní K-ové. Pan K. byl část roku na cestách; kdykoli se vrátil, byla jeho žena nemocna, ačkoli ještě předchozího dne byla, jak Dora věděla, úplně zdráva. Dora chápala, že mužova přítomnost činí tuto ženu nemocnou a že je jí choroba vítána, aby mohla uniknouti nenáviděným manželským povinnostem. Poznámka, že se u ní v prvních dívčích letech, které strávila v B., střídaly nemoc a zdraví, poznámka, kterou na tomto místě náhle připojila, vzbudila ve mně domněnku, že její vlastní stavy jsou podobně závislé jako stavy paní K-ové. V psychoanalytické technice platí totiž pravidlo, že vnitřní, ale ještě skrytá souvislost se projevuje soumezností, časovým sousedstvím nápadů, přesně tak jako v písmě *a* a *b* vedle sebe znamenají, že z nich má být utvořena slabika *ab*. Dora měla mnoho záchvatů kašle a afonie; měla snad milencova přítomnost nebo nepřítomnost vliv na příchod a mizení chorobných jevů? Bylo-li tomu tak, musilo být možné prokázat někde zrádnou shodu. Ptal jsem se, jak dlouho tyto záchvaty průměrně trvaly? Asi tři až šest neděl. Jak dlouho býval pan K. nepřítomen? Musila přiznat, že také tři až šest neděl. Demonstrovala tedy chorobou lásku k panu K-ovi tak, jako jeho žena odpor. Směl jsem předpokládat, že se chovala obráceně jako paní K-ová, byla nemocna, když byl nepřítomen, a zdráva, když se vrátil. Skutečně se zdálo, že se věci tak měly, aspoň v prvním údobí záchvatů; v pozdějších

[26]) Obvyklá příhoda mezi sestrami.
[27]) Co jsem dále z bolestí v žaludku vyvodil, uvedu později.

dobách asi vznikla potřeba, zastřít shodu mezi chorobným záchvatem a nepřítomností tajně milovaného muže, aby tajemství nebylo prozrazeno stálostí této shody. Pak zbylo jenom časové trvání záchvatů jako znak jejich původního významu.

Vzpomněl jsem si, že jsem kdysi na Charcotově klinice viděl a slyšel, jak u osob s hysterickou němotou psaní nahrazovalo mluvení. Psali plynněji, rychleji a lépe než jiní a než dříve. Totéž nastalo u Dory. V prvních dnech afonie šlo jí psaní vždycky zvlášť snadno od ruky. Tato zvláštnost, která byla projevem náhradní fysiologické funkce, kterou si vytváří potřeba, nevyžadovala vlastně psychologického objasnění; je však pozoruhodné, že se toto dalo provést snadno. Pan K. jí často psával z cesty, posílal jí pohlednice; stávalo se, že jenom ona bývala zpravena o době jeho návratu a jeho paní překvapena. Že si s nepřítomným, se kterým nemůžeme mluvit, dopisujeme, je ostatně sotva méně nasnadě, než že se při selhání hlasu dorozumíváme písmem. Dořina afonie připouštěla tedy tento symbolický výklad: Byl-li milenec vzdálen, zřekla se mluvení; ztratilo cenu, ježto nemohla mluvit s ním. Zato nabylo významu psaní jako jediný prostředek, jímž se dal udržovat styk s nepřítomným.

Tvrdím snad proto, že ve všech případech periodické afonie nutno stanovit diagnosu, že kdesi existuje dočasně vzdálený milenec? Zajisté to nezamýšlím. Determinace příznaku je v Dořině případě příliš specifikována, abychom mohli očekávat časté cpakování téže akcidenční etiologie. Jakou cenu má pak objasnění afonie v našem případě? Nebyli jsme snad oklamáni hříčkou vtipu? Nemyslím. Musíme si při tom vzpomenout na častou otázku, zda hysterické příznaky jsou původu psychického nebo tělového, nebo, je-li toto uznáváno, zda jsou všechny nutně podmíněny psychicky. Tato otázka, tak jako mnoho jiných, o jejichž zodpovědění badatelé vždycky znovu a marně usilují, není případná. Skutečný stav není do její alternativy zahrnut. Pokud vidím, potřebuje každý hysterický příznak příspěvek s obou stran. Nemůže se vytvořit bez nějakého tělového usnadnění, které skýtá normální nebo chorobný děj na nějakém nebo v nějakém tě-

lesném orgánu. Nevyskytuje se častěji než jednou — a k vlastnostem hysterického příznaku patří způsobilost, opakovati se —, nemá-li význam psychický, nemá-li smysl. Tento smysl nemá hysterický příznak sám, je mu propůjčován, takořka s ním sletováván, a v každém případě může být jiný podle povahy potlačených myšlenek, které usilují o projev. Ovšem řada momentů způsobuje, že vztahy mezi nevědomými myšlenkami a tělovými ději, kterými se mohou projevit, se neutvářejí zcela libovolně a přibližují se několika typickým spojením. Pro therapii jsou důležitější určení, která jsou dána akcidenčním materiálem psychickým: rozvazujeme příznaky tím, že zkoumáme jejich psychický význam. Jestliže jsme pak odklidili, co se psychoanalysou dá odstranit, můžeme si leccos pravděpodobně přiléhavého myslit o tělových, zpravidla konstitučně-organických základech příznaků. Ani při Dořiných záchvatech kašle a afonie se neomezíme na psychoanalytický jejich výklad, nýbrž prokážeme v jeho pozadí organický moment, z něhož vycházelo »tělové usnadnění« pro projev náklonnosti k dočasně nepřítomnému milenci. A jestliže nám v tomto případě imponuje spojení mezi příznakovým projevem a nevědomým obsahem myšlenek, protože je utvořeno obratně a umělecky, rádi uslyšíme, že dovede vyvolat stejný dojem v každém jiném případě, při každém jiném příkladě.

Nyní jsem připraven na námitku, že dosti málo získáváme, jestliže tedy, díky psychoanalyse, nemáme již hledat záhadu hysterie ve »zvláštní labilnosti nervových molekul« nebo v možnosti stavů hypnoidních, nýbrž v »tělovém usnadnění«.

Proti tomu chci zdůraznit, že se záhada takto nejenom posunuje o kus nazpět, nýbrž také o kus zmenšuje. Nejde již o celou záhadu, nýbrž o onen její úsek, ve kterém je obsažen zvláštní ráz hysterie na rozdíl od ostatních psychoneuros. Psychické děje jsou u všech psychoneuros dlouhý kus stejné, pak teprve může běžet o »tělové usnadnění«, které nevědomým psychickým dějům opatřuje východisko do sféry tělové. Kde tento moment není, stává se z celého stavu něco jiného než hysterický příznak, ale přece opět něco spřízněného, třeba fobie nebo nutkavá představa, krátce příznak psychický.

Vracím se k výčitce »simulace« chorob, kterou Dora zahrnovala otce. Brzy jsme zpozorovali, že jí neodpovídalo jenom sebeobvinění, týkající se dřívějších chorobných stavů, nýbrž také takové, které pomýšlelo na přítomnost. Na tomto místě je obyčejně lékařovým úkolem, aby uhodl a doplnil, co mu analysa skýtá jenom v náznacích. Musil jsem pacientku upozornit, že její nynější choroba je právě tak zdůvodněna a tendenční jako nemoc paní K-ové, kterou pochopila. Že nepochybně sleduje nějaký účel, kterého chce dosáhnout chorobou. Tento že však nemůže být jiný, než odvrátit otce od paní K-ové. Prosbami a argumenty se jí to nedaří; snad doufá, že toho dosáhne, jestliže otce poděsí (viz dopis na rozloučenou), vzbudí jeho soucit (omdlíváním), a když to všechno nepomůže, že se mu aspoň pomstí. Jistě ví, jak mnoho mu na ní záleží, a že se mu vždycky hrnou do očí slzy, je-li tázán, jak se daří jeho dceři. Jsem úplně přesvědčen, že se ihned uzdraví, jestliže otec prohlásí, že jejímu zdraví obětuje paní K-ovou. Doufám, že se k tomu nedá pohnout, ježto by pak poznala, jakým mocným prostředkem vládne, a jistě by neopominula použít možnosti onemocnět při všech následujících příležitostech. Jestliže však otec nepovolí, očekávám, že se své choroby snadno nevzdá.

Pomíjím podrobnosti, ze kterých vyplývalo, jak všechno, co jsem uvedl, bylo správné, a raději připojím několik všeobecných poznámek o motivech choroby při hysterii. Motivy k onemocnění musíme pojmově ostře odlišovat od možností onemocnět, od materiálu, z něhož se utvářejí příznaky. Neúčastní se tvorby příznaků, na počátku choroby ani neexistují; přistupují k ní druhotně, ale teprve když ony se vyskytnou, je choroba úplně vyvinuta.[28]) Můžeme jejich existenci předpokládat v každém

[28]) (Dodatek z roku 1923:) Zde není všechno správné. Věta, že motivy choroby na počátku nemoci neexistují a teprve druhotně k ní přistupují, je neudržitelná. Vždyť hned na násled. straně jsou uváděny motivy choroby, které existovaly před propuknutím nemoci a je spoluzavinily. Později jsem skutečného stavu dbal lépe tím, že jsem zavedl rozlišování prvotního od druhotného zisku z choroby. Motivem choroby přece je vždycky záměr, něco získat. O druhotném zisku z choroby platí, co je řečeno v dalších větách tohoto odstavce. Prvotní zisk z choroby nutno však připustit při každém neurotickém onemocnění. Onemocnění nemocnému zprvu

případě, kdy jde o skutečnou chorobu, trvající delší dobu. Příznak je zprvu pro psychický život nevítaným hostem, všechno je proti němu a proto také tak snadno sám mizí, zdánlivě vlivem doby. Z počátku ho nelze užitečně použít v psychické domácnosti, ale velmi často se uplatní druhotně; pro nějakou psychickou tendenci je pohodlné, použít příznaku, a tím tento dosahuje funkce druhotné a takořka zakotvuje v duševním životě. Kdo chce nemocného uzdravit, naráží ke svému podivení na silný odpor, který ho poučuje, že nemocný nebere tak docela, tak úplně vážně záměr, vzdát se choroby.[29]) Představte si dělníka, třeba pokrývače, který spadl se střechy, stal se mrzákem a nyní živoří, žebraje na rohu ulice. Přibližte se mu jako divotvůrce a slibte mu, že mu narovnáte křivou nohu, aby mohl normálně chodit. Myslím, že nesmíte očekávat výraz zvláštní blaženosti v jeho obličeji. Zajisté se cítil krajně nešťastný, když utrpěl zranění a zjistil, že již nikdy nebude s to, aby pracoval, a že musí zemřít hlady nebo žít z almužen. Ale od té doby se to, co ho zprvu zbavilo výdělku, stalo zdrojem jeho příjmů; žije ze svého mrzáctví. Vezmete-li mu je, učiníte ho možná docela bezmocným; své řemeslo mezitím zapomněl, odvykl si pracovat, uvykl zahálce, třeba i pití.

Motivy k onemocnění zhusta se vynořují již v dětství. Dítě, které dychtí po lásce a nerado se dělí o něžnost rodičů se sourozenci, poznává, že je jí znovu plně zahrnováno, jestliže jeho nemoc působí rodičům starosti. Nyní zná prostředek, kterým se dá vylákat láska rodičů, a použije ho, jakmile bude mít po ruce materiál, aby mohlo vytvářet chorobu. Jestliže se pak z dítěte stala žena, která v úplném rozporu s požadavky svého dětství je provdána za bezohledného muže, jenž potlačuje její vůli, nešetrně

ušetří psychický výkon, je ekonomicky nejpohodlnějším řešením v případě psychického konfliktu (útěk do choroby), třeba se později ve většině případů prokazuje, že takové východisko bylo neúčelné. Tento podíl prvotního zisku z choroby lze označit jako vnitřní, psychologický; je jaksi stálý. Mimo to se mohou vnější momenty, jako situace ženy, mužem utlačované, kterou uvádím příkladmo, stát motivem k onemocnění a tak vytvářet vnější podíl prvotního zisku z choroby.

[29]) Básník, který je ovšem také lékařem, Arthur Schnitzler, velmi správně tento poznatek vyjádřil v „Paracelsu“.

využívá její pracovní síly a není k ní ani něžný, ani za ni nevydává peníze, stane se nemoc jedinou její zbraní v boji o uplatnění. Opatřuje jí šetrné zacházení, po kterém touží, nutí muže k peněžním obětem, k ohledům, které by na zdravou neměl, a k opatrnému chování, jakmile se uzdraví, ježto je jinak připravena recidiva. To, co je v chorobném stavu zdánlivě objektivní, nechtěné a co musí také uznávat ošetřující lékař, umožňuje jí, aby bez vědomých výčitek účelně používala prostředku, jehož působivost poznala v dětství.

A přece je tato nemoc dílem záměru! Tyto chorobné stavy jsou zpravidla určeny pro určitou osobu, takže jejím odstraněním mizí. Nejsurovější a nejbanálnější posudek choroby hysterek, který slýcháváme od nevzdělaných příbuzných a ošetřovatelek, je v jistém smyslu správný. Je pravda, že by ochromená, na lože upoutaná nemocná vyskočila, kdyby se v pokoji vzňal oheň, že by zhýčkaná žena zapomněla na všechny bolesti, kdyby nemoc uvedla její dítě v nebezpečí života, nebo kdyby nějaká katastrofa ohrožovala základy domu. Všichni, kdo takto mluví o nemocných, mají pravdu až na jeden bod, že totiž nedbají psychologického rozdílu mezi vědomým a nevědomým, což je snad ještě přípustné u dítěte, ale u dospělého již nejde. Proto nepomůže ani ujišťování, že záleží jenom na vůli, ani povzbuzování, ani hanění nemocných. Nejdříve se musíme pokusit, abychom oklikou přes analysu přesvědčili nemocného o existenci jeho záměru, být nemocným.

V boji proti motivům choroby vězí při hysterii vůbec slabina každé therapie, také psychoanalytické. Osud má v tomto směru snažší hru, nemusí potírat ani konstituci, ani patogenní materiál nemocného; odstraní jeden motiv k chorobě a nemocný je dočasně, třeba i trvale z nemoci vysvobozen. Oč řidší by se staly případy zázračného vyléčení a spontánního zmizení příznaků, které my lékaři při hysterii připouštíme, kdybychom mohli častěji poznat životní zájmy nemocných! Zde uplynul nějaký termín, tam odpadl zřetel na nějakou osobu, onde se situace vnějším děním změnila od základů, a dosud tvrdošíjná choroba je rázem odstraněna, zdá se, že spontánně, ve skuteč-

nosti proto, že jí byl odňat nejsilnější motiv, totiž nějaké její použití v životě.
S motivy, které podepírají chorobu, se patrně setkáme ve všech plně vyvinutých případech. Ale jsou případy, které mají ryze vnitřní motivy, jako na př. potrestání sama sebe, tedy lítost a pokání. Tu bude therapeutický úkol snažší než tam, kde choroba souvisí s úsilím o vnější cíl. Pro Doru tímto cílem zřejmě bylo, obměkčit otce a odvrátit ho od paní K-ové.
Ostatně se zdá, že ji žádný z jeho činů nerozhořčil tak jako jeho ochota, prohlásit scénu u jezera za výron její fantasie. Byla úplně bez sebe, když pomyslila na to, že se otec domnívá, že si to tehdy namluvila. Dlouho jsem nemohl uhodnout, jaké sebeobvinění se skrývá za tímto vášnivým odmítnutím oné domněnky. Právem jsem za tím tušil něco utajeného, neboť výčitka, která není případná, ani trvale neuráží. Na druhé straně jsem dospěl k závěru, že Dořino vyprávění bylo naprosto pravdivé. Sotvaže pochopila úmysl pana K-a, nepřipustila, aby domluvil, udeřila ho do obličeje a utekla. Její chování bylo tomuto muži asi stejně nepochopitelné jako nám, neboť jistě z nesčetných malých příznaků dávno usoudil, že je mu děvče určitě nakloněno. V rozpravě o druhém snu setkáme se jak s rozřešením záhady, tak se sebeobviněním, které jsme zprvu marně hledali.
Když se žaloby na otce s unavující jednotvárností opakovaly a kašel při tom trval, pomyslil jsem na to, že tento příznak může mít význam, který se vztahuje na otce. Požadavky, které obyčejně kladu na vysvětlení příznaku, nebyly beztak ještě dlouho splněny. Podle pravidla, které má zkušenost vždycky potvrdila, které jsem si však ještě netroufal stanovit jako obecně platné, znamená příznak znázornění — uskutečnění — fantasie sexuálního obsahu, představuje tedy nějakou sexuální situaci. Lépe řečeno, aspoň j e d e n z významů příznaku je znázorněním sexuální fantasie, zatím co pro ostatní významy takové obsahové omezení neplatí. Že má příznak více než jeden význam, současně znázorňuje několik nevědomých myšlenkových sledů, dovíme se totiž velmi brzy, jestliže počneme psychoanalyticky pracovat. Chtěl bych jenom

podotknout, že podle mého odhadu jediný nevědomý pochod myšlenkový nebo jediná fantasie sotva postačuje k vytvoření příznaku.
Příležitost, vyložit nervosní kašel jako fantasií vytvořenou sexuální situaci, naskytla se velmi brzy. Když jednou zase zdůrazňovala, že paní K-ová miluje tatínka jenom proto, že je »ein vermögender Mann« (mužem majetným), zpozoroval jsem z jistých vedlejších okolností jejího vyjadřování, které tu jako většinu ryze technické stránky analytické práce pomíjím, že se za touto větou skrývá její opak: Otec je »ein unvermögender Mann« (mužem nemohoucím). To mohlo být míněno jenom sexuálně, tedy: Otec je jako muž nemohoucí, impotentní. Jelikož tento výklad vědomou znalostí potvrdila, připomněl jsem jí, do jakého se dostává rozporu, když jednak trvá na tom, že poměr k paní K-ové je obyčejným milostným poměrem, jednak tvrdí, že otec je impotentní, tedy neschopen, aby využil takového poměru. Její odpověď ukázala, že nemusila rozpor připustit. Mně je, pravila, dobře známo, že existuje více než jeden způsob sexuálního ukájení. Ovšem, pramen ani tohoto poznatku nemohla nalézt. Když jsem se dále tázal, zda má na mysli používání jiných orgánů než genitalií k sexuálnímu styku, přisvědčila, a mohl jsem pokračovat: pak tedy myslí právě na ony části těla, které jsou u ní v podrážděném stavu (krk, ústní dutina). Že by její myšlenky sahaly tak daleko, ovšem nepřipustila, ale ani si to nemohla plně ujasnit, měl-li být příznak umožněn. Nedal se přece odmítnout doplněk, že svým přerývaným kašláním, za jehož příčinu uváděla, jako je obvyklé, šimrání v krku, znázorňovala situaci sexuálního ukojování *per os,* a to dvou osob, jejichž milostným poměrem se ustavičně zabývala. Že velmi brzy po tomto objasnění, které mlčky přijala, kašel zmizel, souhlasilo s tím ovšem docela dobře; nechtěli jsme však přikládat velký význam této změně, poněvadž přece již často nastala spontánně.
Jestliže tento kousíček analysy v lékařském čtenáři mimo nevíru, na kterou má přece právo, vyvolal také údiv a hrůzu, jsem ochoten zkoumat zde oprávněnost obou těchto reakcí. Údiv se asi týká mé troufalosti, mluvit s mladou

dívkou — nebo vůbec se ženou ve věku pohlavnosti — o tak choulostivých a hnusných otázkách; hrůza asi možnosti, že by nedotčená dívka mohla vědět o takových praktikách a zabývat se jimi ve fantasii. V obou bodech doporučuji umírněnost a rozvážnost. Ani tady ani tam není důvod k rozhořčení. S dívkami a ženami můžeme hovořit o všech sexuálních otázkách, aniž jsme jim škodili a sebe uváděli v podezření, jestliže si za prvé osvojíme určitý způsob, jak to provádět, a za druhé je dovedeme přesvědčit, že je to nevyhnutelné. Za stejných podmínek dovoluje si přece také gynekolog všemožně je obnažovat. Nejlepší je mluvit o těchto otázkách suše a přímo; současně se tak nejvíce odlišujeme od chlípnosti, s jakou se o těchto tématech hovoří ve společnosti a na kterou jsou dívky i dámy ovšem zvyklé. Užívám pro děje i orgány technických názvů a sděluji je s těmi pacienty, kteří je — názvy — snad neznají. »*J' appelle un chat un chat.*«*) Slyšel jsem o lékařích i nelékařích, kteří se pozastavují nad therapií, ve které dochází k takovým rozmluvám, a kteří mně nebo pacientům zdánlivě závidí podráždění, které podle jejich očekávání při tom nastává. Ale znám přece slušnost těchto pánů příliš dobře, abych se pro ně rozčiloval. Vyhnu se pokušení, napsat satiru. Chci jenom poznamenat, že dosti často dostávám satisfakci tím, že pacientka, pro kterou nebylo snadné, zvyknout si na upřímnost v pohlavních otázkách, později náhle prohlásila: »Ale vaše léčba je přece mnohem slušnější než hovory pana X.!«

O tom, že je nevyhnutelné dotýkat se sexuálních témat, musíme být přesvědčeni, než počneme analysu hysterie, nebo musíme být ochotni, dát se přesvědčit zkušeností. Pak si řekneme: *pour faire une omelette il faut casser des oeufs.***) Pacienty samy můžeme přesvědčit snadno; příležitostí k tomu skýtá léčba příliš mnoho. Jsme-li poněkud opatrni, překládáme jenom do vědomého, co pacienti již vědí nevědomě a celý vliv léčby se přece zakládá na poznatku, že afektivní účinky nevědomé ideje jsou silnější, a protože se nedají ovládat, škodlivější než ideje vědomé.

*) Nazývám kočku kočkou.
**) Chceme-li vařit omeletu, musíme rozbít vejce.

Nikdy se nevydáváme v nebezpečenství, že bychom zkazili nezkušené děvče; kde ani v nevědomí není znalost sexuálních dějů, tam se nevytvoří ani hysterický příznak. Kde se setkáváme s hysterií, nelze vůbec mluvit o »myšlenkové nevinnosti« ve smyslu rodičů a vychovatelů. U 10-, 12- a 14letých dětí, hochů i děvčat, jsem se bez výjimky přesvědčil o spolehlivosti této věty.
Co se tkne druhé citové reakce, která nesměřuje proti mně, nýbrž, mám-li pravdu, proti pacientce a považuje perversní ráz jejích fantasií za příšerný, chtěl bych zdůraznit, že taková vášnivost v odsuzování nesluší lékaři. Mimo jiné považuji také za zbytečné, aby lékař, pojednávající o zvrácenostech sexuálních pudů, při každé příležitosti vkládal do textu projev svého osobního odporu k těmto ohavným věcem. Zde jde o fakt, a doufám, že si na něj, potlačujíce svůj odlišný vkus, zvykneme. O tom, co nazýváme sexuálními perversemi, o překročení sexuální funkce, pokud se týká tělesné oblasti i sexuálního objektu, musíme dovést hovořit bez rozhořčení. Již skutečnost, že hranice toho, co se má zvát normálním životem sexuálním, jsou u různých ras a v různých dobách nejednotné, měla by zchladit horlivce. Nesmíme přece zapomínat, že pro nás nejprotivnější z těchto perversí, smyslná láska muže k muži, u tak kulturního národa jako Řeků byla netoliko trpěna, nýbrž pověřena důležitými společenskými funkcemi. Trochu, hned zde, hned tam, překročuje každý z nás ve vlastním sexuálním životě úzké meze toho, co je normální. Perverse nejsou ani bestialitou ani zvrhlostí v pathetickém smyslu těchto slov. Jsou to rozvoje zárodků, které jsou všechny obsaženy v nerozčleněných sexuálních vlohách dítěte, jejichž potlačení nebo obrácení k vyšším a sexuálním cílům — jejichž sublimace — poskytuje síly pro značný počet našich kulturních výkonů. Jestliže se tedy někdo hrubě a zjevně stal perversním, můžeme správněji říci, že perversním zůstal, že představuje stadium útlumu ve vývoji. Psychoneurotikové jsou vesměs lidé se silně vyvinutými perversními sklony, které byly během vývoje potlačeny a staly se nevědomými. Jejich nevědomé fantasie vyznačují se stejným obsahem jako procesně zjištěná jednání perversních, byť nikdy nečtli Krafft-

Ebingovu »Psychopathii sexualis«, které naivní lidé přičítají tak velkou spoluvinu na vzniku perversních sklonů. Psychoneurosy jsou jaksi negativem perversí. Sexuální konstituce, ve které se také projevuje dědičnost, působí v neuroticích společně s akcidenčními životními vlivy, které ruší rozvoj normální sexuality. Vody, které naráží na překážku v jednom korytu, jsou městnány nazpět do starších řečišť, která měla být opuštěna. Hnací sílu k tvorbě hysterických příznaků nevytváří jenom potlačená normální sexualita, nýbrž vytvářejí ji také nevědomá hnutí perversní.[30])

Méně odpuzující druhy sexuálních perversí jsou velice rozšířeny mezi naším obyvatelstvem, jak ví každý s výjimkou lékařského spisovatele. Nebo lépe řečeno, spisovatel to ví také; snaží se jenom, aby to zapomněl v okamžiku, kdy bere do ruky péro a chce o tom psát. Není tedy podivuhodné, že naše brzy 19letá hysterka, která slyšela o tom, že se takový sexuální styk (ssání údu) vyskytuje, má tuto nevědomou fantasii a projevuje ji pocitem podráždění v krku a kašlem. Ani by nebylo podivné, kdyby dospěla k takové fantasii bez vnějšího poučení, což jsem s určitostí zjistil u jiných pacientek. Tělový předpoklad takové samostatné tvorby fantasie, která se potom kryje s činností perversních, byl totiž dán pozoruhodnou skutečností. Dobře se pamatovala, že v dětství dlouho »cucala«. Také otec si vzpomínal, že jí cucání odnaučil, když v něm pokračovala do čtvrtého nebo pátého roku. Dora sama měla v jasné paměti obraz z dětství, jak sedí v koutě na zemi, dumlá levý palec, zatím co pravou rukou tahá za ucho klidně sedícího bratra. Je to dokonalý způsob sebeukojování dumláním, o kterém mně vypravovali také jiní — později anesthetičtí a hysteričtí — pacienti. Jedna z nich mi poskytla údaje, které vrhají jasné světlo na původ těchto podivných zvyků. Mladá žena, která si cucání vůbec nikdy neodvykla, viděla se ve vzpomínce na dětství, prý na první polovinu druhého

[30]) Tyto věty o sexuálních perversích byly napsány o několik let dříve než výborná kniha I. Blochova (Beiträge zur Aetiologie der Psychopathia sexualis. 1902 a 1903). Srv. také mé v témže roce (1905) vydané „Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie". (6. vyd. 1925. Obsaženo v V. sv. „Ges. Schriften".) Česky: Tři úvahy o sexuální teorii (1926, Srdce).

roku, jak pije na prsou kojné a při tom ji rytmicky tahá za ucho. Myslím, že nikdo nebude popírat, že retní a ústní sliznice smí být prohlášena za primární erogenní oblast, ježto si částečně zachovala tento význam ještě pro hubičku, která je považována za normální. Raná vydatná činnost této erogenní oblasti je tudíž podmínkou pozdějšího tělového usnadnění, které skýtá sliznicový trakt počínající rty. Nastanou-li později, v době, kdy je vlastní sexuální objekt, mužský úd, již znám, poměry, které opět stupňují vzrušení zachované erogenní oblasti ústní, nemusí být vynaloženo mnoho tvůrčí energie, aby byl do situace ukojení na místo původní prsní bradavky nebo prstu, který ji zastupuje, vřazen pyj. Tato krajně pohoršlivá perversní fantasie o ssání penisu má tedy nejnevinnější původ; je zpracováním, řekněme, prehistorického dojmu z ssání prsou matky nebo kojné, který je obyčejně znovu oživován stykem s dětmi, které jsou kojeny. Většinou při tom také pomáhalo kravčí výmě jako vhodná střední představa mezi prsní bradavkou a pyjem.

Právě uvedený výklad Dořiných krčních příznaků může být podnětem ještě k jiné poznámce. Je možno se tázat, jak se tato obrazností vytvořená sexuální situace shoduje s druhým vysvětlením, že příchod a odchod chorobných jevů napodobuje přítomnost a nepřítomnost milovaného muže, vyjadřuje tedy, zahrneme-li sem také chování ženy, tuto myšlenku: Kdybych byla jeho ženou, milovala bych ho docela jinak, byla bych nemocna (asi z touhy), kdyby odcestoval, a zdráva (z blaženosti), kdyby byl doma. Podle svých zkušeností s řešením hysterických příznaků na to odpovídám: není nutné, aby se různé významy jednoho příznaku mezi sebou snášely, t. j. doplňovaly v souvislost. Stačí, když je souvislost vytvořena tématem, z něhož pocházejí všechny tyto různé fantasie. V našem případě není ostatně taková snášelivost vyloučena; jeden význam lpí spíše na kašli, druhý na afonii a na průběhu chorobných stavů; přesnější analysa byla by patrně odkryla mnohem dalekosáhlejší zduševnění podrobností choroby. Již jsme se dověděli, že jeden příznak docela pravidelně odpovídá několika významům současně; ještě podotkněme, že může také vyjadřovat několik významů za sebou. Příznak

může jeden ze svých významů nebo hlavní svůj význam časem změnit, nebo může vůdčí úloha přejít z jednoho významu na druhý. Je jakýmsi konservativním rysem povahy neurosy, že jednou vytvořený příznak je pokud možná zachováván, byť i nevědomá myšlenka, kterou vyjadřoval, ztratila význam. Ale můžeme také tuto tendenci, zachovat příznak, snadno vysvětlit mechanicky; vytvoření takového příznaku je tak obtížné, převod ryze psychického vzrušení do tělové oblasti, což jsem nazval konversí, závisí na tolika příznivých podmínkách, tělové usnadnění, ke konversi nutné, je tak nesnadno dosažitelné, že se nucení odvést vzruchy z nevědomí, dle možnosti spokojuje s cestou svodu, která je již schůdná. Mnohem snazší než tvorba nové konverse zdá se vytvoření asociačních vztahů mezi novou myšlenkou, potřebnou svodu, a starou, která tuto potřebu ztratila. Takto urovnanou cestou se vzrušení z nového pramene valí k dřívějšímu místu svodu, a příznak se podobá, jak praví evangelium, starému troubeli, který je naplněn novým vínem. Byť se po těchto vývodech tělový podíl hysterického příznaku jeví stálejším, obtížněji nahraditelným, psychický měnivějším, snadněji zastupitelným prvkem, přece nesmíme z tohoto poměru vyvozovat nějaké pořadí mezi oběma. Pro psychickou therapii je psychický podíl vždycky významnější.

Ustavičné opakování těchže myšlenek o poměru otce k paní K-ové umožnilo těžit ještě jinak a významněji z Dořiny analysy.

Takový myšlenkový pochod možno nazývat přesilným, lépe zesíleným, převládavým ve smyslu Wernickově. Přes zdánlivě korektní obsah osvědčí se jeho patogenní ráz jedinou zvláštností, že se totiž přes veškeré vědomé a libovolné myšlenkové úsilí dotyčné osoby nedá rozložit ani odstranit. S normálním, třeba velmi intensivním myšlenkovým pochodem se na konec vždycky vypořádáme. Dora docela správně cítila, že její myšlenky o tatínkovi vyzývaly k zvláštnímu posudku. »Nemohu na nic jiného myslit«, stěžovala si opětovně. »Bratr mi sice říká, že my, děti, nemáme práva, abychom kritisovali toto tatínkovo jednání. Nemáme se o to starat a snad se máme dokonce radovat, že našel ženu, ke které mohl přilnout,

ježto mu přece maminka tak málo rozumí. Chápu to a chtěla bych smýšlet stejně jako bratr, ale nemohu. Nemohu mu to odpustit.«[31])

Co učiníme vzhledem k takové převládavé myšlence, jestliže jsme slyšeli její vědomé zdůvodnění i bezúspěšné námitky proti ní? Řekneme si, že tento přesilný myšlenkový pochod čerpá své zesílení z nevědomí. Nedá se odstranit myšlenkovou prací, buď že sám svým kořenem sahá do nevědomého potlačeného materiálu, nebo proto, že se za ním skrývá jiná nevědomá myšlenka. Tato je pak ponejvíce jeho přímým protikladem. Protiklady jsou vždycky úzce spolu spjaty a zhusta tak spářeny, že jedna myšlenka je přesilně vědomá, její protějšek však potlačen a nevědomý. Tento poměr je následkem potlačení. Potlačení totiž často nastalo tím způsobem, že protiklad myšlenky, která měla být potlačena, byl nadmíru zesílen. Nazývám to zesílením reakce a myšlenku, která se ve vědomí příliš silně uplatňuje a nedá se, podobně jako předsudek, rozložit, myšlenkou reakční. Obě myšlenky jsou k sobě asi v podobném poměru jako obě jehly astatické soustavy. Určitým nadbytkem intensity reakční myšlenka zadržuje pohoršlivou v potlačení; tím je však sama »ztlumena« a chráněna proti vědomé myšlenkové činnosti. Uvědomení potlačeného protikladu je prostředkem, jak odejmout přesilné myšlence její zesílení.

Ze svých očekávání nesmíme ani vyloučit případ, že nejde o jedno z obou odůvodnění převládavosti, nýbrž o společné působení obou. Mohou se také ještě vyskytnout jiné komplikace, které se však dají snadno zařadit.

Zkusme to u příkladu, který nám poskytuje Dora, nejdříve s prvním předpokladem, že příčina jejích nutkavých starostí o otcův poměr k paní K-ové je jí samé neznáma, poněvadž vězí v nevědomí. Není obtížné uhodnout tuto příčinu z poměrů a jevů. Její chování bylo zřejmě více než dceřinou účastí, cítila a jednala spíše jako žárlivá žena, což bychom chápali u její matky. Svým požadavkem:

[31]) Taková převládavá myšlenka je vedle hluboké rozlady často jediným příznakem chorobného stavu, který se obyčejně nazývá „melancholií“, ale dá se psychoanalysou stejně odstranit jako hysterie.

»ona nebo já,« výstupy, které hrála, a sebevražednou hrozbou, kterou dávala obratně najevo, stavěla se zřejmě na místo matčino. Jestliže jsme správně uhodli fantasií vytvořenou sexuální situaci, která tvoří základ jejího kašle, stavěla se v ní na místo paní K-ové. Ztotožňovala se tedy s oběma ženami, které dříve a nyní miloval otec. Je nasnadě z toho vyvozovat, že její náklonnost k otci byla větší než věděla nebo připouštěla: byla do něho zamilována. Takové nevědomé milostné vztahy mezi otcem a dcerou, matkou a synem, které seznáváme v jejich abnormních důsledcích, naučil jsem se pojímat jako oživení infantilních zárodečných pocitů. Na jiném místě[32]) jsem rozvedl, jak časně se uplatňuje sexuální přítažlivost mezi rodiči a dětmi, a ukázal, že pověst o Oidipovi nutno asi pojímat jako básnické zpracování toho, co je typické na těchto vztazích. Tato raná náklonnost dcery k otci, syna k matce, jejíž zřejmé stopy patrně nacházíme ve většině lidí, je asi u dětí, které jsou konstitucí určeny k neurose, předčasně vyspělé a dychtí po lásce, již od počátku intensivnější. Pak se ještě uplatňují jisté vlivy, — o kterých zde nebudeme mluvit —, které fixují nebo zesilují rudimentární milostné hnutí tak, že se ještě v dětství nebo v době puberty z něho stane něco, co lze považovat za pohlavní náklonnost a co, jako tato, k sobě poutá libido.[33]) Vnější poměry naší pacientky nejsou pro takový předpoklad zrovna nepříznivy. Svými vlohami byla vždycky puzena k otci, jeho časté choroby nutně stupňovaly její něžnost k němu; při některých chorobách nebyl k malým výkonům ošetřovatelským připuštěn nikdo jiný než ona; hrdý na její časnou inteligenci, svěřoval jí již jako dítěti svá tajemství. Paní K-ová skutečně z více než jednoho postavení nevytlačila matku, nýbrž Doru.

Když jsem s Dorou sdělil svůj předpoklad, že její náklonnost k otci měla již záhy ráz úplné zamilovanosti, odpověděla sice jako obvykle: »Nepamatuji se na to«, ihned však vypravovala něco obdobného o své 7leté sestřenici

[32]) V „Traumdeutung“ a v třetí z „Tří úvah o sexuální teorii“.

[33]) Rozhodující moment je zde asi časné vyskytování pravých genitálních sensací, buď spontánních, buď svedením nebo masturbací vyvolaných. (Viz níže.)

(s matčiny strany), ve které často spatřovala odraz vlastního dětství. Malička byla zase jednou svědkyní vzrušené rozmíšky mezi rodiči a zašeptala Doře, která potom přišla na návštěvu, do ucha: »Dovedeš si představit, jak tuto osobu (ukazujíc na matku) nenávidím! A jestliže jednou zemře, provdám se za tatínka.« Zvykl jsem si v takových nápadech, které uvádějí něco, co souhlasí s obsahem mého výkladu, spatřovat potvrzení z nevědomí. Jiné »ano« nemůžeme z nevědomí slyšet; nevědomé »ne« vůbec neexistuje.[34])

Tato zamilovanost do otce se po léta neprojevovala; naopak, s touže ženou, která ji od otce vytlačila, žila po dlouhou dobu v nejsrdečnější shodě a nadržovala, jak víme z jejího sebeobviňování, jejímu poměru s otcem. Tato láska byla tedy znovu oživena, a je-li tomu tak, smíme se tázat, k jakému účelu se tak dělo? Zřejmě jako reakční příznak, aby bylo potlačeno něco, co tedy bylo v nevědomí ještě mocné. Jak se věci měly, pomýšlel jsem ovšem v prvé řadě na to, že tímto potlačeným je láska k panu K-ovi. Musil jsem předpokládat, že její zamilovanost ještě trvá, že se však od výstupu u jezera — z neznámých motivů — něco proti ní mocně zpěčuje, a že dívka ze starého haraburdí vytáhla náklonnost k otci a zesílila ji, aby ve svém vědomí již nepociťovala nic z lásky svých prvých dívčích let, která se stala trapnou. Potom jsem také poznal konflikt, který byl způsobilý rozvrátit psychický život dívky. Jednak jistě velmi litovala, že zamítla nabídku tohoto muže, silně toužila po jeho osobě a malých projevech jeho něžnosti; jednak se mocné motivy, mezi kterými snadno uhodneme hrdost, vzpíraly proti těmto něžným a toužebným hnutím. Tak si konečně namluvila, že je s osobou pana K-a hotova, — to byl její zisk při tomto typickém potlačení —, a přece se musila k ochraně před touto zamilovaností, která se ustavičně tlačila k vědomí, dovolávat infantilní náklonnosti k otci a zveličovat ji. Že potom byla téměř ne-

[34]) (Dodatek z roku 1923:) Jiný velmi podivný a naprosto spolehlivý způsob potvrzení z oblasti nevědomí, který jsem tehdy ještě neznal, je pacientův výkřik: „To jsem si nemyslil“, nebo „Na to jsem nepomyslil.“ Tento projev můžeme přímo překládat: „Ano, to bylo ve mně nevědomé.“

ustále ovládána žárlivým rozhořčením, dalo se asi determinovat ještě přesněji.[35])
Naprosto neodporovalo mému očekávání, že jsem těmito vývody vyvolal Dořin nejrozhodnější odpor. »Ne,« které slyšíme od pacienta, když jsme jeho vědomému vnímání po prvé předložili potlačenou myšlenku, konstatuje pouze potlačení a jeho rozhodnost, měří jaksi jeho sílu. Nepojímáme-li toto *ne* jako projev nestranného úsudku, jehož přece nemocný není schopen, nýbrž pomíjíme-li je a pokračujeme-li v práci, brzy se dostaví první důkazy, že *ne* v takovém případě nahrazuje *ano,* které si přejeme. Připustila, že se na pana K-a nehněvá onou měrou, jakou by si zasloužil. Vypravovala, že kdysi, doprovázena sestřenicí, která ho neznala, potkala pana K-a na ulici. Sestřenice náhle vykřikla: »Doro, co se s tebou děje? Vždyť jsi úplně zbledla!« Ona o této změně v sobě nic nepocítila, ode mne však potom uslyšela, že mimika a výraz afektů poslouchají spíše nevědomé než vědomé a prozrazují prvé.[36]) Jindy po několika dnech vyrovnaného radostného stavu přišla v nejhorší náladě, kterou nedovedla vysvětlit. Dnes jsem tak protivná, pravila; jsou strýcovy narozeniny a ona se nemůže přemoci, aby mu blahopřála. Neví, proč. Mé vykladačské umění bylo toho dne tupé. Nechal jsem ji mluvit dále, a tu si najednou vzpomněla, že jsou dnes přece také narozeniny pana K-a; neopomněl jsem využít toho proti ní. Potom nebylo ani obtížné vysvětlit, proč ji nepotěšily drahé dary, které před několika dny dostala k vlastním narozeninám. Chyběl jeden dar, dar páně K-ův, který býval pro ni zřejmě nejcennější.
Nicméně ještě dlouho odporovala mému tvrzení, až ku konci analysy byla jeho správnost co nejrozhodněji potvrzena. Musím tu uvést další komplikaci, které bych jistě nevěnoval místo, kdybych si místo lékařského rozboru měl jako básník vymýšlet podobný duševní stav pro povídku. Prvek, na který nyní poukáži, může jenom zkalit a rozmazat krásný poetický konflikt, který lze v Doře předpokládat; za-

[35]) S touto determinací se ještě setkáme.
[36]) Srv.: „Ruhig kann ich euch erscheinen,
ruhig gehen sehen."
(Klidně Vás vidím přicházet i odcházet.,
Citát z Schillerovy básně „Ritter Toggenburg".

jisté by právem propadl censuře básníka, který přece také zjednodušuje a abstrahuje tam, kde vystupuje jako psycholog. Avšak ve skutečnosti, kterou se tu snažím popisovat, je komplikace motivů, hromadění a skládání psychických hnutí, krátce, předeterminace pravidlem. Za převládavým myšlenkovým pochodem, který se zabýval otcovým poměrem k paní K-ové, skrývalo se totiž také hnutí žárlivosti, jehož objektem byla tato žena, — tedy hnutí, které se mohlo zakládat jenom na náklonnosti k stejnému pohlaví. Je již dávno známo a bylo mnohokrát zdůrazněno, že můžeme také za normálních poměrů u hochů a děvčat v pubertě pozorovat zřejmé příznaky náklonnosti k stejnému pohlaví. Blouznivé přátelství k spolužačce s přísahami, hubičkami, s příslibem věčné korespondence a s veškerou citlivou žárlivostí, je obyčejně předchůdcem první intensivnější zamilovanosti do muže. Za příznivých poměrů homosexuální proudění často vyschne úplně; kde se v lásce k muži nedostaví štěstí, je toto proudění zhusta ještě v pozdějších letech znovu vzbuzeno libidem a stupňováno do té nebo oné intensity. Zjišťujeme-li toto u zdravých lidí, můžeme v souvislosti s dřívějšími poznámkami o tom, že normální zárodky perverse jsou u neurotiků vyvinuty lépe, očekávat v jejich konstituci také silnější homosexuální vlohy. Musí tomu asi tak být, neboť jsem ještě neprošel ani jedinou psychoanalysou muže nebo ženy, aniž jsem zjistil takové významné homosexuální proudění. Kde u hysterických žen a dívek bylo sexuální libido, směřující k muži, energicky potlačeno, tam je pravidelně libido, směřující k ženě, náhradou za to zesíleno a zčásti dokonce vědomé.

Nebudu zde o tomto důležitém tématu, které je obzvláště pro pochopení hysterie mužů nezbytné, dále pojednávat, poněvadž Dořina analysa byla skončena, než ještě mohla objasnit tyto poměry. Připomínám však onu vychovatelku, se kterou si s počátku důvěrně vyměňovala názory, až zpozorovala, že si jí tato vážila a dobře se k ní chovala, ne k vůli její vlastní osobě, nýbrž k vůli otci. Potom ji donutila, aby opustila dům. Také nápadně často a se zvláštním důrazem setrvávala při vypravování jiného odcizení, které jí samé bylo záhadou. Se svou druhou sestřenicí, s onou,

která se později stala nevěstou, vždycky si obzvláště dobře rozuměla a sdílela s ní různá tajemství. Když otec prvně po přerušené návštěvě u jezera opět jel do B. a Dora ovšem odmítla ho doprovázet, byla tato sestřenice vyzvána, aby cestovala s otcem, a pozvání přijala. Dořina náklonnost k ní náhle ochabla a sama se divila, jak lhostejnou se jí stala, třeba přiznávala, že jí nemůže nic vážného vyčítat. Tyto citlivosti vedly mne k otázce, jaký byl její poměr k paní K-ové před jejich rozchodem. Dověděl jsem se, že se mladá žena a sotva procitlé děvče po léta co nejdůvěrněji stýkaly. Bydlila-li Dora u K-ových, sdílela ložnici s paní; muž byl vystěhován. Byla důvěrnicí a poradkyní této ženy při všech obtížích jejího manželského života; nebylo nic, o čem by spolu nebyly hovořily. Medea byla úplně spokojena s tím, že Kreusa k sobě upoutala obě děti; zajisté ani ničím nepřispěla k tomu, aby rušila styk otce těchto dětí s děvčetem. Jak mohla Dora milovat muže, o kterém její milovaná přítelkyně vypravovala tolik špatného, je zajímavým psychologickým problémem, který se dá dobře rozuzlit poznatkem, že v nevědomí myšlenky obzvláště pohodlně sídlí vedle sebe, také protiklady se snášejí beze sporu, což dosti často také ještě zůstává ve vědomí.

Vypravovala-li Dora o paní K-ové, chválila její »rozkošné bílé tělo« způsobem, který se spíše hodil k milence než k poražené sokyni. Více s lítostí než s rozhořčením mně kdysi svěřila své přesvědčení, že dary, které jí přinesl tatínek, obstarala paní K-ová; že poznává její vkus. Jindy zase uváděla, že jí zřejmě sprostředkováním paní K-ové byly darovány skvosty, docela podobné těm, které u ní viděla a tehdy si hlasitě přála. Ba, musím říci, že jsem neslyšel jediné tvrdé nebo špatné slovo z jejích úst o této ženě, ve které přece se stanoviska své převládavé myšlenky musila spatřovat původkyni svého neštěstí. Chovala se jakoby nedůsledně, ale zdánlivá nedůslednost byla jenom projevem komplikovaného citového proudění. Neboť jak se blouznivě milovaná přítelkyně k ní zachovala? Když Dora otci přednesla své obvinění proti panu K-ovi a tento byl otcem písemně vyzván, aby se zodpovídal, nejdříve odpověděl tím, že otce ujišťoval úctou k dívce a nabídl se, že

přijde do továrního města, aby objasnil veškerá nedorozumění. O několik týdnů později, když s otcem mluvil v B., z úcty vůbec nic nezbylo. Zlehčoval dívku a vynesl jako trumf: »Dívka, která čte takové knihy a zajímá se o takové věci, nemůže se dožadovat úcty muže.« Paní K-ová ji tedy zradila a pomluvila; jenom s ní hovořívala o Mantegazzovi a o choulostivých tématech. Byl to opět týž případ jako s vychovatelkou; také paní K-ová ji nemilovala k vůli její vlastní osobě, nýbrž k vůli jejímu otci. Paní K-ová ji bez rozpaků obětovala, aby nebyla rušena ve svém poměru k otci. Možná, že se jí tato urážka dotkla více, že byla patogenně působivější než druhá, kterou ji chtěla zastřít a která vězela v tom, že otec ji obětoval. Což tak tvrdošíjně zachovávaná amnesie, pokud se týče pramenů jejích choulostivých znalostí, nebyla přímo dokladem citového významu obvinění a tudíž zrady této přítelkyně?
Myslím tedy, že se nemýlím, jestliže předpokládám, že Dořin převládavý pochod myšlenkový, který se zabýval otcovým poměrem k paní K-ové, nebyl určen jenom k potlačení kdysi vědomé lásky k panu K-ovi, nýbrž měl také zakrývat lásku k paní K-ové, která byla nevědomá v hlubším smyslu. K tomuto proudění byl v poměru přímého protikladu. Ustavičně si předříkávala, že ji tatínek obětoval této paní, hlučně demonstrovala, že jí nepřeje, aby měla jejího otce, a tak si zastírala opak, že nemůže otci dopřát lásku této ženy a milované ženě že neodpustila zklamání z její zrady. Žárlivé hnutí ženy bylo v nevědomí spjato se žárlivostí, pociťované jakoby mužem. Tato mužská nebo, lépe řečeno, gynekofilní citová proudění můžeme považovat za typická pro nevědomé milování hysterických dívek.

2

První sen

Když jsme právě měli vyhlídku, že materiálem, který se tlačil k analyse, objasníme jeden temný bod v Dořině životě, vypravovala Dora, že v jedné z posledních nocí zase měla sen, který se jí již opětovně zdál docela stejným způsobem. Periodicky se opakující sen byl již pro tuto vlastnost obzvláště způsobilý, aby vzbudil mou zvědavost; v zájmu léčby mohl jsem přece pomýšlet na zařazení tohoto snu do analytické souvislosti. Rozhodl jsem se tedy, že jej zvlášť pečlivě prozkoumám.

1. sen: »*V jednom domě hoří*«[37]), vypravovala Dora, »*otec stojí před mou postelí a vzbouzí mne. Rychle se oblékám. Matka chce ještě zachránit svou skříňku na šperky, otec však praví: Nepřeji si, abych já a mé děti uhořeli pro tvou skříňku na šperky. Spěcháme dolů, a jakmile jsem venku, probouzím se.*«

Jelikož je to sen, který se opakuje, táži se ovšem, kdy se jí zdál po prvé. — To nevím. Vzpomíná si však, že měla sen v L. (v místě u jezera, kde se přihodil onen výstup s panem K-em) tři noci po sobě, pak se před několika dny opakoval zde.[38]) — Takto vytvořená spojitost snu s událostmi v L. zvyšuje ovšem mé očekávání. Rád bych však nejprve seznal podnět k poslednímu opakování snu a proto vyzývám Doru, která je již několika malými, před tím analysovanými příklady vyškolena pro výklad snů, aby si sen rozebrala a se mnou sdělila, co jí k němu napadá.

Praví: »Něco, co k tomu však jistě nepatří, neboť je to docela nové, zatím co jsem sen měla dozajista již dříve.«

To nevadí. Jenom do toho; bude to právě poslední, co se k tomu hodí.

[37]) Nikdy u nás nebyl skutečný požár, vysvětlila na můj dotaz.
[38]) Z obsahu můžeme prokázat, že sen měla po prvé v L.

»Tatínek se tyto dny přel s maminkou proto, že v noci zamyká jídelnu. Bratrův pokoj nemá totiž vlastní východ, nýbrž vchází se do něho jenom jídelnou. Tatínek si nepřeje, aby byl bratr v noci tak zamčen. Řekl, že to nejde; může se přece v noci něco přihodit, takže musíme ven.«

To jste tedy vztahovala na nebezpečenství ohně?

»Ano.«

Prosím vás, zapamatujte si vlastní výrazy dobře. Snad jich budeme potřebovat. Řekla jste: v noci se může něco přihodit, takže musíme ven.[39])

Dora teď nalezla spojení mezi novými a tehdejšími podněty ke snu, neboť pokračuje:

»Když jsme tehdy přijeli do L., tatínek a já, přímo se vyslovil, že má strach z ohně. Přijeli jsme za prudké bouře, viděli jsme malý dřevěný baráček, který neměl žádný hromosvod. Tu byl tento strach docela přirozený.«

Jde mi nyní o to, abych vyšetřil vztah mezi událostmi v L. a tehdejšími, stejně znějícími sny. Ptám se tudíž: Měla jste sen v prvních nocích v L., nebo v posledních před svým odjezdem. Tedy před nebo po známém výstupu u lesa? (Vím totiž, že se výstup nepřihodil hned první den a že ještě po něm zůstala několik dní v L., aniž dala cokoliv o příhodě najevo.)

Nejdříve odpovídá: »Nevím.« Za chvíli: »Přece si myslím, že později.«

Nyní jsem tedy věděl, že sen je reakcí na onen zážitek. Proč se tam však opakoval třikrát? Ptám se dále: Jak dlouho jste ještě po onom výstupu zůstala v L.?

»Ještě čtyři dny. Pátý den jsem s tatínkem odcestovala.«

Nyní jsem jist, že sen je bezprostředním účinkem příhody s panem K-em. Zdálo se vám to po prvé tam, ne dříve. Připojila jste jenom nejistotu ve vzpomínce, abyste si zastřela souvislost.[40]) Ale s čísly mně to ještě docela nesouhlasí. Jestliže jste zůstala ještě 4 noci v L., mohla jste sen čtyřikrát opakovat. Bylo to snad tak?

[39]) Vyzdvihuji tato slova, poněvadž mne zarážejí. Zní mně dvojznačně. Nemluvíme těmito slovy o jistých tělesných potřebách? Dvojznačná slova jsou však jako „výhybky“ pro průběh asociace. Nařídíme-li výhybku jinak, než se jeví postavenou ve snovém obsahu, dostaneme se na kolej, na které se pohybují hledané a za snem skryté myšlenky.

[40]) Srv., co je řečeno úvodem na str. 15. o pochybách při vzpomínce.

Neodporuje již mému tvrzení, nýbrž, místo aby odpověděla na mou otázku, pokračuje:[41]) »Odpoledne po naší projížďce na jezeře, ze které jsme se, pan K. a já, v poledne vrátili, lehla jsem si jako obyčejně na pohovku v ložnici, abych se trochu vyspala. Náhle jsem se probudila a viděla jsem před sebou pana K-a...«

Tedy tak jako ve snu před svou postelí vidíte otce?

»Ano. Břitce jsem se ho tázala, co tu hledá. Odpověděl, že si nedá bránit, aby nechodil do své ložnice, kdy se mu zlíbí; ostatně si prý pro něco přišel. Byla jsem proto obezřetná a ptala jsem se paní K-ové, zda neexistuje klíč k ložnici; nazítří ráno (druhý den) jsem se při toaletě zavřela. Když jsem pak chtěla odpoledne zamknout, abych si opět lehla na pohovku, klíč tu nebyl. Jsem přesvědčena, že jej odstranil pan K.«

To je tedy téma o zavírání nebo nezavírání pokoje, které se vyskytuje v prvním nápadu ke snu a náhodou také hrálo úlohu v novém podnětu ke snu.[42]) Patří snad věta: Rychle se oblékám, také do této souvislosti?

»Tehdy jsem si umínila, že bez otce u K-ových nezůstanu. Ráno v příštích dnech jsem se musila obávat, že mne pan K. překvapí při toaletě, a oblékala jsem se proto vždycky velmi rychle. Otec přece bydlel v hotelu a paní K-ová odcházela vždycky časně zrána, aby s ním šla na procházku. Pan K. mne však více již neobtěžoval.«

Rozumím, druhého dne odpoledne jste si umínila, že se vyhnete těmto nástrahám a v druhé, třetí a čtvrté noci po výstupu v lese měla jste čas, abyste si mohla toto předsevzetí opakovat ve spánku. Že příštího — třetího — dne ráno nebudete mít klíč, abyste se mohla zamknout při oblékání, věděla jste přece již druhého dne odpoledne, tudíž před snem, a mohla jste si umínit, že si s toaletou co možná pospíšíte. Váš sen se však opakoval každou noc, protože byl právě předsevzetím. Předsevzetí trvá

[41]) Musí se totiž vynořit nový vzpomínkový materiál, než může odpovědět na mou otázku.

[42]) Domnívám se, aniž jsem to Doře řekl, že se tohoto prvku chopila pro jeho symbolický význam; „pokoje" (Zimmer) zastupují dosti často ve snu ženy (Frauenzimmer), a zda nějaká žena je „otevřena" nebo „uzamčena", nemůže být ovšem lhostejné. Také je dobře známo, který „klíč" v tomto případě otevírá.

tak dlouho, až je provedeno. Je to jako byste si řekla: Nemám klidu, nemohu mít klidný spánek, pokud nebudu venku z tohoto domu. Opačně pravíte ve snu: Jakmile jsem venku, probouzím se.

*

Přerušuji zde popis analysy, abych tento kousek výkladu snu změřil na svých všeobecných větách o mechanismu tvorby snu. Ve své knize[43]) jsem rozvedl, že každý sen je přáním, které je znázorněno jako splněné, znázornění je zahalující, je-li přání potlačeno a náleží-li do nevědomí, a mimo sny dětské má jenom nevědomé nebo až do nevědomí sahající přání sílu, aby vytvořilo sen. Myslím, že bych byl všeobecný souhlas získal jistěji, kdybych se byl spokojil s tvrzením, že každý sen má smysl, který se dá odhalit jistou vykladačskou prací. Po provedeném výkladu že můžeme nahradit sny myšlenkami, které se dají na poznatelném místě snadno zařadit do bdělého života psychického. Potom bych byl mohl pokračovat, že tento smysl snu je stejně rozmanitý jako myšlenkové pochody bdělé. Jednou že je to splněné přání, po druhé uskutečněná obava, potom třeba ve snu pokračující přemítání, nějaké předsevzetí (jako ve snu Dořině), kus duševní tvorby ve spánku atd. Toto líčení bylo by jistě okouzlilo svou srozumitelností a mohlo by se bývalo opírat o velký počet dobře vyložených příkladů, jako na př. o sen tuto analysovaný. Místo toho jsem vyslovil obecné tvrzení, které smysl snů omezuje na jediný druh myšlenek, na znázornění přání, a vyvolal jsem nejobecnější sklon k odporu. Musím však říci, že podle svého mínění nemám ani práva, ani povinnosti, abych nějaký psychologický děj za účelem většího čtenářova pohodlí zjednodušoval, jestliže v mém zkoumání se ukázaly jeho komplikace, jejichž rozřešení v jednotnost může být nalezeno teprve na jiném místě. Je pro mne proto obzvláště cenné, mohu-li prokázat, že zdánlivé výjimky, jako tento Dořin sen, který se zprvu zdá jenom předsevzetím, ve spánku pokračujícím, přece znovu potvrzují toto pravidlo.

*

[43]) Die Traumdeutung, 1900.

Musíme přece ještě vyložit velkou část snu. Tázal jsem se dále: Co je s tou skříňkou na šperky, kterou chce matka zachránit?

»Maminka má velmi ráda šperky a mnoho jich od tatínka dostala.«

A vy?

»Dříve jsem měla také velmi ráda šperky; od doby, co jsem nemocna, již žádné nenosím. — Tehdy, před čtyřmi lety (rok před oním snem), se matka a otec jednou velice přeli pro jeden šperk. Matka si přála něco docela určitého, perly kapénkového tvaru do uší. Ale otec nemá takové věci rád a přinesl jí místo toho náramek. Ona zuřila a řekla mu, vydává-li tolik peněz za dary, které si ona nepřeje, aby je raději daroval jiné ženě.«

Tu jste si asi myslila, že byste je ráda přijala?

»Nevím, vůbec nevím,[44]) jak se matka dostává do tohoto snu; tehdy přece nebyla v L.«[45])

Později vám to vysvětlím. Nic jiného vás ke skříňce na šperky nenapadá? Dosud jste mluvila jenom o šperku a vůbec ne o skříňce.

»Ano, pan K. mně nějakou dobu předtím daroval cennou skříňku na šperky.«

Tu byl asi dar za dar docela na místě. Snad nevíte, že »skříňka na šperky« je oblíbeným označením toho, co jste nedávno naznačila kabelkou,[46]) totiž ženského pohlavního ústrojí.

»Věděla jsem, že vy to řeknete.«[47])

To znamená, vy jste to věděla. — Smysl snu se stává ještě zřejmějším. Řekla jste si: Tento muž o mně činí úklady, chce vniknout do mého pokoje, má »skříňka na šperky« je v nebezpečenství, a jestliže se stane nějaký malér, bude to otcovou vinou. Proto jste do snu pojala situaci, vyjadřující opak, nebezpečí, ze kterého vás otec vysvobo-

[44]) To bylo v této době její obvyklé rčení, kterým uznávala něco potlačeného.

[45]) Tato poznámka, svědčící o úplném neporozumění pravidlům výkladu snu, která jinak dobře znala, jakož i váhání a nepatrný výtěžek jejích nápadů ke skřínce na šperky, dokazovaly mně, že jde o materiál, který byl potlačen velmi silně.

[46]) O této kabelce viz níže.

[47]) Velmi častý způsob, jakým pacient od sebe odsunuje vědomost, která se vynořila z potlačených zdrojů.

zuje. V této oblasti snu je vůbec všechno obráceno v opak; brzy vám povím, proč. Tajemství arciť vězí u matky. Jak se k tomu dostala matka? Je, jak víte, vaší dřívější sokyní o otcovu přízeň. Při oné příhodě s náramkem byste ráda byla přijala, co ona odmítla. Dovolte mi, abych »přijímání« nahradil »dáváním« a »odmítání« »odpíráním«. To znamená, že vy jste byla ochotna dát otci, co matka mu odpírá, a to, oč běží, že souvisí se šperkem.[48]) Nyní si vzpomeňte na skříňku na šperky, kterou vám daroval pan K. Máte zde počátek souběžné řady, do které nutno, podobně jako v situaci, kdy stál před vaší postelí, vsunout pana K-a místo otce. Daroval vám skříňku na šperky, vy mu máte tedy darovat svou skříňku na šperky; proto jsem předtím mluvil o »daru za dar«. V tomto myšlenkovém pochodu budeme musit místo vaší matky vřadit paní K-ovou, která byla tehdy asi přítomna. Jste tedy ochotna darovat panu K-ovi to, co mu odepírá jeho žena. Zde máte onu myšlenku, která musí být s takovou námahou potlačena, která si vynucuje přeměnu všech prvků ve svůj opak. Jak jsem vám již před tímto snem řekl, sen opět potvrzuje, že v sobě znovu probuzujete starou lásku k otci, abyste se chránila proti lásce pana K-a. Co však dokazuje všechno toto úsilí? Nejenže se bojíte pana K-a, ještě více se bojíte sebe samé, svého pokušení, mu vyhovět. Tím tedy potvrzujete, jak silná byla vaše láska k němu.[49])

S touto částí výkladu nechtěla ovšem souhlasit.

Nalezl jsem však pokračování výkladu, které bylo asi nezbytné jak pro anamnesi případu, tak pro teorii snu. Slíbil jsem, že je Doře povím v příští hodině.

Nemohl jsem totiž zapomenout na poukaz, který vyplýval ze zaznamenaných dvojznačných slov (že musíme ven, že se v noci stane malér). K tomu přistoupilo, že se mi objasnění snu zdálo neúplné, pokud nebyl splněn

[48]) Také pro kapénkový tvar perel později uvedeme výklad, požadovaný souvislostí.

[49]) Ještě podotýkám: Ostatně z opětného vynoření snu v posledních dnech usuzuji, že se domníváte, že táž situace opět nastala, a že jste se rozhodla odejít z léčby, do které vás přece přivádí jenom otec. — Budoucnost ukázala, jak správně jsem posuzoval situaci. Můj výklad se tu dotýká prakticky i teoreticky velmi významného tématu „přenosu", kterým se v této stati budeme moci málo zabývat.

jistý požadavek, který sice nekladu jako všeobecný, jehož splnění však se zálibou hledám. Řádný sen stojí jaksi na dvou nohách, z nichž se jedna dotýká podstatného aktuálního podnětu, druhá události z dětství, která měla těžké následky. Mezi oběma, mezi zážitkem z dětství a prožitkem současným, vytváří sen spojení, snaží se přetvořit přítomnost podle vzoru nejranější minulosti. Přání, tvořící sen, přichází přece vždycky z dětství, vždycky chce dětství znovu proměnit v realitu, opravit přítomnost podle dětství. Zdálo se mně, že jsem části, které se dají sestavit v náznak na událost z dětství, docela jasně poznal v obsahu snu.

Rozpravy o tom jsem zahájil malým pokusem, který se jako obyčejně zdařil. Požádal jsem Doru, aby se rozhlédla, zda nestojí na stole něco zvláštního, co tam obyčejně nebývá. Neviděla nic. Potom jsem se tázal, zda ví, proč se dětem zakazuje, aby si hráli se zápalkami.

»Ano, pro nebezpečí ohně. Strýcovy děti si tak rády hrají se zápalkami.«

Nejenom proto. Rodiče je varují: »Nehrej si s ohněm« a spojují s tím určitou víru.

Vůbec o tom nevěděla. Tedy lidé se obávají, že by se pak děti pomočily. Základem této víry je asi protiklad v o d y a o h n ě. Že se jim snad bude zdát o ohni a pokusí se hasit jej vodou. To přesně nevím. Ale vidím, že vám protiklad vody a ohně ve snu výborně pomáhá. Matka chce zachránit skříňku na šperky, aby n e s h o ř e l a, ve snových myšlenkách jde o to, aby »skříňka na šperky« nebyla namočena. Ohně se však nepoužívá jenom jako protikladu k vodě, nýbrž také přímo k zastupování lásky, zamilovanosti, shoření. Od ohně vede tedy jedna kolej přes symbolický význam k milostným myšlenkám, druhá přes protiklad k vodě jinam, když ještě předtím odbočil onen vztah k lásce, který také n a m o k ř u j e. Kam? Pomyslete na své výrazy: že se v noci m ů ž e s t á t m a l é r, ž e m u s í m e v e n. Neoznačuje to tělesnou potřebu, a vřadíme-li »malér« do dětství, může jít o něco jiného, než že bude zmáčena postel? Co však děláme, abychom děti uchránili pomočování. Probouzíme je v noci ze spánku, z c e l a t a k, j a k t o s v á m i d ě l á o t e c v e s n u,

že ano? To je tedy asi ona skutečná příhoda, ze které vyvozujete právo, abyste pana K-a, který vás probouzí ze spánku, nahrazovala otcem. Musím z toho usuzovat, že jste pomočováním trpěla déle, než je u dětí obvyklé. Totéž bylo asi s vaším bratrem. Otec přece praví: Nepřeji si, aby obě mé děti uhořely. Bratr není vůbec ve spojitosti s aktuální situací u K-ových, ani s vámi nepřijel do L. Co k tomu říkají vaše vzpomínky?
»O sobě nic nevím,« odpověděla, »ale bratr se pomočoval až do šestého nebo sedmého roku, někdy se mu to také přihodilo ve dne.«
Právě jsem ji chtěl upozornit na okolnost, že si podobné bratrovy nehody vybavujeme snáze než vlastní, když vyrukovala se vzpomínkou, která se opět dostavila: »Ano, měla jsem to také, ale teprve v sedmém nebo osmém roce po určitou dobu. Jistě to bylo zlé, neboť se nyní pamatuji, že byl dotazován lékař. Bylo to krátce před mou nervosní záduchou.«
Co tomu říkal lékař?
»Prohlásil to za nervosní slabost; řekl, že se to ztratí a předepsal mně sílící léky.«[50])
Výklad snu byl nyní podle mého soudu ukončen.[51]) Dodatek ke snu připojila ještě nazítří. Zapomněla prý vypravovat, že po procitnutí vždycky cítila kouř. Kouř se přece docela dobře hodil k ohni, poukazoval také k tomu, že sen je ve zvláštním vztahu k mé osobě, neboť jsem jí často, když tvrdila, že za tím nebo oním prvkem nic nevězí, namítával: »Kde je kouř, je také oheň.« Proti tomuto výlučně osobnímu výkladu však uváděla, že pan K. i otec, jako ostatně i já, jsou vášnivými kuřáky. Ona sama kouřila u jezera a pan K. jí tehdy, než ještě začal s nešťastnými námluvami, natočil cigaretu. Říkala, že si docela určitě vzpomíná, že páchnutí kouřem se nevyskytovalo teprve v posledním snu, nýbrž již při trojím snění v L. Jelikož odmítala podat další vysvětlení, zůstalo na mně, abych zařadil

[50]) Tento lékař byl jediný, k němuž projevovala důvěru, ježto z této zkušenosti seznala, že nepoznal její tajemství. Z každého jiného, kterého ještě nemohla posoudit, měla strach, jehož příčinou, jak nyní poznáváme, bylo, že by mohl uhodnout její tajemství.
[51]) Podstata snu by se v překladu dala vyjádřit asi takto: Pokušení je tak veliké. Milý otče, chraň mne zase jako v dětství, abych se nepomočila!

tento dodatek do struktury snových myšlenek. Opěrným bodem pro mne bylo, že se sensace kouře vynořila jako dodatek, že musila tudíž překonávat zvláštní sílu potlačení. Patrně tedy náležela k myšlence, která byla potlačena nejdokonaleji a ve snu znázorněna nejtemněji, tedy k pokušení, být muži po vůli. Sotva mohla znamenat něco jiného než touhu po hubičce, která má u kuřáka nutně příchuť kouře; k hubičce mezi oběma došlo však již přede dvěma roky a byla by se jistě opakovala více než jednou, kdyby byla dívka nyní vyhověla námluvám. Svůdné myšlenky se asi opíraly o dřívější výstup a vyvolaly vzpomínku na hubičku, proti jejíž svůdnosti se dívka, která dlouho cucala, chránila hnusem. Shrnu-li posléze příznaky, které činí pravděpodobným přenos na mne, poněvadž jsem také kuřákem, dospívám k názoru, že ji jednoho dne v hodině napadlo, že si přeje hubičku ode mne. To bylo pro ni podnětem, aby si opakovala varovný sen a rozhodla se odejít z léčby. Tak se to shoduje velmi dobře, ale nedá se to následkem zvláštností »přenosu« prokázat.

Nyní kolísám, zda mám výtěžku snu nejdříve použít pro chorobopis, nebo se raději vypořádat s námitkou proti teorii snu, která z něho vyplývá. Volím prvé.

Stojí za to, abychom se podrobně zabývali významem, který má pomočování pro prehistorii neurotiků. Pro přehlednost se omezuji na poznámku, že Dořin případ tohoto močení nebyl obvyklý. Porucha po době, kterou přiznáváme normálním, jednoduše nepokračovala, nýbrž podle jejích určitých údajů nejprve zmizela a potom se poměrně pozdě, po šestém roku, vyskytla znovu. Takové pomočování nemá podle mých vědomostí jinou pravděpodobnější příčinu než masturbaci, která v etiologii pomočování hraje úlohu, dosud vůbec ještě málo doceněnou. Dětem byla tato souvislost podle mé zkušenosti velmi dobře známa a veškeré psychické následky z něho plynou tak, jako by je nikdy nebyly zapomněly. V době, kdy sen byl vyprávěn, nacházeli jsme se právě na cestě badání, která přímo směřovala k takovému přiznání masturbace v dětství. O nějakou chvíli dříve nadhodila otázku, proč onemocněla právě ona, a než jsem ještě odpověděl, přesunula vinu na otce. Nebyly to nevědomé myšlenky, nýbrž

vědomé znalosti, které se jaly uvádět důvody. K mému podivení dívka věděla, jakého rázu byla otcova choroba. Po otcově návratu z mé ordinace zaslechla hovor, ve kterém byl vysloven název nemoci. Ještě v dřívějších letech, v době odchlípení sítnice poukázal asi oční lékař na luetickou etiologii, neboť zvědavá a znepokojená dívka tehdy slyšela, jak nějaká stará teta řekla matce: »Byl přece již nemocen před manželstvím,« a připojila něco, čemu Dora nerozuměla, co však později vztahovala na nějaké neslušné věci.

Otec tehdy onemocněl následkem lehkomyslného života a ona předpokládala, že na ni dědičně přenesl chorobu. Dával jsem si pozor, abych jí neřekl, že také já (viz str. 18) jsem názoru, že potomstvo luetiků je mimořádně náchylno k těžkým neuropsychosám. Pokračování tohoto myšlenkového pochodu, který obviňoval otce, procházelo nevědomým materiálem. Po několik dní se malými příznaky a zvláštnostmi ztotožňovala s matkou, při čemž dosáhla mimořádných výkonů nesnesitelnosti, a dala mně pak vytušit, že má na mysli pobyt ve Františkových lázních, které navštívila — nevím již, ve kterém roce — v matčině doprovodu. Matka trpěla bolestmi břicha a výtokem — katarem —, který vyžadoval léčby v těchto lázních. Byla názoru — opět asi právem —, že tato nemoc pochází od otce, který tedy pohlavní nemoc přenesl na matku. Bylo docela pochopitelné, že při tomto vývodu, jako většina laiků vůbec, házela na jednu hromadu kapavku a přijici, dědičné přenesení a přenesení stykem. Jelikož setrvávala při tomto ztotožňování, téměř mne donutila k otázce, zda snad také má nějakou pohlavní nemoc a dověděl jsem se, že trpí katarem (bílým výtokem), na jehož počátek se nepamatuje.

Nyní jsem chápal, že za myšlenkovým pochodem, který hlasitě obviňoval otce, bylo jako obyčejně skryto sebeobviňování, a pomáhal jsem jí ujištěním, že výtok mladých dívek je v mých očích především příznakem masturbace a že všechny ostatní příčiny, které jsou obyčejně pro takovou chorobu uváděny, podle mého mínění ustupují do pozadí před masturbací.[52]) Že je tedy na nejlepší cestě,

[52]) (Doplněk z roku 1923:) Extrémní názor, který dnes již nesdílím.

aby na otázku, proč právě ona onemocněla, sama odpověděla doznáním masturbace, kterou pravděpodobně prováděla v dětství. Docela rozhodně popírala, že by se na něco podobného pamatovala. Avšak po několika dnech provedla něco, co jsem nutně považoval za další přiblížení k tomuto přiznání. Tohoto dne si totiž, a to se nestalo nikdy předtím ani potom, navlékla na ruku kabelku tvaru, který se stal právě moderním, a mluvíc v leže, hrála si s ní tak, že ji otevírala, strkala do ní prst, zavírala atd. Chvilku jsem jí přihlížel a pak jsem jí vysvětlil, co je příznakové jednání.[53]) Příznakovými jednáními označuji ony úkony, které člověk provádí, jak se říká, automaticky, nevědomě, aniž na ně dával pozor, jako by si hrál, kterým odepírá jakýkoli význam a které prohlašuje za lhostejné a nahodilé, když se ho někdo na ně táže. Pečlivější pozorování ukazuje, že taková jednání, o kterých vědomí nic neví nebo vědět nechce, vyjadřují nevědomé myšlenky a podněty, jsou tedy jako připuštěné projevy nevědomí cenné a poučné. Jsou dva druhy vědomého chování k příznakovým jednáním. Můžeme-li je nenápadně odůvodnit, vezmeme je také na vědomí; chybí-li taková výmluva před vědomím, zpravidla ani nepozorujeme, že je provádíme. V Dořině případě bylo odůvodnění snadné: »Proč nemá nosit takovou kabelku, jaká je nyní moderní?« Ale takové ospravedlnění nevylučuje možnost, že dotyčné jednání prýští z nevědomí. Na druhé straně nemůžeme makavě prokázat tento původ ani smysl, který jednání přikládáme. Musíme se spokojit se zjištěním, že takový smysl se výborně hodí do souvislosti té které situace, do denního pořadu nevědomí.

Při jiné příležitosti uvedu seznam takových příznakových jednání, která můžeme pozorovat u zdravých i nemocných. Výklady jsou někdy velmi snadné. Dořina dvojdílná kabelka není ničím jiným leč znázorněním pohlavního ústrojí a její hra s ní, otevírání a strkání prstu do ní, je velmi neostýchavým, ale zřejmým pantomimickým sdělením toho, co by s ním chtěla dělat, t. j. masturbace. Před

[53]) Srv. mou stať „Ueber die Psychopathologie des Alltagslebens“ v „Monatsschrift für Psychiatre und Neurologie“ (1901). Jako kniha v roce 1904. — Obsaženo ve IV. sv. Ges. Schriften.

krátkou dobou se mně přihodil podobný případ, který působil obveselujícím způsobem. Starší dáma vytahuje v hodině, prý proto aby se navlhčila bonbonem, malou kostěnou krabičku a snaží se, aby ji otevřela, pak mně ji podává, abych se přesvědčil, jak nesnadno se dá otevřít. Vyslovuji domněnku, že tato krabička musí znamenat něco zvláštního, vidím ji přece dnes po prvé, ačkoli majitelka ke mně dochází již déle než rok. Na to dáma rozčileně: »Tuto krabičku mám stále při sobě, beru ji vždycky s sebou, ať jdu kamkoli!« Uklidňuje se teprve, když jsem ji se smíchem upozornil, jak dobře se její slova hodí také k jinému významu. Krabička — *Dose, box,* πύξις — je jako kabelka, jako skříňka na šperky, zase jenom zástupkyní ženského pohlavního ústrojí.
V životě je tolik podobné symboliky, které si nevšímáme. Když jsem si obral za úkol, obnažovat to, co lidé skrývají, ne tlakem hypnosy, nýbrž pomocí toho, co sami říkají a ukazují, považoval jsem úkol za obtížnější, než ve skutečnosti je. Kdo má oči, aby viděl, a uši, aby slyšel, přesvědčuje se, že smrtelníci nedovedou zakrýt nijaké tajemství. Čí rty mlčí, ten mluví špičkami prstů; ze všech pór se mu protlačuje vyzrazení. A proto se dá snadno rozřešit úkol, abychom si uvědomili nejskrytější psychické děje.
Dořino příznakové jednání s kabelkou nebylo posledním předchůdcem snu. Hodinu, ve které vypravovala sen, zahájila jiným příznakovým jednáním. Když jsem vstoupil do pokoje, ve kterém čekala, rychle skryla dopis, který čtla. Ptal jsem se ovšem, od koho ten dopis dostala, a ona se zprvu vzpírala mně to říci. Pak vyšlo najevo něco, co bylo docela lhostejné a beze vztahu k naší léčbě. Byl to dopis od babičky, ve kterém byla vyzvána, aby jí častěji psala. Myslím, že si chtěla přede mnou jenom zahrát na »tajemství« a naznačit, že si nyní toto tajemství dá vyrvat lékařem. Její odpor ke každému novému lékaři si vysvětluji strachem, že by při prohlídce (na kataru) nebo při vyptávání (za informace o pomočování) poznal základ její choroby, že by uhodl masturbaci. Mluvila velmi pohrdavě o lékařích, které předtím zřejmě přeceňovala.
Obviňování otce, že ji nakazil, za kterým se skrývá sebe-

obviňování, — bílý výtok — pohrávání s kabelkou — pomočování po šestém roku — tajemství, které si nechce dát urvat lékaři: důkaz dětské masturbace, provedený těmito indiciemi, považuji za úplný. Masturbaci jsem začal tušit, když mi vypravovala o žaludečních křečích sestřenice (viz str. 32) a pak se s ní ztotožňovala, naříkajíc několik dní na tytéž bolesti. Je známo, jak často se žaludeční křeče vyskytují právě u masturbantů. Podle osobního sdělení W. Fliessova mohou být právě takové bolesti žaludku kokainováním »žaludečního místa« v nose přerušeny a vyléčeny leptáním. Dora mi vědomě potvrdila dvojí, že sama často trpí žaludečními křečemi a že z vážných důvodů považovala sestřenici za masturbantku. U nemocných je velmi obvyklé, že u jiných osob poznávají souvislost, kterou z citového odporu na sobě poznat nemohou. Ani již nezapírala, třeba si již nic nevybavila. Také doby, kdy se pomočovala »ještě krátce před vyskytnutím nervosní astmy«, dá se podle mého soudu klinicky využít. Hysterické příznaky se téměř nikdy neprojevují, pokud děti onanují, nýbrž teprve v abstinenci,[54]) jsou náhradou za masturbační ukojení, po němž touha zůstává zachována v nevědomí, pokud nenastane jiné normální ukojování tam, kde je to ještě možné. Tato podmínka je rozhodující pro možnost, vyléčit hysterii manželským a normálním pohlavním stykem. Přestane-li ukojování v manželství, třeba přerušenou souloží, psychickým odcizením a pod., vyhledá libido své staré koryto a opět se projevuje hysterickými příznaky.

Rád bych ještě připojil zajištěnou zprávu o tom, kdy a jakým zvláštním vlivem byla Dořina masturbace potlačena, ale neúplnost analysy mne nutí, abych použil kusého materiálu. Slyšeli jsme, že pomočování trvalo téměř do prvního onemocnění dušností. Jediné, co mohla k objasnění tohoto stavu uvést, bylo, že tatínek tehdy po prvé po svém uzdravení odcestoval. V této zachované části vzpomínky musil být naznačen nějaký vztah k etiologii dušnosti. Z příznakových jednání a jiných příznaků

[54]) Pro dospělé platí zásadně totéž, zde však také již postačuje relativní abstinence, omezení masturbace, takže se při prudkém libidu mohou hysterie a masturbace vyskytovat společně.

jsem mohl právem předpokládat, že dítě, jehož ložnice sousedila s ložnicí rodičů, naslouchalo noční návštěvě otce u jeho manželky a zaslechlo supění beztak krátkodechého muže při souloži. Děti v takových případech vytušují sexuální obsah z příšerného šumu. Pohyby k vyjadřování sexuálního vzrušení jsou u nich přece připraveny jako vrozené mechanismy. Že dušnost a bušení srdce při hysterii a úzkostné neurose jsou jenom oddělenými částmi z činnosti při souloži, rozvedl jsem již před několika lety a v mnoha případech, tak jako v Dořině, mohl jsem příznak dušnosti, nervosní záduchy, vysvětlit stejnou příčinou: nasloucháním sexuálnímu styku dospělých. Vlivem tehdejšího vzrušení, které s nimi sdílela, mohl velmi snadno nastat obrat v sexualitě maličkého děvčete, jenž nahradil sklon k masturbaci sklonem k úzkosti. Po nějaké době, když byl otec nepřítomen a zamilované dítě toužebně na něho myslilo, opakovalo si tento dojem jako astmický záchvat. Z podnětu k tomuto onemocnění, který si zachovala v paměti, dá se ještě uhodnout úzkostný myšlenkový pochod, který provázel záchvat. Po prvé jej dostala, když na výletě do hor přepjala své síly a pravděpodobně pocítila malou reálnou dušnost. K té přistoupila myšlenka, že otci je stoupání do vrchu zakázáno, že se nesmí přemáhat, poněvadž má krátký dech, dále vzpomínka, jak silně se v noci namáhá u matičky, zda mu to neškodilo, potom starost, zda se ona příliš nenamáhala při masturbaci, která ústí rovněž v pohlavním orgasmu s částečnou dušností, a konečně zesílené opakování této dušnosti jako příznaku. Část tohoto materiálu mohl jsem ještě čerpat s analysy, druhou část jsem musil doplnit. Na zjišťování masturbace jsme přece viděli, že materiál pro jedno téma musí být snášen kus po kuse v různých dobách a z různých souvislostí.[55])

[55]) Docela podobně se provádí důkaz dětské masturbace také v jiných případech. Materiál je většinou podobný: poukazy na bílý výtok, pomočování, nějaký obřad rukama (nutkavé mytí) a pod. Z příznaků toho kterého případu se dá vždycky s jistotou uhodnout, zda tento zvyk byl nějakou vychovatelkou objeven nebo ne, zda byl ukončen bojem o odvykání nebo náhlým obratem. U Dory zůstala masturbace neobjevena a skončila se jedním rázem (tajemství, strach z lékařů — náhrada dušností). Nemocní sice zpravidla popírají průkazní sílu těchto indicií, a to i tehdy, když si zachovali

Nyní se ještě vynořuje řada velmi závažných otázek, týkajících se etiologie hysterie, zda smíme Dořin případ považovat etiologicky za typický, zda představuje jediný typus příčin. Ale myslím, že s odpovědí na tyto otázky právem vyčkám až do sdělení delší řady podobně analysovaných případů. Mimo to bych beztak musil začít s tím, že bych upravoval způsob, jakým je položena otázka. Místo, abych odpověděl »ano« nebo »ne« na otázku, zda třeba hledat etiologii tohoto případu v dětské masturbaci, musil bych se nejdříve zabývat pojmem etiologie při psychoneurosách. Stanovisko, ze kterého bych odpověděl, by se jevilo podstatně pozměněným proti stanovisku, se kterého mně byla otázka položena. Stačí, když se u tohoto případu přesvědčíme, že se tu dá dětská masturbace dokázat a že není nahodilá ani bezvýznamná pro utváření chorobopisu.[56]) Nám kyne další porozumění Dořiným příznakům, povšimneme-li si významu fluoru albu, ke kterému se přiznala. Slovo »katar«, kterým označovala svou nemoc, když si podobná matčina choroba vynutila léčbu ve Františkových Lázních, je opět »výhybkou«, která celé řadě myšlenek o zavinění choroby otcem otevřela přístup k projevu v příznaku kašle. Tento kašel, který původně

vědomou vzpomínku na katar nebo na varování matkou. („Z toho se hloupne; je to jedovaté".) Po nějaké době se však jistě dostaví vzpomínka také na tuto část dětského sexuálního života, která byla tak dlouho potlačena, a to ve všech případech. — U jedné pacientky s nutkavými představami, které přímo pramenily z infantilní masturbace, se ukázalo, že způsoby zakazování sobě samé, trestání sama sebe, „neudělala-li to, nesmí dělat ani ono," nepřípustnost, aby byla rušena, vsunování přestávek mezi jeden úkon (rukama) a druhý, mytí rukou atd., jsou nezměněně zachované části boje o odvykání, který s ní sváděla vychovatelka. Varování: „Fuj, to je jedovaté!" bylo jediné, co vždycky zůstalo zachováno v paměti. Srv. s tím ještě mé „Tři úvahy o sexuální teorii".

[56]) S uvyknutím masturbaci musí nějak souviset bratr, neboť mi v této souvislosti s důrazem, který prozrazuje „krycí vzpomínku", vypravovala, že jí bratr pravidelně přinášel nákazu, jíž on trpěl slabě, ona však těžce. Také bratr je ve snu ochraňován před „zánikem"; sám trpěl pomočováním, ale přestal s tím dříve než sestra. V jistém smyslu bylo také „krycí vzpomínkou", když řekla, že až do první choroby mohla s bratrem udržeti krok, od té doby však že v učení zůstávala za ním. Jako kdyby do té doby byla bývala chlapcem a teprve potom se stala děvčetem. Byla skutečně divokou bytostí, od doby „astmy" se stala tichou a mravnou. Toto onemocnění tvořilo u ní hranici mezi dvěma údobími pohlavního života, z nichž prvé mělo ráz mužský, pozdější ráz ženský.

jistě pocházel z nepatrného kataru skutečného, byl beztak napodobením otce, trpícího také plicní chorobou, a mohl vyjadřovat její soustrast s ním a starost o něho. Mimo to však volal jaksi do světa, co si snad tehdy ještě neuvědomovala: »Jsem tatínkova dcera. Mám katar jako on. On mne učinil nemocnou, stejně tak jako maminku. Od něho jsem zdědila zlé vášně, které se trestají chorobou.[57])
Nyní se můžeme pokusit shrnout různé námi zjištěné determinace záchvatů kašle a chraptivosti. Nejníže je navrstveno skutečné, organicky podmíněné dráždění ke kašli, tedy zrnko písku, kolem kterého mušle tvoří perlu. Toto dráždění se dá fixovat, poněvadž se týká tělesné oblasti, která si u dívky vysokou měrou zachovala význam erogenního pásma. Je tedy způsobilé k tomu, aby vyjadřovalo vzrušené libido. Je fixováno patrně prvním psychickým přestrojením, napodobováním soustrasti s nemocným otcem, a potom sebeobviňováním pro »katar«. Dále se ukazuje, že táž skupina příznaků je s to, aby znázorňovala vztahy k panu K-ovi, lítost, protože je nepřítomen, a přání být mu lepší ženou. Když se část libida opět obrátila k otci, nabývá příznak svého možná posledního významu pro znázornění pohlavního styku s otcem tím, že Dora se ztotožňuje s paní K-ovou. Ručím za to, že tato řada naprosto není úplná. Bohužel nedokončená analysa nemůže časově sledovat změnu významu, objasňovat pořad a existenci různých významů vedle sebe. Na dokončené analyse to žádat smíme.
Nyní se musím zabývat dalšími vztahy genitálního kataru k Dořiným hysterickým příznakům. V dobách, kde jsme byli ještě velmi vzdáleni psychického objasnění hysterie, slýchával jsem od starších zkušených kolegů, že zhoršení

[57]) Touž úlohu hrálo toto slovo u 14letého děvčete, jehož chorobopis jsem na straně 21. shrnul v několika řádkách. Popsal jsem dítě s inteligentní dámou, která mi sloužila jako ošetřovatelka, do jakéhosi pensionu. Dáma mně vypravovala, že malá pacientka netrpí její přítomnost, když jde do postele, a že v posteli nápadně kašle, ačkoliv po celý den se kašel neprojevuje. Když jsme se maličké tázali na tyto příznaky, pouze ji napadlo, že tak kašle její babička, o které se říká, že má katar. Z toho bylo zřejmé, že také ona má katar a že nechce být viděna při čištění těla, které večer provádí. Katar, který byl pomocí tohoto slova přesunut ze zdola nahoru, byl dokonce neobyčejně intensivní.

kataru u hysterických pacientek s výtokem pravidelně vyvolává zostření hysterických obtíží, obzvláště nechuti k jídlu a zvracení. Souvislost nebyla nikomu vlastně jasna, ale ponejvíce se asi přikláněli k názoru gynekologů, kteří jak známo předpokládají přímý a organicky rušivý vliv genitálních afekcí na nervosní funkce v nejširším měřítku, při čemž therapeutický průkaz tohoto tvrzení obyčejně selhává. Při dnešním stavu našeho poznání nemůžeme takový přímý a organický vliv prohlašovat ani za vyloučený, ale snadněji se dá rozhodně prokázat psychické přestrojení. Pýcha na tvary pohlavního ústrojí je u našich žen zvláštní částí jejich ješitnosti; jejich nemoce, které jsou považovány za způsobilé vyvolávat odpor nebo dokonce hnus, docela neuvěřitelně je urážejí, snižují jejich sebevědomí, vzbuzují popudlivost, citlivost a nedůvěřivost. Domnívají se, že abnormní sekrece poševní sliznice vzbuzuje odpor.
Vzpomeňme si, že u Dory při hubičce páně K-ově nastal silný pocit hnusu, a že jsme si její vypravování o tomto výstupu důvodně doplnili tak, že při objetí pocítila tlak erigovaného údu na své tělo. Nyní se dovídáme, že táž vychovatelka, kterou pro její nevěru vyhnala, z vlastní zkušenosti jí vykládala, že všichni muži jsou lehkomyslní a nespolehliví. Pro Doru to musilo znamenat, že všichni muži jsou jako tatínek. Toho však považovala za pohlavně nemocného, vždyť přece přenesl tuto chorobu na ni a matku. Představovala si asi, že všichni muži jsou pohlavně nemocni a její pojem pohlavní choroby je ovšem vytvořen podle její jediné a osobní zkušenosti. Pohlavně chorý, to pro ni znamenalo: stížený hnusným výronem — bylo to snad dalším důvodem k hnusu, který pocítila v okamžiku objetí? Tento na dotyk muže přenesený hnus byl by tedy promítnut podle uvedeného primitivního mechanismu (viz str. 29 a d.) a vztahoval by se v poslední řadě na její vlastní výtok. Domnívám se, že tu běží o nevědomé myšlenkové pochody, které se táhnou přes dříve utvořené organické souvislosti asi jako květinové ověsy přes závity drátů, takže jindy mezi stejným počátkem a stejným koncem nalézáme myšlenkové cesty jiné. Přesto je znalost jednotlivých myšlenkových sledů, které působily, nenahraditelná pro řešení příznaků. Že v Dořině případě musíme sahat k domněnkám

a doplňkům, je odůvodněno jenom předčasným přerušením analysy. Co uvádím, abych vyplnil mezery, vesměs se opírá o jiné důkladně analysované případy.

*

Sen, jehož analysou jsme dospěli k uvedeným objasněním, odpovídá, jak jsme zjistili, úmyslu, který Dora bere s sebou do spánku. Proto je každou noc opakován, až je úmysl proveden, a vyskytuje se o několik let později, jakmile vznikl popud k pojetí obdobného úmyslu. Tento úmysl se dá vědomě vyjádřit asi takto: Pryč z tohoto domu, ve kterém, jak jsem viděla, hrozí nebezpečenství mému panenství; odcestuji s tatínkem a ráno při toaletě budu opatrná, abych nebyla překvapena. Tyto myšlenky jsou zřetelně vyjádřeny ve snu; náleží k proudění, které v bdělém životě dospělo k vědomí a vládě. Za nimi se dá uhodnout temný, zastupovaný pochod myšlenkový, který odpovídá protichůdnému proudění a byl proto potlačen. Vyvrcholuje v pokušení oddat se tomuto muži z vděčnosti za lásku a něžnost, které jí v posledních letech projevoval, a probouzí snad vzpomínku na jedinou hubičku, kterou dotud od něho dostala. Ale podle teorie, rozvedené v mé »Traumdeutung«, tyto prvky nestačí k tvorbě snu. Sen není úmysl, který je znázorňován jako provedený, nýbrž přání, které se líčí jako splněné, a to pokud možná přání z dětství. Jsme povinni zkoumat, zda tato věta není vyvrácena naším snem.
Sen skutečně obsahuje infantilní materiál, který není v nijakém, na první pohled jasném vztahu k úmyslu, utéci z domu pana K-a a vyhnout se pokušení, které od něho pochází. Proč se asi vynořuje vzpomínka na pomočování v dětství a na práci, kterou si tehdy otec dával, aby si dítě zvyklo na čistotu? Na to lze odpovědět, že toliko pomocí tohoto myšlenkového pochodu je možné potlačit intensivní svůdné myšlenky a uskutečnit úmysl, který byl pojat proti nim. Dítě se rozhodne utéci *s* otcem. Ve skutečnosti se utíká ze strachu před mužem, který se o ně uchází *k* otci; obnovuje infantilní náklonnost k otci, která je má chránit proti nové náklonnosti k cizímu muži. Nynějším nebezpečím je otec spoluvinen, neboť ji pro vlastní milostné zájmy vydal

cizímu muži. Bylo přece mnohem hezčí, když týž otec nikoho nemiloval více než ji a snažil se zachránit ji před nebezpečími, která ji tehdy ohrožovala. Infantilní a dnes nevědomé přání, postavit otce na místo cizího muže, je silou tvořící sen. Jestliže existovala nějaká situace, která, podobajíc se této, od ní se odlišovala zastoupenými osobami, stane se hlavní situací snového obsahu. Taková situace existuje; právě tak, jako předešlého dne pan K., stál kdysi otec u její postele a probouzel ji hubičkou, kterou snad pan K. zamýšlel. Úmysl, utéci z domu, není tedy sám o sobě způsobilý vytvářet sen, stává se jím teprve tím, že k němu přistupuje jiný úmysl, který se opírá o infantilní přání. Přání, nahradit pana K-a otcem, je hybnou silou snu. Připomínám výklad, ke kterému mne donutil zesílený pochod myšlenkový, týkající se otcova poměru k paní K-ové, že tu byla obnovena infantilní náklonnost k otci, aby potlačená láska k panu K-ovi mohla být zachována v potlačení; tento obrat v psychickém životě pacientčině zobrazuje sen.

O poměru mezi bdělými myšlenkami, které pokračují ve snu, — zbytky ze dne —, a nevědomým, sen tvořícím přáním napsal jsem v »Traumdeutung« několik poznámek, které zde nezměněně uvedu, neboť nemám, co bych k nim připojoval a analysa Dořina snu znovu potvrzuje jejich správnost.

»Připouštím, že existuje celá třída snů, jejichž podnět převážně nebo i výlučně je dán zbytky z denního života a myslím, že by mne i moje přání stát se konečně jednou řádným profesorem[58]) nechalo tuto noc klidně spát, kdyby nebyla ještě od minulého dne působila starost o zdraví mého přítele. Ale tato starost by byla ještě nevytvořila sen; hybná síla, které jsem potřeboval, musila být dodána nějakým přáním; bylo věcí starostlivosti, aby si opatřila takové přání jako hybnou sílu snu. Nebo vyjádřeno příměrem: je arciť možno, že myšlenka ze dne má ve snu úlohu podnikatele; ale podnikatel, který, jak říkáváme, má ideu a snahu ji uskutečnit, nemůže přece nic dělat bez kapitálu; potřebuje kapitalistu, který kryje náklad, a tento kapitalista, nesoucí psychické náklady snu, je

[58]) To se vztahuje k analyse snu, který je tam uváděn jako příklad.

vždycky a nesporně, ať je myšlenka ze dne jakákoliv, přání, které pochází z nevědomí.
Kdo poznal jemnost struktury takových útvarů, jako jsou sny, nebude překvapen, když sezná, že přání, aby otec zaujal místo svůdce, nenaplňuje snad vzpomínku libovolným materiálem z dětství, nýbrž právě takovým, které co nejúžeji souvisí s potlačením tohoto pokušení. Cítí-li se Dora neschopna, aby se oddala lásce k tomuto muži, nastane-li potlačení této lásky místo jejího dovršení, nesouvisí toto rozhodnutí se žádným momentem těsněji než s jejími předčasnými pohlavními požitky a jejich následky, pomočováním, katarem a hnusem. Takový předběžný vývoj může v závislosti na souhrnu konstitučních podmínek způsobit dvojí chování vůči milostným žádostem v době dospělosti, buď úplné poddání sexualitě, sahající až k perversi, bez odporu, anebo jako reakci její odmítnutí a neurotické onemocnění. Konstituce a výše intelektuální a morální výchovy naší pacientky rozhodly, že se uskutečnila tato možnost.
Zvláště ještě upozorňuji na to, že jsme z analysy tohoto snu získali přístup k podrobnostem patogenně působivých prožitků, které jinak nejsou přístupné vzpomínce nebo aspoň reprodukci. Vzpomínka na pomočování v dětství, byla, jak jsme viděli, již potlačena. O podrobnostech nástrah pana K-a se Dora nikdy nezmínila, nikdy ji nenapadly.

*

Ještě několik poznámek k synthesi tohoto snu. Snová práce počíná nazítří odpoledne po výstupu v lese, když zpozorovala, že se její pokoj nedá zamknout. Tu si říká: Zde mi hrozí vážné nebezpečí, a odhodlá se, že nezůstane sama v tomto domě, nýbrž odcestuje s otcem. Toto předsevzetí se stává způsobilým vytvořit sen, poněvadž má pokračování v nevědomí. Tam mu odpovídá okolnost, že se dovolává infantilní lásky k otci jako ochrany proti aktuálnímu pokušení. Obrat, který při tom v ní nastává, je fixován a přivádí ji na stanovisko, které zaujímá její převládavý pochod myšlenkový. (Žárlivost na paní K-ovou pro otce, jako by byla do něho zamilována.) Bojují v ní pokušení,

povolit námluvám muže, a vzpírání proti tomu. Toto se skládá z motivů slušnosti a opatrnosti, z nepřátelských hnutí následkem sdělení vychovatelky (žárlivost, uražená pýcha, viz níže) a z neurotického prvku, z částečného odmítání sexuality, které je v ní připraveno a zakládá se na jejích dětských osudech. Láska k otci, která je znovu vzbuzena k ochraně proti pokušení, pochází z těchto dětských osudů.

Sen nevědomím prohloubený úmysl, utéci se k otci, proměňuje v situaci, která ukazuje jako splněné přání, aby ji otec osvobodil z nebezpečí, Při tom musila být pominuta myšlenka, která stojí v cestě, že ji totiž do tohoto nebezpečí uvedl otec. Zde potlačené nepřátelské hnutí (pomstychtivost) proti otci poznáme jako jednu z hybných sil druhého snu.

Podle podmínek tvorby snu je fantasií vytvořená situace volena tak, aby opakovala nějakou infantilní situaci. Je zvláštním triumfem, podaří-li se proměnit novou, třeba právě situaci podnětu ke snu, v infantilní. Zde se to podařilo čirou náhodou. Jako pan K. stál před jejím ložem a vzbudil ji, tak to v dětství často činíval otec. Celý její obrat se dá symbolicky vhodně znázornit tím, že v této situaci nahrazuje pana K-a otcem.

Ale otec ji kdysi budíval, aby se nepomočovala.

Toto »mokro« určuje další obsah snu, ve kterém je však zastoupeno jenom vzdáleným náznakem a jeho protikladem.

Protiklad »mokra«, »vody« může být snadno »oheň«, »požár«. Náhoda, že otec při příchodu do místa projevil strach z nebezpečí ohně, pomáhá také k tomu, aby nebezpečí, před kterým ji otec zachraňuje, bylo nebezpečenství požáru. O tuto náhodu a o protiklad k »mokru« se opírá zvolená situace snového obrazu: Hoří, otec stojí před její postelí, aby ji vzbudil. Nahodilý otcův projev sotva by byl nabyl tohoto významu ve snovém obsahu, kdyby se tak výborně neshodoval s vítězným citovým hnutím, které v otci mermomocí spatřuje pomocníka a zachránce. Tušil nebezpečí již při příjezdu, měl pravdu! (Ve skutečnosti vydal ji v nebezpečí on.)

Ve snových myšlenkách připadá »mokru« následkem vzta-

hů, které se dají snadno vytvořit, úloha uzlu několika kruhů představ. »Mokro« nenáleží jenom k pomočování, nýbrž také ke kruhu svůdných sexuálních myšlenek, které jsou, potlačené, v pozadí tohoto snového obsahu. Ví, že také při pohlavním styku nastává namokření, že muž při souloži daruje ženě nějakou tekutinu v podobě kapek. Ví, že nebezpečí vězí právě v tom, že je jí položen úkol, aby chránila pohlavní ústrojí před namočením.
»Mokrem« a »kapkami« se současně otevírá druhý kruh asociací, totiž hnusného kataru, který má v jejích dospělejších letech asi týž ostudný význam jako pomočování v dětství. Pohlavní ústrojí, které má být udrženo v čistotě, je přece katarem znečištěno, ostatně maminčino stejně jako její. (str. 61.) Chápe asi, že matčina nutkavá čistotnost je reakcí na toto znečištění.
Oba kruhy se stýkají v jednom: Maminka dostala obojí od tatínka, pohlavní mokro a znečišťující výtok. Žárlivost na maminku je nerozlučná od myšlenkového kruhu infantilní lásky k otci, které se zde dovolává k ochraně. Ale znázornit se tento materiál ještě nedá. Dá-li se však nalézti vzpomínka, která je k oběma kruhům »mokra« v podobně dobrém vztahu, ale není pohoršlivého rázu, bude je moci zastupovat ve snovém obsahu.
Takové zastoupení nacházíme v příhodě s »kapkami«, které si maminka přeje jako skvostu. Zdánlivě je spojení této vzpomínky s oběma kruhy pohlavního mokra a znečištění vnější, povrchní, sprostředkované slovy, neboť slova »kapky« (Tropfenschmuck) je použito jako »výhybky«, jako dvojsmyslného slova, a »Schmuck« je totéž jako »čistý«, poněkud nucený protiklad k »znečistěnému«. Ve skutečnosti se dají prokázat nejpevnější obsahové spojitosti. Vzpomínka pochází z materiálu žárlivosti na maminku, která má sice původ infantilní, ale sahá daleko za něj. Pomocí obou slov může být všechen význam, který lpí na představách o pohlavním styku mezi rodiči, o onemocnění výtokem a o mučivém matčině trýznění, přenesen na jedinou reminiscenci na »Schmucktropfen« (kapky šperku).
Ještě však musí nastat další přesun pro obsah snu. Nikoli »kapky«, které jsou původnímu »mokru« bližší, nýbrž vzdálenější slovo »šperk« je pojato do snu. Zařadíme-li tento

prvek do shora zjištěné situace snu, mohla by tedy znít: Maminka chce ještě zachránit svůj šperk. V další změně »skřínka na šperky« se dodatečně uplatňuje vliv prvků, které pocházejí z přemoženého kruhu pokušení panem K-em. Šperky jí pan K. nedaroval, zato však »skřínku« na ně, která představuje všechna vyznamenání i něžnosti, za které má být nyní vděčna. A nyní vzniklá složenina »skřínka na šperky« má ještě docela zvláštní cenu jako zástupkyně. Není »Schmuckkästchen« (skřínka na šperky) obvyklým obrazným označením neposkvrněného, netknutého ženského pohlavního ústrojí? A na druhé straně je slovem neškodným, způsobilým naznačit i zastřít sexuální myšlenky v pozadí snu!

V obsahu snu máme tedy na dvou místech: »maminčina skřínka na šperky«, a tento prvek nahrazuje zmínku o infantilní žárlivosti, o kapkách, tedy o sexuálním mokru, o znečištění výtokem a na druhé straně o svůdných myšlenkách, nyní aktuálních, které se dožadují opětování lásky a vykreslují — vytouženou i hrozící — sexuální situaci. Prvek »skřínka na šperky« je více než kterýkoli jiný výsledkem zhuštění a přesunu a kompromisem protichůdných proudění. Že má několikerý původ — ze zdroje infantilního i aktuálního —, o tom asi svědčí okolnost, že se ve snovém obsahu vyskytuje dvakrát.

Sen je reakcí na nový vzrušující zážitek, který nutně vyvolává vzpomínku na jediný obdobný prožitek dřívějších let. Jde o výstup s hubičkou v krámě, při kterém pocítila hnus. Tento výstup je však pomocí asociace přístupný také odjinud, od myšlenkového kruhu kataru (srv. str. 67.) a od kruhu aktuálního pokušení. Výstup tedy dodává vlastní příspěvek k obsahu snu, který se musí přizpůsobit situaci předtím vytvořené. Hoří... hubička měla asi příchuť kouře, cítí tedy ve snu kouř, který se prodlužuje přes procitnutí.

Z nepozornosti jsem v analyse tohoto snu zanechal mezeru. Otci jsou do úst vložena tato slova: Nepřeji si, aby obě mé děti zahynuli atd. (tady musíme ze snových myšlenek připojit: následkem masturbace). Taková řeč snu je pravidelně částí skutečné, pronesené nebo vyslechnuté řeči. Měl jsem se tázat na skutečný původ této řeči. Výsledek

tohoto dotazu by byl ukázal, že stavba tohoto snu je sice ještě složitější, že se však dá poznat zajisté ještě jasněji. Máme předpokládat, že tento sen měl v L. úplně týž obsah jako při opakování v době léčby? Zdá se, že to není nutné. Zkušenost ukazuje, že lidé často tvrdí, že měli týž sen, zatím co se jednotlivé jevy opakovaného snu liší množstvím podrobností a jinými dalekosáhlými změnami. Tak mně vypravuje jedna pacientka, že dnes opět měla svůj nejmilejší sen, který se vždycky stejně opakuje, ve kterém se jí zdálo, že plave v modrém moři, s požitkem brázdí vlny atd. Bližší zkoumání ukazuje, že na společné základně je jednou nanesena ta, po druhé ona podrobnost; jednou dokonce plovala v moři zamrzlém, mezi ledovci. Jiné sny, které se ani již nesnaží vydávat za stejné, jsou s těmito opakovanými úzce spjaty. Vidí na př. podle fotografie současně horní i dolní zemi helgolandskou ve skutečných rozměrech, na moři loď, na které jsou dva její známí z mládí atd.

Jisté je, že Dořin sen, který měla za léčby, — aniž možná změnil zjevný obsah — nabyl nového aktuálního významu. Zahrnoval do svých snových myšlenek vztah k mé léčbě a odpovídal obnovení tehdejšího úmyslu, vyvarovat se nebezpečí. Jestliže nebylo klamnou vzpomínkou, když tvrdila, že kouř po procitnutí pocítila již v L., nutno uznat, že můj výrok: »Kde je kouř, je také oheň« velmi obratně subsumovala pod hotový tvar snu, kde se jeví použitým k předeterminaci posledního prvku. Nepopiratelnou náhodou bylo, že jí poslední aktuální podnět, zavření jídelny matkou, čímž byl bratr zamčen v ložnici, umožnil navázat na nástrahy pana K-a v L., kde její rozhodnutí dozrálo, když nemohla uzamknout svou ložnici. Snad se bratr v dřívějších snech nevyskytoval, takže se řeč »obě mé děti« dostala do obsahu snu teprve po posledním podnětu.

3

Druhý sen

Několik neděl po prvním snu měla druhý, po jehož vyřízení byla analysa přerušena. Nedá se sice tak prosvítit jako první, je však vítaným potvrzením nutného předpokladu o psychickém stavu pacientčině, vyplnil jednu mezeru v paměti a umožnil mně hluboko nahlédnouti do vzniku jiného z jejích příznaků.

Dora vypravovala: *Procházím se městem, které neznám, vidím ulice i náměstí, mně cizí.*[59]*) Potom přicházím do nějakého domu, v němž bydlím, jdu do svého pokoje a na stole nalézám dopis od maminky. Píše: ježto jsem bez vědomí rodičů utekla z domova, nechtěla mně psát, že tatínek onemocněl. Nyní zemřel, a když chceš,*[60]*) můžeš se vrátit. Potom jdu na nádraží a táži se asi stokrát: Kde je nádraží? Vždycky mi odpovídají: Pět minut. Pak před sebou vidím hustý les, do kterého vcházím, a táži se muže, kterého potkávám. Praví mně: Ještě 2½ hodiny.*[61]*) Nabízí se, že mne doprovodí. Odmítám a jdu sama. Vidím před sebou nádraží a nemohu se k němu dostat. Při tom se dostavuje obvyklý pocit úzkosti, když ve snu nemůžeme dále. Potom jsem doma, mezitím jsem musila jeti, o tom však nic nevím. — Vstupuji do lóže vrátného a ptám se ho na náš byt. Služebná mně otevírá a odpovídá: Maminka a ostatní jsou již na hřbitově.*[62]*)*

Výklad tohoto snu nedál se bez obtíží. Následkem zvlášt-

[59]) K tomu důležitý dodatek: Na jednom náměstí vidím pomník.

[60]) K tomu dodatek: U tohoto slova byl otazník: chceš?

[61]) Po druhé opakuje: 2 hodiny.

[62]) K tomu v příští hodině dva dodatky: Vidím se zvlášť jasně, jak stoupám po schodech a: Po její odpovědi jdu, ale vůbec ne smutně, do svého pokoje a čtu ve veliké knize, která leží na mém psacím stole.

ních, s jeho obsahem spjatých okolností, za kterých jsme analysu přerušili, nebylo všechno objasněno, a s tím opět souvisí, že jsem si pořad jednotlivých odhalení nezapamatoval všude stejně. Ještě předesílám, jaké téma jsme právě probírali v analyse, když se vmísil sen. Dora od nějaké doby sama nadhazovala otázky o souvislosti svých činů s motivy, které by se daly tušit. Jedna z těchto otázek zněla: Proč jsem první dny po výstupu u jezera o tom ještě mlčela? Druhá: Proč jsem potom náhle o tom vyprávěla rodičům? Já jsem vůbec považoval za nutné, aby bylo vysvětleno, proč se námluvami pana K-a cítila tak uražena, zejména také proto, že jsem seznával, že námluvy ani pro pana K-a nebyly lehkomyslným pokusem o svedení. Že o této příhodě uvědomila rodiče, vykládal jsem jako jednání, které již bylo ovlivněno chorobnou pomstychtivostí. Normální dívka se podle mého soudu s takovými záležitostmi vypořádá sama.

Přednesu tedy materiál, který byl přinesen do analysy tohoto snu, v onom dosti podivném pořádku, v jakém si jej vybavuji.

Bloudí sama cizím městem, vidí ulice a náměstí. Ujišťuje mne, že to jistě nebylo B., jak jsem se nejprve domníval, nýbrž město, ve kterém ještě nikdy nebyla. Bylo nasnadě pokračovat: Viděla jste třeba obrazy nebo fotografie, ze kterých jste si utvořila obrazy snu. Po této poznámce se vynořil dodatek o pomníku na náměstí a hned také znalost pramene. Před vánocemi dostala z nějakého německého lázeňského místa album s pohledy na město a právě včera je vytáhla, aby je ukázala příbuzným, kteří byli u nich návštěvou. Leželo v krabici na obrázky, kterou nemohla hned najít, a proto se tázala matky: Kde je krabice?[63]) Jeden z obrazů ukazoval náměstí s pomníkem. Dárcem byl mladý inženýr, s nímž se kdysi zběžně seznámila v továrním městě. Mladý muž nastoupil místo v Německu, aby se mohl stát rychleji samostatným, používal každé příležitosti, aby na sebe upozornil, a dalo se snadno tušit, že zamýšlí, až se jeho postavení zlepší, požádat o Dořinu ruku. Ale to vyžadovalo času, bylo třeba čekat.

[63]) Ve snu se táže: Kde je nádraží? Z tohoto přiblížení jsem vyvodil závěr, který rozvedu později.

Bloudění po cizím městě bylo předeterminováno. Vedlo k jednomu z podnětů dne. Na svátky navštívil rodinu mladý bratranec, kterému nyní musila ukazovat město Vídeň. Tento podnět ze dne byl arciť velmi indiferentní. Bratranec ji však připomínal první krátký pobyt v Drážďanech. Tehdy tam bloudila jako cizinka, neopominula si ovšem prohlédnout proslulou galerii. Jiný bratranec, který byl s nimi a Drážďany znal, chtěl dělat vůdce galerií. Ale ona ho odmítla a šla sama, postávala před obrazy, které se jí líbily. Před Sixtinou setrvala dvě hodiny v tichém, zasněném obdivu. Na otázku, co se jí na obraze tak líbilo, nedovedla uvést nic jasného. Konečně pravila: Madonna.

Že tyto nápady skutečně patří k materiálu, který utvářel sen, je přece jisté. Obsahují součásti, které jsou nezměněny v obsahu snu (odmítla ho a šla sama — dvě hodiny). Již si všímám, že »obrazy« jsou jedním uzlem přediva snových myšlenek (obrazy v albu — obrazy v Drážďanech). Také téma madonny, panenské matky, si zaznamenávám, abych se jím později zabýval. Především však vidím, že se v této prvé části snu ztotožňuje s nějakým mladým mužem. Bloudí cizinou, snaží se dosáhnout nějakého cíle, ale zdržován, potřebuje trpělivosti, musí čekat. Myslila-li při tom na inženýra, pak by se shodovalo, že cílem bylo: mít nějakou ženu, Doru samou. Místo toho to bylo — nádraží, na jehož místo můžeme ovšem podle poměru otázky ve snu k otázce, pronesené ve skutečnosti, zařadit krabici. Krabice a žena, to se k sobě hodí již spíše.

Táže se asi stokrát... To vede k jinému, méně indiferentnímu podnětu ke snu. Včera večer, když společnost odešla, požádal ji otec, aby mu přinesla koňak; že nemůže usnout, jestliže se předtím nenapil koňaku. Prosila matku o klíč k bufetu, ale ta byla zabrána do hovoru a neodpovídala, až se konečně Dora, netrpělivě přeháněјíc, na ni osopila: Nyní jsem se tě již stokrát ptala, kde je klíč. Ve skutečnosti tuto otázku opakovala asi jenom pětkrát.[64])

[64]) V obsahu snu je pětka při časovém určení: pět minut. Ve své knize o výkladu snů jsem na několika příkladech ukázal, jak sen zachází s čísly, které se vyskytují ve snových myšlenkách; často jsou vytrženy ze svých souvislostí a zařazeny do nových.

K d e j e k l í č? zdá se mně mužským protějškem k otázce: Kde je krabice? (Viz první sen str. 54.) Jsou to tedy dotazy — po genitaliích.
V témže shromáždění příbuzných připil někdo na otcovo zdraví a vyslovil naději, že ještě dlouho zůstane zdráv atd. Při tom se tak podivně zabřesklo v unavených tatínkových očích, a ona pochopila, jaké myšlenky potlačoval. Ubohý nemocný muž! Kdo mohl vědět, jak dlouho mu bude ještě dopřáno, aby zůstal mezi námi.
Tím jsme dospěli k o b s a h u d o p i s u ve snu. Otec zemřel, ona svévolně utekla z domova. Při dopisu ve snu jsem ji hned upozornil na dopis, kterým se loučila s rodiči nebo který aspoň pro ně napsala. Tento dopis měl otce poděsit, aby zanechal styku s paní K-ovou, nebo ji měl na něm aspoň pomstit, jestliže se nechtěl k tomu odhodlat. Jsme u tématu její smrti a smrti otcovy (h ř b i t o v později ve snu). Mýlíme se, když předpokládáme, že situace, tvořící fasádu snu, odpovídá fantasii o pomstě na otci? Soustrastné myšlenky z předchozího dne by se k tomu dobře hodily. Fantasie však zněla: Odchází z domova do ciziny a otci by bolestí a touhou po ní puklo srdce. Tehdy by byla pomstěna. Vždyť ona velmi dobře chápala, co chybělo otci, který teď nemohl usnout bez koňaku.[65])
Zapamatujme si p o m s t y c h t i v o s t jako nový prvek pro pozdější synthesi snových myšlenek.
Obsah dopisu jistě však připouštěl ještě další determinaci. Odkud pocházel dodatek: *Když chceš?*
Tu ji napadl dodatek, že za slovem »*chceš*« byl otazník, a na tom poznala, že také tato slova jsou citátem z dopisu paní K-ové, kterým ji zvala do L. (u jezera). V tomto dopise stál docela nápadně za vsuvkou: »když přijít chceš?« otazník uprostřed věty.
Opět jsme tedy dospěli k výstupu u jezera a k záhadám, s ním spjatým. Prosil jsem ji, aby mně tento výstup jednou vyprávěla podrobně. Nejdříve nepřinesla mnoho nového. Pan K. přednesl poněkud vážný úvod; nenechala ho však domluvit. Sotva pochopila, oč běží, uhodila ho do obličeje

[65]) Sexuální ukojení je bezesporně nejlepším uspávacím prostředkem, tak jako nespavost je ponejvíce následkem neukojení. Otec nespal, poněvadž mu chyběl styk s milovanou ženou. Srv. s tím také níže uvedené: Ze své ženy nic nemám.

a utekla. Chtěl jsem vědět, jakých užil slov; vzpomněla si pouze na jedno zdůvodnění: »Víte, že ze své paní nic nemám.«[66]) Aby se s ním již nesetkala, chtěla jít do L. pěšky kolem jezera, a tázala se muže, kterého potkala, jak je to daleko. Po jeho odpovědi: »2½ hodiny« se tohoto úmyslu vzdala a použila lodi, jež brzy vyjela. Pan K. byl také na lodi, přiblížil se k ní a prosil ji, aby mu odpustila a o příhodě nikomu nevypravovala. Vůbec mu neodpověděla. — Ano, les ve snu se velice podobal lesu na pobřeží jezera, ve kterém se odehrával právě popsaný výstup. Zrovna týž hustý les však viděla včera na obraze v secesní výstavě. V pozadí obrazu bylo vidět nymfy.[67]) Nyní se jedno mé podezření proměnilo v jistotu. »Bahnhof« (nádraží)[68]) a »Friedhof« (hřbitov), místo ženského pohlavního ústrojí, bylo dosti nápadné, uvedlo však mou stupňovanou pozornost na podobně utvořené »Vorhof« (předsíň k pochvě, poševní vchod), anatomický termín pro určitou oblast ženských genitalií. To však mohl být vtipný omyl. Nyní, kdy k tomu přistoupily »nymfy« (Nymphen), které bylo vidět v pozadí »hustého lesa«, nebylo již přípustné pochybovat. To byl symbolický sexuální zeměpis! »Nymphen« nazýváme, což je známo lékaři, ale nikoli laikovi, a ani pro lékaře to není obvyklé, malé stydké pysky v pozadí »hustého lesa« ochlupení na hrmě. Kdo však používal takových technických výrazů jako »Vorhof« a »Nymphen«, musil své vědomosti čerpat z knih, a to nikoli z populárních, nýbrž z anatomických učebnic nebo naučného slovníku, tohoto obvyklého útočiště mládeže, nabité sexuální zvídavostí. Byl-li tento výklad správný, skrývala se za první situací snu deflorační fantasie, jak se nějaký muž snaží, aby vnikl do ženského pohlavního ústrojí.[69])

[66]) Tato slova povedou k rozřešení jedné z našich záhad.

[67]) Zde po třetí: obraz (pohledy na město, galerie v Drážďanech), ale ve spojitosti mnohem významnější. Tím, co na obraze vidíme, stává se obrazem ženy (les, nymfy).

[68]) „Nádraží“ ostatně slouží „styku“ (dem Verkehre). Psychické to přestrojení leckterého strachu z jízdy vlakem.

[69]) Deflorační fantasie je druhou součástí této situace. Zdůraznění obtíže, jak se dostat kupředu, a ve snu pociťovaná úzkost poukazují na panenství, které je s oblibou vyzdvihováno a v tomto případě na jiném místě naznačeno „Sixtinou“. Tyto sexuální myšlenky jsou ne-

Sděluji s ní své závěry. Dojem musil být přesvědčivý, neboť ihned dodala jednu zapomenutou část snu: *Že jde klidně[70]) do svého pokoje a čte ve velké knize, která leží na jejím psacím stole.* Důraz je na obou podrobnostech: klidně a veliké (knize). Otázal jsem se: Byla slovníkového formátu? Přisvědčila. Děti však nikdy o zakázaných předmětech nečtou v naučném slovníku k l i d n ě. Třesou a bojí se, úzkostlivě se ohlížejí, jestli nikdo nepřichází. Rodiče při takové četbě stojí vždycky v cestě. Ale síla snu, která splňuje přání, dokonale opravila nepohodlnou situaci. Otec byl mrtev a ostatní již odjeli na hřbitov. Klidně mohla číst, co si přála. Neznamenalo to, že jeden z jejích důvodů k pomstě bylo také vzbouření proti rodičovské moci? Byl-li otec mrtev, mohla číst nebo milovat, jak sama chtěla. Nejprve si nechtěla vzpomenout, že by vůbec kdy byla čtla v naučném slovníku, pak připustila, že se taková vzpomínka v ní vynořila, arciť nevinného obsahu. V době, kdy její milovaná teta byla tak těžce nemocna a bylo již rozhodnuto, že ona odcestuje do Vídně, došel od jiného strýce d o p i s, aby nejeli do Vídně, protože jedno dítě, tedy Dořin bratranec, nebezpečně onemocnělo zánětem slepého střeva. Tehdy hledala ve slovníku, jaké jsou příznaky této choroby. Z toho, co si tenkrát přečtla, si ještě vybavovala karakteristicky lokalisovanou bolest v břiše.

Nyní jsem jí připomněl, že krátce po tetině smrti ve Vídni přestála domnělý zánět slepého střeva. Dosud jsem si netroufal počítat toto onemocnění k jejím hysterickým výkonům. Vypravovala, že první dny měla vysokou horečku a pociťovala touž bolest v podbřišku, o které čtla ve slovníku. Dostávala studené obklady, ale nesnášela jich; druhého dne dostala za prudkých bolestí menstruaci, která od doby

vědomým podmalováním přání, která jsou snad jenom utajována a zabývají se čekajícím nápadníkem v Německu. Jako první součást v téže snové situaci jsme poznali fantasii o pomstě, obě fantasie se nekryjí úplně, nýbrž jenom částečně; stopy ještě významnějšího třetího myšlenkového pochodu nalezneme později.

[70]) Jindy místo „k l i d n ě" uváděla „v ů b e c n e s m u t n ě" (str. 77). Tohoto snu mohu použít jako nového důkazu o správnosti tvrzení, obsaženého v „Traumdeutung", že nejprve zapomenuté a dodatečně vyvozené části snu jsou pro jeho pochopení vždycky nejdůležitější. Tam z toho vyvozuji, že také zapomínání snů musí být vysvětlováno vnitřním psychickým odporem.

její choroby byla velmi nepravidelná. Zácpou trpěla tehdy stále.

Nebylo možné pojímat tento stav jako čistě hysterický. Byť se nesporně také vyskytovala hysterická horečka, zdálo se přece svévolné, vysvětlovat horečku této sporné choroby hysterií místo organickou, tehdy působivou příčinou. Chtěl jsem již zanechat této stopy, když mně pomohla sama, přinášejíc poslední dodatek ke snu: *že se docela zřetelně vidí, jak stoupá po schodech.*

Pro to jsem ovšem žádal zvláštní determinaci. Její sotva vážně míněnou námitku, že přece musí jít po schodech, chce-li se dostat do bytu v poschodí, mohl jsem snadno odbýt poznámkou, že když mohla ve snu cestovat z cizího města do Vídně a při tom pominout jízdu vlakem, může také ve snu nedbat schodů. Vypravovala potom dále: Po zánětu slepého střeva špatně chodila, poněvadž za sebou tahala pravou nohu. Trvalo to dlouho a proto se vyhýbala obzvláště schodům. Také dnes ještě zůstává noha někdy pozadu. Lékaři, se kterými se na otcovu žádost radila, velmi se divili tomuto docela neobvyklému zbytku zánětu slepého střeva, zvláště proto, že se bolest v břiše již neobjevila a vůbec neprovázela poruchu chůze.[71])

To byl tedy řádný hysterický příznak. Byť byla horečka tehdy organicky podmíněna — třeba nějakou chřipkou, která se často vyskytuje bez zvláštní lokalisace, — přece bylo jisté, že se neurosa chopila náhody, aby ji využila ke svému projevu. Opatřila si tedy nemoc, o které čtla v naučném slovníku, potrestala se za tuto četbu a musila si říkat, že trest jistě nemohl být odplatou za četbu nevinného článku, nýbrž vznikl nějakým přesunem, když se k této četbě připojila druhá, více provinilá četba, která se dnes ve vzpomínce skrývá za současnou nevinnou.[72]) Snad se dá ještě vybadat, o kterých tématech tehdy čtla.

Co vlastně znamená stav, který chtěl napodobovat zánět

[71]) Mezi bolestí v břiše, která se nazývá „ovarií", a poruchou chůze stejnostranné končetiny musíme předpokládat tělovou souvislost, kterou u Dory vykládáme docela speciálně, t. j. jako psychicky převrstvenou a zvláště využitkovanou. Srv. obdobnou poznámku k analyse příznaků kašle a souvislostí mezi katarem a nechutí k jídlu.

[72]) Docela typický příklad vzniku příznaků z podnětů, které zdánlivě nijak nesouvisí se sexualitou.

slepého střeva? Zbytek nemoci, tahání nohy za sebou, který se vůbec neshodoval se zánětem slepého střeba, musil se spíše hodit k tajnému, asi sexuálnímu významu obrazu choroby a mohl sám, když by se podařilo jej objasnit, vrhnout světlo na tento hledaný význam. Pokusil jsem se najít přístup k této záhadě. Ve snu se vyskytovala časová určení; čas zajisté není bezvýznamný při žádném biologickém dění. Tázal jsem se tedy, kdy tento zánět slepého střeva nastal, zda dříve nebo později než výstup u jezera. Rychlá, veškeré obtíže rázem odklízející odpověď zněla: Devět měsíců po tom. Tato doba je asi karakteristická. Domnělý zánět slepého střeva realisoval tedy fantasii o porodu skromnými prostředky, které měla pacientka po ruce, bolestmi a měsíčním krvácením.[73]) Znala ovšem význam této doby a nemohla popírat pravděpodobnost, že tehdy v naučném slovníku čtla o těhotenství a porodu. Jak se to však mělo s nohou, kterou tahala za sebou? Teď jsem směl hádat. Tak přece chodíme, jestliže jsme si vymkli nohu. Udělala tedy »chybný krok« (Fehltritt), docela jistě, když mohla devět měsíců po výstupu u jezera porodit. Jenomže jsem musil položit další požadavek. Takové příznaky můžeme — podle mého soudu — dostat jenom tehdy, máme-li pro ně infantilní vzor. Vzpomínky, které máme z dojmů pozdější doby, nemají, jak jasně ukazuje má dosavadní zkušenost, sílu, aby se prosadily jako příznaky. Sotva jsem směl doufat, že mně dodá tento požadovaný materiál z dětství, neboť vpravdě nemohu ještě prohlašovat obecnou platnost shora uvedené věty, ve kterou bych rád věřil. Ale zde se dostavilo potvrzení ihned. Ano, ona si jako dítě kdysi vymkla tutéž nohu, sestupujíc v B. po schodech, sklouzla: noha byla dokonce táž, kterou později tahala za sebou, ihned otekla, musila být obvázána a Dora byla nucena ležet několik neděl v klidu. Bylo to krátkou dobu před nervosní astmou v osmém roce jejího života.

Nyní šlo o to, využitkovat průkaz této fantasie: Jestliže jste devět měsíců po výstupu u jezera porodila a s následky

[73]) Již jsem naznačil, že většina úplně vyvinutých hysterických příznaků znázorňuje fantasií vytvořenou sexuální situaci, tedy nějakou scénu sexuálního styku, těhotenství, porodu, šestinedělí a pod.

tohoto chybného kroku chodíte dodnes, dokazuje to, že jste v nevědomí litovala výsledku scény. Ve svém nevědomém myšlení jste jej tedy opravila. Předpokladem vaší fantasie o porodu je přece, že se tehdy něco přihodilo[74]), že jste tehdy prožila a zkusila všechno, co jste později vyčtla z naučného slovníku. Vidíte, že vaše láska k panu K-ovi tímto výstupem nebyla ukončena, že, jak jsem tvrdil, trvá posud — ovšem aniž jste si toho vědoma. — Tomu ani již neodporovala.[75])

Tyto práce k objasnění druhého snu vyžadovaly dvou hodin. Když jsem po skončení druhé hodiny vyjádřil své uspokojení nad tím, čeho jsme dosáhli, odpověděla pohrda-

[74]) Deflorační fantasie bylo tedy použito na pana K-a a nyní chápeme, proč táž oblast snového obsahu je naplněna materiálem z výstupu u jezera (odmítnutí, 2½ hodiny, les, pozvání do L.).

[75]) Několik dodatků k dosavadním výkladům: „Madonnou" je patrně sama, za prvé vzhledem k „zbožňovateli", který jí poslal obrazy, dále proto, že lásku pana K-a získala především svou mateřskou péčí o jeho děti, a konečně proto, že již jako děvče měla dítě, což přímo vyplývá z fantasie o porodu. „Madonna" je ostatně oblíbenou představou, kterou si vytvářejí dívky, stojící pod tlakem sexuálního obvinění, což se hodí také na Doru. Tuto souvislost jsem počal tušit jako lékař psychiatrické kliniky při jednom případu halucinační zmatenosti s rychlým průběhem, který byl, jak se ukázalo, reakcí na výčitky snoubencovy.
Mateřská touha po dítěti dala by se asi při pokračování analysy odhaiit jako temný, ale mocný motiv jejího jednání. — Množství otázek, které v poslední době nadhodila, zdá se jaksi pozdním potomstvem otázek sexuální zvídavosti, kterou chtěla ukojit čtením v naučném slovníku. Můžeme předpokládat, že čtla o těhotenství, porodu, panenství a podobných tématech. — Jednu z otázek, které musí být zařazeny do souvislosti druhé situace snu, zapomněla při jeho reprodukci. Mohla to být jenom otázka: Bydlí tu pan ***? Nebo: Kde bydlí pan ***? Musí mít příčinu, že tuto zdánlivě nevinnou otázku zapomněla, když ji již do snu zařadila. Příčinu shledávám v rodinném jménu, které má současně význam předmětu, a to několikerý, tedy může být považováno za „dvojsmyslné". Toto jméno nemohu bohužel uvést, čímž bych ukázal, jak obratně ho použila k označení: „dvojsmyslného" a „neslušného". Tento výklad je posilován tím, že v jiné oblasti snu, kde materiál pochází ze vzpomínek na tetinu smrt, ve větě „odjeli již na hřbitov" rovněž nacházíme slovní hříčku se jménem tety. V těchto neslušných slovech je asi poukaz na druhý ústní pramen, jelikož naučný slovník pro ni nedostačuje. Nebyl bych překvapen, kdybych uslyšel, že tímto pramenem byla paní K-ová, která ji pomlouvala. Dora tedy šlechetně chránila ji, zatím co ostatní osoby pronásledovala přímo záludnou mstou; za téměř nepřehlednou řadou přesunů, které takto poznáváme, mohli bychom tušit jednoduchý moment, hluboce zakořeněnou homosexuální lásku k paní K-ové.

vě: Copak toho, co vyšlo najevo, bylo tak mnoho? A připravila mne takto na další odhalení!
Při třetí hodině vstoupila do mého pokoje se slovy: »Pane doktore, víte, že jsem tu dnes naposled?« — Nemohu to vědět, protože jste mně to dosud neřekla. — »Ano, rozhodla jsem se, že to vydržím ještě do Nového roku;[76]) ale déle již nechci na vyléčení čekat.« — Víte, že máte vždycky volnost vystoupit. Dnes však chceme ještě pracovat. Kdy jste se rozhodla? — »Myslím, že před 14 dny.« — Vždyť to zní jako od nějaké služebné, vychovatelky, 14-denní výpověď. — »Vychovatelka, která dala výpověď, byla také u K-ových, když jsem je navštívila v L. u jezera.« — Tak? O té jste ještě nikdy nehovořila. Prosím, vypravujte.
»V domě byla tedy mladá dívka jako vychovatelka dětí, která se docela podivně chovala k panu K-ovi. Nezdravila ho, neodpovídala mu, nepodávala mu nic u stolu, když o něco žádal, krátce zacházela s ním jako se vzduchem. On ostatně nebyl k ní mnohem slušnější než ona. Jeden nebo dva dny před výstupem u jezera vzala mne dívka stranou; že se mnou chce něco sdělit. Vypravovala mně, že se jí pan K. přiblížil v době, kdy paní byla právě několik týdnů nepřítomna, že se o ni velice ucházel a prosil ji, aby mu byla po vůli; že nemá nic ze své ženy atd.« ... Vždyť to jsou táž slova, kterých potom užil při námluvách o vás, při nichž jste ho udeřila do obličeje. — »Ano. Vyhověla mu, ale po krátké době se již o ni nestaral, a ona ho od té doby nenáviděla.« — A tato vychovatelka dala výpověď? — »Ne, chtěla dát výpověď. Řekla mně, že ihned, když se cítila opuštěna, zpravila o příhodě rodiče, slušné lidi, žijící někde v Německu. Rodiče žádali, aby okamžitě opustila dům a když tak neučinila, psali jí, že již nechtějí o ní ani slyšet, že již nikdy nesmí domů.« — A proč neodešla? — »Řekla mně, že chce ještě krátkou dobu čekat, zda se snad pan K. nezmění. Že nevydrží tak žít. Neuvidí-li změnu, že dá výpověď a odejde.« — A co se s dívkou stalo? — »Vím jenom, že odešla.« — Dítě z tohoto dobrodružství nedostala? — »Ne.«
Tady se tedy — ostatně to odpovídá pravidlu — uprostřed

[76]) Bylo to 31. prosince.

analysy vyjevila část faktického materiálu, která pomáhala řešit dříve nadhozené problémy. Mohl jsem Doře říci: Nyní znám motiv onoho úderu, kterým jste odpověděla na námluvy. Nebyla jste uražena tím, co na vás žádal, nýbrž chtěla jste se pomstít ze žárlivosti. Když vám slečna vypravovala svůj příběh, použila jste ještě svého umění odsunout všechno, co se nehodilo k vašim citům. Ale v okamžiku, kdy pan K. pronesl slova; nemám nic ze své ženy, kterých také použil vůči slečně, probudila se ve vás nová citová hnutí, a miska se obrátila. Řekla jste si: Troufá si se mnou zacházet jako s vychovatelkou, jako se služebnou? Tato urážka pýchy přistoupila k žárlivosti a k vědomým motivům opatrnosti: to bylo konečně příliš mnoho.[77]) Abych dokázal, jak silnou měrou jste ovlivněna příběhem této slečny, připomínám, že se s ní opětovně ztotožňujete ve snu i ve svém chování. Tak jako to slečna napsala svým rodičům, říkáte to rodičům i vy, a tomu jsme dosud nerozuměli. Dáváte mi jako nějaká vychovatelka 14 denní výpověď. Dopis ve snu, který vám dovoluje, abyste se vrátila domů, je protějškem k dopisu rodičů vychovatelčiných, kteří jí návrat zakázali.

»Proč jsem to pak rodičům nevypravovala ihned?«

Jak dlouhou dobu jste nechala uplynout?

»Posledního června se výstup přihodil; 14. července jsem to vyprávěla matce.«

Tedy opět 14 dní, termín karakteristický pro osobu služebnou! Na vaši otázku mohu nyní odpovědět. Vy jste ubohému děvčeti velmi dobře rozuměla. Nechtěla hned odejít, poněvadž doufala, poněvadž očekávala, že se pan K. se svou něžností opět k ní obrátí. To bylo tedy také vaším motivem. Vyčkávala jste termínu, abyste zjistila, zda své námluvy bude opakovat; z toho byste byla vyvodila, že to míní vážně a nechce si s vámi hrát jako s vychovatelkou.

»V prvních dnech po odcestování poslal mně ještě pohlednici.«[78])

Ale když potom již nic jiného nepřišlo, hověla jste úplně

[77]) Nebylo asi bez významu, že touž stížnost na manželku, jejíž význam dobře chápala, mohla také slyšet od otce, jako jsem se ji dověděl z jeho úst já.

[78]) O tuto skutečnost se opírá fantasie o inženýrovi, který se skrývá za j á v první situaci snu.

své pomstě. Dovedu si dokonce představit, že tehdy bylo ještě místo pro vedlejší úmysl přimět ho obviněním k tomu, aby přijel do místa, kde jste se zdržovala.

»... To nám přece také nejdříve navrhl,« podotkla. — Tehdy by byla vaše touha po něm ukojena, — zde přisvědčila hlavou, což jsem neočekával, — a tehdy by vám byl mohl dát dostiučinění, které jste žádala.

»Jaké dostiučinění?«

Tuším totiž, že jste záležitost s panem K-em pojímala mnohem vážněji, než jste mně dosud prozradila. Nemluvilo se mezi K-ovými často o rozvodu?

»Zajisté, nejdříve ona nechtěla s ohledem na děti, a nyní ona chce, ale on již nikoli.«

Nemyslila jste, že se dá od své ženy rozvést, aby se s vámi oženil? A že nyní již nechce, poněvadž nemá náhrady? Před dvěma lety byla jste ovšem velmi mladá, ale sama jste mi vypravovala o mamince, že byla v 17 letech zasnoubena a potom dva roky čekala na svého muže. Láska matky je obyčejně vzorem pro dceru. Chtěla jste tehdy také na něho čekat a předpokládala jste, že on jenom čeká, až budete dost vyspělá, abyste se mohla stát jeho ženou.[79]) Představuji si, že to byl docela vážný životní plán, který jste měla. Nemáte ani práva tvrdit, že takový úmysl byl u pana K-a vyloučen a vypravovala jste mně o něm dosti toho, co přímo svědčí o takovém úmyslu.[80]) Ani jeho chování v L. tomu neodporuje. Nepřipustila jste přece, aby domluvil, a nevíte, co vám chtěl říci. Mimo to nebyl by plán ani tak neproveditelný. Otcovy vztahy k paní K-ové, které jste pravděpodobně jenom proto tak dlouho podporovala, zaručovaly vám, že dosáhnete souhlasu této paní k rozvodu, a u svého tatínka prosadíte, co chcete. Dokonce kdyby pokušení v L. bylo dopadlo jinak, bylo by toto pro všechny účastníky jediné možné řešení. Myslím také, že jste proto litovala, že to dopadlo jinak, a opravila jste výsledek fantasií, která se projevila zánětem slepého střeva. Bylo tedy pro vás těžkým zklamáním, když výsledkem vašeho ob-

[79]) Čekání, až bude dosaženo cíle, je obsaženo v první situaci snu; v této fantasii o čekání na nevěstu vidím část třetí, již ohlášené složky snu.

[80]) Obzvláště jedna řeč, při které jí v posledním roce soužití v B. předal krabici na dopisy jako vánoční dar.

vinění místo nových námluv bylo, že pan K. zapíral a vás pomlouval. Uznáváte, že vás nic nerozvzteklí tak, jako když si někdo myslí, že jste si výstup u jezera vymyslila. Nyní vím, co vám nemá být připomínáno, že jste se totiž domýšlela, že námluvy jsou vážné a pan K. neustane, pokud se za něho neprovdáte.

Poslouchala, aniž jako jindy odporovala. Zdála se dotčena, rozloučila se se mnou co nejlaskavěji s vřelým přáním k Novému roku a — již nepřišla. Otec, který mne ještě několikrát navštívil, ujišťoval mne, že přijde opět; že je na ní vidět touha po pokračování v léčbě. Ale on asi nikdy nebyl docela upřímný. Podporoval léčbu, pokud mohl doufat, že Doře »vymluvím«, že by mezi ním a paní K-ovou existoval jiný poměr než přátelský. Jeho zájem upadl, když zjistil, že to nezamýšlím. Věděl jsem, že již nikdy nepřijde. Nesporně bylo pomstou, že tak neočekávaně, když mé naděje na šťastné ukončení léčby dostoupily vrcholu, léčbu přerušila a naděje zničila. Také její tendence, poškozovat samu sebe, měla prospěch z tohoto postupu. Kdo jako já probouzí nejhorší duchy, kteří nezkroceně dřímají v lidském těle, aby proti nim bojoval, musí počítat s tím, že sám z tohoto zápolení nevyjde bez újmy. Zda bych byl dívku udržel v léčbě, kdybych se sám vpravil do nějaké úlohy, kdybych byl přeháněl cenu, kterou její setrvání pro mne má, a kdybych byl projevoval vřelý zájem o ni, který by přes všechno oslabení, plynoucí z mého lékařského postavení, byl přece náhradou za něžnost, po které toužila? Nevím to. Jelikož část činitelů, které pracují proti analyse jako odpor, v každém případě zůstane neznáma, vždycky jsem se střehl hrát nějaké úlohy a spokojil jsem se s méně náročným psychologickým uměním. Při veškerém teoretickém zájmu i lékařském úsilí pomoci, přece si myslím, že pro psychické ovlivnění jsou nutně stanoveny hranice, a respektuji vůli i poznání pacientovy.

Ani nevím, zda by pan K. byl dosáhl více, kdyby mu bylo bývalo prozrazeno, že onen úder do obličeje naprosto neznamená konečné »ne«, nýbrž je projevem naposled vzbuzené žárlivosti, zatím co nejsilnější citová hnutí jejího psychického života se stavěla na jeho stranu. Kdyby byl toto prvé »ne« přeslechl a s přesvědčivou vášnivostí pokračoval

v námluvách, mohl být úspěch snadný, takže by dívčina náklonnost byla překlenula veškeré vnitřní obtíže. Ale možná, že by byla stejně snadno jenom popuzena, aby svou pomstychtivost na něm ukojila tím vydatněji. Na kterou stranu se v boji motivů přikloní rozhodnutí, zda k zrušení nebo k posílení potlačení, nedá se nikdy vypočítat. Neschopnost, splnit reálný požadavek lásky, je jedním z nejpodstatnějších rysů neurosy; nemocní jsou ovládáni protikladem mezi realitou a fantasií. Po čem ve svých fantasiích touží nejintensivněji, před tím utíkají, jestliže se s tím setkají ve skutečnosti, a fantasiím se oddávají nejraději, když se již nemusí obávat realisace. Meze, které vybudovalo potlačení, mohou být strženy útokem prudkého, reálně odůvodněného vzrušení, neurosa se ještě dá překonat skutečností. Nemůžeme však obecně vypočítat, u koho a čím je toto vyléčení možné.[81])

[81]) Ještě několik poznámek o stavbě tohoto snu, kterému nerozumíme tak dokonale, abychom se mohli pokusit o synthesi. Jako část, předsunutou na způsob fasády, můžeme zdůraznit fantasii o pomstě na otci: Svévolně odešla z domu; otec onemocněl, potom zemřel... Nyní jde domů, ostatní jsou již všichni na hřbitově. Není vůbec smutna, když jde do svého pokoje a čte klidně v naučném slovníku. Do toho jsou vsunuty dva náznaky druhé pomsty, (kterou uskutečnila tím, že nastrojila, aby rodiče našli dopis na rozloučenou): Dopis (ve snu od maminky) a zmínka o pohřbu tety, která je jejím vzorem. — Za touto fantasií se skrývají myšlenky na pomstu vůči panu K-ovi, které vybíjí svým chováním ke mně. Služebná — pozvání — les — 2½ hodiny pocházejí z materiálu příběhů v L. Vzpomínka na vychovatelku a její písemný styk s rodiči se zhušťuje s prvkem jejího dopisu na rozloučenou v dopis, vyskytující se ve snovém obsahu, který jí dovoluje, aby se vrátila domů. Odmítnutí doprovodu, rozhodnutí, jít sama, můžeme přeložit takto: poněvadž jsi se ke mně choval jako ke služebné, nechám tě stát, půjdu sama a nevdám se. — Zastřen těmito myšlenkami na pomstu, prozařuje na jiných místech materiál z něžných fantasií, z nevědomě pokračující lásky k panu K-ovi: Čekala bych bývala na tebe, až bych se stala tvou ženou — deflorace — porod. A konečně k čtvrtému, nejhlouběji zakrytému myšlenkovému kruhu, který se týká lásky k paní K-ové, náleží, že deflorační fantasie je znázorňována se stanoviska muže (ztotožnění s nápadníkem, který teď dlí v cizině) a že na dvou místech jsou obsaženy nejzřetelnější narážky na dvojznačné řeči (bydlí zde pan X. X.) a na ústní pramen jejích sexuálních znalostí (naučný slovník). V tomto snu jsou ukojována krutá a sadistická hnutí.

4

Doslov

Označil jsem sice toto sdělení jako úryvek z analysy; ale čtenář patrně zjistil, že je neúplné v mnohem větším rozsahu, než mohl očekávat podle tohoto názvu. Musím se tedy pokusit, abych odůvodnil tyto nikoli nahodilé mezery. Mnoho výsledků analysy bylo vynecháno, poněvadž při přerušení práce zčásti nebyly dostatečně poznány, zčásti vyžadovaly pokračování až ke všeobecnému výsledku. Jindy, kde se mi to zdálo dovolené, poukázal jsem na pravděpodobné pokračování některých řešení. Technika, která naprosto není samozřejmá a jediná umožňuje, abychom ze surovin pacientových nápadů vypracovali čistý obsah cenných nevědomých myšlenek, byla mnou veskrze pominuta; s tím souvisí nedostatek, že čtenář nemůže si ověřit korektnost mého postupu při tomto podání. Považoval jsem však za úplně neproveditelné, abych se zabýval technikou analysy a vnitřní strukturou jednoho hysterického případu najednou; bylo by to pro mne téměř nemožným výkonem a pro čtenáře dozajista nestravitelnou četbou. Technika vyžaduje naprosto odděleného podání, které je osvětlováno četnými příklady, vyňatými z nejrůznějších případů, a při němž se nemusí přihlížet k dotyčnému výsledku. Ani psychologické předpoklady, které se v mých popisech psychických úkazů prozrazují, nesnažil jsem se tady odůvodnit. Stručné odůvodnění by nic nevykonalo; obšírné by vyžadovalo zvláštní práce. Mohu čtenáře jenom ujistit, že jsem bez jakékoli vazby na určitou psychologickou soustavu přistoupil k studiu úkazů, obnažených pozorováním psychoneurotiků, a že jsem potom své názory upravoval tak, až se mi zdály způsobilé, vysvětlovat souvislosti v tom, co jsem pozoroval. Nejsem hrdý na to, že jsem se uvaroval spekulace; materiál pro

tyto hypotésy získal jsem však velmi obšírným a namáhavým pozorováním. Zvláštní pohoršení asi vyvolá rozhodnost mého stanoviska v otázce nevědomí, že s nevědomými představami, myšlenkami a hnutími zacházím tak, jako by byly stejně dobrými a nespornými objekty psychologie jako všechno, co je vědomé; ale jsem si jist, kdo touž oblast jevů probadá touže metodou, nemůže se přes veškeré varování filosofů nepostavit na totéž stanovisko. Kolegové, kteří mou teorii hysterie považovali za ryze psychologickou a proto ji a priori prohlašovali za nezpůsobilou, vyřešit jediný patologický problém, vyčtou snad z této statě, že jejich výtka neprávem přenáší jeden rys techniky na teorii. Pouze therapeutická technika je ryze psychologická; teorie naprosto neopomíjí poukazovat na organický základ neurosy, třeba jej nehledá v patologicko-analogické změně a třeba chemickou změnu, kterou lze očekávat, prozatím nahrazuje organickou funkcí. Sexuální funkci, ve které spatřuji odůvodnění hysterie i psychoneuros, nebude moci nikdo upřít karakter organického činitele. Teorie sexuálního života neobejde se asi bez předpokladů určitých vzrušivě působících sexuálních látek. Intoxikace a abstinence při používání jistých chronických jedů mají přece ze všech obrazů choroby, se kterými nás seznamuje klinika, nejblíže k vlastním psychoneurosám.

Ani však to, co dnes můžeme říci o »tělovém usnadnění«, o infantilních zárodcích perverse, o erogenních oblastech a bisexuálních vlohách, nerozvedl jsem v této stati, nýbrž zdůraznil jsem jenom místa, na kterých analysa naráží na tyto organické základy příznaků. S hlediska ojedinělého případu jsem nemohl více dělat, také jsem měl tytéž důvody jako shora, abych se uvaroval zběžného pojednání o těchto momentech. Zde je hojnost podnětů k dalším pracím, které se musí opírat o veliký počet analys.

Touto potud neúplnou publikací chtěl jsem dosáhnout dvojího: za prvé jako doplněk ke své knize o výkladu snů ukázat, jak můžeme tohoto jinak neužitečného umění používat k odkrytí zastřených a potlačených psychických dějů; při analyse obou zde sdělených snů bylo také použito techniky výkladu snů, která se podobá psychoanalytické. Za druhé jsem chtěl vyvolat zájem o četné po-

měry, které jsou dnes vědě úplně neznámy, poněvadž se dají odhalit jenom při použití tohoto určitého postupu. O komplikaci psychických dějů při hysterii, o působení nejrůznějších psychických hnutí vedle sebe, o vzájemné spojitosti protikladů, o potlačování a přesunech atd. nemohl asi nikdo mít správné tušení. Janetovo vytknutí *idée fixe* není ničím jiným leč vskutku ubohou schematisací. Ani se nemůžeme ubránit domněnce, že různá vzrušení, jejichž příslušné představy nemají způsobilosti být vědomými, působí na sebe jinak, mají jiný průběh a jinak se projevují než ta, která nazýváme »normálními«, jejichž obsah představ si uvědomujeme. Je-li nám toto jasné, nebrání nic tomu, abychom pochopili therapii, která, přeměňujíc představy prvého druhu v normální, odstraňuje neurotické příznaky.

Šlo mi také o to, abych ukázal, že sexualita nezasahuje jenom jako jednou vystupující *deus ex machina* někde do souhry dějů, karakteristických pro hysterii, nýbrž že je hybnou silou každého jednotlivého příznaku a každého jednotlivého projevu příznaku. Chorobné jevy jsou, abych tak přímo řekl, sexuální činností nemocných. Jednotlivý případ nikdy nebude s to, aby prokázal tak všeobecnou větu, ale mohu vždycky jenom znovu opakovat, poněvadž nikdy nenacházím nic jiného, že sexualita je klíčem k problému psychoneuros a neuros vůbec. Kdo jím pohrdá, nebude nikdy s to, aby otevřel zámek k tomuto problému. Čekám ještě na výzkumy, které by dovedly tuto větu vyvrátit nebo omezit. Co jsem dosud proti tomu slyšel, byly projevy toho, že se to někomu osobně nelíbilo, nebo že tomu nevěřil, projevy, proti kterým stačí se dovolávat Charcotových slov: »*Ça n'empêche pas d'exister.*«*)

Případ, z jehož popisu choroby a průběhu léčby jsem tu uveřejnil úryvek, není ani způsobilý, aby ukázal cenu psychoanalytické therapie v pravém světle. Nejenom krátké trvání léčby, sotva 3 měsíce, nýbrž i jiný tomuto případu vlastní moment zabránily tomu, že se léčba neskončila zlepšením, kterého jindy dosahujeme a které nemocný i jeho příbuzní uznávají a které se více méně

*) Tato okolnost nijak nevylučuje, že to existuje.

přibližuje úplnému vyléčení. Takových radostných výsledků dosahujeme tam, kde chorobné jevy jsou udržovány pouze vnitřním konfliktem mezi hnutími, která se vztahují k sexualitě. V těchto případech vídáváme, že se stav nemocných zlepšuje měrou, jakou překladem patogenního materiálu v normální přispíváme k rozřešení jejich psychických úkolů. Jiný je průběh tam, kde příznaky slouží vnějším motivům života, jak se to dělo také u Dory v posledních dvou letech. Jsme překvapeni a snadno bychom zakolísali, když slyšíme, že se stav nemocné podstatně nezměnil prací, která sama postoupila daleko. Ve skutečnosti to není tak zlé. Příznaky sice nezmizí v době práce, nýbrž teprve nějakou dobu po ní, když vztahy k lékaři byly rozvázány. Odklad vyléčení nebo zlepšení je skutečně vyvolán jenom osobou lékařovou.

Musím zde být poněkud obšírnější, abych vysvětlil, jak se věci mají. Během psychoanalytické léčby je nová tvorba příznaků, smíme to snad říci, pravidelně zastavena. Produktivita neurosy však naprosto nevyhasla, nýbrž se uplatňuje tvorbou docela zvláštních, ponejvíce nevědomých myšlenkových výtvorů, které můžeme nazývat »p ř e n o s y«.

Co jsou přenosy? Jsou to nová vydání, nové výtvory citových hnutí a fantasií, které za postupu analysy mají být vzbuzeny a stát se vědomými, při čemž nastává pro druh karakteristická náhrada nějaké dřívější osoby osobou lékařovou. Nebo jinak řečeno: Celá řada dřívějších psychických zážitků ožívá nikoli jako minulá, nýbrž jako aktuální vztah k osobě lékaře. Jsou takové přenosy, které se od svého vzoru obsahově neliší vůbec jinak než touto náhradou. To jsou tedy, abychom se přidrželi příměru, jednoduché nové výtisky, nezměněná nová vydání. Jiné jsou vypracovány umělečtěji, jejich obsah byl oslaben, s u b l i m o v á n, jak obyčejně říkávám, a stávají se samy vědomými tím, že se opírají o nějakou obratně využitou reálnou zvláštnost osoby nebo poměrů lékaře. To jsou tedy nová zpracování, ne již nové výtisky.

Zabýváme-li se teorií analytické techniky, poznáváme, že přenos je něco, co je nutně požadováno. Prakticky se aspoň přesvědčujeme, že se mu nemůžeme vyhnout nija-

kým prostředkem a že musíme tento poslední výtvor choroby potírat jako všechny dřívější. Tato část práce je však daleko nejobtížnější. Výkladům snů, čerpání nevědomých myšlenek a vzpomínek z nápadů nemocného a podobnému překladatelskému umění můžeme se naučit snadno; při tom nemocný vždycky sám dodává text. Přenos však musíme uhodnout téměř samostatně na základě nepatrných opěrných bodů a aniž bychom postupovali svévolně. Vyhnout se mu však nemůžeme, protože je ho používáno k vytvoření všech překážek, které činí materiál nepřístupný léčbě, a protože přesvědčivý pocit o správnosti konstruovaných souvislostí může být v nemocném vyvolán teprve po rozvázání přenosu.

Čtenář bude nakloněn považovat asi za těžký nedostatek beztoho již nepohodlného postupu, že tento zvětšuje lékařovu práci novým druhem chorobných psychických výtvorů, ba bude snad vyvozovat z existence přenosu, že analytická léčba může nemocného poškodit. Obojí by bylo mylné. Lékařova práce není přenosem rozmnožena; může mu být přece lhostejné, zda má dotyčné hnutí nemocného překonávat ve spojitosti s vlastní osobou nebo s jinou. Léčba však ani nemocnému nevnucuje přenosem nový výkon, který by jinak neprováděl. Jestliže se zdaří vyléčení neuros také v ústavech, kde je psychoanalytické léčení vyloučeno, jestliže se mohlo říci, že hysterie se neléčí metodou, nýbrž lékařem, jestliže se obyčejně vytváří slepá oddanost a trvalá vazba nemocného na lékaře, který ho hypnotickou sugescí zbavil jeho příznaku, nutno vědecké vysvětlení pro to všechno spatřovat v »přenosech«, které nemocný pravidelně vytváří na lékaře. Psychoanalytická léčba přenos nevytváří, toliko jej odkrývá, stejně jako odhaluje jiná psychická hnutí, která jsou zastřena. Rozdíl je pouze v tom, že nemocný ke svému vyléčení spontánně vzbuzuje jenom něžné a přátelské přenosy, které napomáhají jeho vyléčení; kde to nejde, odpoutá se, neovlivněn lékařem, který mu není »sympatický«, co nejrychleji od něho. Ale v psychoanalyse jsou všechna hnutí, také nepřátelská, v souvislosti se změněným základním záměrem vzbouzeny, uvědomením pro analysu využitkovány a tím se přenos vždycky znovu rozvazuje. Přenos, který měl by-

ti největší překážkou psychoanalysy, stává se jejím nejmocnějším pomocným prostředkem, jestliže se vždycky podaří uhodnout a přeložit jej nemocnému.[82])
Musil jsem mluvit o přenosu, poněvadž zvláštnosti Dořiny analysy mohu objasnit jenom tímto momentem. Co je její předností a činí ji vhodnou pro první, úvodní publikaci, její zvláštní průhlednost, úzce souvisí s jejím velkým nedostatkem, který vedl k jejímu předčasnému přerušení. Nepodařilo se mi ovládnout přenos zavčas; následkem ochoty, s jakou mně část patogenního materiálu dávala v léčbě k disposici, opomněl jsem být tak opatrný, abych dával pozor na první znaky přenosu, který připravovala pomocí jiné části téhož materiálu, jež mně zůstala neznáma. S počátku bylo jasné, že jsem jí ve fantasii nahrazoval otce, jak bylo také nasnadě při našem věkovém rozdílu. Vždycky mne s ním také vědomě srovnávala, snažila se úzkostlivě ujistit, zda jsem vůči ní také dosti upřímný, neboť otec »si vždycky liboval v tajnůstkářství a křivých cestách«. Když se pak dostavil první sen, ve kterém se varovala, aby opustila léčbu, jako kdysi dům pana K-a, měl jsem to sám považovat za varování a upozornit ji: »Nyní jste provedla přenos z pana K-a na mne. Zpozorovala jste něco, z čeho vyvozujete špatné úmysly, které se podobají úmyslům pana K-a (přímo nebo v nějaké sublimaci), anebo vám bylo na mně něco nápadné, nebo jste se o mně něco dověděla, co si vynucuje vaši náklonnost jako kdysi k panu K-ovi?« Pak by se byla její pozornost soustředila na nějakou podrobnost našeho styku, z mé osoby nebo mých poměrů, za čím by se skrývalo něco obdobného, ale mnohem důležitějšího, co by se týkalo pana K-a, a rozvázáním tohoto přenosu by byla analysa získala přístup k novému, pravděpodobně skutečnému materiálu vzpomínkovému. Přeslechl jsem však toto prvé varování, domníval jsem se, že je dosti času, jelikož se jiné stupně přenosu nedostavovaly a materiál pro analysu nebyl ještě vyčerpán. Tak jsem byl tedy přenosem překvapen a pro X., jímž jsem jí připomínal pana K-a, pomstila se na mně,

[82]) Dodatek z roku 1923: Co je tady řečeno o přenosu, je dále rozvedeno v technické stati o „Přenesené lásce“. (V 6. svazku Ges. Schrifften).

jak se chtěla pomstít na panu K-ovi, a opustila mne tak, jako se cítila zklamána a opuštěna jím. Hrála tak podstatnou část svých vzpomínek a fantasií, místo aby ji reprodukovala v léčbě. Jaké bylo toto X, nemohu ovšem vědět: domnívám se, že se to vztahovalo na peníze, nebo to byla žárlivost na jinou pacientku, která po svém vyléčení zůstala ve styku s mou rodinou. Kde se přenosy dají včas zahrnout do analysy, tam se její průběh zpomaluje a zneprůhledňuje, ale její trvání je lépe zajištěno proti náhlému neodolatelnému odporu.

V druhém Dořině snu je přenos zastoupen několika zřejmými narážkami. Když mně jej vypravovala, nevěděl jsem ještě, dověděl jsem se to teprve za dva dny, že budeme mít už jenom dvě hodiny, touž dobu, kterou ztrávila před obrazem Sixtinské Madonny a ze které pomocí korektury (dvě hodiny místo 2½ hodin) udělala také měřítko cesty kolem jezera, po které nešla. Snažení a čekání ve snu, které se vztahovalo na mladého muže v Německu a pramenilo z jejího čekání, až se pan K. bude moci s ní oženit, projevilo se již o několik dní dříve v přenosu: Že její léčba příliš dlouho trvá, že nebude mít trpělivosti, aby tak dlouho čekala, zatím co v prvních týdnech dosti chápavě bez námitky přijala mé ohlášení, že její úplné uzdravení bude vyžadovat asi jednoho roku. O odmítnutí doprovodu ve snu, že chce jít raději sama, o odmítnutí, které také pocházelo z návštěvy v drážďanské galerii, měl jsem se přece dovědět v den k tomu určený. Mělo asi tento smysl: Jelikož jsou všichni muži tak hnusní, nechci se raději vdát. To je moje pomsta.[83])

[83]) Čím dále se vzdaluji od ukončení této analysy, tím pravděpodobnější se mi zdá, že má technická chyba spočívala v tomto opomenutí: neuhodl jsem včas a nesdělil jsem s nemocnou, že homosexuální (gynekofilní) láska k paní K-ové byla nejsilnějším z nevědomých proudů jejího psychického života. Měl jsem uhodnout, že žádná jiná osoba než paní K-ová nemohla být hlavním zdrojem její znalosti sexuálních otázek, tedy táž osoba, která ji potom pro její zájem o tyto otázky pomlouvala. Bylo přece nápadné, že věděla všechno pohoršlivé a nikdy nechtěla vědět, odkud to ví. Na tuto záhadu měl jsem navázat, měl jsem hledat motiv tohoto podivného potlačení. Druhý sen by mně to byl býval prozradil. Bezohledná pomstychtivost, kterou tento sen vyjadřoval, byla jako nic jiného způsobilá zakrýt protichůdné proudění, velkomyslnost, se kterou milované přítelkyni odpouštěla zradu a všem skrývala, že tato sama jí odhalila

Kde se krutá hnutí a motivy msty, kterých se v životě již použilo k udržení příznaků, přenášejí za léčby na lékaře, než měl ještě čas, aby je odkazem k jejich pramenům odpoutal od své osoby, nesmí nás překvapovat, že se ve stavu nemocných neprojevuje vliv therapeutického úsilí. Neboť čím by se mohla nemocná pomstít účinněji, než tím, že na své osobě ukáže, jak bezmocný a nezpůsobilý je lékař? Přesto neodhaduji therapeutický význam i tak kusého ošetření, jako bylo Dořino, nízko.

*

Teprve pět čtvrtletí po skončení léčby a sepsání tohoto chorobopisu dostal jsem zprávu o stavu své pacientky a tudíž o výsledku léčby. V den, jehož datum není docela lhostejné, 1. dubna — víme, že čas nebyl u ní nikdy bez významu —, dostavila se ke mně, aby dokončila svůj příběh a znovu mne požádala o pomoc: pohled na její tvář mně však prozrazoval, že to s touto prosbou nemíní vážně. Ještě čtyři nebo pět týdnů po vystoupení z léčby měla v sobě všechno, jak pravila, »páté přes deváté«. Potom nastalo veliké zlepšení, záchvaty řídly, její nálada se zlepšila. V květnu minulého roku zemřelo jedno dítě manželů K-ových, které stále postonávalo. Použila tohoto případu jako podnětu, aby šla k K-ovům kondolovat, a byla jimi přijata, jakoby se v posledních 3 letech nebylo nic přihodilo. Tehdy se s nimi usmířila, pomstila se jim a skončila celou záležitost způsobem, který ji uspokojoval. Paní K-ové řekla: Vím, že máš poměr s tatínkem, a ona nezapírala. Muže přiměla k tomu, aby se přiznal k výstupu u jezera, který dříve popíral, a tuto zprávu, která ji ospravedlňovala, přinesla otci. Styk s rodinou znovu nezahájila.

Pak se jí dařilo docela dobře až do polovice října, kdy opět dostala záchvat bezezvučnosti, který trval 6 neděl. Překvapen tímto sdělením, tázal jsem se, zda měla k záchvatu nějaký podnět, a dověděl jsem se, že následoval

to, čeho pak bylo použito k jejímu podezřívání. Než jsem poznal význam homosexuálních proudění u psychoneurotiků, často jsem v ošetřování případů uvázl, anebo jsem byl úplně zmaten.

po prudkém zděšení. Viděla, jak byl někdo přejet vozem. Konečně se vytasila s tím, že tato nehoda nestihla nikoho jiného než pana K-a. Setkala se s ním na ulici; šel proti ní, na místě značného ruchu, zastavil se před ní jakoby zmaten a v sebezapomenutí byl sražen vozem k zemi.[84]) Ostatně se přesvědčila, že unikl bez vážného poškození. Ještě dnes se to v ní slabě hýbe, když slyší o tatínkově poměru k paní K-ové, do kterého se nijak nevměšuje. Věnuje se studiím, nehodlá se provdat.

Mou pomoc vyhledala pro neuralgii pravého nervu trojklaného, kterou nyní má dnem i nocí. Od kdy? »Přesně 14 dní.«[85]) — Musil jsem se usmát, neboť jsem jí mohl prokázat, že právě před 14 dny čtla v novinách zprávu, která se týkala mne, což také potvrdila. (1902)

Domnělá neuralgie trojklaného nervu odpovídala tedy potrestání sama sebe, lítosti nad políčkem který tehdy dala panu K-ovi, a nad mstou, kterou z této příhody na mne přenesla. O jakou pomoc mne chtěla žádat, nevím, ale slíbil jsem jí, že jí odpustím, že mne připravila o radost z dokonalejšího vyléčení.

Opět uplynulo několik let od její návštěvy. Dívka se mezitím provdala, a to, jestliže mne neklamou všechny příznaky, za onoho mladého muže, o kterém se zmiňovaly nápady na počátku analysy druhého snu. Jako první sen naznačoval odvrat od milovaného muže k otci, tedy útěk ze života do choroby, tak ohlašoval přece tento druhý sen, že se Dora odpoutá od otce a že byla znovu získána pro život.

[84]) Zajímavý příspěvek k nepřímému pokusu o sebevraždu, o kterém také pojednávám ve své „Psychopathologie des Alltagslebens".
[85]) Viz význam tohoto termínu a jeho vztah k tématu pomsty v analyse druhého snu.

ANALYSA FOBIE PĚTILETÉHO HOŠÍKA

(1909)

1

Úvod

Popis choroby a léčby velmi mladistvého pacienta, který tu podávám, nepochází přísně vzato z mého pozorování. Řídil jsem sice celkový plán léčby a zasáhl jsem také jednou osobně, rozhovorem s hošíkem; léčbu samou však prováděl otec, kterému jsem k vážnému díku zavázán za to, že mně přenechal své záznamy za účelem uveřejnění. Ale otcova zásluha sahá dále; myslím, že by se jiné osobě nebylo vůbec podařilo přimět dítě k takovým přiznáním; znalost věci, se kterou otec dovedl vykládat projevy pětiletého syna, nedala by se bývala nahradit, technické obtíže psychoanalysy nedaly by se v tak útlém věku překonat. Jenom spojení otcovské a lékařské autority v jedné osobě, shoda něžného a vědeckého zájmu, umožnily použít metody v případě, na který by se jinak nehodila.

Zvláštní cena tohoto pozorování je však tato: lékař, který psychoanalyticky ošetřuje dospělého neurotika, dospívá, odkrývaje psychické výtvory vrstvu po vrstvě, na konec k jistým předpokladům o infantilní sexualitě, v jejíchž složkách, jak se domnívá, nalézá hybné síly všech neurotických příznaků pozdějšího života. Tyto předpoklady jsem vylíčil ve svých, v r. 1905 uveřejněných »Třech úvahách o sexuální teorii«; vím, že se vzdálenějšímu čtenáři zdají stejně podivné, jako jsou samozřejmé pro psychoanalytika. Ale také psychoanalytik si smí přiznat, že by si přál, aby ony základní věty byly prokázány cestou přímější a kratší. Což by mělo být nemožné, abychom se bezprostředně z pozorování dítěte v celé jeho životní svěžesti dověděli o sexuálních hnutích a vzniku přání, která u dospělého s takovou námahou vyhrabáváme ze zasutí, o nichž nad to ještě tvrdíme, že jsou společným konstitučním ma-

jetkem všech lidí a v neurotikovi se projevují jenom posílena nebo znetvořena?

S tímto úmyslem po dlouhá léta nabádávám své žáky a přátele, aby sbírali svá pozorování o dětském sexuálním životě, který je obyčejně obratně přezírán nebo úmyslně zapírán. Mezi materiálem, který se následkem této výzvy dostal do mých rukou, zaujímaly pokračující zprávy o malém Jeníkovi brzy význačné místo. Jeho rodiče, kteří oba náleží k mým nejbližším stoupencům, se shodli, že dítě nevychovají s větší přísností, než je k udržení dobrých mravů nezbytně potřebí, a jelikož se dítě vyvíjelo ve veselého, dobromyslného a čilého hošíka, dobře pokračoval pokus nechat jej vyrůstat a projevovat se bez zakřiknutí. Podávám nyní otcovy záznamy o malém Jeníkovi, jak mně je zasílal, a samozřejmě se vystříhám jakéhokoli pokusu rušit naivnost a upřímnost dětského ovzduší konvenčním skreslováním.

První zprávy o Jeníkovi pocházejí z doby, kdy mu ještě nebyly celé tři roky. Tehdy projevoval různými řečmi a otázkami mimořádně živý zájem o onu část svého těla, kterou obyčejně nazýval »luláčkem«. Tak se kdysi tázal matky:

Jeník: »Maminko, máš také luláček?«

Matka: »Samozřejmě. Proč?«

Jeník: »Jenom jsem si myslil.«

Ve stejném věku přichází jednou do chléva a vidí dojit krávu. »Podívej se, z luláčku vychází mléko.«

Již tato prvá pozorování vzbuzují očekávání, že mnohé, ne-li většina toho, co nám malý Jeník ukazuje, je typické pro sexuální vývoj dítěte. Kdysi jsem rozváděl[1]), že nemusíme být příliš zděšeni, setkáme-li se u nějaké ženy s představou o ssání mužského údu. Toto pohoršlivé hnutí má velmi nevinný původ, poněvadž pochází ze ssání mateřského prsu, při čemž kraví výmě — svou povahou prs, podle tvaru a polohy pyj — tvoří vhodný most pro představu. Objev malého Jeníka potvrzuje poslední část mého tvrzení.

Jeho zájem o luláček není však jenom teoretický; jak se dalo očekávat, dráždí ho dotýkat se údu. Ve věku 3½ let

[1]) Úryvek z analysy hysterie 1905 (v tomto svazku na str. 7. a. d.)

je přistižen matkou, když má ruku na pyji. Vyhrožuje mu: »Jestliže to budeš dělat, zavolám pana dr. A-a, a ten ti luláček uřízne. Čím potom budeš lulat?«
Jeník: »Zadničkou.«
Zatím ještě odpovídal bez vědomí viny, ale při této příležitosti nabývá »kastračního komplexu«, který musíme v analysách neurotiků tak často odhalovat, při čemž se všichni prudce vzpírají, aby přiznali jeho existenci. O významu tohoto prvku pro dětský vývoj dalo by se říci mnoho důležitého. »Kastrační komplex« zanechal v mytu (a to nejenom v řeckém) nápadné stopy. Jeho významu jsem se dotkl na jednom místě své knihy »Traumdeutung« (Ges. Schrifften, sv. II., str. 536) a také jinde.[2])
Přibližně ve stejném věku (3½ let) volá v Schönbrunu před lví klecí: »Spatřil jsem luláček lva.«
Zvířata za část významu, který mají v mytu a v pohádce, vděčí otevřenosti, s jakou malému zvídavému lidskému dítěti ukazují své genitalie a sexuální funkce. O sexuální zvědavosti našeho Jeníka nemůže být pochyb, ale ona z něho činí badatele, umožňuje mu správné pojmové poznatky.
Vidí na nádraží, je mu 3¾ roku, jak se z lokomotivy vypouští voda. »Podívej se, lokomotiva lulá. Kdepak má luláček?«
Za chvíli přemýšlivě dodává: »Pes a kůň mají luláček;

[2]) (Dodatek z roku 1923:) Nauka o kastračním komplexu byla od té doby dále vybudována příspěvky Lou Andreasové, A. Stärckeho, F. Alexandera a j. Bylo uváděno, že kojenec musí odnětí mateřského prsu po každé pociťovat jako kastraci, t. j. jako ztrátu významné části těla, kterou počítal ke svému majetku, že pravidelnou ztrátu majetku při vyměšování nemůže oceňovat jinak, ba že porod jako odluka matky, se kterou dítě do té doby tvořilo jedinou bytost, je pravzorem každé kastrace. Uznávaje všechny tyto kořeny komplexu, přece jsem vyslovil požadavek, aby název kastračního komplex byl omezen na vzrušení a účinky, které jsou spjaty se ztrátou pyje. Kdo se v analysách dospělých přesvědčil o nevyhnutelnosti kastračního komplexu, bude ovšem za obtížné považovat vysvětlení, že tento komplex byl vzbuzen nahodilou a ne docela všeobecně se vyskytující vyhrůžkou, a bude musit předpokládat, že si dítě toto nebezpečí konstruuje na základě nepatrných náznaků, které přece nikdy nechybí. To je přece také důvod, který dal podnět k tomu, aby se hledaly obecně se vyskytující hlubší kořeny komplexu. Ale tím cennější je, že nás v případě malého Jeníka rodiče zpravují o hrozbě kastrací, a to z doby, kdy ještě nešlo o jeho fobii.

stůl a židle ne.« Tak poznal podstatný znak pro odlišování předmětů živých od neživých.

Zdá se, že dychtivost po vědění a sexuální zvědavost jsou nerozlučně spjaty. Jeníkova zvědavost se obzvláště vztahuje na rodiče.

Jeník, 3¾ roku: »Tatínku, máš také luláček?«

Otec: »Ano, ovšem.«

Jeník: »Ale já jsem jej nikdy neviděl, když jsi se svlékal.«

Jindy napjatě přihlíží, když se maminka před spaním odstrojuje. Táže se ho: »Proč se tak odstrojuješ?«

Jeník: »Koukám se jenom, zda máš také luláček?«

Matka: »Ovšem. Copak jsi to nevěděl?«

Jeník: »Ne, já jsem si myslil, protože jsi tak veliká, máš luláček jako kůň.«

Toto Jeníkovo očekávání si zapamatujme; později nabude významu.

Velikou událostí v Jeníkově životě je však narození jeho malé sestřičky, Haničky, když mu bylo právě 3½ roku. (Duben 1903 až říjen 1906.) Jeho chování při této příležitosti otec bezprostředně zaznamenal: »Ráno o páté hodině, když začínají bolesti, je Jeníkova postel odnesena do vedlejšího pokoje. Zde se probouzí o sedmé hodině a slyší sténání rodičky, načež se táže: »Proč maminka tak kašle?« — Po krátké přestávce: »Dnes přijde jistě čáp.«

»V posledních dnech jsem mu ovšem často říkával, že čáp přinese nějaké děvčátko nebo chlapečka a on docela správně spojuje neobvyklé sténání s příchodem čápa.«

»Později je odnášen do kuchyně; v předsíni spatřuje lékařův kufřík a táže se: »Co je to?« Odpovídáme: »Kufřík.« On na to přesvědčivě: »Dnes přijde čáp.« Po porodu přichází porodní babička do kuchyně a Jeník slyší, jak dává příkaz, aby se vařil čaj, načež praví: »Aha, protože maminka kašle, dostane čaj.« Pak je volán do pokoje, nehledí však na maminku, nýbrž na nádoby s krvavou vodou, které ještě stojí v pokoji, a udiveně poznamenává, ukazuje na podložní mísu s krví: »Ale z mého luláčku krev neteče.«

»Veškeré jeho výroky ukazují, že neobvyklost situace uvádí v souvislost s příchodem čápa. Ke všemu, co vidí, dělá nedůvěřivý, napjatý obličej a *bez pochyby se v něm zahnízdila první nedůvěra k čápovi.*« Je-

ník velice žárlí na novou příchozí a když ji někdo chválí, shledává hezkou atd., ihned pohrdavě říkává: »Vždyť ještě nemá vůbec zuby.«[3]) Když ji totiž po prvé spatřil, byl velmi překvapen, že nedovede mluvit a mínil, že nedovede mluvit, poněvadž nemá zuby. V prvních dnech je pochopitelně velice odstrkován a náhle onemocní anginou. Slyšíme, jak v horečce praví: »Nechci mít sestřičku!«

»Asi po půl roce je žárlivost překonána a Jeník se stává něžným bratříčkem, který je si vědom své převahy.«[4])

»O něco později přihlíží Jeník ke koupání týden staré sestřičky. Praví: »Ale její luláček je ještě malý,« a jako by se utěšoval, dodává: »Až vyroste, bude luláček jistě větší.«[5])

»Ve stejném věku, asi ve 3¾ let, vypravuje Jeník po prvé

[3]) Opět chování typické. Jiný, jenom o dva roky starší bratr za stejných poměrů zlostně odmítával chválu výkřikem: „Příliš malá, příliš malá."

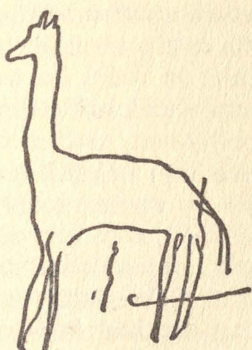
[4]) „Ať si jej zase čáp vezme nazpět," řeklo jiné, trochu starší dítě na uvítanou malému bratříčkovi. Srv. s tím, co jsem v „Traumdeutung" poznamenal ke snu o smrti drahých příbuzných. (Ges. Schriften sv. 2., str. 250 a d.)

[5]) Týž úsudek, vyjádřený stejnými slovy a provázený stejným očekáváním, byl mi vypravován o dvou jiných chlapcích, kteří si po prvé zvědavě prohlíželi tělíčko malé sestřičky. Mohli bychom se zděsit této předčasné zkaženosti dětského rozumu. Proč tito mladiství badatelé nezjišťují, co skutečně vidí, totiž, že tu luláček vůbec není? Chybné pozorování našeho Jeníčka můžeme ovšem úplně objasnit. Víme, že pečlivou indukcí dospěl k obecné větě, že každá živá bytost na rozdíl od neživé má luláček; matka ho v tomto přesvědčení posílila, informujíc ho kladně o takových osobách, které nemohl sám pozorovat. Nyní je naprosto neschopen, aby se zase vzdal této vymoženosti pouze proto, že u malé sestřičky spatřil něco jiného. Soudí tedy, že luláček také tady existuje, že je však jenom velmi malý, ale poroste a stane se tak velikým jako luláček koně.

K ochraně cti našeho Jeníčka učiníme ještě něco. Nechová se vlastně o nic hůře než filosof školy Wundtovy. Pro toho je vědomí nikdy nechybící vlastností psychického, tak jako je pro Jeníčka luláček nezbytným znakem všeho živého. Narazí-li filosof na psychické děje, které nutno vysvětlit, na kterých však skutečně nemůžeme pozorovat nic vědomého — nevíme o nich totiž nic a přece je musíme vysvětlit — neřekne, že jsou třeba nevědomými psychickými ději, nýbrž nazývá je temně vědomými. Luláček je ještě velmi malý! A při tomto srovnání je Jeníček ještě ve výhodě. Neboť jako často u sexuálního badání dětí je také za tímto omylem skryta část správného poznání. Malé děvčátko má ovšem také malý luláček, který nazýváme klitoridou, byť i nerostl, nýbrž zakrněl. (Srv. mou malou práci „Über infantile Sexualtheorien"; Sexualprobleme, 1908; v V. sv. Ges. Schriften.)

sen.« Když jsem dnes vstal, myslil jsem si, že jsem v Gmundenu u Mařenky.«
Mařenka je 13-letá dcera domácího, která si s ním často hrávala.
Když otec v jeho přítomnosti vypravuje matce tento sen, opravuje jej Jeník: »Ne s Mařenkou, nýbrž docela sám s Mařenkou.«
K tomu nutno podotknout: »Jeník byl v létě 1906 v Gmundenu, kde si celý den hrával s dětmi domácího. Když jsme odjížděli z Gmundenu, domnívali jsme se, že mu bude těžko rozloučit a přestěhovat se do města. K našemu překvapení tomu tak nebylo. Zřejmě se radoval ze změny a po několik týdnů vypravoval o Gmundenu velmi málo. Teprve po delším čase vynořovaly se v něm častěji živě zbarvené vzpomínky na dobu, ztrávenou v Gmundenu. Asi 4 neděle vytváří z těchto vzpomínek fantasie. Má fantasii, že si hraje s dětmi: Bertou, Olgou a Bedříškem, mluví s nimi, jako by byly přítomny, a je s to, aby se s nimi bavil několik hodin. Nyní když dostal sestřičku a zřejmě se zabývá problémem, jak přicházejí děti na svět, nazývá Bertu a Olgu již výlučně »svými dětmi« a jednou připojuje: »Také mé děti, Bertu a Olgu, přinesl čáp.« Uvedený sen, nyní šest měsíců po pobytu v Gmundenu, je nutno chápat jako zřejmý projev jeho touhy jet do Gmundenu.«
Potud otec; předběžně podotýkám, že Jeník posledními slovy o svých dětech, které prý přinesl čáp, hlučně odporuje pochybám, které se v něm hýbají.
Na štěstí si otec zaznamenal leccos, co později může mít netušenou cenu. »Kreslím pro Jeníka, který byl v poslední době častěji v Schönbrunnu žirafu.« Jeník mi říká: »Nakresli přece také luláček.« Já na to: »Nakresli jej sám.« Na to připojuje k obrazu žirafy tuto čáru (kresba je připojena, obr. 1.), kterou kreslí nejdříve krátce a potom kus přidává, podotýkaje: »Luláček je delší.«
Jdu s Jeníkem kolem koně, který močí. Praví: »Kůň má luláček dole tak jako já.«
Přihlíží, jak se jeho tříměsíční sestřička koupe a praví lítostivě: »Má docela malinký luláček.«
Dostal na hraní panenku, kterou odstrojuje. Pečlivě si ji prohlíží a praví: »Má však docela malinký luláček.«

Již víme, že mu tato formulka umožňuje, aby trval na svém objevu. (Srv. str. 105.)
Každý badatel je v nebezpečí, že se příležitostně zmýlí. Je útěchou, jestliže se, jako Jeník v tomto případě, nesplete sám, nýbrž se může dovolávat jazykového zvyku. Vidí totiž ve své obrázkové knížce opici a ukazuje na její vzhůru natočený ocas: »Podívej se, tati, luláček.«
Zabývaje se luláčkem, vymyslil si docela zvláštní hru. »V předsíni je záchod a tmavá dřevěná komůrka. Od nějaké doby chodí Jeník do komůrky a říkává: »Jdu na svůj záchod.« Jednou se dívám dovnitř, abych viděl, co dělá

Obr. 1.

v tmavé komůrce. Exhibuje a praví: »Lulám«. To tedy znamená: »hraje si« na záchod. Že je to hra, nevysvítá jenom z toho, že lulání pouze napodobuje a neprovádí skutečně, nýbrž také z toho, že nechodí na záchod, což by bylo mnohem jednodušší, nýbrž naopak raději do komůrky, kterou nazývá »svým záchodem«.«
Křivdili bychom Jeníkovi, kdybychom sledovali jenom autoerotické rysy jeho pohlavního života. Otec s námi sděluje podrobná pozorování jeho milostných vztahů k jiným dětem, z nichž vyvěrá, že si »volí objekt« jako člověk dospělý, ovšem má také docela zvláštní hybnost a polygamické vlohy.
»V zimě (3¾ roku) jdu s Jeníkem na kluziště a seznamuji ho s dvěma asi 10-letými dceruškami svého kolegy N-a. Jeník si sedá vedle nich, které u vědomí svého dospělého věku dosti pohrdavě shlížejí na prcka, a dívá se na ně

s úctou, ale jim to nijak neimponuje. Přesto o nich Jeník mluví jenom jako o »svých holčičkách«. »Kdepak jsou moje holčičky? Kdypak přijdou mé holčičky?« a trápí mne doma několik neděl otázkou: »Kdy půjdu opět na kluziště k svým holčičkám?«

Jeden pětiletý Jeníkův bratranec je u něho, nyní čtyřletého, návštěvou. Jeník ho neustále objímá a jednou při takovém něžném objetí říká: »Mám tě přece tak rád.«

Je to první, ale nikoli poslední rys homosexuality, se kterým se u Jeníka setkáme. Náš Jeníček se skutečně zdá vejlupkem vší špatnosti!

»Přestěhovali jsme se do nového bytu. (Jeníkovi jsou 4 roky.) Z kuchyně vedou dveře na balkon, na kterém se klepají koberce a z něhož je vidět do dvorního bytu, který leží naproti. Zde objevil Jeník asi sedmi- až osmiletou holčičku. Aby ji mohl obdivovat, sedá si na schůdek, vedoucí na balkon, a posedává tam několik hodin. Obzvláště o 4. hodině odpolední, kdy se dívka vracívá ze školy, nedá se udržet v pokoji a odvrátit, aby nezaujal své pozorovatelské místo. Jednou, když se holčička neukazuje v obvyklou hodinu u okna, je Jeník úplně znepokojen a obtěžuje všechny obyvatele bytu otázkami: »Kdy se holčička vrátí? Kde je holčička?« atd. Když se děvčátko objeví, je úplně blažený a vůbec již neodvrací oka od protilehlého bytu. Prudkost, s jakou vznikla tato »láska z dálky«,[6]) vysvětluje se tím, že Jeník nemá kamarádů, ani přítelkyň ke hraní. Normální vývoj dítěte zřejmě vyžaduje hojného styku s jinými dětmi.«

»Toho se Jeníkovi dostane, když krátce na to (je mu 4½ let) odjíždíme na letní pobyt do Gmundenu. V našem domě jsou tyto děti domácího, se kterými si Jeník hrává: František (asi 12 let), Bedříšek (8 let), Olga (7 let), Berta (5 let) a mimo to děti sousedů: Anna (10 let) a ještě dvě holčičky ve věku devíti a sedmi let, na jejichž jména se již nepamatuji. Jeho miláčkem je Bedříšek, kterého často objímá a ujišťuje svou láskou. Jednou se ho někdo táže: »Které z děvčátek máš nejraději?« Odpovídá: »Bedříška.«

[6]) W. Busch: Und die Liebe per Distanz,
Kurz gesagt, missfällt mir ganz.
(A láska na dálku se mně, stručně řečeno, vůbec nelíbí.)

Současně je k dívkám velice agresivní, mužný, dobývačný, objímá a líbá je, což obzvláště Berta docela ráda připouští. Když Berta jednoho večera vychází z pokoje, chytá ji kolem krku a říká jí velmi něžně: »Berto, ty jsi ale milá,« což mu ostatně nevadí, aby nelíbal také ostatní a neujišťoval je svou láskou. Také asi 14-letou Mařenku, rovněž dceru domácího, která si s ním hrává, má rád a kdysi večer, když je dáván do postele, praví: »Ať spí Mařenka u mne.« Když mu říkáme: »To nejde,« praví: »Ať tedy spí u maminky nebo u tatínka.« Odpovídáme mu: »Ani to nejde, Mařenka musí spát u svých rodičů.« A nyní dochází k tomuto rozhovoru:

Jeník: »Tak tedy půjdu dolů k Mařence.«

Maminka: »Skutečně chceš odejít od maminky a spát dole?«

Jeník: »No, ráno opět přijdu nahoru, abych vypil kávu a šel na stranu.«

Maminka: »Chceš-li skutečně odejít od tatínka a od maminky, vezmi si kabát a kalhoty a — sbohem!«

»Jeník si skutečně bere šaty a jde na schodiště, aby spal s Mařenkou. Přivedli jsme ho ovšem zpátky.«

»(Za přáním: »Ať spí Mařenka u nás«, vězí druhé: Aby Mařenka, se kterou je tak rád pohromadě, byla přijata do naší domácnosti. Nepochybně však také tím, že otec a matka, byť ne příliš často, brali Jeníka do své postele, byly při tomto ležení vedle nich vzbuzeny v něm erotické city, a přání spát u Mařenky má také erotický smysl. Ležet u otce nebo matky v posteli je pro Jeníka, jako pro všechny děti, zdrojem erotických hnutí.)«

Náš Jeníček se při matčině výzvě choval jako pravý muž, přes své homosexuální sklony.

»Také v dalším případě říká Jeník mamince: »Poslyš, tak rád bych někdy spal s touto holčičkou.« Tento případ skýtá hojně příležitosti k zábavě, neboť Jeník se v něm chová jako skutečně veliký muž, který je zamilován. Do hostince, ve kterém obědváme, chodí několik dní asi 8-letá hezká holčička, do které se Jeník ovšem okamžitě zamiluje. Neustále se obrací na židli, aby po ní šilhal, když se najedl, staví se do její blízkosti, aby s ní koketoval, silně se však začervená, je-li při tom zpozorován. Odpoví-li holčička na

jeho pohled, dívá se hned stydlivě na opačnou stranu. Jeho chování ovšem vzbuzuje velkou veselost všech návštěvníků hostince. Každý den, když je veden do hostince, táže se: »Myslíš, že tam dnes bude ta holčička?« Když konečně holčička přijde, úplně se začervená jako dospělý ve stejném případě. Jednou přichází blažený ke mně a šeptá mně do ucha:

»Tati, už vím, kde holčička bydlí. Tam a tam jsem viděl, jak stoupala po schodech.« Zatím co se k holčičkám v domě choval agresivně, je v tomto případě platonicky roztouženým ctitelem. Snad to souvisí s tím, že děvčátka v domě jsou dětmi vesnickými, kdežto tato holčička je kultivovanou dámou. Že kdysi projevil přání s ní spát — jsem již uvedl.«

»Jelikož nechci Jeníka ponechat v dosavadním duševním napětí, do něhož ho uvedla láska k holčičce, zprostředkoval jsem mu seznámení s ní a pozval jsem ji, aby k němu přišla odpoledne do zahrady, až bude po odpoledním spánku. Jeník je očekáváním její návštěvy tak rozechvěn, že po prvé odpoledne nespí, nýbrž se neklidně povaluje v posteli. Maminka se ho táže: »Proč nespíš? Myslíš na holčičku?«, načež blaženě odpovídá: »Ano.« Také když se vrátil z hostince, vypravoval všem lidem v domě: »Dnes ke mně přijde má holčička«, a 14-letá Mařenka mně sděluje, že se jí pořád ptal: »Mařenko, myslíš, že bude ke mně milá? Myslíš, že mně dá hubičku, když ji políbím?« a pod.

»Odpoledne pršelo a proto návštěva odpadla. Načež se Jeník utěšoval Bertou a Olgou.«

Další pozorování z doby letního pobytu dává tušit, že se v maličkém připravuje leccos nového.

»Jeník, 4¼ roku. Dnes ráno je Jeník jako denně matkou koupán, po koupeli osušován a napudrován. Když ho maminka pudruje u pyje a to opatrně, aby se ho nedotkla, praví Jeník:

»Pročpak tam nedáš prst?«

Maminka: »Poněvadž je to svinstvo.«

Jeník: »Co je to? Svinstvo? Pročpak?«

Maminka: »Poněvadž je to neslušné.«

Jeník (se směje): »Ale veselé!«[7])

[7]) Podobný pokus o svedení mně o své 3½leté dcerušce vypravovala matka, která byla sama neurotická a nechtěla věřit v infantilní

Přibližně současný sen našeho Jeníka se křiklavě odráží od rozhodnosti, kterou projevil vůči matce. Je to jeho první následkem znetvoření nepoznatelný sen. Ale otcově bystrosti se podařilo, aby jej rozřešil.

Jeník (4½ roku). S e n. Dnes ráno se Jeník probouzí a vypravuje: »Tati, dnes v noci jsem si myslil: *Kdosi praví: Kdo chce přijít ke mně? Potom někdo říká: Já. Pak ho musí dát lulat.*«

»Další otázky objasnily, že tomuto snu chybí všechno visuální, že náleží k čistému *type auditif*. Jeník si několik dní hraje s dětmi domácího, mezi nimi s přítelkyněmi Olgou (7 let) a Bertou (5 let), na společenské hry, také na »zástavy«. (A: Komu patří »zástava« v mé ruce? B: Mně. Potom se určuje, co má B. dělat.) Sen napodobuje tuto hru na »zástavy«, jenomže si Jeník přeje, aby ten, kdo »zástavu« vytáhl, nebyl odsouzen k obvyklým hubičkám, nebo políčkům, nýbrž k lulání, nebo přesněji: někdo ho musí dát lulat.«

»Dávám si sen vypravovat znovu; vypravuje jej týmiž slovy, jenomže místo: »*potom někdo říká*« praví: »*potom říká ona*«. Tato »ona« je zřejmě Berta nebo Olga, se kterými si hrál. Sen tedy přeloženě zní: Hraji si s holčičkou na zástavy. Táži se: Kdo chce přijít ke mně? Ona (Berta nebo Olga) odpovídá: Já. Pak mne musí dát lulat. (Být nápomocna při močení, což je Jeníkovi zřejmě příjemné.)«

»Je jasné, že Jeník má libý pocit, když ho někdo dává lulat, při čemž mu otevírá kalhoty a vytahuje pyj. Na procházkách mu takto obyčejně pomáhá otec, což je podnětem k tomu, aby byla fixována homosexuální náklonnost k otci.«

»O dva dny dříve tázal se, jak jsem vám již psal, maminky, když ho myla a pudrovala v oblasti genitalií: »Pročpak tam nedáš prst?« Včera, když jsem dával Jeníka na stranu, řekl mi po prvé, abych ho vedl za dům, aby se nikdo nemohl koukat, a podotkl: »Loni, když jsem lulal, přihlížely mně Berta a Olga.« Podle mého soudu to znamená, že mu loni toto přihlížení bylo příjemné, ale nyní

masturbaci. Dala maličké zhotovit kalhoty a zkoušejíc, zda jí nejsou v rozkroku příliš úzké, projížděla rukou nahoru po vnitřní straně stehna. Maličká náhle sevřela nohama ruku a prosila: „Maminko, nech tam přece ruku. To mně dělá tak dobře.“

již nikoliv. Touha po exhibici je nyní potlačena. Že je přání, aby mu Berta a Olga při lulání přihlížely, (nebo ho dávaly lulat), nyní v životě potlačeno, vysvětluje, proč se vyskytuje ve snu, ve kterém si hrou na zástavy vytvořilo pěkný obal. — Od té doby jsem opětovně pozoroval, že nechce být viděn při lulání.«

K tomu podotýkám, že také tento sen odpovídá pravidlu, které jsem uvedl v »Traumdeutung«: Řeči, vyskytující se ve snu, pramení z řečí, které jsme slyšeli nebo sami pronášeli v předešlých dnech.

Z doby těsně po návratu do Vídně zaznamenal otec ještě toto pozorování: »Jeník (4½ roku) opět přihlíží, jak je jeho sestřička koupána a náhle se zasměje. Táži se ho: »Proč se směješ?« — Jeník: »Směji se pro Haniččin luláček.« — »Proč?« — »Protože je luláček tak hezký.«

»Odpověď je ovšem falešná. Luláček se mu prostě zdál komický.« Ostatně je to po prvé, co takto uznává rozdíl mezi mužským a ženským pohlavním ústrojím, místo aby jej zapíral.

2

Chorobopis a analysa

»Vážený pane profesore! Opět Vám posílám kus Jeníka, tentokrát pohříchu příspěvky k chorobopisu. Jak z toho vyčtete, vyvinula se v něm v posledních dnech nervosní porucha, která mne a mou paní velice znepokojuje, poněvadž nedovedeme nalézt prostředku k jejímu odstranění. Prosím o svolení, abych vás směl zítra... navštívit, ale... materiál, který mám k disposici, jsem zaznamenal písemně.«

»Sexuální předráždění matčinou něžností bylo asi základem, ale vyvolatele poruchy neznám. Strach, že ho na ulici kousne kůň, souvisí asi nějak s tím, že je zděšen velikým pyjem — veliký pyj koně zpozoroval, jak víte z dřívějších zpráv, již časně a tehdy z toho vyvodil, že maminka, poněvadž je tak veliká, musí mít luláček jako kůň.«

»Nemohu s tím nic kloudného počít. Spatřil někde nějakého exhibicionistu nebo navazuje to všechno jenom na matku? Není nám příjemné, že nám již nyní ukládá hádanky. Nehledě k bázni z chůze po ulici a ke každovečerní rozmrzelosti je ostatně docela stejný jako dříve, veselý a čilý.«

Nepřivlastníme si ani pochopitelné otcovy starosti, ani jeho první pokusy o vysvětlení, nýbrž si nejdříve prohlédneme materiál, který s námi byl sdělen. Není vůbec naším úkolem, abychom ihned »pochopili« chorobný případ; to se nám může zdařit teprve tehdy, až z něho nabudeme dostatek dojmů. Prozatím počkáme se svým úsudkem a budeme stejně bedlivě přijímat všechno, co nutno pozorovat.

První sdělení pocházející z prvních lednových dnů tohoto roku, 1908, znějí:

»Jeník (3¾ roku) se ráno probouzí s pláčem a na otázku, proč pláče, říká mamince: »Když jsem spal, myslil jsem si, že jsi pryč a že nemám žádnou maminku k mazlení.«

»Je to tedy sen úzkostný.«

»Něco podobného jsem zpozoroval již v létě v Gmundenu. Večer v posteli obyčejně býval velmi měkký a kdysi (přibližně) poznamenal: Ale když nebudu mít maminku, když odejdeš, nebo něco podobného; nezapamatoval jsem si přesně slova. Když byl v takové elegické náladě, brávala ho maminka bohužel vždycky do postele.«

»Asi 5. ledna přišel časně k mamince do postele a řekl při této příležitosti: »Víš, co řekla teta M.: »Ten má ale pěkný čuráček.«[8]) (Teta M. bydlila u nás před 4 týdny; jednou přihlížela, jak má paní koupala hošíka a skutečně toto šeptem řekla mé paní. Jeník to zaslechl a snažil se to zužitkovat.)«

»7. ledna jde jako obyčejně s vychovatelkou do městských sadů, na ulici začne plakat a přeje si, aby s ním šla domů, že se chce s maminkou »mazlit«. Když se ho doma táži, proč nechtěl jít dále a proč plakal, nechce nic říci. Až do večera je veselý jako obyčejně; večer zřejmě dostává strach, pláče a nedá se odtrhnout od maminky; chce se opět mazlit. Potom je zase veselý a spí dobře.«

»8. ledna chce s ním jít paní sama na procházku, aby viděla, co se s ním děje, a to do Schönbrunnu, kam chodívá velmi rád. Zase pláče, nechce odejít, bojí se. Konečně jde, na ulici má však zřejmě úzkost. Na zpáteční cestě ze Schönbrunnu povídá mamince po dlouhém zpečování: Bál jsem se, že mne kousne kůň. (Skutečně byl v Schönbrunnu neklidný, když spatřil koně.) Večer prý dostal opět podobný záchvat jako předešlého dne a chtěl se mazlit. Uklidňujeme ho. Říká s pláčem: »Vím, že zítra musím jít opět na procházku,« a později: »Kůň přijde do pokoje.« Téhož dne se ho táže matka: »Dáváš snad ruku na luláček?« Na to odpovídá: »Ano, každý večer, když jsem v posteli.« Nazítří, 9. ledna, ho před odpoledním spánkem varujeme, aby nedával ručku na luláček. Po probuzení dotazován, odpovídá, že ji tam přece dal na krátkou dobu.«

To by byl tedy počátek úzkosti i fobie. Zpozorovali jsme přece, že máme důvody, abychom obě od sebe rozlišovali.

[8]) Mazlení s dětskými genitaliemi slovy nebo činy, ve kterém si libují něžní příbuzní, někdy také rodiče, náleží k nejobvyklejším událostem, které se v psychoanalysách velice často vynořují.

Materiál se nám ostatně zdá úplně dostačující k orientaci a žádná jiná doba není tak příznivá pro porozumění, jako takové počáteční údobí, které je bohužel obyčejně zanedbáváno nebo zamlčováno. Porucha začíná úzkostlivě něžnými myšlenkami a potom úzkostným snem. Jeho obsahem jest: Že ztratí maminku, takže se s ní nebude moci mazlit. Něžnost k matce musila tedy ohromně vzrůst. To je základním úkazem stavu. Na potvrzení si ještě vzpomeňme na oba pokusy o svedení, které učinil vůči matce, z nichž prvý se odehrál v létě, druhý těsně před propuknutím strachu z chůze po ulici, a obsahoval prostě doporučení jeho pohlavního ústrojí. Tato zesílená něžnost k matce zvrací se v úzkost a je, jak říkáváme, potlačována. Ještě nevíme, odkud pochází podnět k potlačení; snad nastává proto, že hnutí je příliš intensivní, takže je dítě nemůže zvládnout, snad ještě spolupůsobí také jiné síly, které jsme dosud nepoznali. Později se to dovíme. Tato úzkost, která odpovídá potlačené erotické touze, je zprvu jako každá dětská úkost bez objektu, ještě úzkostí a ne strachem. Dítě nemůže vědět, čeho se bojí a jestliže Jeník na první procházce se slečnou nechce říci, čeho se bojí, pak to prostě ještě neví. Říká, co ví, že mu na ulici chybí maminka, se kterou by se mohl mazlit, a že se nechce vzdálit od maminky. Docela upřímně tu prozrazuje první smysl svého odporu k ulici.

Také jeho úzkostné stavy s patrným něžným zabarvením, které se dva dny za sebou opakují před spaním, dokazují, že na počátku onemocnění vůbec ještě neexistovala fobie z ulice ani z procházky, anebo dokonce z koní. Večerní stav by byl nepochopitelný; kdo myslí před spaním na ulice a procházku? Proti tomu je docela průhledné, že se v noci stává tak úzkostlivým, když ho před spaním silněji uchvátí libido, jehož objektem je matka a jehož cílem by třeba mohlo být, aby spal u ní. Vždyť má zkušenost, že se matka takovými náladami v Gmundenu dala přimět, aby ho vzala do své postele, a téhož by chtěl dosáhnout ve Vídni. Mimo to nezapomeňme, že v Gmundenu býval po nějaký čas s matkou sám, jelikož otec tam nemohl ztrávit celé prázdniny; dále že tam jeho něžnost byla rozdělena na řadu malých přátel a přítelkyň, které tady neměl, takže se libido opět mohlo nerozděleně vrátit k matce.

Úzkost tedy odpovídá potlačené touze, ale není totéž jako touha; potlačení tu zastupuje také něco. Touha se dá úplně přeměnit v ukojení, přivedeme-li jí objekt, po kterém touží; při úzkosti tato therapie již nepomáhá. Zůstává, i kdyby se touha dala ukojit, nedá se již plně přeměnit zpátky v libido; libido je něčím zadržováno v potlačení.[9]) To se u Jeníka ukazuje na příští procházce s maminkou. Nyní je s matkou a přece má úzkost, t. j. neukojenou touhu po ní. Ovšem úzkost je slabší, Jeník se dá přece přimět k vycházce, kdežto služebnou donutil, aby se vrátila; a mimo to není ulice správným místem pro »mazlení«, nebo ostatní věci, které by si přál zamilovaný hošíček. Ale úzkost přestála zkoušku a musí si nyní najít objekt. Na této procházce zprvu projevuje strach, že by ho mohl kousnout kůň. Odkud pochází materiál této fobie? Pravděpodobně z oněch ještě neznámých komplexů, které přispěly k potlačení a v potlačeném stavu zachovávají libido, směřující k matce. To je ještě záhada případu, jehož další vývoj musíme nyní sledovat, abychom našli rozřešení. Jisté opěrné body, které jsou pravděpodobně spolehlivé, poskytl nám již otec, že vždycky s velkým zájmem pozoruje koně pro jejich velké luláčky, že předpokládá, že maminka musí mít luláček jako kůň, a pod. Tak bychom mohli myslit, že kůň je jenom náhradou za matku. Ale co znamená, že Jeník večer se obává, že by kůň mohl přijít do pokoje? Řeknete, že je to hloupá úzkostná představa malého dítěte. Ale neurosa neříká nic hloupého, stejně málo jako sen. Nadáváme obyčejně tehdy, když nechápeme. Tak bychom si úkol příliš usnadnili.

Tohoto pokušení se musíme vyvarovat ještě v jiném bodě. Jeník se přiznal, že se každou noc před spaním za účelem slasti zabývá svým pyjem. Inu, řekne praktik, nyní je všechno jasné. Dítě masturbuje, odtud tedy pochází jeho úzkost. Jenom pomalu! Že si dítě masturbačně vytváří pocity slasti, vůbec nám nevysvětluje jeho úzkost, naopak ji činí teprve záhadnou. Stavy úzkosti nejsou vyvolávány masturbací, vůbec ne ukojením. Mimo to smíme předpo-

[9]) Poctivě řečeno, úzkostně toužebný pocit nazýváme patologickou úzkostí od okamžiku, kdy se již nedá odstranit dosažením objektu, k němuž směřuje touha.

kládat, že náš Jeník, kterému je nyní 4¾ roku, si tuto zábavu dopřává již po celý rok (srv. str. 102), každý večer a dovíme se, že se právě nyní nachází v boji o odvykání, což se lépe hodí k potlačení a k rozvoji úzkosti.
Také se musíme ujmout dobré a jistě velmi znepokojené matky. Otec ji obviňuje, zdánlivě právem, že příliš velkou něžností a příliš častou ochotou brát dítě do postele, přivodila propuknutí neurosy; mohli bychom jí stejně tak dobře vytýkat, že energickým odmítnutím jeho námluv (»to je svinstvo«) urychlila potlačení. Avšak její úloha je osudová a situace je obtížná.
Dohodl jsem se s otcem, aby hošíkovi řekl, že to s těmi koňmi je hlouposti, víc nic. Pravdou že je, že miluje maminku a chce, aby ho brala do postele. Poněvadž ho luláček koní tak zajímal, proto se jich nyní bojí. Zpozoroval, že je nesprávné zabývat se tak intensivně luláčkem, také vlastním, a tento poznatek že je docela správný. Dále jsem otci navrhl, aby hocha sexuálně poučoval. Poněvadž po předchozích příbězích malinkého můžeme předpokládat, že jeho libido lpí na přání vidět maminčin luláček, musí ho od tohoto cíle odvrátit sdělením, že maminka a všechny ostatní ženy, jak by vlastně mohl vědět z pozorování Haničky, — luláček vůbec nemají. Toto objasnění, aby mu poskytl při vhodné příležitosti v souvislosti s nějakou Jeníkovou otázkou nebo projevem.

*

Další zprávy o našem Jeníkovi týkají se doby od 1. do 17. března. Jednoměsíční přestávka se brzo vysvětlí.
»Po objasnění[10]) následuje klidnější doba, ve které se bez zvláštních obtíží daří přimět Jeníka, aby denně chodil do městských sadů. Jeho strach z koní se stále víc a více přeměňuje v nutkání dívat se na koně. Praví: »Musím na koně hledět a potom se bojím.«
Po chřipce, která ho na dva týdny upoutala na lože, zesílila fobie zase tak, že není možno ho přimět, aby šel z domu; nanejvíš jde na balkon. V neděli se mnou každý týden jezdívá do Lainze[11]), jelikož je tento den vidět na ulici málo

[10]) Co znamená jeho úzkost; zatím nic o luláčku žen.
[11]) Vídeňské předměstí, ve kterém bydlí dědeček a babička.

vozů a cesta k stanici dráhy je krátká. V Lainzi se jednou vzpíral vyjít ven ze zahrady na procházku, protože před zahradou stál vůz. Po dalším týdnu, ve kterém musí zůstat doma, poněvadž mu brali mandle, se jeho fobie opět velmi stupňuje. Chodí sice na balkon, ale ne na procházku, t. j. rychle se obrátí, když došel k domovním vratům.«

»V neděli 1. března rozvine se na cestě k nádraží tento hovor: Snažím se mu opět vysvětlit, že koně nekouší. On: »Ale bílé koně kousají; v Gmundenu je bílý kůň, který kouše. Nastavíme-li prsty, kousne.« (Je mi nápadné, že říká: prsty místo: ruku.) Potom vypravuje tento příběh, který zde uvádím souvisle. »Když měla Lici odjet, stál před jejím domem vůz s bílými koňmi, který měl odvézt zavazadla na dráhu. (Lici je, jak mi vypravoval, holčička, která bydlila v sousedním domě.) Její tatínek stál blízko u koně a kůň obrátil hlavu (aby se ho dotkl) a tatínek řekl k Lici: Nedávej prsty k bílému koni, jinak tě kousne.« Pravím na to: »Jeníku, mně se zdá, že to, co myslíš, není kůň, nýbrž luláček, ke kterému se nemá dávat ruka.

On: »Ale luláček přece nekouše.«

Já: »Možná, že přece«, načež mi náruživě dokazuje, že to byl skutečně bílý kůň.«[12])

2. března mu říkám, když se opět bojí: »Víš co? Ta hloupost« — tak nazývá svou fobii — »se oslabí, budeš-li častěji chodit na procházky. Nyní je tak silná, protože si nevyšel z domu, ježto jsi byl nemocen.«

On: »Ale kdepak, je tak silná, protože vždycky znovu dávám ruku na luláček, každou noc.«

Lékař a pacient, otec a syn, se tudíž shodují v tom, že uvyknutí onanii připadá hlavní úloha v patogenesi nynějšího stavu. Nechybí však ani příznaky, že i jiné momenty mají význam.

»3. března nastoupila u nás nová služebná, která se mu zvlášť líbí. Jelikož mu při čistění pokoje dovoluje, aby si na ní sedal, nazývá ji jenom »můj kůň« a stále ji drží za sukni, volaje při tom »hyjé«. Asi 10. března říká této dívce: »Udě-

[12]) Otec nemá žádný důvod, aby pochyboval, že Jeník tady vypravuje skutečný příběh. — Pocity svědění na žaludu, které obyčejně dítě popouzejí k doteku, jsou ostatně zpravidla popisovány takto: Něco mne kouše.

láte-li to nebo ono, musíte se celá svléci, také košili.« (Říká, že za trest, ale snadno můžeme za tím poznat přání.)
Ona: »No, a co je na tom? Pomyslím si tedy, že nemám peněz na šaty.«
On: »Ale to je přece hanba, potom je přece vidět luláček.«
Stará zvědavost, obrácená k novému objektu, a jak se sluší na doby potlačení, zastřena moralisující tendencí!
»13. března pravím Jeníkovi: »Víš, až přestaneš dávat ruku na luláček, jistě se ta hloupost oslabí.«
Jeník: »Vždyť již nedávám ruku na luláček.«
Já: »Ale chtěl by jsi ji tam dávat.«
Jeník: »Ano, jistě, ale »chtít« není »dělat« a »dělat« není »chtít«.«(!!)
Já: »Aby si však nechtěl, dostaneš dnes pytel na spaní.«
»Potom jdeme před dům. Bojí se sice, ale vyhlídkou na usnadnění boje zřejmě se pozvedla jeho nálada a praví: »Inu zítra, když budu mít pytel, bude hloupost pryč.« Skutečně se koní bojí mnohem méně a je klidný, jedou-li kolem nás vozy.
Jeník slíbil, že příští neděli, 15. března, se mnou pojede do Lainze. Nejdříve se zdráhá, konečně jde přece. Na ulici, jelikož jezdí málo vozů, se cítí docela dobře a praví: »To je chytré, že Pán Bůh již vypřáhl koně.« Na cestě mu vysvětluji, že jeho sestřička nemá luláček jako on. Holčičky a ženy nemají vůbec luláček. Maminka nemá žádný, Anna nemá žádný atd.
Jeník: »Ty máš luláček?«
Já: »Ovšem, copak jsi si myslil?«
Jeník (po přestávce): »Ale jak holčičky lulají, když nemají luláček?«
Já: »Nemají takový luláček jako ty. Ještě jsi to neviděl, když byla Hanička koupána?«
»Po celý den je velmi veselý, saňkuje atd. Až k večeru je zase rozmrzelý a zdá se, že má strach z koní.
Nervosní záchvat a potřeba mazlení je večer slabší než v dřívějších dnech. Příštího dne bere ho maminka s sebou do města, na ulici má velký strach. Nazítří zůstává doma a je velmi veselý. Příštího dne ráno úzkostlivě se probouzí asi v šest hodin. Na otázku, co se s ním děje, vypravuje: »Dal jsem prst docela málo k luláčku. Tu jsem spatřil ma-

minku úplně nahou v košili, takže bylo vidět její luláček. Ukázal jsem Mařence[13]), své Mařence, co dělá maminka, a ukázal jsem jí svůj luláček. Potom jsem hned dal ruku pryč od luláčku.« Na mou námitku, že se dá pouze říci: v košili nebo docela nahou, praví Jeník: »Byla v košili, ale košile byla tak krátká, že jsem spatřil luláček.«
To není sen, nýbrž onanistická fantasie, která má ostatně stejnou cenu jako sen. To, co podle jeho podstaty dělá maminka, má zřejmě ospravedlnit jeho samého: »Jestliže maminka ukazuje luláček, mohu já dělat totéž.«
Na této fantasii vidíme dvojí, za prvé, že matčin zákaz kdysi silně na něho zapůsobil, za druhé, že zatím nepřijal objasnění, že ženy nemají luláček. Lituje toho, že tomu tak má být a ve fantasii to ještě zachovává. Snad má také důvody, aby zatím otci nevěřil.

*

Týdenní zpráva otcova: »Vážený pane profesore! Přikládám pokračování historie našeho Jeníka, docela zajímavou část. Možná, že si dovolím navštívit Vás v pondělí v ordinaci a přivedu snad s sebou Jeníka — za předpokladu, že půjde. Dnes jsem se ho ptal: »Chceš jít se mnou v pondělí k profesorovi, který tě může zbavit té hlouposti?«
On: »Ne.«
Já: »Ale on má velmi hezkou holčičku.« — Na to ochotně a s radostí přisvědčil.
V neděli 22. března. Abych rozšířil nedělní program, navrhuji Jeníkovi, že nejprve pojedeme do Schönbrunnu a teprve v poledne odtud do Lainze. Nemá tedy jít pěšky jenom z bytu k stanici městské dráhy u hlavní celnice, nýbrž také od stanice Hietzingu do Schönbrunnu a odtud zase k tramvajové stanici Hietzingu; tuto cestu také vykonal tak, že se vždycky rychle odvrátil, jestliže přicházeli koně, poněvadž měl zřejmě úzkost. Při odvrácení se řídil maminčinou radou.
V Schönbrunnu projevuje strach ze zvířat, které si jindy

[13]) Mařenka je jedna z gmundských holčiček, o kterých Jeník právě nyní mívá fantasie; mluvívá a hrává si s ní.

prohlížel bez bázně. Tak na př. rozhodně nechce vejít do domu, ve kterém je ž i r a f a, ani nechce ke slonovi, který mu vždycky způsoboval tolik radosti. Bojí se všech velkých zvířat, zatím co se u malých velmi dobře baví. Z ptáků se tentokrát bojí pelikána, což dříve nikdy nebývalo, pravděpodobně také pro jeho »velikost«.

Na to mu říkám: »Víš, proč se bojíš velkých zvířat? Velká zvířata mají velký luláček a ty se vlastně bojíš velkého luláčku.«

Jeník: »Ale nikdy jsem ještě neviděl luláček velkých zvířat.«[14])

Já: »Ale luláček koní přece, a kůň je také velké zvíře.«

Jeník: »Ó, u koně často. Jednou v Gmundenu, když stál před domem vůz, jednou před hlavní celnicí.«

Já: »Když jsi byl malý, chodíval jsi asi v Gmundenu do stáje...«

Jeník (přerušuje mne): »Ano, každý den, když se v Gmundenu vrátili koně domů, chodíval jsem do stáje.«

Já: »— A pravděpodobně jsi se bál, když jsi jednou spatřil velký luláček koně, ale toho se přece bát nemusíš. Velká zvířata mají velký luláček, malá zvířata malý luláček.«

Jeník: »A všichni lidé mají luláčky, a luláček roste se mnou, když se stávám větším; vždyť přece vyrostl.«

»Tím se rozhovor skončil. V následujících dnech zdál se strach opět větší; sotva si troufá před domovní vrata, kam s ním obyčejně chodíme po jídle.«

Poslední Jeníkova útěšná řeč osvětluje situaci a dovoluje nám poněkud opravit otcovo tvrzení. Je pravdou, že se bojí velikých zvířat, poněvadž musí myslit na jejich velký luláček, ale vlastně nemůžeme říci, že se bojí velkého luláčku přímo. Představa luláčku byla mu dříve rozhodně libá a snaživě vyhledával příležitost, aby jej mohl vidět. Tato radost byla mu od té doby zkažena obecným zvrácením libosti v nelibost, které — způsobem ještě nevyjasněným — postihlo celé jeho sexuální badání, a, což je nám zřejmější, jistými zkušenostmi a úvahami, které vedly k trapným výsledkům. Z jeho útěchy: Luláček roste se mnou, když se stávám větším, můžeme usuzovat, že při

[14]) To je nesprávné. Srv. jeho výkřik u lví klece, str. 103. Pravděpodobně jde o počínající zapomínání následkem potlačení.

svých pozorováních neustále srovnával a byl velmi nespokojen velikostí vlastního luláčku. Tento nedostatek mu připomínají velká zvířata, která jsou mu z tohoto důvodu nepříjemná. Poněvadž si však celý myšlenkový pochod pravděpodobně nemůže jasně uvědomit, zvrací se také tento trapný pocit v úzkost, takže se jeho nynější úzkost opírá jak o někdejší libost, tak i o současnou nelibost. Jestliže se jednou vytvořil stav úzkosti, pohltí úzkost všechny ostatní pocity; s postupujícím potlačením, čím dále se představy již uvědomělé a s afektem sdružené, posunují do nevědomí, mohou se všechny afekty proměnit v úzkost.

Podivná Jeníkova poznámka: »Vždyť přece vyrostl,« dává v souvislosti s útěchou tušit mnohé, co nedovede vyslovit a ani v této analyse nevyslovil. Doplňuji zde část z analys dospělých, ale doufám, že vsunutí nebude posuzováno jako násilné a libovolné. »Vždyť přece vzrostl«: je-li to myšleno jako vzdor a útěcha, připomíná to starou matčinu hrozbu, že mu dá uříznout luláček, jestliže se jím bude nadále zabývat. Tato hrozba zůstala tehdy, když mu bylo 3½ let, bez účinku. Nedojat odpověděl, že pak bude lulat zadničkou. Bylo by naprosto typické, kdyby hrozba kastrací účinkovala nyní d o d a t e č n ě a on teď, o 1¼ roku později, byl jat úzkostí, že ztratí tuto cennou část svého já. Takové dodatečné účinky příkazů a hrozeb v dětství můžeme pozorovat v jiných případech nemoci, kde časové rozpětí zaujímá právě tolik desítiletí a ještě více. Dokonce znám případy, ve kterých »d o d a t e č n á p o s l u š n o s t« potlačení měla podstatný podíl na determinaci chorobných příznaků.

Poučení, jehož se před krátkou dobou Jeníkovi dostalo, že ženy skutečně nemají luláček, mohla jenom otřást jeho sebedůvěrou a vzbudit kastrační komplex. Proto se také proti tomuto sdělení vzpíral a proto se nedostavil jeho therapeutický úspěch: Skutečně tedy existují živé bytosti, které nemají luláček? Pak by nebylo ani tak neuvěřitelné, že jemu bude luláček odňat, že on bude jaksi proměněn v ženu![15]) V noci z 27. na 28. překvapil nás Jeník tím, že

[15]) Nemohu tak dalece přerušit souvislost, abych ukázal, kolik typického je v těchto nevědomých myšlenkových pochodech, které tu

úplně ve tmě vstal z postele a přišel do postele k nám. Jeho pokoj je od naší ložnice oddělen komůrkou. Tážeme se ho, proč; zda se snad bál. Praví: »Ne, řeknu to zítra«, usne v naší posteli a je potom zpátky odnesen do své.

»Nazítří ho beru do zpovědi, abych se dověděl, proč k nám v noci přišel a po jistém zdráhání se rozvine tento hovor, který okamžitě zaznamenávám těsnopisem:

On: »*V noci byla v pokoji jedna velká a jedna zmačkaná žirafa, a velká křičela, poněvadž jsem ji odňal zmačkanou. Potom přestala křičet a potom jsem si sedl na zmačkanou žirafu.*«

Já, podiven: »Co? Zmačkaná žirafa? Jak to bylo?«

On: »Ano« (rychle přinesl kus papíru, zmačkal jej a pravil): »Takhle byla zmačkaná.«

Já: »A ty jsi si na zmačkanou žirafu sedl? Co?«

Zase mi to znázorňuje, sedá si na zem.

Já: »Proč jsi přišel do pokoje?«

On: »Sám to nevím.«

Já: »Bál jsi se snad?«

On: »Ne, rozhodně ne.«

Já: »Zdálo se ti o žirafách?«

On: »Ne, nezdálo; myslil jsem si to — všechno jsem si myslil — probudil jsem se již dříve.«

Já: »Co to má znamenat: zmačkaná žirafa? Víš přece, že se žirafa nedá zmačkat jako kus papíru.«

On: »Vím to přece. Prostě jsem si to myslil. Vždyť takové věci beztak nejsou na světě.[16]) Zmačkaná ležela úplně na podlaze a já jsem ji vzal pryč, vzal jsem ji rukama.«

Já: »Co, tak velkou žirafu je možno vzít rukama?«

On: »Zmačkanou jsem vzal rukou.«

Já: »Kde byla mezitím veliká?«

přičítám Jeníčkovi. Kastrační komplex je nejhlubším nevědomým pramenem antisemitismu, neboť již v dětství slýchává hošík, že židovi odřezávají něco na pyji — myslí, že část pyje — a to mu dává právo, aby židem opovrhoval. Ani vypínání nad ženu nemá žádný silnější nevědomý pramen. Weininger, onen vysoce nadaný mladý filosof se sexuální poruchou, který po sepsání podivuhodné knihy „Pohlaví a karakter" zakončil svůj život sebevraždou, zahrnul ve velmi známé kapitole žida a ženu stejným nepřátelstvím a stejným zneuctěním. Weininger byl jako neurotik úplně ovládán infantilními komplexy; tam je vztah ke kastračnímu komplexu společný ženě i židovi.

[16]) Jeník svým jazykem říká docela rozhodně, že to byla fantasie.

On: »Veliká stála opodál.«
Já: »A co jsi dělal se zmačkanou?«
On: »Trochu jsem ji držel v ruce, až velká přestala křičet a když velká přestala křičet, sedl jsem si na ni.«
Já: »Proč velká křičela?«
On: »Poněvadž jsem jí odňal malou.« (Pozoruje, že si všechno zaznamenávám a táže se: »Proč to píšeš?«)
Já: »Poněvadž to posílám profesorovi, který tě může zbavit té ‚hlouposti'.«
On: »Aha, také si tedy napsal, že si maminka svlékla košili, a také to dáváš profesorovi.«
Já: »Ano, ale on nepochopí, jak si představuješ, že je možno zmačkat žirafu.«
On: »Řekni mu tedy, že to sám nevím, a pak se nebude ptát; jestliže se však otáže, co je zmačkaná žirafa, může nám přece napsat, a my napíšeme jemu nebo napíšeme hned, nevím sám.«
Já: »Proč jsi však v noci přišel?«
On: »Nevím.«
Já: »Řekni mi tedy rychle, nač nyní myslíš?«
On (žertovně): »Na malinovou šťávu.« } Jeho přání.
Já: »Na co ještě?«
On: »Na pušku na zastřelení.«[17])
Já: »Jistě se ti to nezdálo ve snu?«
On: »Jistě ne; ne, vím to docela určitě.«
Vypravuje dále: »Maminka mne tak dlouho prosila, abych jí řekl, proč jsem v noci přišel. Nechtěl jsem to však říci, ježto jsem se nejdříve před maminkou styděl.«
Já: »Proč?«
On: »Nevím.«
»Má žena skutečně na něho celé odpoledne naléhala, až konečně vypravoval historii o žirafách.«
Ještě téhož dne našel otec rozřešení fantasie o žirafách.
»Velká žirafa, to jsem já, případně veliký pyj (dlouhý krk), zmačkaná žirafa je má žena, případně její úd, což je tedy výsledkem poučení.«

[17]) Otec se zde ve své bezradnosti pokouší použít klasické techniky psychoanalytické. Tato nevede daleko, ale čeho dociluje, může ve světle pozdějších odhalení nabýt smyslu.

»Žirafa: viz výlet do Schönbrunnu. Ostatně nad jeho postelí visí obraz žirafy a slona.«

»Celá historie znázorňuje výstup, který se téměř každé ráno odehrává v posledních dnech. Jeník přichází k nám a žena nedovede si odpustit, aby ho na několik minut nevzala do postele. Na to vždycky ji varuji, aby ho k sobě nebrala (»velká křičela, poněvadž jsem jí odňal zmačkanou«), a ona někdy odpovídá, asi podrážděně, že je to nesmysl, na té minutě že nezáleží atd. Jeník potom u ní zůstává krátkou dobu. (»Potom veliká žirafa přestala křičet a potom jsem si sedl na zmačkanou žirafu«).

»Rozřešení tohoto manželského výstupu, převedeného do života žiraf, je tedy: v noci zatoužil po mamince, po jejím mazlení, po jejím údu a proto přišel do ložnice. Celá historie je pokračováním strachu z koní.«

K bystrému otcově výkladu mohu připojit jenom toto: »Sedání« (draufs e t z e n) je pravděpodobně Jeníkovým znázorněním přivlastnění. (B e s i t z e rgreifen.) Celek však je vzdorovitá fantasie, která s uspokojením navazuje na vítězství nad otcovým odporem. »Křič si, kolik je ti libo. Maminka mne přece vezme do postele a maminka patří mně.« Právem tedy v jejím pozadí můžeme uhodnout to, co otec tuší: strach, že ho maminka nechce, poněvadž se jeho luláček nevyrovná otcovu.

Nazítří ráno dostává se otci potvrzení jeho výkladu.

»V neděli 29. března jedu s Jeníkem do Lainze. Ve dveřích se loučím se ženou žertovně: »Sbohem, velká žirafo.« Jeník se táže: »Proč žirafo?« Na to já: »Maminka je veliká žirafa«, načež praví Jeník: »A Hanička je zmačkaná žirafa, že ano?«

»Na dráze mu vykládám fantasii o žirafě, načež praví: »Ano, to je správné.« A když mu říkám, že já jsem velká žirafa, že mu dlouhý krk připomněl luláček, praví: »Také maminka má krk jako žirafa, to jsem viděl, když si myla bílý krk.«[18])

»V pondělí 30. března, přichází Jeník ke mně a praví: »Ty, dnes jsem si myslil dvě věci: První? Byl jsem s tebou

[18]) Jeník potvrzuje jenom výklad, že žirafy znázorňují otce a matku, nepotvrzuje však sexuální symboliku, která v žirafě samé spatřuje zase zástupkyni pyje. Pravděpodobně má tato symbolika pravdu, ale nemůžeme od Jeníka věru očekávat více.

v Schönbrunnu u ovcí a pak jsme podlézali provazy a potom jsme to řekli strážníkovi u vchodu do zahrady a ten nás sbalil.« Druhou věc zapomněl.«

»K tomu podotýkám: Když jsme v neděli chtěli jít k ovcím, byla tato část uzavřena provazem, takže jsme tam nemohli. Jeník se velice divil, že se nějaký prostor uzavírá jen provazem, který je možno snadno podlézt. Řekl jsem mu, že slušní lidé nepodlézají pod provazem. Řekl, že je to přece docela snadné, načež jsem mu odvětil, že pak může přijít strážník, který ho odvede. U vchodu do Schönbrunnu stojí tělesná stráž, o které jsem Jeníkovi kdysi řekl, že zavírá zlé děti.«

»Po návratu z návštěvy u vás, kterou jsme konali téhož dne, zpovídal se mi Jeník ještě z některých svých chtíčů dělat něco zakázaného. »Ty, dnes ráno jsem si opět něco myslil.« »Co?« »Jel jsem s tebou vlakem a rozbili jsme okno a strážník nás sebral.«

To je správné pokračování fantasie o žirafách. Tuší, že je zakázáno, aby si přivlastňoval matku; narazil na hranice incestu. Ale myslí si, že je to zakázáno vůbec, bez ohledu na příbuzenský poměr. Zakázaných kousků, které provádí ve fantasii, účastní se vždycky otec a je spolu s ním zavírán. Otec, myslí si Jeník, dělá přece s matkou také ono záhadné, co je zakázáno, a Jeník si toto nahrazuje nějakou násilností, jako rozbitím okna nebo vnikáním do zavřené místnosti.

Téhož dne odpoledne navštívili mne otec a syn v lékařské ordinaci. Již jsem znal a vždycky rád vídával milého prcka, který ač domýšlivý, byl přece tak přívětivý. Zda se na mne pamatoval, nevím, ale choval se výborně, jako docela rozumný člen lidské společnosti. Porada byla krátká. Otec navázal na to, že se přes veškeré objasňování strach z koní ještě nezmenšil. Musili jsme si také přiznat, že vztahy mezi koňmi, kterých se bál, a odhalenými něžnými hnutími vůči matce byly málo vydatné. Podrobnosti, které jsem se nyní dověděl, že mu zvláště vadí to, co mají koně před očima, a to černé, co mají kolem úst, nedaly se tím, co jsme věděli, vysvětlit. Ale když jsem tak oba před sebou viděl sedět a při tom slyšel popis koní, které mu naháněli strach, napadla mne část rozřešení, o které jsem

chápal, že musila ujít právě otci. Optal jsem se žertem Jeníka, zda jeho koně nosí brýle, což popřel, potom, zda jeho otec nosí brýle, což proti vší zřejmé pravdě opět popřel, zda tím černým, co je kolem »úst«, myslí knírek, a pak jsem mu zvěstoval, že se bojí otce, ježto má tak rád maminku. Musí přece myslit, že se otec proto na něho zlobí, ale to není pravda, otec ho má přece rád a může se mu se vším beze strachu svěřit. Dávno, dříve ještě než přišel na svět, jsem již věděl, že přijde malý Jeník, který bude mít tak rád svou maminku, že se proto bude bát tatínka, a že jsem to vypravoval jeho otci. »Proč si vlastně myslíš, že se na tebe zlobím,« přerušil mne otec, »což jsem tě někdy hanil nebo bil?« »Ano, ty jsi mne bil,« opravoval ho Jeník. »To není pravda, kdypak?« »Dnes dopoledne«, upozorňoval malinký a otec si vzpomněl, že Jeník ho docela neočekávaně strčil hlavou do břicha, načež ho jakoby reflektoricky udeřil rukou. Je pozoruhodné, že tuto podrobnost nepojal do souvislosti neurosy; nyní to však chápal jako výraz nepřátelské disposice maličkého vůči němu, snad také jako projev potřeby vysloužit si u něho potrestání.[19]) Na zpáteční cestě tázal se Jeník otce: »Cožpak mluví profesor s Pánem Bohem, že to může všechno napřed vědět?« Byl bych mimořádně hrdý na toto uznání z dětských úst, kdybych je nebyl sám vyprovokoval žertovným chvástáním. Od této porady dostával jsem téměř denně zprávy o změnách ve stavu malinkého pacienta. Nedalo se očekávat, že se mým sdělením rázem zbaví úzkosti, ale ukázalo se, že mu nyní byla dána možnost, aby přednesl své nevědomé výtvory a rozvinul svou fobii. Od té chvíle prováděl program, který jsem jeho otci předem ohlásil.

»2. dubna lze zaznamenat první podstatné zlepšení. Kdežto se dotud nikdy nedal přimět, aby zůstal delší dobu před vraty, a vždycky, když přicházeli koně, se všemi znaky zděšení běhával do domu, zůstal tentokrát celou hodinu před domem, i když tady projížděly vozy, což se u nás děje dosti často. Někdy běží, spatří-li z dálky nějaký vůz, do domu, ihned se však obrátí, jako by si to byl

[19]) Později tuto reakci vůči otci opakoval zřejměji a úplněji, a to tak, že nejdříve udeřil otce na ruku a pak tuto ruku něžně políbil.

rozmyslil. Rozhodně existuje jenom zbytek úzkosti a pokrok po objasnění se nedá popřít.«

»Večer praví: »Když už jdeme před dům, půjdeme také do městských sadů.«

»3. dubna přichází ráno ke mně do postele, zatím co v posledních dnech již nepřicházel a zdál se dokonce pyšný na tuto zdrženlivost.«

Táži se ho: »Pročpak jsi dnes přišel?«

Jeník: »Až se nebudu bát, již nepřijdu.«

Já: »Přicházíš tedy, protože se bojíš?«

Jeník: »Nejsem-li u tebe, bojím se; nejsem-li u tebe v posteli, tedy se bojím. Až se již nebudu bát, nepřijdu již.«

Já: »Máš mne tedy rád a je ti úzko, jsi-li ráno ve své posteli, proto ke mně přicházíš?«

Jeník: »Ano, proč jsi mně řekl, že mám rád m a m i n k u, a že se bojím proto, že mám rád t e b e?«

Maličký tu projevuje skutečně vynikající jasnost. Naznačuje, že v něm zápasí láska k otci s nepřátelstvím k otci, vyvolaným tím, že je jeho sokem u matky, a vyčítá otci, že ho dosud neupozornil na tuto souhru sil, která musila vyústit v úzkost. Otec ho ještě docela nechápe, neboť se teprve za tohoto rozhovoru přesvědčí o nepřátelství maličkého vůči němu, o kterém jsem mluvil při naší poradě. Následující popis, který uvádím beze změny, je vlastně významnější pro poučení otcovo, než pro poučení malého pacienta.

»Význam této námitky jsem bohužel ihned nepochopil. Poněvadž Jeník miluje matku, chce zřejmě, abych byl pryč, pak by byl on na otcově místě. Toto potlačené nepřátelské přání se proměňuje ve strach o otce, a on přichází ráno ke mně, aby se podíval, zda jsem pryč. Bohužel jsem tomu v tomto okamžiku ještě nerozuměl a říkám mu:

»Když jsi sám, stýská se ti po mně a přicházíš ke mně.«

Jeník: »Když jsi pryč, bojím se, že se nevrátíš domů.«

Já: »Copak jsem ti někdy vyhrožoval, že nepřijdu domů?«

Jeník: »Ty ne, ale maminka. Maminka mně řekla, že již nepřijde.« (Pravděpodobně nebyl hodný a proto mu hrozila, že odejde.)

Já: »To řekla, protože jsi nebyl hodný.«

Jeník: »Ano.«

Já: »Bojíš se tedy, že odejdu, protože nejsi hodný a proto přicházíš ke mně.«

»Při snídani vstávám od stolu, načež Jeník praví: »Tati, neuteč mně!« (R e n n mir nicht davon, tohoto výrazu se užívá o koních.) Že říká »renn« místo »lauf« (tohoto výrazu se užívá o lidech) je mi nápadné a odpovídám: »Aha, obáváš se, že ti kůň uteče.« Tomu se směje.

Víme, že tato část Jeníkova strachu je vybudována s dvou stran: strach *z* otce a strach *o* otce. Prvý pramení z nepřátelství proti otci, druhý z konfliktu mezi nepřátelstvím a něžností, která je zde reaktivně zveličována.

Otec pokračuje: »To je nesporně počátek důležité části. Že si troufá nanejvýš před dům, ale od domu neodchází, že při svém záchvatu úzkosti se na polovině cesty obrací, je vyvoláno strachem, že nestihne rodiče doma, protože odešli. Lpí na domě z lásky k matce, bojí se, že odejdu, z nepřátelských přání vůči mně, neboť pak by byl otcem on.«

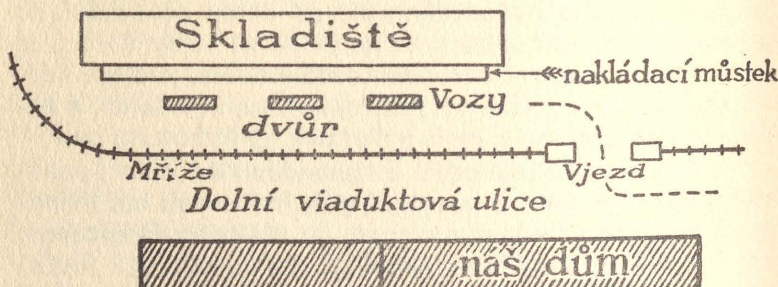
»V létě jsem opětovně odjel z Gmundenu do Vídně, poněvadž toho vyžadovalo povolání, pak byl otcem on. Připomínám, že strach z koní navazuje na zážitek v Gmundenu, když měl kůň odvést Licina zavazadla na nádraží. Potlačené přání, abych odjel na nádraží, potom by byl s matkou sám (»ať kůň odjede«), proměňuje se v úzkost z odjezdu koní, a skutečně ho neuvádí nic ve větší strach, než když z dvora hlavní celnice, který leží proti našemu bytu, odjíždí nějaký vůz, nebo se pohybují koně.«

»Tato nová část (nepřátelské smýšlení o otci) mohla vyjít najevo teprve, když ví, že se na něho nehněvám, protože má rád maminku.«

»Odpoledne jdu s ním opět před vrata; jde zase před dům a setrvává tu, i když projíždí vozy, jenom u některých vozů má strach a běží do chodby. Také mi vysvětluje: »Ne všechny bílé koně kouší«; t. j.: analysou již poznal, že někteří bílí koně jsou »tatínkem, ti již nekousají, ale ještě zbývají jiní, kteří kouší.«

»Situace před našemi vraty je tato: Proti nám je skladiště celního úřadu s nakládacím můstkem, tam přijíždějí celý den vozy, aby odvážely bedny a pod. Od ulice je tento dvůr oddělen mřížemi. Přímo proti našemu bytu je vjezd do dvora. (Obr. 2.) Pozoruji již několik dní, že Jeník se zvlášť

silně bojí, když přijíždějí vozy do dvora, nebo z něho vyjíždějí, při čemž se musí otočit. Kdysi jsem se ho tázal, proč se tolik bojí, načež odpověděl: »B o j í m s e, ž e k o n ě u p a d n o u, k d y ž s e v ů z o t o č í (A).« Stejně se bojí, když se vozy, stojící u nakládacího můstku, náhle počnou pohybovat, aby odjely (B). Dále se bojí (C) velkých nákladních koní více než koní malých, selských koní více než elegantních (na př. kočárových). Také se více bojí, když přijíždí vůz rychle (D), než když koně klusají pomalu. Tyto rozdíly vynikly ovšem teprve v posledních dnech.« Řekl bych, že následkem analysy nejenom pacient, nýbrž také jeho fobie se stala smělejší a troufá se ukazovat.

Obr. 2.

»5. dubna přichází Jeník opět do ložnice, my ho však vracíme. Říkám mu: »Pokud budeš ráno chodit k nám do pokoje, nezlepší se strach z koní.« Vzdoruje však a odpovídá: »Přijdu přece, i když se budu bát.« Nechce si tedy dát zakázat návštěvu u maminky.«

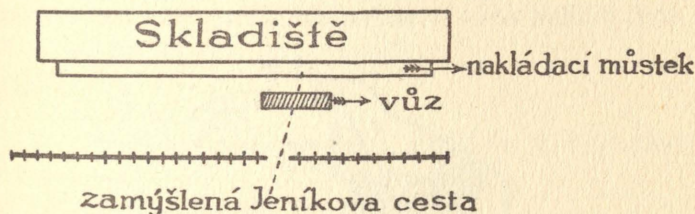
»Po snídani chceme jít domů. Jeník se na to těší a zamýšlí, že místo, aby jako obyčejně zůstal stát před vraty, půjde přes ulici do dvora, ve kterém dosti často vídával uličníky, kteří si hrávali. Říkám mu, že mne potěší, když půjde na druhou stranu, a používám příležitosti, abych se ho zeptal, proč se tak bojí, když se vozy s nákladem počnou pohybovat u nakládacího můstku (B).«

Jeník: »Bojím se, když stojím u vozu a vůz rychle odjíždí, a já stojím na něm a chci z něho přejít na prkno (nakládací můstek), a s vozem odjíždím.

Já: »A když vůz stojí? Pak se nebojíš? Proč ne?«

Jeník: »Když vůz stojí, jdu hbitě na vůz a jdu na prkno.«

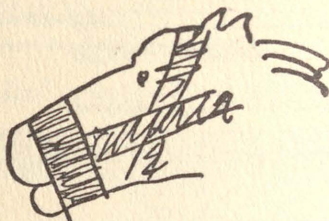
»(Jeník tedy zamýšlí vyšplhat se přes vůz na nakládací můstek a bojí se, že vůz odjede, když bude na něm.)«
Já: »Bojíš se snad, že se již nedostaneš domů, když odjedeš vozem?«
Jeník: »Ba ne; vždyť se mohu přece vždycky ještě vrátit k mamince, vozem nebo kočárem. Mohu mu přece také říci číslo domu.«
Já: »Proč se tedy vlastně bojíš?«
Jeník: »To nevím, profesor to však bude vědět.«
Já: »Proč vlastně chceš na druhou stranu na prkno?«
Jeník: »Protože jsem tam ještě nikdy nebyl a proto bych tam rád byl, a víš, proč jsem tam chtěl jít? Protože jsem chtěl nakládat a skládat zavazadla a lézt tam po zavazadlech. Rád bych tam prolézával. Víš, od koho jsem se

Obr. 3.

tomuto lezení naučil? Kluci tam lezli po zavazadlech a to jsem také viděl, také to chci dělat.«
»Jeho přání se však nesplnilo, neboť i když si Jeník troufal zase před vrata, vyvolalo v něm přece několik kroků přes ulici do dvora příliš velký odpor, poněvadž ve dvoře neustále jezdí vozy.«
Profesor ví také jenom tolik, že tato zamýšlená Jeníkova hra s plnými vozy se dostala do symbolického náhradního vztahu k jinému přání, které ještě nijak nenaznačil. Ale toto přání by se dalo, kdyby se to nezdálo příliš smělé, konstruovat již nyní.
»Odpoledne vycházíme opět před vrata a po návratu se táži Jeníka:
»Jakých koní se vlastně nejvíce bojíš?«
Jeník: »Všech.«
Já: »To není pravda.«
Jeník: »Nejvíce se bojím koní, kteří mají něco takového u úst.«

Já: »Co tím myslíš? Železo, které mají v ústech?« (Obr. 4.)
Jeník: »Ne, mají něco černého u úst.« (Zakrývá ústa rukou.)
Já: »Co? snad nějaký knírek?«
Jeník (směje se): »Ba ne.«
Já: »Mají to všichni?«
Jeník: »Ne, jenom někteří.«
Já: »Copak to mají u úst?«
Jeník: »Něco černého« — (Myslím, že je to ve skutečnosti silný postroj nákladních koní nad tlamou.) — »Také nábytkového vozu se nejvíce bojím.«
Já: »Proč?«
Jeník: »Myslím, že nábytkoví koně upadnou, táhnou-li těžký vůz.«
Já: »Při malém vozu se tedy nebojíš?«

Obr. 4.

Jeník: »Ne, jede-li malý nebo poštovní vůz, nebojím se. Také když přichází dostavník, bojím se nejvíce.«
Já: »Proč, protože je tak veliký?«
Jeník: »Ne, protože kdysi u takového vozu upadl kůň.«
Já: »Kdy?«
Jeník: »Jednou, když jsem, ačkoliv jsem měl tu hloupost, šel s maminkou, když jsem si koupil vestu.«
»(Matka to dodatečně potvrzuje.)«
Já: »Co jsi si myslil, když kůň upadl?«
Jeník: »Že tomu tak nyní bude vždycky. Všechny koně u dostavníku budou upadávat.«
Já: »U každého dostavníku?«
Jeník: »Ano! A také u nábytkového vozu. U nábytkového vozu ne tak často.«
Já: »Tehdy jsi tu ‚hloupost' již měl?«
Jeník: »Ne, tu jsem teprve dostal. Když kůň u dostavníku

upadl, tu jsem se velice polekal, skutečně! Když jsem šel dále, tak jsem ji dostal.«
Já: »Hloupost přece spočívala v tom, že jsi si myslil, že tě kousne kůň, a nyní říkáš, že jsi se bál, že kůň upadne.«
Jeník: »Že upadne a mne kousne.«[20])
Já: »Proč jsi se lekl?«
Jeník: »Protože kůň dělal nohama takhle (lehá si na zem a předvádí mně házení nohama). Lekl jsem se, protože kůň dělal nohama ‚rámus'.«
Já: »Kde jsi tehdy byl s maminkou?«
Jeník: »Nejprve na kluzišti, potom v kavárně, pak kupovat vestu, pak s maminkou u cukráře, a potom večer domů; tu jsme procházeli městskými sady.«
»(Moje paní všechno uvedené potvrzuje a také, že bezprostředně potom propukla úzkost.)«
Já: »Byl kůň mrtev, když upadl?«
Jeník: »Ano!«
Já: »Odkud to víš?«
Jeník: »Poněvadž jsem to viděl« (směje se). »Ne, vůbec nebyl mrtev.«
Já: »Snad jsi si myslil, že je mrtev.«
Jeník: »Ne, jistě ne. Řekl jsem to jenom žertem.« (Ale jeho obličej byl při tom vážný.)«
»Jelikož je unaven, dávám mu pokoj. Jenom mně ještě vypravuje, že se nejdříve bál koní dostavníkových, pak všech ostatních a teprve na konec koní u vozů nábytkových.«
Na zpáteční cestě z Lainzu ještě několik otázek:
Já: »Když dostavníkový kůň upadl, jakou měl barvu? Bílou, červenou, hnědou, šedivou?«
Jeník: »Černou, oba koně byli černí.«
Já: »Byl veliký nebo malý?«
Jeník: »Velký.«
Já: »Tlustý nebo tenký?«
Jeník: »Tlustý, hodně veliký a tlustý.«
Já: »Myslil jsi, když kůň upadl, na tatínka?«
Jeník: »Snad. Ano. Je to možné.«

[20]) Jeník má pravdu, jakkoli nepravděpodobně toto spojení zní. Ukáže se totiž, že souvislost je ta, že kůň (otec) ho kousne pro jeho přání, aby kůň (otec) upadl.

Otec snad na některých místech badal bez úspěchu; ale naprosto nevadí, když zblízka poznáme takovou fobii, již bychom rádi pojmenovali podle jejího nového objektu. Tak se dovídáme, jak je vlastně rozptýlená. Týká se koní a vozů, toho, že koně padají a kousají, koní zvláštního druhu, vozů s těžkým nákladem. Prozraďme hned, že všechny tyto zvláštnosti pocházejí odtud, že úzkost se původně vůbec netýkala koní, nýbrž byla teprve druhotně na ně přenesena a nyní utkvěla na místech koňského komplexu, které se hodily k jistým přenosům. Jeden podstatný výsledek otcovy inkvisice musíme uznat docela zvláštně. Dověděli jsme se o aktuálním podnětu, po kterém fobie propukla. To bylo tehdy, když hoch viděl, jak upadl velký těžký kůň, a aspoň jedním z výkladů tohoto dojmu je výklad zdůrazněný otcem, že Jeník tehdy pocítil přání, aby otec tak padl — a byl mrtev. Vážný obličej při vyprávění týkal se asi tohoto nevědomého smyslu. Zda se za tím neskrývá ještě jiný smysl? A co má znamenat dělání rámusu nohama?

*

»Jeník si po nějakou dobu hraje v pokoji na koně, pobíhá sem a tam, padá na zem, hází nohama, řehtá se. Jednou si přivázal kolem krku pytlíček jako pytel na píci. Opětovně běhá ke mně a kousá mne.«

Přijímá tedy poslední výklady rozhodněji, než dovede vyjádřit slovy, ovšem se záměnou úloh, jelikož hra slouží toužebné fantasii. Tedy on je koněm. On kousá otce, ostatně se při tom s otcem ztotožňuje.

»Dva dny pozoruji, že se Jeník co nejrozhodněji proti mně bouří, nikoliv drze, nýbrž docela vesele. Je to snad proto, že se mne, koně, již nebojí?«

»6. dubna. Odpoledne jsem s Jeníkem před domem. Táži se ho při všech koních, zda na nich vidí »černé u úst«; popírá to při všech. Ptám se ho, jak to černé vlastně vypadá; praví, že je to černé železo. Má první domněnka, že myslí na silné kožené řemeny postroje u nákladních koní, se tedy nepotvrzuje. Ptám se, zda ‚to černé' připomíná nějaký knírek; říká: »Jenom barvou.« Co je to ve skutečnosti, dosud tedy nevím.«

»Strach se zmenšil; teď si již troufá až k sousednímu domu, ale rychle se vrací, slyší-li v dáli klusání koní. Když k našemu domu přijíždí vůz a zastaví, dostává strach, běží do domu, jelikož kůň hrabe nohama. Táži se ho, proč se bojí, zda snad měl strach proto, že kůň dělal takhle (při tom dupám nohou). Říká: »Nedělej přece takový rámus nohama!« Srovnej s tím, co řekl o dostavníkovém koni, který upadl.«

»Obzvláště se leká, když projíždí nábytkový vůz. Pak běží do domu. Táži se ho lhostejně: »Nevypadá takový nábytkový vůz vlastně jako dostavník?« Neříká nic; opakuji otázku. Potom praví: »Inu ovšem, jinak bych se nábytkového vozu tak nebál.«

»7. dubna. Dnes se opět táži, jak vypadá »to černé u úst« koní. Jeník praví: »Jako náhubek.« Je podivuhodné, že již 3 dny neprojíždí žádný kůň, na kterém by zjistil tento »náhubek«; sám jsem při žádné procházce takového koně nespatřil, ačkoli mne Jeník ujišťuje, že takoví koně existují. Domnívám se, že mu skutečně nějaké uzdění koní — snad silné řemení kolem úst — připomíná knírek a že následkem mého náznaku také tento strach zmizel.«

»Jeníkův stav se stále zlepšuje, jeho akční pole s domovními vraty jako středem se stále zvětšuje; pokouší se dokonce, aby dokázal to, co bylo pro něho dosud nemožné, aby přeběhl na druhou stranu na chodník. Veškerý strach, který zbývá, souvisí s dostavníkovou scénou, jejíž smysl mně ovšem není jasný.«

»9. dubna. Dnes ráno má Jeník příležitost vidět, jak se myji s obnaženou hořejší částí těla.

Jeník: »Tati, ty jsi ale krásný, tak bílý.«

Já: »Jako bílý kůň, že ano?«

Jeník: »Jenom knírek je černý (pokračuje). Nebo je to snad ten černý náhubek?«

»Vypravuji mu potom, že jsem navečer byl u profesora a říkám: »Chtěl by leccos vědět«; na to Jeník: »To jsem ale zvědav.«

»Říkám mu, že vím, při které příležitosti dělá rámus nohama. Přerušuje mne: »Když mám vztek nebo když mám dělat čunč a chtěl bych si raději hrát.« (Ve vzteku je arciť zvyklý dělat rámus nohama, t. j.: dupat. — »Dělat čunč«

znamená, jít na velkou stranu. Když byl Jeník malý, řekl kdysi, stávaje s nočníku: »Podívej se na čunč« [myslil tím: punčochu podle tvaru a barvy]*) toto označení zůstalo dodnes. — V docela raném věku, když měl být posazen na nočník a nechtěl zanechat hry, dupal vztekle, házel nohama a hodil sebou třeba také na zem.)

Já: »Házíš také nohama, když máš lulat a nechceš, protože by jsi si raději hrál.«

On: »Tati, musím lulat« — a jde ven jako na potvrzení.

Otec se mne při návštěvě ptal, co asi Jeníkovi připomíná házení nohama, které spatřil u padlého koně; řekl jsem, že to možná byla jeho vlastní reakce při zadrženém nucení na moč. Nyní to Jeník potvrzuje tím, že se v rozhovoru znovu dostavuje nucení na moč, a připojuje ještě jiné významy tohoto dělání rámusu nohama.

»Potom jdeme před dům. Říká mně, když přijíždí vůz s uhlím: »Tati, uhelného vozu se také velice bojím.« Já: »Snad proto, že je také tak veliký jako dostavník?« Jeník: »Ano, a protože má také tak těžký náklad a koně musí tolik tahat a mohou snadno upadnout. Je-li vůz prázdný, nebojím se.« Skutečně v něm vzbuzuje strach jenom těžký povoz, jak jsem již uvedl.«

Přesto je situace dosti neprůhledná. Analysa pokračuje pomalu; obávám se, že její vylíčení bude pro čtenáře brzy nudné. Avšak v každé analyse jsou takové temné doby. Jeník se nyní uchyluje do oblastí, které jsme neočekávali.

*

»Přicházím domů a mluvím se ženou, která byla nakupovat a ukazuje mně, co koupila. Mimo jiné také žluté kalhoty. Jeník říká několikrát: »Fuj!«, vrhá se na zem a plivá. Žena praví, že to udělal již několikrát, jakmile spatřil tyto kalhoty.«

Táži se: »Proč říkáš fuj?«

Jeník: »K vůli kalhotám.«

Já: »Proč? Pro barvu, protože jsou žluté a připomínají lulu nebo čunč?«

Jeník: »Čunč není přece žlutý, nýbrž bílý nebo černý.« —

*) „Lumpf" podle „Strumpf".

Bezprostředně na to: »Tati, dělá se snadno čunč, když se jí sýr?« (To jsem kdysi řekl, když se mne ptal, proč jím sýr.)
Já: »Ano.«
Jeník: »Proto chodíš vždycky hned ráno dělat čunč? Tak rád bych jedl sýr na chlebě s máslem.«
»Již včera, když poskakoval po ulici, se mne ptal: »Tati, když tolik poskakujeme, děláme snadno čunč, že ano?« — Odjakživa má obtíže se stolicí, často jsme musili použít syrupu a klystýru. Kdysi byla jeho stálá zácpa tak silná, že se má žena radila s dr. L-em. Ten mínil, že Jeník je přecpán, což také souhlasilo, a doporučil střídmější stravu, čímž se stav okamžitě zlepšil. V poslední době se zácpa vyskytovala opět častěji.«
»Po jídle pravím: »Napíši zase profesorovi.« A Jeník mně diktoval: »Když jsem spatřil žluté kalhoty, řekl jsem: Fuj!, blinkám, vrhám se na zem, zavřel jsem oči a nedíval jsem se.«
Já: »Proč?«
Jeník: »Protože jsem viděl žluté kalhoty a u černých kalhot[21]) dělal jsem také něco podobného. Černé jsou také takové kalhoty, jenomže byly černé.« (Přerušuje se.) »Ty, já jsem rád; mohu-li psát profesorovi, jsem vždycky tak rád.«
Já: »Proč jsi řekl: fuj? Hnusilo se ti něco?«
Jeník: »Ano, protože jsem toto spatřil. Myslil jsem, že musím dělat čunč.«
Já: »Proč?«
Jeník: »Nevím.«
Já: »Kdy jsi spatřil černé kalhoty?«
Jeník: »Kdysi, když byla Anna (naše služebná) již dávno u nás, — u maminky, — koupila a přinesla je právě domů.« (Má paní potvrzuje tyto údaje.)
Já: »Tehdy se ti také něco hnusilo?«
Jeník: »Ano.«
Já: »Viděl jsi m a m i n k u v takových kalhotách?«
Jeník: »Ne.«
Já: »Když se oblékala?«
Jeník: »Žluté jsem viděl již jednou, když si je koupila.

[21]) „Má paní má již několik týdnů černé reformky pro výlety na kole."

(V tom je rozpor! Když si maminka koupila žluté, viděl je po prvé.) Černé má na sobě také dnes (správně!), poněvadž jsem viděl, jak si je ráno svlékala.«
Já: »Cože? Ráno si svlékla černé kalhoty?«
Jeník: »Ráno, když odcházela, svlékla si černé kalhoty a když přišla, tak si ještě jednou černé kalhoty oblékla.«
Táži se ženy, poněvadž se mi to zdá nesmyslné. Říká také, že to není vůbec pravda; při odchodu samozřejmě neměnila kalhoty. Hned se táži Jeníka: »Vypravoval jsi přece, že si maminka oblékla černé kalhoty, že je svlékla, když odcházela, a že je znovu oblékla, když přišla. Maminka však říká, že to není pravda.«
Jeník: »Mně se zdá, že jsem snad zapomněl, že si je nesvlékla. (Netrpělivě.) Dej mně už pokoj.«
Abych osvětlil tento příběh s kalhotkami, podotýkám: Jeník se zřejmě přetvařuje, když předstírá, že je rád, že může tuto záležitost vysvětlit. Na konec odhazuje škrabošku a je k otci hrubý. Jde o věci, které dříve v něm vzbuzovaly velikou slast a za které se nyní, když nastalo potlačení, velice stydí a předstírá, že se mu hnusí. Přímo lže, aby tomuto převléknutí kalhot, které u maminky pozoroval, podstrčil jiné důvody; ve skutečnosti oblékání a svlékání kalhot souvisí s tématem »čunče«. Otec ví docela přesně, na čem zde záleží a co chce Jeník zakrýt.
»Táži se své ženy, zda byl Jeník častěji přítomen, když šla na záchod. Říká: Ano, často, »fňuká« tak dlouho, až mu povolím; teď to dělají všechny děti.«
Dobře si zapamatujeme dnes již potlačenou slast z přihlížení, když maminka dělá »čunč«.
»Jdeme před dům. Je velice veselý a když neustále poskakuje jako kůň, ptám se ho: »Pověz mi, kdo je vlastně dostavníkový kůň? Já, ty, nebo maminka?«
Jeník (ihned): »Já jsem mladý kůň.«
»Když v době nejsilnější úzkosti viděl skákat koně, měl strach a mne se tázal, proč to dělají, řekl jsem mu, abych ho uklidnil: »Víš, to jsou mladí koně, skákají jako mladí kluci. Ty skáčeš přece také a jsi hoch.« Od té doby, vidí-li skákat koně, říká: »Je to pravda, jsou to mladí koně!«
Na schodišti táži se ho při stoupání téměř bezmyšlenkovitě:

»Hrál jsi si v Gmundenu s dětmi na koníčky?«
On: »Ano, (zamyšleně) mně se zdá, že jsem tehdy dostal tu hloupost.«
Já: »Kdo dělal koníčka?«
On: »Já, a Berta byla kočím.«
Já: »Spadl jsi snad, když jsi dělal koníčka?«
Jeník: »Ne! Když Berta řekla: hyjé, rychle jsem běžel, dokonce klusal.«[22])
Já: »Na dostavníky jste si nikdy nehráli?«
Jeník: »Ne, na obyčejný vůz a koně bez vozu. Má-li kůň vůz, může jít přece také bez vozu a vůz přece může také zůstat doma.«
Já: »Hráli jste si často na koníčky?«
Jeník: »Velmi často. Bedříšek (jak známo také dítě domácích) byl také jednou koníčkem a František kočím, a Bedříšek běžel tak rychle a náhle narazil na kámen a krvácel.«
Já: »Upadl snad?«
Jeník: »Ne, dal nohu do vody a potom si ji obvázal hadrem.«[23])
Já: »Byl jsi často koníčkem?«
Jeník: »Ó ano.«
Já: »A tehdy jsi dostal tu hloupost.«
Jeník: »Protože tehdy pořád říkali: ‚k vůli koni' a ‚k vůli koni' (»*wegen dem Pferd*«, Jeník zdůrazňuje »*wegen*«), a tak jsem snad, protože stále tak mluvili, ‚k vůli koni', dostal tu hloupost.«[24])
Otec chvíli bezvýsledně badá na jiných stezkách.
Já: »Vypravovali něco o koni?«
Jeník: »Ano.«
Já: »Co?«

[22]) „Měl také hru na koníčky s rolničkami."
[23]) Viz o tom níže. Otec zcela správně tuší, že Bedříšek tehdy upadl.
[24]) Vysvětluji si to tak, že Jeník nechce tvrdit, že dostal tu hloupost t e h d y, nýbrž v s o u v i s l o s t i s tím. Vždyť to musí asi tak být, teorie toho vyžaduje, aby totéž, co dnes je objektem fobie, bývalo kdysi předmětem vysoké slasti. A potom doplňuji za něho, co dítě přece nedovede říci, že slůvko „w e g e n" umožnilo rozšíření fobie z koní na vozy. (W a g e n [vozy] nebo jak Jeník slýchává a říkává: W ä g e n.) Nikdy nesmíme zapomenout, že dítě se slovy zachází mnohem předmětněji než dospělý a jaký význam pro ně má, znějí-li slova stejně.

Jeník: »Zapomněl jsem to.«
Já: »Vypravovali snad o luláčku?«
Jeník: »Ó ne!«
Já: »A bál jsi se již tam koně?«
Jeník: »Ó ne, vůbec jsem se nebál.«
Já: »Mluvila snad Berta o tom, že kůň...«
Jeník (přerušuje mne): »Lulá? Ne!«
»10. dubna jsem navázal na včerejší rozhovor a chtěl vědět, co znamená ono ‚k vůli koni'. Jeník se nedovede upamatovat, ví jenom, že ráno stálo několik dětí před vraty a říkalo »k vůli koni, k vůli koni«. Jeník byl při tom. Když více naléhám, prohlašuje, že vůbec neříkaly »k vůli koni«, že se zmýlil ve vzpomínce.«
Já: »Byli jste přece také často ve stáji, tam jste jistě mluvili o koni.« — »Nemluvili jsme.« — »O čem jste mluvili?« — »O ničem.« — »Tolik dětí vás bylo a o ničem jste nemluvili?« — »O něčem jsme ovšem mluvili, ale ne o koni.« — »O čem tedy?« — »Teď to již nevím.« — Upouštím od toho, poněvadž je odpor zřejmě příliš veliký[25]) a táži se:
»S Bertou jsi si hrával rád?«
On: Ano, velmi rád, s Olgou ne; víš, co udělala Olga? Mařenka mně tam kdysi darovala papírový míč a Olga jej úplně roztrhala. Berta by mně ho byla nikdy neroztrhala. S Bertou jsem si hrával velice rád.«
Já: »Viděl jsi, jak vypadá Bertin luláček?«
On: »Ne, ale u koně ano, poněvadž jsem býval pořád ve stáji, a tu jsem viděl luláček koně.«
Já: »A tak jsi byl zvědav, jak vypadá luláček Bertin a maminčin?«
On: »Ano!«
»Vzpomínám si, že si kdysi stěžoval, že holčičky chtějí vždycky přihlížet, když lulá.«
On: »Berta se také na mne vždycky koukala (naprosto ne uraženě, nýbrž velmi uspokojeně), často. Tam, co je malá zahrada, kde jsou ředkvičky, tam jsem lulal, a ona stála před domovními vraty a koukala se sem.«

[25]) Tady nelze totiž získat nic jiného, než slovní spojitost, která otci ušla. Dobrý příklad pro podmínky, za kterých analytické úsilí ztroskotává.

Já: »A když ona lulala, tak jsi přihlížel?«
On: »Ona přece šla na záchod.«
Já: »A byl jsi zvědav?«
On: »Byl jsem přece na záchodě, když tam byla ona.«
(To souhlasí; lidé z domu nám to kdysi vypravovali a vzpomínám si, že jsme toUeníkovi zapověděli.)
Já: »Řekl jsi jí, že chceš jít dovnitř?«
On: Šel jsem dovnitř sám a protože to Berta dovolila. Vždyť to přece není hanba.«
Já: »A rád by jsi byl viděl luláček?«
On: »Ano, ale neviděl jsem jej.«
»Připomínám mu gmundenský sen: Co znamená zástava v mé ruce atd., a táži se: přál jsi si v Gmundenu, aby tě Berta dala lulat?«
On: »Nikdy jsem jí neřekl.«
Já: »Proč jsi jí o to nikdy neřekl?«
On: »Protože jsem na to nikdy nepomyslil. (Přerušuje se.) Napíší-li všechno profesorovi, zmizí ta hloupost velice brzy, že ano?«
Já: »Proč jsi si přál, aby tě Berta dala lulat?«
On: »Nevím, protože se koukala.«
Já: »Myslil jsi si, že má dát ruku na luláček?«
On: »Ano. (Zamlouvá to.) V Gmundenu bylo velice veselo. V malé zahradě, kde jsou ředkvičky, je trochu písku, tam si hrávám s lopatou.«
(To je zahrada, kde vždycky lulával.)
Já: »Dával jsi v Gmundenu, když jsi ležel v posteli, ručku na luláček?«
On: »Ne, jistě ne. V Gmundenu jsem spal tak dobře, že jsem na to vůbec nepomyslil. Jenom v ulici X[29]) a nyní jsem to dělal.«
Já: »Ale Berta nedala nikdy ručku na tvůj luláček?«
On: »Nikdy to neudělala, ne, protože jsem jí to nikdy neřekl.«
Já: »Kdypak jsi si to přál?«
On: »Jeden den v Gmundenu.«
Já: »Jenom jednou?«
On: »Ano, častěji.«

[29]) V dřívějším bytě, než jsme přesídlili.

Já: »Vždycky, když jsi lulal, přihlížela; byla snad zvědava, jak luláš?«
On: »Snad byla zvědava, jak vypadá můj luláček.«
Já: »Ale ty jsi byl také zvědav; jenom u Berty?«
On: »U Berty, u Olgy.«
Já: »A u koho ještě?«
On: »U nikoho jiného.«
Já: »To přece není pravda. Také u maminky.«
On: »U maminky ano.«
Já: »Teď již přece nejsi zvědavý. Víš přece, jak vypadá Haniččin luláček?«
On: »Ale poroste, ne?«[27])
Já: »Ano, jistě, ale když poroste, nebude vypadat tak jako tvůj.«
On: »To vím. Bude takový (t. j. jako nyní), jenomže větší.«
Já: »Byl jsi zvědavý v Gmundenu, když se maminka svlékla?«
On: »Ano, také u Haničky jsem při koupání viděl luláček.«
Já: »U maminky též?«
On: »Ne!«
Já: »Hnusilo se ti něco, když jsi spatřil maminčiny kalhoty.«
On: »Jenom když jsem viděl černé, když je koupila, pak blinkám, ale když si obléká nebo svléká kalhoty, neblinkám. P o t o m b l i n k á m, p o n ě v a d ž č e r n é k a l h o t y j s o u p ř e c e č e r n é j a k o č u n č a ž l u t é j a k o l u l u, a t u s i m y s l í m, ž e m u s í m l u l a t. Nosí-li maminka kalhoty, nevidím je, pak má přece šaty.«
Já: »A když si šaty svlékne?«
On: »Potom neblinkám. Jsou-li však nové, vypadají jako čunč. Jsou-li staré, barva se ztratí a jsou špinavé. Byly-li koupeny, jsou docela čisté, doma je již zamazali. Jsou-li koupeny, jsou nové, a nejsou-li koupeny, jsou staré.«
Já: »Starých se tedy neštítíš?«
On: »Jsou-li staré, jsou mnohem černější než čunč, že ano? Jsou trochu černější.«[28])

[27]) Chce mít jistotu, že poroste jeho vlastní luláček.
[28]) Jeníček se potýká s tématem, které nedovede znázornit a pro nás je obtížné mu rozumět. Snad myslí, že kalhoty vzbuzují jenom

Já: »Býval jsi často s maminkou na záchodě?«
On: »Velmi často.«
Já: »Hnusilo se ti to?«
On: »Ano... ne!«
Já: »Jsi rád přítomen, když maminka lulá nebo dělá čunč?«
On: »Velmi rád.«
Já: »Proč jsi rád?«
On: »Nevím.«
Já: »Protože myslíš, že uvidíš luláček.«
On: »Ano, také si to myslím.«
Já: »Proč však nechceš jít nikdy na záchod v Lainzi?«
(V Lainzi vždycky prosívá, abych ho nevodil na záchod; kdysi se bál rámusu, který způsobovala splachovací voda.)
On: »Snad protože to dělá rámus, když se zatáhne.«
Já: »Tehdy se bojíš.«
On: »Ano!«
Já: »A na našem záchodě zde?«
On: »Zde ne. V Lainzi se lekám, spouštíš-li vodu. Jsem-li uvnitř a stéká-li voda, lekám se také.«
Aby mně ukázal, že se v našem novém bytě nebojí, vyzývá mne, abych s ním šel na záchod a uvedl splachování do pohybu. Potom mně vysvětluje:
»Nejdříve je silný, potom slabší rámus (když voda stéká). Dělá-li silný rámus, zůstávám raději uvnitř, dělá-li malý, raději vyjdu.«
Já: »Protože se bojíš?«
On: »Protože vždycky tak rád vidím (opravuje se), slyším, silný rámus a zůstávám raději uvnitř, abych jej dobře slyšel.«
Já: »Co ti připomíná silný rámus?«
On: »Že musím na záchodě dělat čunč.« (Tedy totéž jako černé kalhoty.)
Já: »Proč?«
On: »Nevím; vím, že silný rámus zní tak, jako když děláme čunč. Silný rámus připomíná čunč, malý lulu.« (Srv. černé a žluté kalhoty.)

tehdy vzpomínku na pocit hnusu, když je vidí samotné; jakmile jsou na matčině těle, neuvádí je již v souvislost s čunčem nebo s lulu, pak ho zajímají jinak.

Já: »Poslyš, neměl dostavníkový kůň touž barvu jako čunč?« (Podle jeho údajů byl černý.)
On (velmi dotčen): »Ano!«
Zde musím vsunout několik slov. Otec se příliš mnoho táže a badá podle vlastního plánu místo, aby nechal maličkého mluvit. Tím se analysa stává neprůhlednou a nejistou. Jeník jde vlastní cestou a nevykoná nic, chceme-li ho od ní odlákat. Zřejmě se nyní zajímá o čunč a lulu, nevíme však, proč. Příběh s rámusem je objasněn stejně neuspokojivě jako historka se žlutými a černými kalhotami. Domnívám se, že jeho bystré ucho velmi dobře zpozorovalo rozdíl ve šramotu, když močí muž nebo žena. Analysa však poněkud uměle vtlačila materiál do protikladu obou potřeb. Čtenáři, který sám ještě neprováděl analysu, mohu jenom radit, aby nechtěl všemu rozumět ihned, nýbrž aby všemu, co se vynoří, věnoval jistou nestrannou pozornost a očekával, co přijde.

*

»11. dubna. Dnes ráno přichází Jeník opět do pokoje a je, jako v posledních dnech vůbec, vykázán.«
»Později vypravuje: »Poslyš, něco jsem si myslil:
»*Jsem ve vaně*[29]), *tu přichází zámečník a odšroubovává ji.*[30])
Tu bere veliký vrták a strká mne do břicha.«
Otec překládá fantasii takto: »Jsem v posteli u maminky. Tu přichází tatínek a vyhání mne. Svým velikým pyjem mne vytlačuje od maminky.«
Zatím počkáme se svým úsudkem.
»Mimo to vypravuje něco druhého, co si vymyslil: *Jedeme vlakem do Gmundenu. Ve stanici si oblékáme šaty, nejsme s tím však hotovi a vlak nám ujíždí.* — Později se ho táži:
»Už jsi někdy viděl, jak kůň dělá čunč?«
Jeník: »Ano, velmi často.«
Já: »Dělá při tom velký rámus?«
Jeník: »Ano!«
Já: »A co ti tento rámus připomíná?«
Jeník: »Jako když čunč padá do nočníku.«

[29]) Jeníka koupává maminka.
[30]) Aby ji spravil.

»Dostavníkový kůň, který upadl a dělá rámus nohama, je asi čunč, padající a způsobující hluk. Strach z vyměšování, strach z přeplněných vozů se vůbec rovná strachu z plného břicha.«

Těmito oklikami otcovi svítá, jak se skutečně věci mají.

*

»11. dubna. Jeník praví při obědě: »Jen kdybychom měli v Gmundenu vanu, abych nemusil chodit do lázní.« V Gmundenu jsme ho totiž, aby se mohl teple koupat, vždycky vodívali do blízkých lázní, proti čemuž obyčejně protestoval prudkým pláčem. Také ve Vídni vždycky křičí, je-li posazen nebo položen do velké vany. Musí být koupán v kleče nebo ve stoji.

Tato řeč Jeníka, počínajícího živit analysu samostatnými projevy, vytváří souvislost mezi oběma jeho posledními fantasiemi, (o zámečníkovi, odšroubovávajícího vanu, a o nezdařené cestě do Gmundenu). Z poslední fantasie otec správně vycítil Jeníkův odpor ke Gmundenu. Ostatně je to opět dobrá připomínka, že to, co se vynořuje z nevědomí, nemáme chápat pomocí předcházejících, nýbrž následujících nápadů.

»Táži se ho, zda a čeho se bojí.«

Jeník: Protože tam spadnu.«

Já: »Ale proč jsi se nikdy nebál, když tě koupali v malé vaně?«

Jeník: »Tam jsem přece seděl, tam jsem si nemohl lehnout, byla přece příliš malá.«

Já: »Když jsi jezdil v Gmundenu na loďce, nebál jsi se, že spadneš do vody?«

Jeník: »Ne, protože jsem se držel a pak nemohu spadnout. Bojím se jenom ve velké vaně, že do ní spadnu.«

Já: »V té tě přece koupe maminka. Bojíš se, že tě maminka hodí do vody?«

Jeník: »Že odtáhne ruce a že spadnu do vody hlavou.«

Já: »Víš přece, že tě maminka má ráda, proto ruce neodtáhne.«

Jeník: »Inu, myslil jsem si to.«

Já: »Proč?«

Jeník: »Určitě to nevím.«
Já: »Snad proto, že jsi nebyl hodný a myslil jsi si, že tě již nemá ráda?«
Jeník: »Ano!«
Já: »Když jsi přihlížel, jak maminka koupala Haničku, přál jsi si snad, aby odtáhla ruku a Hanička spadla do vody?«
Jeník: »Ano.«
Myslíme, že otec toto uhodl velmi správně.

*

»12. dubna. Na zpáteční cestě z Lainzu druhou třídou povídá Jeník, když vidí černé kožené polštáře: »Fuj, tady bych blinkal, u černých kalhot a černých koní blinkám také, protože musím dělat čunč.«
Já: »Viděl jsi snad na mamince něco černého, co tě poděsilo?«
Jeník: »Ano.«
Já: »Copak?«
Jeník: »Nevím, černou blůzu nebo černé punčochy.«
Já: »Snad černé vlasy u luláčku, když jsi byl zvědav a koukal se tam.«
Jeník (omlouvavě): »Ale luláček jsem neviděl.«
Když se jednou opět bál, protože naproti z vrat vyjížděl vůz, ptal jsem se: »Nevypadají tato vrata jako zadnička?«
On: »A koně jsou čunče!«
Od té doby vždycky říká, vidí-li vyjíždět vůz: »Podívej se, přijíždí ‚čunček'. (Lumpfi). »Tvar čunček je mu jinak docela cizí, zní jako něžnůstka. Má švagrová nazývá své děcko vždycky »brouček« [Wumpfi].
»13. dubna spatřuje v polévce kus jater a praví: »Fuj, čunč.« Také sekané maso jí zřejmě nerad pro jeho tvar a barvu, které mu připomínají čunč.«
»Večer žena vypravuje, že Jeník byl na balkoně a potom řekl: »Myslil jsem si, že Hanička byla na balkoně a spadla.« Častěji jsem mu říkával, aby, když je Hanička na balkoně, dával pozor, by se příliš nepřiblížila k zábradlí, které secesní zámečník velmi nešikovně konstruoval — s velkými otvory, které jsem musil dát teprve zmenšit drátěnou sítí —. Potlačené přání Jeníkovo je velmi průhledné. Ma-

minka se ho táže, zda by mu bylo milejší, kdyby tu Hanička nebyla; k tomu přisvědčuje.«

»14. dubna. V popředí je téma Hanička. Jak je zřejmé z dřívějších záznamů, měl vůči novorozeněti, které mu odňalo část rodičovské lásky, velký odpor, jenž ani dosud úplně nezmizel a jenom částečně byl překompensován nadměrnou něžností.[31]) Častěji již řekl, že čáp nemá již přinášet žádné dítě, že mu máme dát peníze, aby již žádné nepřinesl z velké bedny, ve které jsou děti. (Srv. strach z nákladního vozu. Nevypadá dostavník jako velká bedna?) Hanička prý tolik křičí a to je mu nesnesitelné.«

»Jednou náhle praví: »Pamatuješ se, jak Hanička přišla? Ležela u maminky v posteli, tak milá a hodná.« (Tato chvála zněla podezřele falešně!)«

»Potom jsme dole před domem. Opět pozoruji veliký pokrok. Dokonce nákladní vozy vyvolávají již menší strach. Jednou docela radostně vykřikuje: »Tady přijíždí kůň s něčím černým u úst«, a já konečně konstatuji, že je to kůň s koženým náhubkem. Jeník se však tohoto koně vůbec nebojí.«

»Jednou tluče holí na chodník a táže se: »Tati, tady dole je nějaký muž... nějaký, který byl pohřben..., nebo jsou takoví lidé jenom na hřbitově?« Nezabývá se tedy jenom záhadou života, nýbrž také záhadou smrti.«

»Po návratu vidím v předsíni bednu a Jeník praví »Hanička jela v takové bedně s námi do Gmundenu. Vždycky, když jsme jeli do Gmundenu, jela s námi v bedně. Zase mně již nevěříš? Skutečně, tati, věř mi, dostali jsme velkou bednu a v ní byly samé děti, sedí ve vaně. (V bedně byla zabalena malá vana.) Posadil jsem je tam, skutečně. Dobře se na to pamatuji.«[32])

Já: »Nač se pamatuješ?«

Jeník: »Že Hanička jela v bedně, protože jsem to nezapomněl. Čestné slovo!«

Já: »Ale minulý rok jela Hanička přece s námi v kupé.«

[31]) Vystřídává-li téma „Haničky" přímo téma „čunče", chápeme konečně jeho základ. Hanička sama je „čunč", děti jsou čunče!

[32]) Nyní má fantasie. Dovídáme se, že bedna a vana znamenají pro něho totéž, zastupují prostor, ve kterém jsou děti. Všimněme si jeho opětovného ujišťování!

Jeník: »Ale dříve jela s námi vždycky v bedně.«
Já: »Neměla bednu maminka?«
Jeník: »Ano, maminka ji měla!«
Já: »Kde?«
Jeník: »Doma na půdě.«
Já: »Nosila ji snad s sebou?«[33])
Jeník: »Ne! Až nyní pojedeme do Gmundenu, pojede Hanička také v bedně.«
Já: »Jak se vlastně dostala z bedny?«
Jeník: »Vyndali ji.«
Já: »Vyndala ji maminka?«
Jeník: »Já a maminka, potom jsme vstoupili do vozu a Hanička jela na koni a kočí volal hyjé.« Kočí byl na kozlíku. Byl jsi s sebou? Maminka to dokonce ví. Maminka to neví, už to zase zapomněla, ale nic jí neříkej!«
Dávám si všechno opakovat.
Jeník: »Potom Hanička vystoupla.«
Já: »Vůbec ještě nedovedla chodit.«
Jeník: »Pak jsme ji sundali.«
Já: »Jakpak mohla sedět na koni, vždyť minulý rok nedovedla ještě sedět.«
Jeník: »Ale ano, již seděla a křičela »hyjé« a práskala »hyjé, hyjé, hyjé« bičem, který jsem dříve měl. Kůň vůbec neměl střemen a Hanička na něm jela; tati, ale ne snad žertem.«
Co znamená tento nesmysl, na kterém Jeník tak tvrdošíjně lpí? Ó, to není nesmysl, to je parodie a Jeníkova pomsta na otci. Znamená asi toto: Smíš-li si přát, abych uvěřil, že čáp v říjnu přinesl Haničku, ačkoli jsem již v létě na cestě do Gmundenu spatřil matčino veliké břicho, smím žádat, aby jsi věřil mým lžím. Co jiného může znamenat tvrzení, že Hanička již minulé léto jela s nimi do Gmundenu »v bedně«, než že ví o matčině těhotenství? Ohlašuje-li, že se tato cesta v bedně bude opakovat každý

[33]) Bedna je ovšem mateřský život. Otec chce Jeníkovi naznačit, že to chápe. Ani skříňka, ve které byli vysazováni mytičtí hrdinové, počínaje králem Sargonem z Agady, není ničím jiným. — (Dodatek z r. 1927:) Srv. Rankovu studii: Der Mythus von der Geburt des Helden 1909 (II. vyd. 1922).

následující rok, odpovídá to častému způsobu, jakým se vynořuje nějaká nevědomá myšlenka z minulosti, anebo to má zvláštní příčiny a vyjadřuje jeho strach, že by se podobné těhotenství při příští letní cestě mohlo opakovat. Teď jsme se také dověděli, jaká souvislost mu cestu do Gmundenu ztrpčovala a co naznačovala jeho druhá fantasie.

»Později se ho táži, jak se vlastně Hanička po svém zrození dostala do maminčiny postele.«

Teď spustil a počal si dobírat otce.

Jeník: »Hanička už nějak přišla. Paní Krausová (porodní babička) položila ji do postele. Vždyť neuměla chodit. Ale čáp ji nesl v zobáku. Chodit přece nedovedla. (Pokračuje jedním dechem.) Čáp šel až do chodby po schodech, potom zaklepal, a tu všichni spali, a měl správný klíč a otevřel a položil Haničku do t v é[34]) postele, a maminka spala — ne, čáp ji položil do j e j í postele. Byla již úplně noc a potom ji čáp docela položil do postele, vůbec nekopal nohama a potom si vzal klobouk a potom opět odešel. Ne, klobouk neměl.«

Já: »Kdo si vzal klobouk? Snad lékař?«

Jeník: »Potom čáp odešel, šel domů a potom zazvonil a nikdo v domě již nespal. Ale nevypravuj to mamince, ani Toničce (kuchařce). To je tajemství!«

Já: »Máš Haničku rád?«

Jeník: »Ovšem, velmi rád.«

Já: »Bylo by ti milejší, kdyby Hanička nikdy nebyla přišla na svět, nebo je ti milejší, že na světě je?«

Jeník: »Mně by bylo milejší, kdyby nebyla přišla na svět.«

Já: »Proč?«

Jeník: »Aspoň by tak nekřičela, a křik nesnáším.«

Já: »Vždyť přece křičíš sám.«

Jeník: »Hanička přece křičí také.«

Já: »Proč to nesnášíš?«

Jeník: »Protože křičí tak silně.«

Já: »Vždyť vůbec nekřičí.«

Jeník: »Udeří-li ji někdo na nahou zadničku, křičí.«

Já: »Udeřil jsi ji někdy?«

Jeník: »Uhodí-li ji maminka na zadničku, křičí.«

[34]) Ovšemže je to výsměch! Tak jako pozdější prosba, aby otec mamince nic z tohoto tajemství neprozrazoval.

Já: »To nemáš rád?«
Jeník: »Ne... proč? Protože dělá křikem takový rámus.«
Já: »Kdyby ti bylo milejší, aby nebyla na světě, nemáš ji přece vůbec rád.«
Jeník: »Hm, hm« (přisvědčivě).
Já: »Proto jsi si myslil, že by maminka mohla při koupání odtáhnout ruce, potom že by Hanička spadla do vody...«
Jeník (doplňuje): »— a zemřela by.«
Já: »Potom by jsi byl sám s maminkou. A hodný hoch si to přece nepřeje.«
Jeník: »Ale myslit si to smí.«
Já: »Není to však dobré.«
Jeník: »Myslí-li si to, je to přece dobré, abychom to napsali profesorovi.[35])
Později mu říkám: »Víš, až bude Hanička větší a bude dovést mluvit, jistě ji budeš mít radši.«
Jeník: »Ba ne, vždyť já ji mám rád. Až bude na podzim velká, půjdu s ní sám do městských sadů a všechno jí vysvětlím.«
Když mu to chci dále objasňovat, přerušuje mne, pravděpodobně, aby mi vysvětlil, že to není tak hrozné, když Haničce přeje smrt.
Jeník: »Tati, vždyť byla již dávno na světě, i když tady ještě nebyla. U čápa byla přece také na světě.«
Já: »Ne, u čápa přece snad nebyla.«
Jeník: »Kdo ji tedy přinesl? Čáp ji měl.«
Já: »Odkud ji přinesl?«
Jeník: »Inu, od něho.«
Já: »Kdepak ji měl?«
Jeník: »V bedně. V čápí bedně.«
Já: »Jak ta bedna vypadá?«
Jeník: »Rudě, je rudě natřena.« (Krev?)
Já: »Kdopak ti to řekl?«
Jeník: »Maminka — myslil jsem si to — v knize to stálo.«
Já: »Ve které knize?«
Jeník: »V obrázkové knize.« (Dám si přinést jeho první obrázkovou knihu. Tam je obrázek čapího hnízda s čápy na rudém komínu. Toto je ona bedna; ku podivu je na

[35]) **Bravo, Jeníčku! U žádného dospělého bych si nepřál lepší pochopení psychoanalysy.**

témže místě vidět koně, který je kován. Jeník se domnívá, že děti jsou v bedně, poněvadž je nenalézá v hnízdě.)
Já: »Copak s ní čáp dělal?«
Jeník: »Potom sem přinesl Haničku. V zobáku. Víš, čáp, který je v Schönbrunnu, který kouše do deštníku.« (Vzpomínka na malou příhodu v Schönbrunnu.)
Já: »Viděl jsi, jak čáp přinesl Haničku?«
Jeník: »Víš, tehdy jsem přece ještě spal. Ráno nemůže žádný čáp přinést holčičku, ani hošíčka.«
Já: »Proč?«
Jeník: »Nemůže. Čáp nemůže. Víš proč? Aby lidé neviděli, a náhle, když je ráno, je tu holčička.«[36])
Já: »Tehdy jsi byl přece zvědavý, jak to čáp udělal?«
Jeník: »Ó ano.«
Já: »Jak vypadala Hanička, když přišla?«
Jeník (falešně): »Docela bílá a milá. Jako zlatá.«
Já: »Když jsi ji však viděl po prvé, nelíbila se ti přece.«
Jeník: »Ó, velice.«
Já: »Byl jsi přece překvapen, že je tak malinká.«
Jeník: »Ano!«
Já: »Jak byla malá?«
Jeník: »Jako malý čáp.«
Já: »Jak to bylo ještě? Snad jako čunč?«
Jeník: »Ba ne, čunč je mnohem větší... trochu menší, než je Hanička skutečně.«

Předpověděl jsem otci, že bude možné vysvětlit chlapečkovu fobii myšlenkami a přáními, které vznikly při zrození sestřičky, ale opomněl jsem ho upozornit, že dítě je v infantilní sexuální teorii »čunčem«, takže Jeník projde komplexem výmětovým. Z této mé nedbalosti vzniklo přechodné zatemnění léčby. Nyní po nastalém objasnění snaží se otec vyslechnout Jeníka ještě jednou o tomto důležitém bodě.

»Nazítří si dám znovu opakovat příběh, který mně včera vypravoval. Jeník vypravuje: »Hanička jela ve velké bedně do Gmundenu a mamička v kupé a Hanička jela nákladním

[36]) Nezarážejme se nad Jeníkovou nedůsledností. V minulém rozhovoru vyšla z jeho nevědomí najevo nevíra v čápa, která souvisí s jeho rozhořčením nad otcovým tajnůstkářstvím. Nyní se uklidnil a odpovídá oficiálními myšlenkami, kterými si upravil vysvětlení pro četné obtíže, spjaté s hypotésou o čápovi.

vozem v bedně a potom, když jsme byli v Gmundenu, vyndali jsme, já a maminka, Haničku a posadili ji na koně. Kočí byl na kozlíku a Hanička měla minulý bič (t. j. z minulého roku) a práskala koně a pořád říkala: »Hyjé«, a vždycky to bylo veselé a kočí práskal také. — Kočí vůbec nepráskal, ježto Hanička měla bič. — Kočí měl uzdu. Také uzdu měla Hanička. (Jeli jsme vždycky vozem z nádraží domů; Jeník se tu snaží uvést ve shodu skutečnost a fantasii.) V Gmundenu jsme sundali Haničku s koně a ona šla sama po schodech.« (Když byla Hanička minulý rok v Gmundenu, bylo jí 8 měsíců. V předešlém roce, a na to se Jeníkova fantasie zřejmě vztahuje, uplynulo před příjezdem do Gmundenu 5 měsíců těhotenství.)

Já: »Minulý rok tu Hanička již byla.«

Jeník: »Minulý rok jela vozem, ale o rok dříve, když byla u nás na světě .....«

Já: »Již u nás byla?«

Jeník: »Ano, ty jsi přece vždycky přicházel, aby jsi si se mnou vyjel na lodi a Anna ti posluhovala.«

Já: »To však nebylo minulý rok, tehdy přece Hanička ještě vůbec nebyla na světě.«

Jeník: »Ano, tehdy byla na světě. Když nejdříve byla v bedně, dovedla již chodit, říkat již ‚Anna'.« (To dovede teprve 4 měsíce.)

Já: »Ale tehdy přece ještě vůbec nebyla u nás.«

Jeník: »Ano, přece, tehdy byla přece u čápa.«

Já: »Jakpak je Hanička stará?«

Jeník: »Na podzim jí budou dva roky. Hanička tady přece byla, vždyť to víš.«

Já: »A kdy byla u čápa, v čápí bedně?«

Jeník: »Již dávno před tím, než jela v bedně. Již velmi dávno.«

Já: »Jak dlouho dovede tedy Hanička chodit? Když byla v Gmundenu, nedovedla ještě chodit.«

Jeník: »Minulý rok ne, jinak ano.«

Já: »Hanička byla přece jenom jednou v Gmundenu.«

Jeník: »Ne! Byla tam dvakrát; ano, to je správné, velmi dobře se pamatuji. Zeptej se jenom maminky, ta ti to poví.«

Já: »To přece není pravda.«

Jeník: »Ano, to je pravda. Když byla po prvé

v Gmundenu, dovedla chodit a jezdit na koni a později musila být nošena. — Ne, teprve později jezdila na koni a minulý rok ji musili nosit.
Já: »Ale vždyť chodí teprve docela krátkou dobu, v Gmundenu nedovedla chodit.«
Jeník: »Ano, jen si to napiš. Pamatuji se na to docela dobře. — Proč se směješ?«
Já: »Protože jsi šejdíř, protože víš docela dobře, že Hanička byla v Gmundenu jenom jednou.«
Jeník: »Ne, to není pravda. Po prvé jela na koni... a po druhé« (zřejmě je nejistý).
Já: »Byla koněm snad maminka?«
Jeník: »Ne, skutečný kůň. U jednospřežního vozu.«
Já: »Vždyť jsme vždycky jeli vozem dvojspřežním.«
Jeník: »Tak to byl tedy kočár.«
Já: »Co jedla Hanička v bedně?«
Jeník: »Dali jí tam chléb s máslem a slanečka a ředkvičky (gmundenská večeře) a když Hanička jela, tak si chleba namazala máslem a jedla padesátkrát...«
Já: »A Hanička nekřičela?«
Jeník: »Ne!«
Já: »Co tedy dělala?«
Jeník: »Docela klidně uvnitř seděla.«
Já: »Nestrkala?«
Jeník: »Ne, pořád seděla a vůbec se nehnula. Vypila dva velké hrnečky kávy, ráno bylo všechno pryč a svou hromádku nechala v bedně, listy obou ředkviček a nůž na řezání ředkviček; spapala všechno jako zajíc za jednu minutu a byla hotova. To byla švanda. Já a Hanička jsme dokonce jeli společně v bedně, já jsem po celou noc (před dvěma roky jsme jeli skutečně do Gmundenu v noci) spal a maminka jela v kupé. Pořád jsme jeli vlakem, to byla legrace. — Vůbec nejela na koni (nyní je nejistý, poněvadž ví, že jsme jeli vozem dvojspřežním)... seděla ve voze. To je správné, ale já a Hanička jsme jeli docela sami... maminka jela na koni, Karla (naše služebná z minulého roku) jela na druhém... Tati, co ti zde povídám, není ani pravda.«
Já: »Co není pravda?«
Jeník: »Nic. Tati, posadíme ji a mne do bedny[37]) a já budu

[37]) Bedna pro gmundenská zavazadla, která stojí v předsíni.

do bedny lulat. Budu tedy lulat do kalhot, mně na tom vůbec nezáleží, vůbec to není ostuda. Tati, nejde však o žert, ale veselé to je!«
Vypravuje pak příběh, jak přišel čáp, jako včera, jenomže vynechává, že si při odchodu vzal klobouk.
Já: »Kde měl čáp klíč od dveří?«
Jeník: »V kapse.«
Já: »Kdepak má čáp kapsu?«
Jeník: »V zobáku.«
Já: »V zobáku? Ještě jsem neviděl čápa, který by měl v zobáku klíč.«
Jeník: »Jak by se tedy mohl dostat dovnitř? Jak se dostává čáp dveřmi dovnitř? To přece není pravda, já jsem se jen zmýlil, čáp zazvoní a někdo mu otevře.«
Já: »Jakpak zvoní?«
Jeník: »Na zvonek.«
Já: »Jak to dělá?«
Jeník: »Vezme zobák a zazvoní zobákem.«
Já: »A dveře zase zavřel?«
Jeník: »Ne, zavřela je služebná. Ta přece již byla vzhůru, otevřela mu a zavřela.«
Já: »Kde je čáp doma?«
Jeník: »Kde? V bedně, kde má holčičky. Snad v Schönbrunnu.«
Já: »Neviděl jsem v Schönbrunnu žádnou bednu.«
Jeník: »Bude tedy trochu dále. — Víš, jak čáp otevírá bednu? Vezme zobák — bedna je také na klíč — vezme zobák a jedno (jednu polovinu zobáku) nechá otevřené a otevírá takto (ukazuje mi to na zámku psacího stolu). To je přece také držadlo.«
Já: »Není taková holčička pro něho příliš těžká?«
Jeník: »Ba ne.«
Já: »Jeníčku, nevypadá dostavník jako čápí bedna?«
Jeník: »Ano!«
Já: »A nábytkový vůz?«
Jeník: »Uličnický vůz (Gsindelwerkwagen*) také.«

*

*) Gsindelwerk je nadávkou pro nezvedené děti.

»17. dubna. Včera provedl Jeník dlouho zamýšlené předsevzetí a šel na druhou stranu do dvora. Dnes nechtěl, poněvadž právě proti vjezdu stál vůz u nakládacího můstku. Řekl mně:
»Stojí tam vůz, bojím se, že budu škádlit koně a oni upadnou a budou tropit rámus nohama.«
Já: »Jakpak se škádlí koně?«
Jeník: »Když se na ně hubuje, tak se je škádlí, když se křičí: »hyhy«.«[38])
Já: »Škádlil jsi již koně?«
Jeník: »Ano, již častěji. Bojím se, že to udělám, ale pravda to není.«
Já: »Škádlil jsi již v Gmundenu koně?«
Jeník: »Ne!«
Já: »Škádlíš však koně rád.«
Jeník: »Ó ano, velmi rád!«
Já: »Chtěl bys je mrskat?«
Jeník: »Ano!«
Já: »Chtěl bys koně bít tak, jako maminka bije Haničku? To máš přece také rád.«
Jeník: »Koním to přece neškodí, když jsou biti. (To jsem mu kdysi řekl, abych zmírnil jeho strach z mrskání koní.) Kdysi jsem to skutečně udělal. Kdysi jsem měl bič a mrskal jsem koně a ten upadl a dělal rámus nohama.«
Já: »Kdy?«
Jeník: »V Gmundenu.«
Já: »Skutečný kůň? Zapřažený u vozu?«
Jeník: »Byl mimo vůz.«
Já: »Kde tedy byl?«
Jeník: »Já jsem ho držel, aby neutekl.« (To všechno znělo ovšem nepravděpodobně.)
Já: »Kde to bylo?«
Jeník: »U studánky.«
Já: »Kdo ti to dovolil? Nechal ho tam kočí stát?«
Jeník: »Byl to kůň ze stáje.«
Já: »Jak se dostal ke studánce?«
Jeník: »Odvedl jsem ho tam.«
Já: »Odkud? Ze stáje?«

[38]) „Často ho pojal veliký strach, když kočí tloukli koně a křičeli hy.“

Jeník: »Vyvedl jsem ho, poněvadž jsem ho chtěl mrskat.«
Já: »Nebyl ve stáji nikdo?«
Jeník: »Ó ano, Lojza.« (Kočí v Gmundenu.)
Já: »Dovolil ti to?«
Jeník: »Mluvil jsem s ním laskavě a on řekl, že smím.«
Já: »Co jsi mu řekl?«
Jeník: »Zda smím vzít koně, mrskat ho a křičet. Řekl ano.«
Já: »Mrskal jsi ho hodně?«
Jeník: »*Co ti tu povídám, není vůbec pravda.*«
Já: »Co je z toho pravda?«
Jeník: »Nic z toho není pravda, vypravoval jsem ti to jen žertem.«
Já: »Ty jsi nikdy nevyvedl koně ze stáje?«
Jeník: »Ó ne!«
Já: »Přál jsi si to.«
Jeník: »Ó, přál, ano, myslil jsem si to.«
Já: »V Gmundenu?«
Jeník: »Ne, teprve zde. Ráno jsem si to již myslil, když jsem byl úplně oblečen; ne, ráno v posteli.«
Já: »Proč jsi mně to nikdy nevypravoval?«
Jeník: »Nepomyslil jsem na to.«
Já: »Myslil jsi si to, poněvadž jsi se koukal na ulici.«
Jeník: »Ano!«
Já: »Koho bys vlastně rád bil, maminku, Haničku nebo mne?«
Jeník: »Maminku.«
Já: »Proč?«
Jeník: »Chtěl bych ji prostě bít.«
Já: »Kdy jsi viděl, že někdo bije maminku?«
Jeník: »Nikdy jsem to ještě neviděl, nikdy ve svém životě.«
Já: »A přece bys to chtěl dělat. Jak bys to chtěl dělat?«
Jeník: »Rákoskou« (maminka mu častěji hrozí, že ho zbije rákoskou).
»Pro dnešek musím hovor skončit.«
»Na ulici mně Jeník vysvětloval: dostavníky, nábytkové a uhelné vozy jsou vozy s čápími bednami.«
To tedy znamená: těhotné ženy. Bezprostředně předchá-

zející sadistické nápady nemohou nesouviset s naším tématem.

*

»21. dubna. Dnes ráno vypravuje Jeník, že si myslil: V Lainzi byl vlak a jel jsem s lainezkou babičkou k hlavní celnici. Ještě jsi nesešel s mostu a druhý vlak byl již v St. Veit. Když jsi sešel, byl vlak již pryč a my jsme nastoupili.«

»(Včera byl Jeník v Lainzi. Na nástupiště se chodí přes most. S nástupiště je vidět podél trati až do stanice St. Veit. Věc je trochu nejasná. Původně si asi Jeník myslil: odjel prvním vlakem, který jsem propásl, potom přijel z Unter-St. Veit druhý vlak, kterým jsem jel za ním. Část této fantasie o upláchnutí skreslil, takže na konec říká: Oba jsme odjeli teprve druhým vlakem.«

»Tato fantasie souvisí s poslední nevyloženou fantasií, která pojednává o tom, že jsme v Gmundenu ztratili ve vlaku tolik času oblékáním, že vlak s námi ujel.)«

»Odpoledne před domem. Jeník běží náhle do domu, když přichází vůz s dvěma koňmi, na němž nepozoruji nic mimořádného. Táži se ho, co se s ním děje. Praví: »Bojím se, poněvadž jsou koně tak hrdí, že padnou.« (Koně byli kočím vedeni tak pevně na uzdě, že kráčeli krátkými kroky, hlavy vzhůru — měli skutečně hrdou chůzi.)«

»Táži se ho, kdo je vlastně hrdý. On: »Ty, když přicházím k mamince do postele.«

Já: »Přeješ si tedy, abych upadl?«

On: »Ano, abys nahý (myslí: bos jako kdysi Bedříšek) klopýtl o kámen a aby tekla krev, a aspoň budu s maminkou trochu sám. Až přijdeš do bytu nahoru, mohu rychle utéci, abys to neviděl.«

Já: »Pamatuješ se, kdo klopýtl o kámen?«

On: »Ano, Bedříšek.«

Já: »Když Bedříšek upadl, co jsi si myslil?«[39])

On: »Abys upadl o kámen ty.«

Já: »Byl bys tedy rád u maminky?«

On: »Ano.«

Já: »Pročpak vlastně hubuji?«

[39]) **Bedříšek tedy upadl skutečně, což kdysi popíral.**

On: »Nevím.« (!!)
Já: »Proč?«
On: »Protože se zlobíš.«
Já: »To přece není pravda!«
On: »Ano, to je pravda, zlobíš se, vím to. Musí to být pravda.«

»Mé prohlášení, že jenom malí hoši chodí k mamince do postele a velcí spí ve vlastní posteli, neudělalo tedy na něho valný dojem.«

»Domnívám se, že přání »škádlit« koně, t. j. tlouci ho, křičet na něho, nevztahovalo se na maminku, jak udával, nýbrž na mne. Asi jenom předstíral, že jde o maminku, poněvadž se mně k tomu druhému nechtěl přiznat. V posledních dnech je ke mně zvlášť něžný.«

S převahou, kterou snadno získáváme »dodatečně«, opravujeme otce v tom smyslu, že Jeníkovo přání »škádlit« koně je ustrojeno dvojitě, složeno z temného sadistického chtíče, vztahujícího se na matku, a z jasné pomstychtivosti vůči otci. Tato nemohla být znázorněna dříve, než se onen chtíč v souvislosti s komplexem těhotenství dostal na řadu. Při tvorbě fobie z nevědomých myšlenek nastává přece zhuštění; proto cesta analysy nikdy nemůže opakovat vývoj neurosy.

*

»22. dubna. Dnes ráno si Jeník zase něco myslil: »Nějaký uličník jel na vozíčku a přišel průvodčí a kluka úplně vysvlékl a nechal ho tam stát do rána, a ráno dal kluk průvodčímu 50.000 zlatých, aby směl jet vozíčkem.«

»(Proti našemu domu jezdí severní dráha. Na slepé koleji stojí drezina, na které Jeník kdysi viděl jezdit uličníka, a chtěl to dělat také. Řekl jsem mu, že to není dovoleno, jinak že přijde průvodčí. Druhým prvkem fantasie je potlačená tužba po nahotě.)«

Po nějakou dobu již pozorujeme, že Jeníkova obrazotvornost pracuje »ve znamení dopravy« a důsledně pokračuje od koně, táhnoucího vůz, k železnici. Tak se ke každé fobii z chůze po ulici časem přidružuje také strach z jízdy vlakem.

»V poledne se dovídám, že si Jeník celé dopoledne

hrál s gumovou panenkou, kterou nazýval Mařenkou. Otvorem, ve kterém byla kdysi připevněna malá plechová píšťalka, prostrkával malý nožíček a potom jí od sebe trhal nohy, aby nožík vypadával. Služebné řekl, ukazuje mezi nohy panenky: »Podívej se, zde je luláček!«
Já: »Nač jsi si vlastně dnes hrál s panenkou?«
On: »Trhal jsem nohy od sebe, víš proč, protože tam byl nožík, který měla maminka. Strčil jsem jej tam, kde píská hlava, a potom jsem od sebe odtrhl nohy, a tam to vypadlo.«
Já: »Proč jsi od sebe odtrhl nohy? Aby jsi viděl luláček?«
On: »Byl tu přece nejdříve, tu jsem mohl také vidět.«
Já: »Proč jsi tam vsunul nůž?«
On: »Nevím.«
Já: »Jakpak nožíček vypadá?«
Přináší mi jej.
Já: »Myslil jsi si, že je to snad malé dítě?«
On: »Ne, nemyslil jsem si vůbec nic, ale zdá se mi, že čáp kdysi dostal malé dítě — nebo je dostal někdo jiný.«
Já: »Kdy?«
On: »Kdysi. Slyšel jsem to, nebo jsem to vůbec neslyšel, nebo jsem se přeřekl?«
Já: »Co to má znamenat přeřekl?«
On: »Není to pravda.«
Já: »Všechno, co se říká, je trochu pravdou.«
On: »Inu ano, trochu.«
Já (po vhodném přechodu): »Jak jsi si myslil, že přicházejí na svět kuřátka?«
On: »Inu, čáp jim dává růst, čáp dává růst kuřátkům — ne, Pán Bůh.«
Vysvětluji mu, že slepičky kladou vejce a že z vajec zase přicházejí slepičky.
Jeník se směje.
Já: »Proč se směješ?«
On: »Protože se mně líbí, co mi tu vypravuješ.«
Praví, že to již viděl.
Já: »Kdepak?«
Jeník: »U tebe!«
Já: »Kde jsem snášel vejce?«

Jeník: »V Gmundenu jsi snesl vajíčko do trávy a najednou z něho vyskočilo kuřátko. Kdysi jsi snesl vajíčko, vím to, vím to docela určitě. Protože mi to řekla maminka.«
Já: »Zeptám se maminky, zda je to pravda.«
Jeník: »To vůbec není pravda, ale já jsem již kdysi snesl vajíčko a z něho vyskočilo kuřátko.«
Já: »Kde?«
Jeník: »V Gmundenu jsem se položil do trávy, ne poklekl jsem, a děti se tam vůbec na mne nekoukaly a najednou ráno jsem řekl: Hledejte, dětičky, včera jsem snesl vajíčko! A najednou se koukaly, a najednou spatřily vajíčko a z toho vylezl malý Jeníček. Pročpak se směješ? Maminka to neví a Karla to neví, poněvadž nikdo nepřihlížel, a najednou jsem snesl vajíčko a náhle bylo tady. Skutečně. Tati, kdy vyrůstá z vajíčka kuřátko? Když je necháme stát? Musí se to jíst?«
Vysvětluji mu to.
Jeník: »Tak dobře. Nechme je u slepičky, pak vyroste kuřátko. Zabalme je do bedny a pošleme je do Gmundenu.«
Smělým hmatem chopil se Jeník vedení analysy, jelikož rodiče otáleli s objasněním, které bylo již dávno oprávněné, a skvělým příznakovým jednáním s nimi sdělil: »Vizte, tak si představuji porod.« Co řekl služebné o smyslu své hry s hračkou, nebylo upřímné; vůči otci přímo popírá, že chtěl vidět jenom luláček. Když mu otec jako odměnou vypravoval o vzniku kuřátka z vajíčka, sdružují se jeho neuspokojenost, nedůvěra a lepší vědění v báječnou persifláž, která se v jeho posledních slovech zřejmě stupňuje v narážku na sestřiččino narození.
Já: »Nač jsi si hrál s panenkou?«
Jeník: »Říkal jsem jí Mařenko.«
Já: »Proč?«
Jeník: »Protože jsem jí říkal Mařenko.«
Já: »Jak jsi si hrál?«
Jeník: »Prostě jsem o ni pečoval jako o skutečné dítě.«
Já: »Měl bys rád malou holčičku?«
Jeník: »Ó ano, proč ne? Rád bych měl holčičku, ale maminka nesmí dostat žádnou, nepřeji si to.«
(Již často se takto vyslovil. Bojí se, že by byl třetím dítětem zkrácen ještě více.)

Já: »Vždyť dítě dostává jenom žena.«
Jeník: »Já dostanu holčičku.«
Já: »Odkud ji dostaneš?«
Jeník: »Inu od čápa. Vytáhne holčičku a holčička snese najednou vajíčko a z vajíčka potom vyleze ještě jedna Hanička, ještě jedna Hanička. Z Haničky vyleze ještě jedna Hanička. Ne, vyleze jedna Hanička.«
Já: »Rád bys měl holčičku?«
Jeník: »Ano, příští rok jednu dostanu, bude se jmenovat Hanička.«
Já: »Pročpak nemá dostat holčičku maminka?«
Jeník: »Protože já chci jednou holčičku.«
Já: »Ty však nemůžeš dostat holčičku.«
Jeník: »Ó ano, hošík dostane holčičku a holčička dostane hošíka.[40])
Já: »Hošík nedostává dětí. Děti dostávají jenom ženy, maminky.«
Jeník: »Pročpak ne?«
Já: »Protože to Pán Bůh tak zařídil.«
Jeník: »Pročpak nedostaneš ty žádné? Ó ano, jistě dostaneš jedno dítě, musíš jenom čekat.«
Já: »Mohl bych čekat dlouho.«
Jeník: »Já ti přece patřím.«
Já: »Ale maminka tě přinesla na svět. Náležíš proto mamince a mně.«
Jeník: »Náleží Hanička mně nebo mamince?«
Já: »Mamince.«
Jeník: »Ne, mně. Pročpak ne mně a mamince?«
Já: »Hanička patří mně, mamince a tobě.«
Jeník: »No tak!«
Dítěti ovšem chybí podstatný kus v chápání sexuálních vztahů, pokud neobjevilo ženské pohlavní ústrojí.

*

»24. dubna poučili jsme já i moje paní Jeníka potud, že děti rostou v mamince a potom za velkých bolestí přicházejí na svět tlačením jako ‚čunč'.«
»Odpoledne jsme před domem. Zřejmě se mu ulevilo, běhá

[40]) Opět kus infantilní sexuální teorie s netušeným smyslem.

za vozy a jenom okolnost, že si netroufá odběhnout z blízkosti vrat, případně že se nedá přimět k žádné delší procházce, prozrazuje zbytek úzkosti.«

»25. dubna strká Jeník hlavou do mého břicha, což již dříve kdysi udělal. Táži se ho, zda je kozou.«

Praví: »Ano, beranem.« — »Kde jsi viděl berana?«

On: »V Gmundenu, Bedříšek jednoho měl.« (Bedříšek měl malou živou ovečku na hraní.)

Já: »O beránkovi mně musíš vypravovat, co dělal.«

Jeník: »Víš, slečna Mařenka (učitelka, která bydlila v domě) posazovala Haničku vždycky na beránka, pak nemohl beránek vstát, a nemohl trkat. Jdeme-li k němu, trká ovšem, protože má rohy. Bedříšek ho vodí na šňůře a přivazuje ho ke stromu. Vždycky ho přivazuje ke stromu.«

Já: »Trkl tě beránek?«

Jeník: »Skočil na mne, Bedříšek mne tam jednou dal... kdysi jsem tam šel a nic jsem nevěděl a náhle na mne skočil. To bylo tak veselé. — Vůbec jsem se nezalekl.«

To jistě není pravda.

Já: »Máš tatínka rád?«

Jeník: »Ó ano.«

Já: »Snad ani ne?«

Jeník si pohrává s malým koníčkem. V tomto okamžiku koníček upadl. Jeník křičí: »Koníček upadl! Vidíš, jaký tropí rámus!«

Já: »Něco tě na tatínkovi mrzí, že ho má maminka ráda.«

Jeník: »Ne.«

Já: »Proč tedy vždycky pláčeš, když mně maminka dává hubičku? Protože žárlíš?«

Jeník: »To ano.«

Já: »Copak bys dělal, kdybys byl tatínkem?«

Jeník: »A ty Jeník? — Každou neděli bych s tebou jezdil do Lainze, ne, také každý všední den. Kdybych byl tatínek, byl bych velice hodný.«

Já: »Co bys dělal s maminkou?«

Jeník: Vzal bych ji s sebou do Lainze.«

Já: »A co ještě?«

Jeník: »Nic.«

Já: »Proč tedy tak žárlíš?«

Jeník: »To nevím.«

Já: »V Gmundenu jsi také žárlil?«
Jeník: »V Gmundenu ne (to není pravda). V Gmundenu jsem měl své věci, zahradu jsem tam měl a také děti.«
Já: »Pamatuješ se, jak kravička dostala telátko?«
Jeník: »Ó ano, přijelo vozem (— to mu tehdy asi řekli v Gmundenu; také rána proti teorii o čápovi —), a jiná kráva je vytlačila ze zadničky.« To je již plodem poučení, které se snaží uvést v soulad s vozíčkovou teorií.
Já: »To není pravda, že přijelo vozíčkem; přišlo z krávy, která byla ve stáji.«
Jeník to popírá, říká, že ráno spatřil vůz. Upozorňuji ho, že mu pravděpodobně vypravovali, že telátko přijelo vozem. Konečně připouští: »Pravděpodobně mně to vypravovala Berta, nebo ne — nebo snad domácí. Byl při tom a byla přece noc, přesto je pravda, co ti říkám, nebo se mi zdá, že mně to neřekl nikdo, myslil jsem si to v noci.«
Telátko bylo, nemýlím-li se, odvezeno vozem; odtud záměna.
Já: »Proč jsi si nemyslil, že je přinesl čáp?«
Jeník: »To jsem si nechtěl myslit.«
Já: »Ale že Haničku přinesl čáp, jsi si myslil?«
Jeník: »Ráno (v den porodu) jsem si to myslil. — Tati, byl pan Reisenbichler (domácí) při tom, když přišlo telátko od krávy?«[41])
Já: »Nevím. Co myslíš?«
Jeník: »Myslím, že ano... Tati, viděl jsi již častěji, jak má kůň něco černého u úst?«
Já: »Viděl jsem to již častěji na ulici v Gmundenu.«[42])
Já: »V Gmundenu jsi byl často u maminky v posteli?«
Jeník: »Ano.«
Já: »A pak jsi si myslil, že jsi tatínkem.«
Jeník: Ano.«
Já: »A pak jsi se tatínka bál?«
Jeník: »Víš přece všechno, já jsem nic nevěděl.«
Já: »Když Bedříšek upadl, myslil jsi si, kdyby jen tak

[41]) Jeník, který má proč nedůvěřovat sdělením dospělých, uvažuje zde, zda je domácí důvěryhodnější než otec.
[42]) Souvislost je tato: Vypravování o tom černém u úst koní mu otec nechtěl dlouho věřit, až se konečně potvrdila správnost.

padl tatínek, a když tě trkl beránek, jen kdyby tak trkl tatínka. Vzpomínáš si ještě na pohřeb v Gmundenu?« (První pohřeb, který Jeník viděl. Často si na něj vzpomíná, bezpochyby jde o krycí vzpomínku.)
Jeník: »Ano, co tu bylo?«
Já: »Tehdy jsi si myslil, kdyby otec zemřel, byl bys tatínkem.«
Jeník: »Ano.«
Já: »Kterých vozů se vlastně ještě bojíš?«
Jeník: »Všech.«
Já: »To přece není pravda.«
Jeník: »Kočárů, jednospřežních vozů ne. Dostavníků, vozů na zavazadla, ale jenom tehdy, když jsou plné, jsou-li však prázdné, ne. Je-li to kůň a má-li velký náklad, bojím se. A jsou-li to dva koně a mají-li velký náklad, nebojím se.«
Já: »Dostavníků se bojíš, protože je tam tolik lidí?«
Jeník: »Poněvadž je na střeše tolik zavazadel.«
Já: »Nebyla maminka, když dostala Haničku, také docela plná?«
Jeník: »Maminka bude opět zcela plná, jestliže zase jednou bude mít jedno dítě, až zase jedno poroste, až zase bude jedno uvnitř.«
Já: »To bys měl tedy rád.«
Jeník: »Ano.«
Já: »Řekl jsi, že si nepřeješ, aby maminka dostala ještě jedno dítě.«
Jeník: »Tak tedy již nebude naplněna. Maminka řekla, že když maminka žádné nechce, ani Pán Bůh si je nepřeje. Nebude-li si maminka žádné přát, nedostane je.« (Jeník se ovšem včera také ptal, zda jsou v mamince ještě děti. Řekl jsem mu, že ne, když Pán Bůh nechce, ani to v ní neporoste.)
Jeník: »Ale maminka mně řekla, že když nechce, žádné již neporoste a ty říkáš, že když nechce Pán Bůh.«
Říkám mu tedy, že je tomu tak, jak jsem pravil, načež on podotýká: »Byl jsi přece při tom? Zajisté to víš lépe.« — Tázal se tedy maminky a ta vytvořila soulad, prohlašujíc, že když ona nechce, nechce ani Pán Bůh.[43])

[43]) Ce que femme veut, Dieu veut (Co si přeje žena, přeje si Pán Bůh). Bystrý Jeník tady zase objevil vážný problém.

Já: »Mně se zdá, že si přeješ, aby maminka dostala dítě?«
Jeník: »Ale mít je nechci.«
Já: »Ale přeješ si je.«
Jeník: »Přeji, ano.«
Já: »Víš, proč si je přeješ? Protože bys byl rád tatínkem.«
Jeník: »Ano... jak je to?«
Já: »Co?«
Jeník: »Tatínek přece nedostane dítě, jak je to tedy, kdybych byl rád tatínkem.«
Já: »Chtěl bys být tatínkem a ženat s maminkou, chtěl bys být tak velký jako já a mít knírek a přál by sis, aby maminka dostala dítě.«
Jeník: »Tati, a až budu ženat, dostanu jenom jedno, budu-li chtít, budu-li ženat s maminkou, a když dítě nechci, nechce ani Pán Bůh, když jsem se oženil.«
Já: »Byl bys rád ženat s maminkou?«
Jeník: »Ó ano.«
Je zřejmé, že štěstí ve fantasii je ještě rušeno nejistotou o otcově úloze a pochybami o tom, zda může rozhodovat o dostávání dětí.

*

»Navečer téhož dne povídá mně Jeník, když je dáván do postele: »Tati, víš, co teď dělám, teď mluvím ještě do desíti hodin s Mařenkou, která je u mne v posteli. Vždycky jsou moje děti u mne v posteli. Můžeš mně říci, jak to je?« — Jelikož je velmi ospalý, slibuji mu, že si to zítra napíšeme a on usíná.«
»Z dřívějších záznamů je zřejmé, že Jeník od svého návratu z Gmundenu má pořád fantasie o svých »dětičkách«, hovoří s nimi atd.[44])
»26. dubna se ho tedy táži, pročpak stále mluví o svých dětech.«
Jeník: »Proč? Protože bych tak rád měl dětičky, ale nikdy si to nepřeji, nechci je mít.[45])

[44]) Není důvodu, abychom tu u Jeníka předpokládali ženský rys touhy po dětech. Jelikož jako dítě měl blažené zážitky s matkou, opakuje je nyní v činné úloze, při čemž musí hrát matku.
[45]) Nápadný rozpor je mezi fantasií a skutečností přát si a mít. Ví,

Já: »Vždycky sis představoval, že Berta, Olga atd. jsou tvé děti?«
Jeník: »Ano, František, Bedříšek a také Pavel (jeho přítel v Lainzi) a Láda.« Fingované jméno. Jeho miláček, o kterém mluví nejčastěji. — Podotýkám, že tato Láda neexistuje teprve několik dní, od doby posledního poučení (24. dubna), nýbrž déle.
Já: »Kdo je Láda? Je v Gmundenu?«
Jeník: »Ne.«
Já: »Je vůbec nějaká Láda?«
Jeník: »Ano. Znám ji.«
Já: »Kteroupak?«
Jeník: »Tuto, kterou mám.«
Já: »Jakpak vypadá?«
Jeník: »Jak? Černé oči, černé vlasy... Kdysi jsem ji potkal (v Gmundenu) s Mařenkou, když jsem šel do města.«
Když žádám bližší údaje, ukazuje se, že je to vynalezeno.[46])
Já: »Myslil sis tedy, že jsi maminkou?«
Jeník: »Také jsem skutečně maminkou byl.«
Já: »Copak jsi dělal s dětmi?«
Jeník: »Nechal jsem je spát u sebe, holčičky i hošíky.«
Já: »Každý den?«
Jeník: »Inu ovšem.«
Já: »Mluvil jsi s nimi?«
Jeník: »Když se všechny děti nevešly do postele, položil jsem některé na pohovku a některé do kočárku; když některé ještě zbyly, odnesl jsem je na půdu a položil do bedny, tam byly ještě děti, a položil jsem je do druhé bedny.«
Já: »Čápí bedny stály tedy na půdě?«
Jeník: »Ano.«
Já: »Kdy jsi dostal ty děti? Byla Hanička již na světě?«
Jeník: »Ano, již dlouho.«

že ve skutečnosti je děckem a jiné děti by ho tedy jenom rušily, ve fantasii je matkou a potřebuje dětí, se kterými by mohl opakovat něžnosti, které sám prožil.

[46]) Je také možné, že si Jeník z nějakého nahodilého setkání v Gmundenu vytvořil ideál, který ostatně barvou očí a vlasů je utvořen podle matky.

Já: »Ale od koho sis myslil, že jsi tyto děti dostal?«
Jeník: »I n u, o d s e b e.«[47])
Já: »Tehdy jsi přece ještě vůbec nevěděl, že děti pocházejí od člověka.«
Jeník: »Myslil jsem si, že je přinesl čáp.«
(Zřejmě lež a vytáčka.)[48])
Já: »Včera byla u tebe Markéta, ale přece již víš, že hoch nemůže mít děti.«
Jeník: »Inu ano, ale přece si to myslím.«
Já: »Jak jsi se dostal ke jménu Láda? Tak se přece nejmenuje žádná holčička. Snad Lotka?«
Jeník: »Ba ne, Láda. Nevím, ale je to přece hezké jméno.«
Já (žertovně): »Myslíš snad čoko l á d a?«
Jeník (ihned): »Ne, safa l á d a.[49]) Protože jím tak rád vuřty, také salám.
Já: »Jeníku, nevypadá safaláda jako čunč?«
Jeník: »Ano!«
Já: »Jakpak vypadá čunč?«
Jeník: »Je černý. Víš (ukazuje na mé obočí a knírek), jako to a to.«
Já: »Jak ještě? Kulatý jako safaláda?«
Jeník: »Ano.«
Já: »Když jsi seděl na hrnku a vyšel nějaký čunč, myslil jsi si, že dostáváš dítě?«
Jeník (směje se): »Ano, již v ulici** a také zde.«
Já: »Víš, jak upadly dostavníkové koně? Takový vůz přece vypadá jako dětská bedna, a když černý kůň upadl, bylo to tak...«
Jeník (doplňuje): »Jako když někdo dostává dítě.«
Já: »A co jsi si myslil, když dělal rámus nohama?«
Jeník: »Inu, když si nechci sednout na hrnek a raději bych si hrál, pak dělám takový rámus nohama.« (Dupá nohama.)
»Proto ho velmi zajímalo, zda lidé dostávají děti r á d i nebo n e r a d i.«
»Jeník si dnes neustále hraje na nakládání a skládání be-

[47]) Jeník nemůže odpovědět jinak než se stanoviska autoerotismu.
[48]) Jsou to děti fantasie, t. j. onanie.
[49]) „Safaláda = druh salámu. Má paní vypráví, že její teta často říkává sofiláda, a Jeník to možná slyšel."

den, přeje si také za hračku žebřiňák s takovými bednami. Ve dvoře hlavní celnice proti nám zajímalo ho nejvíce skládání a nakládání zboží na vozy. Nejprudčeji se zalekl, když jeden vůz byl naplněn a měl odjet. »Koně upadnou«[50]). Dveře kůlny hlavní celnice nazýval »dírkami« (první, druhá, třetí... dírka). Nyní říká »zadní dírka«. »Úzkost zmizela téměř úplně, Jeník se chce jenom zdržovat v blízkosti domu, aby měl kam ustoupit, kdyby se bál. Nikdy však již neprchá do domu, vždycky zůstává na ulici. Jak známo, propukla choroba tak, že se na procházce s pláčem obrátil, a když jsme ho po druhé donutili, aby šel na procházku, šel jenom ke stanici městské dráhy „u hlavní celnice”, odkud je ještě vidět náš byt. Při ženině porodu byl ovšem od ní separován, a nynější úzkost, která mu brání, aby se nevzdaloval od domu, je ještě tehdejší touhou.«

*

»30. dubna. Jelikož si Jeník opět hraje se svými pomyslnými dětmi, říkám mu: »Jak to přijde, že tvoje děti ještě žijí? Víš přece, že hoch nemůže vůbec dostat děti.«
Jeník: »To vím. Dříve jsem byl maminkou, nyní jsem tatínkem.«
Já: »A kdo je maminkou těchto dětí?«
Jeník: »Inu maminka, a ty jsi dědečkem.«
Já: »Chtěl bys být tedy veliký, ženat s maminkou, a ta by pak měla dostat děti.«
Jeník: »Ano. To bych si přál, a Lainezká (má matka) je pak babičkou.«
Všechno dobře dopadne. Malý Oidipus nalezl šťastnější řešení, než je předepsáno osudem. Přeje otci, místo aby ho odstranil, totéž štěstí, které požaduje pro sebe; povyšuje ho na dědečka a ožení ho také s vlastní matkou.

*

1. května přichází Jeník v poledne ke mně a praví: »Víš co? Napíšeme něco profesorovi.«

[50]) Nenazýváme porod „slehnutím“?

Já: »Copak?«

Jeník: »Dopoledne jsem byl se všemi svými dětmi na záchodě. Nejdříve jsem dělal čunč a lulu a ony přihlížely. Potom jsem je posadil na mísu, ony dělaly lulu a čunč a já jsem jim vytíral zadničku papírem. Víš proč? Protože bych tak rád měl děti, pak bych dělal všechno, dával bych je na záchod, utíral bych jim zadničku, prostě všechno, co se dělá s dětmi.«

Po doznání této fantasie je sotva možné popírat libost, která je pro Jeníka spjata s vyměšovacími funkcemi.

»Odpoledne si po prvé troufá jít do městských sadů. Jelikož je prvního května, jezdí asi méně vozů než jindy, přece však dosti takových, kterých se dotud bál. Je velice hrd na svůj výkon a po svačině musím s ním jít ještě jednou do sadů. Na cestě potkáváme dostavník, který mně ukazuje: »Pohleď, to je vůz s čápímí bednami!« Když půjde zítra, jak jsme zamýšleli, se mnou do sadů, můžeme považovat chorobu za vyléčenu.«

»2. května ráno přichází Jeník: »Ty, dnes jsem si něco myslil.« Nejdříve to zapomněl, později vypravuje se značným vnitřním odporem: »*Přišel instalatér a nejdříve mně kleštěmi odebral zadničku a potom mně dal jinou a potom luláček. Řekl: Ukaž zadničku a musil jsem se obrátit a odebral ji a potom řekl: Ukaž luláček.*«

Otec chápe, jakou povahu má tato fantasie přání, a ani na okamžik nepochybuje o jediném přípustném výkladu.

Já: »Dal ti v ě t š í luláček a v ě t š í zadničku.«

Jeník: »Ano.«

Já: »Takové, jaké má tatínek, protože bys byl rád tatínkem?«

Jeník: »Ano, a takový knírek jako ty bych chtěl mít také a takové chlupy.« (Ukazuje na chlupy mých prsou.)

»Výklad fantasie, kterou nedávno vyprávěl: »Přišel instalatér a odšrouboval vanu a strčil mně do břicha vrták«, třeba tedy poopravit takto: Velká vana znamená »zadničku« a vrták nebo šroubovák, jak jsem již tehdy vyložil, luláček.[51]) Jsou to totožné fantasie. Zde získáváme nový pří-

[51]) Snad smím podotknout, že slovo „Bohrer" (vrták) bylo také voleno, poněvadž je tu vztah k slovu „geboren" (narozen), „Geburt" (narození). Dítě tedy možná nerozeznává mezi „gebohrt" (vrtán) a

stup k Jeníkově strachu z velké vany, který se ostatně také již zmenšil. Je mu nemilé, že jeho »zadnička« je příliš malá pro velkou vanu.«

V následujících dnech se často ujímá slova matka, aby projevila radost nad vyléčením hošíka.

*

Otcův dodatek o týden později:

»Vážený pane profesore! Chtěl bych Jeníkův chorobopis ještě doplnit takto:

1. Úleva po prvním poučení nebyla tak úplná, jak jsem ji snad vylíčil. Jeník chodil ovšem na procházky, ale jenom nuceně a s velikým strachem. Jednou šel se mnou až ke stanici »u hlavní celnice«, odkud je ještě vidět byt a dále se nehnul.

2. Ad: malinová šťáva, puška (Schiessgewehr). Malinovou šťávu dostává Jeník při zácpě. »Schiessen« (střílet) a »Scheissen« (srát) je záměna slov, která je také jemu běžná.

3. Když byl Jeník vystěhován z naší ložnice a dostal vlastní pokoj, byly mu přibližně 4 roky.

4. Je tu ještě zbytek, který se již neprojevuje strachem, nýbrž normálním naléhavým ptaním. Otázky se ponejvíce týkají toho, z čeho se zhotovují věci (elektriky, stroje atd.), kdo je dělá atd. Pro většinu otázek je příznačné, že se Jeník táže, třeba si již sám na ně odpověděl. Chce se jenom ujistit. Když mne kdysi příliš unavil otázkami a já jsem mu řekl: »Copak myslíš, že ti mohu odpovědět na všechno, co se ptáš?«, odvětil: »Inu, myslil jsem si, že když jsi věděl to o tom koni, víš také toto.«

5. O chorobě mluví Jeník již jenom historicky: »Tehdy, když jsem měl tu hloupost.«

6. Nevyřešený zbytek je, že si Jeník láme hlavu otázkou, co má otec co dělat s dítětem, když je přece na svět přináší

„geboren“ (narozen). Přijímám tuto domněnku, kterou mně sdělil znalý kolega, nemohu však říci, zda je tu hlubší všeobecná souvislost, nebo zda jde o využití jazykové náhody, která je zvláštností němčiny. Také Prometheus (Pramantha), tvůrce lidí, je etymologicky „vrtákem“. Srv. Abraham, Sen a mytus. „Schriften zur angewandten Seelenkunde“, seš. 4., 1908.

matka. Usuzuji na to z otázek jako: »Patřím také t o b ě, že ano?« (Totiž nejen matce.) Není mu jasné, jak to přijde, že náleží také mně. Nemám však přímého důkazu, že by byl, jak Vy se domníváte, naslouchal souloži rodičů.
7. Uveřejníte-li chorobopis, měl byste snad upozornit na prudkost úzkosti, jelikož by lidé jinak mohli říci: »Kdyby ho byli jenom řádně zpráskali, jistě by byl chodil na procházky.«

*

Uzavírám popis poznámkou: Poslední Jeníkovou fantasií byla také překonána úzkost, která pramenila z kastračního komplexu, trapné očekávání se proměnilo v blaženost. Ano, lékař, instalatér, atd. přijde, odejme pyj, ale jenom proto, aby jej nahradil větším. Ostatně náš malý badatel asi časně nabyl zkušenosti, že všechno vědění je částečné a že na každém stupni zůstává nerozřešený zbytek.

3

Epikrisis

Třemi směry nyní prozkoumám pozorování vývoje a rozřešení fobie sotva pětiletého hošíka: za prvé, jakou měrou potvrzuje věty, které jsem r. 1905 vyslovil ve »Třech úvahách o sexuální teorii«; za druhé, čím může přispět k pochopení této tak často se vyskytující choroby; za třetí, co z něho můžeme získat pro objasnění dětského duševního života a pro kritiku záměrů naší výchovy.

1

Mám dojem, že obraz dětského pohlavního života, jak se nám jeví z pozorování Jeníčka, velmi dobře se shoduje s popisem, který jsem podal ve své sexuální teorii na základě psychoanalytického zkoumání dospělých lidí. Nežli však počnu zjišťovat podrobnosti této shody, musím se vypořádat s dvěma námitkami, které se vynořují proti zužitkování této analysy. První praví: Jeník není normálním dítětem, nýbrž, jak nás právě poučuje následek, totiž jeho onemocnění, je malý »zatíženec« s vlohami k neurose a proto je nepřípustné přenášet závěry, které snad platí pro něho, na jiné, normální děti. Touto námitkou, která význam pozorování jenom omezuje, ale úplně neodstraňuje, budu se zabývat později. Druhá a přísnější námitka praví, že vůbec nemá objektivní ceny analysa dítěte, prováděná otcem, který je zaujatý m ý m i teoretickými názory a s m ý m i předsudky přikročuje k práci. Dítě je samozřejmě velkou měrou sugestibilní, otcem snad mnohem více než kteroukoli jinou osobou; všechno si prý dá otcem vnutit z vděčnosti za to, že se jím tolik zabývá, jeho výpovědi nic nedokazují a co vytváří v nápadech, fanta-

siích a snech, nese se ovšem směrem, do kterého bylo tlačeno všemi prostředky. Krátce, všechno je zase jednou »sugescí« a její odhalení je u dítěte ještě mnohem snazší, než u dospělého.

Je to podivné. Pamatuji se, když jsem se před 22 lety počal vměšovat do vědeckých sporů, s jakým výsměchem starší generace neurologů a psychiatrů tehdy přijímala tvrzení o sugesci a jejích následcích. Od té doby se situace podstatně změnila; odpor se převrátil v přílišnou ochotu, a to nejen následkem vlivu, kterého v tomto desítiletí nabyly práce Liébeaultovy, Bernheimovy a jejich žáků, nýbrž také proto, že mezitím bylo objeveno, kolik myšlení si lze ušetřit, použijeme-li hesla »sugesce«. Vždyť přece nikdo neví, ani se nesnaží vědět, čím sugesce jest, odkud pochází a kdy se dostavuje; stačí, že všechno, co je nám v psychickém životě nepohodlné, smíme nazývat »sugescí«.

Nesdílím oblíbený teď názor, že výpovědi dětí jsou naprosto libovolné a nespolehlivé. Libovůle v psychickém dění vůbec neexistuje; nespolehlivost v dětských výpovědích pramení z jejich přemocné fantasie, tak jako nespolehlivost výpovědí dospělých lidí z jejich přemocných předsudků. Jinak ani dítě bez důvodu nelže a celkem je pravdomluvné spíše než lidé dospělí. Kdybychom naprosto zamítli všechny Jeníčkovy údaje, těžce bychom mu křivdili; můžeme přece docela zřetelně rozeznávat, kde následkem odporu falšuje nebo něco zadržuje, kde sám nerozhodný přisvědčuje otci, — toto nemusíme uznávat za průkazné, — a kde osvobozen od tlaku překypuje sdělováním toho, co je jeho vnitřní pravdou a co dotud věděl sám. Větších jistot neskýtají ani údaje dospělých lidí. Pouze litujeme, že v žádném popise provedené psychoanalysy nelze vylíčit dojmy, kterých jsme nabyli při jejím provádění, že nikdo se nemůže úplně přesvědčit čtením, nýbrž toliko vlastním zážitkem. Ale tento nedostatek lpí na analysách dospělých stejnou měrou.

Rodiče popisují Jeníčka jako veselé, upřímné dítě, a takovým se také asi stal výchovou, kterou mu rodiče poskytli a která v podstatě záležela v opomíjení obvyklých hříchů naší výchovy. Pokud se mohl s radostnou naivností oddá-

vat svému badání, aniž tušil konflikty, které z něho brzy vzejdou, otevřeně se také rodičům svěřoval, a pozorování z doby, která předcházela fobii, jsou nepochybná a nezávadná. V době choroby a analysy počínají neshody mezi tím, co říká, a tím, co si myslí, které zčásti vznikají z toho, že na něho doléhá nevědomý materiál, který nedovede najednou zvládnout, a zčásti z obsahových překážek, prýštících z jeho poměru k rodičům. Tvrdím, že jsem nestranný, jestliže usuzuji, že ani tyto nesnáze nebyly větší, než bývají v tolika jiných analysách dospělých lidí.

Průběhem analysy musí se mu ovšem říci mnohé, co sám říci nedovede, je potřebí mu vnuknout myšlenky, které se u něho ještě vůbec neprojevily, a obrátit jeho pozornost oním směrem, ze kterého otec očekává to, co má přijít. To oslabuje průkazní sílu této analysy; ale v každé postupujeme takto. Psychoanalysa není vědeckým zkoumáním bez tendence, nýbrž therapeutickým zákrokem; sama nechce nic dokazovat, nýbrž jenom něco změnit. V psychoanalyse lékař pokaždé vzbuzuje v pacientovi vědomé představy o tom, co může očekávat, s jejichž pomocí má být s to, aby nevědomé poznal a pochopil, někdy hojnější, někdy skromnější měrou. Jsou prostě případy, které vyžadují větší, a jiné, které vyžadují menší pomoci. Bez takové pomoci se neobejde nikdo. Co na příklad můžeme vyléčit sami na sobě, jsou lehké poruchy, nikdy neurosa, která se postavila proti našemu *já* jako něco cizího; abychom je zvládli, potřebujeme druhého člověka, a pokud druhý může pomoci, je neurosa vyléčitelná. Je-li podstatou nějaké neurosy, že se nemocný odvrací od »druhého« člověka, což asi karakterisuje stavy, které shrnujeme názvem dementie praecox, nemůžeme je právě proto svým úsilím vyléčit. Uznáváme tedy, že dítě pro nepatrný vývoj svých intelektuálních soustav potřebuje obzvláště silné pomoci. Avšak co lékař sděluje pacientovi, samo přece pochází z analytických zkušeností, a je skutečně postačujícím důkazem, jestliže tímto lékařským zásahem nalézáme souvislost patogenního materiálu a docilujeme jeho rozřešení.

A přece náš malý pacient také v analyse prokázal dostatek samostatnosti, abychom ho mohli osvobodit od ver-

diktu, že jde o »sugesci«. Svých dětských sexuálních teorií užívá na svůj materiál jako všechny děti, aniž k tomu dostal podnět. Tyto teorie jsou dospělému člověku příliš odlehlé; v tomto případě jsem dokonce přímo opominul připravit otce na to, že Jeníkova cesta k tématu narození povede výmětovým komplexem. Co se následkem mé nedbalosti stalo temnou částí analysy, bylo pak aspoň dobrým svědectvím pro pravost a samostatnost Jeníkova myšlení. Najednou se zabýval »čunčem«, aniž domněle sugerující otec mohl chápat, jak k tomu dospěl a co z toho má vzejít. Stejně malý podíl má otec na rozvoji obou fantasií o instalatérovi, které vycházejí z časně získaného »komplexu kastračního«. Musím se zde přiznat, že jsem otci očekávání této souvislosti úplně zamlčel, z teoretického zájmu, jen abych neoslabil průkazní sílu dokladu, který jinak získáváme obtížně.

Při dalším zahloubání do podrobností analysy našli bychom hojně nových dokladů Jeníkovy nezávislosti na »sugesci«, ale končím tu vyřizování první námitky. Vím, že ani touto analysou nepřesvědčím nikoho, kdo se nechce nechat přesvědčit, pokračuji ve zpracování tohoto pozorování pro ony čtenáře, kteří již nabyli přesvědčení o objektivnosti nevědomého patogenního materiálu, a vyslovuji jenom příjemnou jistotu, že jejich počet stále stoupá.

*

Prvním rysem Jeníčkova sexuálního života je obzvláště živý zájem o jeho »luláček«, jak je tento orgán nazýván podle oné z obou svých funkcí, která je sotva méně důležitá a nedá se obejít v dětské jizbě. Tento zájem z něho činí badatele; objevuje, že lze podle existence nebo chybění luláčku rozeznávat živé a neživé. U všech živých bytostí, které považuje za sobě podobné, předpokládá tuto významnou část těla, studuje ji na velkých zvířatech, tuší ji u obou rodičů a ani očité shlédnutí mu nebrání, aby nestanovil její existenci u právě narozené sestřičky. Příliš by otřáslo jeho, tak říkajíc, »světovým názorem«, kdyby se měl rozhodnout, že se u bytosti jemu podobné obejde bez luláčku; bylo by to stejné, jako kdyby byl odňat přímo

jemu. Matčina hrozba, která se netýkala ničeho menšího, než ztráty luláčku, je proto pravděpodobně co nejrychleji zatlačena do pozadí a může účinkovat teprve později. Matka zasáhla proto, poněvadž si dotekem tohoto údu rád vyvolával pocity slasti; hošík započal s nejobvyklejším a — nejnormálnějším způsobem autoteoretické sexuální činnosti.

Způsobem, který Alfred Adler velmi vhodně nazval »prolínáním pudů«[52]), spojuje se slast z vlastního pohlavního údu s touhou po vidění, vyvinutou aktivně i pasivně. Hošík se snaží spatřit luláček jiných osob, rozvíjí sexuální zvídavost a rád ukazuje vlastní luláček. Jeden jeho sen z první doby potlačení obsahuje přání, aby mu jedna z jeho malých přítelkyň pomáhala při lulání, tedy se účastnila tohoto pohledu. Sen svědčí o tom, že přání do té doby bylo nepotlačené, a pozdější sdělení potvrzuje, že bývalo ukojováno. Aktivní směr sexuální touhy po hledění spojuje brzy s určitým motivem. Vyjadřuje-li opětovně vůči otci i matce politování, že ještě nikdy neviděl jejich luláčky, pravděpodobně ho k tomu nutká potřeba srovnávat. *Já* zůstává měřítkem, kterým měříme svět; poznáváme jej neustálým srovnáváním s vlastní osobou. Jeník zpozoroval, že velká zvířata mají mnohem větší luláčky než on; předpokládá stejný poměr také u svých rodičů a chtěl by se přesvědčit. Maminka, praví, má dozajista luláček »jako kůň«. Při tom se utěšuje tím, že luláček poroste s ním; je to jako by se dětské přání být velikým vrhlo na pohlavní ústrojí.

V Jeníčkově pohlavní konstituci je tedy genitální oblast onou erogenní oblastí, která mu od počátku skýtá nejvíce slasti. Mimo ni máme svědectví jenom ještě o libosti vyměšovací, spjaté s otvory močové roury a konečníku. Když ve své poslední fantasii štěstí, kterou je jeho nemoc překonána, má děti, které vodí na záchod, dává lulat a kterým vytírá zadničku, se kterými krátce »dělá všechno, co se s dětmi dělat dá«, nelze odmítnout předpoklad, že tytéž úkony byly pro něho zdrojem libých pocitů. Tuto libost z erogenních oblastí získal pomocí osoby, která ho ošetřo-

[52]) „Der Agressionstrieb im Leben und in der Neurose", Fortschritte der Medizin. 1908. Cís 19.

vala, pomocí matky; již tato libost ho tedy přivádí k volbě objektu; je však možné, že si ještě v dřívějších časech navykl způsobovat si tuto libost autoteoreticky, že patřil mezi děti, které rády zadržují výměty, až je vyprázdnění libě dráždí. Pouze říkám, že je to možné, neboť v analyse to objasněno nebylo; »dělání rámusu nohama« (házení nohama), jehož se později tolik bál, nasvědčuje tomuto směru. Ostatně nejsou tyto zdroje libosti u něho zdůrazněny nápadně, tak jak tomu často bývá u jiných dětí. Brzy se stal čistotným, pomočování a denní pokálení nehrálo v prvních jeho letech nijakou úlohu; sklon hrát si s výměty, který je tak ošklivý u dospělých lidí a vyskytuje se při dokončení psychické regrese, nebyl u něho vůbec pozorován.
Zdůrazněme hned na tomto místě, že během fobie docela zřejmě potlačil obě tyto složky sexuální činnosti, které byly u něho dobře vyvinuty. Stydí se močit v přítomnosti jiných osob, žaluje na sebe, že dává prst k luláčku, snaží se také vzdát onanie a hnusí se »čunče«, »lulu« a všeho, co s tím souvisí. Ve fantasii o ošetřování dětí zase odvolává toto naposled uvedené potlačení.
Nezdá se, že by taková sexuální konstituce, jakou má náš Jeníček, obsahovala vlohy k vývoji perversí nebo jejich negativu (omezme se tady na hysterii). Pokud vím ze zkušenosti (skutečně zde musíme být ještě zdrženliví), vyznačuje se vrozená konstituce hysteriků — u perversních je to téměř samozřejmé — tím, že genitální oblasti ustupují do pozadí před ostatními erogenními oblastmi. Jedinou sexuální »úchylku« musíme výslovně vyjmout z tohoto pravidla. U lidí, kteří se později stali homosexuálními, kteří všichni podle mého očekávání a J. Sadgerova pozorování v dětství prošli bisexuálním údobím, setkáváme se s tímže infantilním prvenstvím genitální oblasti, obzvláště pyje. Ba, toto vysoké cenění mužského údu stává se pro homosexuální osudným. V dětství volí za sexuální objekt ženu, pokud také u ženy předpokládají existenci této části těla, která se jim zdá nepostradatelná; jakmile se přesvědčí, že je žena v tomto bodě zklamala, je pro ně nepřijatelná jako pohlavní objekt. Nemohou pohřešovat pyj u osoby, která je má dráždit k pohlavnímu styku, a v nejpříznivějším případě utkví jejich libido na

»ženě s pyjem«, na zženštilém jinochu. Homosexuální jsou tedy lidé, kterým erogenní význam jejich vlastního pohlavního ústrojí bránil, aby se u svého pohlavního objektu nevzdali této shody s vlastní osobou. Utkvěli ve vývoji od autoerotismu k objektní lásce na místě, které je bližší autoerotismu.

Je naprosto nepřípustné rozlišovat zvláštní homosexuální pud; podstatou homosexuality není zvláštnost pudového života, nýbrž volby objektu. Poukazuji na to, co jsem rozvedl v »Sexuální teorii«, že jsme si spojení mezi pudem a objektem v sexuálním životě omylem představovali příliš úzce. Homosexuální člověk nemůže se již svými — snad normálními — pudy odpoutat od objektu, který se vyznačoval určitou podmínkou; v dětství, poněvadž tuto podmínku všude považuje za samozřejmě splněnou, může se chovat jako náš Jeníček, který je něžný k hochům i děvčatům bez rozdílu a příležitostně prohlašuje svého přítele Bedříška za »své nejmilejší děvčátko«. Jeník je homosexuální, tak jako mohou být všechny děti, docela ve shodě s faktem, který nesmíme přehlížet, s faktem, že zná jenom jediný druh pohlavního ústrojí, pohlavní ústrojí, které je stejné jako jeho.[53])

Náš erotický hošíček se dále vyvíjí, nikoli k homosexualitě, nýbrž k energické polygamně se tvářící mužnosti, která se podle svých měnivých ženských objektů chová různě, zde směle zasahuje a tam stydlivě prahne touhou. V době nedostatku jiných objektů lásky vrací se tento sklon k matce, od které se obrátil k jiným, a ztroskotává u ní v neurose. Teprve tehdy se dovídáme, jak silně se láska k matce vyvinula a jaké byly její osudy. Sexuální cíl, který sledoval u svých přítelkyň, aby s nimi mohl spát, pocházel již od matky; byl vyjádřen slovy, kterými se dá vyjádřit také v dospělosti, ačkoli obsah těchto slov bude obohacen. Hošík našel cestu k objektní lásce obvyklým způsobem, navazuje na dětské ošetřování, a nový libý zážitek stal

[53]) (Dodatek z roku 1923): Později (v roce 1923) jsem zdůraznil, že období sexuálního vývoje, ve kterém se nachází také náš malý pacient, se docela všeobecně vyznačuje tím, že zná jenom jedno pohlavní ústrojí, totiž mužské; na rozdíl od pozdějšího údobí zralosti není v ní prvenství genitální, nýbrž falické. (Die infantile Genitalorganisation. Ges. Schriften. Sv. V.)

se pro něho osudovým, spaní vedle matky, z jehož součástí vyzdvihujeme slast z doteku kůže, která je nám všem vrozena, zatím co by se podle Mollova názvosloví, které se nám zdá vyumělkované, měla označovat jako ukojení pudu kontrektačního (sbližovacího).
Ve svém poměru k otci a matce potvrzuje Jeník docela křiklavě a hmatatelně všechno, co jsem tvrdil ve »Výkladu snů« a v »Sexuální teorii« o sexuálních vztazích dětí k rodičům. Skutečně se z něho stal malý Oidipus, který by chtěl odstranit otce, aby mohl být sám s krásnou matkou, aby s ní mohl spát. Toto přání vzniklo na letním pobytu, když střídání otcovy přítomnosti a nepřítomnosti ho upozornilo na podmínku, na kterou je vázán intimní styk s matkou, po kterém toužil. Tehdy se spokojil se rčením, aby otec »odjel«, na které později, díky akcidenčnímu dojmu při jiném odcestování, bezprostředně navázal strach, že ho kousne bílý kůň. Později, pravděpodobně teprve ve Vídni, když se již nedalo počítat s otcovým odcestováním, stupňovalo se přání až k obsahu, aby otec byl trvale pryč, byl »mrtev«. Strach z otce, který vyvěral z této tužby po otcově smrti a dal se tedy odůvodnit normálně, tvořil největší překážku analysy, odstraněnou teprve v rozhovoru se mnou.[54])
Avšak Jeníček dozajista není zloduchem, ani dítětem, v němž by kruté a násilnické sklony lidské povahy byly tou dobou rozvinuty ještě bez překážek. Naopak, je mimořádně dobromyslný a něžný; otec si zaznamenal, že proměna agresivního sklonu v soucit nastala u něho velmi časně. Dávno před fobií byl neklidný, když viděl tlouci koně v kolotoči, a nikdy nezůstal nedotčen, plakal-li někdo v jeho přítomnosti. Na jednom místě analysy se v určité souvislosti projevuje trochu potlačeného sadismu;[55]) ale byl potlačen a později budeme musit ze souvislosti uhodnout, co zastupuje a co nahrazuje. Jeník vroucně miluje také otce, jehož smrt si přeje, a zatím co jeho inteligence

[54]) Oba Jeníkovy nápady: malinová šťáva a puška k zastřelení jistě nebyly determinovány pouze jednostranně. Pravděpodobně souvisí s nenávistí k otci stejně jako s komplexem, týkajícím se zácpy. Otec, který sám uhodl tento výklad, myslí při „malinové šťávě“ také na „krev“.
[55]) Chtěl bít a škádlit koně.

se zaráží nad rozporem,[56]) demonstruje jeho skutečnou existenci tak, že tluče otce a ihned potom líbá místo, na které ho uhodil. Také my se střezme, abychom se nezaráželi nad tímto rozporem; z takových párů protikladů se skládá citový život člověka vůbec;[57]) dokonce by snad ani nedošlo k potlačení ani k neurose, kdyby tomu bylo jinak. Tyto citové protiklady, které si dospělý člověk současně uvědomuje zpravidla jenom v nejprudší vášni lásky a které se jindy navzájem utlačují, až se jednomu podaří zakrýt druhý, snášejí se v dětském duševním životě drahnou chvíli pokojně vedle sebe.
Největší význam pro psychosexuální vývoj našeho hošíka mělo narození sestřičky, když mu byly tři a půl roku. Tato událost zostřila jeho vztahy k rodičům, kladla jeho myšlení nerozřešitelné úkoly a přihlížením při jejím ošetřování oživila stopy vzpomínek na jeho vlastní nejranější libé zážitky. Také tento vliv je typický; z tohoto vzplanutí sexuální slasti a sexuální zvídavosti, která navazuje na narození dalšího dítěte, musíme vycházet v neočekávaně velikém počtu životopisů a chorobopisů. Jeníkovo chování vůči příchozí sestřičce je takové, jaké jsem popsal ve »Výkladu snů«. [58]) O několik dní později prozrazuje v horečce, jak málo souhlasí s tímo rozmnožením rodiny. Časově tu předchází nepřátelství, něžnost možná následuje.[59]) Strach, že by mohlo následovat ještě další dítě, se od té doby zahnizďuje v jeho vědomém myšlení. V neurose je potlačené již nepřátelství zastoupeno zvláštním strachem, strachem z vany; v analyse vyjadřuje přání smrti vůči sestře nepokrytě, nejen v náznacích, které by otec musil doplňovat. Jeho sebekritice se toto přání nezdá tak zlé jako obdobné přání vůči otci; ale patrně se k oběma osobám v nevědomí chová stejným způsobem, poněvadž mu obě berou maminku, ruší ho v samotě s ní.

[56]) Srv. kritické otázky, které klade otci (nahoře str. 128).
[57]) „Das macht, ich bin kein ausgeklügelt Buch,
ich bin ein Mensch mit seinem Widerspruch."
C. F. Meyer, Huttens letzte Tage.
(Z toho plyne, že nejsem vymyšlenou knihou, jsem člověkem se svým rozporem.)
[58]) Ges. Schriften sv. II., str. 253; sv. III., str. 44.
[59]) Srv. jeho předsevzetí, až sestřička bude mluvit (viz str. 150).

Ostatně tato událost a s ní spjaté oživení vzpomínek nově usměrnily jeho přání. V závěrečné vítězné fantasii shrnuje potom všechny své erotické tužby, jak ty, které pramení z údobí autoerotického, tak ony, které souvisí s láskou objektní. On je ženat s krásnou maminkou a má nesčetné děti, které může ošetřovat svým způsobem.

2

Jednoho dne Jeník na ulici onemocněl strachem. Ještě nedovede říci, čeho se bojí, ale na počátku svého stavu úzkosti prozrazuje otci pohnutku své nemoci, zisk z choroby. Chce zůstat u matky, mazlit se s ní; vzpomínka, že byl od ní oddělen v době, kdy přišlo na svět dítě, přispěla možná, jak myslí otec, k této touze. Brzy se ukáže, že tato úzkost se nedá proměnit nazpět v touhu, bojí se také, jde-li maminka s ním. Mezitím nám též naznačuje, na čem utkvělo libido, které se proměnilo v úzkost. Projevuje docela určitou bázeň, že ho kousne bílý kůň.

Takový stav choroby nazýváme »fobií« a případ našeho malého pacienta mohli bychom čítat k agorafobiím, kdyby se tato nemoc nevyznačovala tím, že nemožný jinak výkon v prostoru vždycky se snadno umožňuje doprovodem určité, k tomu vyvolené osoby, v krajním případě lékaře. Jeníkova fobie nezachovává tuto podmínku, brzy pomíjí prostor a stále zřetelněji si bere za objekt koně; v prvních dnech ve vrcholném stavu úzkosti vyslovuje obavu, že »kůň vstoupí do pokoje«, kterážto obava mně velice usnadnila pochopit jeho úzkost.

Postavení »fobií« v soustavě neuros bylo dosud neurčité. Zdá se mi jisté, že ve fobiích smíme spatřovat jenom syndromy, které mohou náležet k různým neurosám, a nemusíme jim přikládat význam zvláštních chorobných pochodů. Pro fobie takového druhu jako je fobie našeho malého pacienta, které jsou přece nejčastější, nezdá se mi neúčelné označení »úzkostné hysterie«; navrhl jsem je panu dr. W. Stekelovi, když vyličoval stavy nervosní úzkosti, a doufám, že se vžije.[60]) Je ospravedlněno tím, že se tyto

[60]) W. Stekel, Nervöse Angstzustände und ihre Behandlung, 1908.

fobie v psychickém mechanismu úplně shodují s hysterií, až na jediný bod, který je však rozhodující a vhodný k odlišování. Libido, které je potlačením odpoutáno od patogenního materiálu, se totiž nekonvertuje, psychická energie není zužita k tělesné inervaci, nýbrž libido se uvolňuje v podobě úzkosti. V různých případech je tato »úzkostná hysterie« libovolnou měrou smíšena s »hysterií konversní«. Také však existuje čistá konversní hysterie bez jakékoli úzkosti i pouhá úzkostná hysterie, která se projevuje pocity úzkosti a fobiemi, bez jakékoli konverse; případem tohoto druhu je případ našeho Jeníčka.

Úzkostné hysterie jsou nejčastější ze všech psychoneurotických chorob, především však chorobami, které se v životě vyskytují nejraněji, jsou to přímo neurosy dětství. Jestliže nějaká matka o svém dítěti vypravuje, že je velmi »nervosní«, můžeme v 9 z 10 případů počítat s tím, že dítě má nějakou úzkost, nebo mnoho úzkostí současně. Bohužel jemnější mechanismus těchto tak významných chorob nebyl ještě dostatečně studován; nebylo ještě zjištěno, zda úzkostná hysterie na rozdíl od hysterie konversní a jiných neuros je jediné podmíněna momenty konstitučními nebo akcidenčním zážitkem, anebo kterým spojením obou.[61]) Zdá se mi, že je onou neurotickou chorobou, která nejméně vyžaduje zvláštní konstituce a kterou lze v souvislosti s tím velmi snadno dostat v každém životním období.

Jeden podstatný rys úzkostných hysterií můžeme vyznačit snadno. Úzkostná hysterie se stále více rozvíjí ve »fobii«; nakonec je nemocný třeba prost úzkosti, ale jenom na úkor zábran a omezení, kterým se musil podrobit. U úzkostné hysterie trvá od počátku psychická práce, která se snaží opět psychicky vázat uvolněnou úzkost, ale tato práce nemůže způsobit ani zpětnou proměnu úzkosti v libido, ani navázat na tytéž komplexy, ze kterých libido přichází. Nezbývá jí, leč uzavřít každý z možných podnětů k rozvoji úzkosti psychickou hradbou, jakou je opatrnost,

[61]) (Dodatek z roku 1923:) Otázka, kterou zde nadhazuji, nebyla podrobněji prozkoumána. Nemáme však, proč předpokládat při úzkostné hysterii výjimku z pravidla, že vlohy a zážitek musí spolupůsobit k etiologii neurosy. Zdá se, že zvláštní světlo na disposici k úzkostné hysterii, která je tak častá v dětství, vrhá způsob, jakým Rank pojímá účinek traumatu narození.

zábrana, zákaz, a tyto ochranné stavby se nám jeví jako fobie a vnímáme je jako podstatu choroby.

Je dovoleno říci, že ošetřování úzkostné hysterie bylo dosud ryze záporné. Zkušenost ukázala, že je nemožné, za některých okolností dokonce nebezpečné, docilovat vyléčení fobie násilně tak, že nemocný je uveden do situace, ve které se musí rozvinout jeho úzkost, když byl předtím zbaven svého krytu. Tak ho nutí, aby hledal ochranu tam, kde doufá, že ji najde, a projevují mu bezúčinné pohrdání pro jeho »nepochopitelnou zbabělost«.

Rodiče našeho malého pacienta byli od počátku choroby přesvědčeni, že se mu nesmí ani vysmívat, ani ho znásilňovat, nýbrž že je nutné hledat přístup k jeho potlačeným přáním psychoanalytickou cestou. Úspěch odměnil mimořádné úsilí jeho otce, jehož sdělení nám poskytne příležitost, abychom vnikli do stavby takové fobie a mohli sledovat postup její analysy.

*

Nezdá se mi pravdě nepodobné, že se analysa rozsahem a rozvláčností stala čtenáři poněkud neprůhlednou. Proto nejdříve zopakuji její průběh, vynechávaje při tom veškeré rušivé příměšky a vytýkaje výsledky, které byly poznány krok za krokem.

Nejprve se dovídáme, že úzkost nepropukla náhle, jak se na první pohled zdálo. O několik dní dříve procitlo dítě z úzkostného snu, jehož obsahem bylo, že maminka je pryč a že nyní nemá žádnou maminku k mazlení. Již tento sen odkazuje k potlačení značné intensity. Nedá se vykládat tak, jako mnoho jiných úzkostných snů, že dítě z nějakých tělových zdrojů ve snu pociťuje úzkost a této úzkosti nyní používá ke splnění nevědomého přání jinak intensivně potlačeného (srv. Traumdeutung, Ges. Schriften, sv. II., str. 500), nýbrž je to pravý trestný sen, ve kterém vládne potlačující síla, při kterém selhává také funkce snu, jelikož dítě úzkostně procítá ze spánku. Vlastní děj v nevědomí se dá snadno rekonstruovat. Dítě snilo o něžnostech s maminkou, spalo u ní, veškerá slast se proměnila v úzkost a veškerý obsah představ ve svůj opak. Potlačení zvítězilo nad mechanismem snu.

Ale počátky této psychologické situace sahají ještě dále. Již v létě mělo dítě podobné toužebně úzkostné nálady, ve kterých projevovalo něco podobného a které mu vynesly výhodu, že je matka brala do postele. Přibližně od této doby můžeme u Jeníka předpokládat silnější sexuální vzrušení, jehož objektem je matka, jehož intensita se projevuje dvěma pokusy o svedení matky — poslední docela krátce před propuknutím úzkosti — a které se mimo to každý večer vybíjí masturbačním ukájením. Zda zvrat tohoto vzrušení potom nastává spontánně, nebo následkem matčina odmítnutí, anebo náhodným oživením dřívějších dojmů u příležitosti »pohnutky« k onemocnění, o které se dovíme později — to se zjistit nedá, ale také je to asi lhostejné, poněvadž tyto tři různé možnosti nesmíme chápat jako protiklady. Skutečností je zvrat sexuálního vzrušení v úzkost.
Už jsme slyšeli o chování dítěte v první době úzkosti a také, že prvním obsahem, kterým naplňuje svou úzkost, jest: Kousne mne k ů ň. Zde po prvé zasahuje therapie. Rodiče poukazují na to, že úzkost je následkem masturbace a pokoušejí se odvyknout mu ji. Já se starám o to, aby něžnost k matce, kterou by chtěl zaměnit za strach před koni, byla před ním silně zdůrazňována. Nepatrné zlepšení po tomto prvém ovlivnění brzy se ztrácí v období tělesného onemocnění. Stav je nezměněn. Za nedlouho Jeník odvozuje bázeň, že ho kousne kůň, od vzpomínky na jeden dojem v Gmundenu. Tehdy varoval jakýsi otec své dítě: Nedávej prst ke koni, aby tě nekousl. Slova, do kterých Jeník vkládá otcovo varování, připomíná slova, kterými varujeme před onanií (nedávej tam prst). Nejprve se zdá, že rodiče mají pravdu, tvrdíce, že se Jeník děsí svého onanistického ukojování, avšak souvislost je ještě volná a zdá se, že kůň ke své děsivé úloze dospěl dosti náhodně.
Vyslovil jsem domněnku, že by jeho potlačeným přáním mohlo nyní být, že chce mermomocí vidět matčin luláček. Jelikož s tím souhlasí jeho chování ke služebné, která právě nastoupila, poskytuje mu otec první poučení: že ženy vůbec nemají luláček. Na tuto první pomoc reaguje sdělením fantasie, že viděl maminku, jak ukazovala svůj luláček.[62])

[62]) Ze souvislosti nutno doplnit: a při tom se ho dotkla. (Str. 120.) On přece nemůže ukazovat luláček, aniž se ho dotkl.

Tato fantasie a v rozhovoru vyslovená poznámka, že jeho luláček přece vzrostl, připouštějí, abychom po prvé nahlédli do pacientových nevědomých myšlenkových pochodů. Skutečně stál pod dodatečným vlivem matčiny hrozby kastrací, pronesené o jeden a čtvrt roku dříve, neboť fantasie, že matka činí totéž, obvyklá »Retourkutsche« nařčených dětí, má ho přece omluvit; je to fantasie ochranná a obranná. Avšak musíme si říci, že z patogenního materiálu, v Jeníkovi působícího, téma zabývání luláčkem vybrali rodiče. On je v tom následoval, ale ještě nezasáhl samostatně do analysy. Zatím nepozorujeme therapeutický úspěch. Analysa se vzdálila od koní, a sdělení, že ženy vůbec nemají luláček, je svým obsahem spíše způsobilé, aby stupňovalo jeho starost o zachování vlastního luláčku. Nám však nejde v prvé řadě o therapeutický úspěch, nýbrž chceme pacienta uschopnit, aby vědomě chápal svá nevědomá přání. Toho docilujeme tím, že na základě jeho náznaků pomocí svého vykladačského umění svými slovy přivádíme nevědomý komplex před jeho vědomí. Částečná podoba mezi tím, co slyšel, a tím, co hledá a co se přes všechen odpor chce protlačit k vědomí, uschopňuje ho, aby nalezl nevědomé. Lékař ho o kus předčí v chápání; on jde za ním vlastními cestami, až se setkají u označeného cíle. Psychoanalytičtí začátečníci obyčejně považují oba momenty za jeden a dobu, kdy oni poznali nějaký pacientův nevědomý komplex, považují také za dobu, kdy nemocný jej chápe. Očekávají příliš mnoho, chtějí-li nemocného vyléčit sdělením tohoto poznatku, zatím co on může sdělení použít jediné k tomu, aby s jeho pomocí nalezl nevědomý komplex ve svém nevědomí, tam, kde je zakotven. Prvního úspěchu tohoto druhu docilujeme nyní u Jeníka. Zvládnuv částečně kastrační komplex, je s to, aby nám sdělil své tužby, týkající se matky, a činí tak ve skreslené zatím podobě, fantasií o obou žirafách, z nichž jedna bezúspěšně křičí, poněvadž si on přivlastnil druhou. Přivlastnění znázorňuje tak, že si na ni sedá. Otec poznává v této fantasii znázornění výstupu, který se ráno odehrával mezi rodiči a dítětem v ložnici, a neopomíjí zbavit tuto tužbu skreslení, které na ní ještě lpí. On a matka jsou oběma žirafami. Zahalení do fantasie o žirafách je

dostatečně determinováno návštěvou u těchto velkých zvířat v Schönbrunnu o několik dní dříve, kresbou žirafy, kterou otec z dřívějších dob uschoval, snad také nevědomým srovnáváním, které navazuje na dlouhý a toporný krk žirafy.[63]) Že se žirafa jako veliké a svým luláčkem zajímavé zvíře mohla stát konkurentem koní v jejich děsivé úloze, a také, že otec i matka jsou uváděny jako žirafy, v tom spatřujeme zatím ještě nevyužitý odkaz k výkladu koní, kterých se bojí.

Dvě menší fantasie, které Jeník bezprostředně po básni o žirafách vytváří, že se v Schönbrunnu tlačí do zakázaného prostoru, že v elektrice rozbíjí okno, při čemž v obou případech je zdůrazněna trestnost činu a otec se jeví spoluvinníkem, nemůže otec bohužel vyložit. Jejich sdělení nepřináší proto užitek ani Jeníkovi. Ale co takto zůstalo nepochopeno, objevuje se znovu; neustává, asi jako nespasený duch, pokud nebylo rozřešeno a spaseno.

Pochopit obě zločinné fantasie není pro nás nijak obtížné. Náleží ke komplexu přivlastnění matky. V dítěti zápasí jakési tušení něčeho, co by mohlo dělat s maminkou, aby přivlastnění bylo provedeno, a pro nepochopitelné nachází jisté obrazné náhrady, které se vesměs vyznačují násilnickým a zakázaným obsahem, a jejichž obsah, jak se zdá, kupodivu dobře se hodí ke skryté skutečnosti. Můžeme jenom říci, že jsou to symbolické fantasie o souloži, a naprosto není při tom vedlejší, že se toho účastní otec: »Chtěl bych s maminkou něco dělat, něco zakázaného, nevím co, ale vím, že ty to děláš také.«

Fantasie o žirafách posílila ve mně přesvědčení, které se mne zmocňovalo již při Jeníkově projevu: »Do pokoje vstoupí kůň«, a považoval jsem okamžik za vhodný, abych mu sdělil, že za podstatnou část jeho nevědomých hnutí považuji: strach z otce pro žárlivá a nepřátelská přání vůči němu. Tím jsem mu částečně vyložil jeho strach z koní, otec musil být koněm, kterého se z dobrých vnitřních důvodů bál. Některé podrobnosti, černé u úst a ona věc před očima (knírek a brýle jako přednostní práva dospělého muže), kterých se Jeník bál, zdály se mi přeneseny přímo s otce na koně.

[63]) S tím souhlasí pozdější Jeníkův obdiv otcova krku.

Tímto poučením jsem v Jeníkovi odstranil nejpůsobivější odpor proti uvědomění nevědomých myšlenek, ježto přece otci samému připadala úloha lékaře. Vrchol stavu byl nyní překročen, materiál plynul v hojnosti, malý pacient projevoval odvahu sdělovat podrobnosti své fobie a brzy zasáhl samostatně do průběhu analysy.[64])

Teprve nyní se dovídáme, kterých objektů a dojmů se Jeník bojí. Nejen koní a že koně ho kousnou, brzy o nich přestane mluvit, nýbrž také vozů, nábytkových vozů a dostavníků, jejichž společným znakem se záhy ukáže těžký náklad, potom koní, kteří se počínají pohybovat, koní, kteří mají veliké a těžké vzezření, koní, kteří jedou rychle. Smysl tohoto určení udává Jeník potom sám; má strach, aby koně n e p a d l i, a obsahem své fobie činí všechno, co, jak se mu zdá, usnadňuje toto upadnutí koní.

Nezřídka se stává, že se vlastní obsah fobie, správné doslovné znění nutkavého popudu a pod. dovídáme teprve po určité části psychoanalytického úsilí. Potlačení nestihlo jenom nevědomé komplexy, také se ustavičně obrací proti jejich odnožím a brání nemocnému, aby sám nepozoroval své chorobné výtvory. Lékař se tu dostává do podivné situace, že musí pomáhat chorobě, upozorňovat na ni, ale jenom kdo úplně zneuznává podstatu psychoanalysy, bude vyzdvihovat toto její údobí a odtud očekávat poškození analysou. Pravdou je, že norimberští občané nevěší nikoho, koho před tím nechytli, a že vyžaduje nějaké práce, abychom se zmocnili chorobných výtvorů, které chceme zničit.

Zmínil jsem se již v poznámkách, kterými jsem doprovázel chorobopis, že je velmi poučné zahloubat se takto do podrobností fobie a nabýt jistého dojmu o druhotně vytvořeném poměru mezi úzkostí a jejími objekty. Odtud pramení ta zvláštní rozvláčnost a potom zase přísná podmíněnost fobie. Materiál k této řadě speciálních řešení nalezl malý pacient patrně v dojmech, které může mít po celý den na

[64]) Strach z otce hraje významnou úlohu také v analysách, které jako lékaři provádíme s cizími lidmi, a to jako odpor proti vybavení nevědomého patogenního materiálu. Tento odpor má částečně ráz „motivů" a kromě toho je, jako v tomto případě, část nevědomého materiálu o b s a h o v ě způsobilá, aby bránila vybavení jiné části.

očích následkem polohy bytu proti hlavní celnici. V této souvislosti také prozrazuje, že má úzkostí teď tlumené přání hrát si s nákladem vozů, se zavazadly, sudy a bednami, tak jako hoši z ulice.

V tomto období analysy znovu nalézá zážitek, který sám o sobě není významný, který bezprostředně předcházel propuknutí choroby, a může být snad považován za podnět k němu. Šel s maminkou na procházku a viděl, jak dostavníkový kůň upadl a házel nohama. To na něho působilo hlubokým dojmem. Prudce se zalekl, myslil, že kůň je mrtev; a že všichni koně budou od nynějška padat. Otec mu říká, že při pohledu na padajícího koně myslil na něho, na otce, a přál si, aby takto upadl a byl mrtev. Jeník se vzpěčuje proti tomu výkladu; po chvíli přijímá hrou, kterou provádí, kousaje při tom otce, ztotožnění otce s obávaným koněm a od tohoto okamžiku se chová nenuceně a bez bázně, ba je dokonce poněkud zpupný k otci. Strach z koní však ještě trvá a není nám dosud jasné, následkem kterého zřetězení padající kůň oživil jeho nevědomá přání.

Shrňme, k čemu jsme zatím dospěli: Za nejprve projeveným strachem, že ho kousnou koně, odkryli jsme hlouběji ležící strach, že koně upadnou, a oba, kousající i padající kůň, znázorňují otce, který ho potrestá, poněvadž chová zlá přání vůči němu. Od matky jsme se mezitím v analyse vzdálili.

Docela nečekaně a jistě bez otcova přičinění zabývá se Jeník »čunčovým komplexem« a štítí se věcí, které připomínají vyprázdňování stolice. Otec, který ho tady jenom nerád následuje, náhle prosazuje pokračování v analyse podle svého plánu a přivádí Jeníka k tomu, že si vybavuje prožitek v Gmundenu, z něhož dojem se skrýval za dojmem z padajícího dostavníkového koně. Bedříšek, jeho milovaný kamarád z dětských her, také snad sok u mnoha kamarádek, klopýtl při hře na koníčky o kámen, upadl a jeho noha krvácela. Tuto nehodu připomínal zážitek s padajícím dostavníkovým koněm. Je pozoruhodné, že Jeník, který se v této době zabývá jinými věcmi, nejdříve popírá Bedříškovo upadnutí, kterým se vytváří souvislost, a přiznává je teprve v pozdějším údobí analysy. Pro nás však je zajímavé vytknout, jak se přeměna libida v úzkost promítá na

hlavní objekt fobie, na koně. Koně byly pro něho vždycky nejzajímavějšími velkými zvířaty, hra na koníčky nejmilejší hrou s jeho dětskými druhy. Domněnka, že mu otec nejdříve sloužil jako kůň, je po dotazu otcem potvrzována, a osoba otce mohla tedy při nehodě v Gmundenu nahrazovat Bedříškovu. Po nastalém potlačení musil se nyní bát koní, kteří v něm do té doby vzbuzovali tolik slasti.

Avšak již jsme řekli, že za toto poslední významné poučení o účinnosti podnětu k chorobě vděčíme zásahu otce. Jeník se zajímá o čunč a my ho musíme v těchto jeho zájmech konečně následovat. Dovídáme se, že matku dříve nutíval, aby ji mohl doprovázet na záchod, a stejně si počínal vůči tehdejší matčině zástupkyni, vůči své přítelkyni Bertě, až se to rodiče dověděli a zakázali. Libost z přihlížení k vykonávání tělesných potřeb milovanou osobou odpovídá také jednomu »prolínání pudů«, pro které jsme u Jeníka už našli příklad. Konečně také otec přistupuje na symboliku čunče a uznává obdobu mezi vozem s těžkým nákladem a břichem, zatíženým hromadou stolice, a to v tom smyslu, že tak, jako vůz vyjíždí z vrat, vypouštíme stolici z těla a pod.

Jeníkovo postavení v analyse se však proti dřívějším údobím podstatně změnilo. Jestliže mu otec mohl dříve předpovědět, co nastane, když Jeník, následuje náznak, přicházel za ním, předbíhá nyní Jeník jistým krokem otce a ten se musí namáhat, aby mu stačil. Neočekávaně přináší Jeník novou fantasii: zámečník nebo instalatér odšrouboval vanu, ve které je Jeník, a potom mu strčil velký vrták do břicha. Od této chvíle pokulhává naše chápání za materiálem. Teprve později můžeme uhodnout, že toto je úzkostí skresleným zpracováním f a n t a s i e p l o z e n í. Velká vana, ve které Jeník sedí, je matčin život; »der B o h r e r« (vrták), ve kterém otec již poznává velký pyj, je uváděn pro podobu s »G e b o r e n werden« (narozením). Zní ovšem velmi podivně, musíme-li fantasii vykládat takto: Svým velkým údem si mne »navrtal« (zplodil) a vsadil do matčina života. Avšak prozatím se fantasie vymyká výkladu a slouží Jeníkovi jako pojítko, aby mohl pokračovat ve svých sděleních.

Z koupání ve velké vaně projevuje Jeník úzkost, která je

opět složena z různých částí. Jedna část nám ještě uniká, druhá se brzy objasňuje vztahem ke koupání malé sestřičky. Jeník se přiznává k přání, aby matka holčičku při koupání upustila tak, aby zemřela; jeho vlastní úzkost při koupání byla strachem z odplaty za toto zlé přání, strachem z trestu, že se to přihodí jemu. Nyní upouští od tématu čunče a bezprostředně přechází k tématu malé sestřičky. Avšak můžeme tušit, co to znamená, že řadí tato témata vedle sebe. Nic jiného, než že malá Hanička je sama čunčem, že všechny děti jsou čunče a rodí se jako čunč. Nyní chápeme, že všechny nábytkové a nákladní vozy i dostavníky jsou jenom vozy s čápími bednami a zajímají ho také pouze jako symbolická zastoupení těhotenství, a v upadnutí těžkých koní nebo koní s těžkým nákladem nemohl spatřovat nic jiného než — porod, slehnutí. Padající kůň nebyl tedy jenom umírající otec, nýbrž také matka při slehnutí.

A nyní přichází Jeník s překvapením, na které jsme skutečně nebyli připraveni. Pozoroval matčino těhotenství, které skončilo narozením holčičky, když mu bylo 3½ roku, a zkonstruoval si aspoň po porodu, jak se správně věci mají, aniž to třeba vyjádřil, aniž to snad vyjádřit mohl; tehdy se dalo jenom pozorovat, že se bezprostředně po porodu velmi skepticky choval ke všem znamením, která měla naznačovat přítomnost čápa. Avšak, že v nevědomí a úplně v protikladu ke všem oficiálním řečem věděl, odkud dítě přišlo, a kde se dříve nacházelo, prokazuje tato analysa nad všechny pochyby; je to snad její nejlépe zajištěná část.

Nezvratným toho důkazem je tvrdošíjně zachovávaná, tolika podrobnostmi vyzdobená fantasie, že Hanička již v létě před svým narozením byla v Gmundenu, jakým způsobem tam jela, a že tehdy dovedla mnohem více než o rok později, po svém narození. Drzost, se kterou Jeník přednáší tuto fantasii, nesčetné blouznivé lži, které do ní zaplétává, rozhodně nejsou beze smyslu; všechno má sloužit jeho pomstě na otci, na kterého se zlobí proto, že ho oklamal pohádkou o čápovi. Je to tak, jako by chtěl říci: Když jsi mne ty považoval za tak hloupého a na mně chtěl, abych věřil, že čáp přinesl Haničku, mohu já na tobě požadovat, abys mé

výmysly považoval za pravdu. K této pomstě malého badatele na jeho otci se v průhledné souvislosti řadí fantasie o škádlení a bití koně. Zase je vybudována dvojitě, navazuje jednak na škádlení, kterému právě podrobil otce, jednak opět přináší temné sadistické choutky vůči matce, které se, zprvu námi nepochopeny, projevovaly ve fantasiích o zakázaném počínání. Vědomě se také přiznává k přání bít maminku.

Nyní již nemůžeme očekávat mnoho záhad. Temná fantasie o zmeškání vlaku zdá se předchůdkyní pozdějšího umístění otce u babičky v Lainzi, poněvadž pojednává o cestě do Lainze a vyskytuje se v ní babička. Jiná fantasie, ve které hoch dává průvodčímu 50.000 zl., aby ho nechal jet vozem, zní téměř jako plán odkoupit matku otci, jehož síla se přece zčásti zakládá na jeho bohatství. Potom se přiznává k přání odstranit otce a také k jeho důvodům, že ruší jeho intimitu s matkou, a to s takovou otevřeností, jaké dotud ještě nedosáhl. Nesmíme se divit, když se táž přání průběhem analysy objevují opětovně; jednotvárnost totiž vzniká teprve výklady, které s nimi spojujeme; pro Jeníka nejsou to pouhá opakování, nýbrž pokračující vývoj od stydlivého náznaku až k plně uvědomělé, jakéhokoli skreslení prosté jasnosti.

Co nyní následuje, jsou od Jeníka vycházející potvrzení analytických výsledků, které jsou pro náš výklad již zajištěny. V nedvojznačném příznakovém jednání, které poněkud zastírá jenom před služebnou, nikoli před otcem, ukazuje, jak si představuje porod; ale přihlížíme-li přesněji, ukazuje ještě více, naznačuje něco, o čem se v analyse již nemluví. Kulatou mezerou strká do gumového těla panenky malý nožík, který náleží matce, a nechává jej zase vypadnout tím, že trhá od sebe její nohy. Potom následující otcovo poučení, že děti skutečně rostou v mateřském životě a dostávají se ven jako čunč, přichází pozdě; už mu neříká nic nového. Jiným také jakoby náhodou nastalým příznakovým jednáním připouští, že si přál, aby otec byl mrtev, tím, že nechává upadnout koníčka, se kterým si hraje, t. j. převrací jej v okamžiku, kdy otec mluví o tomto přání smrti. Slovy potvrzuje, že vozy s těžkým nákladem pro něho představovaly matčino těhotenství a že upadnutí koně

vypadalo tak, jako když někdo dostává dítě. O nejskvělejším potvrzení v této souvislosti, o důkazu, že děti jsou »čunče«, podané tím, že vynalézá jméno »Lada« pro jeho nejmilejší dítě, dovídáme se pouze s opožděním, neboť slyšíme, že si již velmi dlouho hrál s tímto salámovým dítětem.[65])
Jeníkovy fantasie, které zakončují a dovršují jeho vyléčení, jsme již probrali. Prvá, o instalatérovi, který mu nasazuje nový, a jak otec uhodl, větší luláček, není pouhým opakováním dřívější, která se zabývala instalatérem a vanou. Je to vítězná fantasie přání a obsahuje překonání strachu z kastrace. Druhá fantasie, která se přiznává k přání být ženat s matkou a mít s ní mnoho dětí, nevyčerpává jenom obsah oněch nevědomých komplexů, které se rozvinuly při pohledu na padajícího koně a vyvolaly úzkost, — opravuje také to, co na oněch myšlenkách bylo prostě nepřijatelné, tím, že místo zabití otce, činí ho neškodným, povyšujíc ho na manžele babičky. Touto fantasií se právem končí choroba i analysa.

*

Během analysy chorobného případu nemůžeme nabýt přehledného dojmu o struktuře a vývoji neurosy. To je věcí synthetické práce, kterou se musíme zabývat dodatečně. Provádějíce tuto synthesu při Jeníkově fobii, navazujeme na popis jeho konstituce, vůdčích sexuálních přání a zážitků až do narození sestřičky, který jsme podali na dřívějších stránkách této stati.

Příchod této sestřičky přinesl mu leccos, co mu od této chvíle nedalo pokoje. Nejprve trochu strádání, na počátku dočasné oddělení od matky a později trvalé zmenšení péče a pozornosti, o kterou se nyní musil dělit se sestřičkou. Za druhé oživil jeho libé prožitky z ošetřování v době pěstounství, a to vším, co matka v Jeníkově přítomnosti dělala s malou sestřičkou. Z obou těchto vlivů nastalo stupňování jeho erotické potřebnosti, které počalo chybět ukojení. Ztrátu, přivoděnou sestřičkou, vynahrazuje si fantasií, že sám

[65]) Tato episoda o Ládě ukazuje, že na první pohled udivující nápad geniálního kreslíře Th. Th. Heineho, který na jednom listě Simplizissimu znázorňuje, jak se uzenářovo dítě dostává do stroje na salámy a potom je jakožto vuřtík rodiči oplakáváno, vykropeno a letí k nebi, má infantilní kořen.

má děti, a pokud si (při svém druhém pobytu) v Gmundenu mohl s těmito dětmi skutečně hrát, nastával dostatečný svod této něžnosti. Avšak navrátiv se do Vídně, byl opět osamělý, všechny nároky upoutal na matku a trpěl dalším strádáním, ježto byl od věku 4½ roku vypuzen z ložnice rodičů. Jeho stupňovaná erotická vzrušitelnost se nyní projevovala fantasiemi, které přivolávaly letní kamarády do jeho samoty, a pravidelným autoerotickým ukojováním pomocí masturbačního dráždění pohlavního ústrojí.

Za třetí mu narození sestřičky bylo podnětem k přemýšlení, které jednak nemohlo vést až k rozřešení, jednak ho zapletlo do citových konfliktů. Zaujala ho velká záhada, odkud pocházejí děti, první snad problém, jehož řešení zaměstnává duševní síly dítěte a jehož pouhým skreslením je pravděpodobně záhada thebánské sfingy. Poskytnuté mu poučení, že Haničku přinesl čáp, odmítl. Vždyť pozoroval, že matka několik měsíců před narozením holčičky dostala veliké břicho, potom ležela, při porodu vzdychala a potom štíhlá vstala. Domyslil si tedy, že Hanička byla v matčině životě a potom z něho vyšla jako »čunč«. Mohl si představovat, navazuje na své nejranější pocity libosti při vyměšování, že toto rození je slastné, z dvou důvodů si tedy mohl přát, aby měl děti, aby je s rozkoší rodil a potom o ně pečoval (s jakousi radostí nad oplatou). V tom nevězelo nic, co by ho mohlo ponoukat k pochybám, nebo vyvolat konflikt.

Avšak bylo tu ještě něco jiného, co jej musilo rušit. Otci musila připadat nějaká úloha při n a r o z e n í Haničky, neboť tvrdil, že Hanička a on, Jeník, jsou jeho děti. Dozajista je však nepřivedl na svět on, nýbrž maminka. Tento otec stál mu v cestě u matky. Byl-li přítomen, nemohl Jeník spát u maminky, a chtěla-li maminka vzít Jeníka do postele, otec křičel. Jeník se přesvědčil, jak dobře by se mu dařilo za otcovy nepřítomnosti, a přání odstranit otce bylo docela ospravedlněno. Toto nepřátelství bylo nyní zesíleno. Otec mu vyprávěl lež o čápovi a tím mu znemožnil, aby ho požádal o poučení v těchto otázkách. Nejenže mu bránil, aby nebyl s matkou v posteli, nýbrž skrýval před ním také vědění, o které usiloval. Poškozoval ho oběma směry, a to patrně k vlastnímu prospěchu.

Že téhož otce, kterého musil nenávidět jako soka, odjakživa miloval a dále milovat musil, že mu byl vzorem, prvním kamarádem v hraní a rovněž pěstounem v prvních letech, to vyvolalo první, zprvu nerozřešitelný citový konflikt. Podle toho, jak se vyvíjela Jeníkova povaha, musila láska prozatím převládat a potlačovat nenávist, aniž ji mohla vyhladit, neboť tato byla stále znovu živena láskou k matce.

Ale otec, nejenže věděl, odkud pocházejí děti, skutečně také prováděl to, co Jeník mohl jenom temně tušit. Nějak s tím musil souviset luláček, jehož vzrušení provázelo všechny tyto myšlenky, a to luláček veliký, větší než jakým Jeník shledával svůj. Podle citových náznaků, které vnímal, běželo o jakousi násilnost, páchanou na mamince, o jakési rozbíjení, dělání otvoru, o vnikání do uzavřeného prostoru, a popud k takovému počínání mohlo dítě pociťovat v sobě; ale ačkoliv byl na cestě, aby, navazuje na pocity ve svém pyji, postuloval pochvu, přece nemohl rozřešit záhadu, neboť něco takového, co potřeboval luláček, přece neznal; právě tomuto rozřešení překáželo přesvědčení, že maminka má luláček jako on. Pokus o řešení, co se musí počít s maminkou, aby dostala děti, zapadl v nevědomí a oba aktivní popudy, nepřátelský vůči otci a sadisticko-něžný vůči matce, nemohly být zužitkovány, prvý pro lásku, která existovala vedle nenávisti, druhý následkem bezradnosti, která plynula z infantilních sexuálních teorií.

Jenom tímto způsobem, opíraje se o výsledky analysy, mohu konstruovat nevědomé komplexy a přání, jejichž potlačení a znovuoživení vyneslo najevo Jeníkovu fobii. Vím, že tím mnoho očekávám od myšlenkové způsobilosti čtyřletého až pětiletého dítěte, ale dávám se vésti tím, co jsme se dověděli nového, a nepovažuji se za vázána předsudky naší nevědomosti. Možná, že by se bývalo dalo použít strachu z »dělání rámusu nohama«, abychom ještě vyplnili mezery ve svém dokazování. Jeník sice uvedl, že mu to připomíná házení nohama, když byl nucen přerušit hraní a dělat čunč, takže se tento neurotický prvek dostává do souvislosti s problémem, zda maminka dostává děti ráda nebo jenom nuceně, ale mně se nezdá, že je tím »dělání rámusu nohama« objasněno úplně. Mou domněnku, že se v dítěti hýbala

nějaká vzpomínka na pohlavní styk rodičů, který pozorovalo v ložnici, nemohl otec potvrdit. Spokojme se tedy tím, co jsme se dověděli.

Jakým vlivem v uvedené situaci nastal převrat, přeměna libidinósní touhy v úzkost, na kterém konci počalo působit potlačení, lze těžko říci a dalo by se rozhodnout jediné srovnáním několika podobných analys; zda byla rozhodující dětská intelektuální neschopnost rozřešit obtížný problém plození dětí a zužitkovat agresivní popudy odpoutané tím, že se přiblížil k rozřešení, anebo zda tělesná nezpůsobilost, nesnášelivost jeho konstituce s pravidelným masturbačním ukojováním, zda pouhé trvání sexuálního vzrušení takové intensity nutně vedlo k převratu, toto kladu jako otázku, pokud nám nepomůže další zkušenost.

Přičítat přílišný vliv na propuknutí choroby nahodilému podnětu, zakazují časové okolnosti, neboť se náznaky úzkosti daly na Jeníkovi pozorovat již dávno, než viděl na ulici upadnout dostavníkového koně.

Přesto neurosa přímo navázala na tento akcidenční zážitek a zachovala jeho stopy tím, že povýšila koně na objekt úzkosti. Tento dojem sám o sobě neměl »traumatickou sílu«; jenom dřívější význam koně jako předmětu záliby i zájmu a navázání na traumaticky vhodnější gmundenskou událost, že upadl Bedříšek při hře na koníčky, potom snadná asociační cesta od Bedříška k otci, vybavily náhodně pozorovanou nehodu tak velikou působivostí. Pravděpodobně by však ani tyto vztahy nestačily, kdyby následkem pružnosti a mnohoznačnosti asociačních spojitostí stejný dojem nebyl současně způsobilý, dotknout se druhého z komplexů číhajících v Jeníkově nevědomí, komplexu o slehnutí těhotné matky. Odtud byla otevřena cesta k návratu potlačeného a byla zahájena tak, že *patogenní materiál byl přepracován (přenesen) na koňský komplex a průvodní afekty byly vesměs stejnotvárně proměněny v úzkost.*

*

Je pozoruhodné, že představy, které nyní tvořily obsah fobie, musily být ještě skresleny a zčásti nahrazeny, než je přijalo vědomí. První slova úzkosti, která Jeník pronesl,

byla: kousne mne kůň; pocházejí z jiného gmundenského výstupu, který jednak souvisí s nepřátelským přáním vůči otci, jednak připomíná varování před onanií. Uplatnil se tu nějaký rušivý vliv, vycházející možná od rodičů; nejsem si jist, zda zprávy o Jeníkovy byly tehdy sepsány dosti pečlivě, abychom mohli rozhodnout, zda tímto způsobem projevil úzkost dříve nebo teprve potom, když mu matka vytkla masturbaci. Na rozdíl od chorobopisu se domnívám, že tomu bylo takto. Ostatně je docela zřejmé, že komplex nepřátelství k otci v Jeníkovi všude zakrývá komplex chlípnosti vůči matce, a také v analyse byl odhalen a vyřízen dříve.

Z jiných případů nemoci dalo by se odvodit mnohem více o struktuře neurosy, jejím vývoji a šíření, ale chorobopis našeho Jeníka je velmi krátký; brzy po jeho počátku jej vystřídává popis léčby. Když se potom zdálo, že se fobie za léčby dále rozvíjí a rozšiřuje na nové objekty a nové podmínky, byl ošetřující otec ovšem dosti rozumný, aby v tom spatřoval pouhé projevy již hotového a nikoli novotvorbu, kterou zavinila léčba. S takovým porozuměním nesmíme ovšem v jiných případech vždycky počítat.

Než skončím tuto synthesu, musím se ještě zabývat jiným hlediskem, při němž se ocitneme v samém středu obtíží pochopit neurotické stavy. Vidíme, jak našeho malého pacienta zachvacuje nový příval potlačení, který se týká právě jeho vládnoucích sexuálních složek.[66]) Vzdává se onanie, s hnusem se odvrací od všeho, co připomíná výměty a přihlížení při vyměšování. Avšak nejsou to tyto složky, které jsou oživeny při podnětu k chorobě (při spatření padajícího koně) a které dodávají materiál k příznakům, jež obsahuje fobie.

Máme tedy důvody, abychom tu zásadně rozeznávali. Pravděpodobně pochopíme tento chorobný případ lépe, jestliže si prohlédneme jiné složky, které splňují obě shora uvedené podmínky. To jsou u Jeníka hnutí, která byla již dříve potlačena a nemohla se, pokud víme, nikdy projevovat netlumeně, nepřátelsky žárlivá hnutí vůči otci a sadis-

[66]) Otec dokonce pozoroval, že současně s tímto potlačením počíná jistá sublimace. Od počátku úzkostlivosti projevuje stupňovaný zájem o hudbu a rozvíjí dědičné hudební nadání.

tické popudy vůči matce, odpovídající předtuchám soulože. V tomto časném potlačení možná vězí náchylnost k pozdější chorobě. Tyto agresivní sklony nenašly u Jeníka východiska a jakmile chtějí v době strádání a stupňovaného sexuálního vzrušení propuknout silněji, rozpoutává se boj, který nazýváme »fobií«. V jejím průběhu dere se část potlačených představ jako obsah fobie do vědomí, znetvořena a přepsána na jiný komplex; ale nepochybně je to ubohý úspěch. Vítězem zůstává potlačení, které při této příležitosti zachvacuje také jiné složky, než které se prodraly do popředí. Tím se nic nemění na podstatě chorobného stavu, který zůstává úplně vázán k povaze pudových složek, které mají být odmítnuty. Záměrem a obsahem fobie je dalekosáhlé omezení volnosti pohybu, fobie je tedy mocnou reakcí na temně pohybové popudy, které směřovaly obzvláště k matce. Kůň byl hošíkovi vždycky vzorem touhy po pohybu (»Jsem mladý kůň« praví Jeník poskakuje), ale ježto tato touha po pohybu do sebe zahrnuje popud k souloži, omezuje neurosa touhu po pohybu a povyšuje koně na symbol děsu. Potlačeným pudům v neurose nezbývá zdánlivě nic jiného, než čest poskytovat úzkosti vědomé záminky. Avšak přesto, že ve fobii odmítnutí sexuality docela jasně vítězí, přece kompromisní povaha choroby nepřipouští, aby potlačené nedosáhlo ničeho. Fobie z koně je přece zase překážkou jít na ulici a může sloužit jako prostředek k tomu, aby mohl zůstat doma u milované matky. V tom tedy úspěšně pronikla něžnost k matce; milenec se následkem fobie drží milovaného objektu, ale nyní je ovšem postaráno o to, aby byl neškodný. V obou těchto účinech se projevuje vlastní povaha neurotické choroby.

Alfred Adler nedávno rozvedl v důmyslné práci[67]), ze které jsem nahoře přejal název prolínání pudů, že úzkost vzniká potlačením pudu, který nazývá »pudem agrese«, a dalekosáhlou synthesí přikládá tomuto pudu hlavní význam v dění, »v životě i v neurose«. Jestliže jsme dospěli k závěru, že se v našem případě úzkost fobie dá vysvětlit potlačením oněch agresivních hnutí, nepřátelských k otci a sadistických vůči matce, zdá se, že jsme tím skvěle po-

[67]) Viz nahoře.

tvrdili Adlerův názor. A přece s ním nemohu souhlasit, poněvadž jej považuji za zevšeobecnění, které uvádí v omyl. Nemohu se odhodlat, abych předpokládal zvláštní pud agrese vedle nebo rovnoprávně s dobře známými pudy sebezáchovy a pudy sexuálními.[68]) Zdá se mi, že Adler všeobecný a nezbytný ráz všech pudů, právě jejich »pudovost«, naléhavost, to, co můžeme karakterisovat jako způsobilost podněcovat motilitu, neprávem stanovil jako zvláštní pud. Z ostatních pudů by pak nezbývalo nic jiného než vztah k nějakému cíli, kdyby jim »pud agrese« odnímal vztah k prostředkům, jimiž se tohoto cíle dosahuje; přes veškerou nezajištěnost a nejasnost naší nauky o pudech setrvávám zatím na obvyklém pojetí, které ponechává každému pudu jeho způsobilost stát se agresivním, a v obou pudech, které jsou v našem Jeníkovi potlačovány, spatřuji známé složky sexuálního libida.

3

Nežli zahájím své pravděpodobně stručné vývody o tom, jaký všeobecný význam má Jeníkova fobie pro dětský život a výchovu, musím se zabývat dávno odsunutou námitkou, že Jeník je neurotikem, dědičným zatížencem, degenerovaným, a nikoli normálním dítětem, podle kterého bychom mohli posuzovat jiné děti. Již dlouho jsem smutný při pomyšlení, že všichni vyznavači »normálního člověka« budou týrat ubohého Jeníčka, jakmile se ještě dovědí, že můžeme u něho skutečně prokázat dědičné zatížení. Poskytl jsem pomoc jeho krásné matce, když v dívčím věku při jakémsi konfliktu neuroticky onemocněla, a to byl dokonce počátek mých styků s jeho rodiči. Jenom ostýchavě si troufám přednést něco v jeho prospěch.

[68]) (Dodatek z roku 1923:) Toto bylo napsáno v době, kdy Adler zdánlivě ještě stál na půdě psychoanalysy, než ještě stanovil mužský protest a popíral potlačení. Od té doby jsem také musil předpokládat „pud agrese“, který se však neshoduje s Adlerovým. Nazývám jej raději „pudem destruktivním nebo pudem k smrti“ („Jenseits des Lustprinzips“, „Das Ich und das Es“). Jeho protiklad s libidinósními pudy se projevuje ve známé polaritě milování a nenávidění. Trvám také na svém odporu proti Adlerově thesi, která všeobecný ráz všech pudů omezuje ve prospěch jediného.

Především, že Jeník není tím, co si podle přísného zvyku představujeme, mluvíme-li o degenerovaném, k nervose dědičně náchylném dítěti, nýbrž je naopak tělesně dobře vyvinutý, veselý, laskavý a čilý hoch, z něhož se může radovat netoliko jeho vlastní otec. Nelze ovšem pochybovat o jeho předčasné pohlavní zralosti, ale ke správnému úsudku nám chybí mnoho srovnávacího materiálu. Z jednoho amerického hromadného zkoumání jsem na příklad seznal, že podobně časná volba objektu a pocity lásky nejsou u hochů zjišťovány tak docela zřídka, a z dětství mužů, kteří byli později považováni za »velké«, víme totéž, takže myslím, že časná pohlavní zralost je zřídka chybícím korelátem vyspělosti intelektuální, a proto se s ní setkáváme u nadaných dětí častěji, než bychom očekávali.

Dále, přiznávaje se k tomu, že Jeníčkovi straním, uplatňuji, že není jediným dítětem, které v některém ze svých dětských let podléhá fobii. Taková onemocnění jsou jak známo velmi častá, také u dětí, jejichž výchova je krajně přísná. Tyto děti se později stávají neurotiky, nebo zůstávají zdrávy. Jejich fobie bývají v dětství ukřičovány, poněvadž se nedají ošetřit a dozajista jsou nepohodlné. Průběhem měsíců nebo let polevují, zdánlivě jsou vyléčeny; jakými psychickými změnami je takové vyléčení podmíněno, jaké změny povahy jsou s ním spjaty, nikdo neví. Léčíme-li psychoanalyticky dospělého neurotika, který, dejme tomu, zjevně onemocněl teprve v dospělosti, pravidelně se dovídáme, že jeho neurosa navazuje na onu dětskou úzkost, je jejím pokračováním, že tedy od oněch dětských konfliktů celým životem pokračovala ustavičná, ale také nerušená psychická práce, beze zřetele k tomu, zda jejich první příznak zůstal nebo zmizel tlakem poměrů. Myslím tedy, že Jeníček neonemocněl silněji než tolik jiných dětí, které nejsou označovány za »degenerované«; ale poněvadž byl vychováván bez zakřiknutí, co nejšetrněji a s co nejmenším násilím, troufala si jeho úzkost více napovrch. Jistě jí chyběly špatné svědomí a strach z trestu, které ji jindy zajisté zmenšují. Mně se zdá, že se příliš mnoho staráme o příznaky a příliš málo o to, z čeho vznikají. V dětské výchově nechceme dokonce nic jiného než mít pokoj, nezažít obtíží, krátce vypěstiti hodné dítě a velmi málo dbáme toho, zda

tento vývoj prospívá také dítěti. Dovedu si tedy představit, že vytvoření této fobie bylo pro Jeníka velmi prospěšné, poněvadž upoutala pozornost rodičů na nevyhnutelné obtíže, které dítěti vznikají z toho, že kulturní výchova musí překonávat vrozené pudové složky, a poněvadž tato porucha způsobila, že mu otec pomáhal. Snad je nyní vůči ostatním dětem ve výhodě, že v sobě již nechová zárodek potlačených komplexů, který pro pozdější život vždycky něco znamená, jistě v nějaké míře způsobuje úchylku povahy, ne-li náchylnost k pozdější neurose. Mám sklon takto myslit, ale nevím, zda ještě mnoho jiných lidí sdílí můj úsudek, ani nevím, zda mně zkušenost dá za pravdu.

Táži se však, jak Jeníkovi škodilo, že u něho byly najevo uvedeny komplexy, které jsou nejen potlačovány dětmi, nýbrž kterých se také bojí rodiče? Vyvodil snad hošík vážné důsledky ze svých nároků na matku, nebo zaměnil zlé úmysly vůči otci násilnostmi? Dozajista se toho obávalo mnoho lidí, kteří se, špatně chápajíce podstatu psychoanalysy, domnívají, že posilujeme zlé pudy, jestliže je přivádíme k vědomí. Tito mudrcové jednají jistě důsledně, jestliže nás proboha odrazují, abychom se nezabývali zlými věcmi, které vězí za neurosami. Při tom ovšem zapomínají, že nejsou lékaři a ocítají se v osudové podobnosti se Shakespearovým Holzapflem ve hře »Mnoho povyku pro nic«, který rovněž radí odesílané stráži, aby se zdržela jakéhokoli doteku se zloději a lupiči, které snad přistihne. Taková banda že není společností pro poctivé lidi.[69])

Naopak, jediné následky analysy jsou, že se Jeník uzdravuje, nebojí se již koní a chová se k otci spíše důvěrně, jak mi tento rozveseleně vypráví. Ale co otec ztrácí na důstojnosti, získává na důvěře: »Myslil jsem si, že víš všechno, jelikož jsi věděl to o tom koni.« Analysa totiž neruší úspěch potlačení; pudy, které byly tehdy potlačeny, zůstávají potlačené, ale dosahuje téhož úspěchu jinou cestou, nahrazuje pochod potlačení, který je automatický a nemír-

[69]) Nemohu zde potlačit údiv a otázku, odkud tito odpůrcové mých názorů čerpají své tak jistě přednášené vědomosti o tom, zda potlačené pohlavní pudy hrají úlohu v etiologii neuros, a jakou, jestliže zavírají pacientům ústa, jakmile počnou hovořit o svých komplexech a jejich odnožích? Sdělení moje a mých stoupenců jsou přece potom jedinou vědou, která je jim přístupna.

ný, přiměřeným a cílevědomým zvládnutím pomocí nejvyšších duševních instancí, krátce: nahrazuje potlačení odsouzením. Jak se zdá, přináší nám dlouho očekávaný důkaz, že vědomí má biologickou funkci, že jeho zásah je pro nás významný a výhodný.[70])
Kdybych byl sám o tom rozhodoval, byl bych si troufal poskytnout dítěti také ještě poučení, které mu rodiče zadrželi. Byl bych potvrdil jeho pudová tušení, vyprávěním o existenci pochvy a soulože, takto bych značně zmenšil nerozřešený zbytek a ukončil jeho naléhavé ptaní. Jsem přesvědčen, že by následkem tohoto poučení nepozbyl ani lásky k matce ani dětské povahy a uznal, že se nemá zabývat těmito důležitými, ba ohromnými otázkami, pokud se nesplní jeho přání stát se velikým. Avšak pedagogický pokus nebyl proveden tak daleko.
Že nelze ostře ohraničovat »nervosní« od »normálních« dětí a lidí dospělých, že »choroba« je praktickým pojmem součetným, že se náchylnost a zážitek musí setkat, aby byl překročen práh k dosažení tohoto součtu, že proto mnoho individuí z třídy zdravých ustavičně přestupuje do třídy nervosních a mnohem menší počet prochází touže cestou také směrem opačným, jsou poznatky, které byly vyjádřeny tak často a vyvolaly tak silný souhlas, že je zajisté nevyslovuji sám. Že se výchova dítěte může mocně uplatňovat ve prospěch nebo v neprospěch náchylnosti k onemocnění, na které při tomto součtu záleží, je aspoň velmi pravděpodobné, ale oč má výchova usilovat, anebo kde zasáhnout, je ještě naprosto sporné. Dosud si kladla za úkol vždycky jenom ovládnout, často spíše potlačit pud; úspěch nebyl uspokojivý a tam, kde nastal, prospěl malému počtu privilegovaných lidí, od nichž se nepožaduje, aby potlačovali své pudy. Ani se netažme, jakou cestou a jakými obětmi lidstvo dosáhlo potlačení nepohodlných pudů. Nahradíme-li tento úkol jiným, abychom individuum s nejmenší ztrátou jeho aktivity učinili způsobilým kultury a sociálně použi-

[70]) (Doplněk z roku 1923:) Používám tu slova vědomí ve smyslu, kterému jsem se později vyhýbal, totiž pro naše normální myšlení, způsobilé uvědomení. Víme, že se i takové myšlenkové pochody mohou dít předvědomě a je proto účelné posuzovat jejich „vědomí" ryze fenomenologicky. Tím ovšem neodporujeme očekávání, že také uvědomování má biologickou funkci.

telným, mohou se psychoanalysou získaná objasnění o původu patogenních komplexů a podstatě každé neurosy vlastně dožadovat toho, aby je vychovatelé považovali za nedocenitelnou radu pro své chování vůči dítěti. Jaké praktické závěry z toho plynou a pokud může zkušenost ospravedlnit jejich použití v našich společenských poměrech, ponechávám jiným k prozkoumání a rozhodnutí.

Nemohu se rozloučit s fobií našeho malého pacienta, aniž jsem vyslovil očekávání, které mně její analysu, přivodivší vyléčení, činí obzvláště cennou. Z této analysy jsem se, přísně vzato, nedověděl nic nového, nic, co jsem často méně zřetelně a s menší bezprostředností uhodl u jiných pacientů, které jsem léčil v dospělosti. A protože se neurosy těchto druhých nemocných vždycky daly vysvětlit stejnými infantilními komplexy, které jsme odkryli za Jeníkovou fobií, ocítám se v pokušení žádat, aby této dětské neurose byl přikládán význam typický a příkladný, jako by rozmanitost jevů neurotického potlačení a hojnost patogenního materiálu nijak nevylučovaly možnost odvodit je od málo četných pochodů v těchže komplexech představ.

Dodatek
K analyse Jeníčka

Před několika měsíci — na jaře roku 1922 — představil se mně mladý muž a prohlásil, že je »oním Jeníčkem«, o jehož dětské neurose jsem v roce 1909 psal. Měl jsem velikou radost, když jsem ho opět spatřil, neboť se mně asi dva roky po skončení analysy ztratil s očí a déle než jedno desítiletí jsem nic neslyšel o jeho osudu. Uveřejnění této první analysy dítěte vyvolalo velký rozruch a ještě více rozhořčení a malému hošíkovi prorokovali hrozné neštěstí, ježto byl v tak útlém věku »zbaven nevinnosti« a stal se obětí psychoanalysy.
Z těchto obav se žádná neuskutečnila. Z Jeníčka se nyní stal statný devatenáctiletý jinoch. Tvrdil, že se cítí výborně a netrpí nijakými obtížemi ani zábranami. Nejenže přestál bez újmy pubertu, snesl také dobře jednu z nejtěžších zkoušek citového života. Jeho rodiče se rozloučili a každý z nich uzavřel nové manželství. Žije proto sám, s oběma rodiči však dobře vychází a jenom lituje, že rozchodem rodiny byl odloučen od své milé mladší sestry.
Obzvláště podivuhodné bylo pro mne jedno Jeníkovo sdělení. Ani si netroufám je vysvětlovat. Když četl svůj chorobopis, — vyprávěl — zdálo se mu všechno cizí, nepoznával se, nemohl si na nic vzpomenout a jenom když narazil na cestu do Gmundenu, rozjitřila se v něm jakási vzpomínka, že by to mohl být on. Analysa tedy neuchránila příběh od zapomenutí, nýbrž sama byla zapomenuta. Podobné věci se někdy stávají ve spánku tomu, kdo je obeznalý s analysou. Je probuzen snem, odhodlá se, že jej bezodkladně zanalysuje, znovu usne, spokojen s výsledkem svého úsilí, a nazítří ráno jsou sen i analysa zapomenuty.

POZNÁMKY K PŘÍPADU NUTKAVÉ NEUROSY

(1909)

Následující listy obsahují dvojí: za prvé úryvky z chorobopisu případu nutkavé neurosy, který můžeme podle doby trvání, škodlivých následků a subjektivního hodnocení považovat za jeden z těžkých, a jehož asi jednoroční ošetření dosáhlo úplného uzdravení osobnosti a zrušení jejích útlumů. Za druhé navazuje na tento případ a opíraje se o jiné dříve analysované případy, přináším aforistické poznámky o vzniku a jemnějším mechanismu psychických nutkavých dějů, které mají být pokračováním mých prvních popisů uveřejněných v roce 1896.[1])

Podobný obsah musí být podle mého soudu ospravedlněn, aby snad čtenář nemyslil, že považuji tento zpravodajský způsob za bezvadný a hodný napodobení, zatím co se ve skutečnosti řídím jenom překážkami vnější i obsahové povahy a rád bych byl poskytl více, kdybych jenom směl a mohl. Úplný popis léčby nemohu totiž uveřejnit, poněvadž bych se musil v podrobnostech zabývat pacientovými životními poměry. Dotěrná pozornost velkoměsta, věnovaná obzvláště mé lékařské činnosti, zakazuje mně, abych podal pravdivé vylíčení; a skreslení, kterými si jindy obyčejně vypomáháme, považuji stále více za neúčelná a zavržitelná. Jsou-li nepatrná, nevyhovují účelu, aby chránila pacienta před nešetrnou zvídavostí, a sahají-li dále, vyžadují příliš velikých obětí, rušíce pochopení souvislostí spjatých právě s malými skutečnostmi života. Z této poslední okolnosti vzniká potom paradoxní stav, že můžeme veřejnosti spíše předložit nejintimnější pacientovy tajnosti, při kterých přece zůstává nepoznán, než nejneškodnější a nejba-

[1]) Weitere Bemerkungen über die Abwehr-Neuropsychosen. (II. Wesen und Mechanismus der Zwangsneurose.) Ges. Schriften, sv. I.

nálnější určení jeho osoby, kterými je všem lidem znám a na kterých by ho všichni poznali.

Omlouvám-li se takto pro silné zkrácení popisu choroby i léčby, mám pro okolnost, že se omezuji na jednotlivé výsledky psychoanalytického zkoumání nutkavé neurosy, důvody ještě pádnější. Přiznávám se, že se mně dosud nepodařilo úplně proniknout komplikovanou stavbou těžkého případu nutkavé neurosy a že bych nedovedl popsat průběh analysy tak, aby tato analyticky poznaná nebo vytušená struktura byla viditelna skrze nánosy ošetření. Tento úkol velice ztěžují odpor nemocného a způsoby jeho projevu; ale nutno uznat, že pochopení nutkavé neurosy není vůbec snadné, je mnohem těžší než nějakého případu hysterického. Vlastně bychom měli očekávat opak. Prostředky, kterými nutkavá neurosa vyjadřuje své nejtajnější myšlenky, jazyk nutkavé neurosy je jenom jakýmsi nářečím hysterického jazyka, ale nářečím, jehož smysl bychom měli vycítit snadněji, poněvadž je výrazu našeho vědomého myšlení bližší, než nářečí hysterické. Především neobsahuje onen skok z duševna do tělové innervace — hysterickou konversi —, který přece nikdy nedovedeme chápat.

Snad jenom naše menší obeznámenost s nutkavou neurosou zaviňuje, že skutečnost nepotvrzuje ono očekávání. Lidé, trpící těžkou nutkavou neurosou, dostavují se do analytického ošetření mnohem řidčeji než hysterikové. Také v životě disimulují své stavy, pokud je to možné, a přicházejí k lékaři často teprve v tak pokročilých stadiích své choroby, jaká by na př. při plicní tuberkulose vylučovala přijetí do léčebného ústavu. Používám však tohoto podobenství proto, že můžeme při lehkých i těžkých, ale včas léčených případech nutkavé neurosy, podobně jako u oné chronické infekční choroby, poukázat na řadu skvělých léčebných úspěchů.

Za těchto okolností nezbývá než sdělit věci tak neúplně a nedostatečně, jak je víme a smíme vyjádřit. Možná, že drobty poznání, které tu byly s námahou vytěženy, samy jsou málo uspokojivé, ale snad na ně naváže práce jiných badatelů a společnému úsilí se může zdařit výkon, který je třeba příliš těžký pro jednotlivce.

1

Z chorobopisu

Mladší muž akademického vzdělání uvádí se údajem, že trpí nutkavými představami již od dětství, avšak obzvláště silně čtyři léta. Hlavním obsahem jeho choroby jsou obavy, že se něco stane dvěma osobám, které velice miluje, otci a dámě, kterou zbožňuje. Mimo to pociťuje nutkavé popudy, jako na př. uříznout si břitvou krk, a vytváří zákazy, týkající se také lhostejných věcí. Bojem proti svým myšlenkám ztratil léta a proto zaostal v životě. Z léčeb, o které se pokusil, pomohla mu jediná vodoléčba v nějakém ústavě u * *; ale tato snad jenom proto, že si tam udělal známost, která vedla k pravidelnému pohlavnímu styku. Tady nemá takovou příležitost a pohlavní styk má jenom zřídka a v nepravidelných intervalech. Prostitutky se mu hnusí. Jeho pohlavní život byl prý vůbec ubohý, onanie hrála jenom nepatrnou úlohu, v 16. nebo 17. roce. Jeho potence je normální; po prvé souložil ve 26 letech. Působí dojmem jasné, bystré hlavy. Na otázku, z jakého popudu klade informace o svém pohlavním životě do popředí, odpovídá, že tu běží o otázku, kterou z mého učení zná. Jinak z mých spisů nečetl nic, ale nedávno při listování v jedné mé knize nalezl objasnění podivných slovních spojitostí,[2]) které mu jeho vlastní »myšlenkovou práci« připomínaly tak silně, že se rozhodl svěřiti se mně.

a) Zahájeni léčby.

Když jsem ho příštího dne zavázal k dodržování jediné

[2]) Zur Psychopathologie des Alltagslebens (1905, sv. IV. Ges. Schriften). Srv. „Úvod do psychoanalysy“, Praha 1936, 1. díl, Chybné výkony.

podmínky léčby, aby říkal všechno, co mu projde hlavou, byť mu to bylo nepříjemné, nedůležité, byť se mu zdálo, že to sem nepatří, nebo že je to nesmyslné, a ponechal mu volbu, kterým tématem chce sdělení zahájit, počíná takto:[3])
Má přítele, kterého si mimořádně cení. K tomu chodí, kdykoli ho trápí nějaký zločinný popud, a ptá se ho, zda jím pohrdá, protože je zločincem. Přítel ho udržuje na nohou, ujišťuje ho, že je bezvadným člověkem, který si patrně od mládí navykl posuzovat svůj život s takových hledisek. Podobný vliv měl na něho kdysi jiný muž, student, kterému bylo 19 let, když jemu bylo 14 nebo 15, jemuž se líbil, jenž mimořádně zvyšoval jeho sebevědomí, takže si připadal jako genius. Tento student se později stal jeho domácím učitelem a náhle změnil své chování, ponižuje ho, jako by byl hlupákem. Konečně zpozoroval, že se student zajímá o jednu z jeho sester a stýkal se s ním jenom proto, aby si získal přístup do domu. Toto byl první velký otřes v jeho životě.
Potom pokračuje bez přechodu.

b) Infantilní sexualita.

»Můj pohlavní život začal velmi časně. Vzpomínám si na jednu scénu ze svého čtvrtého nebo pátého roku (od šestého roku jsou mé vzpomínky vůbec úplné), která se mi jasně vynořila po několika letech. Měli jsme velmi krásnou, mladou vychovatelku, slečnu Petr(ovou).[4]) Jednoho večera le-

[3]) Tento chorobopis jsem redigoval podle soupisu, pořizovaného vždy večer v den hodiny, při čemž jsem se co nejvíce opíral o pacientovy řeči, na které jsem si vzpomněl. — Analytiky důrazně varuji, aby nepoužívali času léčby k soupisu toho, co slyší. Odvrácení lékařovy pozornosti škodí nemocnému více, než by se dalo omluvit zvýšením přesnosti chorobopisu.

[4]) Někdejší analytik dr. Alfred Adler zabýval se kdysi v soukromé přednášce zvláštním významem, který mají nejprvnější pacientova sdělení. Zde je pro to doklad. Úvodní pacientova slova zdůrazňují vliv, který na něho mají muži, význam homosexuální volby objektu v jeho životě, a ihned na to zaznívá druhý motiv, který později nabude významu, konflikt a rozpor zájmů mezi mužem a ženou. V této souvislosti také nutno přijmout okolnost, že si první hezkou vychovatelku vybavuje s jejím příjmením, které se náhodou

žela lehce oblečena na pohovce a čtla; ležel jsem vedle ní a prosil jsem ji o svolení, abych ji mohl vlézt pod sukně. Dovolila mně to, jestliže to nikomu nepovím. Měla málo na sobě a ohmatával jsem ji na pohlavním ústrojí a na břichu, které se mně zdálo podivné. Od této doby zůstala ve mně silná, trýznivá zvědavost spatřit ženské tělo. Ještě se pamatuji, s jakým napjetím jsem v lázních, do kterých jsem směl chodit se slečnou a sestrami, čekal, až slečna odstrojena půjde do vody. Více vzpomínek mám od šestého roku. Potom jsme měli jinou slečnu, také mladou a hezkou, která měla na zadku nežidy, které si obyčejně večer vymačkávala. Netrpělivě jsem čekal na tento okamžik, abych uspokojil svou zvědavost. Podobně v lázních, ačkoli slečna Lina byla zdrženlivější než první slečna. (Na mou otázku vysvětluje: nespal jsem pravidelně v jejím pokoji, obyčejně jsem spal u rodičů.) Pamatuji se na scénu, při které mně bylo asi sedm let.[5]) Navečer jsme seděli pohromadě, slečna, kuchařka, jiné děvče, já a můj o jeden a půl roku mladší bratr. Z rozhovoru děvčat jsem náhle zaslechl, jak slečna Lina praví: S maličkým se to dá již dělat, ale Pavel (já) je příliš neobratný, zajisté vjede vedle. Nechápal jsem dobře, co je tím míněno, ale pochopil jsem podceňování a začal jsem plakat. Lina mne chlácholila a vyprávěla mně, že nějaká dívka, která něco podobného dělala se svěřeným jí hochem, byla zavřena na několik měsíců. Nedomnívám se, že dělala se mnou něco nedovoleného, ale dovoloval jsem si vůči ní velmi mnoho. Když jsem k ní přišel do postele, odkrýval jsem ji, sahal na ni a ona to klidně připouštěla. Nebyla příliš inteligentní a zřejmě byla pohlavně velmi potřebná. Ve 23 letech měla již dítě, jehož otec se s ní později oženil, takže se dnes jmenuje paní dvorní radová. Často ji ještě vídávám na ulici.«

»Již v 6 letech jsem trpěl erekcemi a vím, že jsem kdysi šel k matce, abych si na to stěžoval. Vím také, že jsem tehdy musil překonávat rozpaky, neboť jsem tušil, že erekce souvisí s mými představami a zvědavostí, a také jsem tenkrát

podobá mužskému jménu křestnímu. Ve vídeňských měšťanských kruzích nazývají vychovatelku častěji jejím křestním jménem a proto si spíše pamatují toto.

[5]) Později připouští pravděpodobnost, že se tato scéna udála o jeden až dva roky později.

po určitou dobu měl chorobnou představu, že rodiče vědí o mých myšlenkách, což jsem si vysvětloval tak, že jsem je vyslovil, aniž jsem je sám slyšel. V tom spatřuji počátek své choroby. Existovaly osoby, které se mně velice líbily a naléhavě jsem si přál vidět je nahé. Při těchto tužbách měl jsem však příšerný pocit, že se něco přihodí, když si toto myslím, a že musím vykonat různé věci, abych to zamezil.« (Dotázán uvádí jako příklad pro tyto obavy: Na př. by zemřel můj otec.) »Myšlenky na otcovu smrt zaměstnávaly mne velmi raně a po dlouhou dobu, a činily mne smutným.«

Při této příležitosti se s podivením dovídám, že jeho otec, o kterého se přece starají jeho dnešní nutkavé obavy, zemřel již před několika lety.

Co náš pacient v první hodině léčby popisuje ze svého šestého nebo sedmého roku, není pouze, jak se domnívá, počátkem choroby, nýbrž již choroba sama. Úplná nutkavá neurosa, které už nechybí žádný podstatný prvek, současně jádro a vzor pozdější choroby, tak říkajíc prvotní útvar, a jediné jeho studiem můžeme pochopit složitou strukturu dnešní nemoci. Vidíme dítě ovládané složkou sexuálního pudu, touhou po vidění, jejímž výsledkem je velmi intensivně poznovu se vynořující přání spatřit ženy, které se mu líbí, nahé. Toto přání odpovídá pozdější nutkavé představě; chybí-li mu zatím nutkavý ráz, je to vyvoláno tím, že se *já* ještě nedostalo do úplného rozporu s ním, nepociťuje jej jako cizí, ale odněkud se již ozývá odpor proti tomuto přání, neboť, když se projeví, provází jej pravidelně trapný afekt.[6]) Zřejmě existuje konflikt v duševním životě malého chlípníka; mimo nutkavé přání je tu nutkavá obava, která je úzce spjata s přáním; jakmile si něco podobného myslí, musí se obávat, že nastane něco děsného. Toto děsné se již odívá do karakteristické neurčitosti, která už nikdy nebude chybět v projevech jeho neurosy. Ale u dítěte není těžké najít, co je takovou neurčitostí zahaleno. Dovíme-li se nějaký příklad pro kteroukoli neurčitou obec-

[6]) Budiž připomenuto, že byl učiněn pokus vysvětlit nutkavé představy beze zřetele k afektivitě!

nost nutkavé neurosy, můžeme být jisti, že tento příklad je přímo onou původní podstatou, která měla být skryta zevšeobecněním. Nutkavá představa, rekonstruujeme-li její smysl, byla tedy tato: Mám-li přání spatřit nahou ženu, musí můj otec zemřít. Trapný afekt má zřejmě příšerné pověrčivé zabarvení a je již pramenem popudů učinit něco k odvrácení neštěstí, které se uplatní v pozdějších obranných opatřeních.

Tedy: erotický pud a odpor proti němu, přání (které zatím není nutkavé) a obava (již nutkavá), která mu odporuje, trapný afekt a nucení k obranným úkonům; neurotický inventář je úplný. Dokonce je tu ještě něco jiného, jakési delirium nebo blud podivného obsahu: Rodiče prý znají jeho myšlenky, poněvadž je vyslovuje, aniž je sám slyší. Sotva chybujeme, spatřujeme-li v tomto dětském pokusu o vysvětlení tušení oněch zvláštních psychických dějů, které nazýváme nevědomými, a bez nichž se nemůžeme obejít, chceme-li vědecky objasnit, jak se tyto temné věci mají. »Vyslovuji své myšlenky, aniž je slyším,« to zní jako by navenek promítal náš vlastní předpoklad, že má myšlenky, aniž o nich ví, jako by nitroduševně vnímal potlačené.

Poznáváme totiž jasně: tato prvotní infantilní neurosa má již svůj problém a svou zdánlivou absurdnost jako každá složitá neurosa dospělého člověka. Co znamená, že otec musí zemřít, jestliže se v dítěti ozve ono chlípné přání? Je to pouhý nesmysl, nebo je nějak možné porozumět této větě, chápat ji jako nutný výsledek dřívějších dějů a předpokladů?

Užijeme-li jinde získaných poznatků na tento případ dětské neurosy, musíme se domnívat, že také zde, tedy již před šestým rokem, nastaly traumatické zážitky, konflikty a potlačení, které byly samy zapomenuty, ale jako zbytek zanechaly tento obsah nutkavé obavy. Později se dovíme, nakolik můžeme tyto zapomenuté zážitky opět nalézt nebo poněkud jistě konstruovat. Prozatím ještě zdůrazňujeme pravděpodobně nelhostejnou shodu, že amnesie na dětství u našeho pacienta končí právě v šestém roce.

Podobný počátek chronické nutkavé neurosy v raném dětství s takovými chlípnými tužbami, se kterými jsou spjaty

příšerná očekávání a sklon k obranným úkonům, znám z několika jiných případů. Je absolutně typický, třeba pravděpodobně není typem jediné možným. Ještě slovo o raných sexuálních zážitcích našeho pacienta, než přejdeme k obsahu druhé hodiny. Sotva se kdo bude vzpírat, aby je neoznačil za obzvláště bohaté a účinné. Stejně tomu však bylo v ostatních případech nutkavé neurosy, které jsem analysoval. V protikladu k hysterii nikdy tu nepohřešujeme předčasnou pohlavní aktivitu. Na nutkavé neurose můžeme mnohem zřetelněji než na hysterii poznat, že momenty, utvářející psychoneurosu, nemáme hledat v aktuálním, nýbrž v infantilním sexuálním životě. Současný sexuální život lidí, trpících nutkavou neurosou, může se povrchnímu badateli zdát úplně normální; často vykazuje mnohem méně patogenních momentů a abnormit než u našeho pacienta.

c) Velká nutkavá obava.

»Myslím, že dnes začnu se zážitkem, který byl pro mne přímým podnětem, abych Vás vyhledal. Bylo to v srpnu za vojenského cvičení v * *. Předtím se mně mizerně dařilo a trápil jsem se různými nutkavými myšlenkami, které však za cvičení brzy ustoupily do pozadí. Bylo pro mne zajímavé ukázat důstojníkům z povolání, že jsme se nejen něčemu naučili, nýbrž že dovedeme také něco vydržet. Kdysi jsme konali krátký pochod z *. Při odpočinku jsem ztratil skřipec a třeba jsem jej mohl snadno nalézt, nechtěl jsem zdržovat odchod, zřekl jsem se ho a telegrafoval jsem svému optikovi do Vídně, aby mně obratem poslal náhradu. Při tomto odpočinku jsem seděl mezi dvěma důstojníky, z nichž jeden, kapitán českého jména, nabyl pro mne velkého významu. Měl jsem jistý strach z tohoto muže, neboť zřejmě miloval ukrutnost. Netvrdím, že byl špatný, ale v důstojnické menáži opětovně se zastával zavedení trestu bitím, takže jsem mu musil energicky odporovat. Při tomto odpočinku jsme se rozhovořili a kapitán vyprávěl, že četl o zvláště hrozném trestu, prováděném na východě...«

Zde se přerušuje, vstává a prosí mne, abych ho ušetřil vylíčení podrobností. Ujišťuji ho, že sám vůbec nemám sklonu ke krutosti, zajisté ho nerad trápím, nemohu mu však darovat, čím nedisponuji. Stejně by mne mohl žádat, abych mu daroval dvě komety. Překonávání odporu je příkazem léčby, který rozhodně nemůžeme obejít. (Pojem »odporu« vysvětlil jsem mu na počátku této hodiny, když pravil, že musí v sobě mnoho překonávat, má-li vyprávět svůj zážitek.) Pokračoval jsem: Pokud však záleží na mém úsilí, abych úplně uhodl něco, co jenom naznačí, pokusím se o to. Myslíte snad naražení na kůl? — Ne, to ne. Nýbrž sváží odsouzeného — (vyjadřoval se tak nezřetelně, že jsem nemohl hned uhodnout, v jakém postavení) — vecpou jeho zadek do hrnce, do kterého potom pustí k r y s y, které se — opět vstal a silně projevoval hrůzu a odpor — v r ý v a j í. Do řitě, směl jsem doplnit.

Při všech důležitějších momentech vyprávění pozoruji na něm podivně složený výraz, který mohu vysvětlit jenom jako h r ů z u z j e h o s l a s t i, k t e r á j e j e m u s a m é m u n e z n á m a. Se stejnými obtížemi potom pokračuje: »V tomže okamžiku probleskla mnou p ř e d s t a v a, ž e s e t o t o s t a n e n ě j a k é o s o b ě, k t e r o u m á m r á d.«[7]) Na přímou otázku uvádí, že tento trest neprovádí snad on sám, nýbrž že je na této osobě prováděn neosobně. Po krátkém hádání vím, že se ona »představa« týkala dámy, kterou miluje.

Přerušuje vyprávění, aby mne ujistil, jak cizími a nepřátelskými se mu jeví tyto myšlenky a s jakou mimořádnou rychlostí v něm probíhá všechno, co na ně navazuje dále. S ideou se také vždycky současně dostavuje »sankce«, t. j. obranné opatření, které musí nastat, aby se taková fantasie nesplnila. Když kapitán mluvil o onom hrozném trestu a v něm se vynořovaly ony myšlenky, ještě se mu podařilo, aby se proti o b ě m a ubránil svými obvyklými formulkami, jednak slovem »ale«, provázeným odmítavým pohybem ruky, jednak rčením: »Ale copak tě napadá.«

Množné číslo mne zarazilo stejně tak, jako zůstane nepo-

[7]) Praví: představa; silnější a důležitější označení p ř á n í, případně o b a v a, je zřejmě zakryto censurou. Zvláštní neurčitost všech jeho řečí nemohu bohužel opakovat.

chopitelné čtenáři. Vždyť jsme dosud slyšeli jenom jedinou ideu, že trest krysami je prováděn na dámě. Nyní se musí přiznat, že se v něm současně vynořila druhá idea, že trest stíhá také jeho otce. Jelikož jeho otec před mnoha lety zemřel a tudíž je tato nutkavá obava ještě mnohem nesmyslnější než prvá, zakrývala se ještě na okamžik, aby nemusila být přiznána.

Příštího večera předal mu týž kapitán balík, došlý poštou, a pravil: Nadporučík A.[8]) zaplatil za tebe doběrné. Musíš mu je vrátit. V balíku byl telegraficky objednaný skřipec. Ale v tomto okamžení se v něm utvořila »sankce«: Nevrátit peníze, nebo se to stane (t. j. fantasie o krysách by se uskutečnila na otci a dámě). A podle typu, jemu známého, ihned se k potření této sankce dostavil příkaz, podobající se přísaze: Musíš nadporučíku A-ovi vrátit ty 3.80 korun, což si téměř polohlasitě předříkával.

O dva dny později vojenské cvičení končilo. Čas do skončení vyplnil snahami vrátit nadporučíku A-ovi malý peníz, proti čemuž mu stále vzrůstaly obtíže zdánlivě objektivní povahy. Nejprve se pokusil zaplatit jej skrze jiného důstojníka, který šel na poštu, byl však velmi rád, když mu tento peníze vrátil, pravě, že nadporučíka A-a na poště nestihl, neboť tento způsob splnění slibu ho neuspokojoval, poněvadž neodpovídal doslovnému znění: Ty musíš vrátit peníze nadporučíku A-ovi. Konečně se setkal s hledaným A-em, který však peníze odmítl, podotýkaje, že za něho nic nevydal, že vůbec nemá na starosti poštu on, nýbrž nadporučík B. Nyní byl velice dotčen, že nemůže dostát přísaze, poněvadž její předpoklad je falešný, a vymýšlel si docela podivná východiska: Půjde s oběma pány A-em a B-em na poštu, tam dá A. poštovní úřednici 3.80 korun, slečna je dá B-ovi a on sám potom podle doslovného znění přísahy vrátí 3.80 korun A-ovi.

Nebudu se divit, jestliže čtenářovo pochopení na tomto místě selže, neboť také podrobné vylíčení, které mně pacient podal o vnějších událostech těchto dnů a svých reakcích na ně, trpělo vnitřními rozpory a znělo velmi zmateně. Teprve při třetím vyprávění se mně podařilo dosáh-

[8]) Jména jsou tu téměř bez významu.

nout, že poznal tyto nejasnosti a že byly obnaženy klamné vzpomínky a přesuny, kterým se oddával. Nebudu opakovat tyto podrobnosti, jejichž podstatu brzy doplníme, a jenom podotýkám, že se ke konci této druhé hodiny choval jako omráčený a zmatený. Několikrát mne oslovil slovy »pane kapitáne«, pravděpodobně proto, že jsem na počátku hodiny poznamenal, že nejsem vůbec krutý jako kapitán M. a nezamýšlím zbytečně ho trápit.

V této hodině mně ještě pouze vysvětlil, že od počátku, také při všech dřívějších obavách, že se jeho milým něco přihodí, tyto tresty nevřazoval jenom do časovosti, nýbrž také do věčnosti, do onoho světa. Do svých 14 nebo 15 let byl velmi svědomitě náboženský a od této doby se vyvíjel až k svému dnešnímu svobodnému zednářství. Rozpor prý vyrovnává tím, že si říká: Copak víš o životě na onom světě? Co o něm vědí ostatní lidé? Beztak nemůžeme nic vědět, nic přece neriskuješ, tedy to udělej. Muž jinak bystrý považuje tento vývod za bezvadný a nejistoty rozmyslu v této otázce takto využívá ve prospěch překonaného světového názoru náboženského.

Ve třetí hodině zakončuje velmi karakteristické vyprávění o svých snahách dostát nutkavé přísaze: Večer se odbývalo poslední shromáždění důstojníků před zakončením cvičení. Jemu připadl úkol poděkovat za přípitek na zdraví »pánů záložníků«. Mluvil dobře, ale jako náměsíčník, neboť v pozadí ho ustavičně trápila přísaha. Noc byla děsná; argumenty a protiargumenty bojovaly proti sobě; hlavní byl ovšem argument, že přece předpoklad přísahy, že nadporučík A. zaplatil za něho onu částku, není správný. Avšak utěšoval se tím, že příležitost ještě neminula, jelikož se A. zítra zúčastní části jízdy do stanice P., takže bude mít čas, aby ho požádal o onu laskavost. Ale neprovedl to, než A. odbočil, potom však sluhovi přikázal, aby ho na odpoledne u něho ohlásil. Sám dospěl o půl desáté hodině dopolední na nádraží, odložil zavazadla, vykonal v malém městě různé nákupy a rozhodl se navštívit potom A-a. Vesnice, ve které byl A. ubytován, byla od města P. vzdálena asi hodinu vozem. Jízda vlakem do místa, kde byl poštovní úřad, trvala by 3 hodiny; myslil si tedy, že se mu, až provede svůj složitý plán, ještě podaří těsně stihnout večerní

vlak z P. do Vídně. Myšlenky, které se potíraly, pravily s jedné strany: Je to přece zbabělostí, chce se jenom vyhnout nepříjemnosti žádat na A-ovi tuto oběť a jevit se mu jako blázen, a proto nedbá přísahy; s druhé strany: Naopak je zbabělostí provést slib, protože tím chce jenom dosáhnout, aby měl pokoj od nutkavých představ. Jestliže se v nějakém rozvažování argumenty takto vyvažují, nechává se obyčejně unášet nahodilými událostmi, jako by byly božími soudy. Proto řekl: Ano, když se ho na nádraží ptal nosič: K vlaku o desáté hodině, pane poručíku?, odjel v deset hodin a vytvořil tak *fait àccompli,* čímž si velmi ulevil. U průvodčího jídelního vozu zakoupil si ještě lístek pro table d'hôte. V první stanici ho náhle napadlo, že ještě může vystoupit, čekat na zpáteční vlak, jet tímto do P. a na místo, kde se zdržuje nadporučík A., a s ním potom tři hodiny vlakem k poštovnímu úřadu atd. Jenom zřetel ke slibu, který dal číšníkovi, zdržel ho od vykonání tohoto úmyslu; ale nevzdal se ho, nýbrž odsunul vystoupení na pozdější stanici. Tak uvažoval od stanice k stanici, až dospěl do stanice, ve které se mu zdálo nemožné vystoupit, poněvadž tam měl příbuzné, a rozhodl se, že pojede rovnou do Vídně, vyhledá tam přítele, přednese mu tuto záležitost a po jeho rozhodnutí se ještě nočním vlakem vrátí do P. Na mé pochyby, zda by to bylo možné, odpovídá ujištěním, že by měl býval mezi příjezdem jednoho a odjezdem druhého vlaku půl hodiny času. Dospěv do Vídně, stihl přítele, ne však v hostinci, kde očekával, že ho najde, nýbrž teprve o jedenácté hodině večerní v jeho bytě a přednesl mu ještě v noci tuto záležitost. Přítel spráskl ruce nad tím, že pořád ještě pochybuje, zda běží o nutkavou představu, uklidnil ho pro tuto noc, takže výborně spal, a nazítří dopoledne šel s ním na poštu, aby 3.80 korun odeslal na — adresu poštovního úřadu, do kterého došla zásilka se skřipcem.

O toto sdělení jsem se opíral, když jsem rozlušťoval skreslení v jeho vyprávění. Jestliže, přiveden přítelem k rozumu, neodeslal malou částku nadporučíku A-ovi, ani nadporučíku B-ovi, nýbrž přímo poštovnímu úřadu, musil přece vědět a také již při svém odjezdu věděl, že doběrné nedluží n i k o m u j i n é m u n e ž p o š t o v n í m u ú ř e d n í k o v i. Skutečně se ukázalo, že to věděl již před kapitánovou

výzvou a před svou přísahou, neboť si nyní vzpomněl, že se několik hodin před setkáním s krutým kapitánem představil jinému kapitánovi, který mu sdělil pravý stav. Tento důstojník, uslyšev jeho jméno, vyprávěl, že byl nedávno na poště a poštovní úřednice se ho tázala, zda zná poručíka H-a (t. j. našeho pacienta), pro něhož došla zásilka na dobírku. Odpověděl záporně, ale slečna řekla, že důvěřuje neznámému poručíkovi a zatím za něho zaplatí poplatek sama. Takto náš pacient obdržel objednaný skřipec. Krutý kapitán se zmýlil, když ho, předávaje mu zásilku, vyzval, aby 3.80 korun vrátil A-ovi. Náš pacient musil vědět, že je to omyl. Přesto, opíraje se o tento omyl, vykonal přísahu, která ho musila trápit. Episodu s druhým kapitánem a existenci důvěřivé poštovní úřednice zakrýval při tom sobě a při vyprávění také mně. Připouštím, že jeho chování po této opravě bylo ještě nesmyslnější a nepochopitelnější než dříve.

Když opustil přítele a vrátil se k své rodině, znovu ho trápily pochyby. Přítelovy argumenty nebyly přece jiné než jeho vlastní a nepochyboval, že dočasné uklidnění prýštilo jenom z osobního přítelova vlivu. Rozhodnutí vyhledat lékaře zapředl do deliria tímto obratným způsobem. Dá si lékařem vystavit vysvědčení, že k svému uzdravení potřebuje úkonu, který si vymyslil s nadporučíkem A-em, a tento se dá vysvědčením dozajista přimět, aby od něho přijal 3.80 korun. Náhoda, že se mu tehdy dostala do ruky jedna moje kniha, rozhodla, že volil mne. U mne však o vysvědčení vůbec nemluvil, velmi rozumně jenom žádal, abych ho zbavil nutkavých představ. O mnoho měsíců později vynořilo se na vrcholu odporu zase jednou pokušení jeti do P. a vyhledat nadporučíka A-a, aby s ním sehrál komedii s vrácením peněz.

d) Úvod do pochopení léčby.

Neočekávejte, že záhy uslyšíte, co mohu přednést, abych objasnil tyto podivně nesmyslné nutkavé představy (o krysách); pravá psychoanalytická technika vyžaduje, aby lékař potlačil svou zvědavost a pacientovi ponechal volbu

o pořadí témat při práci. Přijal jsem pacienta ve čtvrté hodině touto otázkou: Jak budete nyní pokračovat? »Rozhodl jsem se, že Vám sdělím, co považuji za významné a co mne od počátku trápí.« Nyní velmi obšírně vypravuje o chorobě svého otce, který zemřel před devíti lety na rozedmu plic. Kdysi večer, domnívaje se, že jde o kritický stav, tázal se lékaře, kdy bude možné považovat nebezpečí za odstraněno. Dostal odpověď: Pozítří večer. Nenapadlo ho, že by se otec nemohl dožít tohoto termínu. Ulehl o půl dvanácté hodině noční na hodinku, a když o jedné hodině procitl, dověděl se od přítele lékaře, že otec zemřel. Vyčítal si, že nebyl přítomen otcově smrti a tyto výčitky se stupňovaly, když mu ošetřovatelka sdělila, že otec v posledních dnech jednou vyslovil jeho jméno a tázal se ji, když k němu přistoupila: Jste Pavel? Zdálo se mu, že zpozoroval, že si také matka a sestry vyčítají totéž; ale nemluvily o tom. Výčitka však zprvu nebyla trýznivá; fakt otcovy smrti dlouhou dobu nepovažoval za skutečný; pořád znovu se opakovalo, že vyslechnuv dobrý vtip, říkával: To musím vyprávět otci. Také jeho obrazotvornost si zahrávala s otcem, takže často, když někdo klepal na dveře, říkal: Nyní přichází otec; vstoupil-li do nějakého pokoje, očekával, že tam nalezne otce, a ačkoli nikdy nezapomněl fakt, že otec zemřel, přece ho očekávání takového zjevení ducha neděsilo, nýbrž mu bylo krajně vítáno. Teprve o jeden a půl roku později oživla vzpomínka na jeho opominutí a začla ho příšerně trápit, takže sám se sebou zacházel jako se zločincem. Podnětem byla smrt přivdané tety a jeho návštěva v domě smutku. Od této doby připojoval ke své konstrukci pokračování do onoho světa. Těžká pracovní nezpůsobilost byla nejbližším následkem tohoto záchvatu.[9]) Jelikož vypravuje, že ho tehdy udržovalo na nohou jenom utěšování přítele, který tyto výčitky vždycky odmítal jako silně přehnané, používám této příležitosti, abych ho uvedl do předpokladů psychoanalytické therapie. Je-li manželství

[9]) Tento vliv pochopíme později z přesného popisu podnětu. Ovdovělý strýc naříkaje prohlásil: „Jiní muži si dopřávají leccos a já jsem žil jenom pro tuto ženu!“ Náš pacient se domníval, že strýc tím naráží na jeho otce a pochybuje o jeho manželské věrnosti, a ačkoli strýc co nejrozhodněji odmítal tento výklad svých slov, nedal se již odstranit jejich účinek.

mezi obsahem představ a afektem, tedy mezi velikostí výčitky a podnětem k ní nerovné, řekne laik, že afekt je příliš veliký ve srovnání s podnětem, tedy přehnaný, a z výčitky vyvozený závěr, že je zločincem, tedy falešný. Lékař naopak řekne: Nikoli, afekt je oprávněn, vědomí viny netřeba dále kritisovat, patří však k jinému obsahu, který není znám (je n e v ě d o m ý) a musí být teprve nalezen. Známý obsah představ dostal se na toto místo jenom nesprávným spojením. Nejsme však zvyklí pociťovat silné afekty bez obsahu představ a chybí-li obsah, vypůjčujeme si jiný, poněkud vhodný, aby jej nahradil, podobně jako naše policie, nemůže-li chytit pravého vraha, zatkne místo něho nepravého. Pouze nesprávné spojení vysvětluje bezmocnost logické práce proti trýznivé představě. Potom končím s přiznáním, že se z tohoto nového pojetí nejprve odvozují veliké záhady, neboť jak má dát za pravdu výčitce, že je zločincem vůči otci, když přece ví, že vlastně nic zločinného proti němu nespáchal.

V příští hodině se potom velice zajímá o mé vývody, ale přece jenom vyslovuje některé pochybnosti: Jak vlastně může léčebně působit sdělení, že je oprávněna výčitka, vědomí viny? — Léčebně nepůsobí toto sdělení, nýbrž nalezení neznámého obsahu, ke kterému výčitka náleží. — Ano, právě toho se týká jeho otázka. — Potom mu stručně vysvětluji psychologický r o z d í l m e z i v ě d o m ý m a n e v ě d o m ý m, opotřebení, kterému podléhá všechno vědomé, zatím co nevědomé je relativně nezměnitelné a tyto vývody osvětluji poukazem na některé starožitnosti ve svém pokoji. Jsou to vlastně jenom nálezy hrobů, zachovaly se, poněvadž byly zasuty.

Pompeje zanikají vlastně teprve nyní, když jsou objeveny. — Zda máme nějakou záruku, táže se dále, jak se kdo zachová k nálezům. Někdo snad tak, že potom překoná výčitky, druhý nikoli. — Ne, je v povaze analysy, že afekt je potom obyčejně překonán již průběhem práce. Snažíme se zachovat Pompeje, kdežto trýznivých idejí se chceme rozhodně zbavit. — Prý si řekl, že výčitka může přece vzniknout jenom porušením nejvlastnějších osobních mravních, nikoli vnějších zákonů. (Přisvědčuji mu, kdo porušuje jenom tyto zákony, často má přece pocit, že je hrdinou.)

Takový děj může tedy nastat jenom při rozkladu osobnosti, daném od počátku. Zda opět nabude jednotnosti své osobnosti? V tomto případě by si troufal vykonat velmi mnoho, snad více, než jiní lidé. — Odpovídám: Jsem docela srozuměn s tímto rozštěpením osobnosti, ať však sletuje tento nový protiklad mezi mravní osobou a zlem s předešlým protikladem mezi vědomým a nevědomým. Mravní osoba je ono vědomé, zlo je nevědomé.[10]) — Pamatuje se, že ačkoli se považuje za mravnou osobu, přece docela určitě konal v dětství skutky, které vycházely od oné druhé osoby. — Pravím, že tu docela mimochodem objevil jednu z hlavních vlastností nevědoma, vztah k infantilnímu. Nevědomo je oním infantilním, a to onou částí osoby, která se tehdy odštěpila, nezúčastnila se dalšího vývoje a byla proto potlačena. Odnože tohoto potlačeného nevědoma jsou prvky, které napájejí bezděčné myšlení, v němž záleží jeho choroba. Nyní může objevit ještě jednu vlastnost nevědoma; to mu rád přenechávám. — Nenalézá přímo nic dalšího, za to vyslovuje pochybnost, zda se dají odstranit změny, které trvaly tak dlouho. Co můžeme dělat obzvláště proti idei o onom světě, která se přece nedá vyvrátit logicky? — Nepopírám obtížnost jeho případu, ani význam jeho konstrukcí, ale jeho věk je velmi příznivý a příznivá je také neporušenost jeho osobnosti, při tom mu vyslovuji uznání, což ho zřejmě potěšuje.

V příští hodině začíná tím, že musí vypravovat nějaká fakta z dětství. Již v sedmi letech měl, jak jsem již uvedl, strach, že rodiče vytušují jeho myšlenky, a tento strach mu vlastně zůstal celý život. Ve dvanácti letech miloval malé děvče, sestru nějakého přítele (na otázku vysvětluje: ne smyslně, nechtěl ji vidět nahou, byla příliš malá), která však nebyla k němu tak něžná, jak si přál. A tu ho napadlo, že by se k němu chovala láskyplně, kdyby ho stihlo nějaké neštěstí; a jako toto neštěstí se mu vnutila otcova smrt. Ihned energicky odmítl tuto ideu, také nyní se brání proti možnosti, že by se takto projevilo nějaké »přání«. Prostě to byl jenom »myšlenkový spoj«.[11]) — Namítám: Nebylo-

[10]) Toto vše je správné jenom v nejhlubších rysech, ale pro úvod to zatím stačí.

[11]) Takovým oslabováním slov se nespokojují pouze lidé, kteří trpí nutkavou neurosou.

li to přání, proč jste se tedy proti tomu vzpěčoval? — Inu, pouze pro obsah představy, že by otec mohl zemřít. — Já: Zachází s těmito slovy jako s urážkou Jeho Veličenstva, při níž se, jak známo, stejně tresce, když někdo řekne: Císař je osel, jako když tato zakázaná slova zahalí takto: Jestliže někdo řekne ......, bude mít se mnou co dělat. Obsah představ, proti kterému se vzpěčoval, mohl bych beze všeho uvést do spojitosti, vylučující toto vzpírání; na př.: Jestliže můj otec zemře, zabiji se u jeho hrobu. — Je rozechvěn, aniž přestává odporovat, pročež přerušuji spor, podotýkaje, že se idea o otcově smrti nevyskytla v tomto případě po prvé, že patrně pochází z dřívějších časů a že budeme musit jednou pátrat po jejím původu. — Dále vypravuje, že ho docela podobná myšlenka bleskovitě napadla po druhé půl roku před otcovou smrtí. Byl již zamilován do oné dámy,[12]) pro hmotné překážky nemohl však pomýšlet na ženitbu. Idea tehdy zněla takto: O t c o v o u s m r t í z b o h a t n e s n a d t a k, ž e b u d e s t o, a b y s e s n í o ž e n i l. V obraně proti této ideji zacházel potom tak daleko, že si přál, aby otec nezanechal vůbec nic, aby žádný zisk nevyvážil tuto hroznou pro něho ztrátu. Po třetí přišla táž myšlenka, ale velmi oslabena, den před otcovou smrtí. Myslil si: Nyní mohu ztratit to, co je mně nejmilejší, a proti tomu se ozval odpor: Nikoli, ještě jest jedna osoba, jejíž ztráta by pro tebe byla bolestnější.[13]) Velmi se diví těmto myšlenkám, poněvadž si je přece docela jist, že si nikdy nemohl přát otcovu smrt, že se jí vždycky mohl jenom obávat. — Po této plným hlasem vyslovené řeči považuji za účelné, abych mu přednesl novou část teorie. Teorie tvrdí, že taková úzkost odpovídá někdejšímu, nyní potlačenému p ř á n í, takže musíme předpokládat pravý opak toho, čím mne ujišťuje. Také se to hodí k požadavku, že nevědomo má být kontradikčním protikladem vědoma. Je velmi pohnutý, velmi nedůvěřivý a diví se, jak by v něm mohlo být takové přání, když mu přece otec byl nejmilejším ze všech lidí. Docela nepochybně by se byl zřekl jekéhokoli osobního štěstí, kdyby tím byl mohl zachránit otcův život.

[12]) Před 10 lety.
[13]) Nesporně je tu naznačen protiklad mezi oběma milovanými osobami, otcem a „dámou".

Odpovídám, že právě tato silná láska je podmínkou potlačené nenávisti. U lidí lhostejných se mu jistě snadno podaří, aby vedle sebe udržoval pohnutky k mírné náklonnosti a k stejně veliké nechuti, kdyby byl na příklad úředníkem a myslil si o přednostovi své kanceláře, že je příjemným představeným, ale malicherným právníkem a nelidským soudcem. Podobně přece praví Brutus o Caesarovi u Shakespeara (III., 2.): »Že mne Caesar miloval, pláči pro něho; že byl šťasten, raduji se; že byl chrabrý, ctím ho; ale že byl panovačný, zabil jsem ho.«*) A tato řeč působí již cize, poněvadž jsme Brutovy city k Caesarovi považovali za intensivnější. U osoby, která je mu bližší, jako na příklad u své ženy, bude se snažit o jednotný pocit a proto nebude, což je obecně lidské, pomíjet, jakoby zaslepený přehlížet její chyby, které by mohly vyvolat jeho nechuť. Právě veliká láska tedy nepřipouští, aby nenávist (toť označení zkarikované), která přece musí mít nějaký zdroj, zůstala vědomou. Je ovšem problémem, odkud tato nenávist pochází; samy jeho výpovědi nám ukazují na dobu, ve které se bál, že rodiče uhodnou jeho myšlenky. Na druhé straně bychom se mohli také tázat, proč veliká láska nemohla vymýtit nenávist, jako jsme zvyklí u protichůdných hnutí. Můžeme pouze předpokládat, že nenávist souvisí s nějakým zdrojem, nějakým podnětem, který ji činí nezdolatelnou. Na jedné straně tedy podobná souvislost chrání nenávist k otci před zánikem, na druhé straně brání mu veliká láska, aby si ji neuvědomil, takže jí nezbývá než existovat pouze v nevědomí, ze kterého se přece v některých okamžicích může prodrat jako blesk.

Připouští, že to všechno zní docela pochopitelně, není ovšem ani trochu přesvědčen.[14]) Táže se, jak se stává, že taková idea může dělat přestávky, že se vyskytuje na okamžik ve dvanáctém roce jeho věku, potom zase ve dvacátém roce a po dvou letech znovu, a od toho času trvá ne-

*) Překlad E. A. Saudka, Borový, Praha, 1936.

[14]) Takovými rozpravami nikdy nezamýšlíme vyvolat přesvědčení. Mají jenom uvést potlačené komplexy do vědomí, rozdmychat spor na půdě vědomé psychické činnosti a usnadnit novému materiálu, aby se vynořil z nevědomí. Přesvědčení může se dostavit teprve tehdy, když nemocný nově získaný materiál zpracoval, a pokud kolísá, musíme předpokládat, že materiál není vyčerpán.

přetržitě. Nemůže přece věřit, že nepřátelství mezitím vyprchalo, a přece se v přestávkách neprojevila žádná z výčitek. Odpovídám: Jestliže se někdo takhle táže, má již také připravenu odpověď. Stačí, když ho necháme, aby mluvil. Pokračuje zdánlivě ve volné souvislosti: Byl nejlepším přítelem otcovým, stejně tak jako tento jeho; až na několik oborů, ve kterých se otec a syn obyčejně sobě vyhýbali (co tím asi myslí?), byla intimita mezi nimi větší než nyní s jeho nejlepším přítelem. Onu dámu, pro kterou ve své ideji posunul otce na druhé místo, miloval sice velice, ale nepociťoval vlastně vůči ní smyslných tužeb, jaké vyplňovaly jeho dětství; jeho smyslná hnutí byla v dětství vůbec mnohem silnější než v době puberty. — Pravím, že nyní podal odpověď, na kterou jsme čekali, a současně nalezl třetí významnou vlastnost nevědoma. Zdroj, ze kterého nepřátelství k otci čerpá nezdolatelnost, patrně má ráz s m y s l n ý c h t u ž e b, při tom pociťoval otce nějak r u š i v ě. Takový konflikt mezi smyslností a dětskou láskou je naprosto typický. Přestávky nastaly u něho proto, že jeho předčasně propuklá smyslnost, byla zprvu podstatně ztlumena. Teprve když se u něho znovu dostavila silná milostná přání, opět se z obdobné situace vynořilo staré nepřátelství. Ostatně ho žádám, aby mně potvrdil, že jsem ho nepřivedl ani k infantilnímu, ani k sexuálnímu tématu, nýbrž že dospěl k oběma sám. — Nyní se táže, proč se v době své zamilovanosti do dámy prostě nerozhodl, že rušení této lásky otcem vůbec nesmí rušit jeho lásku k otci. — Odpověděl jsem: Zabít nepřítomného je nesnadné. Aby se mohl rozhodnout, musilo by se toto závadné přání vyskytnout tehdy po prvé; bylo to však přání d á v n o p o t l a č e n é, ke kterému se nemohl chovat jinak než dříve a které nemohlo být proto zničeno. Přání (odstranit otce jako rušitele) jistě vzniklo v dobách, kdy poměry byly docela jiné, na příklad, že otce tehdy nemiloval silněji než osobu požadovanou smyslně, nebo že nebyl schopen jasného rozhodnutí, tedy ve velmi raném dětství, před šestým rokem, než začal nepřetržitý sled jeho vzpomínek, a tak to prostě zůstalo pro všechny časy. — Touto konstrukcí rozprava prozatím končí.

V příští, sedmé hodině, opět se chápe téhož tématu. Ne-

může věřit, že by vůbec kdy měl ono přání vůči otci. Vzpomíná si na nějakou Sudermannovu povídku, která na něho zapůsobila hlubokým dojmem a ve které sestra u smrtelného lože druhé pociťuje toto přání smrti vůči ní, aby se mohla provdat za jejího muže. Potom se zabíjí, ježto prý nezasluhuje, aby žila po tak sprostém přání. Chápe to a bude mu docela vhod, když zajde pro své myšlenky, neboť nezasluhuje nic jiného.[15]) Podotýkám, že dobře víme, že nemocní čerpají jisté uspokojení ze své choroby, takže se vlastně všichni zčásti vzpěčují proti uzdravení. Nechť neztrácí z očí, že se takové ošetření, jako naše, provádí za ustavičného odporu; vždycky znovu mu to připomenu.

Nyní chce mluvit o nějakém zločinu, ve kterém se nepoznává, na který se však pamatuje docela určitě. Cituje Nietzschova slova: »Udělal jsem to«, praví má paměť, »nemohl jsem to udělat«, praví má pýcha a zůstává neúprosnou. Na konec — ustoupí paměť.[16]) »V tom tedy moje paměť neustoupila.« Poněvadž vám vaše výčitky skýtají slast ze sebepotrestání. — »S mladším bratrem — nyní ho mám skutečně rád, právě mně způsobuje velkou starost, jelikož chce uzavřít sňatek, který považuji za nesmyslný; již jsem měl nápad, jet tam a zabít onu osobu, aby se s ní nemohl oženit — pral jsem se jako dítě často. Vedle toho jsme se měli velmi rádi a byli nerozlučni, ale byl jsem patrně ovládán žárlivostí, neboť bratr byl silnější, hezčí a proto oblíbenější.« — Již jste mně sdělil takovou žárlivou scénu se slečnou Linou. — »Tedy po takové příležitosti, jistě před osmým rokem, neboť jsem ještě nechodil do školy, do které jsem vstoupil v osmi letech, učinil jsem toto: Měli jsme dětské pušky známé konstrukce; nabíjel jsem svou nabíjákem, řekl jsem mu, aby pohleděl do hlavně, že něco uvidí, a když se díval dovnitř, vypálil jsem. Byl zasažen na čele a nijak mu to neublížilo, ale bylo mým úmyslem způsobit mu veliké bolesti. Potom jsem byl všecek bez sebe, vrhl jsem se na zem

[15]) Toto vědomí viny obsahuje nejzřejmější rozpor s jeho původním ne, že nikdy nepocítil toto zlé přání vůči otci. Dosti častým typem reakce na poznání potlačeného jest, že na první odmítavé ne brzy navazuje potvrzení zprvu nepřímé.

[16]) Jenseits von Gut und Böse, IV, 68.

a ptal se sebe: Jak jsem to mohl jenom učinit? — Avšak učinil jsem to.« — Používám příležitosti, abych obhajoval svou věc. Jestliže si zapamatoval takový, jemu tak cizí čin, nemůže přece popírat, že se mohlo něco podobného, co si dnes už nevybavuje, přihodit ještě v dřívějších letech vůči otci. — Ještě ví o jiných hnutích pomstychtivosti vůči oné dámě, kterou tak ctí a jejíž karakter nadšeně popisuje. Ona snad nedovede milovat snadno, celá se šetří pro jediného, kterému bude někdy náležet; jeho nemiluje. Když se o tom přesvědčil, vytvořila se v něm vědomá fantasie, že velice zbohatne, ožení se s jinou a potom navštíví onu dámu, aby ji zarmoutil. Tady mu však selhala fantasie, neboť si musil přiznat, že mu druhá žena je docela lhostejná, jeho myšlenky se zamotaly a nakonec si ujasnil, že tato druhá má zemřít. Také v této fantasii se shledává, podobně jako v útoku na bratra, se zbabělostí, která je mu tak příšerně odporná.[17]) — V dalším rozhovoru uvádím, že se přece logicky musí prohlásit za docela neodpovědného za všechny tyto karakterové rysy, neboť všechna tato zavržitelná hnutí pocházejí z dětství, odpovídají odnožím dětského karakteru, které žijí dále v nevědomí, a přece ví, že pro dítě nemůže platit etická odpovědnost. Ze součtu vloh dítěte vzniká eticky odpovědný člověk teprve průběhem vývoje.[18]) On však pochybuje, že by všechna jeho zlá hnutí byla tohoto původu. Slibuji, že mu to průběhem léčby dokáži. Ještě uvádí, že se choroba od otcovy smrti ohromně stupňovala, a přisvědčuji mu potud, že považuji smutek po otci za hlavní zdroj intensity choroby. Smutek nalezl jakýsi patologický výraz v chorobě. Zatím co normální smutek se končí v jednom až dvou letech, je patologický jako jeho časově neomezen.

Až potud sahá, co mohu z tohoto chorobopisu vypravovat podrobně a po pořádku. Přibližně se to kryje s exposicí ošetření, které trvalo déle než 11 měsíců.

[17]) To se ještě později vysvětlí.
[18]) Uvádím tyto argumenty jenom proto, abych si dal znovu potvrdit, jak jsou bezmocné. Nechápu, když jiní psychotherapeuti sdělují, že takovými zbraněmi úspěšně potírají neurosy.

e) Některé nutkavé představy a jejich překlad.

Nutkavé představy se zdají, jak známo, buď neodůvodněné nebo nesmyslné, zcela tak jako doslovné znění našich nočních snů, a nejbližší úkol, který nám kladou, jest, abychom pro ně našli smysl a oporu v psychickém životě individua, aby se staly srozumitelnými, ba vlastně samozřejmými. Při tomto překladatelském úkolu nedejme se nikdy zmásti zdáním nerozluštitelnosti; nejblouznivější nebo nejpodivnější nutkavé představy se dají rozřešit, jestliže se do nich náležitě zahloubáme. K tomuto řešení však dospíváme, uvádíme-li nutkavé představy v časovou souvislost s pacientovým zážitkem, tedy tím, že zkoumáme, kdy se ta která nutkavá představa vyskytla po prvé a za kterých vnějších okolností se obyčejně opakuje. U nutkavých představ, které, jak často bývá, nenabyly trvalé existence, zjednodušuje se proto také rozřešování. Snadno se přesvědčíme, že po odkrytí souvislosti mezi nutkavou představou a zážitkem nemocného naše poznání snadno najde přístup ke všemu ostatnímu, co je záhadné a co potřebujeme vědět o patologickém výtvoru, o jeho významu, mechanismu vzniku, jeho původu od rozhodujících, hybných psychických sil.

Počínám zvláště průhledným příkladem popudu k sebevraždě, který se tak často vyskytoval u našeho pacienta; příklad se při vyprávění analysuje takřka sám: Ztratil několik neděl studia následkem nepřítomnosti své dámy, která odcestovala, aby pečovala o těžce nemocnou babičku. »Uprostřed nejusilovnějšího studia ho napadlo: Příkaz, vybrat si první možný zkušební termín v semestru, může konečně připustit. Co by se však stalo, kdyby ti přišel na mysl příkaz, že si musíš uříznout krk břitvou? Okamžitě si všiml, že tento příkaz byl již udělen, běžel ke skříni, aby vytáhl břitvu, tu ho napadlo: Ne, tak jednoduché to není. Musíš tam[19]) jet a zabít starou paní. Zděšen padl na zem.« Souvislost této nutkavé představy se životem je tu obsažena v úvodu ke zprávě. Jeho dáma byla nepřítomna, zatím co on usilovně studoval ke zkoušce, aby umožnil urychlení sňatku. Tu byl za studia jat touhou po nepřítomné a myšlenkou na příčinu její nepřítomnosti. A nyní přišlo něco, co

[19]) Tady doplňuji: „před tím“.

by u normálního člověka mělo třeba ráz rozmrzelosti vůči babičce: Což musí stará paní onemocnět právě nyní, když tolik toužím po dámě! Něco podobného, ale mnohem silnějšího musíme předpokládat u našeho pacienta, nevědomý záchvat vzteku, který by se spolu s touhou dal vyjádřit výkřikem: Ó, chtěl bych tam jet a zabít starou paní, která mne olupuje o milenku! Na to následuje příkaz: Zabij se sám, aby ses sám potrestal za takové zlostné a vražedné choutky, a celý děj vstupuje za nejprudšího afektu do vědomí nemocného v obráceném pořadí — nejdříve trestný příkaz, na konci zmínka o trestném chtíči. — Nemyslím, že se tento pokus o vysvětlení může zdát násilným, nebo že obsahuje mnoho hypotetických prvků.

Jiný, déle trvající popud k takořka nepřímé sebevraždě se nedal objasnit tak snadno, poněvadž skrýval svůj vztah k prožitku za jednou z vnějších asociací, které se našemu vědomí zdají tak pohoršlivé. Kdysi ho za letního pobytu náhle napadlo, že je příliš tlustý, že musí zhubnout. Nyní začal odcházet od stolu ještě před moučníkem, vybíhávat na ulici za srpnového slunečního žáru bez klobouku a potom vystupovat na hory běže, až se musil zmáčený potem zastavit. Za touto snahou o zhubnutí jednou se nezakrytě projevil také sebevražedný úmysl, když se mu na příkré stráni náhle ozval příkaz, aby tady skočil dolů, což by bylo znamenalo jistou smrt. K rozřešení tohoto nesmyslného nutkavého jednání dospěl náš pacient teprve, když ho náhle napadlo, že tehdy na tomže letním pobytu byla také milovaná dáma, ale provázena anglickým bratrancem, jenž se o ni velice ucházel a na něhož silně žárlil. Bratranec se jmenoval Richard a nazývali ho podle všeobecného anglického zvyku »*Dick*« (t. j. tlustým). Tohoto *Dicka* chtěl nyní zabít, byl na něho mnohem žárlivější a měl na něho mnohem větší vztek, než si mohl přiznat, a proto si za účelem sebepotrestání uložil útrapy odtučňovací kury. Jakkoli odlišný se zdá tento nutkavý popud od předešlého přímého příkazu k sebevraždě, oběma společný jest jeden významný rys, totiž vznik jako reakce na ohromný, pro vědomí nepochopitelný vztek na osobu, která se jeví rušitelkou lásky.[20])

[20]) Používání jmen a slov za účelem vytvoření spojitosti mezi nevě-

Jiné nutkavé představy, které se opět týkají milenky, prozrazují přece jiný mechanismus a jiný pudový původ. V době, kdy dáma byla přítomna v místě jeho letního pobytu, zplodil kromě naléhavé snahy zhubnout četné nutkavé úkony, které se aspoň zčásti přímo vztahovaly na její osobu. Když s ní jel kdysi lodí za prudkého větru, musil ji nutit, aby si nasadila jeho čepici, poněvadž se u něho vytvořil příkaz, že se jí nesmí nic přihodit.[21]) Bylo to jakési nutkavé chránění, které vypustilo také jiné květy. Jindy zase, když byli pohromadě za bouře, dostavilo se u něho nutkání napočítat mezi bleskem a hromem do 40 nebo 50, pro což mu chybělo jakékoli porozumění. V den jejího odjezdu klopýtl o kámen ležící na silnici a musil jej odrovnat s cesty, poněvadž mu přišla na mysl idea, že za několik hodin touže silnicí pojede její vůz a bude třeba poškozen nárazem o týž kámen; ale za několik minut ho napadlo, že je to přece nesmysl, a nyní se musil vrátit a položit kámen opět na jeho dřívější místo uprostřed silnice. Po jejím odjezdu byl jat nutkavou snahou porozumět, která jej učinila nesnesitelným celé jeho společnosti. Nutil se, aby každou slabiku, kterou kdokoli v rozhovoru s ním vyslovil, přesně pochopil, jako by mu jinak unikl veliký poklad. Vždycky se tázal: Cos teď řekl? A když mu to opakovali, pravil, že to přece po prvé znělo jinak, a zůstal neuspokojen.

Všechny tyto výtvory jeho choroby závisí na události, která tehdy ovládala jeho poměr k milence. Když se od ní před létem ve Vídni loučil, vykládal si jednu z jejích řečí tak, jako by ho chtěla zapírat před přítomnou společností, a byl proto velice nešťasten. Na letním pobytu se naskytla příležitost pohovořit si o tom, a tu mu dáma dokázala, že ho oněmi mylně pochopenými slovy naopak chtěla ochránit před směšností. Nyní byl zase velmi šťasten. Nejzřetelnější odkaz na tuto příhodu obsahuje nutkavá touha porozumět,

domými myšlenkami (hnutími, fantasiemi) a příznaky není u nutkavé neurosy tak časté a tak bezohledné jako při hysterii. Avšak právě pro jméno Richard se pamatuji na jiný příklad u nemocného, kterého jsem analysoval před dlouhou dobou. Po kterémsi sporu s bratrem počal hloubat o tom, jak by se mohl zbavit svého bohatství, že již nechce mít nic společného s penězi. Jeho bratr se jmenoval Richard (richard, t. j. francouzsky: bohatec).

[21]) Třeba doplnit: čím by byl vinen.

která je utvořena tak, jako by si byl řekl: Po této zkušenosti nesmíš již nikdy nikoho mylně chápat, chceš-li se vystříhat zbytečných útrap. Ale toto předsevzetí není jenom zobecněním, vycházejícím od tohoto jediného podnětu, nýbrž je také — snad proto, že milenka je nepřítomna — přesunuto s její vysoko ceněné osoby na všechny ostatní méněcenné osoby. Nutkání ani nemohlo vzejít jenom z uspokojení nad objasněním, které mu poskytla, musí vyjadřovat ještě něco jiného, neboť přece vyznívá v neuspokojivé pochybnosti, zda bylo správně opakováno to, co slyšel. Ostatní nutkavé příkazy nás uvádějí na stopu tohoto druhého prvku. Nutkavé chránění nemůže znamenat, leč reakci — lítost a pokání — na protichůdné, tedy nepřátelské hnutí, které před milenčiným vysvětlením směřovalo proti ní. Nutkavé počítání při bouři se dodaným materiálem vysvětluje jako obranné opatření proti obavám, které značily nebezpečí života. Analysou nejprve uvedených nutkavých představ jsme již připraveni na to, abychom nepřátelská hnutí našeho pacienta, na př. jeho nesmyslný vztek, považovali za zvláště prudká, a potom zjišťujeme, že tento vztek na dámu přispívá k vytváření nutkavých výtvorů také po smíření. V pochybovačnosti, zda správně slyšel, je znázorněna dále působící pochybnost, zda snad tentokrát milence správně rozuměl a zda smí její slova právem chápat jako důkaz něžného sklonu. Pochybování nutkavé touhy porozumět je pochybováním o její lásce. V našem zamilovaném pacientovi zápasí láska s nenávistí, které se týkají téže osoby, a tento boj je plasticky znázorněn nutkavým, také symbolicky významným jednáním: odklizením kamene s cesty, po které má jet, a potom zase odvoláním tohoto činu lásky, položením kamene tam, kde ležel, aby její vůz o něj ztroskotal a ona byla poškozena. Nerozumíme této druhé části jeho nutkavého jednání správně, jestliže ji chápeme pouze jako kritické odvrácení od chorobného jednání, začež se sama vydává. Že také ona je prováděna za pocitu nutkání, prozrazuje, že sama je součástí chorobné činnosti, která však je podmíněna protikladem pohnutky k prvé části. Taková dvoudobá jednání, jejichž prvý díl je zrušován druhým, jsou typická pro nutkavou neurosu. Vědomé myšlení nemocného chápe je ovšem chybně a motivuje je druhotně

— racionalisuje je.[22]) Jejich skutečný význam však tkví v znázornění konfliktu dvou přibližně stejně velikých protichůdných hnutí, pokud sahá moje zkušenost, vždycky protikladem lásky a nenávisti. Zasluhují zvláštního teoretického zájmu, poněvadž nám umožňují poznat nový typ tvorby příznaku. Místo aby byly, jako se pravidelně stává při hysterii, kompromisem, který jedním znázorněním vyhovuje oběma protikladům, zabíjí obě mouchy jednou ranou,[23]) jsou tady oba protiklady uspokojovány každý zvlášť, nejprve jeden a potom druhý, ovšem nikoli bez pokusu, vytvořit mezi oběma navzájem nepřátelskými hnutími jakousi logickou spojitost — mnohdy za zvrácení veškeré logiky.[24])

Konflikt mezi láskou a nenávistí se u našeho pacienta projevil také jinými příznaky. V době své znovu procítající pobožnosti si sestavil modlitby, které poznenáhlu vyžadovaly jedné a půl hodiny, poněvadž se mu — opačnému Bileamovi — do pobožných formulek vždycky vměšovalo něco, co je zvracelo v opak. Řekl-li na př.: Bůh ho ochraňuj — ihned k tomu zlý duch připojil »ne«.[25]) Jednou mu při tom přišla myšlenka klnout, že se sem přece ještě vetře nějaký rozpor; tímto nápadem si razil cestu původní, modlitbou potlačený zámysl. V této nesnázi našel východisko tím, že zanechal modliteb a nahradil je krátkou formulkou, která byla sestavena z počátečních písmen nebo slabik různých modliteb. Tuto formulku vyslovoval potom tak rychle, že se do toho nemohlo nic vsunout.

[22]) Srv. Ernest Jones, Rationalisation in every-day life. Journal of Abnormal Psychology, 1908.

[23]) Srv. Hysterische Phantasien und ihre Beziehung zur Bisexualität. (Obsaženo v V. sv. Ges. Schriften.)

[24]) Jiný nemocný, stižený nutkavou neurosou, vypravoval mně kdysi, že v Schönbrunnském sadě narazil nohou na větev, ležící na cestě, a hodil ji na plot, ohrazující cestu. Na cestě domů byl náhle jat starostí, že by větev, která teď na novém místě snad trochu vyčnívá, mohla způsobit úraz někomu, kdo tudy půjde po něm. Musil seskočit z tramvaje, běžet nazpět do sadů, vyhledat ono místo a položit větev tak, jak ležela dříve, ačkoli by bylo každému jinému kromě tohoto nemocného jasné, že dřívější poloha je pro každého kolemjdoucího nebezpečnější, než nová v křoví. Druhé nepřátelské jednání, které ho zachvátilo jako nutkání, okrášlilo se před vědomým myšlením motivací prvního, lidumilného jednání.

[25]) Srv. s podobným mechanismem známých svatokrádežných nápadů pobožných lidí.

Kdysi mně přinesl sen, který znázorňoval týž konflikt, přenesený na lékaře: Má matka zemřela. Chce mně vyslovit soustrast, obává se však, že při tom zplodí impertinentní smích, který již opětovně projevil při úmrtích. Píše proto raději lístek s *p. c.*, ale tato písmena se při psaní proměňují v *p. f.*[26])
Rozpor jeho citů k oné dámě byl příliš zřejmý, aby mohl úplně uniknout jeho vědomému vnímání, ačkoli můžeme z jeho nutkavých projevů usuzovat, že neoceňoval správně hloubku svých záporných hnutí. Dáma před 10 lety odpověděla na jeho námluvy slovem: ne. Od té doby se také v jeho vědění střídaly časy, kdy se domníval, že ji intensivně miluje, s jinými, kdy k ní pociťoval lhostejnost. Měl-li průběhem léčby učinit nějaký krok, který ho měl přiblížit k cíli námluv, projevil se obyčejně jeho odpor nejprve přesvědčením, že ji vlastně nemá tak rád, jež bylo ovšem brzy překonáno. Když kdysi za těžké choroby ležela v posteli, což vyvolalo jeho krajní účast, pocítil při pohledu na ni přání: aby tak zůstala ležet trvale. Tento nápad si vysvětloval důvtipečným nedorozuměním, že si její neustálé nemoci přeje jenom proto, aby se zbavil strachu z opakování chorobných záchvatů, které nesnáší![27]) Příležitostně se jeho fantasie zabývala denními sny, které sám považoval za »fantasie msty«, za něž se styděl. Poněvadž se domníval, že ona přikládá velký význam uchazečově společenskému postavení, měl fantasii, že se provdala za takového muže v úředním postavení. Potom by vstoupil do téhož úřadu, dosáhl by tam vyšší hodnosti než onen, jenž by mu byl podřízen. Jednoho dne by tento muž spáchal nějaký nečestný čin. Dáma mu padá k nohám, zapřisahává ho, aby zachránil jejího muže. Slibuje jí pomoc a vysvětluje jí, že jenom z lásky k ní vstoupil do tohoto úřadu, poněvadž předvídal takový okamžik. Zachráněním jejího muže je jeho poslání skončeno; vzdává se svého úřadu.
V jiných fantasiích s obsahem, že jí koná velikou službu a pod., aniž se dověděla, že je to on, uznával jenom něž-

[26]) Tento sen objasňuje tak častý a za záhadný považovaný nutkavý smích při úmrtích.
[27]) Nedá se odmítnout příspěvek jiného motivu k tomuto nutkavému nápadu: přání, aby byla bezbranná vůči jeho záměrům.

nost, ale neuvažoval o tom, že velkomyslnost pramenila z potlačení pomstychtivosti a směřovala k jejímu potlačení podle vzoru Dumasova hraběte z Monte Christo. Ostatně se přiznal, že někdy je velmi zřetelně popouzen k tomu, aby zbožňované dámě něco vyvedl. Tyto popudy obyčejně prý mlčí, je-li přítomna, a projevují se, je-li nepřítomna.

f) Podnět k chorobě.

Kteréhosi dne se náš pacient zběžně zmínil o příhodě, ve které jsem okamžitě poznal podnět k chorobě, aspoň nový podnět k propuknutí dnes ještě trvající choroby, k němuž došlo před 6 lety. Neměl ani potuchy, že přednesl něco významného; nemohl si vzpomenout, že by tuto příhodu, kterou ostatně nikdy nezapomněl, byl někdy považoval za významnou. Toto chování vyzývá k teoretickému zhodnocení.

U hysterie je pravidlem, že nové podněty k onemocnění jsou zapomínány stejně jako infantilní zážitky, jejichž pomocí převádějí energii svých afektů v příznaky. Je-li úplné zapomenutí nemožné, nahryzává amnesie nový traumatický podnět a zbavuje jej aspoň jeho nejvýznamnějších částí. V takové amnesii spatřujeme průkaz nastalého potlačení. Jinak tomu zpravidla bývá při nutkavé neurose. Infantilní předpoklady neurosy propadly třeba — často jenom neúplně — amnesii; nové podněty k onemocnění jsou však zachovány v paměti. Potlačení použilo tu jiného, vlastně jednoduššího mechanismu; místo, aby zapomnělo trauma, odňalo mu afektivní obsazení, takže ve vědomí zbývá indiferentní obsah představ, který je považován za nepodstatný. Rozdíl vězí v psychickém dění, které smíme konstruovat v pozadí úkazů; výsledek děje je téměř týž, neboť indiferentní obsah vzpomínek se vynořuje jenom zřídka a ve vědomé myšlenkové činnosti osoby nehraje nijakou úlohu. K rozlišování obou druhů potlačení můžeme zprvu použít jenom pacientova ujištění, že má pocit, že jedno vždycky věděl, druhé dávno zapomněl.[28])

[28]) Musíme tedy přiznat, že pro nutkavou neurosu existuje dvojí vě-

Proto se nezřídka stává, že obsedantní neurotikové, kteří trpí sebeobviňováním a připjali své afekty k falešným podnětům, sdělují lékaři také pravé podněty, aniž tuší, že jejich výčitky jsou od nich jenom odděleny. Někdy přitom říkají udiveně nebo dokonce jaksi chvástavě: Ale z toho si vůbec nic nedělám. Tak tomu bylo také v prvém případě nutkavé neurosy, který mně před mnoha lety umožnil pochopit tuto chorobu. Pacient, státní úředník, který trpěl velmi častým rozvažováním, týž, o jehož nutkavém jednání s větví v Schönbrunnské zahradě jsem vyprávěl, byl nápadný tím, že mi za návštěvu v ordinaci vždycky dával čisté a hladké papírové zlatky. (Tehdy jsme v Rakousku ještě vůbec neměli stříbrných peněz.) Když jsem kdysi podotkl, že je možno poznat státního úředníka na docela nových zlatkách, které dostává ze státní pokladny, poučil mne, že zlatky vůbec nejsou nové, nýbrž byly žehleny. Vyčítal by si, kdyby někomu dal do ruky špinavé papírové zlatky; neboť na nich jsou přilepeny nejnebezpečnější bakterie, které mohou uškodit příjemci. Tehdy mně již svítala v nejistém tušení souvislost neuros s pohlavním životem a proto jsem se odvážil zeptat se jindy pacienta, jak je to s ním v tomto bodě. Ó, všechno v pořádku, pravil ledabyle. Netrpím nedostatkem. V mnoha dobrých občanských rodinách hraji úlohu milého starého strýce a používám jí, abych si občas vyžádal mladou dívku pro výlet na venkov. Potom se starám o to, abychom propásli vlak a musili přenocovat na venkově. Najímám pak dva pokoje, jsem velmi nóbl; ale když dívka ulehne, jdu k ní a masturbuji ji svými prsty. — Ale což se nebojíte, že ji poškodíte, když se špinavou rukou hrabete v jejím pohlavním ústrojí? — Tu vzkypěl hněvem: Jaképak poškození? Proč by jí to mělo škodit? Žádné to ještě neuškodilo a každé to bylo vhod. Některé z nich jsou již nyní provdány a neškodilo jim to. — Mou výtku přijal

dění, dvojí znalost, a se stejným právem můžeme tvrdit, že nemocný svá traumata „zná“, jako že je „nezná“. Zná je totiž potud, že je nezapomněl, nezná je, poněvadž nepoznává jejich význam. Ani v normálním životě není tomu často jinak. Číšníci, kteří denně obsluhovávali filosofa Schopenhauera v hostinci, „znali“ ho v určitém smyslu v době, kdy byl ve Frankfurtu i mimo Frankfurt neznám, ale ne v tom smyslu, který dnes přikládáme slovu „znalost“ Schopenhauera.

s nevolí a již nikdy nepřišel. Já jsem si však mohl kontrast mezi rozvažováním u papírových zlatek a bezohledností při zneužívání svěřených mu dívek vysvětlit jenom přesunem výčitky. Tendence tohoto přesunu byla dostatečně zřetelná; nechal-li výčitku tam, kam náležela, musil se zříci sexuálního ukojování, k němuž byl pravděpodobně puzen silnými infantilními determinanty. Přesunem tedy dosáhl značného zisku z choroby.

Nyní se však musím podrobněji zabývat podnětem k chorobě našeho pacienta. Jeho matka byla vychována jako vzdálená příbuzná v bohaté rodině, která provozovala velký průmyslový podnik. Jeho otec oženiv se vstoupil do služeb tohoto podniku a vlastně volbou manželky dosáhl značného blahobytu. Ze vzájemného špičkování rodičů, kteří žili ve zdařilém manželství, se syn dověděl, že se jeho otec dvořil hezkému chudému děvčeti z prosté rodiny nějaký čas předtím, než se seznámil s matkou. Toto nutno předeslat. Kdysi po otcově smrti sdělila matka synovi, že ona a její bohatí příbuzní mluvili o jeho budoucnosti a jeden z jeho bratranců projevil ochotu dát mu jednu ze svých dcer, jakmile dokončí studia; a obchodní spojení s firmou poskytne mu skvělé vyhlídky také v jeho povolání. Tento plán rodiny roznítil v něm konflikt, zda má zůstat věrný chudé milence, nebo vstoupit do otcových šlépějí a oženit se s krásnou, bohatou, vznešenou dívkou, která mu byla určena. A tento konflikt, který byl vlastně konfliktem mezi jeho láskou a dále působící vůlí otcovou, rozřešil onemocněním, správněji řečeno: onemocněním se vyhnul úkolu rozřešit jej ve skutečnosti.[29])

Průkaz tohoto pojetí je dán skutečností, že tvrdošíjná nezpůsobilost k práci, pro kterou o léta odsunul dokončení studií, byla hlavním výsledkem onemocnění. Co však je úspěchem choroby, bylo vlastně jejím úmyslem; zdánlivý následek choroby je ve skutečnosti příčinou, motivem onemocnění.

Nemocný zprvu pochopitelně neuznával mé objasnění. Nedovede si prý představit takový účinek svého plánu oženit se, plán na něho tehdy nezapůsobil nejmenším dojmem.

[29]) Nutno vyzdvihnout, že mu útěk do choroby byl umožněn ztotožněním s otcem. Toto dovolilo regresi afektů na zbytky z dětství.

V dalším průběhu léčby se však musil zvláštní cestou přesvědčit o správnosti mého dohadu. Prožíval v přenosu pomocí fantasie jako nové a přítomné něco, co z minulosti zapomněl, nebo co se v něm událo pouze nevědomě. Z temného a obtížného údobí ošetřování vyšlo konečně najevo, že povýšil jakousi mladou dívku, kterou potkal na schodech mého domu, na mou dceru. Líbila se mu a představoval si, že jsem k němu jenom proto tak laskavý a neslýchaně trpělivý, poněvadž si přeji, aby se stal mým zetěm, a při tom zvýšil bohatství a vznešenost mého domu na úroveň, která se hodila k jeho vzoru. Avšak s tímto pokušením v něm zápasila nezničitelná láska k jeho dámě. Když jsme překonali řadu nejtěžších odporů a nejhorších nadávek, nemohl uniknout přesvědčujícímu účinku úplné obdoby mezi fantasiemi vzniklými v přenosu a někdejší skutečností. Uvádím jeden jeho sen z této doby, abych na příkladu ukázal sloh jeho podání. *Vidí před sebou mou dceru, ale ona má dva kusy bláta místo očí.* Pro každého, kdo zná jazyk snů, je překlad snadný: Žení se s mou dcerou, ne pro její krásné oči, nýbrž pro její peníze.

g) Otcovský komplex a rozřešení představy krys.

Od podnětu k chorobě v letech dospělosti vedla nit nazpět do dětství našeho pacienta. Viděl se v situaci, jakou podle jeho vidění nebo tušení přestál otec před uzavřením sňatku, a ztotožňoval se s ním. Ještě jiným způsobem zasahoval zemřelý otec do nového onemocnění. Chorobný konflikt byl v podstatě rozporem mezi dále působící otcovou vůlí a jeho vlastním milostným sklonem. Uvážíme-li sdělení, která pacient učinil v prvních hodinách léčby, nemůžeme odmítnout domněnku, že tento rozpor byl prastarý a vznikl již v pacientově dětství.

Pacientův otec byl podle všech informací docela výborný muž. Před svatbou byl poddůstojníkem a zachoval si jako následek z této části svého života upřímné vojenské způsoby i zálibu v hrubých výrazech. Mimo ctnosti, které náhrobní kámen vychvaluje na každém člověku, vyznačoval

se srdečným humorem a dobrotivou shovívavostí vůči svým bližním; zajisté neodporuje tomuto karakteru, naopak jej doplňuje, že byl zlostný a prudký a proto někdy velmi citlivě trestával děti, pokud byly malé a nezbedné. Když děti dorůstaly, lišil se od jiných otců v tom, že se nad ně nevypínal jako nedotknutelná autorita, nýbrž s dobromyslnou otevřeností je zasvěcoval do malých chyb a nehod svého života. Syn jistě nepřeháněl, když řekl, že se spolu stýkali jako nejlepší přátelé, až na jediný bod (srv. str. 225). S tímto jediným bodem asi souviselo, že se hošík zabýval myšlenkou na otcovu smrt s tak neobvyklou a nepřístojnou intensitou (str. 212), že se takové myšlenky vyskytovaly v doslovném znění jeho dětských nutkavých ideí, že si mohl přát otcovy smrti, aby jistá dívka, pohnuta soustrastí, byla k němu něžnější (str. 223). V sexuální oblasti nepochybně stálo něco mezi otcem a synem a otec se dostal do určitého protikladu k synově předčasně vzbuzené erotice. Několik let po otcově smrti vnutila se synovi, když po prvé pocítil slast soulože, myšlenka: to je přece báječné; bylo by možné zavraždit za to otce! Toť současně dozvuk a zřetelnější znázornění jeho dětských nutkavých představ. Ostatně se otec krátce před smrtí přímo postavil proti později dominantnímu sklonu našeho pacienta. Zpozoroval, že syn vyhledává společnost oné dámy a odrazoval ho od ní slovy, že to není chytré a že se tím jenom zesměšní.

K těmto úplně zajištěným opěrným bodům přistupuje ještě něco jiného, jakmile se obrátíme k dějinám onanistické činnosti našeho pacienta. V této oblasti panuje nezužitkovaný dosud protiklad mezi názory lékařů a nemocných. Tito se všichni shodují v tom, že onanie, čímž míní masturbaci v pubertě, je kořenem a základním pramenem všech jejich chorob; lékaři obyčejně nevědí, jak mají o tom smýšlet, ale vlivem zkušenosti, že také většina později normálních lidí v letech puberty po určitou dobu onanovala, přiklánějí se ponejvíce k názoru, že nutno odmítnout údaje nemocných, ježto hrubě přeceňují onanii. Myslím, že nemocní mají také zde pravdu spíše než lékaři. Nemocným svítá tu správný poznatek, kdežto lékaři jsou v nebezpečí, že přehlédnou něco podstatného. Zajisté tomu není tak,

jak nemocní sami chtějí chápat tuto větu, že by onanie v pubertě, kterou lze nazvat téměř typickou, byla odpovědnou za všechny neurotické poruchy. Věta vyžaduje výkladu. Onanie pubertních let není skutečně, leč oživením dosud vždycky opomíjené onanie let dětských, která od třetího do čtvrtého nebo pátého roku dosahuje obyčejně jakéhosi vrcholu, a toto je ovšem nejzřetelnějším projevem sexuální konstituce dítěte, ve které také my hledáme etiologii pozdějších neuros. Nemocní tedy v takovém zahalení obviňují vlastně svou infantilní sexualitu a v tom mají úplně pravdu. Problém onanie se nedá proti tomu rozřešit, chápeme-li ji jako klinickou jednotku, zapomínajíce, že je svodem nejrůznorodějších sexuálních složek a jimi živených fantasií. Škodlivost onanie je jenom z nepatrné části jí vlastní, podmíněná její vlastní povahou. V podstatě se kryje s patogenním významem sexuálního života vůbec. Snáší-li tolik individuí onanii, t. j. určitý rozsah této činnosti, beze škody, nepoučuje nás tento fakt leč o tom, že jejich sexuální konstituce a osudy vývoje jejich sexuálního života připustily výkon této funkce za daných kulturních podmínek[30]); kdežto jiní onemocňují svou sexualitou následkem nepříznivé sexuální konstituce nebo poruchy vývoje, t. j. nemohou splnit požadavky potlačení a sublimace sexuálních složek bez útlumů a náhradních výtvorů. Náš pacient byl, pokud se týče onanie, velmi nápadný; v pubertě vůbec neonanoval a podle určitých očekávání měl by tedy býval právo zůstat prost neurosy. Avšak nucení k onanii se dostavilo v 21. roce, krátce po otcově smrti. Po každém ukojení se velice styděl a brzy se onanie vzdal. Od této doby se onanie vyskytovala jenom při docela řídkých a podivuhodných podnětech. »Vyvolaly ji obzvláště krásné okamžiky, které prožil, nebo zvlášť krásná místa, která četl. Tak na př. kdysi za krásného letního odpoledne slyšel, jak postilion ve vnitřním městě tak nádherně troubil, až mu to strážník zapověděl, poněvadž je prý troubení v městě zakázáno! Nebo jindy, když četl v »Dichtung und Wahrheit«, jak se mladý Goethe něžně roznícen osvobodil od účinku kletby, kterou žárlivá žena vyslovila nad ženou, která políbí jeho rty po ní. Dlouho

[30]) Srv. „Tři úvahy o sexuální teorii."

se nechal jakoby pověrčivě odvracet tímto prokletím, ale náhle rozťal pouto a srdečně zulíbal milenku.«
Nemálo se divil tomu, že právě při takových krásných a povznášejících podnětech byl nutkán k masturbaci. Ale já jsem musil z obou těchto příkladů vyzvihnout jako společný znak zákaz a nedbání nějakého zákazu.
Do téže souvislosti náleželo také jeho podivné chování v době, kdy studoval na zkoušku a zahrával si s oblíbenou fantasií, že otec ještě žije a může se vrátit v kterémkoli okamžiku. Tehdy si to zařídil tak, aby studoval v nejpozdějších nočních hodinách. Mezi 12 a 1 hodinou noční se přerušil, otevřel dveře, vedoucí na chodbu, jako by otec před nimi stál, a potom si, vrátiv se, prohlížel v zrcadle předsíně obnažený pyj. Tomuto blouznivému chování můžeme rozumět za předpokladu, že se choval tak, jako by očekával otcovu návštěvu v hodině duchů. Za otcova života byl spíše lenivým studentem, pročež se otec často zlobíval. Nyní, když se navrátil jako duch a přistihl ho při studiu, měl mít z něho radost. Z druhé části jeho počínání nemohl se však otec rozhodně radovat; tím mu tedy vzdoroval a tak nepochopeným nutkavým jednáním vedle sebe vyjadřoval obě stránky svého poměru k otci, podobně jako v pozdějším nutkavém jednání se silničním kamenem na silnici svůj poměr k milované dámě.
Opíraje se o tyto a podobné příznaky odvážil jsem se konstrukce, že se jako šestileté dítě nějak sexuálně prohřešil v souvislosti s onanií a byl za to citelně potrestán otcem. Toto potrestání snad skoncovalo onanii, ale na druhé straně možná v něm zanechalo nesmazatelný hněv na otce a navždy fixovalo jeho úlohu jako rušitele sexuálních požitků. (Srv. podobné dohady v jedné z prvých hodin; str. 212.) K mému velikému údivu mně nyní pacient sdělil, že mu matka opětovně vyprávěla takovou příhodu z jeho dětství a že ji patrně proto nezapomněl, poněvadž s ní byly spjaty tak podivuhodné věci. Sám si ovšem na to nevzpomíná. Vyprávění však bylo toto: Když byl ještě docela malinký — přesnější časové určení dalo by se provést pomocí shody se smrtelnou nemocí starší sestry — provedl prý něco zlého, pročež mu otec napráskal. Tu prý malinký hošík dostal hrozný vztek a nadával otci při bití. Jelikož

však ještě neznal nadávky, dával mu jména všech předmětů, která ho napadla, a říkal: ty lampo, ty ručníku, ty talíři atd. Otec rozrušen tímto živelným výbuchem, přestal ho bít a pravil: Z tohoto hošíka bude buď veliký muž nebo veliký zločinec![31]) Myslí, že dojem z tohoto výstupu trvale zapůsobil jak na něho, tak na otce. Otec ho prý už nikdy nebil; on sám však odvozuje část své změny karakteru od tohoto zážitku. Ze strachu před velikostí svého vzteku byl od té doby zbabělý. Ostatně měl po celý život hrozný strach z bití a zalézal poděšen a rozhořčen, byl-li bit některý z jeho sourozenců.

Novým dotázáním matky jsme získali potvrzení této historie a informaci, že mu tehdy byly 3 až 4 roky a že si tento trest zasloužil, poněvadž někoho kousl. Na bližší se ani matka nepamatovala; dosti nejistě pravila, že osoba hošíkem poškozená byla asi vychovatelka; o sexuální povaze prohřešení se v jejím sdělení vůbec nemluvilo.[32])

[31]) Alternativa byla neúplná. Na nejčastější výsledek tak předčasné vášnivosti, na neurosu, otec nepomyslil.

[32]) V psychoanalysách se velmi často shledáváme s takovými událostmi z prvních dětských let, ve kterých infantilní sexuální činnost, jak se zdá, vrcholí a je často katastrofálně zakončována úrazem nebo potrestáním. Ukazují se jako stíny ve snech, stávají se často tak zřetelnými, že se nám zdají hmatatelné, ale přece unikají konečnému objasnění, a nepostupujeme-li zvlášť opatrně a obratně, nemůžeme rozhodnout, zda se taková scéna přihodila skutečně. Na správnou stopu výkladu nás uvádí poznatek, že můžeme v nevědomé pacientově fantasii vypátrat více než jednu versi, často velmi různorodé verse, takových scén. Nechceme-li se zmýliti v posuzování skutečnosti, musíme si především připomenout, že lidské „vzpomínky z dětství" jsou zjišťovány až v pozdějším věku (obyčejně v době puberty) a při tom podrobovány složitému přepracování, které je naprosto obdobné s tvorbou pověstí nějakého národa o jeho prehistorii. Jasně poznáváme, že se dospívající člověk v těchto fantastických výtvorech o svém počátečním dětství snaží setřít vzpomínku na svou autoerotickou činnost tím, že povyšuje stopy svých vzpomínek na stupeň objektní lásky, tedy chce jako správný dějepisec vidět minulost ve světle přítomnosti. Proto se v těchto fantasiích hemží svádění a atentáty tam, kde se skutečnost omezuje na autoerotickou činnost a na její podněcování něžnostmi a tresty. Dále pozorujeme, že ten, kdo má fantasie o svém dětství, sexualisuje své vzpomínky, t. j. uvádí do vztahu se sexuální činností banální prožitky, rozšiřuje svůj sexuální zájem na ně, při čemž pravděpodobně postupuje ve stopách skutečně existující souvislosti. Že není úmyslem těchto poznámek dodatečně, redukcí na sexuální zájem puberty, snížit mnou tvrzený význam infantilní sexuality, uvěří mně každý, kdo se pamatuje na mou „analysu fobie pětiletého hošíka". Mým úmyslem

Odkazuje rozpravu o této dětské scéně pod čáru, uvádím, že jejím vynořením nastal první otřes jeho vzpěčování věřit v prehistoricky získaný a později latentní vztek na milovaného otce. Očekával jsem pouze silnější účinek, neboť tato příhoda byla mu tak často vypravována přímo otcem, že nemohl vůbec pochybovat o její skutečnosti. Se způsobilostí zvrátit logiku, která u velmi inteligentních nemocných, stižených nutkavou neurosou, vždycky působí velice podivně, vždy znovu proti průkazní moci tohoto vyprávění uváděl, že se přece sám na to nepamatuje. Musil tedy přesvědčení, že jeho poměr k otci skutečně vyžaduje

je pouze poskytnout technické návody k rozřešení oněch výtvorů obrazotvornosti, které jsou určeny k tomu, aby zfalšovaly obraz oné infantilní sexuální činnosti.

Jenom zřídka máme jako u našeho pacienta šťastnou příležitost zjistit skutečný základ těchto básní o pravěku skrze nezvratné svědectví dospělého člověka. Nicméně matčina výpověď připouští několikeré možnosti. Že nevyhlásila sexuální povahu přestupku, pro který bylo dítě trestáno, může být odůvodněno její vlastní censurou, která se u všech rodičů snaží odstranit právě tento prvek z minulosti jejich dětí. Stejně je však možné, že dítě bylo tehdy vychovatelkou nebo matkou napomenuto pro banální nezpůsob nikoli sexuální povahy a potom potrestáno otcem pro svou násilnickou reakci. Vychovatelka nebo jiná služebná bývá v takové fantasii zpravidla nahrazována vznešenější matkou. Když jsem se hlouběji zabýval výkladem pacientových snů, této příhody se týkajících, nalezl jsem nejzřetelnější poukazy na báseň, kterou třeba nazvat epickou, ve které sexuální choutky vůči matce a sestře a předčasná smrt této sestry jsou spojovány s oním potrestáním malého hrdiny otcem. Nepodařilo se mně rozplést, nit za nití, předivo těchto zahalujících fantasií; právě therapeutický úspěch byl zde překážkou. Pacient se uzdravil a život na něm požadoval, aby se pustil do mnoha beztak už příliš dlouho odsunutých úkolů, které se nesnášely s pokračováním v léčbě. Nevytýkejte tedy tuto mezeru v analyse mně. Vědecké badání je přece dnes v psychoanalyse jenom vedlejším výsledkem therapeutického úsilí a proto bývá výtěžek často největší u případů, jejichž ošetření je obtížné.

Obsah dětského sexuálního života spočívá v autoerotické činnosti převládajících sexuálních složek, nábězích objektní lásky a ve vytváření onoho komplexu, který bychom mohli nazvat *základním komplexem neuros*, obchvacujícím první něžná i nepřátelská hnutí vůči rodičům a sourozencům, když byla předtím vzbuzena dychtivost po vědění, obyčejně příchodem nového sourozence. Ze stejnorodosti tohoto obsahu a ze stálosti pozdějších pozměňujících vlivů snadno se vysvětluje, že se obyčejně stále vytvářejí tytéž fantasie z dětství, bez ohledu na to, jak velkou nebo malou měrou k nim přispěly skutečné prožitky. Úplně odpovídá základnímu dětskému komplexu, že otci připadá úloha sexuálního protivníka a rušitele autoerotické činnosti, a na tom má obyčejně značný podíl skutečnost.

onoho nevědomého doplňku, nabýt teprve bolestnou cestou přenosu. Brzy se stalo, že na mne a mou rodinu nejhruběji a nejneslušněji nadával ve snech, denních fantasiích a nápadech, zatím co mně úmyslně neprokazoval, leč nejvyšší úctu. Jeho chování, když mi sděloval tyto nadávky, bylo chováním zoufalce. »Z jakých důvodů má si pan profesor nechat nadávat od špinavého chlapa, přišlého bůhví odkud? Musíte mne vyhodit; nezasluhuji nic lepšího.« Při těchto řečech vstával s pohovky a pobíhal po pokoji, což nejdříve odůvodňoval jemnocitem; nesnáší, aby říkaje tak hrozné věci, pohodlně ležel. Avšak brzy sám nalezl pádnější vysvětlení, že se vzdaluje z mé blízkosti, poněvadž se bojí, že bych ho zbil. Zůstal-li sedět, choval se jako člověk, který se v zoufalé úzkosti chce chránit před nesmírnými tresty; opřel si hlavu o ruce, zakryl si obličej paží, náhle utekl s rysy bolestně zpitvořenými atd. Vzpomínal si, že otec býval vzteklý a v prudkosti někdy nevěděl, jak daleko smí jít. V takové škole utrpení nabyl pozvolna chybícího mu přesvědčení, které by bylo samozřejmé pro každého jiného, osobně nezúčastněného člověka; potom se však také uvolnila cesta k rozřešení představy krys. Na vrcholu ošetření jsme mohli disponovat množstvím dotud zadržených faktických sdělení, kterými se dala konstruovat souvislost.

Vyličuje tuto souvislost, budu, jak jsem ohlásil, shrnovat a zkracovat co nejvíce. První záhadou ovšem bylo, proč ho tak rozčílily a proč v něm vyvolaly tak prudké patologické reakce obě řeči českého kapitána, vyprávění o krysách a výzva vrátit nadporučíku A-ovi peníze. Dalo se předpokládat, že tu jde o citlivost, vyvěrající z komplexu, že se ony řeči nešetrně dotkly hyperesthetických míst jeho nevědomí. Tak tomu skutečně bylo; právě se, jako pokaždé ve vojenském poměru, nevědomě ztotožňoval s otcem, který sám sloužil několik let a mnoho vypravovával ze svých vojenských časů. Náhoda, která smí při tvorbě příznaků pomáhat stejně jako slovní znění při vtipu, umožnila, že kterési malé otcovo dobrodružství mělo jeden důležitý prvek společný s kapitánovou výzvou. Otec kdysi prohrál malou částku, kterou jako pod-

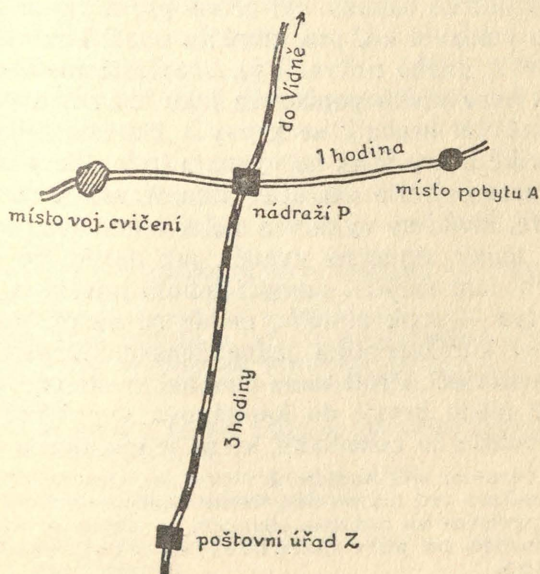
důstojník měl disponovat, v kartách (Spielratte*) a byl by se dostal do těžkých nesnází, kdyby mu ji byl nějaký kamarád nepůjčil. Když se vrátil z vojny a stal se zámožným, vyhledal kamaráda, který mu vypomohl, aby mu vrátil peníze, nenalezl ho však. Náš pacient si nebyl jist, zda se otci vůbec kdy podařilo vrátit tyto peníze; vzpomínka na tento otcův mladistvý hřích byla mu trapná, ježto jeho nevědomí bylo přece naplněno nepřátelskými výtkami proti otcově povaze. Kapitánova slova: Musíš nadporučíku A-ovi vrátit 3.80 korun, zněla mu v uších jako narážka na onen neuhrazený otcův dluh.
Sdělení, že poštovní úřednice v Z. sama za něho zaplatila doběrné a při tom pronesla několik pro něho lichotivých slov,[33]) zesílilo ztotožnění s otcem v jiné oblasti. Nyní dodal, že v malém místě, kde byl poštovní úřad, hezká dcera hostinského byla velice přívětivá k švarnému, mladému důstojníkovi, takže si mohl umínit, že se po skončení manévrů tam vrátí, aby se ucházel o tuto dívku. Avšak poštovní úřednice stala se její sokyní; mohl, jako otec v románu svého manželství, kolísat, ke které se má po opuštění vojenské služby přiklonit. Náhle pozorujeme, že jeho podivná nerozhodnost, zda má cestovat do Vídně, nebo se vrátit do místa poštovního úřadu, jeho neustálá pokušení obrátit se na cestě (srv. str. 218), nebyla tak nesmyslná, jak se nám zprvu nutně zdálo. V jeho vědomém myšlení byla přítažlivost místa Z., ve kterém byl poštovní úřad, odůvodněna potřebou splnit tam slib pomocí nadporučíka A-a. Ve skutečnosti byla v témže místě bydlící poštovní úřednice předmětem jeho touhy a nadporučík jenom dobrou náhradou za ni, poněvadž bydlil ve stejném místě a obstarával vojenskou poštovní službu. Když se potom dověděl, že ne nadporučík A., nýbrž jiný důstojník B. úřadoval onoho dne na poště, vřadil také tohoto do své kombinace a mohl nyní své kolísání mezi oběma mu nakloně-

*) T. j. karbaník; složeno ze slov: Spiel = hra a Ratte = krysa. Pozn. překl.

[33]) Nezapomeňme, že se toto dověděl, než ho kapitán (neoprávněně) vyzval, aby tyto peníze vrátil nadporučíku A-ovi. Toto je pro situaci nepostradatelný bod, jehož potlačením se uvedl do beznadějného zmatku a mně po určitou dobu znemožňoval, abych pochopil smysl celého příběhu.

nými dívkami opakovat v deliriích s oběma důstojníky.[34]) Chceme-li objasnit účinky, vycházející od kapitánova vyprávění o krysách, musíme se těsněji držet průběhu analysy. Nejdříve se vynořilo mimořádné množství asociačního materiálu, aniž se zatím situace, ve které se vytvořilo nutkání, stala průhlednější. Představa trestu, vykonaného krysami, podráždila četné pudy, probudila mnoho vzpomínek, a krysy v krátkém intervalu mezi kapitánovým vyprávěním a jeho připomínkou, aby vrátil peníze, nabyly proto mnoha symbolických významů, k nimž později přistupovaly stále nové a nové. Má zpráva o tom může ovšem dopadnout jenom velice neúplně. Trest kry-

[34]) (Doplněk z roku 1923:) Když se pacient předtím dokonale postaral o to, aby zamotal malý příběh s vrácením doběrného za skřipec, nepodařilo se snad ani mému vylíčení, abych jej úplně objasnil. Otiskuji proto malou mapu, kterou Mr. a Mrs. Stracheyovi chtěli usnadnit porozumění situaci ke konci vojenského cvičení. Moji překladatelé právem podotkli, že pacientovo chování stále ještě zůstává nesrozumitelné, pokud výslovně neuvedeme, že nadporučík A. dříve bydlil v místě poštovního úřadu v Z. a obstarával tam vojenskou poštu, ale v posledních dnech cvičení předal tento úřad nadporučíku B-ovi a byl přesazen do A. „Krutý“ kapitán ještě nevěděl o této změně, pročež se omylem domníval, že náš pacient má zaplatit doběrné nadporučíku A-ovi.

sami vyburcoval především anální erotiku, která v jeho dětství hrála velkou úlohu a byla udržována po dlouhá léta pokračujícím podrážděním červy. Krysy tak nabyly významu: peněz,[35]) kterážto souvislost se projevila nápadem *Raten* (splátky) ke slovu *Ratten* (krysy). Ve svých nutkavých deliriích si stanovil jakousi krysí měnu; na př. když jsem mu na jeho dotaz sdělil výši honoráře za jednu hodinu léčby, řekl si, jak jsem se dověděl o půl roku později: kolik zlatek, tolik krys. Do tohoto jazyka byl postupně převeden celý komplex peněžních zájmů, spjatých s dědictvím po otci, t. j. všechny příslušné představy byly pomocí tohoto slovního můstku Raten — Ratten vřazeny do nutkavosti a podrobeny nevědomí. Tento peněžní význam krys se mimo to opíral o kapitánovu připomínku, vrátit doběrné, pomocí slovního můstku Spielratte, od kterého se dal nalézt přístup k otcovu prohřešení při hře.
Krysa byla mu však známa jako nositel nebezpečných infekcí a mohla být proto také zužita jako symbol u vojska tak oprávněného strachu ze syfilitické nákazy, za čímž se skrývaly různé pochybnosti o otcově způsobu života v době jeho vojenské služby. V jiném smyslu: Nositelem syfilitické nákazy byl přímo pyj a krysa tak znázorňovala pohlavní úd, pro kteréžto použití se mohla dovolávat ještě jiného práva. Pyj, obzvláště malého dítěte, může být beze všeho popisován jako červ a v kapitánově vyprávění hrabaly se krysy v řiti tak, jako v jeho dětství velké hlísty. Tak se význam pyje, který přikládal krysám, zase opíral o anální erotiku. Krysa je beztak špinavé zvíře, živící se výkaly a žijící v kanálech s odpadky.[36]) Je téměř zbytečné uvádět, jak daleko se delirium o krysách dalo rozšířit pomocí tohoto nového významu. »Kolik krys — tolik zlatek«, mohlo se na př. považovat za pádnou karakteristiku jedné ženské živnosti, kterou strašně nenáviděl. Proti tomu není asi lhostejné, že vřazením pyje místo krysy do kapitánova vyprávění vznikla situace soulože do konečníku, která se mu musila zdát ob-

[35]) Srv. „Charakter und Analerotik". (V 5. sv. Ges. Schriften.)
[36]) Kdo odmítavě vrtí hlavou nad těmito skoky neurotické fantasie, nechť si vzpomene na podobná capriccia, v jakých si někdy libuje fantasie umělců, na př. v „Diableries érotiques" od Le Poitevina.

zvláště odpornou ve vztahu k otci a k milence. Jestliže se tato situace opět vynořila v nutkavé hrozbě, která se po kapitánově připomínce v něm vytvořila, zřejmě to připomínalo některé u jižních Slovanů užívané kletby, jichž doslovné znění možno číst v »Anthropophyteji«, vydané F. S. Kraussem. Veškerý tento materiál a ještě jiný se ostatně krycím nápadem »heiraten«*) vřazoval do skladby tématu o krysách.

Že vyprávění o trestu krysami vyburcovalo v našem pacientovi všechna předčasně potlačená hnutí egoistické a sexuální krutosti, o tom přece svědčí jeho vlastní popis a mimika, když vyprávění opakoval. Přes tento bohatý materiál nebyl význam jeho nutkavé představy nijak osvětlen, až se jednoho dne vynořila krysařka z Ibsenova »Eyolfka«, a nedal se odmítnout vývod, že v mnoha výtvorech jeho nutkavých delirií krysy představují také děti.[37]) Kdybychom pátrali po vzniku tohoto nového významu, ihned bychom narazili na nejstarší a nejvýznamnější kořeny. U otcova hrobu kdysi spatřil veliké zvíře, které považoval za krysu a které se šustlo kolem náhrobku.[38]) Domníval se, že přichází přímo z otcova hrobu a že se právě krmila jeho mrtvolou. Od představy krysy je nerozlučné, že ostrými zuby hlodá a kouše;[39]) krysa není však beztrestně kousavá, žravá a špinavá, nýbrž je, jak často s hrůzou vídával, krutě pronásledována a nemilosrdně zabíjena lidmi. Často pocítil soucit s těmito ubohými krysami. Sám býval takovým protivným, špinavým, malým chlapíkem, který ve vzteku dovedl kousat a býval za

*) T. j. oženit se; heiraten zní podobně jako Ratten (krysy). Pozn. překl.

37) Ibsenova krysařka je přece dozajista odvozena od pověstného krysaře hamelnského, který zprvu láká do vody krysy a potom stejnými prostředky svádí městské děti, aby se již nikdy nevrátily. Také Eyolfek se vrhá do vody okouzlen krysařkou. V pověsti se krysa nevyskytuje především jako protivné, nýbrž spíše jako hrozné, řekli bychom podzemní zvíře, které znázorňuje duše zemřelých.

38) Byla to jedna z kolčav, které se tak často vyskytují na vídeňském ústředním hřbitově.

39) „Leč abych roztal kouzlo na tom prahu,
k tomu mi krysa zoubkem poslouží.
— — — — —
Jen ještě kousnutí a překážky již není" — praví Mefisto. (Překl. Ot. Fischera.)

to příšerně bít (srv. str. 240). Skutečně mohl nalézti svůj zcela »přirozený kontrfej«[40]) v kryse. Osud na něho kapitánovým vyprávěním zvolal tak říkajíc heslo komplexu a on neopomněl na ně reagovat svou nutkavou představou.

Krysy byly tedy děti podle jeho nejranějších zkušeností s nejtěžšími následky. A nyní přinesl sdělení, jež dosti dlouho zadržoval před souvislostí, jež však nyní úplně objasňovalo zájem, který měl o děti. Po dlouhá léta zbožňoval dámu a přece se nemohl rozhodnout ke svatbě s ní; tato dáma byla následkem gynekologické operace, odstranění obou vaječníků, odsouzena k bezdětnosti; toto bylo pro něho, který mimořádně miloval děti, dokonce hlavní příčinou kolísání.

Teprve nyní bylo možné porozumět nepochopitelnému ději při tvoření jeho nutkavé představy; pomoci infantilních sexuálních teorií a symboliky, kterou známe z výkladu snů, dalo se všechno přeložit tak, že to mělo smysl. Když kapitán při odpoledním odpočinku, při kterém náš pacient ztratil skřipec, vyprávěl o trestu krysami, byl zprvu jat jenom krutě chlípným rázem situace, kterou si představoval. Ale ihned se vytvořila spojitost s onou scénou z dětství, ve které sám kousal; kapitán, který se zastával takových trestů, zaujal místo otce a upoutal na sebe část vracejícího se rozhořčení, které tehdy směřovalo proti krutému otci. Zběžně se vynořující myšlenka, že by se něco podobného mohlo přihodit nějaké osobě, která je mu milá, dala by se přeložit toužebným hnutím: Tobě by se mělo něco podobného udělat, které se obracelo proti vypravěči, ale za ním již proti otci. Když mu potom o jeden a půl dne později[41]) kapitán předává zásilku, došlou na dobírku, a připomíná, aby vrátil 3 koruny 80 haléřů nadporučíku A-ovi, ví již, že se »krutý představený« mýlí a že není zavázán nikomu jinému, než poštovní úřednici. Bylo by

[40]) „Natürlich Ebenbild" (Z Auerbachova sklepu).
[41]) Nikoli příštího večera, jak zprvu vyprávěl. Je úplně vyloučeno, že by objednaný skřipec byl došel poštou ještě téhož dne. Ve vzpomínce toto mezidobí zkracuje, poněvadž se v něm vytvořily rozhodující myšlenkové spoje a protože potlačuje v této době nastalé setkání s důstojníkem, který mu vyprávěl o přátelském chování poštovní úřednice.

tedy nasnadě, že odpoví výsměšně, na př.: No dobře, co tě vlastně napadá? nebo: I houby, nebo: Nic mu nevrátím, něco, co ani nemusil vyslovit. Avšak z otcovského komplexu, který byl mezitím vyburcován, a ze vzpomínky na onu dětskou scénu se utváří odpověď: Ano, vrátím A-ovi peníze, dostanou-li otec nebo má milenka děti, nebo: Tak jistě jako můj otec a má dáma mohou dostat děti, tak jistě vrátím peníze. Tedy výsměšné ujišťování, vázané na nesplnitelnou, absurdní podmínku.[43])

Avšak nyní byl zločin spáchán, obě jemu nejdražší osoby, otec a milenka, byly jím potupeny; to vyzývalo k potrestání a trest záležel v uložení nesplnitelné přísahy, která zachovávala doslovné znění poslušnosti vůči neoprávněné připomínce představeného: Nyní musíš skutečně vrátit peníze A-ovi. V křečovité poslušnosti potlačil své lepší vědění, že kapitánova připomínka se opírá o mylný předpoklad: »Ano, musíš vrátit A-ovi peníze, jak si přál otcův zástupce. Otec se nemůže mýlit.« Také Jeho Veličenstvo se nemůže mýlit a poddaný, kterého oslovil titulem nepatřičným, od této chvíle tento titul má.

O tomto ději se dostává do jeho vědomí jenom nezřetelná zpráva, ale vzepření proti kapitánově příkazu a převrácení v opak jsou zastoupeny také ve vědomí. (Nejdříve: Nevrátit peníze, jinak se něco přihodí... [trest krysami], a potom za trest za vzepření nastává přeměna v opačný příkaz přísahy.

Ještě si připomeňme konstelaci, za které se vytvořila velká nutkavá představa. Dlouhou abstinencí a přátelskou přívětivostí, se kterou může mladý důstojník počítat u žen, stal se libidinosní, mimo to byl, když narukoval na vojenské cvičení, poněkud odcizen od své dámy. Stupňování libida vyvolalo v něm sklon znovu zahájit prastarý boj proti otcově autoritě a troufal si pomýšlet na sexuální ukájení u jiných žen. Pochybnosti o světlé otcově památce a o ceně milenky se stupňovaly; v tomto stavu se dal strhnout k potupení obou a pak se za to potrestal. Tím opakoval starý vzor. Když potom po skončení vojenského cvičení tak dlouho kolísá, zda má odcestovat do Vídně nebo zůstat a

[43]) Absurdnost znamená tedy také v řeči nutkavého myšlení, tak jako ve snu, výsměch. Viz „Traumdeutung“ (str. 362 a d.).

splnit slib, znázorňuje tím současně oba konflikty, které jím odjakživa hýbaly, zda má být poslušen otce nebo zůstat věrný milence.[44])
Ještě slovo o výkladu obsahu sankce: jinak bude na obou osobách proveden trest krysami. Opírá se o platnost dvou infantilních sexuálních teorií, o kterých jsem pojednal na jiném místě.[45]) První teorie se nese k tomu, že děti vylézají z řitě; druhá na ni důsledně navazuje s možností, že muži mohou dostat děti stejně jako ženy. Podle technických pravidel výkladu snů může být vylézání ze střeva znázorněno svým protikladem: vlézáním do střeva (jako při trestu krysami) a obráceně.
Očekávat jednodušší řešení tak těžkých nutkavých představ nebo řešení jinými prostředky nejsme asi oprávněni. Rozřešením, které jsme nalezli, bylo delirium o krysách odstraněno.

[44]) Je snad zajímavé vyzdvihnout, že poslušnost vůči otci se kryje s odvratem od dámy. Zůstane-li a vrátí-li peníze A-ovi, splnil pokání vůči otci a současně, přiváben jiným magnetem, opustil svou dámu. V tomto konfliktu vítězí dáma, ovšem za pomoci normální rozvahy.
[45]) Srv. „Ueber infantile Sexualtheorien“ (sv. 5. Ges. Schriften).

2

K teorii

a) Několik obecných rysů nutkavých výtvorů.[46])

Má v roce 1896 napsaná definice nutkavých představ, že jsou »proměněnými, z potlačení se vracejícími výčitkami, které se vždycky týkají nějakého sexuálního, s libostí prováděného úkonu dětských let«,[47]) zdá se mně nyní formálně vadná, třebaže se skládá z nejlepších prvků. Příliš usilovala o sjednocení a brala si za vzor přímo postup obsedantních neurotiků, kteří svým zvláštním sklonem k neurčitosti hází na jednu hromadu nejrůznější psychické výtvory jako »nutkavé představy«.[48]) Skutečně je přesnější mluvit o »nutkavém myšlení« a vyznačit, že nutkavé výtvory mohou mít hodnotu nejrůznějších psychických úkonů. Dají se určit jako přání, pokušení, podněty, úvahy, pochybnosti, příkazy a zákazy. Nemocní se obyčejně snaží, aby oslabili tuto určitost a aby jejich nutkavou představu tvořil obsah zbavený afektu. Příklad pro takové zpracování nějakého přání, které mělo být poníženo na pouhý »myšlenkový spoj«, podal nám náš pacient v jedné z prvých hodin. (Srv. str. 222.)

46) Některé body, o kterých pojednávám zde a v další hlavě, byly již v literatuře nutkavé neurosy uvedeny, jak možno vyčíst z důkladného, stěžejního díla o této chorobě, z L. Löwenfeldovy knihy „Die psychischen Zwangserscheinungen“, uveřejněné v roce 1904.

47) „Weitere Bemerkungen über die Abwehrneuropsychosen“ (sv. I. Ges. Schriften).

48) Tento nedostatek definice je opraven přímo v oné stati. Tam se praví: „Avšak oživené vzpomínky a z nich vytvořené výčitky nikdy nevstupují do vědomí nezměněné, nýbrž co si pacient uvědomuje v podobě nutkavé představy a nutkavého afektu, co nahrazuje patogenní vzpomínku ve vědomém životě, jsou výtvory kompromisu mezi představami potlačenými a potlačujícími.“ V definici je tedy zvláštní důraz na slově „proměněný“.

Brzy se musíme také přiznat, že dosud nemohla být náležitě zpracována ani fenomenologie nutkavého myšlení. V druhotném obranném boji, který nemocný vede proti »nutkavým představám«, vniklým do jeho vědomí, vznikají výtvory, jež zasluhují zvláštního označení. Pomysleme na př. na myšlenkové pochody, kterými se náš pacient zabýval, když se vracel z vojenského cvičení. Nejsou to čistě rozumové úvahy, které jsou uváděny proti nutkavým myšlenkám, nýbrž jacísi míšenci z obou způsobů myšlení, přejímají jisté předpoklady nutkání, proti kterému bojují, a staví se (prostředky rozmyslu) na půdu chorobného myšlení. Myslím, že takové výtvory zasluhují názvu »d e l i r i í«. Příklad, který budiž prosím zařazen na své místo v chorobopise, objasní rozlišení. Když se náš pacient za svého studia po určitou dobu oddával vylíčenému blouznivému počínání, které záleželo v tom, že pracoval pozdě do noci, otevíral dveře pro otcova ducha a prohlížel si své pohlavní ústrojí v zrcadle (str. 240), snažil se vystřízlivět připomínkou, co by tomu asi řekl otec, kdyby skutečně ještě žil. Ale tento argument neměl vůbec úspěch, pokud byl přednášen v této rozumné podobě; přízrak zmizel teprve tehdy, když této myšlence dal tvar delirantní hrozby: Jestliže ještě jednou provede tento nesmysl, stihne otce na onom světě nějaké neštěstí.

Cenu jistě oprávněného rozlišování mezi prvotním a druhotným bojem obranným neočekávaně omezuje poznatek, že nemocní neznají slovní znění svých vlastních nutkavých představ. Zní to paradoxně, má to však dobrý smysl. Průběhem psychoanalysy nevzrůstá totiž jenom odvaha nemocného, nýbrž, tak říkajíc, také jeho choroby; troufá si projevovat se zřetelněji. Děje se to asi tak — opouštíme tu obrazné znázornění —, že nemocný, který se dosud zděšeně odvracel od vnímání svých chorobných výtvorů, nyní jim věnuje pozornost a prožívá je zřetelněji a podrobněji.[49])

Přesnější znalosti nutkavých výtvorů nabýváme mimo to dvěma zvláštními cestami. Za prvé získáváme zkušenost,

[49]) U některých nemocných sahá odvrácení pozornosti tak daleko, že vůbec nedovedou udat obsah nutkavé představy, ani popsat nutkavé jednání, které nesčetněkráte prováděli.

že sny mohou přinášet vlastní text nutkavého příkazu a pod., který byl v bdění znám jenom znetvořený a skreslený, jako ve zkomoleném telegramu. Tyto texty se ve snu vyskytují jako ř e č i, v rozporu s pravidlem, že řeči ve snu pocházejí z řečí dne.[50]) Za druhé se při analytickém sledování chorobopisu přesvědčujeme, že často několik po sobě následujících, ale podle doslovného znění netotožných nutkavých představ, v podstatě je přece jedna jediná. Nutkavá představa byla po prvé šťastně odmítnuta, vrací se po druhé ve skreslené podobě, není poznána a může se snad právě následkem znetvoření lépe udržet v obranném boji. Původní podoba je však správná a často ukazuje svůj smysl docela nepokrytě. Jestliže jsme s námahou objasnili nějakou nepochopitelnou nutkavou představu, nezřídka slýcháme od nemocného, že nějaký nápad, přání nebo pokušení, shodný s konstruovaným, skutečně se kdysi vyskytl před nutkavou představou, ale neudržel se. Příklady pro to z historie našeho pacienta byly by pohříchu příliš rozvláčné.

Oficiálně tak označovaná »nutkavá představa« obsahuje tedy ve svém skreslení původního doslovného znění stopy prvotního obranného boje. Její skreslení činí ji života schopnou, neboť vědomé myšlení je nuceno chápat ji stejně mylně jako obsah snu, který je sám výsledkem kompromisu a znetvoření, a je mylně chápán také bdělým myšlením.

Neporozumění vědomého myšlení se dá prokázat nejen přímo na nutkavých představách, nýbrž také na výsledcích druhotného boje obranného, na př. na ochranných formulích. Pro toto mohu uvést dva dobré příklady. Náš pacient používal jako obranné formule rychle vyslovovaného slůvka *aber* (ale), provázeného odmítavým pohybem ruky. Potom mně kdysi vyprávěl, že se tato formule v poslední době změnila; že již neříká *áber,* nýbrž *abér.* Dotázán na příčinu tohoto vývoje, uvedl, že nehlasné *e* druhé slabiky mu neskýtá jistoty před obávaným vmísením něčeho cizího a protichůdného, a proto se rozhodl dát přízvuk na *e.* Toto objasnění, úplně odpovídající slohu nutkavé neurosy, bylo však nepřípadné, mělo nanejvýše význam racionalisace; ve skutečnosti bylo *abér* připodobněním k slovu A b w e h r

[50]) Srv. „Traumdeutung" (str. 348 a d.).

(obrana), kterýžto termín znal z teoretických rozhovorů o psychoanalyse. Použil tedy léčby nepřístojným a delirantním způsobem k zesílení obranné formule. Po druhé mluvil o svém hlavním kouzelném slově, které za účelem ochrany před všemi pochybnostmi sestavil z počátečních písmen všech nejsprávnějších modliteb a připojil k němu *amen*. Nemohu zde uvést toto slovo z důvodů, které ihned vysvitnou. Neboť když jsem je uslyšel, zpozoroval jsem, že je to anagram jména zbožňované dámy; v tomto jméně bylo obsaženo *S*, které zařadil na konec a bezprostředně před připojené slůvko *amen*. [Tím vzniklo slovo *Samen*, t. j. sémě.] Spojil tedy — smíme to říci — své sémě s milenkou, t. j. představoval si, že s ní onanuje. Avšak tuto souvislost, která se vnucuje, sám nezpozoroval; obrana se dala ošálit tím, co bylo potlačeno. Ostatně je to dobrý příklad pro větu, že si to, co se má odvrátit, časem získává přístup k tomu, čím je odvracováno.

Tvrdíme-li, že nutkavé myšlenky byly skresleny podobně jako myšlenky snové, než se proměnily ve snový obsah, zajímá nás technika tohoto skreslování a nic by nám nebránilo, abychom neobjasnili nejrůznější jeho prostředky řadou přeložených a pochopených nutkavých představ. Ale o tom mohu v této publikaci podat také jenom jednotlivé ukázky. Ne všechny nutkavé představy našeho pacienta byly vybudovány tak složitě a daly se objasnit tak obtížně jako velká představa krys. U jiných bylo použito velmi jednoduché techniky, skreslení vynecháním — výpustkou —, jehož tak výborně užívá vtip, které však také zde působilo jako ochrana před pochopením.

Jedna z jeho nejstarších a nejoblíbenějších nutkavých představ (která měla povahu připomínky nebo varování) zněla na př.: *Jestliže se ožením s dámou, stihne otce nějaké neštěstí (na onom světě).* Vřadíme-li tam přeskočené a z analysy známé mezičlánky, zní myšlenkový pochod takto: Kdyby otec žil, rozvsteklil by se pro mé předsevzetí oženit se s dámou, stejně jako tehdy ve scéně z dětství, takže bych zase já dostal vztek na něho a přál mu veškeré zlo, což by se musilo splnit následkem všemohoucnosti[51]) mých přání.

[51]) O této „všemohoucnosti" viz níže.

Nebo jiný případ rozřešení výpustky, rovněž varování nebo asketický zákaz. Měl roztomilou malou neteř, kterou velice miloval. Kdysi mu přišla myšlenka: *Dovolíš-li si soulož, přihodí se Elle neštěstí* (zemře). Vřazujeme vynechané: Při každé souloži také s cizí osobou musíš přece pomýšlet na to, že z pohlavního styku v tvém manželství nikdy nevzejde dítě (pro neplodnost milenky). To tě bude tak mrzet, že počneš závidět malé Elle a nebudeš přát sestře toto dítě. Tato závistná hnutí musí způsobit smrt dítěte.[52])

Výpustková skreslovací technika se zdá typická pro nutkavou neurosu; setkal jsem se s ní také u nutkavých myšlenek jiných pacientů. Obzvláště průhledný a jistou podobností se strukturou představy krys zajímavý byl případ pochybovačnosti u dámy, která trpěla hlavně nutkavými jednáními. Procházela se s manželem v Norimberce a dala se jím doprovodit do krámu, ve kterém nakupovala různé předměty pro své dítě, mimo jiné také hřeben. Muž, jemuž vybírání příliš dlouho trvalo, řekl, že na cestě spatřil u nějakého antikváře mince, které chce koupit; po koupi že pro ni přijde do krámu. Podle jejího odhadu byl však příliš dlouho pryč. Když se vrátil a na její otázku, kde se zdržel, odpověděl: Právě u onoho starožitníka, byla v tomže okamžiku jata mučivými pochybami, zda hřeben, koupený pro dítě, neměla už odjakživa. Prostou souvislost nedovedla ovšem odhalit. Nemůžeme ani jinak, leč prohlásit tyto pochyby za přesunuté a konstruovat úplnou nevědomou myšlenku takto: Je-li pravdou, že jsi byl jenom u antikváře, mám-li tomu věřit, mohu stejně dobře věřit, že tento právě koupený hřeben mám již dlouhá léta. Tedy pohrdavý, posměšný příměr, který se podobá myšlen-

52) Chci připomenout používání vynechávací techniky ve vtipu několika příklady, které vyjímám z vlastního spisu. (Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten, 1905; Ges. Schriften, sv. IX., str. 83.) „Ve Vídni žije vtipný a bojechtivý spisovatel, který byl často pro ostrost svých útoků tělesně ztýrán těmi, které napadl. Když se kdysi hovořilo o novém prohřešení jednoho z jeho obvyklých odpůrců, řekla nějaká třetí osoba: Uslyší-li to X., dostane políček... Protismysl zmizí, jestliže do mezery vsadíme: Pak napíše tak kousavý článek proti němu, že" atd. — Tento výpustkový vtip se vyznačuje také obsahovou shodou s hořejším prvním příkladem.

ce našeho pacienta: Inu, stejně nepochybně jako oba (otec a dáma) dostanou děti, vrátím já peníze A-ovi. U této dámy tkvěly pochybnosti na nevědomé žárlivosti, která ji vedla k předpokladu, že její muž použil mezidobí ke galantní návštěvě.

Tentokrát se nepokouším o psychologické zhodnocení nutkavého myšlení. Dozajista by přineslo mimořádně cenné výsledky a pro naše poznání podstaty vědoma i nevědoma by vykonalo více než studium hysterie a hypnotických jevů. Velice by se doporučovalo, aby filosofové a psychologové, kteří z doslechu nebo z konvenčních definic rozvíjejí důvtipné nauky o nevědomí, dříve nabyli rozhodujících dojmů z těchto jevů nutkavého myšlení; skoro bychom to mohli žádat, kdyby to nebylo o tolik namáhavější než jejich obvyklé pracovní způsoby. Jenom ještě uvedu: při nutkavé neurose příležitostně pronikají k vědomí nevědomé duševní děje v nejčistší, neskreslené podobě, průlom může nastat z nejrůznějších stadií nevědomého myšlenkového pochodu a v okamžiku průlomu lze obyčejně poznat, že nutkavé představy jsou výtvory dávno existující. Odtud pramení nápadný jev, že obsedantní neurotik, když s ním pátráme po prvním vyskytnutí nutkavé představy, musí ji průběhem analysy vkládat stále více nazpátek, znovu a znovu pro ni nalézá nové první podněty.

b) Některé psychické zvláštnosti obsedantních neurotiků — jejich poměr ke skutečnosti, pověrčivosti a smrti.

Musíme zde pojednat o některých psychických karakterech lidí, stižených nutkavou neurosou, které se samy nezdají důležité, ale tvoří pojítko pro pochopení důležitějších jevů. U mého pacienta by byly velmi zřetelné, — vím však, že dlužno je přičítat, nikoli jeho individualitě, nýbrž jeho chorobě, a že se docela typickým způsobem opakují u ostatních nemocných tohoto druhu.

Náš pacient byl úžasně pověrčivý, a to ačkoli byl ujasněným, velmi bystrým mužem vysokého vzdělání a někdy mne ujišťoval, že z celého tohoto haraburdí nepovažuje nic za pravdivé. Byl tedy a současně nebyl pověrčivý a přece

se zřetelně lišil od pověrčivých lidí nevzdělaných, kteří se cítí za jedno se svou vírou. Jak se zdálo, chápal, že jeho pověrčivost závisí na jeho nutkavém myšlení, třeba se k ní někdy přiznával plně. Takové rozporné a kolísavé chování můžeme nejspíše pochopit s hlediska určitého pokusu o vysvětlení. Neotálel jsem s předpokladem, že má o těchto věcech dvě různá protichůdná přesvědčení a ne snad nehotový ještě názor. Mezi těmito dvěma přesvědčeními kolísal v naprosto zřejmé závislosti na svém jinakém poměru k obsessi. Jakmile zvládl nějaké nutkání, vysmíval se své lehkověrnosti s dokonalým porozuměním a nepřihodilo se mu nic, co by jím mohlo otřásti, a sotvaže se znovu dostal do područí nějakého nerozřešeného nutkání — nebo, což má stejnou hodnotu: nějakého odporu —, přihodily se mu nejpodivuhodnější náhody, které pomáhaly jeho pověrčivému přesvědčení.

Jeho pověrčivost byla nicméně pověrčivostí vzdělaného muže a neobsahovala pošetilosti jako strach z pátku, z čísla 13 a pod. Věřil však ve znamení, v prorocké sny, neustále potkával ony osoby, se kterými se právě zabýval z nepochopitelných důvodů, a dostával dopisy od dopisovatelů, kteří se náhle po nejdelších přestávkách ohlásili v jeho vzpomínce. Při tom byl dosti rozšafný, anebo, lépe řečeno, potud věrný svému oficiálnímu přesvědčení, že nezapomněl na případy, ve kterých nejintensivnější předtuchy nevedly k ničemu, na př. kdysi, když odjížděl na letní pobyt, jisté tušení, že se už nevrátí do Vídně živý. Také mně přiznal, že se převážná většina znamení týkala věcí, které pro něho neměly zvláštní význam, a že se, potkal-li nějakého známého, na kterého nemyslil velmi dlouho a pomyslil právě před několika okamžiky, nestalo mezi tímto podivuhodně objeveným člověkem a jím nic dalšího. Ovšemže nebyl ani s to, aby popíral, že se všechno, co mělo v jeho životě význam, událo bez znamení, tak jako byl na př. překvapen otcovou smrtí, aniž co tušil. Avšak všechny tyto argumenty nic neměnily na protichůdnosti jeho dvou přesvědčení a dokazovaly jenom nutkavý ráz pověrčivosti, jenž se dal vyvodit z jeho kolísání, které se shodovalo s odporem.

Nebyl jsem ovšem s to, abych racionálně objasnil všechny

jeho starší zázračné příběhy, ale pokud se týče toho, co se z podobných věcí přihodilo v době ošetřování, mohl jsem mu dokázat, že se sám neustále účastní spřádání zázraků a jakých při tom používá prostředků. Pracoval s nepřímým viděním a čtením, se zapomínáním a především s klamnými vzpomínkami. Nakonec mně sám pomáhal odkrývat malé čáry, kterými byly udělány ony zázraky. Jako zajímavý infantilní kořen jeho víry ve splňování předtuch a předpovědí, ukázala se vzpomínka, že matka často, když měl být volen nějaký termín, říkávala: »Toho a toho dne nemohu; v ten den budu musit ležet.« A skutečně v ohlášený den vždycky ležela v posteli!

Bylo mu zřejmě potřebou nacházet v prožitcích takové opěrné body pro svou pověrčivost, že si proto bedlivě všímal známých nevysvětlitelných nahodilostí všedního dne a pomáhal nevědomým konáním, kde tyto nepostačovaly. Tuto potřebu jsem nalezl u mnoha jiných lidí s nutkavou neurosou a tuším ji také ještě u některých. Zdá se mi, že se dá dobře vysvětlit psychologickým rázem nutkavé neurosy. Jak jsem výše (na str. 234) rozvedl, nastává u této poruchy potlačení, nikoli skrze amnesie, nýbrž přerušováním příčinných souvislostí následkem odpoutání afektu. Jak se zdá, zbývá těmto potlačeným vztahům síla jakési připomínky — kterou jsem na jiném místě srovnával s nitroduševním vjemem[53]) —, takže jsou promítnutím vřazeny do vnějšího světa a tam svědčí o tom, k čemu nedošlo v duševnu.

Jiná, obsedantním neurotikům společná, psychická potřeba, která je do jisté míry spřízněna s tím, co bylo právě uvedeno, a jejíž zkoumání vede hluboko k badání o pudech, je potřeba nejistoty v životě nebo pochybování. Vytváření nejistoty je jedna z metod, kterých používá neurosa, aby nemocného vyňala ze skutečnosti a isolovala od světa, což je přece tendencí každé psychoneurotické poruchy. Opět je až příliš zřetelné, jakou měrou nemocní přispívají k tomu, aby se vyhnuli nějaké jistotě a mohli setrvat v nějaké pochybnosti; ba, u některých se tato tendence živě projevuje odporem proti

[53]) Zur Psychopathologie des Alltagslebens. (Ges. Schriften sv. IV., str. 287.)

hodinám, které zajišťují aspoň určení časové, a jejich nevědomě prováděnými čáry, jež mají zneškodnit každý takový nástroj vylučující pochybnosti. Náš pacient se naučil zvláštní obratnosti, aby se vyhnul informacím, které by mohly usnadnit nějaké rozhodnutí v jeho konfliktu. Tak neměl jasno o oněch poměrech své milenky, které byly rozhodující pro uzavření sňatku, nedovedl prý říci, kdo ji operoval a zda operace byla jednostranná nebo dvoustranná. Měl jsem ho k tomu, aby si vybavoval zapomenuté a pátral po tom, čeho dříve nedbal.

Záliba obsedantních neurotiků v nejistotě a pochybnostech je ponouká, aby se v myšlenkách zabývali hlavně oněmi tématy, ve kterých je nejistota obecně lidská a naše vědění nebo náš úsudek jsou nezbytně vystaveny pochybám. Takovými tématy jsou především: otcovský původ, délka života, život posmrtný a paměť, které přece obyčejně věříme, aniž jsme měli sebemenší záruky o její spolehlivosti.[54])

Nutkavá neurosa vydatně používá nejistoty paměti k tvoření příznaků; jakou úlohu hrají délka života a onen svět v myšlení nemocných obsahově, dovíme se brzy. Poněvadž je to nejvhodnější přechod, chci předtím ještě pojednat o onom rysu pověrčivosti našeho pacienta, o kterém zmínka na dřívějším místě (str. 254) nepochybně vzbudila údiv nejednoho čtenáře.

Myslím na tvrzenou jím všemohoucnost jeho myšlenek a pocitů, dobrých a zlých přání. Pokušení prohlásit tuto myšlenku za blud, překročující meze nutkavé neurosy, není dozajista malé; avšak nalezl jsem totéž přesvědčení u jiného obsedantního neurotika, který je již dlouho uzdraven a pracuje normálně, a vlastně se chovají všichni lidé

[54]) Lichtenberg: „Zda je měsíc obydlen, ví astronom přibližně s touže jistotou, se kterou ví, kdo byl jeho otcem, nikoli však s tou, se kterou ví, kdo byl jeho matkou." — Bylo velkým kulturním pokrokem, když se lidé rozhodli postavit úsudek na roveň se svědectvím smyslů a přejít od mateřského práva k otcovskému. — Prehistorické figurky, ve kterých sedí menší postava na hlavě postavy větší, znázorňují otcovský původ; Athéna, nemající matky, vyskakuje z Jovovy hlavy. Ještě v našem jazyce se nazývá svědek, který něco potvrzuje před soudem, Zeuge podle mužského podílu na množení (zeugen t. j. plodit) a již v hieroglyfách se svědek znázorňuje mužským pohlavním ústrojím.

s nutkavou neurosou tak, jako by sdíleli toto přesvědčení. Naším úkolem jest objasnit toto přeceňování. Předpokládejme prostě, že se touto věrou upřímně přiznává k části starého dětského velikášství, a ptejme se našeho pacienta, oč se opírá jeho přesvědčení. Odpovídá tím, že se dovolává dvou prožitků. Když přišel po druhé do onoho vodoléčebného ústavu, ve kterém nastalo první a jediné ovlivnění jeho choroby, žádal týž pokoj, který byl polohou příznivý pro jeho vztahy k jedné ošetřovatelce. Dostal odpověď: Pokoj je již obsazen, už se do něho nastěhoval nějaký starý profesor, a on reaguje na tuto zprávu, která velice snižuje vyhlídky jeho léčení, nelaskavými slovy: Ať ho za to raní mrtvice.*) O čtrnáct dní později se probudil ze spánku, vyrušen představou nějaké mrtvoly, a ráno se dověděl, že profesora skutečně ranila mrtvice a že byl přinesen do pokoje přibližně tou dobou, kdy se náš pacient probudil. Druhý prožitek se týkal starší dívky, tuze potřebné lásky, která se k němu chovala velmi přívětivě a jednou se ho přímo ptala, zda by ji nemohl milovat. Odpověděl jí vyhýbavě; o několik dní později se dověděl, že dívka skočila z okna. Nyní si dělal výčitky a říkal si, že by bývalo bylo v jeho moci zachovat ji při životě, kdyby ji byl obdařil svou láskou. Tímto způsobem nabyl přesvědčení o všemohoucnosti své lásky a nenávisti. Aniž popíráme všemohoucnost jeho lásky, vyzdvihujeme, že v obou případech jde o smrt a připojíme se k vysvětlení, které je nasnadě, že náš pacient, tak jako jiní obsedantní neurotici, je nucen přeceňovat účin svých nepřátelských pocitů ve vnějším světě, poněvadž jeho vědomé znalosti uniká velká část vnitřního psychického účinu těchže pocitů. Jeho láska — anebo spíše jeho nenávist — jsou skutečně přemocné: vytvářejí právě ony nutkavé myšlenky, jejichž původ nechápe a proti nimž se bezúspěšně brání.[55])

K tématu smrti má náš pacient docela zvláštní poměr. Při všech úmrtích byl jat vřelým soucitem, nábožně se účastnil všech pohřbů, takže ho sourozenci výsměšně nazývali

*) Es soll ihn der Schlag treffen: Hrom do něho uhoď! (Pozn. překl.)

[55]) (Dodatek z roku 1923:) Od té doby se poznalo, že všemohoucnost myšlenek, správněji přání, je podstatnou částí primitivního psychického života. (Viz „Totem und Tabu“, sv. X. Ges. Schriften.)

»smutečním ptákem«; ale také ve fantasii neustále zabíjel lidi, aby mohl projevovat srdečnou soustrast s pozůstalými. Smrt starší sestry, když byl mezi třetím a čtvrtým rokem, hrála v jeho fantasiích velkou úlohu a byla uvedena do nejtěsnější souvislosti s dětskými prohřešeními oněch let. Dále víme, jak časně se zabýval myšlenkou na otcovu smrt, a dokonce můžeme chápat jeho onemocnění jako reakci na tuto událost, kterou si o 15 let dříve v nutkání přál. Ničím jiným, než kompensací za toto přání otcovy smrti, je podivné rozšíření jeho nutkavých obav na »onen svět«. Bylo zavedeno, když byl o jeden a půl roku později oživen smutek po zemřelém otci, a mělo zrušit otcovu smrt v rozporu s realitou a pro přání, které si předtím zahrávalo s nejrůznějšími fantasiemi. Na několika místech (str. *252*, *254*) jsme se naučili překládat dodatek »na onom světě« slovy: »Kdyby otec ještě žil.«

Ale nepříliš jinak než náš pacient se chovají jiní obsedantní neurotikové, kterým nebylo souzeno, aby se po prvé setkali s úkazem smrti v tak raných letech. Jejich myšlenky se neustále zabývají délkou života a možností, že zemrou druzí lidé, jejich sklony k pověrčivosti neměly zprvu jiný obsah a snad vůbec nemají jiný původ. Především však potřebují možnosti smrti k rozřešení konfliktů, které nechali nerozřešeny. Jejich podstatnou povahou jest, že jsou neschopni rozhodnout se, zejména v otázkách lásky; snaží se odsunout každé rozhodnutí a kolísají-li, pro kterou osobu nebo pro jaké opatření proti nějaké osobě se mají rozhodnout, dojista je jejich vzorem starý německý říšský soud, jehož procesy se obyčejně končily smrtí sporných stran před vynesením rozsudku. Tak číhají v každém životním konfliktu na smrt nějaké pro ně významné, zpravidla milované osoby, třeba jednoho z rodičů, nebo nějakého soka, anebo některého z objektů lásky, mezi kterými kolísá jejich náklonnost. Ale tímto hodnocením komplexu smrti u nutkavé neurosy se již dotýkáme pudového života obsedantních neurotiků, kterým se chceme zabývat nyní.

c) Pudový život a odvození pochybnosti a nutkání.

Chceme-li poznat psychické síly, jejichž souhra vybudovala tuto neurosu, musíme se vrátit k tomu, co jsme se u našeho pacienta dověděli o podnětech k onemocnění v dospělosti i v dětství. Onemocněl ve dvacátých letech, když upadl do pokušení oženit se s jinou dívkou než s tou, kterou dávno miloval; rozhodnutí tohoto konfliktu se vyhnul odkladem veškeré, pro jeho přípravu nezbytné činnosti, a k tomu mu poskytla prostředky neurosa. Kolísání mezi milenkou a druhou dívkou lze redukovat na konflikt mezi vlivem otcovým a láskou k dámě, tedy na konflikt ve volbě mezi otcem a sexuálním objektem, na konflikt, který podle vzpomínek a nutkavých nápadů existoval již v raném dětství. Mimo to je z celého jeho života zřejmé, že v jeho vztahu k milence i otci byl rozpor mezi láskou a nenávistí. Fantasie nenávisti a nutkavé jevy, jako nutkavá snaha porozumět nebo počínání s kamenem na silnici, potvrzují tento vnitřní rozpor, který se dal do určité míry pochopit normálně, neboť milenka mu zavdala příčinu k nepřátelským citům prvním odmítnutím a pozdější chladností. Ale stejná rozpolcenost citů ovládala, jak jsme se dověděli z překladu jeho nutkavých myšlenek, jeho poměr k otci, a také otec mu jistě v dětských letech zavdal příčinu k nepřátelství, což jsme zjistili skoro určitě. Z valné části si uvědomoval, že se jeho poměr k milence zakládá na něžnosti i nepřátelství. Mýlil se leda v míře a projevu záporného citu, avšak nepřátelství k otci, které si kdysi mocně uvědomoval, dávno mu vymizelo z paměti a dalo se znovu zvědomit jenom bojem proti velmi prudkému odporu. Potlačení infantilní nenávisti k otci považujeme za onen děj, který nutil všechno pozdější dění do rámce neurosy.

Citové konflikty, které jsme jednotlivě uvedli u našeho pacienta, nejsou na sobě nezávislé, nýbrž jsou sletovány po párech. Nenávist k milence se musila přidružit k náklonnosti k otci a naopak. Avšak dva konflikty, které po tomto zjednodušení zbývají, protiklad mezi otcem a milenkou a rozpor mezi láskou a nenávistí v každém jednotlivém poměru, nesouvisí spolu ani obsahově ani geneticky. První z obou konfliktů odpovídá normálnímu kolísání mezi mu-

žem a ženou jako objektech volby v lásce, které se k dítěti po prvé přibližuje proslulou otázkou: Koho máš radši, tatínka nebo maminku? a které ho potom provází životem přes veškeré rozdíly v rozvoji síly pocitů a ve fixaci konečných sexuálních cílů. Jenže tento protiklad normálně ztrácí ráz příkrého rozporu nemilosrdného *buď - anebo;* zjednává se místo pro nestejné nároky obou dílů, ačkoli také u normálního člověka je vždycky hodnocení jednoho pohlaví zvyšováno znehodnocením druhého.

Podivnějším se nám jeví druhý z obou konfliktů, konflikt mezi láskou a nenávistí. Víme, že počínající zamilovanost často vnímáme jako nenávist, že láska, které se odpírá ukojení, snadno se zčásti přeměňuje v nenávist, a slýcháme od básníků, že v bouřlivých údobích zamilovanosti oba protichůdné city mohou po určitou dobu existovat vedle sebe jako ve sporu. Avšak chronické sousedění lásky a nenávisti k téže osobě, za nejvyššího vypětí obou citů, nás zaráží. Očekávali bychom, že velká láska dávno překonala nenávist, anebo jí byla pohlcena. Skutečně je takové trvání protikladů možné jenom za zvláštních psychologických podmínek a za součinnosti nevědoma. Láska nemohla nenávist vymýtit, nýbrž jenom vtlačit do nevědomí, a v nevědomí může se tato, chráněna proti zrušujícímu vlivu vědomí, zachovat a růst dále. Vědomá láska za takových okolností reakčně vyrůstá do zvláště vysoké intensity, aby zmohla na trvalo jí přidělenou práci zadržovat svůj protiklad v potlačení. Velmi časně, v prehistorických letech dětství nastalá rozluka obou protikladů za potlačení jednoho podílu, obyčejně nenávisti, zdá se podmínkou této zarážející konstelace v osudech lásky.[56])

Přehlížíme-li větší počet analys obsedantních neurotiků, musíme nabýt dojmu, že takový vztah lásky a nenávisti jako u našeho pacienta náleží k nejčastějším, nejzřetelnějším a proto pravděpodobně nejvýznamnějším vlastnostem nutkavé neurosy. Ale přesto, že by bylo velice svůdné vztahovat problém „volby neurosy »na život pudový, přece má-

[56]) Srv. rozpravy o tomže tématu v jedné z prvých hodin. — (Dodatek z roku 1923:) Pro tuto citovou konstelaci razil později Bleuler vhodný název „ambivalence“. Ostatně srv. pozdější pokračování těchto úvah ve stati „Die Disposition zur Zwangsneurose“ (sv. V. Ges. Schriften).

me dosti důvodů, abychom se vyhnuli tomuto pokušení, a musíme si přiznat zjištění, že tytéž potlačené pudy jsou nositeli příznaků u všech neuros. Nenávist, která je láskou udržována v područí nevědomí, hraje přece velikou úlohu také v patogenesi hysterie a paranoje. Podstatu lásky známe příliš málo, abychom se tu mohli rozhodnout docela určitě; obzvláště poměr jejího záporného činitele[57]) k sadistické složce libida je docela nevyjasněn. Má tedy cenu jakéhosi předběžného oznámení, jestliže říkáme: v uvedených případech nevědomé nenávisti byla sadistická složka lásky konstitučně vyvinuta zvláště silně, proto byla potlačena předčasně a příliš důkladně, a pozorované neurotické úkazy pak pocházejí jednak od vědomé něžnosti, vyhnané do výše reakcí, jednak od sadismu, který působí v nevědomí dále jako nenávist.

Nechť chápeme tento podivuhodný vztah lásky a nenávisti jakkoli, jeho existence je nepochybně zjištěna pozorováním našeho pacienta a je radostné, vidíme-li, jak snadno srozumitelné se stávají záhadné děje nutkavé neurosy tím, že je vztahujeme na tento jediný moment. Jestliže proti intensivní lásce stojí téměř stejně silná nenávist, která ji váže, musí být nejbližším následkem částečné ochromení vůle, neschopnost rozhodovat se ve všech úkonech, pro které má být láska hybným motivem. Avšak nerozhodnost nezůstává dlouho omezena na jedinou skupinu jednání. Neboť za prvé jaká jednání milujícího nevztahují se k jeho základnímu motivu? Za druhé má sexuální chování příkladnou sílu, jíž přetváří ostatní reakce člověka, a za třetí patří k psychologickému karakteru nutkavé neurosy, že velmi vydatně používá mechanismu přesunu. Tak se ochromení rozhodovací způsobilosti poznenáhlu šíří v celém konání člověka.[58])

Tak se ustavuje vláda nutkání a pochybností, se kterými se setkáváme v duševním životě obsedantních neu-

[57]) „často si přeji, abych ho již nespatřil mezi živými. A přece, kdyby se to kdy stalo, vím, že bych byl ještě mnohem nešťastnější, tak bezbranný, tak docela bezbranný jsem vůči němu," praví Alkibiades o Sokratovi v Symposionu. (Přel. z něm. překl. R. Kassnera.)

[58]) Srv. Die Darstellung durch ein Kleinstes als Witztechnik, Ges. Schriften, sv. IX., str. 84.

rotiků. Pochybnosti odpovídají vnitřnímu vjemu nerozhodnosti, která, následkem útlumu lásky nenávistí, zachvacuje nemocného při každém zamýšleném jednání. Je vlastně pochybností o lásce, která by přece měla být tím, co je subjektivně nejjistější, pochybností, jež se rozšířila na všechno ostatní a především se přesunula na to, co je nejlhostejnější, nejmenší. Kdo pochybuje o své lásce, smí, musí přece také pochybovat o všem ostatním a méně významném?[59]) Je to táž pochybnost, která při ochranných opatřeních vede k nejistotě a k neustálému opakování, aby vyloučil tuto nejistotu, docilující posléze toho, že se tato ochranná opatření stanou stejně neproveditelnými jako původní tlumené rozhodnutí v lásce. Na počátku svých zkušeností musil jsem u obsedantních neurotiků předpokládat jiný a obecnější původ nejistoty, který se, jak se zdálo, blížil normě. Jestliže jsem na př. při psaní dopisu byl rušen otázkami druhé osoby, pociťuji potom oprávněnou nejistotu vzhledem k tomu, co jsem snad vlivem rušení napsal, a jsem nucen znovu si pro jistotu přečíst dopis po jeho dokončení. Tak jsem se také domníval, že nejistota obsedantních neurotiků na př. při jejich modlitbách, pochází z toho, že se jim do jejich modlení neustále vměšují nevědomé fantasie jako rušitelé. Tento předpoklad byl správný a snadno se dá smířit s naším dřívějším tvrzením. Je faktem, že nejistota, zda nějaké ochranné opatření bylo provedeno, pochází od rušivých nevědomých fantasií, ale tyto fantasie obsahují právě protichůdný popud, jenž měl být odvrácen zrovna modlitbou. V jednom případě se to u našeho pacienta stává více než zřetelným, když totiž rušení nezůstává nevědomé, nýbrž se ozývá hlasitě. Když se chce modlit »B ů h j i o c h r a ň u j«, vyskakuje náhle z nevědomí nepřátelské »n e« a on uhodl, že je to náběh ke kletbě (str. 232). Kdyby toto »ne« zůstalo nehlušné, zůstal by také ve stavu nejistoty a stále více by prodlužoval své modlení; po tomto ozvání přestal se konečně modlit. Než tak učinil, zkoušel jako jiní obse-

[59] Hamletovo vyznání lásky Ofelii:

Doubt thou the stars are fire;	Pochybuj, že hvězdy svítí,
Doubt that the sun doth move;	že jde slunce oblohou,
Doubt truth to be a liar;	pochybuj o pravdy bytí,
But never doubt I love. (II. 2.)	jenom uvěř v lásku mou.
	(Překl. Jos. V. Sládka, Otto.)

dantní neurotikové nejrůznější metody, aby zamezil vměšování protikladu: zkracování modliteb, zrychlené jejich odříkávání; jiní se snaží pečlivě »i s o l o v a t« každou takovou ochrannou akci od ostatního. Avšak všechny tyto techniky nepřináší trvalé ovoce; mohl-li něco provésti popud lásky, přesunutý na nepatrné jednání, brzy jej tam bude následovat také nepřátelský a zase zruší jeho dílo.

Objevil-li obsedantní neurotik slabou stránku jistoty duševního života, nespolehlivost paměti, může s její pomocí rozšířit pochybnosti na všechno, také na úkony již provedené, které dosud nesouvisely s komplexem lásky a nenávisti, a na celou minulost. Připomínám příklad oné dámy, která zakoupila v krámě hřeben pro dcerušku, a podezírajíc manžela počala pochybovat, zda jej neměla již dávno. Neříká tato žena přímo: Mohu-li pochybovat o tvé lásce (a to je jenom promítnutím jejích pochybností o vlastní lásce k němu), mohu pochybovat také o tom, mohu pochybovat o všem, a neobnažuje tím skrytý smysl neurotických pochybností?

N u t k á n í je pokusem o kompensaci pochybností a o korekturu nesnesitelných stavů útlumu, o kterých svědčí pochybnosti. Jestliže se konečně pomocí přesunu dosáhlo, aby z některého tlumeného předsevzetí vzešlo rozhodnutí, musí být provedeno; ovšem není to již předsevzetí původní, ale směstnaná tam energie se již nezřekne příležitosti, aby nalezla svod tímto náhradním jednáním. Projevuje se tedy příkazy a zákazy, a to tak, že se tímto způsobem uplatní hned něžný, hned nepřátelský popud. Když nutkavý příkaz nemá být proveden, bývá napětí nesnesitelné a vnímáno jako nejvyšší úzkost. Ale cesta k náhradnímu jednání, přesunutému na něco nejmenšího, je sama předmětem tak prudkého sporu, že toto náhradní jednání se může ponejvíce uplatnit jenom jako ochranné opatření v nejtěsnější souvislosti s nějakým popudem, který se má odvrátit.

Dále jakousi r e g r e s í zaujímají přípravné úkony místo konečných rozhodnutí, myšlení nahrazuje jednání, a nějaká myšlenka, která by k činu vésti mohla, se silou nutkání sama uplatňuje místo náhradního jednání. Podle toho, zda tato regrese od jednání k myšlení je výrazná více či méně,

nabývá případ nutkavé neurosy rázu nutkavého myšlení (nutkavé představy) nebo nutkavého jednání v užším smyslu. Avšak tato vlastní nutkavá jednání jsou umožněna jediné tím, že se v nich oba proti sobě bojující popudy jaksi smiřují v kompromisních výtvorech. Nutkavá jednání se totiž stále více, a čím déle choroba trvá, tím zřetelněji blíží infantilním sexuálním úkonům po způsobu onanie. Tak se při tomto druhu neurosy přece uskutečnilo sexuální jednání, ale jenom za pomoci nové regrese, ne již úkony týkající se nějaké osoby, objektu lásky a nenávisti, nýbrž autoerotické úkony jako v dětství.

První regresi od jednání k myšlení pomáhá jiný činitel, který se účastní vzniku neurosy. Téměř pravidelnou událostí v příbězích obsedantních neurotiků je časné vyskytování a předčasné potlačování sexuálního pudu po hledění a vědění, který také u našeho pacienta řídí část jeho sexuální činnosti.[60])

Již jsme se zmínili o významu sadistické složky pro genesi nutkavé neurosy; kde má pud po vědění převahu v konstituci nemocného, stává se hloubání hlavním příznakem neurosy. Myšlenkový pochod sám se sexualisuje tak, že se sexuální libost, která se jindy vztahuje na obsah myšlení, přímo obrací k úkonu myšlení, a uspokojení při docílení nějakého výsledku myšlení je pociťováno jako ukojení sexuální. Tento vztah pudu po vědění k myšlenkovým dějům činí jej obzvláště způsobilým, aby (v různých formách nutkavé neurosy, na kterých má podíl) energii, která se marně snaží, aby se prodrala k jednání, přilákal k myšlení tam, kde se naskytuje možnost k jinému způsobu libého ukojení. Tak může být pomocí pudu po vědění náhradní jednání dále nahrazováno přípravnými myšlenkovými úkony. Odklad jednání je však brzy nahrazován setrváváním v myšlení a celý pochod je konečně při zachování všech svých zvláštností překládán do jiné oblasti, tak jako Američané dovedou »*move*«*) dům.

Nyní bych si troufal, opíraje se o hořejší úvahy, určit dlouho hledaný psychologický karakter, který výtvorům nut-

[60]) S tím pravděpodobně také souvisí v průměru velmi vysoké intelektuální nadání obsedantních neurotiků.

*) T. j. přenášet. Pozn. překl.

kavé neurosy dává ráz »nutkavosti«. Nutkavými se stávají myšlenkové pochody, které jsou (následkem útlumu protikladu na motorickém konci myšlenkových soustav) prováděny za vynaložení energie, která je jindy — kvalitativně i kvantitativně — určena jenom pro jednání, tedy *myšlenky, jež musí regresivně nahrazovat činy*. Snad nebude vyvolán odpor předpokladem, že myšlení je normálně z ekonomických důvodů provozováno menšími přesuny energie (pravděpodobně na vyšší úrovni) než jednání, sloužící ke svodu vnitřní energie a ke změně vnějšího světa.

Co jako nutkavá myšlenka příliš silně proniklo k vědomí, musí být nyní zajištěno proti snahám vědomého myšlení rozrušit ji. Již víme, že se této ochrany dociluje *skreslováním*, kterému byla nutkavá myšlenka podrobena, než se stala vědomou. Ale to není prostředek jediný. Mimo to je jednotlivá nutkavá představa nezřídka vzdalována od situace svého vzniku, ve které by se dala, ač skreslena, pochopit nejsnáze. V tomto úmyslu se jednak mezi patogenní situaci a z ní pocházející nutkavou představu *vsunuje mezidobí*, které mate kausální badání vědomého myšlení; jednak se obsah nutkavé představy odlučuje od svých zvláštních vztahů *zevšeobecněním*.

Náš pacient nám pro to poskytuje příklad svou nutkavou snahou porozumět (str. 230); lepší je možná příklad jiné nemocné, která si zapověděla nošení jakéhokoli šperku, ačkoli pohnutka vycházela od jediného šperku, který záviděla matce a o kterém doufala, že jej někdy zdědí. Posléze také chrání nutkavou představu před vědomým rozřešením znění, které bývá neurčité nebo dvojznačné, chceme-li toto vůbec odlišovat od skreslování jako jednotného mechanismu. Toto chybně chápané znění může se pak stát součástí delirií, a další výtvory nebo náhrady nutkání naváží na nedorozumění místo na správný text. Můžeme však pozorovat, že se tyto delirie snaží, aby navazovaly stále nové vztahy k obsahu a znění nutkání, které nebyly pojaty do vědomého myšlení.

Pro jedinou poznámku chtěl bych se ještě vrátit k pudovému životu nutkavé neurosy. Ukázalo se totiž, že náš pacient byl *čichal*, že podle svého tvrzení v dětství po-

znával jako pes každého člověka po čichu, a také dnes mu čichové vjemy říkaly více než jiným lidem.[61]) Podobné věci jsem nalezl také u jiných neurotiků, obsedantních nemocných a hysteriků a naučil jsem se přihlížet při genesi neuros k libosti z čichání,[62]) která zanikla od dob dětství. Docela všeobecně nadhazuji otázku, zda zakrnění čichu, které se stalo nevyhnutelným po odvrácení člověka od povrchu zemského, a takto způsobené organické potlačení libosti z čichání, nemají značný podíl na jeho způsobilosti k neurotickým onemocněním. Tak bychom pochopili, že při rostoucí kultuře právě sexuální život musí přinášet oběti cestou potlačení. Víme přece již dávno, jak úzká souvislost je ve zvířecí organisaci mezi sexuálním pudem a funkcí čichového ústrojí.
Ke konci této práce vyslovuji naději, že má v každém smyslu neúplná sdělení podnítí aspoň jiné, aby dalším zahloubáním do studia nutkavé neurosy vytěžili více. Karakteristiku této neurosy, to, čím se liší od hysterie, nutno podle mého mínění hledat ne v životě pudovém, nýbrž v psychologických poměrech. Nemohu opustit svého pacienta, aniž jsem slovy vyjádřil dojem, že se jaksi rozpadal ve tři osobnosti; řekl bych: v jednu nevědomou a dvě předvědomé, mezi nimiž mohlo kolísat jeho vědomí. Jeho nevědomo obepínalo časně potlačená hnutí, která dlužno označit jako vášnivá a zlá; za normálního stavu byl dobrý, rád na světě, rozvážný, chytrý a ujasněný, ale v jakési třetí psychické organisaci byl pověrčivý a asketický, takže mohl mít dvojí přesvědčení a zastávat dva světové názory. Tato předvědomá osoba obsahovala převážně výtvory reakce na jeho potlačená přání a dalo se snadno předvídat, že by při dalším trvání choroby pohltila normální osobu. Nyní mám příležitost studovat dámu, která trpí těžkými nutkavými jednáními a podobným způsobem se rozpadá v trpělivou, veselou a těžce zachmuřenou, asketickou osobnost, předsunujíc prvou jako své oficiální já, zatím co je ovládána touto. Obě psychické organisace mají přístup k jejímu vědomí a za její asketickou osobou lze na-

[61]) Připojuji, že v jeho dětských letech vládly v něm silné koprofilní sklony. Srv. shora uvedenou anální erotiku (str. 246).
[62]) Na př. při jistých formách fetišismu.

lézt jí úplně neznámé nevědomo její bytosti, které se skládá z prastarých, dávno potlačených přání.[63])

[63]) (Dodatek z roku 1923): Pacient, kterému uvedená analysa vrátila psychické zdraví, zahynul jako mnoho jiných cenných a nadějných mladých mužů ve veliké válce.

PSYCHOANALYTICKÉ POZNÁMKY K AUTOBIOGRAFICKY POPSANÉMU PŘÍPADU PARANOJE (DEMENTIE PARANOIDES)

(1911)

Analytické šetření o paranoji je zvláště obtížné pro nás lékaře, kteří nejsme činni ve veřejných ústavech. Nemůžeme přijmout nebo dlouho podržet takové nemocné, poněvadž vyhlídka na therapeutický úspěch je podmínkou našeho léčení. Tak se jenom výjimečně stává, že mohu hlouběji nahlédnout do stavby paranoje, buď proto, že nejistota mnohdy nesnadné diagnosy ospravedlňuje pokus o ovlivnění, buď proto, že vyhovuji prosbám příbuzných a léčím takového nemocného po určitou dobu, ačkoli je diagnosa jistá. Jinak ovšem vídám dost paranoiků (a dementních) a dovídám se od nich stejně tolik jako jiní psychiatři od svých případů, ale to zpravidla nestačí, abychom mohli učinit nějaká analytická rozhodnutí.
Psychoanalytické zkoumání paranoje bylo by vůbec nemožné, kdyby tito nemocní neměli tu zvláštní vlastnost, že, ovšem skresleně, prozrazují právě to, co ostatní neurotikové skrývají jako tajemství. Jelikož paranoikové nemohou být nuceni k překonávání svých vnitřních odporů a beztak jenom říkají, co říci chtějí, může právě při této chorobě písemná zpráva nebo tištěný chorobopis nahradit osobní znalost nemocného. Nepovažuji proto za nepřípustné připojit analytické výklady k chorobopisu paranoika (dementia paranoides), kterého jsem nikdy nespatřil, který však svůj chorobopis napsal sám a uvedl jej ve veřejnou známost tiskem.
Je to někdejší saský předseda senátu dr. jur. D a n i e l P a u l S c h r e b e r, jehož »Denkwürdigkeiten eines Nervenkranken« (Pamětihodnosti ze života nervově chorého) vyšly v roce 1903 knižně a vzbudily, jsem-li dobře zpraven, dosti veliký zájem u psychiatrů. Je možné, že dr. Schreber žije ještě dnes a tak daleko se vzdálil od své

soustavy bludů z roku 1903, že tyto poznámky o své knize pocítí trapně. Pokud však ještě trvá na totožnosti své dnešní osobnosti s tehdejší, mohu se dovolávat jeho vlastních argumentů, které »duševně vynikající muž mimořádně bystrého rozumu a s darem bystře pozorovat«[1]) uvedl proti snahám odvrátit ho od uveřejnění: »Při tom jsem si nijak nezastíral, co mluví proti uveřejnění: jde zejména o zřetel na některé ještě žijící osoby. Na druhé straně myslím, že by pro vědu a pro poznání náboženských pravd mohlo míti význam, kdyby se ještě za mého života umožnila nějaká pozorování mého těla a mých osobních osudů povolanými osobami. Před touto úvahou musí umlknout všechny osobní zřetele.«[2]) Na jiném místě knihy vyslovuje, že se rozhodl trvat na předsevzetí uveřejnit své paměti, i kdyby jeho lékař, taj. rada dr. Flechsig v Lipsku, podal na něho pro to žalobu. Při tom očekává od Flechsiga totéž, co od něho samého očekávám nyní já: »Doufám, že také potom u taj. rady prof. dr. Flechsiga vědecký zájem a obsah mých pamětí zatlačí případnou osobní citlivost.«

Ačkoli v této stati doslovně uvedu všechna místa »Pamětihodností«, která podepírají mé výklady, přece prosím čtenáře této práce, aby se předtím seznámili s touto knihou aspoň jediným pročtením.

[1]) Tato karakteristika sama sebe, která jistě není neoprávněna, je obsažena na str. 35. Schrebrovy knihy.
[2]) Předmluva k „Pamětihodnostem".

1

Chorobopis

(Dr. Schreber sděluje:[3]) »Dvakrát jsem byl nervově chorý, v obou případech následkem duševního přepracování; po prvé (jako ředitel zemského soudu v Kamenici) následkem kandidatury do říšského sněmu, po druhé následkem mimořádného zatížení prací, které na mne dolehlo, když jsem nastoupil nově mně udělený úřad předsedy senátu vrchního zemského soudu v Drážďanech.«

První onemocnění nastalo na podzim roku 1884 a koncem roku 1889 bylo úplně vyléčeno. Flechsig, na jehož klinice pacient tehdy ztrávil 6 měsíců, později ve »formulárním dobrém zdání« označil jeho stav jako záchvat těžké hypochondrie. Dr. Schreber ujišťuje, že tato choroba proběhla »bez jakýchkoli událostí, které by se dotýkaly oblasti nadsmyslna«.[4])

O předchorobí a bližších životních okolnostech pacientových nepodávají ani jeho vlastní soupisy, ani jím připojená dobrá zdání lékařů dostatečných informací. Nemohl bych ani uvést jeho stáří v době onemocnění, ačkoli vysoké místo v justiční službě, kterého dosáhl před druhým onemocněním, zajišťuje určitou dolní hranici. Dovídáme se, že dr. Schreber v době »hypochondrie« byl již dlouho ženat. Píše: »Téměř ještě vřeleji pociťovala vděčnost má žena, která v profesoru Flechsigovi uctívala takořka onoho člověka, který jí navrátil jejího muže, a z tohoto důvodu měla po dlouhou dobu jeho obraz na svém pracovním stole« (str. 36). A na témže místě: »Po svém uzdravení z prvé své choroby prožil jsem se svou ženou osm, celkem šťastných, také vnějšími poctami bohatých let, kte-

[3]) Pamětihodnosti, str. 34.
[4]) Pamětihodnosti, str. 35.

rá byla dočasně zkalena jenom několikerým zmařením naděje na narození dítěte.«
V květnu roku 1893 bylo mu oznámeno, že bude jmenován předsedou senátu; nastoupil do úřadu 1. října téhož roku. Do mezidobí[5]) spadá několik snů; teprve později byl podnícen, aby jim přikládal význam. Několikrát se mu zdálo, že se jeho dřívější nervová choroba navrátila, čímž se cítil stejně nešťasten ve snu, jako byl po procinutí šťasten, že to byl pouhý sen. Dále měl kdysi k ránu ve stavu mezi spaním a bděním »představu, že přece vlastně musí být velmi krásné býti ženou, která podléhá souloži« (str. 36), představu, kterou by byl za úplného vědomí odmítl s velikým rozhořčením.
Druhé onemocnění počalo koncem října roku 1893 s mučivou nespavostí, pro kterou znovu vyhledal Flechsigovu kliniku, kde se však jeho stav rychle zhoršoval. Další postup choroby je vylíčen v pozdějším dobrém zdání, které podal ředitel ústavu sonnensteinského (str. 380): »Na počátku svého tamějšího pobytu[6]) projevoval spíše hypochondrické představy, stěžoval si, že trpí změknutím mozku, musí brzy zemřít, p. p., ale již se mísily do obrazu choroby myšlenky o pronásledování, a to na základě smyslových klamů, které se ovšem na počátku, jak se zdálo, vyskytovaly spíše ojediněle, zatím co se současně uplatňovala hyperestesie vysokého stupně, velká citlivost vůči světlu a hluku. Později se hromadily zrakové a sluchové přeludy a ovládaly ve spojitosti s poruchami citu pro pospolitost celé jeho cítění a myšlení, považoval se za mrtva a nahnilého, za stižena morem, myslil, že na jeho těle jsou prováděny různé odporné manipulace, a prožíval, jak sám ještě dnes praví, příšernější věci, než by kdo tušil, a to pro nějaký svatý účel. Chorobná vnuknutí zaujímala nemocného tak silně, že celé hodiny seděl, nepřístupen jakémukoli jinému dojmu, úplně strnule a nehybně (halucinační stupor), na druhé straně ho trápila tak, že si přál smrt, několikrát se v lázních pokoušel utopit a žádal »pro sebe určené cyankali«. Poznenáhlu nabyly

[5]) Tedy ještě než mohlo zapůsobit přepracování v novém místě, kterému přikládá vinu.
[6]) Na lipské klinice u prof. Flechsiga.

bludy rázu mystického, náboženského, přímo se stýkal s Bohem, čerti si s ním pohrávali, viděl »zázračná zjevení«, slyšel »svatou hudbu« a posléze se dokonce domníval, že žije v jiném světě.«

Podotkněme, že hanil různé osoby, o kterých myslil, že ho pronásledují a omezují, především svého dřívějšího lékaře Flechsiga, nazýval ho »vrahem duší« a nesčetněkrát zvolal, silně zdůrazňuje první slovo: »Malý Flechsigu!« (str. 383). Do sonnensteinského ústavu u Pirny přišel, po krátkém mezitímním pobytu na jiném místě, v červnu 1894 z Lipska a zůstal tam až do úplného rozvoje své choroby. V dalších letech se obraz jeho choroby změnil způsobem, který se dá nejlépe popsat slovy ředitele ústavu dr. Webra:

»Aniž jsme se dále zabývali podrobnostmi průběhu choroby, poukazujeme jenom na to, jak později z počáteční akutnější psychosy, která bezprostředně uchvátila veškeré psychické dění a dala se označit jako halucinatorní šílenství, stále rozhodněji vynikal, tak říkajíc vykrystalisoval paranoický obraz choroby, který máme nyní před sebou« (str. 385). Jednak totiž vybudoval umnou soustavu bludu, která si zasluhuje našeho nejvyššího zájmu, jednak se jeho osobnost rekonstruovala a ukázala se způsobilou plnit až na jednotlivé poruchy všechny životní úkoly.

Dr. Weber sděluje o něm v dobrém zdání z roku 1899 toto:

»Tak se nám nyní pan předseda senátu dr. Schreber, nehledě k psychomotorickým příznakům, které se vnucují jako chorobné také běžnému pozorovateli, nejeví ani zmateným, ani psychicky tlumeným, ani patrně omezeným co do inteligence, — je rozvážný, jeho paměť výborná, disponuje značnými vědomostmi, nejen ve věcech právních, nýbrž také v mnoha jiných oborech a dovede je sdělovat spořádaným myšlenkovým pochodem, zajímá se o politické, vědecké a umělecké události atd. a neustále se jimi zabývá... a pozorovatel, který není blíže zasvěcen do jeho celkového stavu, sotva na něm v uvedených směrech pozná mnoho nápadného. Při tom všem je pacient pln chorobně podmíněných představ, které tvoří úplnou soustavu, jsou více méně utkvělé a nezdá se, že by se daly opravit ob-

jektivním pojímáním a posuzováním skutečných poměrů« (str. 386).
Potud změněný nemocný považoval se sám za schopna existence a podnikl účelné kroky, aby dosáhl zrušení kurately a propuštění z ústavu. Dr. Weber odporoval těmto přáním a podával dobrá zdání v opačném smyslu; ale nemohl jinak, než vylíčit, v dobrém zdání z roku 1900, pacientovu bytost a chování tímto uznalým způsobem: »Nížepsaný měl ¾ roku co největší příležitost bavit se denně při jídle u společného stolu s panem předsedou Schrebrem o nejrůznějších předmětech. Ať se mluvilo o jakýchkoli věcech — nehledě ovšem k jeho bludům —, nechť se týkaly událostí ve státní správě a justici, v politice, umění a literatuře, společenského života nebo čehokoli jiného, všude projevoval dr. Schreber živý zájem, podrobné znalosti, dobrou paměť, pádný úsudek a také v etickém smyslu pojetí, se kterým se dalo jenom souhlasit. Rovněž při lehké zábavě s přítomnými dámami byl přívětivý a laskavý a mluvil-li o některých věcech humoristicky, zůstal vždycky taktní a decentní, nikdy nezatáhl do neškodné zábavy u stolu záležitosti, které se neměly vyřizovat tam, nýbrž při lékařské prohlídce« (str. 397). Dokonce do obchodní záležitosti, která se týkala zájmů celé rodiny, zasáhl tehdy odborně a účelně (str. 401, 510).
V opětovných podáních soudu, kterými dr. Schreber bojoval o své osvobození, vůbec nezapíral svůj blud a nijak nezastíral úmysl uveřejnit »Pamětihodnosti«. Naopak, zdůrazňoval cenu svých myšlenkových pochodů pro náboženský život a jejich nerozložitelnost dnešní vědou; současně se však odvolával na úplnou neškodnost (str. 430) veškerého jednání, o němž věděl, že ho k němu nutí obsah bludu. Bystrost a pádnost logiky tohoto člověka, který byl prohlášen za paranoika, přece vedly k úspěchu. V červenci roku 1902 bylo opatrovnictví nad dr. Schrebrem zrušeno; v příštím roce vyšly »Pamětihodnosti ze života nervově chorého« knižně, ovšem censurované a ochuzené o leckterou cennou část svého obsahu.
V rozhodnutí, které vrátilo dr. Schrebrovi svobodu, je obsah jeho soustavy bludu shrnut několika větami: »Považuje se za povolána spasit svět a vrátit mu ztracenou bla-

ženost. Toto však může jenom tehdy, jestliže se předtím proměnil z muže v ženu« (str. 475).

Podrobnější popis bludu v jeho konečné podobě vyjímáme z dobrého zdání, které roku 1899 podal ústavní lékař dr. Weber: »Pacientova soustava bludu vrcholí v tom, že je povolán spasit svět a vrátit lidstvu ztracenou blaženost. K tomuto úkolu podle svého tvrzení dospěl bezprostředním vnuknutím od Boha, podobně jak tomu učí proroci; právě rozčilenější nervy, jaké byly delší dobu jeho, působí prý na Boha přítažlivě, při tom však prý běží o věci, které se lidským jazykem nedají vyjádřit buď vůbec nebo přece jenom velmi obtížně, poněvadž se vymykají veškeré lidské zkušenosti a byly zvěstovány pouze jemu. Hlavní podstatou jeho spasitelského poslání jest, že nejdříve musí nastat jeho proměna v ženu. Ne snad, že by si přál proměnit se v ženu, nýbrž jde o »nutnost«, založenou na světovém řádu, které prostě nemůže uniknout, byť by mu osobně bylo mnohem milejší setrvat ve svém čestném, mužském povolání, ale onoho světa nemůže ani on, ani celé ostatní lidstvo dobýt jinak, než jeho proměnou v ženu, která nastane třeba po mnoha letech nebo desítiletích skrze Boží zázraky. On jest, to je pro něho jisté, výlučným předmětem Božích zázraků, tudíž nejpodivuhodnějším člověkem, který kdy žil na světě; po léta, každou hodinu a každou minutu zjišťuje tyto zázraky na svém těle a jsou mu také potvrzovány hlasy, které k němu promlouvají. V prvních letech choroby byl stižen poruchami jednotlivých tělesných orgánů, které by každému jinému člověku způsobily smrt, dlouhou dobu žil bez žaludku, beze střev, téměř bez plic, s protrženým jícnem, bez měchýře, s rozbitými žebry, někdy částečně snědl svůj hrtan atd., avšak Boží zázraky (paprsky) opět uzdravily porušené a proto jest, pokud zůstává mužem, vůbec nesmrtelný. Ony povážlivé zjevy již dávno prý zmizely, za to však do popředí vstoupilo jeho ženství, při čemž běží o vývoj, který ke svému dovršení ještě asi potřebuje desítiletí, ne-li staletí, a jehož konce se sotva dožije jeden z žijících dnes lidí. Má pocit, že do jeho těla přešly již nesčetné ‚ženské nervy', ze kterých bezprostředním Božím oplozením vzejdou noví lidé. Teprve potom zemře přirozenou

smrtí a dosáhne opět blaženosti jako všichni ostatní lidé. Zatím však nejen slunce, nýbrž také stromy a ptáci, kteří jsou něčím podobným jako ‚udivenými zbytky dřívějších lidských duší'*) mluví k němu lidským hlasem a všude kolem něho se dějí zázraky (str. 386).
Zájem praktického psychiatra o takové bludné výtvory zpravidla se vyčerpává, když zjistil výkon bludu a posoudil jeho vliv na způsob pacientova života: jeho údiv není počátkem jeho chápání. Psychoanalytik si přináší ze své znalosti psychoneuros očekávání, že také tak podivné, tak daleko od obvyklého myšlení lidí se odchylující myšlenkové výtvory vzešly z nejobecnějších a nejpochopitelnějších hnutí psychického života, a chce poznat příčiny i cesty tohoto přetvoření. S tímto úmyslem se rád zahloubá do dějin vývoje i podrobností bludu.
a) Jako dva základní body vytyčuje lékařský posuzovatel úlohu spasitele a proměnu v ženu. Spasitelský blud je fantasie, kterou dobře známe, často tvoří jádro paranoje náboženské. Dodatek, že spasení musí nastat proměnou muže v ženu, je neobvyklý a zaráží, poněvadž se daleko vzdaluje od historického mytu, který chce reprodukovat pacientova fantasie. Je nasnadě předpokládat, tak jako lékařské dobré zdání, že hybnou silou tohoto komplexu bludu je ctižádost hrát spasitele, při čemž zbavení mužství mělo pouze význam nějakého prostředku k tomuto účelu. Přesto, že se to v konečném tvaru bludu takto jeví, přece nás studium »Pamětihodností« nutí k docela jinému pojetí. Dovídáme se, že proměna v ženu (zbavení mužství) byla prvotním bludem, že byla zprvu posuzována jako těžké omezování a pronásledování a teprve druhotně byla uvedena ve spojitost s úlohou spasitele. Také je nesporné, že zprvu měla nastat za účelem sexuálního zneužití a nikoli ve službách vyšších záměrů. Formálně vyjádřeno, sexuální stihomam se v pacientovi dodatečně přetvořil v náboženské velikášství. Za pronásledovatele byl nejdříve považován ošetřující lékař dr. Flechsig, později nastoupil na jeho místo přímo Bůh.
Uvádím tu nezkráceně průkazní místa z »Pamětihodností« (str. 56): »Takto bylo proti mně zosnováno spiknutí (asi

*) „verwunderte Reste früherer Menschenzelen".

v březnu nebo květnu roku 1894), které směřovalo k tomu, abych, jakmile byla poznána nebo předpokládána nevyléčitelnost mé nervové choroby, byl vydán jednomu člověku tak, že by mu byla ponechána má duše, ale mé tělo bylo — následkem mylného pojetí výše uvedené tendence, tvořící základ světového řádu, — proměněno v tělo ženské, jako takové ponecháno dotyčnému člověku[7]) k pohlavnímu zneužívání a potom bylo prostě ‚odloženo', tedy vystaveno hnilobě.«

(Str. 59): »Při tom bylo s lidského hlediska, které mne tehdy ještě ovládalo v prvé řadě, snad docela přirozené, že jsem svého vlastního nepřítele spatřoval vždycky jenom v prof. Flechsigovi nebo jeho duši (později k tomu ještě přistoupila duše W-ova, o čemž viz podrobnosti níže) a považoval Boží všemohoucnost za svou přirozenou spojenkyni, o které jsem se domníval, že se ocitla v tísni vůči prof. Flechsigovi a že ji proto musím podporovat všemi možnými prostředky, třeba i obětováním sama sebe. Že Bůh sám byl zasvěcen, nebo snad dokonce původcem plánu, směřujícího k tomu, aby byla zavražděna moje duše a mé tělo vydáno na pospas jako ženská kurva, jest myšlenkou, která se mně vnutila teprve mnohem později, ba částečně jsem si ji, jak smím říci, jasně uvědomil teprve při soupisu této stati.«

(Str. 61): »Všechny pokusy, směřující k zavraždění duše, k zbavení mužství pro účely o d p o r u j í c í s v ě t o v é m u ř á d u [[34]] (t. j. pro ukojení pohlavní chtivosti jednoho člověka) a později k zničení mého rozumu, ztroskotaly. Vycházím z tohoto zdánlivě tak nerovného boje jednotlivého slabého člověka se samým Bohem, třeba po leckterých trpkých utrpeních a strádáních, jako vítěz, poněvadž světový řád stojí na mé straně.«

V poznámce 34. potom ohlašuje, že se blud zbavení mužství a poměr k Bohu později přetvořily: »Že je zbavení mužství možné ještě za jiným účelem — s h o d n ý m s e s v ě t o v ý m ř á d e m, ba že snad dokonce obsahuje pravděpodobné vyřešení konfliktu, uvedu ještě později.«

[7]) Na tomto i na jiných místech vyplývá ze souvislosti, že dotyčný člověk, který ho měl zneužít, nebyl nikdo jiný než F l e c h s i g (srv. níže uvedené).

Tyto projevy jsou rozhodující pro pojetí zbavení mužství a tudíž pro pochopení celého případu. Připojme, že »hlasy«, která pacient slýchával, nepojednávaly o proměně v ženu nikdy jinak, než jako o sexuální hanbě, pro kterou se směly nemocnému vysmívat. »Boží paprsky[8]) nezřídka si myslily, že se mně se zřetelem na domněle nadcházející zbavení mužství mohou posmívat jako ‚Miss Schrebrové'« (str. 127). — »Tohle prý je bývalý předseda senátu, a nechá se om....«[9]). — »Copak se nestydíte před svou paní chotí?«
O prvotní povaze fantasie zbavení mužství a její původní nezávislosti na myšlence o spasiteli svědčí úvodem uvedená, v polospánku se vynořivší »představa«, že musí být krásné býti ženou, která podléhá souloži (str. 36). Tato fantasie se stala vědomou v inkubační době onemocnění, než ještě zapůsobilo přepracování v Drážďanech.
Schreber sám uvádí, že listopad roku 1895 je onou dobou, ve které se vytvořila souvislost fantasie zbavení mužství s myšlenkou spasitelskou a takto bylo připraveno smíření s prvou. »Nyní jsem si však bez pochyb uvědomil, že světový řád velitelsky požaduje zbavení mužství, nechť se mně to osobně zamlouvá nebo nezamlouvá, a že mně proto z rozumových důvodů nezbývá, leč abych se smířil s myšlenkou proměny v ženu. Dalším následkem zbavení mužství ovšem bylo, že přicházelo v úvahu jenom oplodnění Božími paprsky za účelem stvoření nových lidí« (str. 177).
Proměna v ženu byla jádrem, prvním zárodkem tvorby bludu; také se ukázalo, že je jedinou částí, která přetrvala uzdravení, a jediným, co si udrželo vliv na skutečné jednání uzdraveného. »Jediné, co v očích jiných lidí může být považováno za něco nerozumného, je okolnost, o které se také zmínil pan znalec, že bývám někdy přistižen, jak stojím s trochou ženských ozdob (stuhami, nepravými řetízky a pod.) při zpola obnažené hořejší části těla před zrcadlem nebo jinak. To se ostatně děje jenom, když jsem sám,

[8]) „Boží paprsky" nejsou, jak se ukáže, totožné s hlasy, mluvícími „základní mluvou".
[9]) Tuto výpustku i všechny ostatní zvláštnosti psaní napodobuji podle „Pamětihodností". Já sám neznám důvodu, proč být tak stydlivý ve vážné věci.

nikdy, aspoň pokud to mohu zamezit, před druhými lidmi« (str. 429). K tomuto pohrávání se pan předseda senátu přiznal v době (v červenci roku 1901), kdy pro své prakticky znovunabyté zdraví nalezl pádná slova: »Nyní již dávno vím, že osoby, které vidím před sebou, nejsou ‚zběžně nadělaní mužové', nýbrž skuteční lidé, a že se vůči nim musím chovat tak, jako rozumný člověk činívá ve styku s druhými lidmi« (str. 409). Zatím co se fantasie zbavení mužství projevovala takovými činy, nepodnikl nemocný pro uznání svého spasitelského poslání nikdy nic jiného, než prostě uveřejnění svých »Pamětihodností«.

b) Poměr našeho nemocného k Bohu je tak podivný a naplněn vzájemně si tak odporujícími určeními, že je potřebí značné víry, setrvává-li kdo v očekávání, že lze přece najíti »metodu« v tomto »šílenství«. Nyní se musíme pomocí projevů v Pamětihodnostech seznámit s teologicko-psychologickou soustavou dr. Schrebra a vylíčit jeho názory o nervech, blaženosti, Boží hierarchii a vlastnostech Boha, v jejich zdánlivé (bludné) souvislosti. Ve všech částech teorie je nápadná zvláštní směs mělkosti a duchaplnosti, prvků přejatých a původních.

Lidská duše je obsažena v nervech těla, které si máme představovat jako mimořádně jemné výtvory, jež se dají srovnat s nejjemnějšími nitmi. Některé z těchto nervů jsou způsobilé přijímat smyslové vjemy, druhé (nervy rozumové) vykonávají všechno psychické, při čemž je tu takový poměr, že každý jednotlivý rozumový nerv representuje celou duchovní individualitu člověka a větší nebo menší počet existujících rozumových nervů má jenom vliv na délku doby, po kterou tyto dojmy mohou být zachovány.[10])

Zatím co se lidé skládají z těla a nervů, je Bůh od počátku

[10]) V poznámce k této Schrebrem podtržené nauce se zdůrazňuje, že se jí dá použít k vysvětlení dědičnosti. „Mužské sémě obsahuje nerv otcův a spojuje se s nervy, vzatými z matčina lůna, v nově vznikající jednotku" (str. 7.). Byla tu tedy vlastnost, kterou přisuzujeme spermatozoidu, přenesena na nervy a proto se jeví pravděpodobným, že Schrebrovy „nervy" pocházejí z okruhu představ sexuálních. V „Pamětihodnostech" nezřídka se stává, že nějaká vedlejší poznámka k některé nauce obsahuje vítaný odkaz ke genesi a tudíž k významu bludu.

jenom nervem. Božích nervů není však jako v lidském těle omezené množství, nýbrž jsou nekonečné nebo věčné. Mají všechny vlastnosti lidských nervů ohromně stupňovanou měrou. Ve své způsobilosti tvořit, t. j. přeměňovat se v nejrůznější věci stvořeného světa, nazývají se paprsky. Mezi Bohem a hvězdnou oblohou nebo sluncem existuje úzký vztah.[11])

Po stvoření světa se Bůh ohromně daleko vzdálil (str. 11., 252.) a ponechal svět celkem jeho vlastním zákonům. Omezil se na to, že k sobě vyzdvihoval duše zemřelých. Jenom výjimečně vcházel ve styk s jednotlivými, mimořádně nadanými lidmi[12]), anebo zasahoval do osudů světa nějakým zázrakem. Pravidelný styk Boha s lidskými dušemi vzniká podle světového řádu teprve po smrti.[13]) Zemře-li člověk, jsou části jeho duše (nervy) podrobeny očišťování, ale konečně jsou přičleňovány k Bohu samému jako »nebeská předdvoří«*). Tak vzniká věčný koloběh věcí, jenž je základem světového řádu (str. 19.). Když Bůh něco tvoří, vzdává se části sama sebe, mění podobu části svých nervů. Zdánlivě tím vznikající ztráta je opět nahrazována, když mu po staletích a tisíciletích nervy zemřelých lidí, které nabyly blaženosti, opět přirůstají jako »nebeská předdvoří«.

Duše, které byly očistěny, požívají blaženosti.[14]) »Mezitím oslabily své sebevědomí a splynuly s jinými dušemi ve vyšší jednotky. Významné duše jako třeba Goethova, Bismarckova a j. zachovají si snad vědomí své totožnosti ještě po staletí, než se rozplynou ve vyšších komplexech duší (jako v »paprscích Jehovových« pro staré židovstvo, »paprscích Zoroastrových« pro Peršany). V době očišťování se učí duše jazyku, kterým mluví Bůh, tak zvané ‚základní mluvě' »poněkud starobylé, ale nicmé-

[11]) O tom viz níže: slunce. — Souřadnost mezi nervy a paprsky (nebo spíše jejich zhuštění) snadno se mohlo opírat o jejich společný znak: lineární tvar. Nervy paprskové jsou ostatně stejně tvořivé jako nervy semenných vlákének.

[12]) Toto označuje v „základní mluvě" (viz níže) takto: „Dosahuje u nich nervového přívěsku."

[13]) Jaké námitky proti Bohu na toto navazují, dovíme se později.

*) Vorhöfe des Himmels. Vorhof také znamená poševní vchod. Pozn. překl.

[14]) Tato záleží hlavně v pocitu smyslné rozkoše (viz níže).

ně jadrné němčině, která se jmenovitě vyznačuje velikým bohatstvím eufemismů« (str. 13.).[15])

Bůh sám není jednoduchou bytostí. »Nad ‚nebeskými předdvořími' se vznášel Bůh sám, který na rozdíl od těchto ‚předních říší Božích' je také označován jako ‚zadní říše Boží'. Zadní říše Boží byly (a jsou ještě dosud) docela zvláštním způsobem rozděleny na dvě části a odlišoval se nižší Bůh Ariman od vrchního Ormuzda« (str. 19). O bližším významu tohoto rozdělení na dvě části neví Schreber nic jiného, ledaže nižší Bůh se přikláněl především k národům snědé rasy (semitům) a vrchní k plavovlasým národům (arijcům). Avšak od lidského poznání v takových výšinách nesmíme ani více očekávat. Ale přece se ještě dovídáme, »že nižší a vrchní Bůh, nehledě k existující v jistém smyslu jednotě Boží všemohoucnosti, přece musí být pojímáni jako různé bytosti, které, každá z nich, také v poměru k sobě, mají svůj zvláštní egoismus a zvláštní pud sebezáchovy a proto se vždycky snaží nastrčit jeden druhého« (str. 140.). Obě Boží bytosti se také v akutním údobí choroby docela různě chovaly k nešťastnému Schrebrovi.[16])

Předseda senátu Schreber byl za svých zdravých dnů pochybovačem v náboženských otázkách (str. 29., 64.); nedovedl se povznésti k pevné víře v existenci osobního Boha. Ba, z tohoto faktu předchozího svého vývoje vyvozuje argument, aby jím podepřel úplnou reálnost svého bludu[17]). Kdo se však doví, co níže uvádím o karakterových vlastnostech Schrebrova Boha, řekne si, že paranoidním onemocněním způsobená přeměna nebyla příliš důkladná a že

[15]) Pacientovi bylo pouze jedenkrát za jeho choroby dopřáno, aby svým duchovním okem spatřil Boží všemohoucnost v dokonalé její čistotě. Bůh tehdy pronesl v základní mluvě docela běžné, jadrné, ale ne zrovna přívětivé slovo: mrcho! (str. 136.)

[16]) Z poznámky na str. 20. lze uhodnout, že o volbě perských názvů pro bohy rozhodlo jedno místo v Byronově Manfredu. Ještě jednou se setkáme s vlivem této básně.

[17]) „Že by u mne běželo o pouhé smyslové klamy, zdá se mně psychologicky naprosto nemyslitelné. Neboť smyslový klam, že se někdo stýká s Bohem nebo se zemřelými dušemi, může přece příležitě vzniknout jenom v takových lidech, kteří ve svém chorobně vzrušeném nervovém stavu už mají jistou víru v Boha a v nesmrtelnost duše. Tomu však u mne, podle toho, co jsem podotkl k této hlavě, vůbec tak nebylo" (str. 79.).

v nynějším spasiteli zůstalo ještě mnoho z někdejšího pochybovače.
Světový řád má totiž mezeru, následkem které se jeví ohroženou existence Boha samého. Následkem souvislosti, která se nedá blíže objasnit, nervy živých lidí, zejména za vzrušení vysokého stupně přitahují nervy Boží tak, že Bůh se již nemůže od nich odpoutat, a je tudíž ohrožena jeho vlastní existence (str. 11.). Tento mimořádně vzácný případ nastal u Schrebra a způsobil mu největší utrpení. Boží pud sebezáchovy byl tím vzrušen (str. 30.), a ukázalo se, že Bůh je daleko vzdálen dokonalosti, kterou mu přisuzují různá náboženství. Celou Schrebrovou knihou se táhne trpké obvinění, že Bůh, zvyklý jenom na styk se zemřelými, nezná živého člověka.
(Str. 55.): »Při tom však vládne základní nedorozumění, které se od té doby jako červená nit táhne celým mým životem a právě se zakládá na tom, že Bůh podle světového řádu vlastně neznal živého člověka a znát nemusil, nýbrž se ve shodě se světovým řádem měl stýkat jenom s mrtvolami.« — (Str. 141.): »Že..., musíme podle mého přesvědčení uvésti v souvislost s tím, že Bůh takřka nedovedl zacházet s živým člověkem, nýbrž byl zvyklý jenom na styk s mrtvolami nebo snad ještě s lidmi spícími (snícími).« — (Str. 246.): »*Incredibile scriptu,* podotkl bych sám, a přece je všechno skutečně pravdou, třebas ostatní lidé nepochopí myšlenku, že by Bůh byl tak úplně nezpůsobilý správně posuzovat živého člověka a třeba jsem také sám potřeboval tak dlouhého času, abych si přes nesčetná pozorování zvykl na tuto myšlenku.«
Jediné následkem tohoto Božího neporozumění živému člověku se mohlo přihodit, že se Bůh sám stal původcem spiknutí, směřujícího proti Schrebrovi, že Bůh ho považoval za blbého a uložil mu nejtěžší zkoušky (str. 264.). Podrobil se krajně nepříjemnému »nutkavému myšlení«, aby unikl tomuto odsouzení. (Str. 206.): »Při každém zastavení mé myšlenkové činnosti má Bůh okamžitě za to, že vyhasly mé duševní schopnosti, že nastalo jím očekávané zničení mého rozumu (blbost) a že je tím dána možnost k ústupu.«
Zvláště prudké rozhořčení vzbuzuje Boží chování v otázce

nucení vyměšovat nebo sr... Místo je tak karakteristické, že je uvádím celé. Pro jeho pochopení předesílám, že jak zázraky, tak hlasy pocházejí od Boha (t. j. od Božích paprsků).

(Str. 225.): »Pro její karakteristický význam musím věnovat ještě několik poznámek právě uvedené otázce ‚Pročpak nes.. ete?', třeba je málo decentní téma, kterého se při tom musím dotknout. Jako všechno ostatní na mém těle je totiž také vyměšovací potřeba vyvolávána zázraky; děje se to tak, že stolice je ve střevech tlačena kupředu (někdy také opět dozadu) a jestliže následkem provedeného vyměšování není již dostatek materiálu, bývají aspoň patrné zbytky střevního obsahu namazány na otvor mé zadnice. Běží při tom o zázrak vrchního Boha, a každodenně se těchto zázraků opakuje aspoň několik tuctů. S tím se spojuje pro lidi téměř nepochopitelná a pouze z úplné Boží neznalosti živých lidí jako organismu vysvětlitelná představa, že, ‚sr...' je jaksi tím posledním, t. j. že přidiveným nucením sr.. je dosaženo cíle zničení rozumu a možnosti konečného ústupu paprsků. Jak se mně zdá, musíme, abychom zevrubně vyšetřili vznik této představy, pomýšlet na nedorozumění, pokud se týče symbolického významu vyměšovacího úkonu, že totiž člověk, který se dostal do poměru k Božím paprskům, který odpovídá mému, je jaksi oprávněn, aby se na celý svět vys...«

»Ale současně se při tom také projevuje celá perfidnost[18]) politiky, která se vůči mně sleduje. Téměř vždycky, když se mně přidivuje vyměšovací potřeba, pošle se — povzbuzením nervů dotyčného člověka — nějaká osoba z mého okolí na záchod, aby mne rušila při vyměšování; je to zjev, který jsem po léta pozoroval tak nesčetněkrát (tisíckrát) a tak pravidelně, že je vyloučena jakákoli myšlenka na náhodu. Vůči mně se potom po otázce: ‚Pročpak nes... te?' pokračuje famósní odpovědí: ‚Protože jsem hloupý tak asi.' Pero se téměř vzpěčuje proti tomu, aby nemusilo napsat příšerný nesmysl, že Bůh ve své zaslepenosti, zakládající se na neznalosti lidské povahy, skutečně zachází tak daleko, že

[18]) V jedné poznámce se snaží, aby oslabil tvrdé slovo „perfidnost" odkazem na jeden ze způsobů ospravedlnění Boha, o kterých se ještě zmíním.

předpokládá existenci nějakého člověka, který z hlouposti nedovede to, co přece dovede dělat každé zvíře, totiž sr... Když se potom v případě potřeby skutečně vyprázdním — k čemuž zpravidla používám škopku, jelikož téměř vždycky nalézám záchod obsazený —, je to po každé provázeno velmi silným rozvojem smyslné rozkoše duše. Oproštění od tlaku, vyvolaného stolicí nashromážděnou ve střevech, způsobuje totiž blažený pocit smyslné rozkoše; totéž se také děje při čůrání. Z tohoto důvodu byly dosud při vyprazdňování a močení vždycky a bez jakékoli výjimky spojeny všechny paprsky; z téhož důvodu je tu také, jakmile se chystám k těmto přirozeným funkcím, snaha oddivit zase nucení k vyprázdnění a čůrání, byť i většinou marně.«[19])

Podivný Schrebrův Bůh není ani s to, aby se něčemu naučil ze zkušenosti. (Str. 186): »Naučit se z takto získané zkušenosti něčemu pro budoucnost, zdá se nemožné následkem nějakých vlastností, vězících v podstatě Boha.« Může proto po léta beze změny opakovat tytéž mučivé zkoušky, zázraky a projevy hlasů, až je pronásledovanému nezbytně na posměch.

(Str. 333.): »Z toho vyplývá, že se mi téměř ve všem, co se děje vůči mně od doby, kdy zázraky z největší části ztratily dřívější svůj strašlivý účinek, jeví Bůh převážně směšným nebo dětinským. Z toho plyne pro moje počínání, že jsem často v sebeobraně nucen, abych podle svého stavu hlučnými slovy hrál rouhače Bohu...«[20])

Avšak tato kritika Boha a vzbouření proti němu naráží u Schrebra na energickou protichůdnou snahu, kterou vyjadřuje na četných místech. (Str. 333.): »Avšak co nejrozhodněji musím zdůraznit také zde, že při tom běží jenom o episodu, která se, jak doufám, skončí nejpozději mou smrtí, že tudíž právo posmívat se Bohu mám jenom já, nikoli jiní lidé. Pro jiné lidi zůstává Bůh všemohoucím

[19]) Toto přiznání k vyměšovací libosti, kterou jsme poznali jako jednu z autoerotických složek infantilní sexuality, je účelné srovnat s projevy Jeníčka v „Analyse fobie pětiletého hošíka" (str. 232. tohoto svazku).

[20]) Také v „základní mluvě" nebyl Bůh vždycky stranou tupící, nýbrž někdy také tupenou, na př.: „Sakra, to se těžko vyslovuje, že pán Bůh se nechá om..." (str. 194.)

tvůrcem nebes a země, prazákladem všech věcí a spásou jejich budoucnosti, kterému — třeba některé z dochovaných náboženských představ potřebují opravy — náleží, aby byl veleben a uctíván co nejvýše.«

Proto se opětovně pokouší ospravedlnit chování Boha k pacientovi, kterážto omluva stejně důvtipná jako všechny theodicey, nalézá vysvětlení hned ve všeobecné povaze duší, hned v nezbytnosti, aby se Bůh sám udržoval, a v matoucím vlivu Flechsigovy duše. (Str. 60. a d., str. 160.). Ale celkem je choroba pojímána jako boj člověka Schrebra proti Bohu, ve kterém vítězí slabý člověk, poněvadž je světový řád na jeho straně. (Str. 61.).

Z lékařských dobrých zdání byli bychom snadno mohli usoudit, že u Schrebra jde o běžný druh spasitelské fantasie. Že je dotyčný synem Božím, určeným k tomu, aby zachránil svět z bídy nebo před hrozícím zánikem atd. Proto jsem neopominul podrobně vylíčit zvláštnosti Schrebrova poměru k Bohu. O významu, který tento poměr má pro ostatní lidstvo, mluví se v Pamětihodnostech jenom zřídka a teprve při dokončení tvorby bludu. Hlavně záleží v tom, že žádný zemřelý nemůže nabýt blaženosti, pokud jeho (Schrebrova) osoba absorbuje hlavní část Božích paprsků svou přitažlivostí (str. 32.). Také nezastřené ztotožnění s Ježíšem Kristem projevuje se teprve velmi pozdě (str. 338., 431.).

Žádný pokus o vysvětlení Schrebrova případu nemá naději na správnost, pokud nebude přihlížet k těmto zvláštnostem jeho představy Boha, k této směsi rysů úcty a vzbouření. Nyní se obracíme k jinému tématu, které úzce souvisí s Bohem, k tématu blaženosti.

Blaženost je také u Schrebra životem »na onom světě«, do kterého je lidská duše povyšována očištěním po smrti. Popisuje ji jako stav nepřetržitých požitků, spjatých s pohlížením na Boha. To je ovšem málo svérázné, za to nás překvapuje rozlišení, které Schreber provádí mezi blažeností mužskou a ženskou. (Str. 18.): »Mužská blaženost stála výše než ženská, která, jak se zdá, záležela především v nepřetržitém pocitu smyslné rozkoše.[21]) Jiná místa

[21]) Vždyť se se splněním tužeb, jež lidé očekávají od života na onom světě celkem shoduje, že je tam konečně odstraněn pohlavní rozdíl:

hlásají totožnost blaženosti a pohlavní rozkoše výrazněji a bez zřetele k pohlavnímu rozdílu, a ani se již více nepojednává o další součásti blaženosti, o hledění na Boha. Tak na př. (str. 51.): ».... s povahou Božích nervů, které způsobují, že blaženost jest..., třeba ne výlučně, přece aspoň současně vystupňovaným pocitem smyslné rozkoše.« A (str. 281.): »Smyslnou rozkoš můžeme pojímat jako část blaženosti, která je jaksi předem propůjčována člověku a jiným živým bytostem«, takže můžeme nebeskou blaženost v podstatě chápat jako stupňování a pokračování pozemské slasti smyslové!

Toto pojetí blaženosti naprosto není částí Schrebrova bludu, která by pocházela z prvních stadií choroby a byla snad později vypuštěna jako neslučitelná. Ještě v »odůvodnění odvolání« (z července roku 1901) vyzdvihuje nemocný jako jeden ze svých velikých poznatků, »že smyslná rozkoš — což ostatní lidé dosud nemohli poznat — těsně souvisí s blažeností duchů zemřelých lidí«[22])

Dokonce uslyšíme, že z této »těsné souvislosti« čerpal nemocný naději, že se konečně smíří s Bohem a že se jeho utrpení skončí. Boží paprsky ztrácí nepřátelské smýšlení, jakmile se ujistily, že se mohou se smyslnou rozkoší duše rozplynout v jeho těle (str. 133.); Bůh sám touží po tom, aby nalezl u něho smyslnou rozkoš (str. 283.), a hrozí odvoláním paprsků, pakliže Schreber poleví v pěstování smyslné rozkoše a nebude s to, aby Bohu poskytl, co žádá (str. 320.).

Tato překvapující sexualisace nebeské blaženosti působí na nás dojmem, že Schrebrův pojem blaženosti vznikl zhuštěním dvou základních významů německého slova »selig« (blažený): zemřelý a šťastný.[23]) Ale také

„A nebeské tam zjevy ony,
kdo muž, kdo žena nedbají."

(Goethe, Mignon. V překl. Ot. Fischera, Borový 1931.)

[22]) O tom, že tento Schrebrův nález má možná hluboký smysl, viz níže.

[23]) „Mein seliger Vater" (můj zemřelý otec) a text arie z Don Juana:

„Ja, dein zu sein auf ewig,
wie selig werď ich sein."

(Ano, býti tvou na věky, jak budu blaženou.) jako krajní zástupci obou významů. Ale nemůže být ani beze smyslu, že náš (německý) jazyk užívá téhož slova pro tak rozdílné situace.

nás podněcuje, abychom zkoumali poměr našeho pacienta k erotice vůbec, k otázkám sexuálních požitků, neboť my, psychoanalytikové, dosud myslíme, že se kořeny každého nervosního a psychického onemocnění dají nalézt především v pohlavním životě, a to jedni z nás jenom na základě zkušenosti, druzí mimo to ještě na základě teoretických úvah.

Po dosud podaných ukázkách Schrebrova bludu můžeme hladce odmítnout obavu, že by se mohlo ukázat, že právě toto paranoidní onemocnění je oním tak dlouho hledaným »záporným případem«, ve kterém sexualita hraje úlohu příliš nepatrnou. Schreber sám se nesčetněkrát vyjadřuje tak, jako by byl stoupencem našeho předsudku. Vyslovuje »nervosu« a erotické prohřešení vždycky jedním dechem, jako by se obé nedalo od sebe odloučit.[24])

Před svým onemocněním byl předseda senátu Schreber mužem přísných mravů. (Str. 281.): »Bude málo lidí,« — tvrdí a já nenalézám příčinu, proč mu nevěřit — »kteří vyrostli v tak přísných mravních zásadách jako já a po celý život si ukládali, zejména také v pohlavních otázkách, zdrženlivost, těmto zásadám odpovídající, takovou měrou, jakou mohu o sobě tvrdit já.« Po těžkém duševním boji, který se na venek projevoval chorobnými zjevy, změnil se jeho poměr k erotice. Dospěl k názoru, že pěstování smyslné rozkoše je pro něho povinností, jejíž splnění je jediné s to, aby zakončilo těžký konflikt, který propukl v něm, podle jeho názoru, o něho. Pohlavní rozkoš se stala, jak ho ujišťovaly hlasy, »bohabojnou« (str. 285.), a jenom lituje, že se nemůže celý den věnovat pěstování smyslné rozkoše[25]) (str. 285.).

[24]) (Str. 52.): „Jestliže na nějakém světovém tělese m r a v n í h n i l o b a („smyslná prostopášnost") n e b o s n a d t a k é n e r v o s a takto zachvátily celé lidstvo", pak možná, myslí Schreber, navazuje na biblické vyprávění o Sodomě a Gomoře, o potopě atd., nastala světová katastrofa. — (Str. 91.): „. . . šířil mezi lidmi strach a zděšení, ničil základy náboženství a způsobil rozšíření v š e o b e c n é n e r v o s y a n e m r a v n o s t i, následkem které pak na lidstvo dolehly zhoubné nakažlivé nemoci." — (Str. 163.): „Pravděpodobně proto považovaly duše za knížete pekla onu příšernou sílu, která se mohla vyvíjet jako Bohu nepřátelská z m r a v n í h o ú p a d k u lidstva, n e b o z o b e c n é h o n e r v o v é h o p ř e d r á ž d ě n í n á s l e d k e m n a d m ě r n é k u l t u r y."

[25]) V souvislosti s bludem praví (str. 179.): „Přítažlivost však ztra-

To byl tedy výsledek změny choroby u Schrebra, pokud se týče obou základních směrů jeho bludu. Předtím měl sklon k pohlavní askesi a pochyboval o Boží existenci, po dokončeném průběhu choroby věřil v Boha a oddával se pohlavní rozkoši. Ale jako byla podivná jeho znovuzískaná víra v Boha, tak měl také kus sexuálního požívání, kterého si vydobyl, docela neobyčejný ráz. Nebyla to již mužská sexuální volnost, nýbrž sexuální pocit ženský, choval se vůči Bohu žensky, cítil se jako Boží žena.[26])
O žádné jiné části svého bludu nepojednává nemocný tak podrobně, řekli bychom tak dotěrně, jako o své proměně v ženu. Nervy jím nassáté nabyly v jeho těle rázu ženské rozkoše a vtiskly tomuto tělu více méně ženský ráz, zejména jeho kůži obdařily hebkostí, vlastní ženskému pohlaví (str. 87.). Cítí tyto nervy, tlačí-li slabě rukou na kterékoli místo svého těla, jako útvary, podobné nitím nebo provazům, pod povrchem kůže; jsou jmenovitě na prsou, tam, kde u ženy ňadra (str. 277.). »Tlakem na tyto útvary dovedu se, zejména když myslím na něco ženského, naplnit pocitem smyslné rozkoše, která je přiměřena cítění ženskému.« Určitě ví, že tyto útvary podle svého původu nejsou ničím jiným, než někdejšími nervy Božími, které svým přechodem do jeho těla sotva mohly ztratit svou vlastnost nervů (str. 279.). Je s to, aby sám i paprskům získal »kreslením« (zrakovým představováním) dojem, že jeho tělo je vybaveno ženskými ňadry a ženským pohlavním ústrojím. (Str. 233.): »Kreslit ženskou zadnici na své tělo — honny soit qui mal y pense — zvykl jsem si tak, že to při shýbání provádím vždycky skoro bezděčně.«

tila svou děsivost pro dotyčné nervy, jestliže a pokud se při vniknutí do mého těla setkaly s pocitem psychické rozkoše, který mohly sdílet. Našly potom za ztracenou nebeskou blaženost, která asi také záležela v požitcích, podobných smyslné rozkoši, plnou nebo aspoň přibližně rovnocennou náhradu v mém těle."

[26]) Poznámka ke str. 4 předmluvy: „Něco z početí Ježíše Krista neposkvrněnou pannou — t. j. takovou, která nikdy neobcovala s mužem. — Něco podobného nastalo v mém vlastním těle. Měl jsem (a to v době, kdy jsem byl ještě ve Flechsigově ústavě) již dvakrát za různých okolností ženské pohlavní ústrojí, třebas poněkud vadně vyvinuté a ve svém těle jsem pociťoval skákavé pohyby, srovnávající se s prvním hnutím života lidského embrya: Božím zázrakem byly do mého těla vrženy Boží nervy, odpovídající mužskému semeni; nastalo tedy oplodnění."

»Směle tvrdím, že by každý, kdo by mne spatřil s obnaženou hořejší částí trupu před zrcadlem — zvláště kdyby iluse byla podporována kouskem ženských ozdob —, nabyl nesporného dojmu, že mám ženskou hořejší část těla« (str. 280.). Vyzývá k lékařskému zkoumání, aby se zjistilo, že jeho tělo od hlavy až k patě je prostoupeno nervy smyslné rozkoše, což podle jeho názoru bývá jenom u těla ženského, kdežto u muže, pokud je mu známo, se nervy smyslné rozkoše vyskytují jenom na pohlavním ústrojí a v jeho bezprostřední blízkosti (str. 274.). Duševní rozkoš, která vznikla tímto nahromaděním nervů v jeho těle, je tak silná, že, zejména když leží v posteli, stačí nepatrné působení obrazotvornosti, aby si vytvořil pohodu smyslů, která je dosti zřetelnou předtuchou ženského pohlavního požitku při souloži (str. 269.).

Vzpomeneme-li si na sen, který měl v inkubační době onemocnění, ještě před přesídlením do Drážďan, nade vší pochybnost se objasní, že blud přeměny v ženu není ničím jiným, než uskutečněním obsahu onoho snu. Proti tomuto snu se tehdy vzpíral s rozhořčením muže, a stejně se zpočátku bránil proti jeho splnění za choroby, považoval proměnu v ženu za hanbu, která mu byla přisouzena v úmyslu nepřátelském. Ale nastala doba (listopad roku 1895), ve které se počal smiřovat s touto proměnou a uváděl ji v souvislost s vyššími záměry Božími. (Str. 177. a 178.): »Od té doby jsem pěstování ženství s plným vědomím napsal na svůj štít.«

Pak dospěl k pevnému přesvědčení, že Bůh sám ke svému vlastnímu ukojení požaduje od něho ženství.

(Str. 281.): »Ale sotvaže jsem — smím-li se tak vyjádřit — s Bohem sám, je pro mne nutností, abych všemi možnými prostředky i plným vynaložením svých sil rozumových, zejména obrazotvornosti, působil k tomu, bych se Božím paprskům pokud možná neustále, nebo — jelikož to člověk prostě nemůže — aspoň v určitých dobách dne jevil jako žena, naplněná pocity smyslné rozkoše.«

(Str. 283.): »Na druhé straně požaduje Bůh neustálých požitků, které by se shodovaly s existenčními podmínkami duší, stanovenými světovým řádem; mým úkolem jest, abych mu je poskytl ... v podobě nejvydatnějšího roz-

voje duševní rozkoše, pokud pro mne při tom odpadne nějaký smyslný požitek, jsem oprávněn jej přijmout jako malou náhradu za nadměrné utrpení a strádání, která mi jsou od mnoha let přisouzena; ...«
(Str. 284.): »... dokonce si myslím, že po získaných zkušenostech smím vyslovit názor, že by Bůh nikdy nepřistupoval k ústupu, čímž se moje osobní blaho vždycky zprvu podstatně zhoršuje, nýbrž že by bez odporu a s trvalou stejnoměrností povoloval přitažlivosti, kdyby mně bylo možné, abych vždycky hrál ženu, která se pohlavně objímá se mnou samým, aby můj pohled v ž d y c k y spočíval na ženských bytostech, abych v ž d y c k y hleděl na ženské obrazy atd.«
Obě hlavní části Schrebrova bludu, proměna v ženu a přednostní poměr k Bohu, jsou v jeho soustavě spjaty s ženským postavením vůči Bohu. Je naším neodbytným úkolem prokázat podstatný g e n e t i c k ý vztah mezi těmito dvěma částmi, jinak bychom svými výklady Schrebrova bludu hráli směšnou úlohu, kterou K a n t v proslulém podobenství kritiky čistého rozmyslu popisuje jako úlohu muže, jenž děravou dížku drží, zatím co druhý kozla dojí.

2

Pokusy o výklad

S dvou stran bychom se mohli pokusit, abychom se prodrali k pochopení tohoto chorobopisu a odkryli v něm známé komplexy a pudové síly duševního života: od projevů Schrebrova bludu a od podnětů k jeho onemocnění.

Prvá cesta zdála by se svůdná od doby, co nám C. G. Jung podal skvělý příklad výkladu nesrovnatelně těžšího případu dementie praecox s příznaky, které jsou mnohem vzdálenější od normálních.[27]) Také se zdá, že vysoká inteligence a sdílnost nemocného nám usnadní rozřešení úkolu touto cestou. Nezřídka nám vkládá klíč do ruky sám, a to tím, že k nějaké bludné větě jaksi mimochodem připojuje vysvětlení, citát nebo příklad, nebo výslovně popírá nějakou podobnost, která jemu samému přišla na mysl. V tomto případě pak stačí vypustit prostě záporné zahalení, jak jsme zvyklí v psychoanalytické technice, považovat příklad za podstatu, citát nebo potvrzení za pramen, a získali jsme hledaný překlad z paranoidního způsobu vyjadřovacího v normální. Jeden doklad pro tuto techniku možná zasluhuje, abych jej podrobněji vylíčil. Schreber si stěžuje, že ho obtěžují tak zvaní »přidivení ptáci« nebo »mluvící ptáci«, kterým přisuzuje mnoho dosti nápadných vlastností (str. 208.—214.). Podle jeho přesvědčení byli vytvořeni ze zbytků někdejších »nebeských předdvoří«, tedy duší zemřelých lidí, a na něho poštváni s nákladem mrtvolného jedu. Jsou s to, aby pronášeli »fráze, kterým se nesmyslně naučili zpaměti«, které jim byly »vtlučeny do hlavy«. Kdykoli u něho uložili mrtvolný jed, na ně naložený, t. j. »odemleli si fráze, které jim byly jaksi vtlučeny do hlavy«, rozpouští se poněkud v jeho duši, se

[27]) C. G. Jung „Ueber die Psychologie der dementia praecox. 1907.

slovy »zatracený chlape« nebo »sakra«, jedinými to slovy, kterými vůbec ještě dovedou vyjádřit nějaký pravý cit. Smysl slov, která pronášejí, nechápou, mají však přirozený cit pro stejnozvučnost hlásek, která nemusí být úplná. Nezáleží jim tedy na tom, zda kdo řekne:

Santiago oder *Karthago,*
Chinesentum oder *Jesum Christum,*
Abendrot oder *Atemnot,*
Ariman oder *Ackermann* usw. (Str. 210.)*)

Čtouce tento popis, nemůžeme se ubránit nápadu, že jsou jím míněny mladé dívky, které v kritické náladě rádi srovnáváme s husami, kterým negalantně připisujeme »ptačí mozek«, o kterých tvrdíme, že nedovedou mluvit jinak než v naučených frázích a které prozrazují svou nevzdělanost zaměňováním podobně znějících cizích slov. »Zatracený chlap«, jediná slova, která myslí vážně, znamenala by pak vítězství mladého muže, který jim dovedl imponovat. A hle, o několik stránek později (str. 214.) narážíme na Schrebrovy věty, které potvrzují správnost takového výkladu. »Velkému počtu ostatních ptačích duší dal jsem žertem za účelem rozlišování jména dívek, jelikož se vesměs dají pro svou zvědavost, pro sklony k smyslné rozkoši atd. nejspíše srovnat s děvčátky. Tato dívčí jména byla potom zčásti pochycena Božími paprsky a zachována pro označování dotyčných ptačích duší.« Z tohoto snadného výkladu »přidivených ptáků« nám kyne pochopení záhadných »nebeských předdvoří«.

Uznávám, že je vždycky potřebí značného taktu a zdrženlivosti, opouštíme-li v psychoanalytické práci typické případy výkladu, a že posluchač nebo čtenář nás následuje jenom potud, pokud to připouští jím nabytá znalost analytické techniky. Máme tedy příčiny předem se postarat o to, aby větší vynaložení bystrosti nebylo provázeno menší měrou jistoty a věrohodnosti. Je pak v povaze věci, že jeden pracovník přehání opatrnost, druhý smělost.

*) Santiago nebo Kartago,
Číňané nebo Ježíš Kristus,
večerní červánky nebo dušnost,
Ariman nebo oráč atd.

Správné hranice oprávněnosti výkladu budeme moci vymezit teprve po četných pokusech a lepší znalosti předmětu. Při pojednávání o Schrebrově případu je mně zdrženlivost předepsána okolností, že odpor proti publikaci Pamětihodností měl přece úspěch, že značná část materiálu a patrně ta, která pro naše porozumění je nejvýznamnější, unikla naší znalosti.[28]) Tak na př. třetí hlava knihy, která byla zahájena mnohoslibným oznámením: »Nyní zprvu pojednám o některých událostech, provedených na druhých členech své rodiny, které by, jak je myslitelné, mohly souviset s předpokládanou vraždou duší a které všechny rozhodně mají více méně záhadný ráz, jenž se podle jiných lidských zkušeností dá těžko vysvětlit« (str. 133.), končí bezprostředně na to větou: »Další obsah této hlavy odpadává pro tisk, jelikož se nehodí k uveřejnění.« Budu tedy spokojen, když se mně podaří, abych právě jádro tvorby bludu poněkud jistě vysvětlil původem ze známých lidských pohnutek.

S tímto úmyslem doplním část chorobopisu, která není náležitě zhodnocena v dobrém zdání, třeba nemocný sám učinil všechno, aby jí protlačil do popředí. Myslím na Schrebrův poměr k jeho prvnímu lékaři, taj. radovi prof. Flechsigovi v Lipsku.

Již víme, že Schrebrův případ měl na počátku ráz stihomamu, který byl zastřen teprve po obratu choroby (po »smíření«). Pronásledování se potom stává pořád snesitelnějším, účel hrozícího zbavení mužství, shodný se světovým řádem, tlačí jeho ostudnost do pozadí. Původcem veškerého pronásledování je však Flechsig, a zůstává jeho podněcovatelem po celou dobu choroby.[29])

[28]) Dobré zdání dr. Webra (str. 402.): „Přehlížíme-li obsah jeho knihy, uvážíme-li množství indiskretností, které se v ní dotýkají jeho a jiných osob, bezostyšné vykreslování nejpochybnějších a esteticky přímo nemožných situací a dějů, používání nejpohoršlivějších nadávek atd., považovali bychom za docela nepochopitelné, že by člověk, který se jinak vyznačoval taktem a jemnocitem, mohl zamýšlet skutek, který by ho před veřejnosti tak těžce kompromitoval, kdyby právě..." atd. — Od chorobopisu, který má vylíčit porušenou osobnost a její boj o uzdravení, nesmíme právě požadovat, aby byl „diskretní" a „esteticky" libivý.

[29]) (Předmluva str. VIII.): „Ještě teď každý den stokrát na mne volají hlasy, které se mnou mluví, ve stále se opakujících souvislostech Vaše jméno, označujíce je obzvláště za původce oněch poško-

Jaké však bylo vlastně Flechsigovo prohřešení a jaké byly jeho pohnutky, vypravuje nemocný s onou karakteristickou neurčitostí a nepochopitelností, které mohou být považovány za znak obzvláště usilovné práce, která tvoří blud, je-li přípustno, abychom paranoji posuzovali podle vzoru snu, který známe mnohem lépe. Flechsig spáchal na nemocném »vraždu duše«, nebo se o ni pokusil, t. j. učinil něco, co se přibližně rovná snahám ďábla a démonů zmocnit se nějaké duše a co snad mělo svůj vzor v dějích mezi dávno zesnulými členy rodiny Flechsigovy a Schrebrovy.[30]) Rádi bychom se dověděli více o smyslu této vraždy duše, ale zde opět tendenčně selhávají prameny (str. 28.): »V čem tkví základní podstata vraždy duše a tak říkajíc její technika, nedovedu kromě toho, co jsem shora uvedl, říci. Mělo by se ještě jenom podotknout (následuje místo, které se nehodí k uveřejnění).« Následkem této výpustky zůstává nám nejasné, co rozumí »vraždou duše«. O jediném poukazu, který unikl censuře, zmíníme se na jiném místě.

Ať je tomu jakkoli, brzy nastal další rozvoj bludu, který se týkal poměr nemocného k Bohu, aniž co změnil na poměru k Flechsigovi. Jestliže dotud spatřoval vlastního nepřítele jenom ve Flechsigovi (nebo spíše v jeho duši) a považoval Boží všemohoucnost za svou spojenkyni, nemohl potom odmítnout myšlenku, že Bůh sám byl zasvěcen do plánu, namířenému proti Schrebrovi, nebyl-li dokonce jeho původcem (str. 59.). Flechsig však zůstal prvním svůdcem, jehož vlivu Bůh podlehl (str. 60.). Dovedl se vyšvihnout celou svou duší nebo jednou její částí do nebe a stát se tam — beze smrti a předchozího očištění — »vůdcem paprsků« (str. 56.).[31]) Tuto úlohu si Flechsigova duše zacho-

zení, ačkoli osobní vztahy, které byly mezi námi po určitou dobu, ustoupily pro mne dávno do pozadí a já sám bych proto měl sotva nějaký podnět, abych si na Vás vzpomínal stále znovu, zejména s jakýmkoli pocitem nevole."

[30]) Str. 22. a d.

[31]) Podle jiné významné, ale brzy odmítnuté verse se prof. Flechsig zastřelil buď ve St. Bělohradě v Alsasku, nebo v policejním vězení v Lipsku. Pacient viděl jeho pohřeb, který se však nepohyboval směrem, který bychom mohli očekávat podle polohy universitní kliniky a hřbitova. Jindy se mu zjevil Flechsig v doprovodu strážníka nebo v rozhovoru s jeho ženou, jehož svědkem se Schreber stal pomocí nervového přívěsku, a prof. Flechsig se při tom vůči jeho paní na-

vala také potom, co nemocný vystřídal lipskou kliniku ústavem piersonským. Vliv nového prostředí se potom projevil tak, že k oné přistoupila, jako duše pana von W., duše vrchního ošetřovatele, ve kterém nemocný poznal osobu, jež kdysi bydlila ve stejném domě jako on.[32]) Flechsigova duše potom zavedla »rozdělení duší«, které nabylo velikých rozměrů. Po jistou dobu existovalo 40—60 odštěpků Flechsigovy duše; dvě větší části duše byly nazývány »vrchním Flechsigem« a »středním Flechsigem« (str. 111.). Stejně si vedla duše pana von W. (vrchního ošetřovatele). Při tom působilo někdy velmi komicky, jak se obě duše přes své spojenectví osočovaly, jak se šlechtická pýcha jedné a profesorská domýšlivost druhé navzájem odpuzovaly (str. 113.). V prvních týdnech jeho konečného pobytu na Sonnensteinu (v létě roku 1894) počala působit duše nového lékaře dr. W e b r a a brzy potom nastal onen obrat ve vývoji bludu, který jsme poznali jako »smíření«.
Za pozdějšího pobytu na Sonnensteinu, když si Bůh počal lépe cenit nemocného, konala se mezi nepříjemně rozmnoženými dušemi šťára, po které zbyla Flechsigova duše jenom v jedné nebo ve dvou podobách, duše pana von W. v jediné podobě. Tato brzy vymizela úplně; části Flechsigovy duše, které pomalu ztrácely inteligenci i moc, byly potom označovány jako »zadní Flechsig« a »strana inu ano.« Že si Flechsigova duše zachovala svůj význam až do konce, víme z předmluvy, z »otevřeného dopisu panu taj. radovi prof. dr. Flechsigovi«.
Tato podivuhodná písemnost vyjadřuje pevné přesvědčení, že ovlivňující lékař sám měl stejná vidění a byl stejně poučen o nadsmyslných věcech jako nemocný, na prvém místě se ohrazuje proti tomu, že by autor Pamětihodností zamýšlel jakkoli útočit na lékařovu čest. Totéž opakuje nemocný v podáních (str. 343., 445.) vážně a důrazně; vidíme, že se snaží odlučovat »Flechsiga, duši,« od žijícího člověka téhož jména, bludného od skutečného Flechsiga.[33])

zýval „Bohem Flechsigem", takže tato byla nakloněna považovat ho za blázna (st. 82.).

[32]) O tomto panu von W. říkaly mu hlasy, že při nějaké anketě záměrně nebo z ledabylosti učinil o něm falešné údaje, zejména ho obvinil z onanie; za trest bylo mu nyní uloženo, aby obsluhoval pacienta (str. 108.).

[33]) „Musím proto také u z n a t z a m o ž n é, že se všechno, co

Ze studia řady případů stihomamu nabyl jsem já i jiní dojmu, že se vztah nemocného k jeho pronásledovateli dá rozřešit jednoduchou formulkou.[34]) Osoba, které blud přičítá tak velikou moc a vliv, v jejíchž rukách se stýkají všechny nitky spiknutí, je-li jmenována určitě, je táž, která před onemocněním měla podobně veliký význam pro pacientův citový život, nebo je snadno poznatelnou náhradou za ni. Citový význam je promítnut jako vnější moc, citový akcent převrácen v opak; kdo je nyní nenáviděn a obáván pro pronásledování, je týž, který byl kdysi milován a uctíván. Bludem stanovené pronásledování slouží především k tomu, aby ospravedlnilo citovou proměnu v nemocném. Prozkoumejme s tímto hlediskem vztahy, které byly dříve mezi pacientem a jeho lékařem i pronásledovatelem Flechsigem. Již víme, že Schreber v letech 1884 a 1885 přestál první nervosní onemocnění, které nebylo provázeno »nijakými událostmi, jež by se dotýkaly oblasti nadsmyslna« (str. 35.). Za tohoto stavu, označeného jako »hypochondrie«, jenž patrně zůstával v mezích neurosy, byl Flechsig pacientovým lékařem. Schreber tehdy ztrávil 6 měsíců na lipské universitní klinice. Dovídáme se, že si uzdravený zachoval dobrou vzpomínku na lékaře. »Hlavní věcí bylo, že jsem se konečně po další rekonvalescenci na cestách uzdravil a mohl jsem být tedy naplněn jenom pocity vroucí vděčnosti k prof. Flechsigovi, které jsem také zvláště projevil pozdější návštěvou a honorářem, jenž byl podle mého názoru přiměřený.« Je správné, že Schreber v »Pamětihodnostech« neuvádí chválu prvního Flechsigova léčení bez některých výhrad, ale to se dá snadno pochopit z postoje, který se nyní změnil v opak. Na původní vroucnost pocitů k úspěšnému lékaři lze usuzovat z poznámky, která pokračuje v uvedeném Schrebrově projevu. »Skoro ještě vrouc-

bylo řečeno v prvních odstavcích mých Pamětihodností o dějích, souvisících se jménem Flechsigovým, týče jenom Flechsiga duše, která se liší od žijícího člověka a jejíž zvláštní existence je sice jistá, ale nedá se vysvětlit přirozenou cestou" (str. 342.).

[34]) Srv. K. Abraham. Die psychosexuellen Differenzen der Hysterie und der Dementia praecox. Zentralblatt f. Nervenh. u. Psychiatrie, červencový sešit 1908. Obsaženo v knize: Abraham, klinische Beiträge zur Psychoanalyse. Vídeň 1921. — V této práci mně svědomitý autor přiznává vliv na vývoj svých názorů, který pochází z našeho písemného styku.

něji pociťovala vděčnost má žena, která v prof. Flechsigovi uctívala přímo člověka, který jí vrátil muže a z tohoto důvodu měla jeho obraz po léta na svém pracovním stole« (str. 36.).

Jelikož je nám zatarasen pohled na první onemocnění, jehož pochopení by jistě bylo nezbytné pro objasnění těžké choroby druhé, musíme nyní nazdařbůh sáhnout do neznámé souvislosti. Víme, že Schreber měl v inkubační době choroby (mezi svým jmenováním a nastoupením úřadu, od června do října r. 1893) opětovně sny s obsahem, že se navrátila dřívější nervová choroba. Dále se jednou v polospánku vyskytl počitek, že musí být přece krásné býti ženou, která podléhá souloži. Uvedeme-li tyto sny a tento obraz fantasie, které Schreber zaznamenává v těsné blízkosti, také do obsahové souvislosti, smíme usuzovat, že současně se vzpomínkou na chorobu byla také vzbuzena vzpomínka na lékaře a ženský postoj fantasie se od počátku týkal lékaře. Anebo měl možná sen, že se choroba vrátila, vůbec smysl touhy: Chtěl zase jednou spatřit Flechsiga. Pro svou neznalost psychického obsahu první choroby nemůžeme se tu dostat dále. Snad z tohoto stavu zbyla nějaká něžná příchylnost k lékaři, která nyní — z neznámých příčin — zesílila až do výše erotické náklonnosti. Okamžitě se dostavilo rozhořčené odmítnutí ženské fantasie, která měla ještě ráz neosobní — dostavil se pravý »mužský protest« podle výrazu, ale nikoli ve smyslu Alf. A d l e r a[35]) —; ale v těžké psychose, jež měla nyní brzy propuknout, nezadržitelně se uplatňovala ženská fantasie, a stačí jenom málo opravit paranoidní neurčitost Schrebrova vyjadřovacího způsobu, abychom uhodli, že se nemocný sám obával pohlavního zneužití lékařem. Podnětem k tomuto onemocnění byl tedy průlom homosexuálního libida, jeho objektem byl pravděpodobně od počátku lékař Flechsig a vzpěčování proti tomuto libidinosnímu hnutí vytvořilo konflikt, ze kterého vzešly chorobné jevy.

Na okamžik se zastavuji před přívalem výčitek a námitek. Kdo zná dnešní psychiatrii, může očekávat zlé věci.

[35]) A d l e r, Der psychische Hermaphroditismus im Leben und in der Neurose. Fortschritte der Medizin 1910, čís. 10. — Podle Adlera se mužský protest účastní vzniku příznaku, v případě zde uvedeném protestuje osoba proti hotovému příznaku.

Není neodpovědnou lehkovážností, nešetrností a pomluvou vinit z homosexuality eticky tak vynikajícího muže jako předsedu senátu m. sl. Schrebra? Ne, nemocný sám vrstevníkům sdělil svou fantasii o proměně v ženu a v zájmu vyššího rozumu nedbal osobní citlivosti. Sám nám tedy dal právo, abychom se zabývali touto fantasií, a náš překlad do lékařských odborných výrazů vůbec nic nepřipojil k jejímu obsahu. — Dobře, ale to dělal, když byl nemocen; jeho blud, být proměněn v ženu, byl chorobnou představou — To jsme nezapomněli. Také se zabýváme pouze významem a původem této chorobné představy. Dovoláváme se jeho vlastního rozlišování mezi člověkem Flechsigem a »Flechsigem, duší«. Vůbec mu nic nevytýkáme, ani že měl homosexuální sklony, ani že se snažil, aby je potlačil. Psychiatři by se měli od tohoto nemocného konečně naučit, když se přes všechen svůj blud snaží, aby nezaměňoval svět nevědomí se světem skutečnosti.

Avšak nikde výslovně neříká, že obávaná proměna v ženu měla prospět Flechsigovi? — To je správné a nelze těžko pochopit, že se v Pamětihodnostech, které jsou určeny pro veřejnost a nechtějí urážet člověka »Flechsiga« vyhýbá tak křiklavému obvinění. Avšak oslabení výrazů, vyvolané takovým zřetelem, nesahá tak daleko, aby zakrývalo vlastní smysl obžaloby. Smíme tvrdit, že je přece také výslovně uveden, na př. na tomto místě (str. 56.): »Takto bylo proti mně nastrojeno spiknutí (přibližně v březnu nebo květnu roku 1894), směřující k tomu, abych byl, když jednou byla poznána nebo předpokládána nevyléčitelnost mé nervové choroby, v y d á n j e d n o m u č l o v ě k u t í m z p ů s o b e m, že by mu byla ponechána má duše, ale mé tělo... bylo proměněno v ženské a j a k o t a k o v é d o t y č n é m u č l o v ě k u... ponecháno k pohlavnímu zneužívání.«[36]) Netřeba podotýkat, že nikdy není jmenována jiná osoba, jíž bychom mohli nahradit Flechsiga. Ke konci pobytu na lipské klinice se vynořuje obava, že má být za účelem pohlavního zneužití »předhozen ošetřovatelům« (str. 98.). V dalším rozvoji bludu bez bázně přiznaný ženský postoj k Bohu potom asi rozptyluje poslední pochybnosti o úloze, jíž původně obmýšlel lékaře. Druhá z výtek, které činí

[36]) Podškrtl S. F.

Flechsigovi, hlasitě se rozléhá po celé knize. Prý se pokusil zavraždit jeho duši. Již víme, že skutková podstata tohoto zločinu je nemocnému samému nejasna, že však souvisí s diskretními věcmi, které se musí vyloučit z uveřejnění (Hlava III.). Jediná nit tu vede dále. Vražda duše se vysvětluje navázáním na obsah Goethova »Fausta«, lord Byronova »Manfreda«, Webrova »Čarostřelce« atd. (str. 22.), a z těchto příkladů je jeden zdůrazněn také na jiném místě. Pojednávaje o rozštěpení Boha v dvě osoby, ztotožňuje Schreber »nižšího« a »vrchního« Boha s Arimanem a Ormuzdem (str. 19.) a o něco později mimochodem poznamenává: »Jméno Ariman se ostatně vyskytuje také na př. v lord Byronově »Manfredu« v souvislosti s vraždou duše« (str. 20.). V takto vyznamenané básni sotva nalezneme něco, co bychom mohli přiřadit ke smlouvě o duši z »Fausta«, také výraz »vražda duší« hledal jsem tam marně, ale jádrem a tajemstvím básně je ovšem — incest mezi sourozenci. Zde se krátká nit zase přetrhává.[37])

Vyhrazujíce si, že se dalšími námitkami budeme zabývat ještě během této práce, chceme se nyní prohlásit za oprávněny, abychom trvali na tom, že propuknutí nějakého homosexuálního sklonu tvoří základ Schrebrova onemocnění. S tímto předpokladem souhlasí pozoruhodná podrobnost chorobopisu, která by se jinak nedala vysvětlit. Další a pro průběh rozhodující »zhroucení nervů« nastalo u nemocného v době, kdy jeho žena byla na krátké dovolené za účelem vlastního zotavení. Do té doby denně s ním trávila několik hodin a společně s ním jídávala v poledne. Když se

[37]) Abych podložil hořejší tvrzení, uvádím: Manfred říká démonu, který ho chce odvésti ze života (závěrečná scéna):

...my past power
was purchased by no compact with thy crew.

(Má minulá moc nebyla vykoupena žádným paktem s tvou tlupou.) „Smlouvou o duši se tu tedy přímo odporuje. Tomuto Schrebrovu omylu nechybí pravděpodobně tendence. — Ostatně bylo nasnadě uvádět tento obsah Manfreda v souvislost s opětovně tvrzeným incestním vztahem básníka k jeho nevlastní sestře, a zůstává nápadné, že se druhé Byronovo drama, velkolepý Cain, odehrává v prarodině, ve které incest mezi sourozenci musí být prost výtek. — Ani nechceme opustit téma vraždy duše, aniž jsme si připomněli ještě toto místo (str. 23.): „při čemž byl v dřívější době Flechsig označován za původce vraždy duše, kdežto nyní již delší dobu chtějí, zamýšlejíce převrátit poměr, ‚znázornit‘ mne sama jako toho, kdo konal vraždu duše...“

po čtyřdenní nepřítomnosti vrátila, nalezla ho velmi smutně změněného, takže ji sám vůbec již nechtěl vidět. »Rozhodující pro mé duševní zhroucení byla zejména noc, ve které jsem měl docela neobvyklý počet polucí (asi půl tuctu) v této jediné noci« (str. 44.). Dobře chápeme, že ochranné vlivy proti přitažlivosti mužů, jej obklopujících, vycházely jenom z přítomnosti ženy, a připustíme-li, že nemůže u dospělého člověka nastat poluce bez duševní spoluúčasti, doplníme k polucím oné noci homosexuální fantasie, které zůstaly nevědomé.

Proč toto propuknutí homosexuálního libida stihlo pacienta právě v oné době, v situaci mezi jmenováním a přesídlením, nemůžeme uhodnout bez zevrubnější znalosti jeho života. Člověk obyčejně celý život kolísá mezi heterosexuálním a homosexuálním cítěním, a odepření nebo zklamání na jedné straně tlačí ho zpravidla na druhou. O takových momentech není nám však u Schrebra nic známo; ale neopomineme upozornit na činitele tělového, který mohl velmi snadno míti význam. Dr. Schrebrovi bylo v době tohoto onemocnění 51 let, byl v onom pro sexuální život kritickém životním údobí, ve kterém po předchozím stupňování dalekosáhle regreduje sexuální funkce ženy a z jehož vlivu se nezdá vyňatý ani muž; také pro muže existuje »klimakterium« s náležitou náchylností k chorobám.[38])

Dovedu si představit, jak povážlivým se musí jevit předpoklad, že může náhle o 8 let později[39]) propuknout u muže pocit sympatie k lékaři a stát se podnětem k tak těžké duševní poruše, ale myslím, že nemáme práva upustit pro vnitřní nepravděpodobnost od takového předpokladu, je-li nám jinak doporučován, a musíme vyzkoušet, jak daleko dospějeme při jeho provádění. Tato nepravděpodobnost může být třeba prozatímní a plynout z toho, že sporný předpoklad nemůže být ještě včleněn do žádné souvislosti, že je prvním předpokladem, se kterým přistupujeme k problému. Kdo nedovede posečkat s úsudkem a považuje náš předpoklad za naprosto nesnesitelný, tomu

[38]) Za znalost Schrebrova věku v době onemocnění vděčím přátelskému sdělení jednoho z jeho příbuzných, které pro mne obstaral pan dr. Stegmann v Drážďanech. V této stati nebylo jinak použito ničeho jiného, než co vyplývá z textu „Pamětihodností".

[39]) Mezidobí mezi prvním a druhým Schrebrovým onemocněním.

lze snadno ukázat možnost, jíž předpoklad ztrácí podivný ráz. Pocit sympatie k lékaři snadno může pocházet z »přenosu«, kterým se nějaký citový vztah nemocného z osoby, pro něho významné, přenáší na indiferentní vlastně osobu lékařovu, takže se lékař jeví zvoleným za náhradníka, za náhražku, za někoho, kdo stojí nemocnému mnohem blíže. Konkretněji řečeno, lékař nemocnému připomíná bratrovu nebo otcovu povahu, nemocný v lékaři znovu nalezl svého bratra nebo otce, a potom za určitých podmínek už nijak neudivuje, když se v něm opět vynoří touha po této náhradní osobě a působí s prudkostí, kterou můžeme pochopit pouze z jejího původu a původního významu.

V zájmu tohoto pokusu o vysvětlení musilo se mně jevit významným, zda pacientův otec byl v době onemocnění ještě na živu, zda měl nějakého bratra a zda tento touž dobou byl živ nebo mrtev. Byl jsem tedy uspokojen, když jsem po dlouhém hledání v Pamětihodnostech konečně narazil na místo, kde nemocný odstraňuje tuto nejistotu slovy (str. 442.): »Vzpomínka na mého otce a bratra... je mně tak svatá jako« atd. Oba byli tedy v době druhého onemocnění (možná, že i prvého?) již mrtvi.

Myslím, že se nebudeme již dále vzpírat proti předpokladu, že podnětem k onemocnění bylo vynoření ženské (pasivně homosexuální) fantasie, jejíž objektem byl lékař. Proti této fantasii se zdvihl silný odpor Schrebrovy osobnosti, a obranný boj, který snad mohl stejně dobře probíhat v jiných formách, volil si z neznámých nám příčin podobu stihomamu. Vytoužený se nyní stal pronásledovatelem, obsah fantasie přání obsahem pronásledování. Domníváme se, že toto schematické pojetí bude, jak se ukáže, proveditelné také v jiných případech stihomamu. Čím se však Schrebrův případ vyznačuje před jinými, jest vývoj, kterým probíhá, a proměna, které podléhá během tohoto vývoje.

Jedna z těchto proměn záleží v nahrazení Flechsiga vyšší osobou Boha; zprvu se zdá, že představuje zostření konfliktu, stupňování nesnesitelného pronásledování, ale brzy se ukazuje, že připravuje druhou proměnu a skrze ni rozřešení konfliktu. Bylo-li nemožné spřátelit se s úlohou ženské kurvy vůči lékaři, úkol poskytnout přímo Bohu pohlav-

ní rozkoš, kterou hledá, nenaráží na stejný odpor Schrebrova *já*. Zbavení mužství není již hanbou, počíná odpovídat světovému řádu, vřazuje se do veliké kosmické souvislosti, slouží účelům nového tvoření světa. »Noví lidé Schrebrova ducha« budou v muži, který se považuje za pronásledována, uctívat svého praotce. Tak je tedy nalezeno východisko, které uspokojuje dvě sporné strany. *Já* je odškodněno velikášstvím, ženská fantasie se však protlačila, stala se přijatelnou. Boj a choroba mohou ustat. Jenže mezitím zesílený zřetel k realitě nutí posunout řešení z přítomnosti do daleké budoucnosti, spokojit se s tak říkajíc asymptotickým splněním přání.[40]) Někdy, jak lze předvídat, nastane proměna v ženu; do té doby zůstane osoba dr. Schrebra nezničitelnou.

V učebnicích psychiatrie se často mluvívá o vývoji velikášství ze stihomamu, který prý probíhá takto: Nemocný, jenž byl primárně stižen bludem, že je pronásledován nejsilnějšími mocnostmi, cítí potřebu vysvětlit si toto pronásledování a tak dospívá k předpokladu, že je sám velkolepou osobností, hodnou takového pronásledování. Podnět k stihomamu se tudíž přičítá ději, který podle dobrého slova E. Jonesova nazýváme »racionalisací«. Považujeme však za postup naprosto nepsychologický, očekává-li někdo tak silně afektivní důsledky od racionalisace, a proto břitce odlišujeme svůj názor od mínění učebnic. Zprvu netvrdíme, že bychom zdroj velikášství znali.

Vrátíme-li se nyní k Schrebrově případu, musíme přiznat, že prosvícení změny v jeho bludu je zcela mimořádně obtížné. Kterými cestami a kterými prostředky probíhá vzestup od Flechsiga k Bohu? Odkud čerpá velikášství, které tak šťastným způsobem umožňuje smíření s pronásledováním, analyticky vyjádřeno, připouští, aby byla přijata fantasie přání, která má být potlačena? Pamětihodnosti nám zprvu poskytují oporu tím, že ukazují, jak pro nemocného »Flechsig« a »Bůh« patří do jedné řady. Má fantasii, že naslouchá Flechsigově rozhovoru se svou ženou, ve kte-

[40]) „Jenom jako možnost, která by při tom přicházela v úvahu, uvádím zbavení mužství, které má být snad přece jistě provedeno, s účinkem, že by cestou Božího oplození vyšlo potomstvo z mého lůna", praví ke konci knihy, na str. 290.

rém se týž představuje jako »Bůh Flechsig« a je proto od ní považován za blázna (str. 82.). Pak si ještě všimneme tohoto rysu tvoření Schrebrova bludu. Jako se pronásledovatel, přehlížíme-li celek bludu, rozčleňuje ve Flechsiga a Boha, štěpí se později Flechsig sám ve dvě osobnosti, ve Flechsiga »vrchního« a »středního«, a Bůh v »nižšího« a »vrchního« Boha. U Flechsiga postupuje rozčleňování v pozdějších stadiích choroby ještě dále (str. 193). Takové rozčleňování je pro paranoji velmi karakteristické. Paranoia rozčleňuje, tak jako hysterie zhušťuje. Nebo lépe řečeno paranoia opět rozkládá zhuštění a ztotožnění, provedená v nevědomé fantasii. Že se toto rozčlenění u Schrebra několikrát opakuje, je podle C. G. Junga[41]) projevem významu dotyčné osoby. Všechna tato rozštěpení Flechsiga a Boha v několik osob znamenají tedy totéž, jako rozdělení pronásledovatele ve Flechsiga a Boha. Jsou to dublety téhož významného poměru, které O. Rank poznal v mytech.[42]) Pro výklad všech těchto jednotlivých rysů nám však zbývá poukaz k rozčlenění pronásledovatele ve Flechsiga a Boha a pojetí tohoto rozčlenění jako paranoidní reakce na někdejší ztotožnění obou nebo jejich příslušnost k téže řadě. Byl-li pronásledovatel Flechsig osobou kdysi milovanou, je Bůh také jenom návratem jiné podobně milované, ale patrně význačnější.

Pokračujeme-li v tomto, asi oprávněném myšlenkovém pochodu, musíme si říci, že touto druhou osobou nemůže být nikdo jiný než otec, čímž je ovšem Flechsig tím zřetelněji tlačen do úlohy (doufejme, že staršího)[43]) bratra. Základem oné ženské fantasie, která v nemocném rozpoutala tak silný odpor, snad tedy byla eroticky zesílená touha po otci a bratru; tato z nich byla přenosem převedena na lékaře

[41]) C. G. Jung, Ein Beitrag zur Psychologie des Gerüchtes. Zentralblatt für Psychoanalyse, čís. 3, 1910. Pravděpodobně je správné, co Jung dále rozvádí, že toto rozčleňování, v souhlase s obecnou tendencí schizofrenie, analyticky odmocňuje a má zabránit vzniku příliš silných dojmů. Ale řeč jedné jeho pacientky: „Ó, jste také nějaký dr. J., dnes ráno byl již u mne jeden, který se vydával za dr. J-a", třeba přeložit přiznáním: Nyní mne z řady mých přenosů připomínáte zase někoho jiného než při své poslední návštěvě.

[42]) O. Rank, Der Mythus von der Geburt des Helden. Schriften zur angewadten Seelenkunde, čís. V., 1909. (2. vyd. 1922.)

[43]) „Pamětihodnosti" toto nijak neobjasňují.

Flechsiga, zatím co jejím vztažením na onu bylo docíleno vyrovnání boje.

Má-li se nám vřazení otce do Schrebrova bludu jevit ospravedlněným, musí prospět našemu porozumění a pomoci nám objasnit nepochopitelné jednotlivosti bludu. Vzpomínáme si přece, jak podivné rysy jsme nalezli u Schrebrova Boha a Schrebrova poměru k Bohu. Byla to nejpodivuhodnější směs rouhavé kritiky a buřičského vzbouření s úctyplnou oddaností. Bůh, jenž podlehl Flechsigově svůdnému vlivu, nebyl schopen naučit se něčemu ze skutečnosti, neznal živého člověka, poněvadž se dovedl stýkat jenom s mrtvolami, a projevoval svou moc řadou zázraků, které byly sice hodně nápadné, ale při tom nechutné a pošetilé.

Otec předsedy senátu dr. Schrebra nebyl člověk bezvýznamný. Byl to dr. Daniel Gottlieb Moritz Schreber, jehož památku dodnes zachovávají Schreber-Vereine, spolky, které jsou četné obzvláště v Sasku, byl — lékařem, jehož úsilí o harmonické vzdělání mládeže, o společné působení výchovy rodinné a školní, o používání tělesné kultury a tělesné práce k zvýšení zdraví mělo mocný vliv na jeho vrstevníky[44]). O jeho jméně jako zakladateli léčebné gymnastiky v Německu svědčí ještě četná vydání, ve kterých je v našich kruzích rozšířena jeho kniha »Aerztliche Zimmergymnastik« (Domácí lékařská gymnastika). Takový otec dozajista nebyl nevhodný k tomu, aby se v něžné vzpomínce syna, jemuž byl tak záhy odňat smrtí, nepromĕnil v Boha. Pro naše cítění platí sice nepřeklenutelná propast mezi osobností Boží a osobností kteréhokoli, třeba nejvýznamnějšího člověka, ale musíme uvážit, že tomu tak nebylo vždycky. Starým národům byly jejich bohové lidsky bližší. U Římanů byl zemřelý imperátor podle všech pravidel deifikován. Střízlivý a zdatný Vespasian řekl při svém prvním chorobném záchvatu: Běda mně, myslím, že se stávám Bohem.[45])

[44]) Vděčím kolegovi dr. Stegmannovi v Drážďanech za laskavé zaslání jednoho čísla časopisu, který má název „Der Freund der Schreber-Vereine". Přináší (ročník II., sešit X.) k stoletému výročí dr. Schrebrových narozenin biografické údaje o životě oslavovaného muže. Dr. Schreber starší se narodil v roce 1808 a zemřel roku 1861, ve věku pouhých 53 let. Z dříve uvedeného pramene vím, že našemu pacientovi bylo tehdy 19 let.

[45]) Suetonius, Životopisy císařů, hlava 23. Toto povýšení na

Infantilní postoj hocha k otci známe přesně; obsahuje totéž spojení úctyplného podřízení a buřičského vzbouření, které jsme nalezli v Schrebrově poměru k jeho Bohu, je zřejmým, věrně napodobeným vzorem tohoto poměru. Že však Schrebrův otec byl lékařem, a to velmi váženým a svými pacienty dozajista uctívaným, vysvětluje nám nejnápadnější povahové rysy, které Schreber kriticky vyzdvihuje na svém Bohu. Je možný silnější projev pohrdání takovým lékařem než tvrzení, že ničemu z živého člověka nerozumí a dovede zacházet jenom s mrtvolami? Zajisté patří k podstatě Boha, že dělá zázraky, ale také lékař dělá divy, jak o něm vypravují jeho nadšení klienti, provádí zázračné léčby. Dopadnou-li pak právě tyto zázraky, pro které dodala materiál hypochondrie nemocného, tak nevěrohodně, absurdně a zčásti pošetile, připomíná to tvrzení »výkladu snů«, že absurdnost ve snu vyjadřuje výsměch a posměch.[46]) Těmže záměrům znázornění slouží tedy při paranoji. Pro jiné výčitky, na př. že se Bůh ničemu neučí ze zkušenosti, je nasnadě předpokládat, že jde o mechanismus infantilní »Retourkutsche«[47]), který přijatou výčitku obrací nezměněnou proti vyčítajícímu, podobně jako hlasy zmíněné na str. 23. dávají tušit, že obvinění z »vraždy duše«, namířené proti Flechsigovi, bylo původně sebeobviněním.[48])

Osměleni tím, že lze použít otcovského povolání k objasnění zvláštních vlastností Schrebrova Boha, troufáme si nyní vykládat podivuhodné rozčlenění božské bytosti. Boží svět se, jak známo, skládá z »předních říší Božích«, které se také nazývají »nebeskými předdvořími« a obsahují duše zemřelých lidí, a z »nižšího« a »vrchního« Boha, kteří se dohromady zovou »zadní říší Boží« (str. 19.). Ačkoli očekáváme, že nebudeme s to rozluštit nastalé zde zhuštění, přece chceme dříve získaného náznaku, že se »přidivení«

Boha počalo C. Juliem Caesarem. Augustus se ve svých nápisech nazýval divi filius.

[46]) „Traumdeutung" (Ges. Schriften, sv. 2., str. 363 a d.).

[47]) Takové revanši se velice podobá, když si nemocný kteréhosi dne zapisuje větu: „Třeba se vzdáti jakéhokoli pokusu o výchovný účin na venek, poněvadž je marný" (str. 188.). Ten, který se nedá vychovat, je Bůh.

[48]) „Kdežto nyní již delší dobu, zamýšlejíce převrátit poměr, chtějí, ‚znázornit' mne sama jako toho, kdo konal vraždu duše", atd.

ptáci, kteří se odhalili jako děvčata, odvozují od nebeských předdvoří, použíti k tomu, abychom přední říše Boží a nebeská předdvoří (Vorhöfe, t. j. poševní vchody) chápali jako symboly ženství a zadní říše Boží jako symboly mužství. Kdybychom určitě věděli, že zemřelý Schrebrův bratr byl starší, směli bychom rozčlenění Boha v nižšího a vrchního považovat za projev vzpomínky, že po časné otcově smrti starší bratr zaujal místo otce.

Posléze se chci v této souvislosti zmínit o slunci, které přece svými »paprsky« nabylo tak velikého významu pro projev bludu. Schreber má k slunci docela zvláštní poměr. Mluví s ním lidskými slovy a tím mu naznačuje, že je živou bytostí nebo orgánem vyšší bytosti, která stojí za ním (str. 9). Z jednoho lékařského dobrého zdání se dovídáme, že Schreber na ně »přímo řvavě křičí hrozby a nadávky« (str. 382),[49]) že na ně volá, že se musí před ním schovat. Sám přímo sděluje, že slunce před ním bledne.[50]) Účast, kterou má slunce na jeho osudu, se projevuje tím, že ukazuje důležité proměny ve svém vzezření, jakmile se v Schrebrovi připravují nějaké změny, na př. v prvních týdnech jeho pobytu na Sonnensteinu (str. 135). Výklad tohoto mytu o slunci nám Schreber velice usnadňuje. Ztotožňuje slunce přímo s Bohem, hned s nižším Bohem (Arimanem),[51]) hned s vrchním (str. 137): »Následující den jsem spatřil vrchního Boha (Ormuzda), tentokrát nikoli svým duševním okem, nýbrž svým tělesným okem. Bylo to slunce, ale ne slunce ve své obyčejné, všem lidem známé podobě, nýbrž atd.« Je tedy jenom důsledné, že se k němu nechová jinak než k Bohu.

Nejsem odpověden za jednotvárnost psychoanalytických řešení, když uvádím, že slunce není zase ničím jiným, než

[49]) „Slunce je kurva" (str. 384).

[50]) (Str. 139., poznámka): „Ostatně mně také ještě nyní skýtá slunce zčásti jiný obraz, než který jsem vídával před svou chorobou. Jeho paprsky vybledávají přede mnou, jestliže k němu obrácen hlasitě mluvím. Mohu klidně hleděti do slunce a jsem jím zaslepován jenom velmi skromnou měrou, kdežto ve dnech zdraví bylo takové, několik minut trvající hledění do slunce docela nemožné, podobně asi jako u jiných lidí."

[51]) (Str. 88.): „Hlasy, které ke mně mluví, ho nyní (od července roku 1894) přímo ztotožňují se sluncem."

sublimovaným symbolem otce. Symbolika tu nedbá gramatického rodu; aspoň v němčině, neboť ve většině ostatních jazyků je slunce rodu mužského. Jeho protějškem v tomto zrcadlení rodičů jest obecně tak označovaná »matka země«. V psychoanalytickém rozřešování patogenních fantasií neurotiků nalézáme dosti často potvrzení této věty. Na vztah ke kosmickým mytům chci ukázat jenom tímto jediným slovem. Jeden můj pacient, který časně ztratil otce a snažil se, aby ho znovu nalezl ve všem, co je velikého a vznešeného v přírodě, učinil pro mne pravděpodobným, že Nietzschův hymnus »Před východem slunce« vyjadřuje stejnou touhu.[52]) Jiný pacient, který ve své neurose dostal po otcově smrti první záchvat úzkosti a závrati, když na něho při zahradnické práci s lopatou svítilo slunce, samostatně zastával výklad, že měl úzkost, protože otec přihlížel, když ostrým nástrojem zpracovával matku. Když jsem si troufal střízlivě mu odporovat, učinil své pojetí pochopitelnějším zprávou, že srovnával otce se sluncem již za jeho života, tehdy ovšem s úmyslem parodistickým. Kdykoli byl dotazován, kam jeho otec pojede v létě, odpovídal dunivými slovy »prologu v nebi«:

A hřmí, jak dobíhá své mety,
svůj majíc vykázaný směr.*)

Otec navštěvoval každý rok na lékařskou radu Mariánské Lázně. U tohoto nemocného se infantilní postoj k otci prosadil dvoudobově. Pokud otec žil, úplné vzbouření a otevřená neshoda; bezprostředně po smrti neurosa, která se zakládala na otrocké podřízenosti a dodatečné poslušnosti vůči otci.

Také v Schrebrově případě jsme tedy v dobře známé oblasti otcovského komplexu.[53]) Jestliže se nemocnému boj s Flechsigem obnažuje jako konflikt s Bohem, musíme tento překládat do infantilního konfliktu s milovaným otcem, jehož nám neznámé podrobnosti určily obsah bludu. Z ma-

[52]) „Tak pravil Zarathustra." Díl třetí. — Také Nietzsche znal svého otce jenom z dětství.
*) Z Goethova „Fausta". Překlad Ot. Fischera, Borový 1928.
[53]) Také Schrebrova „ženská fantasie" je jenom jedním z typických tvarů základního infantilního komplexu.

teriálu nechybí nic, co jindy v takových případech odkrývá analysa, všechno je zastoupeno nějakými náznaky. Otec se v těchto dětských zážitcích jeví jako rušitel dítětem hledaného, ponejvíce autoerotického ukojování, které je později ve fantasii mnohdy nahrazováno méně neslavným.[54]) Ve vyústění Schrebrova bludu slaví infantilní sexuální sklon ohromné vítězství; smyslná rozkoš se stává bohabojnou, Bůh sám (otec) ji ustavičně požaduje od našeho nemocného. Nejobávanější otcova hrozba, kastrací, propůjčila přímo látku zprvu potírané a potom přijaté fantasii přání o proměně v ženu. Odkaz na prohřešení, které se zakrývá náhradním výtvorem »vraždy duše«, je více než zřetelný. Vrchní ošetřovatel je ztotožňován s oním von W., který s ním bydlíval a podle údajů hlasů ho neprávem obvinil z onanie (str. 108). Hlasy praví, odůvodňujíce jaksi hrozbu kastrací (str. 127): »Máte být totiž z n á z o r ň o v á n jako člověk, který se oddává smyslným prostopášnostem.«[55]) Konečně je nutkavé myšlení (str. 47), kterému se nemocný oddává, poněvadž předpokládá, že si Bůh bude myslit, že zblbl, a že se od něho odvrátí, pakliže na okamžik přestane myslit, reakcí (kterou také známe již odjinud) na hrozbu nebo obavu, že se sexuálním počínáním, zejména onanií, ztrácí rozum.[56]) Při nesmírném množství hypochondrických bludů,[57]) které nemocný rozvíjí, netřeba snad přikládat veliký význam tomu, že se některé z nich doslovně kryjí s hypochondrickými obavami onanistů.[58])

[54]) Srv. „Poznámky k případu nutkavé neurosy" (str. 241. ad. této knihy).

[55]) Soustavy „znázorňování a zapisování" (str. 126.) poukazují v souvislosti se „zkoušenými dušemi" na příhody ze školy.

[56]) (Str. 206.): „Že toto je cíl, k němuž se směřuje, bylo dříve docela nepokrytě přiznáno větou, která vycházela od vrchního Boha a kterou jsem nesčetněkrát slyšel: „Chceme vám zničit rozum!"

[57]) Nemohu zde nepoznamenat, že budu teorii paranoje považovat za věrohodnou teprve tehdy, když se jí podaří včlenit do své souvislosti téměř pravidelné průvodní příznaky h y p o c h o n d r i c k é. Mně se zdá, že hypochondrii náleží vůči paranoji totéž postavení, jako nutkavé neurose vůči hysterii.

[58]) (Str. 154.): „Proto byl učiněn pokus vypumpovat mně míchu, což se dělá tak zvanými ‚malými muži', které mně nasadili do nohou. Později sdělím ještě další údaje o těchto ‚malých mužích', kteří projevili jakési spříznění se zjevem, zmíněným již v hlavě VI.; zpravidla byli to vždy dva, ‚malý Flechsig' a ‚malý von W.', jejichž

Pro toho, kdo by byl ve výkladu smělejší než já, nebo následkem styků se Schrebrovou rodinou více věděl o osobách, prostředí a malých příhodách, musilo by být snadné vysvětlit nesčetné podrobnosti Schrebrova bludu z jejich pramenů a poznat tudíž jejich význam, a to přes censuru, které »Pamětihodnosti« podlehly. Nuceně se musíme spokojit s tak chabým náčrtem infantilního materiálu, kterým paranoidní onemocnění znázornilo aktuální konflikt.

K odůvodnění onoho konfliktu, který propukl kolem ženské fantasie, smím snad připojit ještě několik slov. Víme, že je naším úkolem, abychom vznik nějaké fantasie přání uvedli v souvislost s odepřením, se strádáním ve skutečném životě. Nuže, Schreber se k takovému strádání přiznává. Jeho manželství, které jinak líčí jako šťastné, nepřineslo mu dětí, zejména ne syna, jenž by mu vynahrazoval ztrátu otce a bratra a na něhož by se byla mohla rozprostřít neukojená homosexuální něžnost.[59]) Hrozilo vymření jeho rodu a zdá se, že byl značně hrdý na svůj původ a rodinu (str. 24). »Flechsigové a Schrebrové náleželi totiž obojí, jak zněl příslušný výraz, ‚k nejvyšší nebeské šlechtě'. Schrebrové měli zvláštní titul ‚markrabí tuskických a tasmánských' ve shodě se zvykem duší ozdobovat se, z osobní ješitnosti, poněkud přepjatými pozemskými tituly.«[60]) Veliký Napoleon, třebas teprve po těžkých vnitřních bojích, dal se rozvést od Josefiny, poněvadž nemohla dále rozvíjet dynastii;[61]) dr. Schreber si možná vytvořil

hlasy jsem zaslechl také ve svých nohou." — Von W. je týž, který ho vinil z onanie. Schreber sám označuje „malé muže" za jeden z nejpodivuhodnějších a v jistém smyslu nejzáhadnějších zjevů (str. 157.). Zdá se, že vznikly zhuštěním dětí a — spermatozoidů.

[59]) (Str. 36.): „Po uzdravení ze své první choroby prožil jsem se svou ženou osm, celkem velmi šťastných, také vnějšími poctami bohatých let, která byla dočasně zkalena jenom několikerým zmařením naděje na narození dítěte."

[60]) V souvislosti s tímto projevem, který si v bludu zachoval roztomilý humor zdravých dnů, sleduje vztahy mezi rodinami Flechsigů a Schrebrů do minulých století, jako snoubenec, jenž, nedoveda pochopit, jak mohl tolik let žít beze vztahu k milence, mermomocí si přeje, aby se byl s ní seznámil již v letech dřívějších.

[61]) V tomto směru stojí za zmínku pacientovo ohrazení proti údajům lékařského dobrého zdání (str. 436.): „Nikdy jsem si nepohrával s myšlenkou na rozvod, ani neprojevoval lhostejnost k dalšímu trvání manželského svazku, jak by se mohlo předpokládat podle slov dobrého zdání, že ‚mám hned po ruce náznak, že se má žena může dát rozvést'."

fantasii, že by, kdyby byl ženou, lépe dovedl dostávat děti, a tak nalezl cestu, jak zaujmout opět ženský postoj k otci, který měl v prvních dětských letech. Později stále více do budoucnosti posunovaný blud, že svět bude jeho zbavením mužství osídlen »novými lidmi Schrebrova ducha« (str. 288), měl tedy odpomáhat také jeho bezdětnosti. Jsou-li »malí mužové«, které Schreber sám má za tak záhadné, dětmi, považujeme za docela srozumitelné, že jsou ve velikém množství shromážděni na jeho hlavě (str. 158); vždyť jsou to skutečně »děti jeho ducha«. (Srv. poznámku o znázorňování otcovského původu a o zrození Atheny v chorobopise »krysaře« (str. 259. této knihy).

3

O paranoidním mechanismu

Dosud jsme se zabývali otcovským komplexem, ovládajícím Schrebrův případ, a fantasií přání, která je ústřední fantasií choroby. V tom všem není nic, co by bylo karakteristické pro paranoji, nic, co bychom nemohli nalézti a skutečně již nenalezli u jiných neurotických případů. Svéráz paranoje (nebo paranoidní demence) musíme vkládat jinam, do zvláštního tvaru příznaků, a za tento nebude naše očekávání činit odpovědnými komplexy, nýbrž mechanismus tvoření příznaků nebo mechanismus potlačování. Řekli bychom, že paranoidní ráz záleží v tom, že někdo, bráně se proti fantasii homosexuálního přání, reaguje právě stihomamem takového druhu.

Tím významnější jest, že nám zkušenost připomíná, abychom právě fantasii homosexuálního přání přisuzovali těsnější, možná že stálý vztah k této chorobě. Jelikož jsem nedůvěřoval vlastní zkušenosti, prozkoumal jsem v posledních letech se svými přáteli C. G. Jungem v Curychu a S. Ferenczim v Budapešti řadu případů paranoidního onemocnění z jejich pozorování v tomto směru. Byli to muži i ženy, jejichž chorobopisy nám sloužily za materiál šetření, odlišní rasou, povoláním a společenským postavením, a s překvapením jsme viděli, jak zřetelně ve všech těchto případech stála ve středu chorobného konfliktu obrana proti homosexuálnímu přání, jak všichni ztroskotali na nezpůsobilosti zvládnout svou nevědomě zesílenou homosexualitu.[62]) Dozajista to neodpoví-

[62]) Další potvrzení lze najít v analyse paranoika J. B. od A. Maedra (Psychologische Untersuchungen an Dementia praecox - Kranken. Jahrbuch für psychoanalyt. und psychopath. Forschungen, II., 1910). Lituji, že jsem nemohl číst tuto práci v době, kdy jsem psal vlastní.

dalo našemu očekávání. Právě při paranoji naprosto není sexuální etiologie evidentní, proti tomu ve vzniku paranoje nápadně vystupují do popředí sociální urážky a ponížení, zvláště u muže. Ale vyžaduje jenom nepatrného zahloubání, abychom v těchto sociálních újmách poznali účast homosexuální složky citového života jako to, co je vlastně působivé. Pokud normální počínání zamezuje pohled do hlubin duševního života, smíme přece pochybovat o tom, že by citové vztahy individua k jeho bližním ve společenském životě nějak, fakticky nebo geneticky, souvisely s erotikou. Blud zpravidla odkrývá tyto vztahy a ukazuje, že společenský cit pramení z hrubě smyslného erotického přání. Dr. Schreber, jehož blud vrcholí ve fantasii zřejmě homosexuálního přání, neprojevoval ve zdravých časech — podle všech zpráv — nijaké znaky homosexuality ve vulgárním smyslu.

Myslím, že není ani zbytečné ani neoprávněné, pokouším-li se ukázat, že nám naše dnešní, psychoanalysou získané pochopení duševních dějů může již zprostředkovat chápání úlohy homosexuálního přání při paranoidním onemocnění. Šetření poslední doby[63]) upozornila nás na stadium ve vývoji libida, kterým člověk prochází na cestě od autoerotismu k lásce objektní.[64]) Bylo označeno jako narcisismus; já dávám přednost názvu narcismus, který je snad méně přesný, ale kratší a zní méně špatně. Záleží v tom, že vyvíjející se individuum, které své autoeroticky pracující sexuální pudy shrnuje v jednotku, aby získalo objekt lásky, zprvu, než přejde od vlastního těla k volbě cizí osoby, bere za objekt lásky samo sebe, své vlastní tělo. Takové střední údobí mezi autoerotismem a volbou objektu je možná normálně nezbytné; zdá se, že se mnoho osob neobyčejně dlouho v něm zdržuje a že se od tohoto stavu uchovává mnoho zbytků pro pozdější stupně vývoje. Na tomto *já,* které slouží za objekt lásky, může být hlavní věcí již pohlavní ústrojí. Další cesta vede k vol-

[63]) I. Sadger, Ein Fall von multipler Perversion mit hysterischen Absenzen. Jahrbuch f. psychoanalyt. Forschungen, II sv., 1910. — Freud, Eine Kindheitserinnerung des Leonardo da Vinci. Schriften zur angewandten Seelenkunde, seš. VII., 1910, 3. vyd. 1923. (Česky 1933, Orbis.)

[64]) Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie. 1905. (Česky 1926, Srdce.)

bě objektu s podobným pohlavním ústrojím, tedy přes homosexuální volbu objektu, k heterosexualitě. Domníváme se, že ti, kdo se stali později zjevně homosexuálními, nikdy se neosvobodili od požadavku, aby pohlavní ústrojí jejich objektu bylo stejné jako jejich, při čemž značný vliv připadá dětským sexuálním teoriím, které zprvu přisuzují stejné genitalie obojímu pohlaví.

Po dosažení heterosexuální volby objektu nejsou homosexuální sklony zrušovány nebo zastavovány, nýbrž jenom odpuzovány od sexuálního cíle a přiváděny k novému používání. Spojují se se součástmi jáských pudů, aby spolu s nimi jako složky, o ně »opřené«, utvářely sociální pudy, a představují tak příspěvek erotiky k přátelství, kamarádství, k smyslu pro pospolitost a k všeobecné lásce k lidstvu. Jak veliké jsou vlastně tyto příspěvky z erotického pramene s utlumeným sexuálním cílem, sotva bychom uhodli z normálních společenských vztahů lidí. Do stejné souvislosti však patří, že se právě zjevně homosexuální a mezi nimi opět ti, kdo mají odpor k činnosti smyslné, vyznačují obzvláště usilovnou účastí na všeobecných zájmech lidstva, vzešlých ze sublimace erotiky.

Ve »Třech úvahách o sexuální teorii« jsem vyslovil názor, že každý stupeň vývoje psychosexuality skýtá možnost »fixace« a tudíž vytváří disposiční místo. Osoby, které se úplně neoprostily od stadia narcismu, mají tam tedy fixaci, která může působit jako disposice k onemocnění, jsou vystaveni nebezpečí, že mocný příliv libida, který nenalézá jiný odliv, podrobí sociální pudy sexualisaci, tedy opět zruší sublimace, získané průběhem vývoje. K takovému výsledku může vésti vše, co vyvolává zpětné proudění libida (»regresi«), jak pobočné zesílení následkem zklamání u ženy, přímé zpětné městnání následkem ztroskotání v sociálních vztazích k mužům — obé případy »odepření« —, tak obecné stupňování libida, které je příliš mocné, aby se dalo vyřídit cestami již otevřenými, a proto proráží hráz na slabém místě stavby. Poněvadž ve svých analysách zjišťujeme, že se paranoikové snaží *ubránit takové sexualisaci svých sociálních pudů*, jsme nuceni k předpokladu, že slabé místo jejich vývoje musíme hledat v části mezi autoerotismem, nar-

cismem a homosexualitou, že tam vězí jejich disposice k chorobě, kterou snad třeba určit ještě přesněji. Podobnou náchylnost musili bychom přisuzovat dementii praecox Kraepelinově, nebo schizofrenii (podle Bleulera), a doufáme, že později získáme opěrné body, abychom mohli odůvodnit rozdíly ve tvaru a vyústění obou nemocí příslušnými rozdíly ve fixaci, která určuje disposici.

Považujeme-li takto homosexuální fantasii milovat muže za jádro konfliktu mužské paranoje, dozajista přece nezapomeneme, že by proměně tak důležitého předpokladu v jistotu musilo předcházet vyšetření velkého počtu všech druhů paranoidních onemocnění. Musíme být proto připraveni na to, že naše tvrzení případně omezíme na jediný typus paranoje. Přesto zůstává pozoruhodné, že se všechny základní druhy paranoje dají znázornit jako různé druhy odporu proti této jedné větě: »já (muž) miluji jeho (muže)«, ba že vyčerpávají všechny možné formulace tohoto odporu.

Větě »miluji ho (muže)« odporuje

a) stihomam, tím, že hlučně prohlašuje:

Já ho nemiluji — vždyť ho nenávidím. Tento odpor, který by v nevědomí[65]) nemohl mít jiné znění, si však paranoik nemůže uvědomit v této podobě. Mechanismus tvoření příznaků při paranoji vyžaduje, aby vnitřní vjem, pocit, byl nahrazen vjemem vnějším. Věta »vždyť ho nenávidím« se tedy promítnutím proměňuje v druhou:

On mne nenávidí (pronásleduje), což mne potom oprávní, abych ho nenáviděl. Hybný nevědomý pocit se tak jeví vývodem z vnějšího vjemu:

Já ho přece nemiluji — vždyť ho nenávidím — poněvadž *on mne pronásleduje.*

Pozorování nepřipouští nejmenších pochybností o tom, že pronásledovatel není nikdo jiný než ten, kdo byl kdysi milován.

b) Na jiném místě zasahuje odpor při erotomanii, která by byla úplně nesrozumitelná bez tohoto pojetí.

Nemiluji jeho — miluji přece ji.

A táž nutkavost k promítání vnucuje této větě proměnu:

[65]) V „základní mluvě“ podle Schrebra.

Pozoruji, že mne miluje ona.
Nemiluji jeho — miluji přece ji — poněvadž *ona mne miluje.* Mnoho případů erotomanie by se jevilo jako přehnané nebo znetvořené heterosexuální fixace bez jinorodého zdůvodnění, kdybychom si nevšimli, že všechny tyto zamilovanosti nepočínají vnitřním vjemem milování, nýbrž vnějším vjemem, že nemocný je milován. Při tomto druhu paranoje může však také střední věta »miluji ji« dospět k vědomí, poněvadž její odpor proti první větě není kontradikční, není tak neslučitelný jako rozpor mezi milováním a nenáviděním. Vždyť je přece možné milovat mimo něho také ji. Tímto způsobem se může zase stát, že náhrada promítnutí »ona miluje mne« opět ustupuje do pozadí proti větě »mluvy základní«: »Miluji přece ji.«
c) Třetí ještě možný způsob odporu je blud žárlivosti, jehož karakteristické druhy můžeme studovat u muže i ženy.
α) Blud žárlivosti u alkoholika. Úloha alkoholu u této nemoci je nám pochopitelná ve všech směrech. Víme, že tento nápoj odstraňuje zábrany a ničí sublimace. Muž je vháněn k alkoholu nezřídka zklamáním u ženy, to však zpravidla znamená, že jde do hostince a do společnosti mužů, jež mu poskytuje citové uspokojení, kterého doma u ženy postrádal. Stanou-li se tito muži objekty silnějšího libidinosního obsazení v jeho nevědomí, brání se proti němu třetím způsobem odporu:
Muže nemiluji já — ona ho přece miluje —, a podezírá ženu ze styků se všemi muži, které milovat je v pokušení on.
Skreslení promítnutím tady nutně odpadává, poněvadž změnou milujícího subjektu je děj beztak vyhozen z já. Že žena miluje tyto muže, zůstává předmětem vnímání vnějšího; že někdo sám nemiluje, nýbrž nenávidí, že nemiluje tuto, nýbrž onu osobu, to jsou ovšem fakta vnímání vnitřního.
β) Docela obdobně se vytváří paranoidní blud žárlivosti u žen.
Ženy nemiluji já — nýbrž on je miluje. Žárlivá žena podezírá muže ze styku se všemi ženami, které se jí samé líbí následkem jejího příliš zesíleného disposičního narcismu a homosexuality. Ve výběru objektů lásky, které pod-

strkává muži, jasně se projevuje vliv životního údobí, ve kterém nastala fixace; mnohdy jsou to staré, ke skutečné lásce nezpůsobilé osoby, oživení vychovatelek, služebnic, přítelkyň z dětství, nebo přímo jejích konkurujících sester.

Domnívali bychom se, že věta, skládající se z tří slov jako »já ho miluji«, připouští jenom tři druhy odporu. Blud žárlivosti odporuje podmětu, stihomam slovesu, erotomanie předmětu. Přesto je však skutečně možný ještě čtvrtý způsob odporu, totiž souhrnné odmítnutí celé věty: Nemiluji vůbec a nikoho — a tato věta, poněvadž přec musíme někde umístit své libido, se jeví, psychologicky rovnocennou s větou: Miluji pouze sebe. Tento způsob odporu vede nás tedy k velikášství, které pojímáme jako sexuální přeceňování vlastního *já* a tak stavíme do jedné řady se známým přeceňováním objektu lásky.[66])

Nezůstane bez významu pro jiné části nauky o paranoji, že se dá u většiny druhů paranoidního onemocnění zjistit přísada velikášství. Máme přece právo předpokládat, že velikášství je vůbec infantilní, v pozdějším vývoji obětováváno společnosti a nijakým jiným vlivem není potlačováno tak intensivně, jako zamilovaností, která mocně zachvacuje celé individuum.

Neboť kde se probouzí láska,
umírá *já*, ponurý despota.[67])

Po těchto úvahách o neočekávaném významu homosexuální fantasie při paranoji se vracíme k oněm dvěma momentům, ve kterých jsme s počátku chtěli spatřovat karakteristiku této choroby: k mechanismu tvoření příznaků a potlačování.

Zprvu dozajista nemáme práva předpokládat, že oba tyto mechanismy jsou totožné, že tvoření příznaků nastává touže cestou jako potlačování, asi tak, jako by se šlo po téže

[66]) Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie. 6. vyd., 1925, str. 17. Totéž pojetí a táž formule u Abrahama (l. c.) a Maedra (l. c.).
[67]) Dšeladedin Rumi, do němčiny přeložil Rückert; citováno podle Kuhlenbeckova úvodu k V. svazku díla Giordana Bruna.

cestě opačným směrem. Taková totožnost není ani velmi pravděpodobná; ale chceme se zdržet jakékoli výpovědi, pokud jsme to nevyšetřili.

Na tvoření příznaků při paranoji je především nápadný onen rys, který zasluhuje názvu promítání. Nějaký vnitřní vjem je potlačen a v náhradu za něj přichází jako vnější vjem k vědomí jeho obsah, který byl před tím poněkud skreslen. Skreslení záleží při stihomamu v proměně afektů; co mělo být pocítěno jako láska uvnitř, je vnímáno zevně jako nenávist. Byli bychom v pokušení vydávat tento pozoruhodný pochod za nejvýznamnější vlastnost paranoje a za absolutně patognomonický pro ni, kdybychom si zavčas nevzpomněli, že 1. promítání nehraje stejnou úlohu při všech druzích paranoje, a 2. že se nevyskytuje jenom při paranoji, nýbrž také za jiných okolností v duševním životě, dokonce že je mu vykázán pravidelný podíl na našem postoji k vnějšímu světu. Nehledáme-li příčiny jistých smyslových počitků, tak jako jiných, v nás, nýbrž klademe-li je na venek, zasluhuje si také tento normální pochod názvu promítání. Takto upozorněni, že při chápání promítání jde o obecnější psychologické problémy, odhodláváme se odsunout studium promítání, a tím mechanismu paranoidního tvoření příznaků vůbec, pro jinou souvislost a obracíme se k otázce, jaké představy si můžeme utvořit o mechanismu potlačování při paranoji. Předesílám, že naše prozatímní zřeknutí bude ospravedlněno zjištěním, že s vývojem libida a jím určenou disposicí souvisí potlačování mnohem těsněji než způsob tvoření příznaků.

V psychoanalyse jsme vznik patologických úkazů docela obecně vysvětlovali potlačováním. Prohlédneme-li si přesněji to, co nazýváme »potlačováním«, setkáme se s potřebou, rozdělit tento pochod v tři údobí, která se dají dobře pojmově rozlišit.

1. První údobí záleží ve fixaci, předchůdci a podmínce každého »potlačení«. Fakt fixace lze popsat tak, že nějaký pud nebo pudová složka se neúčastní vývoje, který má normálně nastat, a následkem tohoto útlumu ve vývoji setrvává v nějakém infantilnějším stadiu. Toto libidinosní proudění se chová k pozdějším psychickým výtvorům tak jako proudění, které náleží k soustavě nevědomí, jako potlačené.

Již jsme řekli, že v takových fixacích pudů tkví náchylnost k pozdějšímu onemocnění, a můžeme připojit, také determinace především pro vyústění třetího údobí potlačení.

2. Druhé údobí potlačení je vlastní potlačení, které jsme dosud měli na mysli v prvé řadě. Vychází z výše vyvinutých soustav *já*, které jsou schopny uvědomení, a dá se vlastně popsat jako další »zatlačování«. Působí dojmem v podstatě aktivního pochodu, kdežto fixace se vlastně jeví pasivním zaostáváním. Potlačení podléhají buď psychické odnože oněch prvotně zaostalých pudů, jestliže následkem jejich zesílení došlo ke konfliktu mezi nimi a *já* (nebo pudy, které jsou právy našemu *já)*, nebo takové psychické snahy, proti kterým se z jiných příčin zdvihá silný odpor. Tento odpor by však nezpůsobil potlačení, kdyby se mezi nelibými sklony, které mají být potlačeny, a snahami již potlačenými nevytvořila spojitost. Kde toto nastane, působí odpuzování vědomých a přitažlivost nevědomých soustav stejnosměrně k tomu, aby se potlačení zdařilo. Oba zde odlišované případy jsou možná ve skutečnosti od sebe odděleny mnohem méně břitce a liší se pouze větší nebo menší přísadou prvotně polačených pudů.

3. Jako třetí pro patologické úkazy nejvýznamnější údobí nutno uvést údobí ztroskotání potlačení, p r ů l o m u, n á v r a t u p o t l a č e n é h o. Tento průlom nastává od místa fixace a jeho obsahem jest regrese vývoje libida až k tomuto místu.

Již jsme se zmínili o rozmanitostech fixace; je jich stejně tolik jako stupňů ve vývoji libida. Musíme být připraveni na jiné rozmanitosti v mechanismech vlastního potlačení a průlomu (nebo tvoření příznaků) a smíme očekávat již nyní, že nebudeme s to, abychom všechny tyto rozmanitosti vysvětlili pouze dějinami vývoje libida.

Snadno lze uhodnout, že se těmito vývody dotýkáme problému volby neurosy, k němuž však není možno přistoupit bez předběžných prací jiného druhu. Vzpomeňme si nyní, že jsme již pojednali o fixaci, odsunuli tvoření příznaků pro pozdější dobu a omezme se na otázku, zda lze z analysy Schrebrova případu získat nějaký poukaz na mechanismus (vlastního) potlačení, který při paranoji převládá.

Na vrcholu choroby uzrálo v Schrebrovi vlivem vidin »po-

vahy zčásti hrůzné, zčásti však opět nepopsatelně velkolepé« (str. 37.) přesvědčení o veliké katastrofě, o zániku světa. Hlasy mu říkaly, že nyní je ztraceno dílo 14.000leté minulosti (str. 71.) a zemi je přisouzeno, aby existovala pouze *212* let; v poslední době svého pobytu ve Flechsigově ústavě se domníval, že tato doba již prošla. On sám byl »jediný ještě zbylý, skutečný člověk« a nečetné lidské postavy, které ještě viděl, lékaře, ošetřovatele a pacienty, prohlašoval za »nadivené, zběžně nadělané muže«. Někdy se prodralo také reciproční proudění; byly mu předloženy noviny, ve kterých četl zprávu o své vlastní smrti (str. 81.), on sám existoval v druhé, méněcenné podobě a v této podobě jednoho dne klidně zemřel (str. 73.). Avšak ukázalo se, že utváření bludu, ve kterém bylo zachováno *já* a obětován svět, je mnohem silnější. O příčinách této katastrofy měl různé představy; brzy pomýšlel na zledovění odvrácením slunce, brzy na zničení zemětřesením, při čemž jemu jako »duchovidu« připadla podobná úloha původce jako prý jinému duchovidu při lisabonském zemětřesení v roce 1755 (str. 91.). Anebo Flechsig byl vinen, poněvadž svými kouzly šířil mezi lidmi bázeň a zděšení, ničil základy náboženství a způsobil rozšíření všeobecné nervosy a nemravnosti, následkem které pak na lidstvo dolehly zhoubné nakažlivé nemoci (str. 91.). Každopádně byl zánik světa vyvolán konfliktem, který propukl mezi ním a Flechsigem, nebo, jak se znázorňovala etiologie v druhém údobí bludu, nerozlučným jeho spojení s Bohem, byl tedy nutným výsledkem jeho onemocnění. Po letech, když se dr. Schreber navrátil do lidské pospolitosti a nemohl na knihách, hudebninách a jiných užitných předmětech, které se mu dostaly do rukou, objevit nic, co by se dalo sloučit s předpokladem velké časové propasti v dějinách lidstva, připustil, že jeho pojetí je již neudržitelné (str. 85.): »... nemohu neuznat, že s vnějšího hlediska všechno zůstalo při starém. Zda však přesto nenastala hluboko sáhající změna vnitřní, o tom pojednáme níže.« Nemohl pochybovat o tom, že svět za jeho choroby zanikl, a svět, který nyní viděl před sebou, nebyl přece týž.

Taková světová katastrofa za bouřlivého stadia paranoje

není vzácná ani v jiných chorobopisech[68]). S hlediska, se kterého my chápeme obsazení libida, nebude obtížné vysvětlit tuto katastrofu, jestliže se dáme vésti hodnocením jiných lidí jako »zběžně nadělaných mužů«.[69]) Nemocný odpoutal od osob svého okolí a od vnějšího světa vůbec libidinosní obsazení, která k nim byla dotud obrácena; tím se pro něho všechno stalo lhostejným i bezevztažným a musí být druhotnou racionalisací vysvětlováno jako »nadivené, zběžně nadělané«. Zánik světa jest promítnutím této katastrofy vnitřní; jeho subjektivní svět zanikl od té doby, co od něho odpoutal svou lásku.[70])
Po kletbě, kterou se Faust zříká světa, zpívá sbor duchů:

Žel! Žel!
Teď zničila jej,
ten krásný svět,
tvá drtivá pěst.
V prach jsi jej smet.
Polobůh rozbil jej v trosky!

Vystav jej,
Jenžs mocný na této zemi,
nádherněj
vystav jej znova,
ať v nitru tvých prsou se skví!*)

A paranoik jej staví znovu, ne sice nádherněji, nýbrž aspoň tak, aby v něm mohl opět žít. Buduje jej prací svého bludu. Co považujeme za výtvor choroby, tvorbu bludu, je ve skutečnosti pokusem o vyléčení, rekonstrukcí. Tato se po katastrofě

[68]) Jinak motivovaný druh „zániku světa“ se utváří ve vrcholné ekstasi lásky, (Wagnerův Tristan a Isolda); tady všechna obsazení, věnovaná vnějšímu světu, nepohlcuje já, nýbrž jeden objekt.
[69]) Srv. Abraham, Die psychosexuellen Differenzen der Hysterie und der Dementia praecox. Zentralbl. f. Nervenh. und Psych., 1908. — Jung, Zur Psychologie der Dementia praecox. 1907. — V krátké práci Abrahamově jsou obsažena téměř všechna podstatná hlediska této studie o Schrebrově případu.
[70]) Snad nejen libidinosní obsazení, nýbrž zájem vůbec, tedy také obsazení, vycházející od já. Viz níže úvahy o této otázce.
*) Z Goethova Fausta. Překl. Ot. Fischera, Borový 1928.

zdaří více méně dobře, nikdy ne úplně; »hluboká vnitřní změna« stihla podle Schrebrových slov svět. Ale člověk opět nalezl vztah k osobám a věcem tohoto světa, často velmi intensivní, třebas je nyní mnohdy nepřátelský tam, kde byl dříve toužebně něžný. Řekneme tedy: vlastní potlačení záleží v odpoutání libida od dříve milovaných osob — a věcí. Děje se tiše; nedostáváme o něm zpráv, jsme nuceni, abychom je uhodli z pochodů následujících: co na sebe hlučně upoutává pozornost, to jest léčení, které ruší potlačení a přivádí libido opět k osobám, jež opustilo. Při paranoji nastává cestou promítání. Nebylo správné říkat, že vnitřně potlačený počitek je promítnut na venek. Naopak vidíme, že vnitřně zrušené se vrací z vnějšku. Důkladné šetření o pochodu promítání, které jsme odsunuli na jindy, přinese nám o tom poslední jistotu.

Nyní však nechceme být nespokojeni, že nás nově získaný poznatek nutí k řadě dalších rozprav.

1. Další úvaha praví, že odpoutání libida nemůže nastávat výlučně u paranoje, ani mít tak nešťastné následky všude jinde, kde se vyskytuje. Je velmi dobře možné, že odpoutání libida je podstatným a pravidelným mechanismem každého potlačení; nevíme o tom nic, pokud nebyly obdobnému zkoumání podrobeny jiné choroby z potlačení. Je jisté, že v normálním duševním životě (a nejen ve smutku) neustále provádíme taková odpoutání libida od osob nebo jiných objektů, aniž jsme při tom onemocněli. Zříká-li se Faust oněmi kletbami světa, nevyplývá z toho pražádná paranoia, ani jiná neurosa, nýbrž zvláštní celková psychická nálada. Odpoutání libida při paranoji nemůže být tedy samo o sobě patogenní, je potřebí zvláštního rázu, který umožňuje rozlišovat paranoické odpoutání libida od jiných způsobů téhož pochodu. Není obtížné navrhnout k úvaze takový ráz. Jaké jest další používání libida, které se uvolnilo odpoutáním? Normálně ihned hledáme náhradu za zrušené připoutání; než se tato náhrada zdaří, těká volné libido v duši, v níž vyvolává napjetí a ovlivňuje náladu; při hysterii se uvolněné množství libida proměňuje v tělesné innervace nebo úzkost. Při paranoji máme však klinický znak pro to, že libido, které se odvrátilo od objektu, jest zužito zvláštním způsobem. Připomínáme si, že většina paranoid-

ních případů ukazuje kus velikášství a že velikášství samo může utvářet paranoji. Z toho chceme usuzovat, že uvolněné libido přechází při paranoji k *já*, jest zužito k zvětšení *já*. Tím je znova dosaženo stadia narcismu, známého z vývoje libida, ve kterém vlastní *já* bylo jediným sexuálním objektem. Pro tuto klinickou výpověď předpokládáme, že paranoikové mají starou fixaci v narcismu a vyslovujeme, že krok od sublimované homosexuality zpátky k narcismu označuje množství regrese, která je karakteristická pro paranoji.

2. Jedna námitka, která je rovněž nasnadě, může se opírat o Schrebrův chorobopis (a také o mnoho jiných), uplatňujíc, že se blud pronásledování (Flechsigem) zřejmě vyskytuje dříve než fantasie o zániku světa, takže by domnělý návrat potlačeného předcházel samo potlačení, což je ovšem protismyslné. Pro tuto námitku musíme sestoupit od nejobecnějšího nazírání k podrobnému hodnocení jistě mnohem složitějších skutečných poměrů. Musíme připustit možnost, že takové odpoutání libida může být jak částečné, odvrácení od jednotlivého komplexu, tak všeobecné. Částečné odpoutání je asi mnohem častější a oním, které zahajuje odpoutání všeobecné, poněvadž je přece životními vlivy zprvu zdůvodněno pouze ono. Pak se může vývoj zastavit u částečného odpoutání, anebo toto může být doplněno všeobecným, jež se nápadně projevuje velikášstvím. V Schrebrově případě bylo snad odpoutání libida od osoby Flechsigovy přece prvotní; po něm brzy následuje blud, který vede libido opět zpátky k Flechsigovi (se záporným znaménkem jako značkou nastalého potlačení) a tak zrušuje dílo potlačení. Nyní znovu propuká boj o potlačení, tentokrát však používá silnějších prostředků; v míře, jakou se objekt, o který jde, stává nejdůležitější částí vnějšího světa, na jedné straně chce na sebe upoutat veškeré libido, na druhé straně uvádí proti sobě do pohybu všechny druhy odporu, lze boj o jednotlivý objekt srovnávat se všeobecnou bitvou, v jejímž průběhu se vítězství potlačení vyjadřuje přesvědčením, že zanikl svět a zůstalo pouze *já*. Přehlížíme-li umné konstrukce, které Schrebrův blud buduje na poli náboženství (Boží hierarchii — zkoušené duše — nebeská předdvoří — nižšího a vrchního Boha) můžeme zpět-

ně usuzovat na bohatství sublimací, které se zřítily katastrofou všeobecného odpoutání libida.

3. Třetí úvaha, jež se staví na půdu názorů zde rozvíjených, nadhazuje otázku, zda máme obecné odpoutání libida od vnějšího světa považovat za dostatečně účinné, aby se jím dal vysvětlit »zánik světa«, zda v tomto případě udržovaná jáská obsazení nepostačují, aby zachovala vztah k vnějšímu světu. Pak bychom musili buď předpokládat, že to, co nazýváme libidinosním obsazením (zájmem ze zdrojů erotických), se kryje se zájmem vůbec, nebo počítat s možností, že vydatná porucha v umístění libida může navodit také náležitou poruchu v obsazeních jáských. Ale to jsou problémy, pro jejichž zodpovědění jsme ještě zcela bezmocní a neobratní. Kdybychom mohli vycházet ze zajištěné nauky o pudech, bylo by tomu jinak. Avšak ve skutečnosti nedisponujeme ničím podobným. Pojímáme pud jako mezní pojem mezi tělesnem a duševnem, spatřujeme v něm psychického zástupce organických sil a předpokládáme populární rozlišování pudů jáských a pudu sexuálního, které se, jak se nám zdá, shoduje s dvojím biologickým postavením jednotlivé bytosti, která usiluje o zachování sama sebe i druhu. Ale všechno ostatní jsou konstrukce, které stanovíme a zase ochotně opouštíme, abychom se orientovali ve spleti temnějších duševních dějů, a právě od psychoanalytických šetření o chorobných duševních dějích očekáváme, že nás donutí k jistým rozhodnutím v otázkách nauky o pudech. Vzhledem k mládí a ojedinělosti takového badání nemohlo se toto očekávání ještě proměnit ve splnění. Možnost zpětných účinů poruch libida na jáská obsazení můžeme vyloučit stejně málo jako opak, druhotnou nebo navoděnou poruchu pochodů libida následkem abnormních změn v *já*. Ba, je pravděpodobné, že děje tohoto druhu určují rozdílný ráz psychos. Co z toho přichází v úvahu pro paranoji, nedovedeme nyní říci. Chtěl bych vyzdvihnout pouze jediné hledisko. Nelze tvrdit, že by paranoik úplně odvrátil svůj zájem od vnějšího světa, ani na vrcholu potlačení, jak musíme uvádět třeba o jistých jiných druzích halucinačních psychos (Meynertova amentia). Vnímá vnější svět, uvědomuje si jeho změny, dojmem z nich je podněcován k prohlášením (»zběžně na-

dělaní« mužové), a proto mám za mnohem pravděpodobnější, že se jeho změněný poměr k světu dá vysvětlit pouze nebo převážně odpadnutím libidinosních zájmů.

4) Vzhledem k blízkým vztahům mezi paranojí a dementií praecox nemůžeme se vyhnout otázce, jakým způsobem takové pojetí oné nemoci musí působit zpětně na tuto. Považuji za velmi oprávněný krok Kraepelinův, že mnohé, co se před tím nazývalo paranojí, shrnul s katatonií a jinými druhy v novou klinickou jednotku, pro níž ovšem název dementie praecox je zvolen zvláště neobratně. Také proti Bleulerovu označení téhož kruhu chorob schizofrenií dalo by se namítnout, že se tento název jeví vhodně upotřebeným jenom tehdy, když si nevzpomeneme na jeho význam slovní. Jinak příliš prejudikuje tím, že k označení používá teoreticky postulované vlastnosti, a to takové, která nenáleží výlučně této chorobě a ve světle jiných názorů nemůže být prohlašována za podstatnou. Celkem však není příliš důležité, jak označujeme obrazy choroby. Mám za podstatnější, abychom paranoji zachovali jako samostatný klinický typus, byť byl její obraz sebečastěji komplikován rysy schizofrenními, neboť se stanoviska teorie libida by se dala jiným umístěním disponující fixace a jiným mechanismem návratu (tvoření příznaků) odlišit od dementie praecox, se kterou by sdílela hlavní ráz vlastního potlačení, odpoutání libida s regresí k *já*. Považoval bych za nejúčelnější, kdyby dementii praecox byl dán název parafrenie, jenž, sám obsahu neurčitého, vyjadřuje její vztahy k nezměnitelně označené paranoji a mimo to připomíná hebefrenii, do ní pojatou. Při tom by nevadilo, že tento název byl již dříve navržen pro něco jiného, ježto se tato druhá upotřebení neuplatnila.

Že je u dementie praecox odvrácení libida od vnějšího světa obzvláště zřetelné, vyložil Abraham (l. c.) velmi působivě. Z této vlastnosti usuzujeme na potlačení odpoutáním libida. Údobí bouřlivých halucinací i zde chápeme tak, že potlačení zápasí s pokusem o uzdravení, který chce přivésti libido znovu k jeho objektům. V deliriích a motorických stereotypiích Jung s mimořádnou analytickou bystrostí poznal křečovitě udržované zbytky někdejších obsazení objektů. Ale tento pokus o vyléčení, kte-

rý pozorovatel považuje za chorobu samu, nepoužívá však jako při paranoji promítání, nýbrž halucinačního (hysterického) mechanismu. Toť jeden z velkých rozdílů proti paranoji; dá se geneticky objasnit s jiné strany. Vyústění demontie praecox, kde choroba nezůstává příliš částečnou, přináší druhý rozdíl. Zpravidla je nepříznivější než vyústění paranoje; nezvítězí, jako při této, rekonstrukce, nýbrž potlačení. Regrese nepostupuje pouze k narcismu, který se projevuje velikášstvím, nýbrž k úplnému opuštění lásky objektní a k infantilnímu autoerotismu. Disponující fixace musí tedy vězet mnohem zadněji než při paranoji, na počátku vývoje, směřujícího od autoerotismu k lásce objektní. Také je naprosto pravdě nepodobné, že homosexuální vlohy, se kterými se při paranoji tak často, snad pravidelně setkáváme, hrají podobně významnou úlohu v etiologii mnohem neomezenější dementie praecox.

Naše předpoklady o disponujících fixacích při paranoji a parafrenii úplně vysvětlují, že nějaký případ může začít s paranoickými příznaky a přece se vyvinout v demenci, že se paranoidní a schizofrenní jevy směšují nejrůznější měrou, že může vzniknout obraz choroby jako Schrebrův, který zasluhuje názvu paranoidní demence, ježto odpovídá parafrennímu rázu vyskytnutím fantasie přání a halucinací, a paranoidnímu rázu podnětem, mechanismem promítání a vyústěním. Ve vývoji mohlo být přece zanecháno několik fixací, které umožňují po řadě průlom odsunutého libida, třeba později získaná fixace nejdříve a v dalším průběhu choroby pak původní, která je bližší východisku. Rádi bychom věděli, jakým podmínkám vděčí tento případ za poměrně příznivé vyřízení, neboť bychom neradi jediné odpovědným z vyústění činili něco tak nahodilého, jako »zlepšení následkem přemístění«, které nastalo při opuštění Flechsigova ústavu.[71]) Ale pro svou nepostačující znalost intimních souvislostí v tomto chorobopise nemůžeme odpovědět na tuto zajímavou otázku. Jako domněnku bychom mohli stanovit, že podstatně kladné zbarvení otcovského komplexu, po-

[71]) Srv. Riklin, Über Versetzungsbesserungen. Psychiatrisch-neurologische Wochenschrift 1905, čís. 16—18.

měr k výbornému otci, který byl ve skutečnosti posledních let patrně nezkalený, umožnily smíření s homosexuální fantasií a tím průběh, jenž se podobal vyléčení.
Poněvadž se nebojím ani kritiky, ani se neobávám sebekritiky, nemám vůbec důvodů, abych se vyhnul zmínce o podobnosti, která naši teorii libida možná poškodí v úsudku mnohých čtenářů. Zhuštěním slunečních paprsků, nervových vláken a semenných vlákének komponované Schrebrovy »Boží paprsky« nejsou vlastně ničím jiným, než věcně znázorněná, na venek promítnutá obsazení libida a vyvolávají nápadnou shodu mezi jeho bludem a naší teorií. Že svět musí zaniknout, poněvadž pacientovo *já* na sebe upoutává všechny paprsky, že se později průběhem rekonstrukce musí úzkostlivě starat, aby Bůh nezrušil paprskové spojení s ním, tato a leckterá jiná podrobnost Schrebrova bludu zní téměř jako nitropsychické vnímání dějů, jejichž předpoklad jsem zde učinil základem pochopení paranoje. Mohu však uvésti svědectví přítele a odborníka pro to, že jsem rozvinul teorii paranoje dříve, než jsem poznal obsah Schrebrovy knihy. Ponechávám budoucnosti, aby rozhodla, zda je v teorii obsaženo více bludu, než bych si přál, nebo v bludu více pravdy, než jiní dnes považují za věrohodné.
Konečně bych nechtěl zakončit tuto práci, která přece líčí zase jenom zlomek větší souvislosti, aniž jsem poskytl výhled na dvě základní věty, k jejichž průkazu směřuje teorie libida při neurosách a psychosách, že neurosy v podstatě vznikají z konfliktu *já* s pudem sexuálním a že jejich formy zachovávají otisky dějin vývoje libida — a našeho *já*.

Dodatek

Pojednávaje o chorobopisu presidenta senátu Schrebra úmyslně jsem se omezil na minimum výkladu a smím doufat, že každý psychoanalyticky vzdělaný čtenář ze sděleného materiálu seznal více, než výslovně uvádím, že mu nebylo obtížné sepnout nitky souvislosti úžeji a dospět k závěrům, které jenom naznačuji. Příznivá náhoda, která upoutala pozornost jiných autorů téhož svazku[72]) na Schrebrův vlastní životopis dává také tušiti, kolik se dá ještě čerpat ze symbolického obsahu fantasií a bludů důvtipného paranoika.[73])

Nahodilé obohacení mých znalostí od doby, kdy jsem uveřejnil tuto práci o Schrebrovi, mně umožnilo lépe zhodnotit jedno z jeho bludných tvrzení a poznat, že má mnoho vztahů k mytologii. Na str. 310. se zmiňuji o zvláštním poměru nemocného k slunci, které jsem musil prohlásit za sublimovaný »symbol otce«. Slunce s ním promlouvá lidskými slovy a dává se jím poznávat jako živá bytost. On je hanívá a křičívá na ně výhružná slova; také ujišťuje, že jeho paprsky před ním blednou, mluví-li hlasitě, obrácen k slunci. Po svém »uzdravení« se honosí, že může klidně hledět do slunce a je tím jenom velmi nepatrně oslňován, což by ovšem dříve nebylo bývalo možné. (Poznámka na str. 139. Schrebrovy knihy.)

Nuže, na toto přednostní právo bludu, hledět bez oslnění do slunce, navazuje mytologický zájem. Čteme u S. Rei-

[72]) Jahrbuch für psychoanalytische und psychopathol. Forschungen III. (1911).

[73]) Srv. Jung, Wandlungen und Symbole der Libido, Jahrbuch f. psychoanalyt. u. psychopathol. Forschungen III. (1911), str. 164 a 207, Spielrein, Über den psychischen Inhalt eines Falles von Schizophrenie atd., tamtéž str. 350.

nacha,[74]) že staří přírodozpytci přiznávali tuto způsobilost pouze orlům, kteří jako obyvatelé nejvyšších vrstev vzduchu byli uváděni v obzvláště těsnou souvislost k nebi, slunci a blesku.[75]) Tytéž prameny však také sdělují, že orel podrobuje svá mláďata zkoušce, než je uzná za legitimní. Nejsou-li s to, aby hleděla do slunce bez mhourání, jsou vyhazována z hnízda.

O významu tohoto mytu nemůže býti nejmenších pochybností. Dozajista se zde zvířatům přičítá něco, co jest posvěceným zvykem u lidí. To, co orel provádí s mláďaty, je ordale, zkouška původu, jaká se vypráví o nejrůznějších národech starých věků. Tak svěřovali Keltové, bydlící při Rýně, novorozeňata vlnám řeky, aby se přesvědčili, zda skutečně mají jejich krev. Kmen Psyllů v dnešním Tripolisu, který se honosil původem od hadů, vystavoval děti jejich doteku. Právoplatně zrozené nebyly buď uštknuty vůbec, nebo se rychle zotavily z následků uštknutí.[76]) Předpoklad těchto zkoušek uvádí hluboko do totemistického způsobu myšlení primitivních národů. Totem — zvíře nebo animisticky myšlená přírodní moc, od které kmen odvozuje svůj původ — ušetřuje příslušníků tohoto kmene jako svých dětí, a stejně tak oni uctívají, případně ušetřují jeho jako otce kmene. Tady jsme dospěli k věcem, které se mi zdají povolané, aby umožnily psychoanalytické pochopení původu náboženství.

Orel, který dává svým mláďatům hledět do slunce a žádá, aby nebyla oslňována jeho světlem, chová se při tom jako potomek slunce, jenž zkouší původ svých dětí. A jestliže se Schreber honosí, že může beztrestně a neoslněn hledět do slunce, znovu nalezl mytologický výraz pro svůj dětský vztah k slunci, znovu nás utvrdil v pojetí, že jeho slunce je symbolem otce. Vzpomeneme-li si, že nemocný Schreber svobodně projevuje svou rodinnou pýchu (»Schrebrové náleží k nejvyšší nebeské šlechtě«)[77]), že jsme ve fantasii ženského přání jako lidskou pohnutku jeho onemoc-

[74]) Cultes, Mythes et Religion, T. III, 1908, str. 80. (Podle Kellera, Tiere des Altertums.)
[75]) Na nejvyšších místech kostelů byly připevněny obrazy orlů, kteří měli působit jako „magické" hromosvody. (Viz Reinach, l. c.)
[76]) Literaturu o tom viz u Reinacha, l. c. T. III. a T. I., str. 74.
[77]) Pamětihodnosti, str. 24. „Adel" (šlechta) patří k „Adler" (orlu).

není nalezli jeho bezdětnost, stane se nám dosti zřetelnou souvislost jeho bludného přednostního práva se základy jeho choroby.
Tento malý dodatek k analyse paranoika nechť ukáže, jak dobře odůvodněné je Jungovo tvrzení, že síly lidstva, tvořící mytus, nevyhasly, nýbrž ještě dnes vytvářejí v neurosách tytéž psychické produkty jako v nejstarších dobách. Dovoluji si znovu uvésti, co jsem dříve naznačil[78]), že totéž platí o silách, které tvoří náboženství. A myslím, že bude brzy načase, abychom rozšířili větu, kterou jsme my, psychoanalytikové, již dávno vyslovili, abychom k jejímu individuálnímu, ontogeneticky chápanému obsahu připojili antropologický doplněk, který třeba chápat fylogeneticky. Řekli jsme: Ve snu a v neurose znovu nalézáme dítě se zvláštnostmi jeho způsobu myšlení a jeho afektivního života. Doplníme: také divokého, primitivního člověka, jak se nám jeví ve světle vědy o dávnověku a badání o národech.

[78]) Zwangshandlungen und Religionsübungen. 1907. (Sv. 10. Ges. Schriften.)

Z DĚJIN PŘÍPADU DĚTSKÉ NEUROSY

1

Předběžné poznámky

Chorobný případ, o kterém tu — opět jenom úryvkovitě — podám zprávu,[1]) se vyznačuje řadou zvláštností, které pobízejí k tomu, aby byly zdůrazněny předem. Týká se mladého muže, který se v osmnáctém roce, nakažen kapavkou, nemocný shroutil, a byl úplně závislý a neschopen existence, když o několik let později vstoupil do psychoanalytického ošetření. Desítiletí svého mládí před onemocněním prožil přibližně normálním způsobem a svých středoškolských studií se zhostil bez valných poruch. Ale dřívější jeho léta byla ovládána těžkou neurotickou poruchou, která počala těsně před jeho čtvrtými narozeninami jako úzkostná hysterie (fobie ze zvířat), potom se proměnila v nutkavou neurosu s náboženským obsahem a svými výběžky sahala až do desátého roku.

Jenom tato infantilní neurosa bude předmětem mých sdělení. Přes přímou pacientovu výzvu jsem odmítl uveřejnit úplný popis jeho onemocnění, ošetřování a vyléčení, poněvadž jsem tento úkol považoval za technicky neproveditelný a sociálně nepřípustný. Tím také odpadá možnost ukázat souvislost mezi jeho infantilním a pozdějším koneč-

[1]) Tento chorobopis byl sepsán krátce po skončené léčbě v zimě r. 1914/1915 pod svěžím tehdy dojmem z nových výkladů, kterým C. G. Jung a Alf. Adler chtěli podrobit psychoanalytické výsledky. Navazuje tedy na stať „Zur Geschichte der psychoanalytischen Bewegung“ (sv. VII. Ges. Schriften), uveřejněnou v „Jahrbuch der Psychoanalyse“, VI, 1914, a doplňuje tam obsaženou, v podstatě osobní polemiku objektivním hodnocením analytického materiálu. Původně byla určena pro další svazek „Jahrbuchu“, ale poněvadž se její vydání následkem překážek veliké války zdržovalo na neurčito, rozhodl jsem se, že ji připojím k této sbírce, pořádané novým nakladatelem. O lecčem, co tu mělo býti vysloveno po prvé, musil jsem pojednat v přednáškách, konaných v r. 1916/1917 na téma: „Úvod do psychoanalysy“. Text prvního soupisu nebyl nijak podstatně změněn; dodatky jsou vyznačeny hranatými závorkami.

ným onemocněním. O tomto mohu jenom uvésti, že nemocný pro ně strávil dlouhou dobu v německých léčebných ústavech a byl tehdy nejpovolanějším místem klasifikován jako případ »manicky-depresivního šílenství«. Tato diagnosa se dozajista hodila na pacientova otce, jehož život, plný činnosti a zájmů, byl opětovně rušen záchvaty těžké deprese. U syna samého jsem za několikaletého pozorování nezjistil nijakou změnu nálady, která by intensitou a podmínkami svého vzniku přesahovala zjevnou psychickou situaci. Vytvořil jsem si představu, že tento případ jako mnoho jiných, kterým klinická psychiatrie přikládá rozmanité a měnivé diagnosy, dlužno chápat jako následek spontánně přestálé, s nějakou vadou vyléčené nutkavé neurosy.

Můj popis tedy pojedná o infantilní neurose, která nebyla analysována za svého trvání, nýbrž teprve patnáct let po svém vyústění. Tato situace má přednosti i nevýhody ve srovnání s onou. Analysa, kterou provádíme přímo na neurotickém dítěti, bude se od počátku jevit důvěryhodnější, ale nemůže být příliš obsažná; dítěti musíme propůjčovat příliš mnoho slov i myšlenek a přece možná seznáme, že nejhlubší vrstvy jsou neproniknutelné pro vědomí. Analysa dětského onemocnění prostřednictvím vzpomínky dospělého a duševně vyspělého člověka je prosta těchto omezení; ale musíme započítat skreslení a upravení, kterým podléhá vlastní minulost, pohlížíme-li na ni z pozdější doby. Prvý případ přináší snad přesvědčivější výsledky, druhý je mnohem poučnější.

Ve všech případech však smíme tvrdit, že se analysy dětských neuros mohou dožadovat obzvláště vysokého teoretického zájmu. Pro správné chápání neuros dospělých lidí vykonávají přibližně tolik jako dětské sny pro sny dospělých. Ne snad, že by se daly prokouknout snáze, nebo obsahovaly méně prvků; obtíž vcítit se do dětského duševního života činí z nich dokonce zvláště tvrdý kousek práce pro lékaře. Ale přece v nich odpadlo tolik pozdějšího navrstvení, že podstata neurosy vyniká zjevně. Odpor proti výsledkům psychoanalysy vzal na sebe v současném údobí boje o psychoanalysu, jak známo, novou podobu. Dříve se spokojovali tím, že popírali skutečnost faktů,

tvrzených analysou, a k tomu se zdálo nejvhodnější technikou přezkoumávat je. Nyní se zdá, že se tento postup vyčerpává; volí tedy druhou cestu: uznat fakta, ale jiným výkladem odstranit závěry, které z nich vyplývají, takže se přece zase ubránili pohoršlivým novotám. Studium dětských neuros prokazuje naprostou nedostatečnost těchto mělkých a násilných pokusů o jiný výklad. Ukazuje, že libidinosní, síly, které lidé tak rádi zapírají, mají lví podíl na utváření neurosy, a umožňuje poznat nepřítomnost snažení za dalekými, kulturními cíli, o kterých dítě ještě neví a které pro ně proto nic neznamenají.

Druhá vlastnost, která tuto analysu doporučuje pozornosti, souvisí s těžkým rázem onemocnění a s dlouhým trváním ošetření. Analysy, které dospívají k příznivému výsledku v krátké době, jsou cenné pro sebevědomí léčitele a osvědčují lékařský význam psychoanalysy; pro pokrok ve vědeckém poznání nemají obyčejně význam. Ničemu novému se z nich nenaučíme. Vždyť se tak rychle zdařily jenom proto, že jsme již věděli všechno, co je nutné k jejich vyřízení. Něco nového se můžeme dovědět jenom z analys, které způsobují zvláštní obtíže, k jejichž překonání pak potřebujeme mnoho času. Jenom v těchto případech se nám daří sestoupit do nejhlubších a nejprimitivnějších vrstev duševního vývoje a odnést si odtamtud rozřešení pro problémy pozdějších útvarů. Pak si říkáme, že přísně vzato, pouze analysa, která pronikla tak daleko, zasluhuje tohoto názvu. Ovšem jednotlivý případ nepoučuje o všem, co bychom chtěli vědět. Správněji řečeno, mohl by učit všemu, kdybychom byli jenom s to pojímat všechno a nebyli nevycvičeností vlastního vnímání nuceni spokojit se s málem.

Takových plodných svízelí měl případ, který tu vylíčím, nadbytek. První léta ošetřování sotva docílila nějaké změny. Šťastná konstelace způsobila, že všechny vnější poměry přesto umožňovaly, aby se pokračovalo v therapeutickém pokuse. Snadno si dovedu představit že by pacient za méně příznivých okolností zanechal léčby po nějakém čase. O stanovisku lékaře mohu jenom vyslovit, že se v takovém případě musí chovat stejně »bezčasově« jako nevědomo samo, chce-li se něco dovědět a něčeho

dosáhnout. Toho posléze docílí, pakliže se dovede zříci krátkozraké therapeutické ctižádosti. Rozsah trpělivosti, povolnosti, uznání a důvěry, kterých takové ošetřování vyžaduje od nemocného a jeho příbuzných, smíme očekávat jenom v malém množství jiných případů. Ale analytik si smí říci, že výsledky, kterých v jednom případě dosáhl tak zdlouhavou prací, pomohou podstatně zkrátit trvání léčby u příštího, stejně těžkého onemocnění a tak postupně překonávat bezčasovost nevědoma, když se jí po prvé byl podrobil.

Pacient, kterým se tu zabývám, zůstal dlouhou dobu nedobytně zatarasen za postojem povolné neúčasti. Poslouchal, rozuměl a nepřipustil, aby se ho vůbec něco dotklo. Jeho bezvadná inteligence byla jakoby odříznuta od pudových sil, které ovládaly jeho chování v nečetných mu zbylých životních vztazích. Vyžadovalo dlouhé výchovy, než jsem ho přiměl k tomu, aby se samostatně účastnil práce, a když se díky tomuto úsilí dostavilo první uvolnění, ihned ustal v práci, aby zamezil další změny a pohodlně se udržel v nově vytvořené siutaci. Jeho bázeň před samostatnou existencí byla tak veliká, že vynahrazovala všechny svízele nemoci. Našla se jediná cesta, jak ji přemoci. Musil jsem počkat, až vazba na mou osobu dostatečně zesílila, aby ji vyvážila, a pak jsem nasadil tohoto činitele proti onomu. Stanovil jsem, řídě se vhodnými znameními včasnosti, že ošetřování musí být skončeno v určité lhůtě, bez zřetele k tomu, jak daleko postoupí. Byl jsem odhodlán lhůtu dodržet; pacient konečně uvěřil, že to míním vážně. Pod neúprosným tlakem tohoto časového omezení povolil jeho odpor, jeho utkvění na chorobě, a analysa nyní v nepoměrně krátké době dodala všechen materiál, který umožnil odklizení jeho útlumů a odstranění příznaků. Z této poslední doby práce, ve které odpor dočasně zmizel a nemocný působil dojmem jasnosti, které jinak dosahujeme jenom v hypnose, pramení také všechna objasnění, která mně dovolila pochopit jeho dětskou neurosu.

Tak objasnil průběh této léčby analytickou technikou dávno uznanou větu, že délka cesty, kterou analysa musí urazit s pacientem, a množství materiálu, který se musí

zvládnout na této cestě, nic neznamenají proti odporu, na nějž průběhem práce narážíme, a znamenají něco jenom potud, pokud jsou úměrné odporu. Je to stejný děj, jako když nyní nepřátelská armáda potřebuje týdnů a měsíců k tažení po trati země, kterou jindy v dobách míru projíždí rychlík v málo hodinách a kterou krátce předtím vlastní armáda prošla v několika dnech.

Třetí zvláštnost této analysy ztížila jenom rozhodnutí ji uveřejnit. Její výsledky se celkem uspokojivě kryly s naším dosavadním věděním, nebo na ně dobře navazovaly. Ale některé podrobnosti se zdály mně samému tak podivné a nevěrohodné, že jsem byl na pochybách, mám-li žádat druhé lidi, aby jim uvěřili. Vyzval jsem pacienta k naprosto neúprosné kritice jeho vzpomínek, ale nenalezl nic pravdě nepodobného ve svých výpovědích a trval na nich. Nechť jsou čtenáři aspoň přesvědčeni, že sám sděluji jenom, co se ke mně přiblížilo jako prožitek na mně nezávislý, neovlivněný mým očekáváním. Tak mně nezbylo, leč si připomenout moudrá slova, že jsou věci mezi nebem a zemí, o nichž naše školská moudrost nemá ani zdání. Kdo by dovedl ještě dokonaleji vypnout svá přejatá přesvědčení, dozajista by objevil ještě více takových věcí.

2

Přehled prostředí a chorobopisu

Nemohu psát dějiny svého pacienta ani ryze historicky, ani čistě pragmaticky, nemohu podat popis ani ošetřování, ani nemoci, nýbrž budu nucen kombinovat oba způsoby podání. Jak známo, nebyla nalezena cesta, jak v reprodukci poněkud umístit přesvědčení, které vyplývá z analysy. Zevrubné protokolární záznamy dějů v analytických hodinách jistě by k tomu nijak nepřispěly; jejich sepisování je také vyloučeno analytickou technikou. Neuveřejňujeme tedy takové analysy proto, abychom vyvolali přesvědčení u lidí, kteří se dosud chovali odmítavě nebo nedůvěřivě. Očekáváme, že poskytneme něco nového pouze badatelům, kteří si již zjednali přesvědčení vlastními zkušenostmi s nemocnými.

Nejprve vylíčím svět dítěte a z historie dětství sdělím, co jsem se dověděl bez námahy a co po dlouhá léta nebylo doplněno, ani se nestalo průzračnějším.

Nedlouho ženatí rodiče ve šťastném ještě manželství, na něž brzy vrhnou prvé stíny jejich onemocnění, matčiny břišní choroby a první otcovy záchvaty rozlady, které způsobují, že občas nebývá doma. Ovšem, otcovu chorobu pochopí pacient teprve mnohem později, s matčinou churavostí se seznamuje již v letech raného dětství. Proto se poměrně málo věnovala dětem. Jednoho dne, dojista před svým čtvrtým rokem, slyší, veden matkou za ruku, jak si stýská v rozhovoru s lékařem, kterého vyprovází z domu, a vštěpuje si v paměť její slova, aby jich později použil pro sebe. Není jediným dítětem; před ním je o dva roky starší sestřička, živá, nadaná a předčasně nezbedná, jíž připadne veliká úloha v jeho životě.

O něho pečuje chůva, pokud se pamatuje, nevzdělaná stará žena z lidu, s neutuchající něžností pro něho. Je pro

ni náhradou za vlastního, časně zemřelého syna. Rodina žije na venkovském statku, jejž v létě vystřídává s jiným. Velké město není daleko od obou statků. Jest úsekem v jeho dětství, když rodiče prodají statek a stěhují se do města. Na tom neb onom statku se mnohdy dlouhou dobu zdržují blízcí příbuzní, otcovi bratři, matčiny sestry a jejich děti, prarodiče s matčiny strany. V létě odcestovávají rodiče na několik neděl. Krycí vzpomínka mu ukazuje, jak se s chůvou dívá za vozem, který unáší otce, matku a sestru, a potom se klidně vrací do domu. Tehdy musil být velice malý.[2]) Příští léto nechali sestřičku doma a přijali anglickou vychovatelku, jíž náležel vrchní dozor nad dětmi.

V pozdějších letech mu vyprávěli mnoho o jeho dětství.[3]) Mnohé věděl sám, ale ovšem bez časové nebo obsahové souvislosti. Jedno z těchto vyprávění, která byla před ním nesčetněkrát opakována u příležitosti jeho pozdějšího onemocnění, seznamuje nás s problémem, jehož řešením se budeme zabývat. Zprvu byl prý velmi něžným, povolným a spíše klidným dítětem, takže se říkávalo, že by se byl měl stát děvčátkem a starší sestřička hošíkem. Avšak kdysi, když se rodiče navrátili z letní cesty, našli ho změněného. Stal se nespokojeným, podrážděným, prudkým, cítil se uražen jakýmkoli podnětem, potom řádil a křičel jako divoch, takže se rodiče, když tento stav trval, obávali, že nebude možné posílat ho později do školy. To se událo téhož léta, kdy byla přítomna anglická vychovatelka, která se ukázala pojevenou, nesnášelivou a oddanou opilství. Matka byla proto nakloněna uvádět změnu hošíkovy povahy v souvislost s vlivem této Angličanky a předpokládala, že ho popudila svým chováním. Bystrá babička,

[2]) 2½ let. Téměř všechny časové údaje se daly později s určitostí vymezit.

[3]) Sdělení tohoto druhu smíme zpravidla používat jako materiálu neomezeně věrohodného. Bylo by proto nasnadě bez námahy doplňovat mezery v pacientově vzpomínce dotazováním starších členů rodiny, ale nemohu dosti rozhodně odrazovat od takové techniky. Co příbuzní, byvše dotázáni nebo vyzváni, vyprávějí, podléhá všem kritickým pochybnostem, které jsou jenom možné. Zpravidla litujeme, že jsme se učinili závislými na takových informacích, při tom jsme otřásli důvěrou v analysu a dosadili nad ni jinou instanci. Co si vůbec lze vybavit, vyjde najevo v dalším průběhu analysy.

která strávila léto s dětmi, zastávala názor, že hošíkova popudlivost byla vyvolána spory mezi Angličankou a chůvou. Angličanka opětovně nazývala chůvu čarodějnicí a nutila ji, aby opustila místnost; hošík se otevřeně stavěl na stranu milované »Nani« a projevoval nenávist k vychovatelce. Nechť tomu bylo jakkoli, Angličanka byla brzy po návratu rodičů propuštěna, aniž se co změnilo na nesnesitelné povaze dítěte.

Vzpomínka na tuto dobu nezbednosti pacientovi zůstala. Myslí, že udělal prvý svůj výstup, když kdysi o vánocích nebyl obdařen dvakrát, jak by mu prý bylo náleželo, ježto vánoční Boží hod byl současně dnem jeho narozenin. Svých nároků a citlivostí neušetřil ani milovanou Naňu, ba trápil snad právě ji co nejneúprosněji. Ale toto údobí změny povahy je v jeho paměti nerozlučně spjato s mnoha jinými podivuhodnými a chorobnými jevy, které časově nedovede seřadit. Všechno, co nyní budu sdělovat, co se rozhodně nemohlo udát současně a je plno obsahového rozporu, hází do jednoho a téhož období, které nazývá »ještě na prvním statku«. Myslí, že opustili tento statek, když mu bylo pět let. Vypráví, že trpěl úzkostí, které jeho sestra využívala, aby ho mohla trápit. Měli jakousi obrázkovou knihu, ve které byl znázorněn vlk, vzpřímený a vykročující. Spatřil-li tento obraz, křičel jako zběsilý, bál se, že přijde vlk a že ho sežere. Sestřička se vždycky dovedla postarat o to, aby viděl tento obraz a kochala se z jeho zděšení. Leč bál se také jiných zvířat, velikých i malých. Kdysi honil a chtěl lapit krásného, velikého motýla se žlutě pruhovanými křídly, které vybíhaly v cípek. (Byl to asi otakárek fenyklový.) Náhle byl jat příšerným strachem z tohoto zvířete a s křikem ustal v pronásledování. Také z brouků a housenek měl strach a pociťoval k nim odpor. Avšak dovedl se upamatovat, že v téže době trýzníval brouky a rozkrajoval housenky; také koně mu naháněli hrůzu. Mrskal-li někdo koně, musil vykřiknout a jednou byl nucen opustit proto cirkus. Jindy si zase liboval v tom, že sám bil koně. Zda se tyto protichůdné způsoby chování k zvířatům uplatňovaly ve skutečnosti současně, nebo zda se naopak vystřídaly, a pakliže v jakém pořadí a kdy — to nedovedla jeho vzpomínka rozhod-

nout. Ani nedovedl říci, zda jeho doba nezbednosti byla údobím choroby nahrazena, nebo zda trvala v něm a po něm. Rozhodně jsme byli níže uvedenými sděleními oprávněni k předpokladu, že v těchto dětských letech trpěl zjevnou nutkavou neurosou. Vyprávěl, že byl dlouhou dobu velmi pobožný. Před usnutím se musil dlouho modlit a nesčetněkrát křižovat. Také večer obcházíval s židlí, na kterou vystupoval, všechny obrazy svatých, visící v pokoji, a nábožně jedenkaždý líbal. S tímto zbožným obřadem se potom velmi špatně — nebo snad přece docela dobře — shodovalo, že si vzpomínal na rouhavé myšlenky, které mu přicházely na mysl jako vnuknutí ďábla. Musil myslit: Bůh-prase, nebo Bůh-stolice. Kdysi cestou do německých lázní byl trápen nutkavým pomýšlením na Nejsvětější Trojici, pakliže na ulici spatřil tři hromádky koňského trusu, nebo jiné výměty. Tehdy dodržoval také zvláštní obřad, když viděl lidi, kterých litoval, žebráky, mrzáky, starce. Musil hlučně vydechovat, aby se nestal takovým jako oni, za určitých jiných podmínek zase silně vtahovat dech. Bylo ovšem nasnadě, abych předpokládal, že tyto zřetelné příznaky nutkavé neurosy náležely do doby a stupně vývoje poněkud pozdějších, než projevy úzkosti a kruté činy proti zvířatům.

Pozdější pacientova léta byla určena velmi nepříznivým poměrem k otci, který tehdy po opětovných záchvatech deprese nemohl skrývat chorobné stránky své povahy. V prvních dětských letech býval tento poměr velice něžný; tak si jej zachovala synova vzpomínka. Otec ho velice miloval a rád si s ním hrával. Od malička býval velice hrd na otce a prohlašoval pouze, že se chce stát takovým pánem jako on. Naňa mu kdysi řekla, že sestra je matčiným dítětem, on však otcovým, s čímž byl dokonale spokojen. Ke konci dětství nastalo mezi ním a otcem odcizení. Otec dával nesporně přednost sestřičce, čímž byl hošík hluboce dotčen. Později se strach z otce stal dominantní.

Kolem osmého roku zmizely všechny jevy, které pacient přičítá životnímu údobí, jež počalo nezbedností. Nevymizely najednou, nýbrž se několikrát vrátily, ale konečně ustoupily, jak se nemocný domnívá, vlivu učitelů a vychovatelů, kteří vystřídali pěstounky pohlaví ženského. Toto

jsou tedy v nejhrubších obrysech záhady, jejichž luštění bylo úkolem analysy: Odkud pocházela náhlá změna hoškovy povahy, co znamenaly jeho fobie a perverse, jak dospěl k nutkavé pobožnosti a jak spolu souvisí všechny tyto úkazy? Znovu připomínám, že se naše therapeutická práce týkala pozdějšího, nového neurotického onemocnění a že objasnění oněch dřívějších problémů mohlo nastat teprve tehdy, když nás průběh analysy na nějakou dobu odvedl od přítomnosti a donutil k oklice dětským pravěkem.

3

Svádění a jeho nejbližší následky

První domněnka se pochopitelně vztahovala na anglickou vychovatelku, za jejíž přítomnosti nastala hošíkova změna. Zachovaly se dvě o sobě nepochopitelné krycí vzpomínky, které se jí týkaly. Kdysi, jdouc napřed, řekla těm, kteří šli za ní: Podívejte se přece na můj ocásek! Jindy jí za jízdy ulítl klobouk, což silně uspokojilo sourozence. To ukazovalo na kastrační komplex a umožňovalo konstrukci asi toho druhu, že nějaká její vyhrůžka, směřující proti hošíkovi, mocně přispěla k vzniku jeho abnormního chování. Vůbec není nebezpečné sdělovat pacientům takové konstrukce, nikdy neškodí analyse, jsou-li mylné, a nevyslovujeme je přece, když nemáme naděje, že se jimi nějak přiblížíme skutečnosti. Prvním následkem této these byly sny, jejichž výklad se úplně nezdařil, které se však, jak se zdálo, vždycky pohybovaly kolem téhož obsahu. Šlo v nich, pokud jsme jim mohli rozumět, o chlapcovy agresivní počiny proti sestře nebo vychovatelce a v odplatu za ně o energické důtky a tresty. Jako by byl chtěl... obnažit sestru... po koupeli,... strhnout jí... roucho... nebo závoj a podobně. Výkladu se však nepodařilo vytěžit nějaký určitý obsah, a když jsem nabyl dojmu, že se v těchto snech neustále se měnícím způsobem zpracovává týž materiál, bylo pojetí domnělých vzpomínek nepochybné. Mohlo běžet jenom o fantasie, které si pacient kdysi, pravděpodobně v letech puberty, vytvořil o svém dětství a které se nyní znovu vynořily v podobě tak obtížně poznatelné. Rázem jsem je pochopil, když si pacient náhle vzpomněl na fakt, že ho přece sestra, »když byl ještě docela malý, na prvním statku«, sváděla k sexuálním činům. Zprvu se vynořila vzpomínka, že na záchodě, kterého děti často používaly společně, přednesla výzvu: Ukažme si zadničku, a

doplnila slova také činem. Později se dostavily podstatnější části svodů se všemi podrobnostmi času a místa. Bylo to na jaře, v době, kdy otec byl nepřítomen; děti si hrály na půdě v jedné místnosti, zatím co v sousední pracovala matka. Sestra sáhla po jeho údu, pohrávala si s ním a při tom jakoby na vysvětlenou říkala nepochopitelné věci o Naně. Naňa prý dělá totéž se všemi lidmi, na př. se zahradníkem, staví ho na hlavu a pak sahá po jeho pohlavním ústrojí.

Tím jsem porozuměl fantasiím, jež jsem předtím uhodl. Měly setřít vzpomínku na děj, který se později jevil pohoršlivým pro pacientovo mužské sebevědomí, a tohoto cíle dosahovaly tím, že historickou pravdu nahrazovaly opakem, kterého si přál. Podle těchto fantasií nehrál pasivní úlohu vůči sestře on, nýbrž naopak, byl agresivní, chtěl vidět sestru obnaženou, byl odmítnut i potrestán a proto ho popadl vztek, o němž tolik vyprávěla domácí tradice. Bylo také účelné zapřísti do této básně vychovatelku, které již matka a babička přičítaly hlavní vinu na jeho záchvatech vzteku. Fantasie se tudíž dokonale podobaly pověstem, kterými se vzrostlý a zpyšnělý národ snaží zastřít malost a nehody svých počátků.

Ve skutečnosti mohla být vychovatelčina účast na svádění a jeho následcích jenom velmi vzdálená. Scény se sestrou se odehrály na jaře téhož roku, v jehož letních měsících přijela Angličanka v náhradu za nepřítomné rodiče. Hošíkovo nepřátelství k vychovatelce však vzniklo jiným způsobem. Tupíc chůvu a pomlouvajíc ji, že je čarodějnicí, následovala v jeho mysli sestru, — která vyprávěla ony nehoráznosti o chůvě první, — a tak umožnila, aby vůči ní projevil odpor, který se, jak uslyšíme, následkem svádění vyvinul proti sestře.

Avšak svádění sestrou jistě nebylo fantasií. Jeho věrohodnost byla zvýšena nikdy nezapomenutým sdělením z pozdějších let dospělosti. O více než jedno desítiletí starší bratranec mu řekl v rozhovoru, že se výborně pamatuje, jakým předčasně smyslným stvořením byla jeho sestra. Jako čtyř- nebo pětileté dítě sedla si mu kdysi na klín a otevřela mu kalhoty, aby mohla sáhnout na jeho úd.

Nyní bych chtěl přerušit chorobopis svého pacienta a pro-

mluvit o této sestře, jejím vývoji, dalších osudech a vlivu na něho. Byla o dva roky starší než on a vždycky ho ve všem předčívala. V dětství byla chlapecky bezuzdná, potom se intelektuálně vyvíjela skvěle, vyznačovala se bystrým, realistickým rozumem, při studiu dávala přednost vědám přírodním, tvořila však také básně, kterých si otec vysoko cenil. Své četné, první nápadníky daleko předčila duchem a posmívala se jim. Na počátku svých dvacátých let bývala rozladěná, naříkala, že není dosti krásná, a uchýlila se do samoty. Po návratu z cesty, na kterou byla poslána v doprovodu starší, s ní spřátelené dámy, vyprávěla pravdě naprosto nepodobné prožitky s průvodkyní, která ji prý týrala, ale zřejmě zůstala utkvělá na svou domnělou mučitelku. Brzy potom se na nové cestě otrávila a zemřela daleko od domova. Její nemoc se asi shodovala s počátkem dementie praecox. Byla jednou ze svědkyň o značné neurotické dědičnosti v rodině, ale rozhodně nebyla jedinou. Jeden strýc, otcův bratr, zemřel po dlouhých letech podivínského života, z jehož projevů můžeme usuzovat na těžkou nutkavou neurosu; četní poboční příbuzní trpěli a trpí lehčími nervovými poruchami.

Pro našeho pacienta byla sestra v dětství — nepřihlížíme-li zatím k svádění — nepohodlnou sokyní v uplatňování vůči rodičům, jejíž bezohledně projevovaná převaha ho citelně tísnila. Především jí záviděl úctu, kterou otec projevoval před jejími duchovními schopnostmi a intelektuálními výkony, zatím co se on, intelektuálně utlumený od dob své nutkavé neurosy, musil spokojovat velmi nízkým ceněním. Od jeho čtrnáctého roku se vzájemný poměr sourozenců zlepšoval; podobné duchovní vlohy a společná oposice proti rodičům je sblížily potud, že se stýkali jako nejlepší kamarádi. V bouřlivém pohlavním vzrušení puberty se odvážil usilovat o intimní tělesné sblížení s ní. Když ho stejně rozhodně jako obratně odmítla, obrátil se od ní přímo k malému selskému děvčeti, které sloužilo v domě a jmenovalo se stejně jako sestra. Tím udělal pro svou heterosexuální volbu objektu rozhodující krok, neboť všechny dívky, do kterých se později, mnohdy za nejzřejmějších příznaků nutkání, zamiloval, byly rovněž osobami služebnými, které musily za ním daleko zaostávat vzděláním a

inteligencí. Byly-li všechny tyto objekty lásky náhradními osobami za odepřenou mu sestru, nedá se odmítnout předpoklad, že při této volbě objektů rozhodoval sklon ponížit sestru, odstranit její intelektuální převahu, která ho kdysi tak tísnila.

Pohnutkám tohoto druhu, které pramení z vůle k moci, z pudu jednotlivce po uplatnění, podřídil Alfred Adler, jako všechno ostatní, také sexuální počínání lidí. Aniž jsem kdy popíral význam takového úsilí o moc a převahu, nikdy jsem nebyl přesvědčen, že může hrát jemu přisuzovanou dominantní a výlučnou úlohu. Kdybych byl neprovedl analysu tohoto případu až do konce, musilo by se jeho pozorování pro mne stát podnětem, abych opravil svůj předsudek v Adlerově smyslu. Konec této analysy neočekávaně dodal nový materiál, ze kterého vyplynulo, že toto úsilí o moc (v našem případě sklon ponižovat) ovlivňovalo volbu objektů jenom ve smyslu příspěvku a racionalisace, zatím co mně vlastní, hlubší determinace dovolila, abych setrval na svém dřívějším přesvědčení.[4])

Když došla zpráva o sestřině smrti, pocítil pacient, podle svého vyprávění, sotva náznak bolesti. Nutil se k znamením smutku a dovedl se docela chladně radovat, že se nyní stal jediným dědicem jmění. Když se to přihodilo, byl již několik let znovu nemocen. Přiznávám se však, že mne toto sdělení na nějaký čas učinilo nejistým v diagnostickém posuzování případu. Dalo se sice předpokládat, že bolest ze ztráty nejmilovanějšího člena rodiny bude ve svém projevu ztlumena pokračující žárlivostí na ni a vmísením incestní zamilovanosti, která se stala nevědomou, ale nemohl jsem nepostrádat náhradu za nenastalé propuknutí bolesti. Ta se konečně našla v jiném citovém projevu, který mu zůstal nepochopitelný. Málo měsíců po sestřině smrti podnikl cestu do místa, kde zemřela, vyhledal tam hrob velikého básníka, který byl tehdy jeho ideálem, a proléval horké slzy nad jeho hrobem. Také on žasl nad touto reakcí, neboť věděl, že od smrti uctívaného básníka uplynuly více než dva lidské věky. Pochopil ji teprve tehdy, když si vzpomněl, že otec srovnával básně zesnulé sestry s tvorbou tohoto velikého umělce. Jiný poukaz na správné

[4]) Viz níže na str. 410.

pojetí této pocty, jež se zdánlivě týkala básníka, poskytl mně ve svém vyprávění omylem, který jsem mohl uplatnit na tomto místě. Dříve opětovně uváděl, že se sestra zastřelila, a potom musil opravit, že se otrávila. Ale básník byl zastřelen v bambitkovém souboji.

Nyní se vracím k historii bratra, kterou teď musím po určitou dobu líčit pragmaticky. Ukázalo se, že bylo hošíkovi v době, kdy ho sestra počala svádět, 3¼ roku. Stalo se to, jak jsme již uvedli, na jaře téhož roku, v jehož podzimu ho rodiče při svém návratu shledali dokonale změněného. Je velmi nasnadě uvésti tuto proměnu v souvislost s probuzením jeho pohlavní činnosti, které mezitím nastalo.

Jak reagoval hošík na svody starší sestřičky? Odpověď zní: odmítnutím, ale odmítnutí se vztahovalo na osobu, nikoli na obsah. Sestra nebyla pro něho vhodným sexuálním objektem, pravděpodobně proto, že soutěžení o lásku rodičů již určilo nepřátelský ráz jeho poměru k ní. Vyhnul se jí a její námluvy se také brzy skončily. Ale snažil se získat místo ní jinou, více milovanou osobu a právě sestřino sdělení, které se dovolávalo vzoru Nani, obrátilo jeho volbu k této. Počal si tedy před Naňou pohrávat se svým údem, což stejně tak jako v mnoha jiných případech, když děti onanii nezatajují, nutno považovat za pokus o svádění. Naňa ho zklamala, tvářila se vážně a prohlásila, že to není dobré a děti, které to dělají, dostanou na tomto místě »ránu«.

Účin tohoto sdělení, které se rovnalo hrozbě, třeba sledovat různými směry. Jeho příchylnost k Naně se tím uvolnila. Mohl by se býval na ni rozhněvat; později, když počaly jeho záchvaty vzteku, se také ukázalo, že byl vskutku na ni roztrpčen. Ale vyznačovalo ho, že každou posici libida, kterou měl opustit, zprvu tvrdošíjně hájil proti tomu, co bylo nové. Když se na dějišti objevila vychovatelka a tupila Naňu, vyháněla ji z pokoje a chtěla zničit její autoritu, naopak přeháněl svou lásku k ohrožené a choval se odmítavě a vzdorovitě k útočící vychovatelce. Přesto začal tajně hledat jiný sexuální objekt. Svádění určilo pasivní sexuální cíl, aby objekt lásky sahal na jeho pohlavní ústrojí; uslyšíme, u koho chtěl toho dosáhnout a jakými cestami dospěl k této volbě.

Úplně se shoduje s naším očekáváním, že současně s prvými svými sexuálními vzruchy počal sexuálně badat a že záhy narazil na otázku kastrace. V této době pozoroval dvě děvčata, sestru a její přítelkyni, při močení. Byl dosti bystrý, aby mohl při tomto pohledu pochopit, jak se věci mají, ale choval se tak, jak to známe od jiných mužských dětí. Odmítl myšlenku, že tu vidí potvrzení rány, jíž mu vyhrožovala Naňa, a vysvětloval si to tak, že je to »přední prdelka« děvčat. Téma kastrace nebylo tímto rozhodnutím odbyto, ve všem, co slyšel, nacházel nové odkazy na ně. Když byly kdysi mezi děti rozdělovány barevné cukrové tyčinky, prohlásila vychovatelka, která měla sklon k pustým fantasiím, že jsou to kusy rozkrájených hadů. Odtud se upamatoval, že otec jednou na procházce narazil na hada a rozdrtil ho na kusy holí. Slyšel předčítat příběh (z Feriny lišáka), jak chtěl vlk, chytaje v zimě ryby, užít svého ocasu za vnadidlo, při čemž se ocas v ledě zlomil. Dověděl se různá jména, kterými označujeme koně podle neporušenosti jejich pohlaví. Zabýval se tedy myšlenkou o kastraci, ale ještě v ni nevěřil a nebál se jí. Jiné sexuální problémy mu vzešly z pohádek, které v této době poznal. V »Červené karkulce« a v »Neposlušných kozlátkách« byly děti vytaženy z vlčího břicha. Byl tedy vlk ženskou bytostí nebo mohli také muži mít v břiše děti? To nebylo tehdy ještě rozhodnuto. Ostatně v době tohoto badání vůbec ještě neznal strach z vlka.

Jedno pacientovo sdělení nám umožní pochopit změnu jeho povahy, která se projevila za nepřítomnosti rodičů ve vzdálenější spojitosti se sváděním. Vypravuje, že se velmi brzy po Nanině odmítnutí a hrozbě vzdal onanie. *Počínající sexuální život za vedení genitální oblasti podlehl tudíž vnějšímu útlumu a byl jeho vlivem vržen nazpět do dřívějšího údobí pregenitální organisace.* Následkem potlačení onanie nabyl hošíkův sexuální život povahy sadistickoanální. Stal se popudlivým, trýznivým a takto se ukojoval na zvířatech i lidech. Jeho hlavním objektem byla milovaná Naňa, kterou dovedl tak trápit, že plakala. Takto se na ní mstil za odmítnutí a současně ukojoval pohlavní chtíče v podobě, přiměřené regresivní fázi.

Byl krutý k zvířátkům, chytal mouchy a vytrhával jim křidélka, zašlapával brouky; ve své fantasii si liboval v bití také velikých zvířat, koní. To bylo tedy vesměs aktivní, sadistické počínání; o análních hnutích této doby se zmíníme v jiné souvislosti.

Je velmi cenné, že se v pacientově vzpomínce také vynořily soudobé fantasie docela jiného druhu, o tom, že jsou trestáni a biti chlapci, biti obzvláště na pyj; a za koho byly tyto anonymní objekty trestány, snadno můžeme uhodnout z jiných fantasií, které vyličovaly, jak je do těsné komůrky zavírán a mrskán nástupce trůnu. Nástupcem trůnu byl zřejmě on sám; ve fantasii se tedy sadismus obrátil proti vlastní osobě a proměnil v masochismus. Podrobnost, že byl trestán přímo pohlavní úd, připouští vývod, že se této přeměny již účastnilo vědomí viny, jež se dovolávalo onanie.

V analyse nezůstaly nejmenší pochybnosti o tom, že se tyto pasivní snahy projevily současně nebo velmi brzy po aktivně sadistických.[5]) To se shoduje s neobyčejně zřetelnou, silnou a trvalou ambivalencí nemocného, která se tu po prvé ukázala v stejnoměrném rozvoji protichůdných dvojic dílčího pudu. Toto chování zůstalo pro něho v budoucnu stejně karakteristické jako další rys, že žádná z kdykoli vytvořených posic libida nebyla úplně odstraněna pozdější. Naopak trvala dále vedle všech jiných a dovolovala mu, aby neustále kolísal, což se ukázalo neslučitelným s nabytím pevného karakteru.

Hošíkovy masochistické sklony nás vedou k jinému bodu, o němž jsem odsunul zmínku, poněvadž se dá bezpečně zjistit teprve analysou bezprostředně následujícího údobí jeho vývoje. Již jsem uvedl, že po odmítnutí Naňou odpoutal od ní své libidonosní očekávání a pomýšlel na jiný sexuální objekt. Tím byl nepřítomný tehdy otec. K této volbě ho zajisté přivedla shoda okolností, také nahodilých jako vzpomínka na rozkouskování hada; ale v prvé řadě tím obnovil svou první a původní volbu objektu, která byla vykonána, přiměřeně k narcismu malého dítěte, skrze ztotožňování. Již jsme slyšeli, že otec býval jeho obdivovaným

5) Pasivními sklony rozumím snahy s pasivním sexuálním cílem, ale nemám při tom na mysli proměnu pudu, nýbrž pouze záměnu cíle.

vzorem, že na dotazy, čím chce být, obyčejně odpovídal: pánem jako otec. Tento identifikační objekt jeho aktivního sklonu se stal sexuálním objektem pasivního sklonu v údobí sadistickoanálním. Působí to dojmem, jako by ho svádění sestrou bylo vtlačilo do pasivní úlohy a určilo mu pasivní pohlavní cíl. Pod dále působivým vlivem tohoto prožitku prošel cestou od sestry přes Naňu k otci, od pasivního postoje k ženě k témuž postoji k muži a při tom přece navázal na své dřívější spontánní údobí vývoje. Otec byl opět objektem, ztotožnění bylo na vyšším stupni vývoje vystřídáno volbou objektu, proměna aktivního postoje v pasivní byla výsledkem a příznakem svádění, které mezitím nastalo. Aktivní postoj k přemocnému otci se ovšem nedal v sadistickém údobí provésti tak snadno. Když se otec v pozdním létě nebo na podzim vrátil, byly záchvaty vzteku a zuřivosti zužity novým způsobem. Vůči Naně směřovaly dotud k účelům aktivně sadistickým; vůči otci nyní sloužily záměrům masochistickým. Předváděním své nezbednosti si chtěl na otci vynutit potrestání a bití, dosáhnout tak vytouženého masochistického ukojení. Jeho záchvaty křičení byly tedy takořka pokusy o svedení. Ve shodě s motivací masochismu bylo by při takovém potrestání také uspokojeno jeho vědomí viny. Zachoval si vzpomínku, jak v jedné takové scéně nezbednosti zesiluje křičení, když se otec blíží. Ale otec ho netluče, nýbrž se snaží, aby ho uklidnil tím, že si před ním hraje s ložními polštářky jako s míčem.

Nevím, jak často by si měli rodiče a vychovatelé při nevysvětlitelné nezbednosti dítěte vzpomenout na tuto typickou souvislost. Dítě, které se chová tak rozpustile, zpovídá se a vyzývá k potrestání, v němž hledá současně uklidnění svého vědomí viny a uspokojení masochistického sklonu.

Za další objasnění našeho případu vděčíme vzpomínce, vystupující s velikou určitostí, že všechny příznaky úzkosti přistoupily k znakům změny povahy teprve od jisté příhody. Předtím prý vůbec neznal úzkost a bezprostředně po této příhodě se projevila úzkost trýznivým způsobem. Dobu této změny lze určit s jistotou, bylo to těsně před jeho čtvrtými narozeninami. Dětství, kterým jsme se chtěli

zabývat, se díky tomuto opěrnému bodu rozčleňuje na dvě údobí, první nezbedné a perversní od doby svádění ve věku 3¼ roku až k čtvrtým narozeninám, a delší, potom následující údobí, ve kterém převládají příznaky neurosy. Příhodou, umožňující toto rozdělení, nebylo však vnější trauma, nýbrž sen, ze kterého procitl s úzkostí.

4

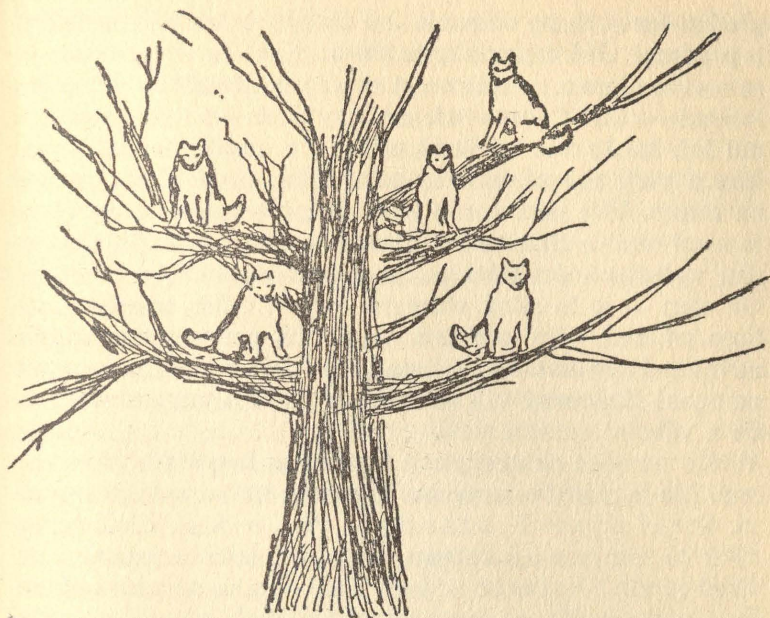
Sen a prascéna

Poněvadž tento sen obsahuje pohádkovou látku, uveřejnil jsem jej už na jiném místě[6]) a zprvu zopakuji, co jsem tak uvedl:

»*Zdálo se mně, že je noc a ležím ve své posteli, (dolejší část postele byla obrácena k oknu, před oknem stála řada starých ořešáků. Vím, že byla zima, když jsem snil, a doba noční). Náhle se samo otevřelo okno, a s velikým zděšením vidím, že na velikém ořešáku před oknem sedí několik bílých vlků. Bylo jich šest nebo sedm. Vlci byli úplně bílí a vypadali spíše jako lišky nebo ovčáci, neboť měli veliké ocasy jako lišky a jejich uši byly vztyčeny jako u psů, když na něco číhají. Za veliké úzkosti, patrně z toho, že mne vlci sežerou, jsem vykřikl* a procitl. Má chůva přiběhla k posteli, aby se podívala, co se se mnou přihodilo. Trvalo hodnou chvíli, než jsem se přesvědčil, že to byl pouze sen, tak přirozený a zřetelný mně připadal obraz, jak se otevírá okno a na stromě sedí vlci. Konečně jsem se uklidnil, cítil se jakoby vysvobozen z nebezpečí a znovu jsem usnul.«

»Jediným dějem ve snu bylo otevření okna, neboť vlci seděli docela klidně bez jakéhokoli pohybu na větvích stromu, napravo i nalevo od kmene, a hleděli na mne. Vypadalo to tak, jako by soustřeďovali celou svou pozornost na mne. — Myslím, že to byl můj první úzkostný sen. Tehdy mně byly tři, čtyři, nanejvýše pět let. Až do svého jedenáctého nebo dvanáctého roku měl jsem od té doby vždycky strach, že spatřím ve snu něco hrozného.«

[6]) Märchenstoffe in Träumen. Int. Zeitsch. f. ärztl. Psychoanalyse, sv. I., 1913. (Sv. III. Ges. Schriften.)

Potom ještě dodává kresbu stromu s vlky, která potvrzuje jeho popis. Rozbor snu vytěžuje tento materiál.

Vždycky uváděl sen v souvislost se vzpomínkou, že se v těchto dětských letech docela příšerně bál obrazu vlka v jedné pohádkové knize. Starší, značně chytřejší sestra ho škádlívala tím, že pod nějakou záminkou stavěla před něho tento obraz, načež se jal zděšeně křičet. Na obraze stál vlk zpříma, vykračuje jednou nohou, s napjatými tlapami a vztyčenýma ušima. Myslí, že obraz byl ilustrací k pohádce o červené karkulce.

Proč jsou vlci bílí? To mu připomíná ovce, které se pásly ve velkých stádech v blízkosti statku. Otec ho někdy brával s sebou k těmto stádům a tehdy býval hošík po každé velmi pyšný a šťastný. Později — podle provedeného šetření mohlo to být krátce před tímto snem — propukla mezi těmito ovcemi nakažlivá nemoc. Otec přivolal jednoho Pasteurova žáka, jenž zvířata očkoval, ale po očkování zmírala ve větším ještě počtu než dříve.

Jak se dostávají vlci na strom? K tomu ho napadá povídka, kterou vyprávěl dědeček. Nedovede se upamatovat, zda

před snem nebo po něm, ale její obsah rozhodně nasvědčuje prvému. Obsah povídky je tento: Krejčí sedí v pokoji, tu se otevře okno a do místnosti skočí vlk. Krejčí hází po něm loktem — nikoli, opravuje se, chytá ho za ocas, vytrhne mu jej, takže vlk zděšeně utíká. Za chvíli jde krejčí do lesa a vidí, jak se blíží smečka vlků, před nimiž prchne na strom. Vlci jsou zprvu bezradni, ale znetvořený, který je mezi nimi a chce se krejčímu pomstít, navrhuje, aby jeden vylezl na druhého, až poslední dosáhne na krejčího. On sám — je to silný staroch — chce tvořit základnu tohoto jehlanu. Vlci to dělají, ale krejčí pozná potrestaného návštěvníka a náhle vykřikne jako tehdy: Chyťte šedivého za ocas! Bezocasý vlk se zalekne při této vzpomínce, uteče a všichni ostatní sletí.

V této povídce se vyskytuje strom, na kterém sedí vlci ve snu. Ale také nedvojsmyslně navazuje na komplex kastrační. Krejčí připravil s t a r é h o vlka o ocas. Liščí ocasy vlků ve snu jsou asi kompensacemi za toto bezocasí.

Proč je vlků šest nebo sedm? Tato otázka se zdánlivě nedala zodpovědět, až jsem zapochyboval, zda se jeho děsivý obraz mohl vztahovat na pohádku o červené karkulce. Tato pohádka je podnětem pouze k dvěma ilustracím, k setkání karkulky s vlkem v lese a ke scéně, kde leží vlk v posteli v babiččině čepečku. Za vzpomínkou na obraz se tedy musí skrývat jiná pohádka. Brzy přišel na to, že to může být jenom pohádka o n e p o s l u š n ý c h k o z l á t k á c h. Zde je sedmička, ale také šestka, neboť vlk sežere jenom šest kozlátek, sedmé ukryje ve skříni od hodin. V této pohádce se také vyskytuje bílá barva, neboť vlk si dává nabílit u pekaře tlapu, když ho kozlátka při první návštěvě byla poznala podle šedé tlapy. Obě pohádky mají ostatně mnoho společného. V obou nacházíme sežrání, rozpárání žaludku, vytažení sežraných osob, jejich nahrazení těžkými kameny, a konečně v obou zahyne zlý vlk. V pohádce o kozlátkách se také ještě vyskytuje strom. Vlk si po jídle lehne pod strom a chrápe.

Pro jednu zvláštní okolnost budu se tímto snem zabývat ještě na jiném místě a potom jej vyložím a zhodnotím zevrubněji. Je to přece první z dětství vybavený úzkostný sen, jehož obsah v souvislosti s jinými sny, ke kterým došlo

brzy potom, a s jistými událostmi v pacientově dětství vzbuzuje zájem docela zvláštního druhu. Zde se omezíme na poměr tohoto snu k dvěma pohádkám, které mají mnoho společného, k »červené karkulce« a k »neposlušným kozlátkům«. Dojem z těchto pohádek se u snícího dítěte projevil řádnou zoofobií, jež se před jinými podobnými případy vyznačovala jenom tím, že zvíře, budící úzkost, nebylo objektem přístupným snadno vnímání (jako na př. kůň nebo pes), nýbrž bylo mu známo pouze z vyprávění a obrázkové knihy.

Jindy vyložím, jak se dají vysvětlit a jaký význam mají tyto zoofobie. Předesílám pouze, že toto vysvětlení dobře souhlasí se základním rysem, který projevovala pacientova neurosa v pozdějších životních údobích. Strach z otce byl nejsilnější pohnutkou jeho onemocnění a ambivalentní postoj ke každé náhradě za otce ovládal jeho život i chování v léčbě.

Byl-li vlk u mého pacienta jenom první náhradou za otce, musíme se tázat, zda snad není utajeným obsahem pohádek o vlku, požírajícím kozlátka, a o červené karkulce infantilní strach z otce.[7]) Otec našeho pacienta měl ostatně zvláštnost, že »n ě ž n ě l á t e ř i l«, zvláštnost, kterou projevuje mnoho lidí ve styku se svými dětmi, a v prvních letech, když si otec, který se později stal přísným, hrával a laškoval se synáčkem, byla asi častěji vyslovena žertovná hrozba »sežeru tě«. Jedna moje pacientka mně vyprávěla, že obě její děti nikdy nemohly pojmout lásku k dědečkovi, poněvadž je laškovně děsíval, že jim rozpáře břicho.

Nepřihlížejme k tomu, co v této stati předbíhá zhodnocení snu, a vraťme se k jeho prvnímu výkladu. Podotýkám, že tento výklad byl úlohou, jejíž řešení trvalo několik let. Pacient sdělil sen velmi časně a záhy přijal mé přesvědčení, že se za ním skrývá genese jeho infantilní neurosy. Během ošetřování jsme se často vracívali ke snu, ale teprve v posledních měsících léčby se podařilo pochopit jej úplně, a to spontánní prací pacientovou. Vždycky zdůrazňoval, že na

[7]) Srv. O. R a n k e m zdůrazněnou podobnost mezi oběma pohádkami a mytem o Kronovi. (Völkerpsychologische Parallelen zu den infantilen Sexualtheorien. Zentralblatt f. Psychoanalyse, II, 8.)

něho zapůsobily nejhlubším dojmem dva momenty snu, za prvé úplný klid a nehybnost vlků, a za druhé napjatá pozornost, s jakou všichni na něho hleděli. Také trvale působivý pocit skutečna, ve který sen vyústil, se mu zdál pozoruhodný.

Na tento pocit chceme navázat. Víme ze zkušenosti s vykládáním snů, že tento pocit skutečna má určitý význam. Ujišťuje nás, že něco v latentním materiálu snu žádá, aby bylo považováno za skutečnou vzpomínku, že se tedy sen vztahuje na událost, která se přihodila skutečně a nebyla pouze vytvořena fantasií. Může ovšem běžet jenom o skutečnost něčeho neznámého; na př. přesvědčení, že děd skutečně vyprávěl povídku o krejčím a vlku, nebo že byly hošíkovi skutečně předčítány pohádky o červené karkulce a neposlušných kozlátkách, nikdy by se nedala nahradit pocitem skutečna, přečkávajícím sen. Zdálo se, že sen poukazuje na příhodu, jejíž reálnost se zdůrazňuje právě v protikladu k ireálnosti pohádek.

Jestliže jsme musili předpokládat takovou neznámou, t. j. v době snu již zapomenutou, scénu v pozadí obsahu snu, musila se přihodit velmi časně. Vždyť pacient říká: Když jsem měl tento sen, byly mně tři, čtyři, nanejvýše pět let. Můžeme dodat: A sen mně připomněl něco, co jistě patří do doby ještě dřívější.

K obsahu této scény musilo vésti, co nemocný vyzdvihoval ze zjevného obsahu snu, momenty pozorného hledění a nehybnosti. Očekáváme ovšem, že tento materiál reprodukuje neznámý materiál scény nějak skreslený, dokonce snad skreslený v opak.

Ze suroviny, kterou dodala první analysa s pacientem, dalo se rovněž vyvodit několik závěrů, které se měly včlenit do hledané souvislosti. Za zmínkou o chovu ovcí musili jsme hledat průkaz jeho sexuálního badání, které ukojoval při svých návštěvách s otcem, ale musily být při tom také náznaky strachu před smrtí, neboť největší část ovcí přece zemřela nakažlivou nemocí. Co se ve snu vtíralo nejvíce, vlci na stromě, vedlo přímo k dědově vyprávění, na němž mohlo jeho upoutat a podnítit sen sotva něco jiného než navázání na téma kastrace.

Prvním neúplným rozborem snu jsme se ještě dopátrali,

že vlk je náhradou za otce, takže tento první úzkostný sen uvedl najevo onen strach z otce, který měl od tohoto okamžiku ovládat jeho život. Tento vývod nebyl ovšem ještě závazný. Sestavíme-li však jako výsledek předběžného rozboru, co vyplývá z materiálu, dodaného nemocným, jsou tu pro rekonstrukci asi tyto úryvky:

Skutečná příhoda — z velmi rané doby — hledění — nehybnost — sexuální problémy — kastrace — otec — něco děsného.

Jednoho dne se jal pacient pokračovat ve vykládání snu. Ono místo snu — řekl —, na kterém se praví: Náhle se samo otevře okno, neobjasňuje se úplně vztahem k oknu, u kterého sedí krejčí a kterým vchází do pokoje vlk. Musí znamenat: náhle se otevrou oči. Tedy spím a náhle procitnu, při tom něco vidím: strom s vlky. Proti tomu se nedalo nic namítat, ale připouštělo to další využití. Procitl a něco spatřil. Pozorné hledění, které sen přičítá vlkům, třeba naopak přesunout na něho. V rozhodujícím bodě tu nastalo převrácení, které se ostatně ohlašuje jiným převrácením v zjevném obsahu snu. Bylo přece také převrácením, když vlci seděli na stromě, zatím co v dědečkově vyprávění byli dole a nemohli vylézti na strom.

Což kdyby také druhý nemocným zdůrazněný moment byl skreslen převrácením nebo obrácením? Pak by tu musilo místo nehybnosti (vlci sedí bez jakéhokoli pohybu, hledí na něho, ale nehýbají se) státi: nejprudší pohyb. Tedy náhle procitl a spatřil scénu s prudkými pohyby, na kterou hleděl s napjatou pozorností. V jednom případě by skreslení záleželo v záměně subjektu a objektu, aktivity a pasivity, být předmětem hledění místo hledět, v druhém případě v proměně v opak: klid místo pohybu.

Další pokrok v chápání byl mu umožněn nápadem, který se náhle vynořil jindy: Strom je stromkem vánočním. Nyní věděl, že měl tento sen krátce před vánocemi, v očekávání vánoc. Poněvadž vánoční hod Boží byl současně dnem jeho narozenin, mohli jsme bezpečně zjistit dobu snu i změny, která na něj navazovala. Bylo to těsně před jeho čtvrtými narozeninami. Usnul tedy v napjatém očekávání dne, který ho měl dvojitě obdařit. Víme, že dítě za takových okolností snadno ve snu předjímá splnění svých přání. Ve

snu byly tedy již vánoce, obsah snu mu ukazoval jeho nadílku, na stromě visely dary pro něho určené. Ale místo darů byli to — vlci, a sen skončil strachem, že ho sežere vlk (pravděpodobně otec) a útěkem k chůvě. Znalost jeho sexuálního vývoje před snem nám umožňuje, abychom vyplnili mezeru ve snu a objasnili přeměnu ukojení v úzkost. Mezi přáními, tvořícími sen, musilo mít největší sílu přání být sexuálně ukojen otcem. Intensitě tohoto přání se podařilo oživit dávno zapomenutou stopu vzpomínky na scénu, která mu mohla ukázat, jak vypadá sexuální ukájení otcem, a výsledkem bylo zděšení. Hrůza ze splnění tohoto přání, potlačení hnutí, které se znázornilo přáním, a proto útěk od otce k méně nebezpečné chůvě.

Význam tohoto vánočního termínu byl zachován domnělou vzpomínkou, že dostal první záchvat vzteku, poněvadž byl neuspokojen vánočními dary. Vzpomínka směšovala správné a falešné, nemohla mít pravdu beze změny, neboť podle často opakovaných výpovědí rodičů byla jeho nezbednost nápadná již po jejich návratu na podzim a ne teprve o vánocích, ale podstata souvislosti mezi chybícím ukojením lásky, vztekem a dobou vánoční byla vzpomínkou zachycena.

Který však obraz, vyvolaný v noci působící sexuální touhou, byl s to, aby tak mocně odstrašoval od splnění přání? Tento obraz musil podle materiálu analysy vyhovovat jedné podmínce, musil být způsobilý, aby vyvolal přesvědčení o existenci kastrace. Strach z kastrace se pak stal hybnou silou proměny afektu.

Nyní přicházíme k místu, kde musím opustit průběh analysy. Obávám se, že to bude také místo, kde mne opustí víra čtenářů.

Co bylo oné noci oživeno ze spleti nevědomých stop dojmů, byl obraz soulože mezi rodiči za okolností ne zcela obvyklých, a zvláště příznivých pro pozorování. Poznenáhlu se podařilo obdržet na všechny otázky, které se týkaly této scény, uspokojivé odpovědi, a to tak, že se onen sen průběhem léčby opakoval s nesčíslnými změnami a v nespočetných nových vydáních, která patřičně objasnila analysa. Tak se především ukázalo, jak staré bylo dítě

v době pozorování, asi 1½ roku.[8]) Tehdy trpěl malárií, její záchvaty se denně opakovaly v určitou hodinu.[9]) Od svého desátého roku občas podléhal depresivním náladám, které počínaly odpoledne a vyvrcholovaly kolem páté hodiny. Tento příznak trval ještě v době analytického ošetřování. Periodická deprese nahrazovala tehdejší záchvaty horečky a malátnosti; pátá hodina byla buď dobou nejvyšší horečky nebo pozorování soulože, pakliže se obě doby nekryjí.[10]) Byl, patrně pro toto onemocnění, v pokoji rodičů. Toto také přímou tradicí potvrzené onemocnění má nás k tomu, abychom předpokládali, že se příhoda udála v létě a že hošíkovi, narozenému o vánocích, bylo n + 1½ roku. Spal tedy v pokoji rodičů v postýlce a probudil se, třeba následkem stoupající horečky, odpoledne, snad kolem páté hodiny, která se později vyznačovala depresí. S předpokladem teplého letního dne by se shodovalo, že se rodiče uchýlili k odpolednímu spánku zpola odstrojeni.[11]) Když procitl, stal se svědkem třikrát[12]) opakované soulože zezadu, spatřil matčino pohlavní ústrojí i otcův pyj a porozuměl ději a jeho významu.[13]) Nakonec vyrušil rodiče v jejich obcování způsobem, o němž se později stane zmínka.
Vlastně není nic mimořádného, ani se nezdá výtvorem prostopášné obrazotvornosti, že se mladí, teprve několik let ženatí manželé za letního parna pomilují po odpoledním spánku, nedbajíce přítomnosti 1½ roku starého, v postýlce spícího hošíka. Myslím, že by to bylo naprosto banální, všední a ani předpokládaná poloha při souloži nemůže pozměnit tento soud. Obzvláště proto, že z průkazního

[8]) Mimo to by přicházelo v úvahu stáří ½ roku s mnohem menší pravděpodobností a vlastně sotva udržitelné.
[9]) Srv. pozdější přetvoření tohoto momentu v nutkavé neurose. Ve snech v době léčby byly nahrazeny prudkým větrem (a r i a = vzduch).
[10]) S tím srv., že pacient k svému snu nakreslil jenom p ě t vlků, ačkoli se v textu snu mluví o 6 nebo 7.
[11]) V bílém prádle, b í l í vlci.
[12]) Proč třikrát? Kdysi mne pacient překvapil tvrzením, že jsem tuto podrobnost vypátral výkladem. To se neshodovalo se skutečností. Byl to bezděčný nápad, jenž se nedal dále kritisovat a jejž podle svého zvyku přičítal mně a učinil věrohodným projekcí.
[13]) Myslím, že mu porozuměl v době snu ve 4 letech, nikoli v době pozorování. Když mu bylo 1½ roku, nabyl dojmů, jejichž dodatečné pochopení v době snu mu bylo umožněno jeho vývojem, pohlavním vzrušením a sexuálním badáním.

materiálu nevyplývá, že soulož byla zezadu prováděna po každé. Jedenkrát by bylo přece stačilo, aby přihlížející hošík měl příležitost k pozorování, která jsou při jiné poloze milujících ztížena nebo vyloučena. Obsah této scény nemůže tudíž sloužit za důvod proti její věrohodnosti. Námitka nepravděpodobnosti bude směřovat proti třem jiným bodům: proti tomu, že by dítě v tak útlém věku 1½ roku bylo s to vnímat tak složitý děj a podržet jej tak věrně ve svém nevědomu, za druhé proti tomu, že by čtyřleté dítě mohlo dodatečně zpracovat tyto dojmy tak, aby jim porozumělo, a konečně proti tomu, že by jakýmkoli postupem bylo lze podrobnosti takové scény, takto prožité a pochopené, zvědomit souvisle a přesvědčivě.[14])
Později zevrubně prozkoumám tuto i jiné námitky, ujišťuji čtenáře, že nejsem méně kritický k předpokladům takového dětského pozorování, a prosím ho, aby se spolu se mnou rozhodl p r o z a t í m věřit ve skutečnost této scény. Nejprve chceme dále studovat poměr této »p r a s c é n y« k pacientovu snu, příznakům a životopisu. Prozkoumáme odděleně, jaké účinky měl bytostný obsah scény a jaké jeden zrakový dojem z ní.
Tímto rozumím polohu, ve které spatřil rodiče, vzpřímeného muže a ženu schýlenou jako zvíře. Již jsme slyšeli, že ho sestra v době úzkosti děsívala obrazem z pohádkové knihy, na němž byl znázorněn vlk vzpřímený, vykračující jednou nohou, s napjatými tlapami a vztyčenýma ušima. Během léčby nedbal námahy hledání u antikvářů, až nalezl obrázkovou knihu svého dětství, a poznal děsící ho obraz v ilustraci k povídce o »Neposlušných kozlátkách«. Pravil, že mu poloha vlka na tomto obraze mohla připomínat polohu otce v konstruované prascéně. Tento obraz se každopádně stal východiskem dalších úzkostí. Když mu v jeho šestém nebo sedmém roce bylo kdysi ohlášeno, že k němu nazítří přijde nový učitel, zdálo se

[14]) První z těchto svízelů si nemůžeme usnadnit předpokladem, že snad dítě v době pozorování bylo přece o rok starší, tedy 2½ roku, v kteréžto době je případně docela schopné mluvit. Pro mého pacienta byl takový časový přesun vyloučen všemi vedlejšími okolnostmi. Ostatně nutno uvážit, že analysa nezřídka odhaluje taková pozorování soulože rodičů. Čím starší je dítě, tím pečlivěji budou rodiče na určité společenské úrovni zbavovat dítě příležitosti k takovému pozorování.

mu ihned následující noci o tomto učiteli, že je lvem, který se v poloze vlka na onom obrázku řvavě přibližuje k jeho posteli, a zase procitl naplněn úzkostí. Fobie z vlka byla tehdy již překonána, mohl si tedy svobodně vybírat nové zvíře, budící úzkost, a v tomto pozdním snu uznával, že učitel je náhradou za otce. Každý jeho učitel hrál v pozdějších letech dětství stejnou úlohu otce a byl vybavován otcovým vlivem na dobro i zlo.

Osud ho obdařil podivuhodným podnětem, aby oživil fobii z vlka v době gymnasijní a učinil z poměru, který tvořil její základ, východisko těžkých útlumů. Učitel, který v jeho třídě učil latině, se jmenoval W o l f (t. j. vlk. Pozn. překl.). Od počátku byl vůči němu bojácný, kdysi ho učitel těžce pohanil, poněvadž udělal hloupou chybu v latinském překladu, a od té doby se již nezbavil skličující úzkosti z tohoto profesora, která se brzy přenesla na jiné učitele. Avšak ani příležitost, při které klopýtl v překladu, nebyla beze vztahu k jeho komplexu. Měl přeložit latinské slovo *filius* (t. j. syn. Pozn. překl.) a přeložil je francouzským *fils* místo náležitým slovem mateřského jazyka. Vlk byl přece pořád ještě otcem.[15])

První »přechodný příznak«,[16]) jejž pacient za léčby vytvořil, ještě se vztahoval na fobii z vlka a na pohádku o neposlušných kozlátkách. V pokoji, v němž se odbývaly první hodiny analysy, visely nástěnné hodiny proti pacientovi, jenž ležel, ode mne odvrácen, na pohovce. Zpozoroval jsem, že se občas obracel obličejem ke mně, pohlédl na mne ukonejšivě a potom zamířil pohledem ode mne k hodinám. Tehdy jsem myslil, že tak projevuje touhu po skončení hodiny. Mnohem později mne pacient upamatoval na toto posunkování a vysvětlil je připomínkou, že

[15]) Po tomto pohanění učitelem Wolfem, dověděl se, že je obecným názorem kolegů, že učitel od něho očekává — peníze, chce-li si ho udobřit. K tomu se ještě vrátíme později. — Dovedu si představit, jakým usnadněním by bylo pro racionalistické pojetí takového chorobopisu, kdybychom směli předpokládat, že celý strach z vlka ve skutečnosti vycházel od profesora latiny téhož jména, byl promítnut nazpět do dětství a vyvolal, navazuje na ilustraci k pohádce, fantasii prascény. Ale to je neudržitelné; časové prvenství fobie z vlka a její sounáležitost k letům dětství na prvním statku jsou prokázány příliš bezpečně. A sen ve 4. roce?

[16]) Ferenczi, Uber passagere Symptombildungen während der Analyse. Zentralbl. f. Psychoanalyse, II., 1912, str. 588. a d.

nejmladší ze sedmi kozlátek se ukryje ve skříni nástěnných hodin, zatím co šest sourozenců sežere vlk. Tudíž chtěl tehdy říci: Buď ke mně hodný. Musím se tě bát? Sežereš mne? Mám se jako nejmladší kozlátko skrýt ve skříni?

Vlk, kterého se bál, byl bezpochyby otec, ale strach z vlka byl vázán na podmínku vzpřímené polohy. Jeho vzpomínka tvrdila docela určitě, že ho neděsily obrazy vlka, lezoucího po čtyřech nebo ležícího v posteli jako v »Červené Karkulce«. Nemenší význam upoutala na sebe poloha, ve které spatřil podle naší konstrukce ženu; ale tento význam zůstal omezen na oblast sexuální. Nejnápadnějším jevem jeho milování v dospělosti byly záchvaty nutkavé smyslné zamilovanosti, které se dostavovaly a zase mizely v záhadném sledu, rozpoutávaly v něm ohromnou energii také v dobách jinakých útlumů a které vůbec nedovedl zvládnout. Úplné zhodnocení těchto nutkavých lásek musím ještě odsunout pro zvláště cennou souvislost, ale mohu zde uvésti, že byly vázány na určitou, jeho vědomí utajenou podmínku, která se dala poznat teprve v léčbě. Žena musila zaujímat polohu, kterou přičítáme matce v prascéně. Velké, nápadné hýždě pociťoval od dob puberty jako nejsilnější půvab ženy; jiná soulož než zezadu sotva mu přinášela požitek. Je tu sice oprávněna kritická úvaha, namítající, že se takovou zálibou v zadních částech těla vůbec vyznačují osoby, které mají sklon k nutkavé neurose, a že z ní nelze odvozovat existenci zvláštního dojmu z dětství. Že náleží ke struktuře análně erotického založení a k oněm archaickým rysům, které jsou vlastní této konstituci. Smíme přece chápat soulož zezadu — more ferarum — jako způsob fylogeneticky starší. Také k tomuto bodu se vrátíme v pozdější rozpravě, jakmile doplníme materiál o jeho nevědomé podmínce lásky.

Nyní pokračujme v rozboru vztahů mezi snem a prascénou. Podle našeho dosavadního očekávání měl sen dítěti, těšícího se na splnění svých přání o vánocích, předvésti obraz sexuálního ukájení otcem, jaký vidělo v prascéně a který měl být vzorem vlastního ukojení otcem, po němž toužilo. Místo toho se však projevuje materiál povídky, kterou mu krátce předtím vyprávěl děd: strom, vlci, bez-

ocasí v podobě překompensování: hustě zarostlé ocasy domnělých vlků. Zde nám chybí jedna souvislost, jeden asociační můstek, který by spojoval obsah prascény s povídkou o vlku. Toto pojítko je dáno polohou a jenom jí. Bezocasý vlk vyzývá v dědově vyprávění ostatní, aby si na něho vylezli. Touto podrobností byla vzbuzena vzpomínka na obraz prascény, touto cestou byl materiál prascény zastoupen materiálem povídky o vlku a dvojčíslo rodičů vhodně nahrazeno množným číslem vlků. Dále byl obsah snu přeměněn tím, že se materiál povídky o vlku přizpůsobil obsahu pohádky o sedmi neposlušných kozlátkách, že si z ní vypůjčil sedmičku.[17])
Přeměna materiálu: prascéna — povídka o vlku — pohádka o neposlušných kozlátkách, zrcadlí postup myšlenek při tvoření snu: touha po sexuálním ukojení otcem — poznatek, že je vázáno podmínkou kastrace — strach z otce. Myslím, že úzkostný sen čtyřletého hošíka je teprve nyní objasněn úplně.[18])

[17]) 6 nebo 7 se praví ve snu. 6 je počet sežraných dětí, sedmé se zachraňuje ve skříni od hodin. Zůstává přísným zákonem výkladu snů, že se nakonec objasní každá podrobnost.

[18]) Když se nám podařila synthese tohoto snu, pokusím se přehledně vylíčit vztahy zjevného obsahu snu k latentním myšlenkám snovým.

Je noc, ležím ve své posteli. Toto je počátek reprodukce prascény. „Je noc" je skreslením místo: spal jsem. Poznámka: Vím, že byla zima, když jsem snil, a doba noční, týká se vzpomínky na sen, nepatří k jeho obsahu. Je správná, byla to jedna z nocí před jeho narozeninami, t. j. před vánočním hodem Božím.

Náhle se samo otevře okno. Třeba přeložit takto: Náhle se sám probouzím, vzpomínka na prascénu. Vliv povídky o vlku, v níž vlk skáče do pokoje oknem, se tu projevuje modifikací, mění přímý výraz v obrazný. Současně slouží zavedení okna k tomu, aby obsah snu, který následuje, byl umístěn v přítomnosti. O štědrém večeru se náhle otevrou dveře a spatříme před sebou stromeček s nadílkou. Zde se uplatňuje vliv aktuálního očekávání vánoc, zahrnující do sebe pohlavní ukojení.

Veliký ořešák. Zástupce vánočního stromku, tedy aktuální; nadto strom z povídky o vlcích, na který se utíká pronásledovaný krejčí a pod kterým číhají vlci. Vysoký strom je také, jak jsem se často přesvědčil, symbolem pozorování, voyeurství. Sedíme-li na stromě, vidíme všechno, co se děje dole, a sami nejsme viděni. Srv. známou Bocacciovu povídku a podobné šprýmy.

Vlci. Jejich počet: šest nebo sedm. V povídce o vlku je jich smečka bez určitého čísla. Určením počtu se projevuje vliv pohádky o sedmi kozlátkách, z nichž vlk sežere šest. Nahrazení dvojčísla prascény číslem množným, které by bylo nesmyslné v prascéně, je

Pokud se týče patogenního účinu prascény a změny, kterou vyvolává její oživení, mohu být po všem, co bylo již řečeno, stručný. Budeme se zabývat jenom účinem, jejž vyjadřuje sen. Později si ujasníme, že od prascény nevycházelo snad jedno jediné sexuální proudění, nýbrž celá řada, takořka rozštěpení libida. Dále budeme mít na mysli, že oživení této scény (záměrně se vyhýbám slovu: vzpomínka) má týž účin, jako by šlo o nový nedávný zážitek. Scéna působí dodatečně a v mezidobí od 1½ do 4. roku nepozbyla ničeho ze své svěžesti. Možná že později nalezneme podklad pro tvrzení, že vyvolala jisté účiny již v době, kdy byla vnímána, tedy ve věku 1½ roku.

Když se pacient zahloubal do situace prascény, uvedl najevo toto sebepozorování: Dříve se domníval, že pozorovaný děj je násilnický, ale s tím se neshodovala matčina radostná tvář, kterou viděl; musil poznat, že běží o nějaké

vhodným skreslovacím prostředkem odporu. V kresbě ke snu vyjádřil pacient 5, která pravděpodobně opravuje údaj: byla noc.
S e d í n a s t r o m ě. Vlci především nahrazují vánoční dárky, visící na stromě. Jsou však umístěni na stromě také proto, poněvadž to může znamenat, že hledí. V dědově povídce leží pod stromem. Jejich poměr ke stromu byl tedy ve snu převrácen, z čehož můžeme usuzovat, že se ve snovém obsahu vyskytují také jiná převrácení latentního materiálu.
H l e d í n a n ě h o s n a p j a t o u p o z o r n o s t í. Tento rys pochází celý z prascény, do snu byl pojat obráceně.
J s o u ú p l n ě b í l í. Tento, sám nepodstatný, v pacientově vyprávění silně zdůrazněný rys čerpá intensitu z vydatného splynutí prvků z různých vrstev materiálu, a slučuje pak vedlejší podrobnosti jiných snových zdrojů s významnějším kusem prascény. Tato determinace asi pochází z bílé barvy ložního a oděvního prádla rodičů, k tomu přistupuje bílá barva stáda ovcí, ovčáků, čímž se naráží na jeho sexuální badání na zvířatech, potom bílá barva v pohádce o kozlátkách, v níž poznají matku podle bílé barvy ruky. Později také pochopíme, že bílé prádlo naznačuje smrt.
S e d í n e h y b n ě. Tím se odporuje nejnápadnějšímu obsahu pozorované scény: pohybům, které polohou, již způsobují, vytváří spojitost mezi prascénou a povídkou o vlku.
M a j í o c a s y j a k o v l c i. To má odporovat výsledku, jenž vznikl působením prascény na povídku o vlku a jejž nutno považovat za nejdůležitější vývod sexuálního badání: skutečně tedy existuje kastrace. Zděšení, se kterým dítě přijímá tento výsledek myšlení, prodere se konečně ve snu a vytvoří jeho závěr.
S t r a c h, ž e h o s e ž e r o u v l c i. Pacientovi se nezdál odůvodněn obsahem snu. Řekl: Neměl jsem se čeho bát, neboť vlci vyhlíželi spíše jako lišky nebo psi, ani se na mne nevrhali, aby mne snad chtěli kousnout, nýbrž byli velice klidní a vůbec nebyli hrozní. Poznáváme, že se snová práce chvíli snažila zneškodnit trapné obsahy

ukojování.[19]) Podstatnou novinkou, jež pro něho vzešla z pozorování soulože rodičů, bylo přesvědčení o skutečnosti kastrace, jejíž možností se již dříve zabýval v myšlenkách. (Pohled na dvě močící děvčata, hrozba Nani, vychovatelčin výklad cukrových tyčinek, vzpomínka, že otec rozdrtil hada na kusy.) Neboť nyní viděl ránu, o které mluvila Naňa, vlastníma očima, a pochopil, že její bytí je předpokladem obcování s otcem. Už ji nemohl jako při pozorování děvčátek zaměňovat se zadničkou.[20])
Sen vyústil v úzkost a hošík se neuklidnil, pokud nepřišla Naňa. Utekl se tedy od otce k ní. Úzkost byla odmítnutím

proměnou v opak. (Nepohybují se, mají přece nejkrásnější ocasy.) Až posléze tento prostředek selže a propukne úzkost. Projeví se pomocí pohádky, v níž kozlátka, děti, požírá vlk, otec. Možná, že tento obsah pohádky připomíná žertovné hrozby otcovy, když si hrával s děckem, takže by strach, že ho sežere vlk, mohl být jak vzpomínkou, tak náhradou, vzniklou přesunem.
Hybná přání tohoto snu jsou na bíledni; k povrchním přáním ze dne, aby již byly vánoce a nadílka (sen z netrpělivosti), se přidružuje hlubší, v tuto dobu trvalé přání po sexuálním ukojení otcem, které se zprvu nahrazuje přáním znovu spatřit to, co bylo tehdy tak poutavé. Od splnění tohoto přání vyvolanou prascénou probíhá pak psychický pochod až k nyní nevyhnutelnému odmítnutí onoho přání a k potlačení.
Nechť obšírnost a zevrubnost popisu — k nimž mne nutí snaha poskytnout čtenáři nějakou náhradu za průkazní sílu analysy, kterou jsme prováděli sami — ho současně odvrátí od požadavku, aby byly uveřejňovány analysy, které trvaly několik let.

[19]) S pacientovou výpovědí se nejspíše vypořádáme předpokladem, že nejprve pozoroval soulož v normální poloze, která nutně působí dojmem sadistického aktu. Teprve potom byla poloha změněna, takže měl příležitost k jiným pozorováním i úsudkům. Ale tento předpoklad není jistý, ani se mně nezdá nezbytný. Přes zkracující podání textu nechceme pustit se zřetele skutečnou situaci, že dospělý pacient po 25 letech označuje dojmy a hnutí ze svého čtvrtého roku slovy, která by byl tehdy nenalezl. Nedbáme-li této poznámky, snadno můžeme mít za směšné a nevěrohodné, že by čtyřleté dítě bylo schopné tak odborných úsudků a učených myšlenek. Je to prostě druhý případ dodatečnosti. Dítě nabývá dojmu ve věku 1½ roku, na který neumí dostatečně reagovat, chápe jej teprve, je jím jato při jeho oživení, když jsou mu 4 roky, a až po dvou desítiletích pochopí vědomým myšlením v analyse, co se v něm tehdy dělo. Analysovaný pak právem nedbá rozdílů mezi třemi časovými úseky a včleňuje své nynější já do dávno minulé situace. V tom ho následujeme, neboť při přesném sebepozorování a výkladu musí výsledek dopadnout tak, jako bychom směli pominout vzdálenost mezi druhým a tretím časovým úsekem. Ani nemáme jiného prostředku, jak popsat děje v druhém údobí.
[20]) Jakým způsobem řešil tuto část problému později, dovíme se níže při rozboru jeho anální erotiky.

oné tužby po sexuálním ukojení otcem, která mu vnukla sen. Její projev: být sežrán vlkem, byl jenom — dovíme se, že regresivním — převodem přání souložit s otcem, t. j. být jím ukojován jako matka. Jeho poslední sexuální cíl, pasivní postoj k otci, podlehl potlačení, jeho místo zaujal strach z otce v podobě fobie z vlka.

A hybná síla tohoto potlačení? Jak se věci měly, mohlo touto silou být jenom narcistické genitální libido, které se, pečujíc o mužský úd, vzpěčovalo proti ukojení, jehož podmínkou se jevilo zřeknutí tohoto údu. Z ohroženého narcismu čerpal mužskost, jíž se bránil proti pasivnímu postoji k otci.

Nyní si všímáme, že jsme na tomto bodě popisu nuceni změnit terminologii. Během snu dosáhl nové fáze své sexuální organisace. Pohlavní protiklady dotud pro něho byly a k t i v n í a p a s i v n í. Jeho sexuální cíl byl od doby svádění pasivní, aby mu někdo sahal na pohlavní ústrojí, potom se regresí na dřívější stupeň sadistickoanální organisace proměnil v masochistický, býti bit, trestán. Bylo mu lhostejné, zda tohoto cíle dosáhne u muže nebo ženy. Beze zřetele k pohlavnímu rozdílu putoval od Nani k otci, žádal Naňu, aby se dotýkala jeho pohlavního údu a chtěl vyprovokovat potrestání otcem. Na pohlavním ústrojí při tom nezáleželo; fantasií, že je bit na pyj, se ještě projevovala souvislost zastřená regresí. Nuže, oživení prascény snem ho přivedlo nazpět ke genitální organisaci. Objevil pochvu a biologický rozdíl mezi mužskostí a ženskostí. Nyní chápal, že se aktivnost rovná mužství, pasivnost však ženství. Jeho pasivní sexuální cíl byl by se nyní musil přeměnit v ženský, aby se dal vyjádřit takto: souložit s otcem jako žena, místo: být od něho bit na pohlavní úd nebo zadničku. Tento ženský cíl byl nyní potlačen a nahrazen strachem z vlka.

Zde musíme přerušit pojednání o pacientově sexuálním vývoji, až pozdější stadia jeho vývoje vrhnou nové světlo na tato dřívější. Pro zhodnocení fobie z vlka ještě podotkněme, že se otec i matka, oba, stali vlky. Matka přece hrála kastrovaného vlka, na kterého ostatní vylézali, otec vlka vystupujícího. Jeho úzkost se však podle jeho ujišťování vztahovala na stojícího vlka, tedy na otce. Dále nám

musí být nápadné, že úzkost, v níž vyústil sen, měla vzor v dědově vyprávění. V této je přece jat úzkostí kastrovaný vlk (který ostatním dovolil, aby si na něho stoupli), jakmile mu krejčí připomenul, že je bezocasý. Tudíž se průběhem snu, zdá se, ztotožňoval s kastrovanou matkou a nyní se vzpíral proti tomuto výsledku. V překladu — doufám, že správném —: Chceš-li být ukojen otcem, musíš strpět kastraci jako matka; to však nechci. Tedy zřetelný protest mužství! Ostatně si ujasněme, že sexuální vývoj případu, kterým se zabýváme, má pro naše badání tu velkou nevýhodu, že není nerušený. Zprvu je rozhodujícím způsobem ovlivňován sváděním a nyní je odchýlen scénou, ve které pozoruje soulož a která působí dodatečně jako druhé svádění.

5

Několik rozprav

Lední medvěd a velryba, bylo řečeno, nemohou spolu válčit, poněvadž se, každý omezen na svůj živel, k sobě nedostanou. Stejně nemožné je pro mne rokovat s pracovníky v oboru psychologie nebo neurotiky, kteří neuznávají předpokladů psychoanalysy a považují její výsledky za artefakty. Vedle nich se však v posledních letech vytvořila oposice jiných pracovníků, kteří se, aspoň podle svého přesvědčení, pohybují na půdě analysy, nepopírají její techniku a výsledky a považují se jenom za oprávněny vyvozovat z téhož materiálu jiné závěry a pojímat jej jinak. Teoretické odporování je ponejvíce neplodné. Jakmile jsme se počali vzdalovat od materiálu, z něhož máme čerpat, ocitáme se v nebezpečí, že se budeme opojovat svými tvrzeními a na konec zastávat názory, kterým by odporovalo jakékoli pozorování. Proto se mně zdá nepoměrně účelnější potírat odchylné názory tím, že je vyzkoušíme na jednotlivých případech a problémech.

Výše (na str. 39.) jsem rozvedl, že dozajista bude považováno za pravdě nepodobné, že by dítě v útlém věku 1½ roku bylo s to vnímat tak složitý děj a podržet jej tak věrně ve svém nevědomu, za druhé, že by čtyřleté dítě mohlo dodatečně zpracovat tyto dojmy tak, aby jim porozumělo, a konečně, že by jakýmkoli postupem bylo lze podrobnosti takové scény, takto prožité a pochopené, zvědomit souvisle a přesvědčivě«.

Poslední otázka je ryze faktická. Kdo se namáhá, aby náležitou analytickou technikou pronikl do takových hlubin, přesvědčí se, že je to možné; kdo to opomine a přeruší analysu v kterékoli vyšší vrstvě, zřekl se usuzování. Ale mínění o tom, čeho dosáhla analysa hlubin, není tím rozhodnuto.

Obě ostatní námitky se opírají o nízké cenění raně infantilních prožitků, od kterých se neočekávají tak dalekosáhlé účiny. Hledají genesi neuros téměř výlučně ve vážných konfliktech pozdějšího života a předpokládají, že významnost dětství je v analyse předstírána jenom sklonem neurotiků vyjadřovat nynější zájmy vzpomínkami a symboly rané minulosti. Takovým posuzováním infantilního momentu by odpadlo leccos, co patří k nejniternějším zvláštnostem analysy, ovšem také mnohé, co budí proti ní odpor a odcizuje jí důvěru lidí nezasvěcených.
Předkládáme tedy k diskusi pojetí, že takové rané infantilní scény, jaké dodává zevrubná analysa neuros, na př. našeho případu, nejsou reprodukcemi skutečných příhod, kterým bychom směli přičítat vliv na utváření pozdějšího života a na tvorbu příznaků, nýbrž výtvory fantasie, které čerpají podněty z doby dospělosti, takořka symbolicky zastupují skutečná přání a zájmy, a jsou vyvolány regresivní tendencí, odvrácením od úkolů soudobých. Je-li tomu tak, můžeme si ovšem uspořit všechny zarážející domněnky o duševním životě a intelektuálním výkonu dětí v nejútlejším věku.
Pro toto pojetí mluví, kromě nám všem společného přání po racionalisaci a zjednodušení obtížného úkolu, leckterá fakta. Také můžeme předem odstranit jednu námitku, která by se mohla vynořit právě u praktického analytika. Je-li toto pojetí infantilních scén správné, pak se, nutno uznat, zprvu nic nemění na provádění analysy. Má-li již neurotik špatnou zvláštnost, že odvrací svůj zájem od přítomnosti a upíná jej k takovým regresivním, náhradním výplodům své fantasie, nemůžeme dělat nic jiného, než ho následovat na jeho cestách a zvědomovat mu tyto nevědomé výtvory, neboť, beze zřetele k reálné své bezcennosti, jsou pro nás velmi cenné, poněvadž jsou toho času nositeli a majiteli zájmu, který chceme uvolnit a obrátit k úkolům soudobým. Analysa by musila probíhat docela stejně jako ona, jež má, naivně důvěřujíc, takové fantasie za pravdivé. Teprve na konci analysy, po odhalení fantasií, by začal rozdíl. Pak bychom nemocnému řekli: »Inu, vaše neurosa probíhala tak, jako byste v dětských letech byl načerpal a rozvíjel takové dojmy. Uznáváte, doufám, že

to není možné. Byly to plody vaší obrazotvornosti, jež vás měly odvracet od skutečných úkolů, před které jste byl postaven. Nuže, zkoumejme, jaké byly tyto úkoly a co je pojilo s vašimi fantasiemi.« Po tomto vypořádání s infantilními fantasiemi mohl by počít druhý úsek léčby, který by se zabýval skutečným životem.

Zkrácení této cesty, tedy změna dosud obvyklé psychoanalytické léčby, byla by technicky nepřípustná. Nezvědomíme-li nemocnému tyto fantasie v plném rozsahu, nemůžeme mu opatřit disposici zájmem, který je na ně vázán. Odvracíme-li ho od nich, sotvaže jsme vytušili jejich existenci a všeobecné obrysy, podporujeme jenom dílo potlačení, kterým se staly nedotknutelnými pro veškeré pacientovy snahy. Když mu je záhy znehodnotíme, třeba zvěstováním, že běží jenom o fantasie, které přece nemají reálného významu, nikdy nebude ochoten spolupůsobit na jejich zvědomování. Analytická technika by se tudíž při správném postupu vůbec nezměnila, nechť posuzujeme tyto infantilní scény jakkoli.

Uvedl jsem, že se pojímání těchto scén jako regresivních fantasií může dovolávat některých faktických momentů. Především tohoto: Tyto infantilní scény nejsou v léčbě — pokud sahá moje dosavadní zkušenost — reprodukovány v podobě vzpomínek, nýbrž jsou výsledky konstrukce. Leckomu se bude zdáti spor rozhodnut již tímto jedním přiznáním.

Nepřeji si, aby vzniklo nedorozumění. Každý analytik ví a nesčetněkrát zkusil, že v podařené léčbě pacient sděluje mnoho bezděčných vzpomínek ze svých dětských let, jejichž vynořením — možná že prvním vynořením — se lékař cítí úplně nevinen, ježto podobný obsah nijakým pokusem o konstrukci nemocnému nepřiblížil. Tyto dříve nevědomé vzpomínky nemusí být ani vždycky pravdivé; mohou býti pravdivé, ale mnohdy jsou proti pravdě skresleny, prostoupeny prvky fantasie, zcela podobně jako samovolně zachované, tak zvané vzpomínky krycí. Chci jenom říci: Scény, jako prascéna u mého pacienta, z tak rané doby a s takovým obsahem, které mají tak mimořádný význam pro dějiny případu, nejsou zpravidla reprodukovány v podobě vzpomínek, nýbrž musí být krok za krokem

svízelně vytušovány — konstruovány — z mnoha náznaků. Pro argument stačí, připustím-li, že se takové scény v případech nutkavé neurosy nezvědomují v podobě vzpomínek, nebo omezím-li údaj na jeden případ, kterým se tu zabýváme.

Nuže, nejsem toho názoru, že by tyto scény nutně musily být fantasiemi, poněvadž se nevracejí v podobě vzpomínek. Naprosto se rovná, zdá se mi, vzpomínce, že se — jako v našem případě — nahrazují sny, jichž analysa nás zpravidla přivádí nazpět k této scéně a jejichž úsilovné přepracování reprodukuje každý kus jejich obsahu. Snění je přece také vzpomínání, třebaže podmíněné nocí a tvorbou snu. Tímto návratem ve snách si vysvětluji, že se v pacientech samých poznenáhlu utváří pevné přesvědčení o realitě těchto prascén, které není o nic méně pevné, než přesvědčení, založené na vzpomínce.[21])

Odpůrci se ovšem nemusí vzdát boje proti těmto argumentům, poněvadž by byl beznadějný. Sny jsou, jak známo, poddajné.[22]) A přesvědčení analysovaného může být výsledkem sugesce, pro kterou se pořád ještě hledá úloha v souhře sil analytického ošetřování. Psychotherapeut starého ražení pacientovi sugeroval, že je zdráv, že překonal své útlumy a pod.; psychoanalytik mu prý sugeruje, že v dětství měl ten nebo onen prožitek, jejž si nyní musí vybavit, aby se uzdravil. Takový by byl mezi nimi rozdíl.

Ujasněme si, že tento poslední pokus odpůrců o vysvětlení směřuje k mnohem důkladnějšímu vyřízení infantilních scén, než bylo zprvu ohlašováno. Nejsou prý skutečnostmi, nýbrž fantasiemi. Nyní se ukazuje: nikoli fantasiemi nemocného, nýbrž přímo analytikovými, které z nějakých osobních komplexů vnucuje analysovanému. Ovšem analytik, slyšící tuto výtku, si, aby se uklidnil, připomene, jak poznenáhlu vznikala konstrukce této fantasie, kterou vnukl

[21]) Jak časně jsem se zabýval tímto problémem, nechť dokáže jedno místo z prvého vydání mé knihy „Die Traumdenkung" (1900). Tam se na str. 126. praví v rozboru řeči, vyskytnuvší se ve snu: To nelze již dostat, tato řeč pochází ode mne; o několik dní dříve jsem jí vysvětloval, „že nejstarší dětské prožitky nelze již dostat jako takové, nýbrž se v analyse nahrazují ‚přenosy' a sny."

[22]) Mechanismus snu se nedá ovlivňovat, ale snovému materiálu lze částečně veleti.

pacientovi, jak se přece v mnoha bodech utvářela nezávisle na lékařových podnětech, jak se od jistého údobí léčby zdálo, že se v ní všechno sbíhá, a jak z ní v synthesi na všechny strany vybíhají nejrůznější podivuhodné úspěchy, jak velké i nejmenší problémy a podivnosti chorobopisu se rozřešují tímto jediným předpokladem, a uvede, že se nepovažuje za tak bystrého, aby si dovedl vymyslit příhodu, která splňuje všechny tyto nároky současně. Avšak ani toto plaidoyer nezapůsobí na druhou stranu, která sama neprožila analysu. Rafinovaný sebeklam — řekne jedna strana, tupost posuzování — řekne druhá; rozhodnutí bude nemožné.

Nyní se obraťme k jinému momentu, který podepírá názor odpůrců o konstruovaných infantilních scénách. Je tento: Všechny pochody, kterých bylo použito k objasnění, že tyto sporné útvary jsou fantasiemi, existují skutečně a jsou nepochybně významné. Odvrácení zájmů od úkolů skutečného života[23]), existence fantasií, nahrazujících opominutá jednání, regresivní tendence, v těchto útvarech se projevující, — regresivní ve více než jednom smyslu, poněvadž nastává ústup před životem a současně návrat k minulosti, — to všechno je správné a dá se pravidelně prokázat analysou. Měli bychom se domnívat, že to také postačuje, aby byly objasněny domnělé vzpomínky z raného dětství, a že toto vysvětlení má, podle ekonomických zásad vědy, míti přednost před druhým, které se neobejde bez nových a zarážejících předpokladů.

Dovoluji si zde upozornit na to, že se rozpory v dnešní psychoanalytické literatuře obyčejně vyrábějí podle zásady *pars pro toto*. Z velmi složitého souboru se vytrhne jedna část působících činitelů, ta se vyhlašuje za pravdu a jejím jménem se odporuje druhé části a celku. Přihlédneme-li blíže, které skupině byla dána tato přednost, zjistíme, že té, která obsahuje, co již známe odjinud, nebo co na toto nejspíše navazuje. Tak je to u Junga s aktuálností a regresí, u Adlera s egoistickými pohnutkami. Avšak opouští se, zavrhuje se jako omyl, právě to, co je na psychoanalyse nové a jí vlastní. Touto cestou lze nej-

[23]) Z dobrých příčin dávám přednost formulaci: Odvrácení libida od aktuálních konfliktů.

snadněji odmítnout revoluční výboje nepohodlné psychoanalysy.

Není zbytečné zdůraznit, že žádnému z momentů, kterých používá stanovisko odpůrců k pochopení scén z dětství, nepotřeboval učit jako novince J u n g. Aktuální konflikt, odvrácení od reality, náhradní ukojování ve fantasii, regrese k materiálu minulosti, tvořily odjakživa, a to v témže sestavení, snad s nepatrnou změnou terminologie, podstatnou součást mé vlastní nauky. Nebyl to její celek, jenom část příčin, která, vycházejíc od reality, působí k utváření neurosy směrem regresivním. Mimo to jsem ještě nechal místo pro druhý progredientní vliv, jenž vychází z dojmů z dětství, ukazuje cestu libidu, ustupujícímu od života, a dává porozumět jinak nevysvětlitelné regresi do dětství. Tak, podle mého názoru, působí při tvoření příznaků oba momenty společně, ale dřívější spolupůsobení se mi zdá stejně významné. Tvrdím, že se v l i v z d ě t s t v í p r o j e v u j e j i ž v p o č á t e č n í s i t u a c i t v o r b y n e u r o s y t í m, ž e r o z h o d u j í c í m z p ů s o b e m s p o l u u r č u j e, k d y a n a k t e r é m m í s t ě j e d n o t l i v e c s e l ž e v e z v l á d á n í r e á l n ý c h ž i v o t n í c h p r o b l é m ů.

Spor jde tedy o význam infantilního momentu. Úkolem je nalézti případ, který může prokázat tento význam nade vší pochybnost. Takový je však případ nemoci, o kterém tu tak obšírně pojednáváme a který se vyznačuje tím, že neurosu v pozdějším životě předchází neurosa v raných letech dětství. Právě proto jsem si jej přece zvolil pro uveřejnění. Kdyby jej snad někdo chtěl odmítnout proto, že se mu zoofobie nezdá dosti důležitá, aby byla uznávána za samostatnou neurosu, pak mu připomenu, že na tuto fobii bez přestávky navazují nutkavý obřad, nutkavá jednání a myšlenky, o kterých bude zmínka v dalších částech tohoto spisu.

Neurotické onemocnění ve čtvrtém a pátém roce dětství především dokazuje, že infantilní prožitky samy jsou s to vytvořit neurosu, aniž se k tomu vyžaduje útěku od úkolu, stanoveného životem. Namítne se mně, že také dítě ustavičně naráží na úkoly, kterým by se snad chtělo vymknouti. To je správné, ale život dítěte před školní návštěvou lze

snadno přehlédnout, vždyť můžeme zkoumat, zda v něm nalezneme nějaký »úkol«, jenž by byl příčinou neurosy. Neobjevujeme však nic jiného než pudová hnutí — jejichž ukojení je pro dítě nemožné, jež zvládnout je nezpůsobilé — a zdroje, ze kterých plynou.

Ohromné zkrácení mezidobí mezi propuknutím neurosy a dobou sporných dětských zážitků způsobuje, jak jsme mohli očekávat, krajní scvrknutí regresivní části genese a nepokrytě uvádí najevo její progredientní část, vliv dřívějších dojmů. Tento poměr bude, doufám, jasně osvětlen naším chorobopisem. Otázku povahy prascén nebo nejranějších v analyse vypátraných dětských zážitků rozhoduje tato dětská neurosa ještě z jiných důvodů.

Považujeme-li za nesporné, že taková prascéna byla technicky vyvolána správně, že je nezbytná k souhrnnému rozřešení všech záhad, které nám ukládají příznaky dětského onemocnění, že se z ní šíří všechny účiny, tak jako k ní vedly všechny nitky analysy, pak je se zřetelem k jejímu obsahu nemožné, aby byla něčím jiným, než reprodukcí skutečnosti, dítětem prožité. Neboť dítě i dospělý člověk mohou vytvářet fantasie pouze s materiálem, který někde získali; cesty tohoto získání jsou dítěti zčásti (jako na př. četba) uzavřeny, časový úsek, jehož lze použít k tomuto získání, je krátký a snadno se dá prohledat stran takových pramenů.

V našem případě obsahuje prascéna obraz pohlavního styku mezi rodiči v poloze, která je obzvláště příznivá pro jistá pozorování. Nuže, o realitě takové scény by nic nedokazovalo, kdybychom ji nalezli u nemocného, jehož příznaky, tedy účiny scény, se projevily někdy v pozdějším životě. Takový nemocný mohl v nejrůznějších údobích dlouhého mezidobí nabýt dojmů, představ a znalostí, které pak proměňuje v obraz fantasie, promítá zpátky do dětství a připíná ke svým rodičům. Jestliže se však účiny takové scény projevují ve čtvrtém a pátém roce života, musilo dítě spatřit tuto scénu ve věku ještě dřívějším. Potom však zůstávají v platnosti všechny zarážející vývody, které vyplynuly z analysy infantilní neurosy. Ledaže by někdo chtěl předpokládat, že si pacient nevytvořil ve fantasii jenom tuto prascénu, nýbrž také změnu své povahy,

svůj strach z vlka a nutkavou pobožnost, což by však odporovalo jeho střízlivé jinak povaze a přímé tradici v jeho rodině. Zůstává tedy při tom, — nevidím jiné možnosti, — buď je analysa, vycházející z jeho dětské neurosy, vůbec pošetilostí, anebo je všechno správné tak, jak jsem to vylíčil shora.

Na dřívějším místě jsme se zarazili nad dvojznačností, že se pacientova záliba v ženských hyždích a v souloži za oné polohy, při které se tyto ukazují zvlášť jasně, zdála vyžadovat odvození od pozorované soulože rodičů, zatím co tato záliba je obecným rysem archaických konstitucí, náchylných k nutkavé neurose. Zde je nasnadě vysvětlení, které řeší rozpor předeterminací. Osobou, na které pozoroval tuto polohu při souloži, byl přece vlastní jeho otec, po němž mohl tuto konstituční zálibu také zdědit. Ani pozdější otcova choroba, ani historie rodiny nemluví proti tomu; jeden otcův bratr zemřel, jak jsme se již zmínili, ve stavu, který třeba považovat za vyústění těžké obsesse.

V této souvislosti si vzpomínám, že sestřička při svádění 3¼letého hošíka podivuhodně pomlouvala starou, hodnou chůvu, že staví všechny lidi na hlavu a potom jim sahá na pohlavní ústrojí.[24]) Tehdy se nám vnutila myšlenka, že snad také sestra přihlížela této scéně v podobně útlém věku jako později bratr, a tady dostala podnět k stavění na hlavu při pohlavním styku. Tento předpoklad by také ukazoval na jeden pramen její pohlavní předčasnosti.

[Původně jsem nezamýšlel pokračovat v rozpravě o reálnosti »prascén« na tomto místě, ale protože jsem mezitím byl nucen pojednat o tomto tématu ve svém »Úvodu do psychoanalysy« v širší souvislosti a bez polemického úmyslu, mohlo by uvésti v omyl, kdybych opominul použít na tento případ hledisek, které jsem tam uvedl. Doplňuji tedy a opravuji: Přece je ještě možné jiné pojetí prascény, tvořící podklad snu, jež značně mění shora provedené rozhodnutí a zbavuje nás leckterých obtíží. Nauka, která chce infantilní scény ponížit na regresivní symboly, nezíská sice nic ani při této modifikaci; vůbec se mi zdá nadobro odbyta touto — i jakoukoli jinou — analysou dětské neurosy.

[24]) Srv. str. 348.

Můžeme si totiž, myslím, také představit, že se věci mají takto. Nelze se zříci předpokladu, že dítě pozorovalo soulož, jejímž spatřením se přesvědčilo, že kastrace může být více než planou hrozbou; ani význam, který později připadá poloze muže a ženy pro rozvoj úzkosti a jako podmínce lásky, nepřipouští, leč vývod, že to musil být *coitus a tergo, more ferarum.* Ale jiný moment není tak nenahraditelný a můžeme od něho upustit. Snad to nebyla soulož rodičů, nýbrž zvířat, co dítě pozorovalo a potom přesunulo na rodiče, jako by snad bylo usoudilo, že to ani rodiče nedělají jinak.

Pro toto pojetí svědčí, že vlci snu jsou vlastně ovčáky a také v kresbě tak vypadají. Nedlouho před snem byl hošík opětovně brán s sebou k stádům ovcí, kde mohl spatřit takové velké bílé psy a pravděpodobně též pozorovat při souloži. Také číslo 3, které analysovaný ke snu uvedl bez jakéhokoli dalšího odůvodnění, chtěl bych vztahovat na toto a předpokládat, že mu zůstala v paměti tři taková pozorování ovčáků. Co ve vzrušeném očekávání oné snové noci k tomu přistoupilo, bylo pak přenesení nedávno nabytého vzpomínkového obrazu, se všemi jeho podrobnostmi, na rodiče, čímž však byly teprve umožněny mocné afektivní účiny. Nyní dodatečně pochopil dojmy, kterých možná nabyl před několika týdny nebo měsíci, t. j. chápání, které snad každý z nás prožil na sobě. Přenášení z pářících se psů na rodiče se nedělo pomocí usuzování, vázaného na slova, nýbrž tak, že byla ve vzpomínce vyhledána skutečná scéna, ve které rodiče byli pospolu a která se dala spojit se situací soulože. Všechny v rozboru snu tvrzené podrobnosti scény byly třeba reprodukovány přesně. Skutečně šlo o letní odpoledne, kdy dítě trpělo malárií, rodiče, bíle oděni, byli přítomni, když dítě procitlo ze spánku, ale — scéna byla nevinná. Ostatní připojilo pozdější přání zvídavého hošíka, aby mohl naslouchat rodičům při pohlavním styku, na základě jeho zkušeností se psy, a nyní rozvinula scéna, fantasií takto vytvořená, všechny účiny, které jsme o ní uvedli, tytéž, jako by byla bývala naprosto skutečná a nebyla slepena z dvou součástí, z dřívější indiferentní a pozdější, krajně jímavé.

Ihned je patrné, oč se usnadňuje výkon naší domnělé víry.

Nemusíme již předpokládat, že rodiče souložili v přítomnosti dítěte, byť i velmi mladého, což je pro mnohé z nás nelibou představou. Míra dodatečnosti se snižuje; nyní se vztahuje jenom na několik měsíců jeho čtvrtého roku a vůbec se nevrací do temných prvních let dětství. Na chování dítěte, které přenáší počiny psů na rodiče, a bojí se vlka místo otce, sotva něco zaráží. Vždyť je ve fázi vývoje svého světového názoru, která byla v »Totem und Tabu« označena jako návrat totemismu. Nauka, která chce objasnit prascény neuros pozdějšími fantasiemi o minulosti, zdánlivě je silně potvrzována naším neurotikem přes jeho útlý věk čtyř let. Ač velmi mlád, byl s to nahradit dojem ze čtvrtého roku fantasií vytvořeným traumatem z věku jednoho a půl roku; tato regrese se však nezdá ani záhadná, ani bez tendence. Scéna, která se měla konstruovat, musila odpovídat jistým podmínkám, které se následkem životních okolností dítěte daly nalézti jenom v této rané době, jako na př. podmínka, že ležel v ložnici rodičů v postýlce.

Pro správnost zde navrhovaného pojetí bude se však většině čtenářů zdát přímo rozhodující, co mohu připojit z analytických výsledků v jiných případech. Scéna pozorování pohlavního styku rodičů ve velmi raném dětství — nechť je skutečnou vzpomínkou nebo fantasií — není věru vzácná v analysách neurotiků. Možná, že se stejně často vyskytuje u těch, kdo se nestali neurotickými. Možná, že tvoří pravidelnou součást jejich — vědomé nebo nevědomé — zásoby vzpomínek. Pokud jsem však mohl analysovat takovou scénu, vždycky se vyznačovala touže zvláštností, která nás zarazila také u našeho pacienta, týkala se soulože zezadu, která jediná umožňuje pozorovateli pohled na pohlavní ústrojí. Tady již nemusíme pochybovat, že jde o pouhou fantasii, která je možná pravidelně podněcována pozorováním pohlavního styku zvířat. Ba ještě více; naznačil jsem, že mé vylíčení »prascény« zůstalo neúplné, ježto jsem na pozdější dobu odsunul sdělení, jakým způsobem dítě rušilo soulož rodičů. Nyní musím připojit, že také způsob tohoto rušení je ve všech případech týž.

Nyní jsem se, myslím, vydal v nebezpečenství, že budu těžce podezříván čtenáři tohoto chorobopisu. Jestliže jsem

měl po ruce tyto argumenty ve prospěch takového pojetí »prascény«, jak mohu vůbec obhájit, že jsem nejdříve zastával názor, který se jeví tak absurdním? Anebo jsem snad v době mezi prvním soupisem chorobopisu a tímto dodatkem nasbíral ony nové zkušenosti, které mne donutily, abych změnil svůj původní názor, a nechci se k tomu nyní z nějakých důvodů přiznat? Místo toho přiznávám něco jiného: že zamýšlím skončit prozatím rozpravu o reálnosti prascény slovy *non liquet*. Tento chorobopis není ještě u konce; v jeho dalším průběhu se vynoří moment, rušící jistotu, jíž se nyní těšíme. Pak asi nezbude nic jiného, než odkázat na ona místa mého »Úvodu do psychoanalysy«, kde jsem pojednal o problému prafantasií nebo prascén.]

6

Nutkavá neurosa

Nyní byl po třetí ovlivněn tak, že se podstatně změnil jeho vývoj. Když mu byly čtyři a půl roku a pořád se ještě nelepšil jeho stav popudlivosti a úzkostlivosti, rozhodla se matka obeznámit ho s biblickými dějinami, doufajíc, že ho tak rozptýlí a povznese. Také se jí to podařilo, úvod do náboženství zakončil dotavadní fázi, způsobil však vystřídání příznaků úzkostných nutkavými. Dotud nemohl snadno usnout, poněvadž se obával, že bude mít podobně špatné sny jako oné noci před vánocemi; nyní musil před spaním líbat všechny obrázky svatých v pokoji, odříkávat modlitby a dělat bezpočetné křížky nad sebou i svým ložem.

Jeho dětství se nám nyní přehledně rozčleňuje v tato období: za prvé pravěk až do svádění (3¼ r.), do kterého spadá prascéna, za druhé doba změny karakteru až k úzkostnému snu (4 r.), za třetí zoofobie až k úvodu do náboženství (4½ r.), a potom nutkavá neurosa až do doby po jeho desátém roce. Okamžité a hladké nahrazení jedné fáze další není ani v povaze poměru, ani našeho pacienta, který se naopak vyznačuje zachováváním všeho předešlého a soubytím nejrůznějších sklonů. Nezbednost nezmizela, když se dostavila úzkost, a trvala, pomalu ubývajíc, ještě v době pobožnosti. O fobii z vlka není však v této poslední fázi již zmínka. Nutkavá neurosa probíhala přerývaně; první záchvat byl nejdelší a nejsilnější, jiné se vyskytly v jeho osmém a desátém roce, vždycky po podnětech, které zřejmě souvisely s obsahem neurosy. Matka mu sama vyprávěla posvátné dějiny a mimo to pověřila Naňu, aby mu je předčítala z ilustrované knihy. Hlavní důraz při sdělování byl ovšem na dějinách utrpení Páně. Naňa, která byla velmi pobožná a pověrčivá, připojovala své vysvětlivky, ale

musila také vyslechnout všechny námitky a pochybnosti malého kritika. Jestliže boje, které jím nyní otřásaly, posléze vyústily ve vítězství víry, nestalo se to bez účasti Nanina vlivu.

Co vydává za své vzpomínky, pokud se týče jeho reakcí na úvod do náboženství, vyvolalo zprvu mou rozhodnou nevěru. To nemohli být, myslil jsem, myšlenky čtyř a půl až pětiletého dítěte; pravděpodobně vsunoval do této časné minulosti, co vyplynulo z přemýšlení dospělého, nyní již skoro třicetiletého člověka.[25]) Ale pacient nechtěl ani slyšet o této opravě; nepodařilo se ho usvědčit jako při tolika jiných názorových různicích mezi námi; souvislost jeho vybavených myšlenek se sdělenými příznaky, a její včlenění do jeho pohlavního vývoje posléze mne donutily, abych naopak uvěřil jemu. Pak jsem si také řekl, že právě oné kritiky náboženských nauk, které bych se nebyl nadál od dítěte, dociluje pouze nepatrná menšina dospělých lidí.

Nyní uvedu materiál jeho vzpomínek a teprve potom budu hledat cestu, která vede k jejich pochopení.

Dojem, kterého nabyl z vyprávění o svatých, nebyl, jak sděluje, s počátku příjemný. Nejdříve se vzpíral proti trpitelské povaze Ježíšovy osoby, potom proti celé souvislosti jeho historie. Svou nespokojenou kritiku obrátil proti Bohu otci. Je-li všemohoucí, jest jeho vinou, že lidé jsou zlí, trýzní jiné a potom se za to dostávají do pekla. Měl je udělat dobré; on je odpověden za všechno zlo a veškeré útrapy. Zarážel se nad příkazem nastavovat druhou tvář, udeří-li tě kdo na jednu, nad tím, že si Ježíš na kříži přál, aby ho minul kalich, ale také proto, že nenastal nijaký zázrak, aby se prokázalo, že je synem Božím. Tak byla vzbuzena jeho bystrost a dovedla neúprosně vypátrat slabiny posvátné básně.

K této racionalistické kritice se však brzy přidružily hlou-

[25]) Také jsem se opětovně pokoušel posunout historii nemocného aspoň o jeden rok, tedy přeložit svádění do 4¼ roku, sen do pátých narozenin atd. Mezidobími se přece nedalo nic získat, ale pacient zůstal také v tomto směru nezlomný, aniž mne ostatně zbavil posledních pochybností. Pro dojem, který jeho chorobopis vzbuzuje, a pro všechny rozpravy i vývody, které na něj navazují, byl by takový odklad o jeden rok zřejmě bezvýznamný.

bání a pochybnosti, které nám mohou prozradit spolupráci utajených hnutí. Jedna z otázek, kterou položil Naně, byla, zda měl Ježíš také zadnici. Naňa odpověděla, že byl Bohem a také člověkem. Jsa člověkem, měl a dělal všechno, co ostatní lidé. To ho neuspokojilo, ale sám se chlácholil rčením, že zadnice je jenom pokračováním noh. Sotva zkonejšená úzkost, že musí ponižovat posvátnou osobu, znovu ho uchvátila, když se mu vynořila otázka, zda Ježíš také vyměšoval. Neodvážil se předložit tuto otázku pobožné Naně, ale sám nalezl vytáčku, kterou by mu byla nedovedla ukázati lépe. Ježto Ježíš udělal víno z ničeho, mohl také proměnit jídlo v nic a ušetřit si tak kálení. Pochopení tohoto hloubání se přiblížíme, navážeme-li na onen kus jeho sexuálního vývoje, o němž jsme pojednali shora. Víme, že se jeho sexualita po Nanině odmítnutí a po potlačení počínající genitální činnosti, jež s ním bylo spjato, vyvíjela ve směru sadismu a masochismu. Trápil, trýznil malá zvířata, měl fantasie o mrskání koní, na druhé straně o tom, že je bit následník trůnu.[26]) V sadismu zachovával prastaré ztotožňování s otcem, v masochismu si ho vyvolil za sexuální objekt. Byl úplně v oné fázi pregenitální organisace, ve které spatřuji disposici k nutkavé neurose. Působením onoho snu, jenž ho podrobil vlivu prascény, mohl by býval pokročit ke genitální organisaci a proměnit masochismus vůči otci v ženský postoj k němu, v homosexualitu. Avšak sen nepřinesl tento pokrok, vyústil v úzkost. Poměr k otci, který měl vést od sexuálního cíle, být jím trestán, k nejbližšímu cíli, souložit s otcem jako žena, byl zákrokem jeho narcistické mužskosti vržen nazpět na stupeň ještě primitivnější a byl, přesunutý na náhradu otce v podobě úzkosti, že ho sežere vlk, odštěpen, ale tímto způsobem vůbec nebyl odbyt. S tímto složitým stavem se můžeme vypořádat jenom tehdy, když se přidržíme soubytí tří sexuálních snah, směřujících k otci. Od doby snu byl v nevědomu homosexuální, v neurose na úrovni kanibalství; dominantní zůstal dřívější postoj masochistický. Všechny tři sklony měly pasivní sexuální cíle; byl to týž objekt, totéž sexuální hnutí, ale vytvořilo se jeho rozštěpení třemi směry.

[26]) Obzláště na pyj. Str. 353.

Znalost posvátných dějin mu umožnila sublimovat dominantní masochistický postoj k otci. Stal se Ježíšem, což mu bylo zvláště usnadněno stejnými narozeninami. Tím se stal něčím velikým a také — na to prozatím nebyl ještě kladen velký důraz — mužem. Pochybností, zda Ježíš může mít zadnici, prokmitává potlačený homosexuální postoj, neboť toto hloubání nemohlo znamenat nic jiného než otázku, zda ho může otec použít jako ženy, jako matky v prascéně. Až rozřešíme ostatní nutkavé představy, nalezneme potvrzení tohoto výkladu. S potlačením pasivní homosexuality se nyní shodovala úvaha, že je hanebné uvádět posvátnou osobu v souvislost s takovými domněnkami. Pozorujeme, že se snažil, aby se k nové sublimaci nepřimísil dodatek, jejž čerpala ze zdrojů potlačeného. Ale nepodařilo se mu to.

Ještě nechápeme, proč se nyní také vzpěčoval proti Ježíšově pasivní povaze a proti trýznění otcem, a tím popíral také svůj dotavadní masochistický ideál, třebaže sublimovaný. Smíme předpokládat, že tento druhý konflikt byl obzvláště příznivý pro oživení ponižujících nutkavých myšlenek z prvého konfliktu (mezi vládnoucím masochistickým a potlačeným homosexuálním sklonem), neboť je jenom přirozené, že se v duševním konfliktu shrnují všechny protichůdné snahy, třeba z nejrůznějších pramenů. Pohnutku jeho vzpěčování a tudíž kritiky náboženství poznáme z nových sdělení.

Z poznání posvátných dějin mělo zisk také jeho sexuální badání. Dotud neměl příčin k předpokladu, že děti přicházejí jenom od matky. Naopak, Naňa ho vedla k víře, že je dítětem otcovým, sestra matčiným, a tento bližší vztah k otci byl mu velice cenný. Nyní se dověděl, že Marie se zove rodičkou Boží. Děti tedy pocházely od matky a Naniny údaje se již nedaly držet. Dále byl vyprávěním uveden do pochybností, kdo byl vlastně Ježíšovým otcem. Byl nakloněn považovat za otce Josefa, neboť přece slyšel, že vždycky žili spolu, ale Naňa řekla: Josef byl jenom j a k o jeho otec, vlastním otcem byl Bůh sám. S tím nemohl nic počít. Chápal jenom tolik: mohlo-li se vůbec o tom rokovat, nebyl poměr mezi otcem a synem tak těsný, jak si vždycky představoval.

Chlapec jaksi vycítil ambivalenci citů k otci, která je obsažena ve všech náboženstvích, a vytýkal svému náboženství toto uvolnění poměru k otci. Jeho oposice ovšem brzy přestala být pochybností o pravdě učení a obracela se za to přímo proti Boží osobě. Bůh se zachoval tvrdě a krutě k svému synu, ale nebyl hodnější k lidem. Obětoval syna a totéž žádal od Abrahama. Počal se Boha bát.

Byl-li on Ježíšem, byl otec Bohem. Ale Bůh, kterého mu vnucovalo náboženství, nebyl správnou náhradou za otce, jejž byl miloval a nechtěl si dát urvat. Láska k tomuto otci vytvořila jeho kritický důvtip. Bránil se proti Bohu, aby se mohl držet otce, hájil při tom vlastně starého otce proti novému. Musil tu provésti svízelnou část odpoutání od otce.

Byla to tedy stará, v nejranější době se projevivší láska k otci, ze které čerpal energii k potírání Boha a důvtip pro kritiku náboženství. Na druhé straně však toto nepřátelství k novému Bohu nebylo počinem původním, mělo vzor v nepřátelském hnutí proti otci, vzniklém vlivem úzkostného snu, a bylo vlastně pouhým jeho oživením. Obě protichůdná citová hnutí, která měla ovládat celý jeho pozdější život, setkala se tu v ambivalenčním boji u tématu náboženství. Co z tohoto boje vzešlo v podobě příznaku, rouhavé myšlenky, nutkání myslit: Bůh-hovno, Bůh-prase, bylo proto pravým výsledkem kompromisu, jak nám ukáže analysa těchto myšlenek v souvislosti s anální erotikou.

Jiné nutkavé příznaky méně typického druhu vedou stejně určitě k otci, také však prozrazují souvislost nutkavé neurosy s dřívějšími nahodilými prožitky.

K obřadu pobožnosti, kterým nakonec činil pokání ze svého rouhání Bohu, patřil také příkaz dýchat za jistých podmínek slavnostním způsobem. Při pokřižování musil po každé hluboce vdechnout nebo silně vydechnout. Dech je v jeho jazyku totožný s duchem. To byla tedy úloha Ducha svatého. Musil vdechovat Ducha svatého nebo vydechovat zlé duchy, o kterých slyšel nebo četl.[27]) Těmto zlým duchům také přičítal rouhavé myšlenky, pro které si musil

[27]) Tento příznak se, jak uslyšíme, vyvinul v šestém roce, kdy dovedl číst.

ukládat tolikeré pokání. Byl však také nutkán vydechovat, spatřil-li žebráky, mrzáky, ošklivé, staré, politování hodné lidi, a toto nutkání nedovedl uvésti v souvislost s duchy. Sám si jenom vysvětloval, že to činí, aby se nestal takovým jako oni.

Potom analysa v souvislosti s jedním snem objasnila, že vydechování při pohledu na lidi, hodné slitování, počalo teprve po šestém roce a navazovalo na otce. Mnoho měsíců neviděl otce, když matka jednou řekla, že pojede s dětmi do města a ukáže jim něco, co je velice potěší. Pak je odvezla do sanatoře, ve které spatřili otce; vypadal špatně a synovi ho bylo velice líto. Otec byl tedy také praobrazem všech mrzáků, žebráků a chudých, před kterými musil vydechovat, tak jako jindy bývá praobrazem pitvor, které vídáme ve stavech úzkosti, a karikatur, které jsou kresleny pro posměch. Ještě na jiném místě se dovíme, že tento soucitný postoj vychází ze zvláštního detailu prascény, který tak pozdě došel účinu v nutkavé neurose.

Předsevzetí nestát se takovým jako tito, odůvodňující jeho vydechování před mrzáky, bylo tedy starou identifikací s otcem, proměněnou v negativ. Ale při tom napodoboval otce také v positivním smyslu, neboť silné dýchání bylo napodobením hluku, který slyšel při souloži z otcových úst.[28]) Duch svatý vděčil za svůj původ tomuto znaku smyslného vzrušení muže. Potlačením se toto dýchání stalo zlým duchem, pro něhož byla ještě jiná genealogie, totiž malárie, jíž trpěl v době prascény.

Odmítání těchto zlých duchů se shodovalo s jedním zřejmě asketickým rysem, který se projevoval ještě jinými reakcemi. Když slyšel, že Ježíš kdysi zaklel zlé duchy do sviní, které potom spadly do propasti, pomyslil na to, že se sestra ve svých prvních dětských letech, do kterých nesahala jeho paměť, skutálela se skalní cesty přístavu na břeh. Také byla takový zlý duch a svině; odtud vedla krátká cesta k Bohu — praseti. Otec sám dříve prokázal, že je ovládán stejnou smyslností. Když se dověděl dějiny prvého člověka, napadla ho podobnost jeho osudu s Adamovým. V rozhovoru s Naňou se pokrytecky divil, že se Adam

[28]) Za předpokladu, že prascéna je reálná!

dal uvrhnout do neštěstí ženou, a slíbil Naně, že se nikdy neožení. V této době se výrazně projevovalo znepřátelení se ženou, podnícené sestřiným sváděním. Ještě v jeho pozdějších láskách ho hodně často rušívalo. Sestra se mu stala trvalým ztělesněním pokušení a hříchu. Když se vyzpovídal, připadal si čistý a bez hříchu. Pak se mu zdálo, že sestra číhá na to, aby ho znovu uvrhla do hříchu, a než se nadál, vyvolal se sestrou hádku, kterou se opět prohřešil. Tak byl nucen, aby fakt svádění znovu a znovu reprodukoval. Své rouhavé myšlenky ostatně, třeba ho velice tísnily, nikdy nepřiznal při zpovědi.

Mimoděk jsme dospěli k příznakům pozdějších let nutkavé neurosy a proto chceme podat zprávu o jejím vyústění, přecházejíce mnohé, co bylo v mezidobí. Již víme, že, nepřihlížeme-li k jejímu trvalému inventáři, byla občas zesílena, jednou, což nemůžeme zatím pochopit, když v téže ulici zemřel hoch, se kterým se mohl ztotožnit. Když mu bylo deset let dostal německého domácího učitele, který na něho velmi brzy získal veliký vliv. Je velmi poučné, že celá jeho těžká pobožnost mizela a již nikdy neoživla, když pozoroval a v poučných hovorech s učitelem se dověděl, že si tato náhrada za otce necení pobožnosti a nevěří v náboženskou pravdu. Pobožnost odpadla se závislostí na otci, jenž byl nyní vystřídán novým vlídnějším otcem. To se ovšem nestalo bez posledního záblesku nutkavé neurosy, z něhož si obzvláště vybavil nutkání myslit na Nejsvětější Trojici, jakmile na ulici spatřil tři hromádky trusu vedle sebe. Nikdy prostě nepovolil nijakému podnětu, aniž by se ještě nepokusil podržet znehodnocené. Když ho učitel odrazoval od krutostí vůči malým zvířatům, přestal také s těmito ohavnostmi, ale před tím se ještě jednou do sytosti uspokojil rozřezáváním housenek. Ještě v analytickém ošetřování se choval stejně, rozvíjeje přechodnou »zápornou reakci«; po každém pronikavém rozřešení se na okamžik pokoušel zapřít jeho účin zhoršením rozřešeného příznaku. Víme, že se děti vůbec tak chovají k příkazům. Jestliže se někdo na ně osopil, protože na př. působí nesnesitelný hluk, opakují jej po zákazu ještě jednou, než přestanou. Tím docilují, že zdánlivě přestaly o své újmě a vzdorovaly zákazu.

Vlivem německého učitele vznikla nová lepší sublimace jeho sadismu, který tehdy ve shodě s blízkou pubertou nabyl vrchu nad masochismem. Horoval pro vojenství, stejnokroj, zbraně i koně a ustavičně tím napájel denní sny. Tak se vlivem muže osvobodil od svých pasivních postojů a byl zprvu v dosti normálních kolejích. Dodatečným účinem jeho příchylnosti k učiteli, který ho brzy potom opustil, bylo, že ve svém pozdějším životě dával přednost německému živlu (lékařům, ústavům, ženám) proti domácímu (zastupujícímu otce), z čehož ještě velmi mnoho získal přenos v analytické léčbě.
Do doby, než byl osvobozen učitelem, spadá ještě sen, o kterém se zmiňuji, poněvadž byl zapomenut až do příslušné příležitosti v léčbě. Viděl se jedoucího na koni a pronásledována ohromnou housenkou. Poznal, že sen naráží na dřívější sen, který pocházel z doby, kdy ještě neměl učitele, a byl námi již dávno vyložen. V tomto dřívějším snu viděl ďábla v černém rouchu a vzpřímeném postoji, který ho kdysi tak mocně děsil u vlka a lva. Nataženým prstem ukazoval na ohromného hlemýždě. Brzy uhodl, že tento ďábel je démonem ze známé básně, sen sám zpracováním velmi rozšířeného obrazu, který znázorňoval démona ve scéně lásky s dívkou. Hlemýžď byl na místě ženy jako sexuální symbol ženskosti *par excellence*. Vedeni ukazovacím posunkem démona mohli jsme brzy prohlásit za smysl snu, že touží po někom, kdo by mu poskytl poslední ještě chybící poučení o záhadách pohlavního styku, jako mu kdysi otec v prascéně dal poučení první.
K pozdějšímu snu, ve kterém ženský symbol byl nahrazen mužským, si vybavil určitý prožitek, který měl krátce před snem. Jednoho dne jel na venkovském statku kolem spícího sedláka, vedle něhož ležel jeho hoch. Tento vzbudil otce a řekl mu něco, načež otec počal tupit a pronásledovat jezdce, takže se rychle na koni vzdálil. K tomu přistoupila druhá vzpomínka, že na témže statku byly stromy, docela bílé, zcela opředené housenkami. Chápeme, že prchl také před uskutečněním fantasie, že syn spí u otce, a že použil bílých stromů, aby vytvořil narážku na úzkostný sen o bílých vlcích na ořešáku. Bylo to tedy přímé propuknutí strachu z onoho homosexuálního postoje, proti

kterému se zprvu chránil náboženskou sublimací a později ještě účinněji vojenskou.

Bylo by však velikým omylem předpokládat, že po odstranění nutkavých příznaků nezbyly žádné trvalé účiny nutkavé neurosy. Pochod vedl k vítězství nábožné víry nad kriticky badajícím vzbouřením a jeho předpokladem bylo potlačení homosexuálního postoje. Z obou činitelů vyplynuly trvalé nevýhody. Intelektuální činnost zůstala po této první velké porážce těžce poškozena. Nevyvinula se žádná horlivost v učení, již se neprojevovalo nic z oné bystrosti, která kdysi v útlém věku pěti let kriticky rozkládala náboženské nauky. Potlačení příliš silné homosexuality, které nastalo za onoho úzkostného snu, vyhradilo toto významé hnutí pro nevědomo, tak je udrželo při jeho původním cíli a odňalo všem sublimacím, ke kterým se jindy nabízí. Proto pacientovi chyběly všechny společenské zájmy, které dávají životu obsah. Teprve když se v analytické léčbě podařilo uvolnit tuto vazbu homosexuality, mohl se stav zlepšovat a bylo velice podivuhodné spolu s ním prožívat, jak každý osvobozený kus homosexuálního libida — bez přímé lékařovy výzvy — hledal použití v životě a připojení k velkým společným úkolům lidstva.

7

Anální erotika a komplex kastrační

Prosím čtenáře, aby si vzpomněl, že jsem tuto historii infantilní neurosy vytěžil tak říkaje jako vedlejší produkt při analyse onemocnění v dospělejším věku. Musil jsem ji tedy sestavit z drobtů mnohem menších, než jindy bývají po ruce pro synthesi. Tato jinak netěžká práce naráží na přirozenou mez, když jde o to, vtěsnat útvar mnoha rozměrů do deskriptivní roviny. Musím se tedy spokojit s předložením částic, které čtenář, doufám, spojí v živý celek. Uvedená nutkavá neurosa vznikla, jak jsem opětovně podotkl, na půdě sadistickoanální konstituce. Dosud však byla zmínka jenom o jediném základním činiteli, o sadismu a jeho proměnách. Všechno, co se týče anální erotiky, bylo záměrně vynecháno a má zde být doplněno souborně.
Analytikové se již dávno shodují v tom, že četná pudová hnutí, která shrnujeme názvem anální erotiky, mají mimořádný, vůbec nepřecenitelný význam pro stavbu sexuálního života a duševní činnosti. Rovněž v tom, že jedním z nejdůležitějších projevů přetvořené erotiky z tohoto pramene jest zacházení s penězi, kterážto cenná látka během života na sebe upoutala psychický zájem, jenž původně náležel stolici, produktu anální oblasti. Zvykli jsme si vysvětlovat zájem o peníze, pokud je povahy libidinosní a nikoli racionální, libostí vyměšovací a žádat od normálního člověka, aby svůj poměr k penězům chránil před vlivy libidinosními a upravoval jej podle skutečných zřetelů.
U našeho pacienta byl v době jeho pozdějšího onemocnění tento poměr velmi silně rušen, a nebyla to právě nejmenší část jeho nesamostatnosti a nezdatnosti v životě. Dědictvím po otci a strýci velice zbohatl, zjevně si dal mnoho záležet na tom, aby byl považován za bohatého, a velice se rmoutil, když ho někdo v tomto směru podceňoval.

Avšak nevěděl, kolik měl, co vydával, co mu zbývalo. Těžko se dalo říci, zda byl lakomý nebo marnotratný. Choval se brzy tak, brzy onak, nikdy však způsobem, který by ukazoval na důsledný záměr. Podle několika nápadných rysů, jež uvedu níže, mohl být považován za zarytého peněžního nadutce, který spatřuje největší přednost své osoby v bohatství a vůbec nepřipouští citových zájmů vedle peněžních. Ale ostatních lidí si necenil podle jejich bohatství, naopak při mnoha příležitostech byl skromný, soucitný a ochotný pomoci. Peníze se prostě vymykaly jeho vědomé disposici a znamenaly pro něho něco jiného.

Již jsem uvedl (na str. 350.), že jsem shledal velice povážlivým způsob, jakým se konejšil ze ztráty sestry, která se v posledních letech stala jeho nejlepším kamarádem; uvažoval takto: Nyní už s ní nemusím sdílet dědictví po rodičích. Ještě nápadnější snad byl klid, se kterým to mohl vypravovat, jako by vůbec neměl porozumění pro takto přiznanou surovost citu. Analysa ho sice rehabilitovala objasněním, že bolest o sestru byla jenom přesunuta, ale nyní se teprve nedalo pochopit, proč chtěl nalézti náhradu za sestru v obohacení.

V jiném případě se jeho chování jevilo záhadným i jemu samému. Po otcově smrti byla pozůstalost rozdělena mezi něho a matku. Matka ji spravovala a vyhovovala jeho peněžním nárokům, jak sám uznával, bezvadně a štědře. Přesto končíval každý jejich hovor o peněžních záležitostech tím, že ji zahrnoval velmi krutými výčitkami, že ho nemiluje, že chce na něm ušetřit, a že by ho asi nejraději viděla mrtvého, aby sama mohla disponovat penězi. Matka ho pak plačíc zapřisáhavala, že je nezištná, on se zastyděl a právem ji ujišťoval, že tak o ní vůbec nesmýšlí, ale byl si jist, že při nejbližší příležitosti bude opakovat tutéž scénu.

Že stolice pro něho měla význam peněz dávno před analysou, vyplývá z mnoha náhod, ze kterých chci sdělit dvě. V době, kdy jeho střeva ještě neměla účast na jeho chorobě, navštívil kdysi ve velkém městě chudého bratrance. Když odešel, vyčítal si, že tohoto příbuzného nepodporuje penězi, a bezprostředně po tom dostal »nucení na stolici, snad nejsilnější, které kdy v životě měl«. O dva roky po-

zději skutečně stanovil tomuto bratranci rentu. Druhý případ: V osmnácti letech navštívil v době příprav ke zkoušce dospělosti jednoho kolegu a smluvil s ním, co se jevilo účelným, ježto oba měli strach, že při zkoušce propadnou.[29]) Rozhodli se, že podplatí školníka a jeho podíl na částce, kterou měli sehnat, byl ovšem největší. Na cestě domů si myslil, že by rád dal ještě více, jen kdyby prošel, jen když se mu nic nestane při zkoušce, a skutečně se mu stal jiný malér, než ještě došel ke svému domu.[30])
Jsme připraveni slyšet, že při svém pozdějším onemocnění trpěl velmi tvrdošíjnými, třebaže podle různých podnětů kolísajícími poruchami střevní funkce. Když vstoupil ke mně do ošetření, zvykl si na klystýry, které mu dával jeho průvodce; spontánní vyprázdnění se nevyskytovalo po měsíce, pakliže nenastalo náhlé vzrušení ze zvláštní příčiny, což způsobilo na několik dní normální činnost střev. Hlavním jeho steskem bylo, že svět je před ním zahalen do závoje, anebo že on je od světa oddělen závojem. Tento závoj se přetrhával jenom v okamžiku, kdy obsah střev při klystýru opouštěl střeva, a potom se také cítil zdráv a normální.[31])
Kolega, k němuž jsem poslal pacienta za účelem posouzení stavu jeho střev, měl dosti porozumění, aby jej prohlásil za funkční nebo dokonce psychicky podmíněný a zdržel se pronikavé léčby. Ostatně nepomáhala ani tato ani předepsaná dieta. V letech analytického ošetřování neměl samovolnou stolici (nepřihlížíme-li k oněm náhlým vlivům). Nemocný se dal přesvědčit, že by každé intensivnější působení na vzpurné ústrojí ještě zhoršilo stav, a spokojil se tím, že si jednou nebo dvakrát týdně vynucoval vyprázdnění střev klystýrem nebo projimadlem.
Při pojednání o střevních poruchách vyhradil jsem pozdějšímu stavu pacientovy choroby více místa, než jinak odpovídá plánu této práce, která se zabývá jeho neurosou v dět-

[29]) Pacient mně sdělil, že jeho mateřský jazyk nezná v němčině známého používání slova „Durchfall“ k označení střevní poruchy. [„Durchfallen“ znamená propadnouti (ve škole) a „Durchfall“ průjem. Pozn. překl.]
[30]) Toto rčení má v pacientově mateřském jazyce stejný smysl jako v němčině (i češtině).
[31]) Účinek byl týž, ať mu dával klystýr jiný člověk, nebo si jej dělal sám.

ství. Pro to byly směrodatné dvě příčiny, za prvé, že střevní příznaky přešly vlastně málo pozměněné z dětské do pozdější neurosy, a za druhé, že jim při dokončování léčby připadla jedna z hlavních úloh.
Víme, jaký význam má pochybování pro lékaře, který analysuje nutkavou neurosu. Je nejsilnější zbraní nemocného, oblíbeným prostředkem jeho odporu. Pro toto pochybování mohl také náš pacient, zahrazen za úctyplnou indiferentností, po léta nedbat úsilí léčby. Nic se neměnilo a nedala se nalézti žádná cesta, která by ho přesvědčila. Konečně jsem pochopil význam střevní poruchy pro své záměry; představovala onen kus hysterie, který pravidelně nalézáme na dně nutkavé neurosy. Přislíbil jsem pacientovi úplné normalisování jeho střevní činnosti, uvedl tímto příslibem najevo jeho nevěru, a pak jsem s uspokojením viděl, jak jeho pochybování mizelo, když střeva, jako ústrojí zachvácené hysterií, počala »mluvit do« práce a v několika týdnech znovu nabyla své normální, tak dlouho tlumené funkce.
Nyní se vracím k pacientovu dětství, do doby, kdy stolice pro něho jistě nemohla mít význam peněz.
Střevní poruchy se u něho vyskytly velmi časně, především však nejčastější a pro dítě nejnormálnější, pokálení. Jistě však právem odmítáme patologické vysvětlování těchto nejranějších příhod a spatřujeme v nich jenom průkaz úmyslu nedat se rušit nebo zdržovat v libosti, spjaté s funkcí vyměšovací. Silná radost z análních vtipů a her, která se jinak shoduje s přirozenou hrubostí některých společenských vrstev, mu zůstala až do prvních dob pozdějšího onemocnění.
V době anglické vychovatelky se opětovně přihodilo, že on a Naňa musili s touto nenáviděnou osobou sdílet ložnici. Naňa potom s pochopením zjišťovala, že právě v těchto nocích nadělal do postele, což se jinak už nedálo. Vůbec se za to nestyděl; byl to projev vzdoru vůči vychovatelce.
O rok později (ve 4½. roce), v době úzkosti, si jednou ve dne zamazal kalhoty. Hrozně se za to styděl a když ho očisťovali, naříkal: tak nelze už déle žít. Mezitím se tedy něco změnilo, čemuž jsme přišli na stopu zkoumáním jeho

nářku. Ukázalo se, že slova: tak nelze už déle žít, opakoval po někom jiném. Kdysi[32]) ho vzala matka s sebou, když doprovázela lékaře, který ji navštívil, na nádraží. Na této cestě si stěžovala na bolesti a krvácení a propukla v táž slova: tak nelze už déle žít, aniž očekávala, že dítě, vedené za ruku, podrží je v paměti. Stesk, který ostatně nesčetněkrát opakoval v pozdější chorobě, znamenal tedy — ztotožňování s matkou.

Mezičlánek, který, pokud se týče času a obsahu, chyběl mezi oběma událostmi, brzy se dostavil v jeho vzpomínce. Kdysi na počátku doby jeho úzkostí dala starostlivá matka varovné pokyny, aby děti byly chráněny před úplavicí, která se vyskytla v blízkosti statku. Informoval se, co to jest, a když slyšel, že při úplavici bývá ve stolici krev, stal se velmi úzkostlivým a tvrdil, že také v jeho stolici je krev; bál se, že zemře úplavicí, ale vyšetřením se dal přesvědčit, že se zmýlil a nemá se čeho obávat. Chápeme, že se touto úzkostí chtělo uplatnit ztotožnění s matkou, o jejímž krvácení slyšel v rozhovoru s lékařem. Při svém pozdějším pokusu o ztotožnění (ve 4½. roce) upustil od krve; již si vůbec nerozuměl, domníval se, že se ostýchá, a nevěděl, že se chvěje strachem ze smrti, který se však nedvojsmyslně prozrazoval v jeho stesku.

Matka, trpící břišní chorobou, měla tehdy stále strach o sebe i děti; naprosto se podobá pravdě, že se jeho úzkostlivost vedle svých vlastních pohnutek opírala o ztotožnění s matkou.

Co však znamenalo ztotožnění s matkou?

Mezi smělým použitím pokálení ve věku 3½ let a hrůzou z něho ve 4½. roce je sen, který zahájil dobu úzkosti, opatřil mu dodatečné porozumění pro scénu, prožitou ve věku 1½ roku,[33]) a poučil ho o úloze ženy při souloži. Je nasnadě uvádět také změnu jeho vztahu ke kálení ve spojitost s tímto velikým převratem. Úplavice byla pro něho asi názvem choroby, na kterou, jak slyšel, naříkala matka a se kterou nelze žít; nedomníval se, že matka trpí břišní chorobou, nýbrž střevní. Vlivem prascény vytušil souvislost, že

[32]) Nebylo přesněji zjištěno, kdy to bylo, ale rozhodně před úzkostným snem ve čtvrtém roce, pravděpodobně před odcestováním rodičů.

[33]) Viz výše str. 368.

matka onemocněla z toho, co s ní otec prováděl[34]), a jeho strach, že má ve stolici krev, že je stejně chorý jako matka, byl odmítnutím identifikace s matkou v oné sexuální scéně, tímže odmítnutím, se kterým procitl ze sna. Ale strach byl také důkazem, že se v pozdějším zpracování prascény vřadil na místo matky, záviděl jí tento vztah k otci. Ústrojím, na kterém se mohlo projevovat ztotožňování s ženou, pasivně homosexuální postoj k muži, byla oblast anální. Poruchy ve funkci této oblasti nabyly nyní významu ženských něžných hnutí a zachovaly si jej také za pozdějšího onemocnění.

Na tomto místě musíme vyslechnout námitku, o níž rozprava může značně přispět k objasnění zdánlivě spletitého stavu. Musili jsme přece předpokládat, že průběhem snu pochopil, že žena je kastrována, má místo mužského údu ránu, sloužící k pohlavnímu styku, že kastrace je podmínkou ženskosti, a pro tuto hrozící ztrátu potlačil ženský postoj k muži a s úzkostí procitl z homosexuálního blouznění. Jak se toto chápání pohlavního styku, toto uznávání pochvy shoduje s volbou střev pro ztotožňování se ženou? Což se střevní příznaky nezakládají na pravděpodobně starším, strachu z kastrace přímo odporujícím názoru, že konečník je místem pohlavního styku?

Zajisté, tento rozpor trvá a oba názory se spolu vůbec nesnášejí. Je jenom otázka, zda je třeba, aby se shodovaly. Náš údiv vyvěrá z toho, že jsme vždycky nakloněni posuzovat nevědomé duševní děje jako vědomé a zapomínat hluboké rozdíly mezi oběma psychickými soustavami.

Když mu vzrušené očekávání vánočního snu vykouzlilo obraz kdysi pozorovaného (nebo konstruovaného) pohlavního styku rodičů, dozajista se nejdříve objevil starý názor, podle něhož místem ženského těla, které přijímá pohlavní úd, je konečník. Co jiného si mohl také myslit, když ve věku 1½ let přihlížel této scéně?[35]) Ale nyní k tomu přistoupilo to, co se nově přihodilo v jeho čtvrtém roce. Jeho zkušenosti od oné doby, náznaky kastrace, které slyšel, v něm procitly, vrhly pochybnosti na »kloakovou teorii« a napověděly mu poznání pohlavního rozdílu a sexuální

[34]) Při čemž se pravděpodobně nemýlil.
[35]) Nebo pokud nerozuměl páření psů.

úlohy ženy. Při tom se choval, jako se vůbec chovají děti, kterým bylo dáno nevítané — sexuální nebo jiné — objasnění. Zavrhl nové — v našem případě pro strach z kastrace — a lpěl na starém. Rozhodl se pro střevo proti pochvě stejným způsobem a ze stejných pohnutek, jako se později postavil na stranu otce proti Bohu. Nové objasnění bylo odmítnuto, stará teorie podržena; tato poslední směla dodat materiál pro ztotožňování se ženou, které se později projevilo strachem ze smrti, způsobené střevní chorobou, a pro první náboženské pochybnůstky, zda Ježíš měl zadnici a podobně. Ne, že by byl nový poznatek zůstal neúčinný; naopak, vyvolal mimořádně silný účinek, stal se popudem k tomu, aby celý pochod snu zůstal potlačen a byl vyloučen z pozdějšího vědomého zpracování. Ale tím byl jeho účin vyčerpán; na rozhodnutí sexálního problému neměl vůbec vliv. Ovšem byl tu rozpor, že od té doby mohl existovat strach z kastrace vedle ztotožňování se ženou pomocí střeva, ale přece jenom rozpor logický, což mnoho neznamená. Celý děj je naopak nyní příznačný pro to, jak pracuje nevědomo. Potlačení je něco jiného než zavržení.
Když jsme studovali genesi fobie z vlka, zkoumali jsme účin nového poznatku o pohlavním aktu; nyní, kdy vyšetřujeme poruchy činnosti střevní, jsme na půdě staré teorie kloakové. Obě stanoviska zůstávají od sebe oddělena jedním stupněm potlačení. Ženský postoj k muži, potlačením odmítnutý, se jaksi uchýlí do střevních příznaků a projevuje se častými průjmy, zácpami a střevními bolestmi dětství. Pozdější sexuální fantasie, které jsou vybudovány na základě správných sexuálních poznatků, se pak mohou projevit regresivním způsobem v podobě střevních poruch. Nechápeme je však, pokud jsme neobjasnili, jak se význam stolice měnil od prvních dnů dětství.[36])
Na jednom dřívějším místě jsem naznačil, že jsem zadržel jeden kus z obsahu prascény, který mohu nyní doplnit. Dítě posléze přerušilo styk rodičů vyprázdněním stolice, které mohlo odůvodnit jeho křičení. O kritice tohoto dodatku platí všechno, co jsem výše předložil k diskusi o ostatním obsahu scény. Pacient přijal tento mnou konstruovaný závěrečný děj a potvrdil jej, jak se mně zdálo, »tvorbou pře-

[36]) Srv. Ueber Triebumsetzungen atd. [Sv. VII. Ges. Schriften.]

chodných příznaků«. Další dodatek, který jsem navrhl, že otec, rozmrzelý tímto vyrušením, ulevil své nevoli hubováním, musil odpadnout. Materiál analysy naň nereagoval.

Podrobnost, kterou jsem nyní připojil, nesmí být ovšem kladena na roveň s ostatním obsahem scény. Nejde v ní o dojem zvenčí, jehož návrat musíme očekávat v mnoha pozdějších znacích, nýbrž o vlastní reakci dítěte. Na celé historii by se nic nezměnilo, kdyby byl tento projev tehdy nenastal, nebo byl vřazen do scény v pozdější době. Jeho pojetí není však sporné. Znamená vzrušení anální oblasti (v nejširším smyslu). V jiných případech podobného druhu skončilo takové pozorování pohlavního styku vymočením; dospělý muž by za stejných okolností pocítil erekci. Že náš hošík jako znak svého sexuálního vzrušení zplodí vyprázdnění stolice, dlužno přičítat povaze jeho zděděné sexuální konstituce. Okamžitě zaujímá pasivní postoj, projevuje větší sklon k pozdějšímu ztotožňování s ženou než s mužem.

Při tom používá střevního obsahu jako každé jiné dítě v jednom z jeho prvních a nejpůvodnějších významů. Stolice je prvním d a r e m, první obětí něžnosti, částí dětského těla, které se zříká, ale jenom ve prospěch milované osoby.[37]) V použití ke vzdoru, jako v našem případě proti vychovatelce ve věku 3½ let, je tento dřívější význam daru jenom negativně obrácen. *Grumus merdae,* který zanechávají lupiči na místě činu, znamená, zdá se, obojí: výsměch a regresivně vyjádřené odškodnění. Kdykoli se dosáhne vyššího stupně, může být dřívější stupeň ještě zužit v negativně sníženém smyslu. Potlačení se projevuje protichůdností.[38])

[37]) Snadno lze, myslím, osvědčit, že kojenci zamazávají svými výměty jenom osoby, které znají a milují; cizí lidi nepovažují za hodné tohoto vyznamenání. V „Třech úvahách o sexuální teorii" jsem se zmínil o nejprvnějším použití stolice k autoerotickému podráždění střevní sliznice; potom následuje pokrok, že se pro defekaci stává směrodatným zřetel k objektu, jejž dítě poslouchá nebo jemuž vyhovuje. Tento vztah pak pokračuje v tom, že se starší dítě dává posazovat na hrnek, pomáhat při močení, jenom jistými oblíbenými osobami, při čemž však hrají úlohu také jiné snahy po ukojení.

[38]) V nevědomu není, jak známo, vůbec „ne"; protiklady se kryjí. Zápor se zavádí teprve potlačením.

Na pozdějším stupni sexuálního vývoje nabývá stolice významu dítěte. Dítě se přece rodí řití tak jako stolice. Význam daru, přikládaný stolici, snadno připouští tuto proměnu. Dítě je jazykovým zvykem označováno za »dar«; o ženě se říká často, že muži »darovala dítě«, ale v užívání nevědoma se bere stejně a právem zřetel také na druhou stranu tohoto poměru, že žena »obdržela«*) — dítě od muže jako dar.

Význam peněz odbočuje jiným směrem od významu daru.

Raná krycí vzpomínka našeho nemocného, že dostal první záchvat vzteku, poněvadž neobdržel k vánocům dosti darů, odhaluje nyní svůj hlubší smysl. Čeho postrádal, bylo sexuální ukojení, které chápal análně. Jeho sexuální badání bylo před snem připraveno na to a během snu pochopilo, že sexuální akt rozřešuje záhadu původu malých dětí. Již před snem nemíval malé děti rád. Kdysi nalezl malého, ještě nahého ptáčka, který vypadl z hnízda, měl ho za malého člověka a zhrozil se ho. Analysa prokázala, že všechna malá zvířátka, housenky, hmyz, proti kterým řádil, měla pro něho význam malých dětí.[39]) Jeho poměr k starší sestře ho podněcoval, aby hodně přemýšlel o vztahu starších dětí k mladším; když mu Naňa kdysi řekla, že ho matka tak miluje proto, že je nejmladší, měl si ovšem proč přát, aby po něm nenásledovalo žádné mladší dítě. Strach z tohoto nejmladšího byl potom znovu oživen vlivem snu, který mu předvedl styk rodičů.

K pohlavním sklonům, které již známe, máme tedy ještě připojit nový, který jako ostatní vychází z prascény, reprodukované ve snu. Ztotožňuje se s ženou (matkou), je ochoten darovat otci dítě a žárlí na matku, která to již učinila a možná zase učiní.

Oklikou přes společné východisko významu daru mohou peníze nabýt významu dětí a tak se stát projevem ženského (homosexuálního) ukojování. Tento pochod nastal u našeho pacienta, když kdysi v době, kdy oba sourozenci prodlévali v nějaké německé sanatoři, viděl jak otec dává ses-

*) Německý „empfangen"; srv. „Empfängnis": početí. Pozn. překl.
[39]) Stejně tak hmyz, který ve snech a fobiích mnohdy zastupuje malé děti.

tře dvě velké bankovky. Ve své fantasii vždycky podezříval otce se sestrou; nyní se probudila jeho žárlivost, vrhl se na sestru, když byli sami, a žádal svůj podíl na penězích tak zběsile a s takovými výčitkami, že mu sestra plačíc hodila všechno k nohám. Co ho popudilo, nebyly jenom skutečné peníze, nýbrž mnohem více ještě dítě, anální sexuální ukojení otcem. Tímto se mohl utěšovat později, když sestra — za otcova života — zemřela. Jeho úžasná myšlenka při zprávě o její smrti neznamenala vlastně nic jiného než: Nyní jsem jediné dítě, nyní musí otec milovat pouze mne. Ale homosexuální pozadí této úvahy, která byla naprosto schopna uvědomení, byla tak nesnesitelná, že byla — a to bylo velikým uvolněním — zahalena ve špinavou chamtivost.

Podobně tomu bylo, když po otcově smrti nespravedlivě vyčítal matce, že mu chce zpronevěřit peníze, že má raději peníze než jeho. Stará žárlivost, že milovala ještě jiné dítě kromě něho, možnost, že si po něm ještě přála jiné dítě, nutily ho k obviněním, jejichž neudržitelnost sám uznával.

Touto analysou významu stolice se nám nyní ujasňuje, že nutkavé myšlenky, které uváděly Boha ve spojitost se stolicí, znamenaly ještě něco jiného než tupení, za které je měl. Byly spíše pravými výsledky kompromisu, na nichž se účastnil něžný sklon, oddati se muži, stejně jako nepřátelský, tupící. »Bůh — stolice« bylo pravděpodobně zkrácením návrhu, který tak často slýcháme v životě také nezkráceně. »Srát na Boha«, »Bohu nasrat« také znamená darovat mu dítě, dát si od něho darovat dítě. Starý negativně snížený význam daru a později z něho odvozený význam dítěte jsou spolu sloučeny v uvedených nutkavých slovech. V tomto významu se projevuje ženská něžnost, ochota zříci se mužskosti, můžeme-li být za to milováni jako žena. Tedy právě ono hnutí vůči Bohu, které je v soustavě bludů paranoického předsedy senátu Schrebra[40]) vyjádřeno nedvojsmyslnými slovy.

Podám-li později zprávu o posledním rozřešení příznaků mého pacienta, budu moci ještě jednou ukázat, jak se střevní porucha dala do služeb homosexuálního sklonu a

[40]) Viz str. 271. a d.

vyjadřovala ženský postoj k otci. Nechť nám nyní jeden nový význam stolice proklestí cestu k pojednání o komplexu kastračním.

Sloup stolice, dráždící erogenní střevní sliznici, hraje pro ni úlohu aktivního orgánu, chová se jako pyj v poševní sliznici a stává se jaksi jeho předchůdcem v období kloaky. Darování stolice ve prospěch jiné osoby (z lásky k ní) se pak stává vzorem kastrace, je to první případ odříkání jedné části vlastního těla[41]), aby byla získána přízeň milovaného člověka. Narcistické jinak lásce k vlastnímu pyji tedy nechybí přísada anální erotiky. Stolice, dítě, pyj tvoří tedy jednotku, jeden nevědomý pojem — sit venia verbo — malého, které lze oddělit od těla. Skrze tyto spoje mohou nastat zesílení a přesuny obsazení libida, které mají význam pro patologii a jsou odkrývány analysou.

Seznámili jsme se s počátečním pacientovým stanoviskem k problému kastrace. Zavrhl ji a setrval na svém stanovisku obcování skrze řiť. Když jsem řekl, že ji odmítl, je nejbližším významem tohoto výrazu, že nechtěl o ní nic vědět ve smyslu potlačení. Tím vlastně nebyl vyřčen žádný soud o její existenci, ale bylo to stejně tak, jako kdyby neexistovala. Tento postoj nebyl však trvalý, ani v době jeho dětské neurosy. Později nalezneme vhodné důkazy pro to, že uznával kastraci jako fakt. Také v tomto bodě se choval tak, jak je příznačné pro jeho povahu, což nám ovšem tak mimořádně ztěžuje popis i vcítění. Nejprve se vzpíral a potom povolil, ale jedna reakce neodstranila druhou. Nakonec existovaly u něho dva protichůdné sklony vedle sebe, z nichž jeden opovrhoval kastrací, druhý byl ochoten jí přijmout a utěšovat se náhradou za to ženskostí. Třetí nejstarší a nejhlubší, který prostě zavrhl kastraci, při čemž vůbec ještě nešlo o posouzení její reálnosti, dozajista se dal také ještě oživit.

O témže pacientovi jsem na jiném místě[42]) vyprávěl halucinaci z jeho pátého roku, ke které jenom zbývá připojit krátký komentář:

»Když mně bylo pět let, hrál jsem si v zahradě vedle své

[41]) Dítě vůbec zachází se stolicí tak, jako by byla součástí těla.
[42]) Ueber fausse reconnaissance („déjà raconté“) während der psychoanalytischen Arbeit. [Sv. VI. Ges. Schriften.]

chůvy a řezal nožíkem do kůry jednoho z ořešáků, které také v mém snu[43]) hrají úlohu.[44]) Náhle jsem zpozoroval, nevýslovně zděšen, že jsem si prořízl malíček (pravé nebo levé?) ruky tak, že visel již jenom na kůži. Nepociťoval jsem žádnou bolest, ale velikou úzkost. Neodvážil jsem se říci něco chůvě, vzdálené několik kroků, klesl jsem na nejbližší lavici a zůstal tam sedět, neschopen pohledět ještě na prst. Konečně jsem se uklidnil, podíval se na prst, a hle, byl docela neporušený.«

Víme, že ve věku 4½ let po sdělení posvátných dějin v něm počala ona intensivní myšlenková práce, která vyústila v nutkavou pobožnost. Smíme tedy předpokládat, že tato halucinace spadá do doby, kdy se odhodlal uznat reálnost kastrace, a že snad měla naznačovat právě tento krok. Také malá pacientova oprava není nezajímavá. Jestliže halucinoval týž hrůzný prožitek, který vypráví T a s s o v »Osvobozeném Jerusalemě« o svém hrdinovi T a n c r e d o v i, je asi ospravedlněn výklad, že také pro mého malého pacienta představoval strom ženu. Hrál si tedy při tom na otce a uváděl jemu známé krvácení matky v souvislost s poznanou kastrací (»ranou«) žen.

K halucinaci o odříznutém prstu ho podnítilo, jak později sdělil, vyprávění, že jedné příbuzné, která se narodila se šesti prsty na jedné noze, byl tento přebytečný úd ihned uťat sekyrou. Ženy neměly tedy vůbec pyje, poněvadž jim byl vzat při narození. Touto cestou přijal v době nutkavé neurosy to, co se již dříve dověděl průběhem snu a tehdy zavrhl potlačením. Ani rituální obřezání Ježíše a židů vůbec nemohlo mu zůstat neznámo za četby posvátných dějin a hovorů o nich.

Nepochybně se otec touto dobou pro něho stal děsivou osobou, od které mu hrozila kastrace. Krutý Bůh, se kterým tehdy zápasil, který způsobuje provinění lidí a potom je trestá, který obětuje syna svého a syny lidí, tento Bůh odrážel svou povahu v otci, jejž se na druhé straně snažil hájit proti onomu. Chlapec má splnit fylogenetické

[43]) Srv. Märchenstoffe in Träumen. [Sv. IV. Ges. Schriften.]

[44]) Oprava při pozdějším vyprávění: „Myslím, že jsem neřezal do stromu. To je sloučení s jinou vzpomínkou, která musí být také halucinačně zfalšována, že jsem udělal nožem řez do stromu a že vytryskla ze stromu k r e v.“

schéma, což se mu zdaří, třeba se to neshoduje s jeho osobními prožitky. Hrozby kastrací nebo náznaky, které zažil, vycházely spíše od žen[45]), ale tato okolnost nemohla zadržet konečný výsledek na dlouhou dobu. Nakonec se osobou, od níž se obával kastrace, přece jen stal otec. V tomto bodě zvítězila dědičnost nad akcidenčním prožitkem; v pravěku lidstva byl to dozajista otec, který vykonával kastraci za trest a potom ji snížil na obřízky. Čím dále průběhem vývoje nutkavé neurosy postoupil v potlačení smyslnosti,[46]) tím bylo pro něho přirozenější, aby vybavoval otce, vlastního zástupce smyslné činnosti, takovými zlými záměry.

Ztotožnění otce s kastratorem[47]) se stalo významným zdrojem silného, až k přání smrti se stupňujícího, nevědomého nepřátelství k němu a pocitů viny, na ně reagujících. Potud se však choval normálně, to jest jako každý neurotik, který je ovládán kladným oidipovským komplexem. Podivuhodné pak bylo, že měl také k tomu protichůdný sklon, při kterém naopak otec byl kastrován a proto budil jeho soucit.

Analysuje obřad dýchání při pohledu na mrzáky, žebráky atd., mohl jsem ukázat, že také tento příznak měl svůj původ v otci, kterého litoval, když ho, nemocného, navštívil v léčebném ústavě. Analysa dovolila sledovat tuto nit ještě dále. Ve velmi rané době, pravděpodobně ještě před sváděním (3¼ roku) byl na statku chudý nádeník, který nosíval do domu vodu. Nemohl mluvit, prý proto, že měl uříznutý jazyk. Pravděpodobně byl hluchoněmý. Hošík ho velice miloval a srdečně litoval. Když zemřel, hledal ho na nebi.[48]) To byl tedy první mrzák, s nímž měl soucit; podle souvislosti a zařazení v analyse byl nepochybně náhradou za otce.

45) Jak víme o Naně a ještě se dovíme o jiné ženě.
46) Viz doklady o tom na str. 388 a 389.
47) K nejtrýznivějším, ale také nejgrotesknějším příznakům jeho pozdější choroby patřil jeho poměr ke každému — krejčímu, u kterého objednal nějaký oděv, jeho úcta a ostýchavost vůči této vznešené osobě, jeho pokusy získat její přízeň nadměrným zpropitným a jeho zoufalost z výsledku práce, nechť dopadla jakkoli.
48) V této souvislosti podotýkám, že měl po úzkostném snu, ale ještě na prvním statku sny, které líčily scénu soulože jako děj mezi nebeskými tělesy.

V analyse po něm následovala vzpomínka na jiné, pacientovi sympatické sluhy, na nichž vyzdvihoval, že byli nemocni nebo židé (obřízky!). Také lokaj, který pomáhal při čistění, když se mu ve věku 4½ let přihodil malér, byl žid, tuberkulosní a těšil se jeho soucitu. Všechny tyto osoby spadají do doby před navštívením otce v sanatoři, tedy před tvorbou příznaku, který ho vydechováním měl naopak chránit před ztotožňováním s litovanými osobami. Potom se analysa ve spojitosti se snem náhle obrátila nazpět do pravěku a on v ní vyslovil tvrzení, že při souloži v prascéně pozoroval zmizení pyje, litoval proto otce a radoval se, když se pyj, který měl za ztracený, objevil znovu. Tedy nové citové hnutí, které opět vyvěrá z této scény. Narcistický původ soucitu, o kterém svědčí slovo samo, je tu ostatně docela zřejmý.

8

Dodatky z pravěku — rozřešení

V mnohých analysách se náhle, když se blížíme konci, vynořuje nový vzpomínkový materiál, který byl dosud pečlivě skrýván. Anebo je někdy mimochodem vyslovena nepatrná poznámka, lhostejným tónem, jako by šlo o něco zbytečného, po druhé k ní přistoupí něco, co napne lékařovu pozornost, a posléze poznáváme, že nízce ceněný drobek vzpomínky je klíčem k nejdůležitějším tajemstvím, která byla zahalena pacientovou neurosou.

Velmi časně vyprávěl můj pacient vzpomínku z doby, kdy se jeho nezbednost převracívala v úzkost. Pronásledoval krásného velikého motýla, žlutě pruhovaného, jehož veliká křídla končila ve špičatých výběžcích, tedy otakárka fenyklového. Náhle, když se motýl usadil na květině, byl jat hrozným strachem z tohoto zvířete a s křikem utekl.

Tato vzpomínka se občas v analyse vracela a žádala vysvětlení, kterého se jí dlouho nedostávalo. Od počátku se dalo předpokládat, že se taková podrobnost nezachovala v paměti pro sebe samu, nýbrž zastupovala, jsouc vzpomínkou krycí, něco důležitějšího, s čím byla nějak spjata. Jednoho dne pravil, že se motýl v jeho jazyku zove: babuškou, t. j. babičkou; vůbec se mu motýli zdáli ženami a děvčaty, hmyz a housenky hochy. Při oné úzkostné scéně byla tedy asi vzbuzena vzpomínka na nějakou ženskou bytost. Nechci zamlčet, že jsem tehdy navrhoval možnost, že mu žluté pruhy motýla připomínaly podobné pruhování šatů, které nosila nějaká žena. Uvádím to jen proto, abych na příkladě ukázal, jak nepostačující je zpravidla lékařova kombinace pro rozřešení nadhozených otázek, jak veliké křivdy se dopouští, kdo činí lékařovu fantasii a sugesci odpovědnými za výsledky analysy.

V docela jiné souvislosti, o mnoho měsíců později, podotkl

pacient, že otvírání a zavírání křídel, když motýl seděl, působilo na něho příšerným dojmem. To prý bylo tak, jako když otevírá nohy žena, a nohy tvoří pak obraz římské V, což je, jak známo, hodina, kdy se již v chlapeckých letech, ale také dosud zachmuřovala jeho nálada. To byl nápad, který by mně nikdy nebyl přišel na mysl, jehož cena však stoupla úvahou, že v něm se zračící pochod asociační měl tak zcela infantilní ráz. Pozornost dětí, jak jsem nezřídka postřehl, je mnohem více poutána pohyby, než tvary, které jsou v klidu, a děti velmi často vytváří na základě podobného pohybu asociace, kterých my, dospělí, nedbáme, nebo které nemáme.

Pak se zase malý problém na dlouhou dobu odmlčel. Chci ještě uvésti lacinou domněnku, že špičaté nebo tyčinkovité výběžky křídel motýla mohly představovat genitální symboly.

Jednoho dne se ostýchavě a nezřetelně vynořila jakási vzpomínka, že velmi dávno, ještě před chůvou, byla u dítěte služebná, která je velice milovala. Měla totéž jméno jako matka. Dozajista opětoval její něžnost. Tedy vymizelá první láska. Shodli jsme se v domněnce, že se tu něco přihodilo, co později nabylo důležitosti.

Jindy pak opravil vzpomínku. Prý se nemohla jmenovat jako matka, to byl jeho omyl, který ovšem dokazoval, že mu ve vzpomínce splynula s matkou. Její správné jméno prý ho napadlo oklikou. Náhle musil myslit na jedno skladiště na prvním statku, ve kterém bylo uschováno sčesané ovoce, a na jistý druh hrušek výborné chuti, velikých hrušek se žlutými pruhy na šlupce. Hruška se v jeho jazyce nazývá g r u š a, a to bylo také jméno služebné.

Tak se ujasnilo, že se za krycí vzpomínkou na pronásledovaného motýla schovávala vzpomínka na děvče k dětem. Žluté pruhy však nebyly na jejích šatech, nýbrž na hrušce, která se nazývala stejně jako ona. Ale odkud se vzala úzkost při oživení vzpomínky na ni? Nejbližší hrubá kombinace by byla mohla říci, že u tohoto děvčete, když byl malým dítětem, po prvé spatřil pohyby nohou, které si v mysli fixoval znakem římské V, pohyby, které zpřístupňují pohlavní ústrojí. Tuto kombinaci jsme si ušetřili a čekali na další materiál.

Nyní se však brzy dostavila vzpomínka na jednu scénu, neúplná, ale pokud byla zachována, určitá. Gruša ležela na podlaze, vedle ní kbelík a krátké, proutěné koště; náš hošík byl přítomen a ona ho škádlila nebo plísnila.

Co tu chybělo, dalo se snadno doplnit z jiných míst. V prvních měsících léčby vyprávěl o nutkavě se vyskytnuvší zamilovanosti do selského děvčete, která se, když mu bylo 18 let, stala podnětem k jeho pozdějšímu onemocnění. Tehdy se velmi nápadně vzpěčoval sdělit jméno dívky. Byl to docela ojedinělý odpor; jinak byl bez výhrady poslušen základního analytického pravidla. Avšak tvrdil, že se velice ostýchá vyslovit toto jméno, poněvadž je ryze selské; vznešenější dívka by je nikdy neměla. Jméno, které jsem se konečně dověděl, bylo Matrona. Znělo mateřsky. Stud byl zřejmě nemístný. Za fakt, že se tyto zamilovanosti týkaly výlučně nejnižších dívek, se nestyděl, jenom za toto jméno. Mělo-li dobrodružství s Matronou něco společného se scénou s Grušou, pak bylo třeba přičlenit stud k této časné události.

Jindy vyprávěl, že byl velice dojat, když četl o Janu Husovi, a jeho pozornost utkvěla na otýpkách klestí, které byly přinášeny k hranici. Sympatie k Husovi budí docela určité podezření; často jsem se s ní shledal u mladistvých pacientů a vždycky jsem ji mohl objasnit tímže způsobem. Jeden z nich dokonce dodal dramatické zpracování Husových osudů; drama počal psát téhož dne, který mu odňal objekt jeho tajené zamilovanosti. Hus umírá upálením, stává se jako jiní, kteří splňují stejnou podmínku, hrdinou někdejších Enuretiků. Otýpky klestí u Husovy hranice spojoval můj pacient sám s koštětem (otýpkou proutí) služebné.

Tento materiál se nenuceně spojoval, aby vyplnil mezeru, která zela ve vzpomínce na scénu s Grušou. Když přihlížel dívce při mytí podlahy, vymočil se v pokoji a ona mu nějak, jistě žertovně, pohrozila za to kastrací.[49])

[49]) Je velice pozoruhodné, že reakce studu je tak úzce spjata s nevolním (denním i nočním) močením a ne, jak bychom měli očekávat, ve stejné míře s pokálením. Zkušenost o tom nepřipouští nejmenších pochybností. Také pravidelný vztah pomočování k ohni nutí k přemýšlení. Je možné, že v těchto reakcích a souvislostech jsou ukryty ssedliny kulturního vývoje lidstva, které sahají hlouběji než všechno, co je nám zachováno stopami v mytu a ve folkloru.

Nevím, zda čtenáři již mohli uhodnout, proč jsem tak podrobně rozvedl tuto časně infantilní episodu.[50]) Tvoří důležitý spoj mezi prascénou a pozdějším nutkavým milováním, které se stalo rozhodující pro jeho osud, mimo to zavádí podmínku lásky, objasňující toto nutkání.
Když spatřil dívku, myjící podlahu, na kolenou, s předsunutými hýžděmi, vodorovnými zády, shledal se tu s polohou, kterou zaujímala matka v scéně soulože. Stala se pro něho matkou, byl jat pohlavním vzrušením následkem oživení onoho obrazu[51]), a choval se vůči ní mužsky, tak jako otec, jehož počínání tehdy přece mohl chápat jenom jako močení. Jeho močení na podlahu bylo vlastně pokusem o svedení a dívka na ně odpověděla hrozbou kastrací, jako by mu rozuměla.
Nutkání, vycházející z prascény, se přeneslo na tuto scénu s Grušou a skrze ni působilo dále. Ale podmínka lásky byla poněkud pozměněna, což svědčí o vlivu druhé scény; byla přenesena z polohy ženy na její činnost v této poloze. To se na př. ozřejmilo v prožitku s Matronou. Procházel se vesnicí, která patřila k (pozdějšímu) statku, a na okraji rybníku spatřil selské děvče na kolenou, které pralo prádlo v rybníce. Okamžitě se s neodolatelnou náruživostí zamiloval do pradleny, třebaže vůbec ještě neviděl její obličej. Polohou a činností zaujala pro něho místo Gruši. Nyní chápeme, jak se stud, který se týkal obsahu scény s Grušou, spojil s jménem Matrony.
Rozhodný vliv scény s Grušou ještě jasněji ukazuje jiný záchvat zamilovanosti, o několik let dříve. Jedno mladé selské děvče, které sloužilo v domě, již dlouho se mu líbilo, ale ovládal se natolik, aby se jí nepřibližoval. Jednoho dne ho uchvátila zamilovanost, když ji přistihl samotnou v pokoji. Ležela na podlaze, myla, měla vedle sebe kbelík a koště, tedy zcela tak jako děvče v jeho dětství.
Dokonce konečná volba objektu, která se pro jeho život stala tak významnou, ukazuje se bližšími okolnostmi, které zde nemohu uváděti, závislou na stejné podmínce lásky, tedy se jeví odnoží nutkavosti, která od prascény přes

[50]) Spadá do doby kolem 2½ let, mezi domnělým pozorováním soulože a sváděním.
[51]) Před snem!

scénu s Grušou ovládala jeho volbu v lásce. Na dřívějším místě jsem podotkl, že uznávám pacientovu snahu ponížit objekt lásky. Že ji lze vysvětlit reakcí na stísněnost, kterou v něm vyvolávala předčící ho sestra. Ale tehdy jsem slíbil vysvětlení, proč tato pohnutka (str. 350.) suverénní povahy nebyla jediná rozhodující, nýbrž zastírá hlubší determinaci motivy ryze erotickými. Vzpomínka na služebnou, která myje podlahu a je ve své poloze ovšem ponížena, uvedla tuto motivaci najevo. Všechny pozdější objekty lásky byly náhradními osobami za tuto jednu, která se sama nahodilou situací stala náhradou matky. První pacientův nápad k problému strachu z motýla snadno můžeme dodatečně pochopit jako vzdálený náznak prascény (v 5. hodině). Vztah scény s Grušou k hrozbě kastrací potvrdil obzvláště důmyslným snem, který dovedl sám přeložit. Řekl: Ich habe geträumt, *ein Mann reisst einer Espe die Flügel aus.* (Zdálo se mně, že nějaký muž vytrhává křídla »*espě*«*.*) Espe? Tázal jsem se, co tím myslíte? — Inu, hmyz se žlutými pruhy na těle, který štípe. Musí to být narážka na Grušu, žlutě pruhovanou hrušku. — Myslíte tedy *Wespe?* (vosu), opravil jsem ho. — Nazývá se *Wespe?* Skutečně jsem myslil, že se zove *Espe.* (Tak jako mnoho jiných lidí používal své cizojazyčnosti k tomu, aby kryl příznaková jednání.) Ale *Espe,* to jsem přece já, S. P. (začáteční písmena jeho jména). *Espe* je ovšem znetvořená *Wespe.* Sen říká jasně, že se mstí na Gruše za její hrozbu kastrací.

Jednání 2½letého hošíka ve scéně s Grušou je prvním účinem prascény, který jsme poznali; v tomto jednání napodobuje hošík otce a zračí se tendence vývoje směrem, který si později zaslouží názvu mužského. Sváděním je vtlačen do pasivity, která je ovšem také již připravena jeho chováním, když přihlížel souloži rodičů.

Z popisu léčby musím ještě uvésti dojem, kterého jsem nabyl, že zvládnutím scény s Grušou, prvního prožitku, který si skutečně dovedl vybavit a vybavil bez mého domnění a přispění, je rozřešen úkol léčby. Od té chvíle nebyly již žádné odpory, stačilo už jenom sbírat a sestavovat. Najednou zase nabyla platnosti stará traumatická

*) Espe je osika, ale to je zde bezvýznamné. Pozn. překl.

teorie, která byla přece vybudována na dojmech z psychoanalytické therapie. Z kritického zájmu jsem se ještě jednou pokusil vnutit pacientovi jiné pojetí jeho dějin, které by bylo vítanější střízlivému rozumu. Řekl jsem mu, že nelze pochybovat o scéně s Grušou, ale že sama neznamená nic a byla dodatečně zesílena regresí od událostí v jeho volbě objektů, která se následkem snahy ponižovat obrátila od sestry k služebným děvčatům. Pozorování soulože je však fantasií jeho pozdějších let, jejíž historickým jádrem třeba bylo pozorování nebo prožitek nevinného klystýru. Snad myslí někteří čtenáři, že jsem se teprve těmito předpoklady přiblížil k pochopení příkladu; pacient na mne pohleděl bez porozumění a poněkud opovržlivě, když jsem mu přednesl toto pojetí a nikdy již na ně nereagoval. Své vlastní argumenty proti takové racionalisaci jsem souvisle rozvedl výše.

[Avšak scéna s Grušou neobsahuje jenom podmínky volby objektu, rozhodné pro pacientův život, a tak nás chrání před omylem, že bychom přeceňovali význam snahy ponížit ženu. Také ospravedlňuje, že jsem před tím odmítl za jedině možné považovat řešení, které vysvětluje prascénu pozorováním zvířat krátce před snem (str. 382.). Scéna se v pacientově vzpomínce vynořila bezděčně a bez mého přispění. Od ní vycházející strach ze žlutě pruhovaného motýla dokazoval, že měla významný obsah, nebo že bylo možné dodatečně propůjčit jejímu obsahu takový význam. Toto významné, co chybělo ve vzpomínce, se dalo bezpečně doplnit nápady, které ji provázely, a závěry, které jsme mohli vyvodit. Ze souhrnu vyplynulo, že strach z motýla byl naprosto obdobný se strachem z vlka, v obou případech strach z kastrace, zprvu vztažený na osobu, která první pohrozila kastrací, potom převeden na druhou, ke které musil být připnut podle fylogenetického vzoru. Scéna s Grušou se přihodila ve věku 2½ let, prožitek se žlutým motýlem nepochybně před úzkostným snem. Snadno jsme porozuměli, že pozdější pochopení možnosti kastrace dodatečně odvodilo úzkost ze scény s Grušou; ale tato scéna sama neobsahovala nic pohoršlivého nebo pravděnepodobného, naopak veskrze banální podrobnosti, o kterých pochybovat jsme neměli nejmenšího důvodu. Nic ne-

ponoukalo k tomu, abychom ji vysvětlovali fantasií dítěte; také se to zdá sotva možné.
Nyní vzniká otázka, jsme-li oprávněni spatřovat v močení stojícího hošíka, když na kolenou ležící dívka myje podlahu, důkaz jeho sexuálního vzrušení? Pak by toto vzrušení svědčilo o vlivu dřívějšího dojmu, který mohl prýštit jak ze skutečné prascény, tak z pozorování zvířat před 2½ lety. Anebo byla ona situace naprosto nevinná, močení dítěte čistě nahodilé, a byla celá scéna ve vzpomínce sexualisována teprve později, když hošík poznal významnost podobných situací?
Toto rozhodnout se neodvažuji. Vysoko oceňuji — to musím říci —, že psychoanalysa již dospěla k takovým otázkám. Ale nemohu zapřít, že scéna s Grušou, úloha, která jí připadla v analyse, a účiny, které z ní vycházely v životě, se přece jenom nejméně nuceně a nejúplněji vysvětlují, připustíme-li v tomto případě reálnost prascény, která je třeba v jiných případech fantasií. Její obsah není v podstatě nemožný; předpoklad její reálnosti se také úplně shoduje s podnětným vlivem pozorování zvířat, naznačeného ovčáky snového obrazu.
Od tohoto neuspokojivého konce se obracím k otázce, o jejíž zodpovědění jsem se pokusil v »Úvodu do psychoanalysy«. Sám bych rád věděl, zda prascéna byla u mého pacienta fantasií nebo reálným prožitkem, ale se zřetelem k jiným podobným případům třeba říci, že toto rozhodnutí není vlastně příliš důležité. Scény pozorované soulože rodičů, scény svádění v dětství a hrozeb kastrací jsou nepochybně majetkem zděděným, dědictvím fylogenetickým, ale stejně dobře mohly být získány osobním prožitkem. U mého pacienta bylo svádění starší sestrou nespornou skutečností; proč by nemohlo být stejnou realitou pozorování soulože rodičů?
Jenom v pradějinách neurosy vidíme, že dítě sahá k tomuto fylogenetickému prožitku tam, kde nepostačují jeho vlastní. Vyplňuje mezery individuální pravdy prehistorickou pravdou, nahrazuje zkušenost vlastní zkušeností předků. Pokud se týče uznávání tohoto fylogenetického dědictví, plně souhlasím s Jungem (Die Psychologie der unbewussten Prozesse, 1917, spis, který již nemohl mít vliv na

můj »Úvod«.); ale považuji za metodicky nesprávné vysvětlovat něco fylogenesí, pokud jsme nevyčerpali možností ontogenese; nechápu, proč dětskému pravěku tvrdošíjně odepírají význam, který ochotně přiznávají pravěku předků; nemohu zneuznávat, že fylogenetické motivy a výtvory samy musí být objasněny, což je v mnoha případech možné pomocí individuálního dětství, a konečně se nedivím tomu, že zachovávání těchže podmínek u jednotlivce organicky vede znovu k tomu, co tyto podmínky kdysi vytvořily v prehistorii a zanechaly jako disposici k opětovnému nabývání.]

Do mezidobí mezi prascénu a svádění (1½ a 3¼ roku) třeba ještě vsunout němého nosiče vody, který byl pro něho náhradou otce tak jako Gruša matky. Myslím, že bychom tu neprávem mluvili o snaze ponižovat, třebaže jsou oba rodiče zastoupeni služebnými osobami. Dítě nedbá sociálních rozdílů, které pro ně znamenají ještě málo, a také méně významné lidi přiřazuje k rodičům, pakliže ho milují podobně jako tito. Stejně malý význam má tato tendence pro nahrazení rodičů zvířaty, jejichž nízkého hodnocení je dítě naprosto vzdáleno. Beze zřetele k takovému ponižování používá strýců a tet k nahrazování rodičů, což je dosvědčeno četnými vzpomínkami také u našeho pacienta.

Do téže doby spadá ještě temná zpráva o fázi, ve které nechtěl nic jíst kromě sladkých věcí, takže byly starosti o jeho další vývoj. Vyprávěli mu o strýci, který stejně zavrhoval jídlo a mladý zemřel vyhladověním. Také slyšel, že ve věku 3 měsíců byl tak těžce nemocný (zánětem plic?), že mu již připravovali rubáš. Podařilo se nahnat mu strach, takže zase jedl; v pozdějších letech dětství dokonce přeháněl tuto povinnost, jako by se chtěl chránit proti smrti, kterou mu vyhrožovali. Strach ze smrti, který tehdy vyvolali k jeho ochraně, ukázal se později znovu, když matka varovala před nebezpečím úplavice; ještě později dal podnět k záchvatu nutkavé neurosy (str. 389.). Pokusím se vypátrat jeho původ a význam na jiném místě.

Poruchu jedení bych považoval za nejprvnější neurotické onemocnění; takže by porucha jedení, fobie z vlka, nutka-

vá pobožnost tvořily úplnou řadu infantilních chorob, které způsobují náchylnost k neurotickému zhroucení v letech po pubertě. Namítne se mně, že málo dětí uniká takovým poruchám jako přechodné nechuti k jídlu nebo zoofobii. Ale tento argument je mi velice vítán. Jsem hotov tvrdit, že každá neurosa dospělého člověka je vybudována na neurose dětské, která však není vždycky dosti intensivní, aby byla nápadná a aby se poznala její pravá povaha. Teoretický význam infantilních neuros pro pojetí chorob, které ošetřujeme jako neurosy a chceme odvozovat jenom z vlivu pozdějšího života, se touto námitkou jenom stupňuje. Kdyby u našeho pacienta nebyla k poruše jedení a zoofobii přistoupila ještě nutkavá pobožnost, nelišil by se jeho vývoj nápadně od dějin jiných lidí a byli bychom chudší o cenný materiál, který nás může uchránit omylů, jež jsou nasnadě.

Analysa by byla neuspokojivá, kdyby nepřinesla pochopení onoho stesku, ve kterém pacient shrnul své utrpení. Pravil, že je mu svět zastřen závojem, a psychoanalytické školení odmítá domněnku, že by tato slova mohla být bezvýznamná a zvolena jakoby náhodou. Závoj se ku podivu přetrhával jenom v jediné situaci, a to, když následkem klystýru procházela stolice řití. Pak se zase cítil dobře a docela krátkou chvíli viděl svět jasně. Výklad tohoto »závoje« byl podobně obtížný jako výklad strachu z motýla. Ani na závoji nelpěl, mizel mu v pocitu šera, »*tenèbres*«, a v jiných neuchopitelných věcech.

Teprve krátce před skončením léčby si vzpomněl na vyprávění, že přišel na svět v košilce. Proto se vždycky považoval za zvláštní dítko Štěstěny, kterému se nemůže přihodit nic zlého. Tato důvěra ho opustila teprve tehdy, když musil uznat, že kapavka těžce poškodila jeho tělo. Následkem této urážky svého narcismu se zhroutil. Řekneme, že tím opakoval mechanismus, který u něho již jednou hrál úlohu. Také jeho fobie z vlka propukla, když byl postaven tváří v tvář faktu, že je možná kastrace, a kapavku zřejmě přiřazoval ke kastraci.

Košilka (»Glückshaube«, doslovně: čepeček štěstí) je tedy závojem, který ho zahaloval před světem a svět před ním. Jeho stesk je vlastně splněnou fantasií přání, ukazuje ho

navráceného do lůna mateřského, ovšem fantasií vzdalování světu. Třeba ji přeložit takto: Jsem tak nešťasten v životě, musím se vrátit do mateřského lůna.
Co však znamená, že se tento symbolický, kdysi reálný, závoj přetrhává, že choroba přestává v okamžiku vyměšování po klystýru? Souvislost nám dovoluje, abychom odpověděli: Protrhne-li se závoj při narození, spatří svět a znovu se narodí. Stolice je dítětem, v jehož podobě se po druhé rodí k šťastnějšímu životu. To by tedy byla fantasie znovuzrození, na kterou nedávno upoutal pozornost Jung a které vykázal tak dominantní místo v přáních neurotiků.
To by bylo krásné, kdyby to bylo úplné. Jisté podrobnosti situace a zřetel k žádoucí souvislosti se zvláštními životními dějinami nás nutí, abychom pokračovali ve výkladu. Podmínkou znovuzrození je, že mu muž dá klystýr (teprve později nahradil tohoto muže z nouze sám). To může jenom znamenat, že se ztotožnil s matkou, muž hraje otce, klystýr opakuje souložení a jako jeho plod se rodí — opět on — výkalové dítě. Fantasie znovuzrození je tudíž úzce spjata s podmínkou sexuálního ukojení mužem. Překlad tedy zní takto: Jenom když smí substituovat ženu, nahradit matku, aby se dal ukojit otcem a porodit mu dítě, pak teprve ho opustí choroba. Fantasie znovuzrození byla tedy pouze znetvořenou, censurovanou reprodukcí homosexuální fantasie přání.
Přihlédneme-li blíže, všimneme si, že touto podmínkou svého uzdravení nemocný jenom opakuje situaci tak zvané prascény: Tehdy chtěl substituovat matku; výkalové dítě zplodil, jak jsme již dávno předpokládali, v oné scéně sám. Pořád je ještě fixován, jako přikovaný, na scénu, která se stala rozhodující pro jeho sexuální život, jejíž návrat v oné snové noci zahájil onemocnění. Protržení závoje je obdobné s otevřením očí, s otevřením oken. Prascéna byla přetvořena v podmínku vyléčení.
To, co je znázorněno steskem a co protržením závoje, můžeme snadno shrnout v jednotku, jejíž úplný smysl je pak zřejmý. Přeje si návrat do mateřského lůna, ne aby se prostě narodil znovu, nýbrž aby tam byl otcem zasažen, ukojen při souloži a zrodil mu dítě.

Býti zrozen otcem, jak se zprvu domníval, být jím pohlavně ukojován, darovat mu dítě, při tom obětovat svou mužskost a vyjádřit to jazykem anální erotiky: těmito přáními je uzavřen kruh fixace na otce, tím došla homosexualita nejvyššího a nejintimnějšího projevu.[52])
Tento příklad, myslím, vrhá také světlo na smysl a původ fantasie znovuzrození i uterální. Tato mnohdy jako v našem případě vzešla z vazby na otce. Nemocný si přeje návrat do matčina lůna, aby ji nahrazoval při souloži, zaujímal její místo vůči otci. Fantasie znovuzrození je asi zpravidla oslabením, tak říkajíc eufemismem, fantasie incestního styku s matkou, její anagogickou zkratkou, abychom užili výrazu H. Silbererova. Nemocný si přeje návrat do situace, kdy byl v matčině pohlavním ústrojí, při čemž se muž ztotožňuje se svým pyjem, dává se jím zastupovat. Pak se ukáže, že obě fantasie jsou protějšky, které podle mužského nebo ženského postoje dotyčného člověka vyjadřují přání pohlavního styku s otcem nebo matkou. Nelze odmítnout možnost, že v pacientově stesku a podmínce uzdravení jsou sloučeny obě fantasie, tudíž také obě incestní přání.
Ještě jednou se pokusím vyložit poslední výsledky analysy podle vzoru odpůrců: Pacient si naříká na vzdalování světu typickou uterální fantasií, spatřuje své uzdravení pouze v typicky pojatém znovuzrození. Toto vyjadřuje análními příznaky ve shodě se svými dominantními vlohami. Podle vzoru anální fantasie znovuzrození si sestavil děckou scénu, která opakuje jeho přání archaicky symbolickým jazykem. Jeho příznaky se potom sřetězují, jako by vyvěraly z takové prascény. K této zpáteční cestě se musil odhodlat, poněvadž narazil na životní úkol, k jehož rozřešení byl příliš líný, nebo poněvadž právem nedůvěřoval své méněcennosti a myslil, že se tímto konáním nejlépe ochrání před ponížením.
Všechno uvedené by bylo dobré a krásné, jen kdyby byl nešťastník neměl již ve svém čtvrtém roce sen, který zahájil jeho neurosu, byl podnícen dědovým vyprávěním

[52]) Možný vedlejší smysl, že závoj představuje panenskou blánu, která se přetrhává při styku s mužem, se neshoduje přesně s podmínkou uzdravení a nemá vůbec vztah k pacientovu životu, pro něhož panenství nemělo pražádný význam.

o krejčím a vlku a jehož výklad nutí k předpokladu takové prascény. Na těchto nepatrných, ale nezvratných faktech ztroskotává bohužel usnadnění, které nám chtějí poskytnout teorie Jungova a Adlerova. Jak se věci mají, zdá se mi fantasie znovuzrození spíše odnožem prascény, než opačně prascéna zrcadlením fantasie znovuzrození. Snad smíme také předpokládat, že pacient byl tehdy, čtyři roky po svém narození, přece jenom příliš mlád, aby si již přál znovuzrození. Ale tohoto argumentu se musím vzdát; mé vlastní pozorování dokazuje, že jsme děti podceňovali a již nevíme, čeho se od nich můžeme nadít.[53])

[53]) Připouštím, že tato otázka je nejchoulostivější otázkou celého analytického učení. Nepotřeboval jsem sdělení Adlerova nebo Jungova, abych se kriticky zabýval možností, že se analysou tvrzené, zapomenuté prožitky z dětství — z nepravděpodobně raného dětství! — možná zakládají na fantasiích, které jsou tvořeny při pozdních podnětech, a že máme předpokládat projev konstitučního momentu nebo fylogeneticky získané disposice všude tam, kde se domníváme, že jsme v analyse nalezli dodatečný účin takového infantilního dojmu. Naopak, žádná pochybnost mne nezaměstnávala déle, žádná jiná nejistota mne nezdržovala rozhodněji od publikací. Byl jsem první, kdo učil poznávat jak úlohu fantasií pro tvoření příznaků, tak fantasie o dětství, vycházející z pozdějších podnětů, a jejich dodatečnou sexualisaci, a na to nepoukázal žádný z odpůrců. (Viz „Traumdeutung", str. 49., sv. II. Ges. Schriften, a „Poznámky k případu nutkavé neurosy", str. 241. této knihy.) Jestliže jsem přesto setrval na obtížnějším a pravdě méně podobném pojetí, pak z důvodů, které se badateli vnucují zde uvedeným případem nebo kteroukoli dětskou neurosou a které nyní znovu předkládám čtenáři k rozhodnutí.

9

Souhrny a problémy

Nevím, zda se čtenáři tohoto popisu analysy podařilo nabýt jasné představy o vzniku a vývoji choroby mého pacienta. Lépe řečeno, obávám se, že se tak nestalo. Ale třeba jsem nikdy neobhajoval své popisné umění, tentokrát bych se přece přimlouval za uznání polehčujících okolností. Nikdo se přede mnou nepokoušel o tento úkol, líčit tak časné fáze a hluboké vrstvy duševního života, a splnit jej špatně, je lepší, než od něho utéci, což prý mimo to bývá poněkud nebezpečné pro bázlivce. Proto raději odvážně ukážeme, že jsme se nedali odvrátit vědomím méněcennosti. Případ sám nebyl obzvláště příznivý. Co umožnilo hojnost informací o dětství, že jsme totiž mohli studovat dítě pomocí dospělých, musilo být vykoupeno nejhroznějším rozkouskováním analysy a příslušnými neúplnostmi popisu. Osobní zvláštnosti, národní karakter, našemu cizí, ztěžovaly vcítění. Vzdálenost mezi laskavě přívětivou osobností nemocného, bystrou inteligencí, vznešeným způsobem myšlení a jeho nezkroceným pudovým životem si vynutila příliš dlouhou práci přípravnou a výchovnou, která znesnadnila přehled. Ale karakterem případu, který kladl krajně obtížné úkoly popisu, je pacient úplně nevinen. V psychologii dospělých jsme se šťastně dostali tak daleko, že odlišujeme vědomé psychické děje od nevědomých a popisujeme obojí jasnými slovy. U dítěte nás toto rozlišování nechává téměř na holičkách, mnohdy jsme v rozpacích, co máme označovat za vědomé a co za nevědomé. Děje, které se staly dominantními a které podle svého pozdějšího chování musí být postaveny na roveň vědomým, přece nebyly u dítěte vědomé. Snadno chápeme, proč; vědomo nenabylo u dítěte ještě všech svých vlastností, ještě se vyvíjí a nemá plné způsobilosti proměnit se v jazykové představy.

Záměna, které se jinak zpravidla dopouštíme, mezi úkazem, že se něco vyskytuje jako vjem ve vědomí, a příslušností k předpokládané psychické soustavě, kterou bychom měli nějak konvenčně nazývat, kterou však rovněž nazýváme vědomím (soustavou *v*), tato záměna je neškodná při psychologickém popisu dospělého člověka, ale plete u malého dítěte. Ani zavedení »předvědoma« tu mnoho nepomáhá, neboť předvědomo dítěte se rovněž nemusí krýt s předvědomem dospělého. Spokojujeme se tedy s tím, že jsme jasně poznali temno.

Případ jako tento by se samozřejmě mohl stát podnětem k rokování o všech výsledcích a problémech psychoanalysy. Byla by to práce nekonečná a neospravedlněná. Musíme si říci, že se z jediného případu nemůžeme dovědět všechno, že na něm nelze rozhodnout všechno, a proto se spokojíme s tím, že jej zužitkujeme pro to, co ukazuje nejzřetelněji. Vysvětlování je v psychoanalyse vůbec úzce omezeno. Třeba vyložit nápadné tvorby příznaků tím, že odhalíme jejich genesi; psychické mechanismy a pudové děje, k nimž takto dospějeme, se nemají vykládat, nýbrž popisovat. Abychom ze zjištění těchto dvou posledních bodů došli nových všeobecností, potřebujeme četné případy, dobře a hluboce analysované. Ty nedostaneme snadno, každý jednotlivý vyžaduje dlouholeté práce. Pokrok v těchto oblastech může tedy postupovat jenom pomalu. Velmi nasnadě je ovšem pokušení spokojit se s tím, že u určitého počtu osob »naškrábneme« psychický povrch a nahradíme to, co jsme opominuli, spekulací, kterou dáme pod patronanci nějakého filosofického směru. Pro tento postup lze uvésti také praktické potřeby, ale potřeby vědy se nedají nahradit pražádnou náhražkou.

Pokusím se podat synthetický přehled o pacientově sexuálním vývoji a začnu nejranějšími příznaky. Prvé, co o něm slyšíme, je porucha chuti k jídlu, kterou chci podle jiných zkušeností, ale přece s nutnou zdrželivostí, chápat jako výsledek nějakého pochodu v sexuální oblasti. Za první poznatelnou sexuální organisaci musil jsem považovat tak zvanou kanibalskou nebo orální, ve které ještě převládá původní opření sexuálního vzrušení o pud k jedení. Nelze očekávat přímé projevy této fáze, jistě však příznaky,

nastanou-li poruchy. Omezení pudu k jedení — které ovšem jindy může mít také jiné příčiny — nás upozorňuje, že se organismu nepodařilo zvládnout nějaké sexuální vzrušení. Sexuálním cílem této fáze by mohlo být jenom kanibalství, žraní; u našeho pacienta se, následkem regrese z vyššího stupně, projevuje strachem, že ho sežere vlk. Tuto úzkost jsme si musili, jak známo, překládat takto: souložit s otcem jako žena. Je známo, že v mnohem pokročilejších letech se vyskytuje u děvčat v dobách puberty nebo brzy po ní neurosa, která vyjadřuje sexuální odmítání poruchami čichu; smíme ji uvést v souvislost s touto orální fází sexuality. Na vrcholu zamilovaného paroxysmu (»mohl bych tě z lásky sníst«) a v něžném styku s malými dětmi, při němž se dospělý sám tváří infantilně, znovu se ukazuje cíl lásky orální organisace. Na jiném místě jsem vyslovil domněnku, že pacientův otec ho sám »něžně hubovával«, hrával si s hošíkem na vlka nebo psa, a žertem mu vyhrožoval, že ho sežere. (Str. 359.) Pacient tuto domněnku jenom potvrdil svým nápadným chováním v přenosu. Kdykoli ustoupil před obtížemi léčby do přenosu, hrozil sežráním a později nejrůznějším týráním, což všechno bylo jenom projevem něžnosti.

Jazykový zvyk si natrvalo osvojil jisté ražby této orální fáze, mluví o objektu lásky, který je »appetitlich« (chutný), nazývá milenku »sladkou«. Vzpomínám si, že také náš malý pacient chtěl jísti jenom sladké věci. Sladkosti, bonbony ve snu obyčejně zastupují mazlení, sexuální ukojování.

K této fázi také, zdá se, patří úzkost (ovšem za předpokladu nějaké poruchy), která se projevuje jako strach o život a může se připnout ke všemu, co se dítěti označuje za vhodné. U našeho pacienta byl zužit k tomu, aby byl veden k překonávání, ba překompensování nechuti k jídlu. K možnému prameni jeho poruchy jedení dospíváme, pakliže si — na půdě onoho obšírně projednaného předpokladu — připomeneme, že pozorování soulože, z něhož vycházelo tolik dodatečných účinů, spadá do věku 1½ roku, tedy do doby před obtížemi jedení. Snad smíme předpokládat, že toto pozorování urychlilo pohlavní zrání a tak vyvolalo přímé, třebaže nepatrné účiny.

Vím ovšem, že lze příznaky tohoto údobí, strach z vlka, poruchy jedení vykládat jinak a prostěji, bez zřetele k sexualitě a jejímu pregenitálnímu stupni organisace. Kdo rád nedbá neurotických znaků a souvislosti jevů, dá přednost tomuto druhému vysvětlení, a nemohu mu v tom bránit. O těchto počátcích sexuálního života těžko vypátráme něco rozhodujícího jinak než uvedenými oklikami.

Scéna s Grušou (kolem jeho 2½ roku) ukazuje našeho hošíka na počátku vývoje, který snad kromě předčasnosti musí být uznán za normální: ztotožňování s otcem, erotika močení, zastupující mužskost. To je přece také úplně pod vlivem prascény. Ztotožňování s otcem jsme dosud pojímali jako narcistické, ale se zřetelem k obsahu prascény nemůžeme odmítnout předpoklad, že již odpovídá organisaci genitální. Mužské pohlavní ústrojí počalo hrát úlohu a pokračuje v ní pod vlivem svádění sestrou.

Nabýváme však dojmu, že svádění nejen pomáhá vývoji, nýbrž jej ve větší ještě míře ruší a odvádí jinam. Klade pasivní sexuální cíl, který je vlastně neslučitelný s činností mužského pohlavního ústrojí. Při první vnější překážce, při náznaku kastrace Naňou, zhroutí se (ve věku 3½ roku) ještě nesmělá genitální organisace a regreduje na předchozí stupeň organisace sadistickoanální, kterou by byl snad jinak prošel se stejně lehkými znaky jako jiné děti.

V sadistickoanální organisaci snadno poznáváme pokračování orální. Násilné uplatňování svalů na objektu, kterou se tato vyznačuje, je přípravným počinem pro žraní, které pak přestane být sexuálním cílem. Přípravný počin se stává samostatným cílem. Novinkou proti předchozímu stupni je v podstatě, že přijímající, pasivní orgán se vytváří, odděleně od ústní oblasti, v oblasti anální. Velmi jsou tu nasnadě biologické paralely nebo pojímání pregenitálních lidských organisací jako zbytků zařízení, která jsou trvale zachována v některých třídách zvířat. Ustavení pudu badatelského z jeho složek rovněž karakterisuje tento stupeň.

Anální erotika není nijak nápadná. Stolice vlivem sadismu zaměnila svůj něžný význam za útočný. Na proměně sadismu v masochismus se účastní pocit viny, který ukazuje na vývojové pochody v jiných oblastech než sexuálních.

Vliv svádění pokračuje: udržuje pasivitu sexuálního cíle. Z velké části teď změní sadismus v jeho pasivní protějšek, masochismus. Je otázkou, zda máme karakter pasivity přičítat zcela svádění, vždyť již reakce 1½ letého dítěte na pozorování soulože byla převážně pasivní. Sexuální vzrušení se v této scéně projevilo vyprázdněním stolice, u něhož ovšem musíme rozeznávat také aktivní složku. Vedle masochismu, který ovládá jeho sexuální úsilí a projevuje se fantasiemi, trvá také sadismus a uplatňuje se proti malým zvířatům. Sexuální badání počalo po svádění, zabývalo se hlavně dvěma problémy, odkud pocházejí děti a zda je možná ztráta pohlavního ústrojí, a mísí se s projevy jeho pudových hnutí. Odvádí jeho sadistické sklony k malým zvířatům jakožto zástupcům malých dětí.
Náš popis dospěl do blízkosti čtvrtých narozenin, v kteréžto době sen způsobí dodatečný účinek pozorování soulože, nastalého ve věku 1½ roku. Děje, které se nyní odehrávají, nemůžeme ani úplně pochopit, ani dostatečně popsat. Oživení obrazu, který může být nyní pro pokročilý intelektuální vývoj pochopen, působí jako svěží událost, ale také jako nové trauma, cizí zásah, obdobný se sváděním. Přerušená genitální organisace rázem nastupuje znovu, ale ve snu provedený pokrok se nedá udržet. Naopak, dějem, jejž můžeme postavit na roveň jenom potlačení, je nově odmítnuto a nahrazeno fobií.
Sadistickoanální organisace tedy trvá také v této nyní počínající fázi zoofobie, jenže jsou k ní přimíseny jevy úzkosti. Dítě pokračuje v sadistické i masochistické činnosti, ale na jednu její část reaguje úzkostí; převrácení sadismu v opak pravděpodobně zaznamenává další pokroky.
Z analysy úzkostného snu vyplývá, že potlačení navazuje na poznání kastrace. Nové se zavrhuje, poněvadž by jeho přijetí stálo pyj. Pečlivější úvahou zjišťujeme asi toto: Potlačen byl homosexuální postoj v genitálním smyslu, který se utvořil vlivem onoho poznání. Zůstává však zachován pro nevědomo, ustavuje se jako uzamčená hlubší vrstva. Hybnou silou tohoto potlačení je, zdá se, narcistická mužskost pohlavního ústrojí, která se dostává do dávno připraveného konfliktu s pasivitou homosexuálního cíle. Potlačení je tedy úspěchem mužskosti.

Jsme téměř v pokušení pozměnit na tomto podkladě část psychoanalytické teorie. Vždyť se zdá hmatatelné, že potlačení a tvorba neurosy vyvěrá z konfliktu mezi snahami mužskými a ženskými, tedy z bisexuality. Avšak toto pojetí má mezery. Z obou protichůdných sexuálních hnutí je jedno právo našemu *já*, druhé uráží narcistický zájem; proto je potlačeno. Také zde je to *já*, co inscenuje potlačení ve prospěch jedné ze sexuálních snah. V jiných případech nebývá takový konflikt mezi mužskostí a ženskostí; je pouze jedna sexuální snaha, která žádá přijetí, ale odpuzuje jisté mocnosti *já*, a proto je zapuzena sama. Mnohem častěji než ke konfliktům uvnitř sexuality dochází přece k jiným, které vznikají mezi sexualitou a morálními tendencemi našeho *já*. Takový morální konflikt v našem případě chybí. Zdůraznění bisexuality jako pohnutky k potlačení by tedy bylo příliš úzké; vytčení konfliktu mezi *já* a sexuální snahou (libidem) vystihuje všechny možnosti.
Proti nauce o »mužském protestu«, jakou vytvořil A d l e r, třeba uvésti, že se potlačení nestaví na stranu mužskosti a nepostihuje ženskost vždycky; v docela velikých skupinách případů je to mužskost, kterou *já* potlačuje.
Spravedlivější hodnocení potlačení by ostatně v našem případě popíralo, že narcistická mužskost je jedinou pohnutkou. Homosexuální postoj, který se utváří průběhem snu, je tak mocný, že *já* malého člověka selhává při jeho zvládnutí a brání se proti němu potlačením. Jako pomocníka při tomto záměru použije protichůdné narcistické mužskosti pohlavního ústrojí. Že působnost všech narcistických hnutí vychází z *já* a že tato hnutí při něm zůstávají dále, že potlačení směřuje proti libidinosnímu obsazení objektů, budiž zde vysloveno jenom proto, abychom vyloučili nedorozumění.
Obraťme se od pochodu potlačení, jejž se nám možná nepodařilo úplně vysvětlit, k stavu, který nastal při procitnutí ze sna. Kdyby byla skutečně během snu zvítězila mužskost nad homosexualitou (ženskostí), musila by nyní již vládnout aktivní sexuální snaha zjevně mužské povahy. Tak tomu vůbec není, podstata sexuální organisace se nezměnila, sadistickoanální fáze trvá, zůstala vládnoucí. Vítězství mužskosti se jeví jenom v tom, že se na pasivní

sexuální cíle vládnoucí organisace (která je masochistická, nikoli ženská) reaguje úzkostí. Vůbec tu není vítězné sexuální hnutí mužské, nýbrž jenom hnutí pasivní a vzpírání proti němu.

Dovedu si představit, jaké obtíže čtenáři působí nezvyklé, ale nezbytné břitké rozlišování aktivity od mužskosti a pasivity od ženskosti, a proto se nechci vyhnout opakování. Stav po snu můžeme tedy popsat takto: Sexuální snahy byly rozštěpeny, v nevědomu bylo dosaženo stupně organisace genitální a ustavila se velmi silná homosexualita, nad tím trvá (virtuálně ve vědomu) dřívější sadistická a převážně masochistická snaha, *já* změnilo svůj poměr k sexualitě vůbec, odmítá ji a zavrhuje vládnoucí masochistické cíle úzkostí, tak jako na hlubší homosexuální cíle reagovalo vytvořením fobie. Výsledkem snu není tedy ani tak vítězství mužského proudění, nýbrž spíše reakce na ženské a pasivní. Bylo by násilné přisuzovat této reakci ráz mužskosti. *Já* prostě nemá sexuálních snah, nýbrž jenom zájem na sebezáchově a udržení svého narcismu.

Nyní se podívejme na fobii. Vznikla na úrovni genitální organisace, ukazuje nám poměrně jednoduchý mechanismus úzkostné hysterie. *Já* se chrání rozvojem úzkosti před tím, co považuje za přemocné nebezpečí, před homosexuálním ukojením. Avšak pochod potlačení zanechává stopu, kterou nelze přehlédnout. Objekt, na který se připjal obávaný sexuální cíl, musí se dát před vědomím zastupovat jiným. Hošík si neuvědomuje strach z otce, nýbrž z vlka. Ani však nezůstalo při tvorbě fobie s tímto jediným obsahem. Vlk je později na delší dobu nahrazen lvem. Se sadistickými hnutími proti malým zvířatům konkuruje fobie z nich jakožto zástupců soků, možných malých dětí. Obzvláště zajímavý je vznik fobie z motýla. Je to jakoby opakování mechanismu, který ve snu zplodil fobii z vlka. Nahodilým podnětem je oživen starý prožitek, scéna s Grušou, jejíž hrozba kastrací účinkuje dodatečně, zatím co v době, kdy byla vyslovena, nevyvolala nijaký dojem.[54])

[54]) Scéna s Grušou byla, jak jsme uvedli, výkonem spontánní pacientovy vzpomínky, kterého se nijak nezúčastnily lékařův popud nebo konstrukce; mezeru v ní vyplnila analysa způsobem, který třeba nazvat bezvadným, pakliže si vůbec ceníme pracovního způ-

Lze říci, že úzkost, která napájí tuto fobii, je strach z kastrace. Tato výpověď není v rozporu s pojetím, že úzkost vzešla z potlačení homosexuálního libida. Oběma vyjadřovacími způsoby máme na mysli týž děj, že *já* odnímá homosexuálnímu hnutí libido, které se převádí v těkavou úzkost a dá se pak vázat ve fobiích. Prvním vyjadřovacím způsobem jsme jenom současně označili pohnutku, která vede *já*.

Přihlédneme-li blíže, shledáme, že toto první onemocnění našeho pacienta (nepřihlížíme-li k poruše jedení) se nevyčerpává pouze fobií, nýbrž že je musíme chápat jako pravou hysterii, ke které vedle příznaků úzkosti patří také jevy konversní. Jedna složka homosexuálního hnutí utkví na zúčastněném orgánu; střevo se od té doby a také později chová jako ústrojí, zachvácené hysterií. Nevědomá, potlačená homosexualita se stáhla do střeva. Právě tento kus hysterie nám potom velmi dobře posloužil při rozřešování pozdějšího onemocnění.

Nechť nám nyní nechybí odvaha prozkoumat ještě složitější vztahy nutkavé neurosy. Ještě jednou si představme situaci; panující masochistické a potlačené homosexuální proudění, *já* vězí v hysterickém odmítání; které děje promění tento stav v nutkavou neurosu?

Proměna nenastane samovolně, vnitřním vývojem, nýbrž cizím vlivem zvenčí. Jejím zjevným úspěchem jest, že se poměr k otci, který stojí v popředí a dosud se projevoval fobií z vlka, nyní zrcadlí v nutkavé pobožnosti. Nemohu nepoukázat na to, že tento pochod u mého pacienta ne-

sobu analysy. Racionalistické objasnění této fobie by mohlo pouze říci: Vůbec není neobvyklé, že dítě disponované k úzkostlivosti, také je jednou zachváceno strachem ze žlutě pruhovaného motýla, pravděpodobně následkem zděděného sklonu k úzkosti. (Srv. Stanley Hall, A Synthetic genetic study of fear. Amer. J. of Psychology XXV, 1914.) Neznajíc této příčiny, hledá nějaké navázání pro tuto úzkost v dětství a používá nahodilé shody jména a nahodilého opakování pruhů, aby si konstruovalo fantasii dobrodružství s dívkou k dětem, na kterou se ještě pamatuje. Jestliže se však vedlejší okolnosti události, která je sama bezvýznamná, jako mytí, kbelík, koště, v pozdějším životě jeví tak mocnými, že trvale a nutkavě určují volbu objektu, pak připadá fobii z motýla nepochopitelný význam. Stav je aspoň stejně podivuhodný jako mnou tvrzený, a zisk z racionalistického pojetí těchto scén se rozplynul. Scéna s Grušou je pro nás tedy zvláště cenná, ježto na ní můžeme připravovat svůj úsudek o prascéně, zjištěné méně bezpečně.

dvojsmyslně potvrzuje thesi, kterou jsem vyslovil v »Totem und Tabu« o poměru zvířete totemu k božstvu.[55]) Tam jsem se rozhodl pro předpoklad, že představa Boha není pokračováním totema, nýbrž vzniká nezávisle na něm ze společného kořene a vystřídává jej. Totem je první náhradou za otce, Bůh však pozdější, ve které otec znovu nabývá lidské podoby. Totéž nalézáme také u našeho pacienta. Ve fobii z vlka prochází stadiem totemistické náhrady za otce, které se nyní končí a je následkem nových vztahů mezi ním a otcem nahrazeno fází náboženské pobožnosti. Vliv, vyvolávající tuto proměnu, je matkou zprostředkované seznámení s náboženskými naukami a posvátnými dějinami. Výsledek je ten, který si přeje výchova. Sadistickomasochistická organisace se pomalu zakončuje, fobie z vlka rychle mizí, úzkostné odmítání sexuality je nahrazeno vyšší formou jejího zdeptání. Pobožnost se stává vládnoucí silou v životě dítěte. Avšak toto překonávání neprobíhá bez bojů, jejichž znakem se jeví rouhavé myšlenky a jako jejichž následek se ustavuje nutkavé přehánění náboženského obřadu.

Nepřihlížíme-li k těmto patologickým jevům, můžeme říci, že náboženství v tomto případě vykonalo všechno, k čemu se ho užívá ve výchově individua. Zkrotilo jeho sexuální sklony tím, že jim umožnilo sublimaci a pevné zakotvení, znehodnotilo jeho rodinné vztahy a tak zamezilo hrozící isolaci tím, že mu dovolilo přidružení k veliké pospolitosti lidí. Divoké, úzkostlivé dítě se stalo sociálním, mravným a vychovatelným.

Hlavní hybnou silou náboženského vlivu bylo ztotožnění s Ježíšem, které mu obzvláště usnadnila náhoda stejného data narození. Příliš veliká láska k otci, která byla činila nezbytným potlačení, konečně tu nalezla východisko v ideální sublimaci. V podobě Ježíše směl milovat otce, který se nyní nazýval Bohem, s vroucností, která by vůči pozemskému otci byla marně hledala uvolnění. Cesty, kterými mohl osvědčovat tuto lásku, byly stanoveny náboženstvím a na nich ani nelpělo vědomí viny, které se nedalo odpoutat od individuálních sklonů lásky. Mohlo-li být takto sváděno nejhlubší sexuální proudění, již kondensované

[55]) Sv. 10. Ges. Schriften, str. 137.

v podobě nevědomé homosexuality, nalezla povrchnější masochistická snaha bez velkého odříkání nesrovnatelnou sublimaci v dějinách utrpení Ježíše Krista, který se dal trýznit a obětovat z příkazu a na počest božského otce. Tak vykonalo náboženství u úchylného hošíka své dílo smísením ukojení, sublimace, odvrácení od smyslnosti k pochodům ryze duchovním, a otevřením sociálních vztahů, které skýtá věřícím.

Jeho počáteční vzpěčování proti náboženství mělo tři různá východiska. Za prvé bylo vůbec, jak jsme o tom již viděli příklady, jeho způsobem bránit se proti všem novotám. Hájil každou, jednou zaujatou posici libida, obávaje se ztráty, kdyby se jí vzdal, a nedůvěřuje pravděpodobnosti, že bude plně nahrazena novou. To je důležitá a základní psychologická zvláštnost, kterou jsem ve »Třech úvahách o sexuální teorii« označil jako schopnosti k f i x a c i. J u n g, nazývaje ji psychickou »setrvačností«, chtěl z ní učinit hlavní příčinu všech nezdarů neurotiků. Myslím, že neprávem, neboť sahá mnohem dále a hraje významnou úlohu také v životě lidí, kteří nejsou nervosní. Snadná pohyblivost nebo tuhotavnost libidinosních a také jiných energetických obsazení je zvláštním karakterem, kterým se vyznačuje mnoho normálních lidí a ne všichni nervosní, a který dosud nebyl uveden v souvislost s ničím jiným a podobá se něčemu nedělitelnému jako prvočíslo. Víme jenom, že se pohyblivost psychických obsazení nápadně zmenšuje se stářím. Poskytla nám jednu z indikací pro meze psychoanalytického ovlivňování. Jsou však osoby, u kterých tato psychická tvářlivost trvá daleko nad obyčejnou věkovou hranici, a jiné, u kterých se ztrácí velmi časně. Jsou-li neurotiky, s nelibostí zjišťujeme, že za zdánlivě stejných poměrů nemůžeme u nich odstranit změny, které jsme u jiných lidí zvládli snadno. Také při převodu psychických dějů musíme tedy počítat s pojmem e n t r o p i e, jejíž míra klade odpor proti zrušení toho, co nastalo.

Druhým bodem jeho útoku byl fakt, že náboženská nauka se nezakládá na jednoznačném poměru k Bohu otci, nýbrž je prosáklá znaky ambivalentního postoje, který působil při jejím vzniku. Tuto ambivalenci vycítil pomocí vysoce vyvinuté vlastní a na ni navázal s onou bystrou kritikou,

která nás u pětiletého dítěte tak překvapila. Avšak nejvýznamnější byl nepochybně třetí moment, jehož účinem smíme vysvětlovat patologické výsledky jeho boje proti náboženství. Sklon, směřující k muži, který měl být sublimomován náboženstvím, nebyl přece již volný, nýbrž částečně odštěpen potlačením a tím odňat sublimaci, vázán k svému původnímu sexuálnímu cíli. Následkem této souvislosti se snažila potlačená část proklestit si cestu k části sublimované, anebo ji stáhnout k sobě dolů. První hloubání, které se týkalo Ježíšovy osoby, obsahovalo již otázku, zda tento sublimní syn je také schopen plnit sexuální, v nevědomu utkvělý poměr k otci. Odmítání této snahy nemělo jiného výsledku, než vznik zdánlivě rouhavých nutkavých myšlenek, ve kterých se tělesná něžnost k Bohu prosazovala v podobě ponižování. Prudký obranný boj proti těmto výtvorům kompromisu musil pak vésti k nutkavému přehánění všech činností, ve kterých pobožnost, čistá láska k Bohu, nalézala předurčené východisko. Konečně zvítězilo náboženství, ale vyšlo najevo, že jeho pudové základy byly nepoměrně silnější, než trvanlivost plodů sublimace. Jakmile život dodal novou náhradu za otce, jejíž vliv směřoval proti náboženství, upustil hošík od náboženství a nahradil je jinými věcmi. Vzpomeňme si ještě na zajímavou komplikaci, že pobožnost vznikla pod vlivem žen (matky a chůvy), kdežto osvobození od ní umožnil vliv mužský.

Vznik nutkavé neurosy na půdě sadistickoanální organisace celkem potvrzuje, co jsem na jiném místě rozvedl »o náchylnosti k nutkavé neurose«.[56]) Ale předchozí trvání silné hysterie činí náš případ v tomto směru méně průhledný. Chci ukončit přehled pacientova sexuálního vývoje stručným náznakem jeho pozdějších změn. V letech puberty projevilo se u něho silně smyslné mužské proudění, které třeba nazvat normálním, se sexuálním cílem genitální organisace, jehož osudy vyplňují dobu až do jeho pozdějšího onemocnění. Přímo navazovalo na scénu s Grušou, přejalo z ní ráz nutkavé, jako záchvat přicházející a mizící zamilovanosti, a musilo bojovat s útlumy, vyvěrajícími ze zbytků infantilních neuros. Násilným průlomem

[56]) Sv. V. Ges. Schriften.

k ženě si konečně vydobyl úplné mužskosti; na tomto sexuálním objektu nyní trval, ale nemohl ho dlouho užívat, neboť silná, nyní úplně nevědomá náklonnost k muži, která v sobě slučovala všechny síly dřívějších fáz, stále znovu ho odváděla od ženského objektu a nutila ho, aby v mezidobích přeháněl závislost na ženě. Do léčby přinesl stesk, že nemůže vydržet u ženy, a veškerá práce směřovala k tomu, aby byl odhalen jeho nevědomý poměr k muži. Jeho dětství, shrneme-li je formulí, se vyznačovalo kolísáním mezi aktivitou a pasivitou, jeho puberta zápasem o mužskost, a doba po onemocnění bojem o objekt mužské snahy. Podnět k jeho onemocnění nespadá do »typů neurotických onemocnění«, které jsem shrnul jako zvláštní případy »odepření«[57]), a upozorňuje tak na mezeru v této řadě. Zhroutil se, když organické onemocnění pohlavního ústrojí oživilo jeho strach z kastrace, poškodilo jeho narcismus a nutilo ho, aby se vzdal očekávání, že osud dává zvláštní přednost jeho osobě. Onemocněl tedy narcistickým »odepřením«. Tato přemocná síla jeho narcismu se úplně shodovala s ostatními znaky tlumeného sexuálního vývoje, že jeho heterosexuální volba v lásce při vší energii v sobě soustřeďovala tak málo psychických snah, a že se homosexuální postoj, který je narcismu o tolik bližší, u něho udržel jako nevědomá síla s takovou tuhostí. Při takových poruchách nemůže ovšem psychoanalytická léčba způsobit okamžitý převrat a normální vývoj, nýbrž jenom odstranit překážky a proklestit cesty, aby si životní vlivy mohly vynutit vývoj lepšími směry.

Jako zvláštnosti jeho psychické povahy, které psychoanalytická léčba odkryla, ale nemohla dále objasnit a proto ani bezprostředně ovlivnit, shrnuji: uvedenou již tuhost fixace, mimořádný rozvoj sklonu k ambivalenci, a jako třetí rys konstituce, kterou třeba nazvat archaickou, schopnost udržet nejrůznější a nejprotichůdnější libidinosní obsazení vedle sebe a schopné funkce. Ustavičné kolísání mezi nimi, čímž se vyřízení a pokrok dlouhou dobu zdály vyloučeny, ovládalo obraz choroby v době pozdější, o němž jsem se zde mohl zmínit jenom letmo. Bezpochyby byl to rys z povahy nevědoma, který u něho pokračoval v pochodech

57) Ueber neurotische Erkrankungstypen. Sv. V. Ges. Schriften.

uvědomělých; ale projevoval se jenom ve výsledcích afektivních hnutí, v ryze logických oblastech naopak prokazoval obzvláštní obratnost ve vyhledávání rozporů a nesnášelivostí. Tak jsme z jeho psychického života nabyli dojmu, kterým působí staroegyptské náboženství, jež si nedovedeme téměř vůbec představit proto, že zachovává jednotlivé stupně vývoje vedle konečných výsledků, nejstarší bohy a významy bohů vedle nejmladších, že rozprostírá v rovině, co v jiných vývojích bývá útvarem hloubkovým.

Dokončil jsem, co jsem chtěl sdělit o tomto případu nemoci. Jenom ještě dva z četných problémů, ke kterým podněcuje, zasluhují, zdá se mi, zvláštního zdůraznění. První se týká fylogeneticky zděděných schémat, která umisťují životní dojmy jako filosofické »kategorie«. Zastávám názor, že jsou ssedlinami dějin lidské kultury. K nim náleží, lépe řečeno, nejlépe známým příkladem tohoto druhu je oidipovský komplex, který obsahuje vztah dítěte k rodičům. Kde se prožitky nepodrobují dědičnému schématu, přepracovávají se fantasií, a sledovat podrobně její dílo by bylo dozajista užitečné. Právě tyto případy nám mohou prokázat samostatnou existenci schématu. Často pozorujeme, že schéma vítězí nad individuálním prožitkem, tak na př. když se v našem případě otec stává kastratorem a osobou, ohrožující dětskou sexualitu, přesto, že je tu jinak odidipovský komplex obrácen. Jiný účin schématu jest, že chůva zaujímá místo matky nebo s ní splývá. Rozpor prožitků se schématem skýtá, zdá se, hojnou látku infantilním konfliktům.

Druhý problém není od toho příliš vzdálen, je však nepoměrně významnější. Uvážíme-li chování čtyřletého dítěte k oživené prasceně[58]), ba pomyslíme-li jenom na mnohem prostší reakce 1½letého dítěte při prožití této scény, těžko můžeme odmítnout pojetí, že v dítěti při tom spolupůsobí jakési vědění, které lze těžko určit, jakási příprava

[58]) Smím nepřihlížet k tomu, že toto chování bylo slovy formulováno teprve po dvou desítiletích, neboť všechny účiny, které odvozujeme ze scény, se přece projevily v podobě příznaků, nutkání atd. již v dětství a dávno před analysou. Při tom je lhostejné, zda ji považujeme za prascénu nebo prafantasii.

k porozumění.[59]) V čem toto záleží, vymyká se každé představě; máme jenom jedinou výbornou obdobu s dalekosáhlým instinktivním věděním zvířat. Kdyby existoval takový instinktivní majetek také u člověka, nebylo by divu, kdyby se týkal jmenovitě dějů sexuálních, třebaže se rozhodně nemůže na ně omezovat. Toto instinktivní by bylo jádrem nevědoma, primitivní duchovní činností, která je později svržena a převrstvena lidským rozmyslem, jejž nutno získat, ale velmi často, možná že u všech lidí, si zachovává sílu stáhnout k sobě dolů vyšší psychické děje. Potlačení by bylo návratem k tomuto instinktivnímu stupni a člověk by svou disposicí k neurose splácel to, co nově získal, a možností neuros by dokazoval existenci instinktivního stupně předchozího. Význam časných dětských traumat by však vězel v tom, že tomuto nevědomu dodávají látku, která je chrání, aby nebylo pohlceno následujícím vývojem.

Vím, že podobné myšlenky, které zdůrazňují dědičný, fylogeneticky získaný moment v duševním životě, byly vysloveny s různých stran, ba myslím, že tu byla příliš velká ochota vykázat jim nějaké místo v psychoanalytickém hodnocení. Jenom tehdy se mi zdají přípustné, pakliže se psychoanalysa, postupujíc řádným pořadem instancí, dostává na stopy zděděného, když předtím pronikla vrstvami individuálně získaného.[60])

[59]) Znovu musím zdůraznit, že by tyto úvahy neměly smyslu, kdyby sen a neurosa samy nespadaly do dětství.

[60]) (Dodatek z roku 1923:) Znovu uvádím události, v této historii zmíněné, podle časového postupu:
Narozen o Božím hodu vánočním.
1½ roku: Malárie. Pozorování soulože rodičů nebo oné scény, do které později zařadil svou fantasii soulože.
Krátce před 2½ rokem: Scéna s Grušou.
2½ roku: Krycí vzpomínka na odjezd rodičů se sestrou. Ukazuje ho samotného s Naňou a zapírá tak Grušu a sestru.
Před 3¼ rokem: Matčin stesk vůči lékaři.
3¼ roku: Počátek svádění sestrou, brzy po tom Nanina hrozba kastrací.
3½ roku: Anglická vychovatelka, počátek změny povahy.
4 roky: Sen o vlku, vznik fobie.
4½ roku: Vliv biblických dějin. Počátek nutkavých příznaků.
Krátce před 5. rokem: Halucinace ztráty prstu.
5 let: Opuštění prvního statku.
Po 6. roce: Návštěva u nemocného otce.

8 let:)
10 let:) Poslední výbuchy nutkavé neurosy.

Z mého popisu se dalo snadno uhodnout, že pacient byl Rus. Propustil jsem ho, podle mého mínění uzdraveného, několik neděl před neočekávaným propuknutím světové války a znovu jsem ho spatřil teprve, když měnivý osud války otevřel ústředním mocnostem přístup do Jižního Ruska. Tehdy přišel do Vídně a sdělil mně, že bezprostředně po skončení léčby měl snahu oprostit se od vlivu lékaře. Několikaměsíční prací byl nyní zvládnut dosud nepřekonaný kus přenosu; od té doby se pacient, jemuž válka odňala vlast, majetek a všechny rodinné vztahy, cítil normálně a choval bezvadně. Možná, že právě nouze uspokojením pocitu viny přispěla k upevnění jeho zdraví.

Při překladu psychoanalytických a psychiatrických termínů mně s nevšední laskavostí pomáhati jednak psychiatr MUDr. Hugo Bondy a paní PhDr. Terezie Bondyová, jednak členové pražské skupiny psychoanalytiků, paní Steff Bornsteinová a pánové MUDr. Richard Karpe a MUDr. Emanuel Windholz. Srdečně všem děkuji za jejich přátelské rady.

Překladatel.

Obsah

PSYCHOANALYTICKÉ CHOROBOPISY

Sigmund Freud

Z německého originálu PSYCHOANALYTISCHE KRANKENGESCHICHTEN přeložil dr. Ota Friedmann - Vydal Julius Albert v Praze XI - Vytiskli v roce 1937 Müller a spol. v Turnově.

FREUD

PSYCHOANALYTICKÉ CHOROBOPISY

FREUD

PSYCHOANALYTICKÉ CHOROBOPISY

Sigmund Freud

ÚVOD DO PSYCHOANALYSY

Čtenář si z této knihy odnese takřka otřásající dojem, stejně jako u každého objevitelského díla; pozná, že ve vrstvě lidského nevědoma (jiní mluví o podvědomí) může býti celé peklo vášní a strastí. Je to, jak Freud praví, třetí objev, který pokořuje lidstvo. Po prvé byla lidská pýcha sražena, když se ukázalo, že země není středem vesmíru, po druhé, když bylo přijato učení o zvířecím původu člověka a po třetí, když se objevuje, že oidipovský komplex a celé peklo sexuálního nevědomí není jen básnickým výmyslem Sofoklovy tragedie, ale skutečností.

Národní Sjednocení Praha

Brožov. Kč 70·-, váz. Kč 85·-

Obdržíte u všech knihkupců

JULIUS ALBERT PRAHA

Před tímto dílem vyšel ÚVOD DO PSYCHOANALYSY
Jako třetí dílo Freudovo vychází nyní VÝKLAD SNŮ
(přihlášku k odběru přijímá každý knihkupec)

Brož. Kč 70·-, váz. Kč 85·-, polokož. Kč 110·-

FREUD

II

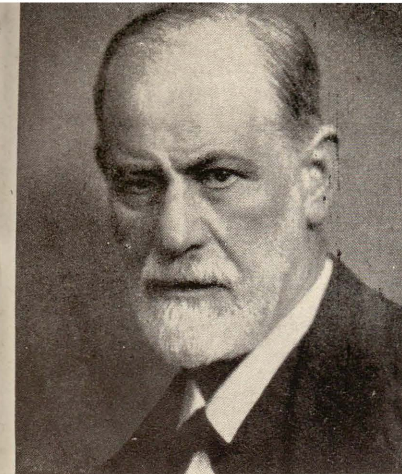
PSYCHOANALYTICKÉ CHOROBOPISY

JULIUS ALBERT

FREUD

PSYCHOANALYTICKÉ CHOROBOPISY

JULIUS ALBERT PRAHA

Sigmund Freud

PSYCHOANALYTICKÉ CHOROBOPISY

Freud v této knize znázorňuje praktické použití své teorie na vývoji jednotlivých pacientů a současně ukazuje, jak vzniká psychoanalytická teorie z praktické denní práce s nemocnými.

Z obsahu:

Úryvek z analysy hysterie líčí průběh analysy hysterické dívky. Podrobný rozbor snů uvádí ho na stopy zejména dětských prožitků, které měly mocný vliv na její volbu v lásce.

Analysa fobie pětiletého hošíka ukazuje dětské prožitky, lásky, nápady a příběhy. Je to první pozorování dětské sexuality, jejíž poznání bylo dotud čerpáno jen z analysy dospělých.

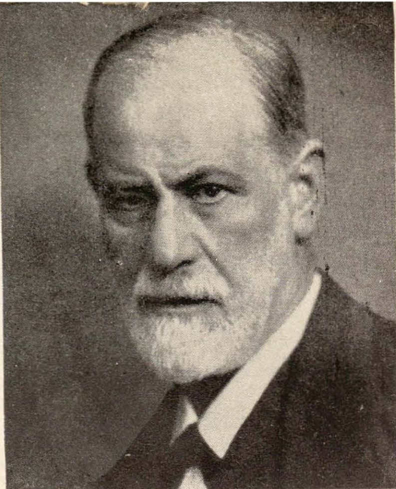
Poznámky k případu nutkavé neurosy obsahují podrobný popis léčby velmi těžkého případu s podivuhodnou nutkavou představou.

Psychoanalytické poznámky k autobiograficky vylíčenému případu paranoje (stihomamu, bludu náboženského, bludu o zániku světa).

Z dějin případu dětské neurosy obsahuje výňatek z analysy dospělého muže, ve kterém je vylíčena poučná neurosa dítěte a na ní jsou podrobně osvětlovány některé základní problémy psychoanalysy.

brož. Kč 70·-, váz. Kč 85·-

Obdržíte u všech knihkupců!

Sigmund Freud

PSYCHOANALYTICKÉ CHOROBOPISY

Freud v této knize znázorňuje praktické použití své teorie na vývoji jednotlivých pacientů a současně ukazuje, jak vzniká psychoanalytická teorie z praktické denní práce s nemocnými.

Z obsahu:

Úryvek z analysy hysterie líčí průběh analysy hysterické dívky. Podrobný rozbor snů uvádí ho na stopy zejména dětských prožitků, které měly mocný vliv na její volbu v lásce.

Analysa fobie pětiletého hošíka ukazuje dětské prožitky, lásky, nápady a příběhy. Je to první pozorování dětské sexuality, jejíž poznání bylo dotud čerpáno jen z analysy dospělých.

Poznámky k případu nutkavé neurosy obsahují podrobný popis léčby velmi těžkého případu s podivuhodnou nutkavou představou.

Psychoanalytické poznámky k autobiograficky vylíčenému případu paranoje (stihomanu, bludu náboženského, bludu o zániku světa).

Z dějin případu dětské neurosy obsahuje výňatek z analysy dospělého muže, ve kterém je vylíčena poučná neurosa dítěte a na ní jsou podrobně osvětlovány některé základní problémy psychoanalysy.

brož. Kč 70·-, váz. Kč 85·-

Obdržíte u všech knihkupců!

Sigmund Freud

ÚVOD DO PSYCHOANALYSY

Čtenář si z této knihy odnese takřka otřásající dojem, stejně jako u každého objevitelského díla; pozná, že ve vrstvě lidského nevědoma (jiní mluví o podvědomí) může býti celé peklo vášní a strastí. Je to, jak Freud praví, třetí objev, který pokořuje lidstvo. Po prvé byla lidská pýcha sražena, když se ukázalo, že země není středem vesmíru, po druhé, když bylo přijato učení o zvířecím původu člověka a po třetí, když se objevuje, že oidipovský komplex a celé peklo sexuálního nevědomí není jen básnickým výmyslem Sofoklovy tragedie, ale skutečností.

Národní Sjednocení Praha

Brožov. Kč 70·-, váz. Kč 85·-

Obdržíte u všech knihkupců

JULIUS ALBERT PRAHA